ПЛАМЕН СИВОВ

публицистика

1997-2017

Пламен Сивов

Публицистика

Пламен Сивов е роден през 1970 г. в Сливен. Завършил е езикова гимназия в родния си град, а след това право в Софийския университет. Специализирал е в САЩ. Публицист, преводач, редактор на списание Мирна (1996 – 2008), главен редактор на списание Свет (2009 – 2011), редактор и автор в портала Православие.БГ, директор на фондация „Покров Богородичен“ от създаването ѝ през 1994 г.

Книгата съдържа избрани статии и други публицистични текстове, писани в периода 1997-2017. Авторът е автор на множество текстове в областта на православната публицистика. Включени са статии по обществено значими теми, както и анализи на църковната ситуация в България, публикувани в различни периодични издания.

© Пламен Евгениев Сивов, автор, 2017

www.PlamenSivov.com

Църква.....5

Писмо за Православието 6
Старият стил 13
Религиозното образование 18
За икуменизма 22
Православието: национална или християнска идентичност? 25
Символни войни 29
Морковът на Реформацията 32
Асамблея „Знаме на мира” 34
Архонтисимо 38
Кой е пичът? 41
Църковни инвестиции 48
Време да се говори, време да се мълчи 54
Мостовете на г-жа Медисън 57
Църковната криза в нас 59
Визии за Църквата 71
Да поискаш да станеш врабче 99
Богочовекът 102
Рилската пустиня в душите 105
Православие в сърцето на Англия 110
Църквата и социалната дейност 114
Mea culpa 125
Пушилка от папомобил 128
Градове 131
Лов на религиозни свободи в мътна вода 140
Църковната зима 151
Кой е Църквата? 164
Младежта и Църквата 181
Пластинатора и нашият лабиринт 187
За пластинацията 210
Защо не лети птицата? 213
Какво би написал Оскар Уайлд за нашата църковна действителност 217
Как се прави закон: за малките и големите пробойни 223
Религия + държава = дирекция 227
Съборът като партиен пленум 233

Чичо, защо кашляш?....235
Малкото братче в Големия брат: срамота е да мълчиш....237
Право на честност....241
НеСПОСОБност....248
Махистично....256
Грозно-искрени или красиво-фалшиви?....265
Къде ни водите?....269
Зимата на досиетата....273
Законът за досиетата – какво следва по-нататък....285
Един събор – много разочаровани....287
Помощ! Обгрижват ни!....289
Наклонената вяра....291
Вагонни спорове....299
Вангелиада....301
Сбиране на Божия бизнеселит....306
12 причини Галактион да бъде избран за Патриарх....312
Да се помолим за Патриарха си....315
Светини....317
Общество....322
За едни детски сълзи... с подробности....323
Кати....325
Изплюване на нищото....334
Таборът отива към небето... без нас....341
Не така.......345
Даваш 65 лева, ядеш слънце....351
Bulgaria: Stupidity to Share....354
Защо няма да посетя изложбата “Човешкото тяло – разкрито и реално”....357
За горящите складове....362
Писмо до ритнатото от наш сънародник момиче в Берлинското метро....366
В орбитата на лековерието: Алекс Орбито....368
Отворено писмо до фондация “Америка за България”....374
In memoriam....383
Думи за Професора....384
Дядото....388
Ничия земя....391

Ревю 393
Град на ангели, град на кучета 394
Нейно преподобие, г-жа Уотсън 396
Посмъртни приключения на надеждата 398
Поток на съвестта 399
Псалмите на Маргото 404
Бог да те поживи, Деяне 408
Статуси и други кратки форми 410
Дъщеря ми и боклукът 411
Една въобразена провокация 413
Фондация Покров Богородичен 415
Една реплика за Ванга 416
Ванга и Дънов – предтечи на какво? 417
Несъстоялият се дебат 419
Church Brother 420
Dedo Bore от 1 до 4 421
Не убивайте присмехулника 423
Шарли сме ние, ама не съвсем 425
Защо Църквата не ще и да чуе за хомосексуални “бракове” 427
Изборът у нас не е между ляво и дясно 429
Избрани Фейсбук статуси 431

Църква

Писмо за Православието

Скъпи братко N.,

Една от Божиите благословии, които най-силно съм почувствал в живота си на християнин, е нашето приятелство. При това, в никакъв случай не мога да кажа, че това приятелство винаги е било безпроблемно. Напротив, благословията в случая се състои не просто в добрите чувства, които изпитваме един към друг, а по-скоро в непрестанните изпитания, които ни се налага да преодоляваме, за да го запазим. Има нещо отвъд нас самите, отвъд чувствата ни, отвъд общите спомени, дори отвъд общия ни път към Христа, който извървяхме заедно тогава, преди десет години. Тази заедност – често тежка и болезнена – не ми беше дадена да преживея с никой друг от така наречената ни църква от онзи период.

Пътят ми в Православната Църква ми даваше много поводи за размисъл и оценка на това, което ме доведе там. Всичко от предишния ми опит трябваше да бъде преосмислено в светлината на новия ми опит и убеждения. Познавам хора, на които тази преоценка е донесла страдание и отчаяние, чувство на срам и желание да забравиш миналото си, като вътрешно се разграничиш от християнския си живот извън Православието. Ако си говорим честно, мнозина гледат на този опит като на нехристиянски и «здравият разум» ги кара да го класифицират дори като сатанински. Нашето приятелство беше именно онова Божие напомняне, което ме предпази от всякакви класификации, и което все още ми дава една особена духовна самокритичност, непрекъснат вътрешен диалог с «другите християни», които искрено търсят Христа, предават Му живота си и Му се покоряват. Слава Богу, че ни беше дадена любов, която ние разпознахме и запазихме до днес.

Но тук искам да напиша нещо за болезнената страна на любовта. Сам Христос ни «възлюби, дори до смърт кръстна» – Неговата любов е страдаща, кенотична в тайната на Жертвата, и ако откривам болка в любовта си, чувствам се оправдан да търся в тази болка изображение на Христовата страдаща любов към нас.

Преди страдах най-вече от самия факт на разделението. Бях склонен да го смятам за човешко, условно, греховно и за двете страни. Оскъдицата на прекъснатото общение между християните според мен трябва да бъде изживяна като лична трагедия от всеки християнин; в противен случай всички приказки за единение биха били празно движение на въздуха. Никой не може да начертае видимите граници на Божия народ, но и да твърдим, че тия граници не съществуват, също е безумство. Граници има, има стени, има нарушено единство, има разделение – и това е толкова реално, колкото и разкъсаната дреха на Христос на кръста. Веднъж осъзнали факта на това разделение, можем да поемем по различни пътища.

Първият път е да смятаме, че разделението не ни засяга и да се опитваме да следваме Христа самостоятелно. Лична вяра, личен Спасител, личен план за

спасение… звучат ли ти познато всички тези (небиблейски!) изрази? Нищо нехристиянско няма в тях, проблемът е единствено в мярката им на употреба в мисленето, вярата и живота.

Вторият път е «да си изберем църква», в която се чувстваме най-комфортно. Това, което ти смяташ, че ми се случи през 1991-ва. Общност, която да отговаря най-добре… на кое, всъщност? На Библията? Всички използват Библията и я четат най-внимателно. Мисля, че в основата на «избора на църква» лежат психологически и рационални предпочитания. И няма как да бъде другояче, защото други собствени сетива за истината не са ни дадени. За себе си мога да твърдя, че тия сетива ми бяха недостатъчни. Психологически бях объркан (всичките ми приятели бяха на друго място в най-дълбокия смисъл). Рационално бях смазан от мащаба на въпросите и от собствената си немощ дори да задам правилните въпроси. Културно и по човешки бях отблъснат от отношението, което ме посрещна в православната църква в България. Социално бях отхвърлен като недостатъчно маргинален, за да бъда приет безрезервно.

Никога няма да мога да обясня, включително на себе си, причините, поради които съм православен. Обикновено обърнатите в Православието използват крайно неадекватния термин «очарование», когато трябва да обяснят обръщането си. Но това е очарование отвъд всички видимости, нямащо нищо общо със сегашното състояние на отношенията, естетиката, благочестието, още по-малко хигиената в нашата църква. И тази му неуловимост го прави абсолютно необяснимо, непреодолимо и окончателно. Защото се случва на нива, за които аз самият не съм подозирал, че притежавам.

Тук се сещам и за един от основните проблеми при общуването с неправославни. Проблемът с нивата (ударението е на втората сричка). Протестантите нямат сетива за измерението, в което «се случва» Православието. Опитват се да го разберат (понякога много добросъвестно) в културната и интелектуалната плоскост на онова, което им е познато, и малцина успяват да развият у себе си онова рудиментирало сетиво за тайната на всяка човешка душа, за пределната дълбина на битието и нашето благоговение пред нея, за истинския смисъл на красивото. Ето, тук отново се сблъсквам с ограничението на езика. Клишетата, които току-що изредих, са само сянка на онова усещане за смисъл и интегритет, което дава Православието. И веднъж вкусил от този смисъл, започваш да разбираш, че дотогава представите ти за Бога са били едноизмерни, вярата ти – плоска и безцветна, а светът ти – черно-бял.

Протестантите често изпитват усещането за някаква пропаст, когато се докоснат до Православието. Абсолютната неподатливост на Православието към рационално аргументиране (и оборване), или по-скоро, несводимостта му до рационални основания, изнервя хората, които добросъвестно са се заели да го атакуват, и те често обвиняват православните в магизъм. Магизъм е удобен термин за нещата,

които не се поддават на разрушителна рационална критика, но за щастие Божието битие е именно едно от тези неща и ако някой предпочита да нарече моето благочестие «магизъм», защото не е бронирано с логически основания, това е единствено езиков, а не същностен проблем. Православието е разумен отказ от претенциите на разума да бъде окончателна инстанция. Православието е първо сърце, а после разум. Сърцето на Православието е съкрушено, оголено и онемяло от благоговение, а разумът се опитва да изрази всичко това, при това коленичил. Не е лесно да се води диалог с такъв разум от позициите на едно богословие, родено от бунта срещу всичко тайнствено (разбирай сакраментално), вътрешно, благоговейно и подчинено на усещането за Божествен порядък.

Богословието като интелектуално занимание и богословието като живот – ето ти и една друга пропаст, която ни разделя много повече, отколкото си мислиш. Когато ти възбудено ми привеждаш библейски «аргументи» в полза на идеята си, че Мария е имала сексуални отношения с Йосиф след раждането на Иисус, не би могъл да разбереш, че за мен тази тема не е «богословска» и отвлечена, а лична; че става дума за човек, когото чувствам близък, а не за отдавна умряла безинтересна личност, която няма никакво отношение към мен и моето спасение. (Между другото, удивен съм от неприязънта, която изпитвате към Божията майка и която в най-добрия случай се опитвате да маскирате пред себе си като безразличие). В Православието богословието е неотделимо от личния живот, затова отстрани навярно изглежда, че православните не обичат да обсъждат богословски теми. За нас Мария, светците, Църквата – това не са просто понятия, около които да упражняваме красноречието и интелекта си. Това са живи реалности, осезаеми и пълнокръвни като собствените ни тела. Да обсъждам основанията на отношението си към тях е като да обсъждам интимните отношения в семейството си. Обидата към Богородица е болезнена (именно болезнена, а не просто догматично неприемлива), както обидата към собствената ми майка.

Почитането на иконите също е първо личен, а после богословски проблем. Да започнеш «критичен» разговор за присъствието на иконите в нашите храмове е все едно да прихнеш пред снимките на покойната ми баба в собствения ми дом. Изобщо, догматичните полемики с Православието могат да се случват единствено извън него самото, на «чуждата територия» на библеистиката. Ако ми позволиш такова сравнение: ако Православието е вечерята на семейството около трапезата, с тихите разговори и любовта, която струи между всички, протестантството е посещение при психоаналитик, който трябва да анализира тези отношения и да разбули патологията им.

Затова и Православието изглежда самодостатъчно и недиалогично. То се занимава с догматика и библейски изследвания неохотно, когато бъде предизвикано. Ако трябва да продължа предишната аналогия, православният е готов да отиде на психоаналитик, когато някой обвинява членове на семейството му в патология – но

само за да докаже, че е здрав и цялостен, след което се прибира у дома при Трапезата Господня. Ние никога не можем да споделим ентусиазма при изучаването на Словото, защото за нас то не е книга, ако ще и най-великата, а самото съдържание на ония тихи разговори около трапезата на любовта.

Ако искаш да разбереш Православието и психологията на православния човек, никога не тръгвай от догматиката. Тя е важна, но православният интуитивно знае, че догматите нито изчерпват, нито задават смисъла на живота му. Те са гениален (в човешки план) и боговдъхновени (в Божествен план) опити за пресъздаване на една реалност, която е по принцип несводима към езика. Мисли за догматичните конструкти на Православието като за писмени показания от едно свидетелство, писани с неохота и по принуда, по повод на неприятен юридически спор. Не позволявай да започнеш формирането на мнението си за Православието от догматите му. Не защото не са верни, а защото са резултат от жив опит, докосването до който е условие за проумяването и на самите догмати.

Към Православието и Църквата е по-добре да се тръгне от понятията и атмосферата на семейството – с неговата интимност («това е велика тайна, но аз ви говоря за Христа и за Църквата») и родови отношения на непосредствена и безусловна лоялност, основана на любовта, идваща от един общ Източник. Църквата е род, семейство, в което всички са братя и сестри с един общ Отец. Макар и тази теза да ти е известна от Евангелието, да почувстваш и се потопиш в реалната атмосфера на това семейство е съвсем друго нещо.

Когато ти честно ми казваш, че не приемаш отделни елементи от учението на Църквата – почитането на светците, на Богородица, на иконите; православното разбиране за смисъла на християнския живот, за спасението и т. н., си мисля, че просто няма начин да разбереш (не да приемеш или да отхвърлиш, а именно, първо да разбереш) всички тези неща извън логиката на самата Църква, извън онзи «роднински кръг» от живи и покойници около Чашата и Трапезата, извън «облака от свидетели», за които пише св. ап. Яков. Дотогава любовта ми към Мария за теб винаги ще е езическо поклонение пред някакво женско божество, молитвите ми към светците ще виждаш като рецидив на култа към прадедите, а иконите ще са просто идоли. Според една стара шега, «оргията е такъв купон, на който не си поканен». Нашата «оргия» не може да бъде уязвена с никакви «библейски» критики, най-малкото защото самата Библия е предадена на Църквата чрез авторитети, които Църквата и днес чувства в своя «облак от свидетели». Всеки догмат и всяка практика, дори всеки жест и движение в Църквата някога са били атакувани от някого, от всевъзможни позиции и някой някога е успял да докаже рационалната и верова неадекватност на тези позиции и на тези атаки. Несериозно е да размахаш новоанглийското си издание на Библията и да заявиш, че хилядолетната практика и вярата на стотици поколения християни не струват нищо пред последния ти личен прочит на някой стих.

Това не означава, че православните не четат «лично» Библията. По-скоро, православните я четат заедно, като в тази заедност се включва не просто кръгът от приятели, с който сте решили да изучавате Библията, но и онзи същия «облак от свидетели». (Ако не се допитваме до тях, като поне четем писанията им, не поругаваме ли тяхното свидетелство?) И ако аз се запитам дали почитането на иконите не противоречи на Божията забрана на идолопоклонството, вместо да бързам да изоблича заблудата на православните, би трябвало поне да се опитам да разбера как са си отговаряли на този древен (а той наистина е древен) въпрос хиляди други християни, много от които по-начетени и по-свети от мен самия. Това отказ от свобода ли е? Мисля, че другият тип свобода, тази, която ти крещи в ухото «ти си прав!», е много по-безплодна и ограничаваща, защото те изстрелва в една опасна орбита – тази на личната праведност, където спасението се превръща в лична кауза, четенето на Библията – в частно занимание, а църковният живот – в социализираща терапия за неделите.

Давам си сметка колко са безплодни споровете ни по тези теми. Не само защото никой няма да напусне гледната си точка, а защото имаме абсолютно разминаващи се представи за същината на самите проблеми и тяхната формулировка. Мирогледите ни дотолкова са се отдалечили, че дори когато използваме едни и същи думи, влагаме различни значения в тях и понякога дори когато стигнем до съгласие по даден въпрос, нещо ми подсказва, че сме много далеч от него. Стените, които ни разделят, не са само там, където ги виждаме. Те минават и под думите. И дори когато успеем да съборим част от тях, които са над земята, и радостно възкликнем «Амин!» по даден въпрос, усещаме (аз поне усещам) под краката си още много пластове дялан камък. Любовта я има, но и стените ги има и трябва да мислим много за тях. И да се молим.

Понякога чувството, че самият език има различна тежест при вас и при нас, е много силно. Православието има уникалната способност да говори на душата дори когато мълчи. Някъде по духовния път се случва едно особено апофатично обръщане – човек се отказва от значението на думите, зададено от културната конвенция, в която е поставен, и започва да ги изговаря и чувства (и да ги премълчава) по друг начин. Вие понякога изговаряте думи, с които мислите, че изразявате чувствата си, но дълбочината на самото слово се губи. Така и думите губят своето изначално значение, и чувствата ви стават еднопластови – и това е крайната картина, която получавате за света.

Понеже това са мисли прекалено високи за мен, ще се опитам да го кажа по-просто, с една реална история.

С един наш общ познат пиехме кафе и си говорихме за Бога. При нас дойде преждевременно състарена бедна жена, която тихо ни каза, че събира пари за операция на детето си. Усетих, че става въпрос за реална ситуация, не за измама – жената беше искрено просълзена, не се натрапваше, опитваше се да преодолее

срама си. И не просеше за себе си. Беше парализирана от ужас, че може да загуби детето си и този ужас личеше във всяка нейна дума и жест. Не беше загубила обаче нито достойнството, нито надеждата си.

В такива ситуации обикновено замълчавам и просто давам колкото мога. Чувствам, че нямам право да влизам в разговор с такива хора – прекалено съм малък пред страданието им, за да мога да им кажа нещо.

Нашият общ приятел обаче имаше съвсем друга реакция. Страданието на тази жена на него му се представи като прекрасна възможност за християнско свидетелство – по начина, по който той го разбира. Той грейна в усмивка – не окуражителна или съчувствена, а тържествуваща, предвкусваща някакъв абсурден евангелизаторски триумф. «Няма страшно, каза той, Бог ни обича, Христос ще се погрижи за детето ти...» и все в този дух. «Да, да», каза жената и се опита да се усмихне. Не й се отдаде. Детето й умираше и тя събираше стотинки, за да го спаси.

Разбираш ли, формално той беше прав, че Христос ще се погрижи за детето й, но ситуацията, която създаде с думите си, нарани още повече жената и сякаш ограби някаква съществена страна от живота – онази страна от живота, която накара Самия Христос да плаче за мъртвия си приятел Лазар, и която ти открива възможността да обичаш като Него, растейки в тази любов до безкрайност, до себеотричане, до смърт; да понесеш и да отвориш сърцето си за още и още отсенки, нюанси, обертонове и бездни на това чувство.

Еднопосочната употреба на думите отрязва пътя ни към този растеж. Деформацията и оскъдицата, които следват, сигурно имат и психологическо, и богословско обяснение. Всяко поражение върху душата има своите механизми и своите последици, но ето – пак съм безсилен и мога само да кажа това, което чувствам със сърцето си и проумявам на нивото, което ми е дадено.

И така, протестантството ми се представя като краен, окончателен и изчерпателен модел на света и отношението между човека и Бога. Но в тази претенция аз виждам само ограничеността на една духовна перспектива. На теб пък Православието ти се представя като единствената Църква и ти също възприемаш това като претенция – спорна и неоснователна в крайна сметка. Дано с това писмо съм успял поне частично да ти кажа, че Православието за нищо не претендира, за нищо не протестира – просто защото в пълнотата на живота място за протест и претенция няма.

Протестантският духовен опит предава едно усещане за живота като за приключенски филм. В него има главен герой (човекът и неговата лична вяра), сюжет със събития, които лично го засягат (плана за неговото спасение) и един Бог, който участва в смесената роля на оператор, режисьор и суфльор (всички реплики са от Книгата, Sola Scriptura).

В Православието водещо е усещането, че си въвлечен в нещо огромно, необичайно; нещо, което на порядъци превъзхожда всички сетива, интелектуални и културни нагласи във възприемането ти на света. Ти си поканен от Бога да пристъпиш към нещо, което ти се открива малко по малко, често не дори като знание, а като предчувствие.

Докато протестанството свършва в човека, православието се разтваря във вечността.

Два начина на вярване. Ти вече си избрал своя, а аз – моя. Нека завърша с цитат от една нюейджърска книга (православните са свободни дори и в това – да цитират каквото си искат :-):

> If our friendship depended on things like space and time, when we overcome space and time, we destroy our own brotherhood! But overcome space, and all we have left is Here. Overcome Time, and all we have left is Now. And in the middle of Here and Now, don't you think we might see each other once or twice?
>
> *Jonathan Livingston Seagull*, **Richard Bach**

С обич в Христа.

Старият стил
(Форумен постинг)

Драги приятели, братя и сестри,

Опитвам се от известно време да си обясня онова "мрачно нелюбопитство" (Мережковски), което ме обзема, докато чета постингите на Т. Има някакво неистовство в цикличността, с която той подхваща любимата си тема за календара. "Картаген трябва да бъде разрушен!" – тази крилата фраза, несправедливо превърнала се в символ на посредствената упоритост в защитаването на дадена теза, като че ли напълно подхожда на неговия случай. Още повече, че както всяка фиксация, тази тема вълнува най-вече човека, когото е обладала, но който си мисли, че тя би трябвало да бъде от първостепенна важност за всички около него. Доколкото разбирам, този форум не е посветен на проблема за календара, нито пък се поддържа от старокалендарци. Т. рискува да изпадне в ситуацията на "дежурния клоун", чиито постинги в един момент хората просто ще спрат да четат, защото предварително ще знаят какво има в тях. От негова гледна точка, това, разбира се, би дало повод за поредната героична поза – "виждате ли как всички обръщат гръб на Истината!", но за съжаление тезата му като такава ще загуби. Един български поет беше писал: "Ако искате да убиете една идея, говорете скучно за нея". За съжаление, Т. не може да разбере, че за защита на стария стил "научните" аргументи и "каноничните" факти, които излага, не са достатъчни и по нищо не се различават от сектантския подход, който винаги е много систематичен и винаги се базира на "факти" и библейски "аргументи". (Тук вече усещам надигащия се "свещен гняв" в душата на Т.: "Щом не слушате отците, тогава кой слушате?!", и, предугаждайки справедливото му възмущение, бих му припомнил само този стих: "Ако нямам любов, НИЩО НЕ СЪМ". Именно любовта страда от най-голям дефицит при старокалендарците и никакво благочестие и преданост към канона не могат да преодолеят това страшно "нищо не съм". А този дефицит навява хлад от всеки ред на неговите постинги).

Ако нещо болезнено ми липсва в текстовете на Т., то е чувството за критична саморефлексия. На християнски език това се нарича смирение. Ако трябва да разширя тази теза с други аналогии – старокалендарният мотив в рационално-пиетичната интерпретация на Т. ме връща в духа на юдаизма и отчасти на исляма. Именно тук откривам онази принципна несъвместимост между моето разбиране на Православието и това на Т.

Т. схваща вярата си като подчинение на закона в старозаветен смисъл. В същото време, дълбоко в себе си сякаш е разтревожен от собствените си изблици на гняв и се опитва да ги компенсира, като периодично иска прошка от тези, които е засегнал. Но пребиваването в мир с ближния (вътрешен мир!) му е дълбоко непознато,

непознато му е както на рационално, така и на онтологично, така и на чисто човешко, ако щете емоционално ниво. Гребенщиков има един такъв стих: “Я ушел от закона, но так и не дошел до любви”. В тази безтегловност единственото, за което се вкопчва разсъдъкът, е НОРМАТА, закона, канона. Мерило за съотносимост с истината става съотносимостта с правилото. Буквата, а не Духа.

Не знам дали точно този тип религиозно развитие има нещо общо с личната история на самия Т. Но със сигурност съм виждал подобно развитие при хора, които са израснали в строго регламентирана среда, били са подчинени на определена идея за ценност, и в последствие са претърпели срив. Съдържанието си е отишло, но формата (матрицата) на устройване на вътрешния живот е останала и просто е приела новото съдържание, вливайки го в стария калъп. Мисля, че подобно обяснение съм срещал и на известния израз на Христа за новото вино и старите мехове. Новият живот в Христа изисква метаноя, цялостна покайна обнова на човешкото същество, а не просто приемане на нова система от идеи. Променя се самата тъкан на личността, която бива настройвана за благодатния живот. В този нов благодатен живот устройствените правила, нормите, каноните, дори самият свещен текст (Писанието) имат СЛУЖЕБЕН, подчинен характер спрямо Духа на любовта, който пребивава в Църквата, според думите на Самия Господ. Само ако имаме понятие и усет за реалната йерархия на ценностите в Църквата, ще можем да разберем и целия спор за календара. Губим православността си не като спазваме или не спазваме самия (осветен, без съмнение) стар стил, но като го поставяме над неща, по-важни от него.

И така, Т. дълбоко вярва, че центърът на Православието е календарът. И, в по-разширен вариант – че това е системата от предписания, устави, типици, канони, създадени от светите мъже под водителството на Духа Свети. Неговото сърце е там – в сложния свят на каноничното право.

Нека ви припомня финалната сцена от книгата на Соловьов “Кратка повест за антихриста”. В нея възцарилият се вече антихрист организира всехристиянски (вселенски?) събор, на който присъстват православни, католици и протестанти. Антихристът ги изкушава поотделно. Ето как се обръща той към православните:

> “Мили братя! Знам, че сред вас има и такива, за които най-скъпо в християнството са свещеното Предание, старите символи, старите песни и молитви, икони и богослужебен обред. И наистина, кое може да бъде по-скъпо от това за една религиозна душа? Та знайте, любими мои, че днес аз подписах заповед и отделих големи средства за световния музей на християнската археология в славния ни имперски град Константинопол, за да бъдат събирани, изучавани и запазени различни паметници от църковното далечно минало, предимно източното, а вас моля още утре да изберете помежду си комисия, за да обсъдим заедно

> онези мерки, които ще трябва да вземем, за да приближим съвременните бит, нрави и обичаи към миналото и законите на Светата Православна Църква! Православни братя, на когото е по сърце това мое желание, който от вътрешно сърдечно чувство може да ме нарече свой истински вожд и господар, нека да дойде тук". И по-голямата част от йерарсите на Изтока и Севера, половината от бившите старообрядци и повечето от половината православни свещеници, монаси и миряни с радостни възгласи се изкачили на естрадата".

Тогава се изправя старецът Иоан и хвърля смиреното си предизвикателство, като изповядва, че "най-скъп в християнството ни е Самият Христос".

С дълбока покруса гледам на заблудата на тези добросъвестни и добронамерени хора. Знам, че Бог няма да ги остави и вярвам, че ще им прости този фундаментален грях (грях не като нарушение на закона, а като "пропускане на целта" за тях самите, отклонението от изначалния замисъл за тяхното Богоуподобяване) – че предпочитат да виждат в Бога не любящ Отец, а строг съдник и че не могат да съвместят в мирогледа и практиката си на вярващи тези две Негови качества. Архетипът на подчинението пред Бога (мислен и чувстван като Яхве или Аллах) е дълбоко присъщ на човешката душа. Но християнският Бог търси в нас синовете, а не слугите. Той ни дава преди всичко любовта Си, а чак след това закона Си. И любовта Му е над всичко останало. Не че всичко останало няма значение. Но когато заради него забравим Главното, сме загубени за вечността – оставаме си в юдаизма, ако и да се наричаме християни.

От любов към Бога ли старокалендарците хвърлят своите тезиси в лицата на събратята си? "От грижа за тяхното спасение", би казал Т., но би излъгал. Защото спасението на ближния е първа задача на всеки християнин, но то никога не може да бъде мислено от позицията на собствената праведност – канонична и лична.

Проблемът не може и не бива да бъде поставян в отношението стар-нов стил. Проблемът е в интерпретацията на каноничния проблем и къде те води тази интерпретация. В съзнанието на този хората с нагласата на Т. това се оказва троянски кон – под претекст на каноничен спор в църквата се внасят чувства и отношения изцяло извън църковния етос. Внасят се бесове.

> "Толкова е лукаво това, което вършат и толкова недопустимо! Едно е старият стил, друго е тяхната болестна ревност. Старият стил следват на Света Гора, в Иерусалим, в Синайския манастир, както и някои от славянските православни църкви. Но те са част от каноничната Църква. Ревност не по разум (зилотизъм) е някой да напусне каноничната Църква и да се присъедини към някое от петте старокалендарни течения и, размахвайки знамето на 13-те дни разлика в календара, да започне да клейми

> Църквата и нейните чеда като предатели на вярата и достойни за ада. Трябва ясно да се разобличи това лукавство…
>
> (Старостилците) непрекъснато проповядват, че със смяната на календара Църквата се е самоотлъчила и Светият Дух я е напуснал. Затова всички щели да отидат в ада. Щели да се спасят само тези, които спазват стария стил, защото Светият Дух бил останал само в тяхната "истинска църква". Но ето, че в момента, когато самите те са се разцепили на пет групи и едни други с ярост се анатемосват, каноничната Църква изведнъж показва плодовете на Светия Дух – духоносните старци. Ако тези старци са наистина чеда на Духа и харизмите им са наистина благодатни, тогава Светият Дух живее и действа в Православната Църква. Но зилотите-старокалендарци няма да признаят за нищо на света, че са сгрешили. Остава им само едно решение – да обявят, че "тези старци са лъжливи и изпаднали в прелест".

(Архимандрит Софроний Сахаров. Текстът – "Тесният път и тесногръдието" – е от последния брой на Църковен вестник. Като потвърждение на собствените му думи – самият той, духовното чедо на св. Силуан Атонски и един от най-благодатните старци на нашия век, беше заклеймен след смъртта си от старостилците).

Ето и още един откъс от този брой:

> "Лукавите духове изкушават човека според индивидуалната му нагласа и според личните му слабости. Затова старостилството е съблазън за нездраво ревностните, както сектантството е съблазън за невежите, а суеверието – за нехайните за вярата… Както виждаме, БПЦ излезе от Световния съвет на църквите, но старостилци продължава да има, защото техните истински доводи всъщност нямат връзка с чистотата на православната вяра, а са по-скоро на основата на един специфичен манталитет, много сходен с този на сектантите. За някои хора девизи като "Православие или смърт" носят непреодолима магнетична сила. За съжаление, те не виждат лозунга както би бил в истинския му вид: "Православие или смърт извън каноничната Православна Църква…" (Ангел Величков).

Този текст не е адресиран до Т. От собствен опит знам, че полза от спорове с хора като него няма. Пък и не спорът ми е целта. Надявам се другите посетители на форума да си дадат по-ясна сметка за същинското лице на старостилството – без характерната му поза на старозаветен пророк-изобличител и без маска.

Т. бих помолил единствено да се опита да смени дежурната си тема, или пък да я обособи в отделен форум – този на “истинските православни християни”. Мисля, че интернет му дава техническата възможност за това.

Религиозното образование

(Форумен постинг)

Повод за този постинг ми дава една реплика на Т.: “Църквата трябва да отиде при държавата и да проси от нея да се въведе вероучение в училищата”.

Почива ли една такава парадигма на християнски принципи и реализъм? Аз лично имам следните смущения:

1. По отношение на общите положения: унизително е за двехилядогодишната църква да моли от държавата нещо за себе си. Защото държавата не почива на теократични принципи; не само нашата, а държавата изобщо. Иисус Христос ясно казва – отдайте Божието Богу, а Кесаревото – Кесарю. Да си правим илюзии, че ако вдигнем високо знамето на самодържавието и Православието, ще възстановим някаква сянка на Византия и всичко, което е означавала – също не е много издържано в християнско отношение – при цялото ни преклонение пред нея (защото оттам получихме Православието – не само ние българите, а светът като цяло). Но Православието не е Византия, между тях няма знак за равенство. Византия е прекрасен коментар на Православието, невероятен естетически, богословски, социален и прочие опит на тема “Православие”, НО НЕ Е САМОТО ПРАВОСЛАВИЕ. Носталгията по Византия може да бъде извисяващо, но и погубващо чувство, особено ако го свържем пряко с религиозните си убеждения. Както казва един руски философ, “мнозина естети се навъдиха напоследък – на тях им е по-мила Византия, отколкото Христос”.

Затова да се опитваме да мислим в имперски категории, когато става дума за България от началото на 21 век, е повече от несериозно. Мисля даже, че може да е вредно. ако ние православните се държим пред обществото като ромеи, обхванати от свещен гняв (защото това подсказва текста ти, Т.. извинявай), или пък да тръгнем с хоругви и тропари към Президентство и Министерски съвет, да целуваме ръка на Костов, да го наричаме “василевс” и на колене да го молим да направи нещо си за църквата – ами че това не само ще ни направи за смях, но дори мнозина ще се убедят окончателно, че да си православен е диагноза.

Разбирате ли, зад простото желание “да отидем и да молим държавата” стои цяла бездна от смисли и история, от възприятия и стереотипи, които много вярващи смятат за част от православието. Ама не са. В православието няма стереотипи, то е трезво – защото е истинно. Ако някоя практика, било тя политическа, културна или езикова, ви се представя като най-автентично православие, но няма нищо общо със сърцето на православието – а то е Самият Христос – бъдете сигурни, че става дума за стереотип и заблуда. пазете си ума и просете “дарбата за различаване на духове”.

2. Другата гледна точка е тази на реализма. Я си представете какво ще стане, ако от утре държавата (какво е това всъщност?) бъде обхваната от огромно желание и твърда решителност да въведе вероучението в училищата. Всички завършили богословските факултети осъмват като редовни учители, с висока заплата и поглед, впит в цветущото православно бъдеще на България.

Да ви кажа ли какво ще излезе от това, според мен? Ами нищо. Аз например бих бил против детето ми да учи това, което повечето хора разбират под "православно вероучение". Именно защото искам детето ми да израсне като християнче.

Това, което в момента църковното ръководство смята за най-хубавото и подходящото вероучение за нашите деца, е една система, която датира от двадесетте-тридесетте години на 20 век, и която е добре илюстрирана от учебника на Елин Пелин от онова време. Съжалявам, но това не е православно вероучение. Изобщо, идеята за православно вероучение не е православна. Православието никога не е развивало собствена педагогика. Забележете, то има "мистагогия", тайноводство (на св. Максим Изповедник), а не "педагогика" – тоест, православието има холистичен (цялостен) подход към въцърковяването изобщо. Зад модела на вероучението наднича същия папизъм, срещу който Т. така изобличително пише (и с пълно право). Вероучението може да вегетира единствено на неправославна или езическа почва – там, където се смята, че вярата може да се учи. Е, православието твърди, че вярата се живее, и се заживява от момента на раждането, дори и преди това (има молитви за неродено дете).

Този примат на рационализма е взаимстван от католическите и протестантски училища в Западна Европа, откъдето са го възприели с бурна радост и благочестиво невежество нашите про-западни политици от началото на века. И сега, седемдесет години по-късно, тъкмо на път да излезем от мрака на комунизма, ни предлагат (и то от църковния амвон, което е по-страшно) нещо, което в най-добрия случай може да произведе тесногръди националисти, но никога вярващи православни. Как никой не си зададе въпроса: ЕФЕКТИВНА ЛИ Е БИЛА СИСТЕМАТА НА ЕЛИНПЕЛИНОВОТО ВЕРОУЧЕНИЕ? Освен факта, че е имало такова нещо по нашите земи, какво знаем за РЕЗУЛТАТИТЕ ОТ НЕГО?

Резултатите май не са били много високи. Бабите ни си спомнят смътно, че са чели "Отче наш" в началото на часовете, стари реститутки избърсват по някоя сълза ("а бяхме млади") и всичко се върти около олигавеното умиление на "широката общественост", разбирай широките пенсионерски маси, пред картина, която можете да видите във всеки що-годе уреден наш храм – две бюргерски дечица с панделки и розови бузи минават по живописно мостче в парк, а дългокос Иисус бди над тях. Тези картини също са раздавани от разни евангелистки мисионери в началото на века, при това безплатно. Ето това е "православието", което искат да ни предложат като най-автентично. Съжалявам. Детското благочестие няма нищо общо с този

лигав образ, който струи от коледните песнички на Борис Карадимчев и който нашироко е застъпен в така наречения предмет “вероучение”.

Децата живеят вярата (именно живеят, не изучават) само на две места – в семейството и в църквата. В този процес учебниците са най-малко важното нещо, а програмите, хонорарите, инспекторите – всичко това е плява, вятър и мъгла пред един смислен час прекаран в храма. Защото православието се занимава с човека в неговата цялост, а не се концентрира върху ума му, както правят католиците и протестантите.

И още нещо: няма нищо по-безнадеждно от човек, загубил вярата си като резултат от некадърен “учител по вероучение”. Ние си мислим, че със самия факт, че вероучението ще бъде “православно” (contradictio in adjecto!), сме имунизирани от такива неприятни развития. Само че вече видяхме някои от лошите неща – учители-богослови, които плашат деца на по девет години с ужасите на ада, от което детето получават психически травми за цял живот. Най-върлите атеисти и скептици, които познавам, са все бивши семинаристи.

Вероучението (макар че, както стана ясно, съм против този термин), е работа на църквата и да се изнася извън нея, да се вменява в задължение на атеистичната (пък и сатанинската на моменти) държава, е безумие и бягство от собствената ни отговорност на християни. Да очаквам, че така наречените “богослови” (още една протестантска митологема на православна почва, но за това друг път), които произвеждат нашите факултети, са в състояние да бъдат някакъв фактор в процеса на въцърковяване на детето ми, е смешно. Самият аз уча в такъв факултет, и повярвайте ми, не бихте искали да знаете какво и как се преподава там. Не можете и да си представите какви хора отиват да учат и получават титлата “богослов”, с която Църквата е удостоила само трима души в цялата си история – св. Йоан Богослов, св. Григорий Богослов и св. Симеон Нови Богослов. На фона на останалите учители във всяко нормално училище повечето от тези “богослови”, от които очакваме православното възраждане, ще бъдат използвани за посмешище и от ученици, и от учители.

Църквата да пълзи и да моли държавата – какъв по-голям позор от това? Да моли за нещо, което е въпрос на вътрешно-църковна уредба, да моли ДЪРЖАВАТА ДА МИСИОНЕРСТВА ВМЕСТО НЕЯ! Не мога да си представя по-голямо падение.

На нас сега ни се дава най-уникалния шанс и благословия в новата ни църковна и народна история – църквата ни най-после да се еманципира от държавата, което неизбежно ще означава да стане ГОНЕНА – един от знаците за истинската Църква от последните времена. А ние сме на път да го хвърлим обратно в лицето на Бога и отново да превием гъвкавите си колена. Естествено е най-лесно да кажем: държавата трябва да го направи това, някой ни попречи, ние бяхме добрите, ама пусти късмет...

И така, дълбоко вярвам, че въцърковяването, катехумената, вероучението и както щете – е работа на църквата, и то трябва да се върши единствено от енорията, от християнската община, както е било и през апостолско, и през византийско време. Accept no substitutes, не приемайте никакви заместители. Ако вашата енория, ако вярващите не са способни да организират възпитанието на собствените си деца, как можете да вярвате, че държавата е в състояние да го направи? Дори и да поиска да ви угоди, тя никога няма да узнае за какво става въпрос.

За икуменизма

(В отговор на писмо от сестрите от Калоферския манастир, 1999 г.)

Уважаема сестро,

Искрено Ви благодаря за писмото по повод статията “Новина с коментар” от последния брой на сп. Мирна. Искам да Ви уверя, че проблемът с икуменизма за мен стои не по-малко болезнено, отколкото за Вас – с тази разлика, че може би съм имал възможността да го видя по-отблизо (което ни най-малко не ме е превърнало в привърженик на икуменизма). Присъствах на последната асамблея в Хараре, заедно с шестима други български православни и видяното там наистина сериозно проблематизира в мен всякаква идея за православно участие в такъв форум. В този смисъл, много бих съжалявал, ако сте разтълкували статията ми като апология на икуменизма, или на нашето участие в него.

Наистина смятам, че православните църкви следва да ограничат участието си в такива форуми, или да го сведат до някакви приемливи форми, ограничаващи се до православно свидетелство (изобщо, свидетелството за Св. Православие в световен мащаб е единственото оправдание, което може да има участието ни в такива организации; ако не сме в състояние да свидетелстваме – а явно не сме – наистина по-добре би било да се оттеглим).

Понеже не съм богослов, не мога да си позволя да давам каквито и да било оценки “за” или “против”. Опитвам се единствено, на базата на това, което съм прочел и научил от св. Отци на Църквата, да си изградя някакво честно отношение към проблема. Трябва да Ви кажа, че ми е изключително трудно. Крайностите ме отблъскват – едната с очевидното пренебрегване на православното разбиране за Църквата, а другата – със самодоволното съзнание за гарантирано пребиваване в истината, от която с някаква злорада наслада се изключват всички, които са нямали щастието да се родят, да попаднат или да научат за нашата Православна Църква. Не твърдя, че истината е някъде по средата, защото като православен не гледам на истината като резултат от консенсус. Смятам обаче, че сред нашите братя и сестри по този въпрос липсва не само (както правилно отбелязвате) “елементарна просвета по въпроса”, но и абсолютно необходимите в този случай християнско смирение и любов, за да се вдигне падналия брат. Прекалено много гнусливост и яростно отхвърляне на другия виждам в т. нар. “истински православни християни”, за да оправдая тяхната духовна позиция и да я приема за единствено автентично православната.

Както виждате, не е без значение кой казва “да-да или не-не”. Извън съдържанието на самия изказ, нека видим и с каква духовна нагласа се произнасят тези кратки и

страшни думи. Страшни са, защото изричайки ги, рискуваме да изпаднем в един от най-страшните грехове – илюзията за собствена праведност (прелестта)(приемаме човека, но не можем да приемем греха и заблудата). Външната позиция има тежест единствено ако е резултат от дълбоко осмислена вътрешна такава, а при нас последната липсва. Вие пишете: "Тревожен глас нададоха много православни християни", по повод нашето членство в ССЦ. Позволете да Ви запитам: как точно бе нададен този тревожен глас? Пред кого и от кого? Как се обективира този процес? Проведоха ли се срещи, написаха ли се статии и книги (освен книгата на о. Серафим), състоя ли се някакъв диалог с нашите пастири? Ако нещо ме провокира да напиша този текст, това беше именно липсата на всякакъв "тревожен глас" от страна на православните миряни и липсата на всякакво желание за обсъждане на въпроса с тях от страна на нашите иерарси.

Православието, по скромното ми мнение, не търпи половинчатост. Трудно бих възприел без известни резерви някой, който се държи днес по един начин, а утре – по друг. Как да осмислим досегашното си участие в ССЦ? Нали човешкият живот предстои пред Бога в своята цялост и ние отговаряме за всичко в него, а не от някакъв момент нататък? Как ще запазим съборното си съзнание и съборната си съвест, ако не намерим в себе си сили да извадим наяве всичко от миналото – и да го преодолеем чрез покаяние? Защо доволстваме от решението на Св. Синод за напускане на ССЦ и по този начин обиждаме църковната съвест в себе си? Тя не е минималистична; тя иска да разбере, за да прости и да примири помежду им и с тях самите всички членове на Тялото. Какво беше нашето участие в ССЦ? Каква беше природата му? Ако е било грях, нека го заявим и да се покаем. Касае ли ме лично като православен това участие или то се случи на нива, които нямат нищо общо с мен?

Надявам се от последните редове да разберете, че апелирам не за оставане или излизане от ССЦ (защото знам, че това просто не е от моята нито интелектуална, нито духовна компетентност), а за зрялост на решението, за честност, за цялостност и убедителност, за съборност – а всички тези неща, взети заедно, ще ни гарантират и много по-истинска православност, отколкото ако просто приложим канона, бидейки духовно немощни, вътрешно разкъсани и разпилени. Парадоксално е, но смятам, че нашата ревност по истинското Православие, ако извира от погрешни извори, всъщност ни отдалечава от Църквата. Нека си спомним популярната фраза: "Пътят към ада е постлан с добри намерения".

Надявам се с това писмо да съм внесъл известна яснота около собствената си позиция и възгледите ни по някои въпроси поне малко да са се приближили. Много бих искал всички братя и сестри да четат "Мирна" "с духовна радост", но в църковната ни действителност има много неща, които не носят само радост, а и много болка, която трябва да изпитаме докрай – заедно с Христа и в Него. А радостта... И тя ще дойде.

Препоръчвам се на Вашите и на останалите сестри молитви. Простете нашата немощ и се помолете за всички, които с чисто сърце работят за Църквата.

Православието: национална или християнска идентичност?

Излишен въпрос.

Родих се в семейство на невярващи хора, израснали от своя страна също в такава среда. Всякаква християнска приемственост в моето, както и в много други български семейства, е била прекъсната преди поколения. В този смисъл съм се оформил изцяло в неутрална в конфесионално отношение атмосфера. Израснах в работнически квартал, в един от средно големите български градове. Споменавам детайли от произхода си единствено за да посоча "усреднеността" му – в него е нямало нищо специално, нищо по-различно от житейския опит на повечето хора от моето поколение – 30-35 годишните.

Всичко, свързано с вяра и църква, в младежките си години съм отнасял към напълно периферна област от живота, към която никога не би ми хрумнало да погледна с интерес. Училището ми беше близо до кварталната църква. Често виждахме възрастния свещеник да влиза и излиза от храма – фигурата му предизвикваше странни асоциации: ту се сбутвахме и го сочехме шепнешком: "Виж, попа минава", ту пък, следващи някакъв детински мистичен ритуал, се хващахме за копче на дрехите си. Църквата беше понятие от една група с "гробище" и "мъртвец"; камбаната биеше единствено за да отбележи погребенията и това насищаше смислово темата за вярата по достатъчно непривлекателен начин. Добавете към това пълното отсъствие на всякакво говорене по темата. Не дори критика или насмешливи подмятания – просто всякакво говорене – в училище, в семейството, на улицата. А, да, на нашата улица темата за църквата присъстваше в лицето на съседката баба Донка, за която моята баба казваше, че била "набожна", защото пеела в църковния хор.

Когато бях на дванадесет-тринадесет годишен, някакъв роднина подари на майка ми и баща ми Евангелие. Беше миниатюрна книжка с твърди корици, отпечатана в Германия и внесена тайно през границата. Отношението към нея беше като към екзотичен предмет, повод за тайна гордост; нещо, което показваш на по-близките си гости както показвахме "Некерманите" и други "западни" придобивки. Опитвах се неведнъж да чета тази книжка и се отказвах някъде към третата страница. Друга реалност, друг език; усещане за дистанция и пълна неотносимост към собствения ми живот. Не се чувствах провокиран дори на екзотична вълна; всичко това ме очароваше, но не ме привличаше.

Другият ми досег с християнството от детския период беше, колкото и странно да звучи, чрез апокрифна книжнина. Баба ми нямаше Библия, но притежаваше малка книжка, издадена преди Девети, със странното за мен заглавие "Ходене на Богородица по мъките", в която се разказваше за страданията на грешниците в ада.

Отново, книжката ме привличаше повече с произхода и възрастта си, отколкото със съдържанието си.

Пътят на всеки към Бога е неповторим. Моят мина през изостреното въображение, разпалено от научната фантастика, която поглъщах буквално на килограм като тийнейджър. Проблемите, които задаваха фантастите не бяха само литературни и покрай фантастиката ми се наложи да чета например и доклади от научни конференции за извънземния разум във Вселената. И понеже на български такива неща почти не излизаха, се получи така, че книгите, които най-силно са ми повлияли през този период, прочетох за пръв път на руски език.

В Съветския съюз започна перестройката. У нас навлезе съветска преса, чрез която парадигмата на мъничкия ни свят започна да се пропуква. Мисля, че формирането на основните ми мирогледни нагласи беше основно повлияно от тази перестроечна преса, с нейното неистовство в търсенето на истината и събарянето на кумирите.

В "Литературная газета" от края на осемдесетте попаднах на текст на Бердяев, откъс от "Метафизика на пола и любовта". За пръв път в този текст думи като "Бог" и "вяра" не ми звучаха екзотично и мъгливо. Нещо дълбоко в мен се съгласяваше с всеки ред и от този момент започна дългото ми пътуване към Христа. Едва тогава, почти двадесетгодишен, си дадох сметка, че нищо не знам за тази друга вселена, Библията, и го разбрах от текста на един руски религиозен мислител. С настървението, с което преди поглъщах фантастиката, се залових с руската религиозна философия. Сега си давам сметка колко неподготвен съм бил за това приключение и колко малка част от съдържанието на прочетеното е стигало до мен. Но това не ми е правило впечатление тогава. Бях неудържимо привлечен от езика, от мащаба на идеите и от едно плътно усещане за правдивост, което струеше от повечето от текстовете. Бердяев, Соловьов, Фьодоров, Лоски – сблъсках се с тези имена много рано, за да започна да се връщам към тях отново сега, след десет и повече години.

Все още самата Библия не стоеше на дневен ред. Още по-малко съм се изживявал като вярващ. Но бях вече получил нещо много важно – уважението към свещения текст и усещането за нещо много голямо, до което други са достигнали и до което един ден може би ще стигна и аз.

В университета, където започнах да следвам право, тези ми интереси продължиха, макар че, както и преди, ми липсваше първото стъпало; основополагащата парадигма, върху която да поставя основите на всичко прочетено, което междувременно беше започнало съвсем да се обърква. По същото време в България започнаха да навлизат и други веяния; преведоха се книгите на Кастанеда. Бях прочел и няколко други книги, които сега бих определил като Ню Ейдж литература ("Джонатан Ливингстън Чайката", "Зен и изкуството да поддържаш мотоциклет",

“Съзаклятието Водолей”), които също настояваха за свое място в сърцето и главата ми.

Първата провокация, която получих в посока “християнство” беше от една група американски студенти от Intervarsity Christian Fellowship. Участвах, заедно с други колеги от университета, в някакъв студентски проект, по повод на който се запознахме; по-късно приятелството ни се задълбочи и не след дълго ние, българите, бяхме изправени пред проблема с християнската вяра на нашите приятели, с които се бяхме сближили така силно. Те се молеха и бяха искрени в нещо, което за нас българите, винаги е било въпрос на изостаналост или театралност, или и двете. В същото време бяха нормални и интелигентни млади хора. Противоречието трябваше някак да се разреши и то започна да се разрешава, когато започнахме да четем Библията. Оказа се, че контрабандното Евангелие от детството ми всъщност е една невероятна книга, която се върна в живота ми по такъв радикален начин, че обърна представите ми за четене изобщо; никога преди това не бях диалогизирал с книга по този начин – сякаш Библията ме четеше по-дълбоко, отколкото аз нея. Няколкото приятели, с които започнахме да четем Библията така спонтанно и без никакво ръководство, скоро усетихме нуждата от някакъв авторитет и помощник за по-пълното разбиране на тази странна книга. Така попаднахме при един американски баптистки пастор, който по някакъв начин свързвахме с американските си приятели, които вече си бяха заминали, но страшно ни липсваха. Така, по стечение на обстоятелствата, най-важните книги в живота си прочетох за пръв път на руски и английски, а не на български.

Нашата малка “църква” отново ме върна към християнската литература. Това, че четяхме Библията (първоизточника), ми даде възможност да бъда по-избирателен към нещата, които започнах да чета от тук нататък. Този период (1992) ме срещна с К. С. Луис, Джош Макдауъл, Били Греъм, Честъртън, но и с един католически автор като Йозеф Рацингер. “Братя Карамазови” и “Бесове” на Достоевски бяха разтърсващо изживяване. Започнаха да ми се оформят представите за различните мисловности и традиции в рамките на християнството. Нямах предубеждения, но постепенно започнах да имам предпочитания. Разбрах, че Бог води душата ми към християнството на Изтока. Дълбочината, топлотата, наситеността и усложнеността на православното мислене и усещане ме докосваха по неповторим начин. Беше любов от пръв поглед, но подготвяна от обстоятелствата с години.

Някъде по това време се случи и чудото на вярата, когато заставаш пред едно Присъствие, към което можеш да се обърнеш с “Ти”. “Ето ме, Господи”... Нищо не мога да ви разкажа за това, защото никой не може.

Продължихме да четем Библията (а скоро и да се молим) при баптисткия пастор. Но моята молитва търсеше друго място и друга атмосфера – не толкова наситена с човешки емоции (а това е често явление в харизматичните църкви). И духът ми, и тялото ми копнееха за поклонение в дух и истина; търсеха молитвени думи, които

не достигаха на собствената ми молитва. И тогава, постепенно, открих тишината на храма, кръстното знамение, кристално-прозирните слова на Литургията, смисъла на иконите, духовния вкус на Причастието… Открих Православието.

Не мислете, че процесът е бил лесен и приятен. Напротив, мъчителен беше. Разрив с групата. Чувство за вина. Чувство на самота (в Православието никой не те посреща с усмивка и отворена Библия на прага на църквата). Огромен "материал" – знания и навици за духовен живот, които трябва да бъдат усвоени, за да започнеш да навлизаш в живота на Църквата. Но кой е казал, че трябва да бъде лесно? "Царството Божие бива насилвано", то изисква усилие и съм благодарен на Бога, че изиска от мен такова усилие.

Благодарен съм също, че ми даде толкова приятели, братя и сестри, измежду протестантите. Свидетелството ни за Христа винаги е било, и си остана взаимно и слава Богу, никой не си позволи да се барикадира в църквата си, за да хвърля камъни по останалите.

Днес православната ми идентичност съвпада с християнската ми идентичност и няма нищо общо с националната. Огромно престъпление срещу православието (и срещу християнството изобщо) е то да се натиква в етническо гето и да се превръща в културен резерват. Когато протестанти критикуват православието, изкушението да използват аргументи от светски порядък е огромно, тъй като на пръв поглед тези аргументи сами се набиват на очи (битовизация на вярата, профанация, общ църковен упадък, занемарени отношения в църквата…). Християнската позиция обаче предполага нагласа към един по-духовен поглед, към една по-изострена чувствителност, и знам, че сред протестантите има хора, които са в състояние да прозрат отвъд неприветливата привидност на съвременното българско православие; които имат очи за красотата, ум за дълбочината и сърце за правдата на Православието на Древната Църква – Едната, Святата, Вселенската и Апостолската. А ако имат и желанието, то срещата не може да не се случи.

Символни войни

Преди години в офиса ми на лично място стоеше една картичка с картина от световно неизвестния художник Джеймс Кристенсен. Картината беше със заглавие „Ангел-поклонник" и представляваше странно летящо създание, плуващо над островърхи кули и следващо малка оранжева рибка. Картичката и досега ми действа успокояващо.

Не толкова спокоен се почувствах преди два дни, когато в един ресторант разлиствах последния брой на българско лайф-стайл списание. В статия за най-успешните рекламни агенции видях репродукции от кампания на известна фирма за визуална реклама. На едната снимка младежи от рекламната агенция показваха на Фидел Кастро голяма снимка на пура, очевидно опитвайки се да го убедят в маркетинговите перспективи пред този символ. На другата снимка същият екип обсъждаше с Иисус Христос предимствата на кръстния символ пред някакви спирали и кръгове...

Сетих се за тези неща покрай световната истерия с карикатурите на пророка Мохамед. През последната седмица станахме свидетели на това как едно събитие излетя от секцията „любопитно" на новинарските агенции до категорията „топ новина" и повод за международен скандал от най-висок и застрашителен порядък.

Една мюсюлманска организация, Арабската европейска лига, реши да „отвърне на удара" в тази възможна само в нашата епоха символна война. Арабски карикатуристи произведоха серия карикатури, от които на нормалния европеец би следвало да му се изправи косата: на една от тях Хитлер лежи в леглото до младо момиче, очевидно след сексуални забавления, и казва: „Ане, не забравяй да напишеш за това в дневника си". („Дневникът на Ане Франк" е едно от най-покъртителните свидетелства за Холокоста и погромите над евреите през Втората световна война). Находчиво? Скандално? СМЕШНО?! „Понеже стана дума за свобода на словото и правото на твореца да прекрачва границите, вижте, че и ние го можем", пишат арабските художници в сайта си. С вашите камъни – по вашите глави.

Реакцията на арабите беше предизвестена – и скандална, да, но не заради безчувствения си антисемитизъм. Запитах се: защо мюсюлманите избраха за ответния си удар имено Холокоста и евреите, а не (както мнозина биха очаквали) – християнството и неговите свещени символи?

Отговорът: защото от това второто никой нямаше истински да го заболи.

Още един отговор: защото и най-талантливият мюсюлмански карикатурист не може да постигне онези „висоти" в подигравката с християнските символи, които са постигнали самите християни през последните десетилетия. Не се сещам за мерзост,

изказана чрез слово и образ, която би изненадала претръпналия западен християнин – пък и нашего православнаго брата.

Демокрацията от последните 15 години ни наби в главите принципа за свобода на словото толкова дълбоко, че се сещам за българската мъдрост: „Кой ти извади окото? Брат ми. А, затова е толкова дълбоко извадено". Превърнат в тоталитарна идеология, абсолютизиран до абсурд, този принцип мутира в собственото си отрицание. Както и всички други права и свободи, и свободата на словото опира в острия ръб на личната неприкосновеност на Другия – и ако милиони хора по света се чувстват засегнати, унижени, обидени от нечии „свободни" упражнения на територията на свободното слово, същите тези демократични принципи би трябвало да защитят правата на тези хора.

Стигнахме до там, мюсюлманите да напомнят на нас християните, че гаврата със свещеното предизвиква болка и гняв. Напомниха ни го the hard way, по трудния начин. И ако цялата ни последваща рефлексия по темата стигне до констатацията, че да, да се палят посолства и да се тъпчат национални знамена не е хубаво – с голямо съжаление трябва да си признаем, че сме потънали в летаргичните топлохладни води на религиозното безразличие. Което, според собственото ни Свещено Писание, няма да ни се размине без последствия.

В романа си „Кълбо и кръст" Честъртън сблъсква в драматичен кофликт яростен атеист и ревностен католик. Католикът е възмутен от публикация във вестник, обиждаща Божията майка – и поисква публично извинение. Когато не го получава, обявява дуел на главния редактор. „Защото, казва той, не може да има две истини". И ако не си готов да застанеш зад думите си, по-добре да не говориш изобщо. В нашата родна действителност комай няма да се намерят хора, които да защитят вярата (или безверието си) по този радикален начин. Екстремизъм? Да, защото двете гледни точки са принципно несъвместими – и компромис по отношение на Истината е невъзможен. Възможно е единствено да бъдем миротворци и да избягваме конфликта и физическото насилие – но не и като се самозалъгваме, че конфликт по принцип не съществува.

Карикатурната война е в разгара си. Мюсюлманите се оказаха хора на честта – и предпочетоха войната, с всичките й ужаси, пред унизителното огъване пред силните на деня и техните представи за всепозволеност. Труден избор между две страшни злини. Със сигурност в мюсюлманската позиция има много емоционалност, която води до екстремизъм. Но също така сигурно е, че когато се гаврят с нашите символи всеки ден, с всички изразни средства, предпочитаме да стъпчем нашата емоционалност в калната лугава локва на релативизма и зле разбрания пацифизъм.

Отново поглеждам „ангела-поклонник", някак отнесено-безобиден на фона на вихрещите се символни страсти.

На огромни билбордове в центъра на София един друг „ангел” със страстни устни отбелязва с чертички поредния оргазъм на млада двойка, в реклама на алкохолна напитка. В телевизионни реклами можете да видите карикатурни образи на монаси и свещеници. Млади засукани госпожици размятат монашески раса в не един танцов пърформанс. В Народната опера Коцето (Калки) се превъплъщава в дългокос Джийзъс Крайст Суперстар. Бестселърът на миналата година беше книга, която обстойно се занимаваше с въображаемия полов живот на най-святите личности на християнството. Може ли на фона на всичко това нашето общество да разбере същинския смисъл и заряд на войната на символите? Дълбоко се съмнявам.

Морковът на Реформацията

Реформация била нужна на България, не реформа. Ако някой не е разбрал още (например Б.Б.), бързо да прочете текста на Иво Инджев, публикуван в личния му блог и в сайта на българските протестантски пастори Pastir.org. В няколко мъдри параграфа е очертан основният проблем на нашата страна. Познахте – това е Православието.

Идеята, че ако България не беше православна, щеше да е просперираща, а народът й – щастлив и наеден, не е на Иво Инджев. Корените на тази идея се губят дълбоко някъде из първите протестантски мисии на Балканите, а в най-ново време можете да я чуете изказана от "скандални" и слабо грамотни журналисти, гастролиращи проповедници на "евангелието на благоденствието" и живеещи в чужбина български протестантски теолози. Чувал съм я (тази идея) и на маса, от устата на неизкушени в духовните дела, но безспорно компетентни по всеки един въпрос типични български "културни дейци", чиито хоризонт по отношение на въпросите на вярата се клати някъде между преклонението пред Ванга и великата духовност на Рьорих, Кастанеда и литературния титан Паулу Коелю.

"Тезите" на Инджев са прости и ясни, мащабни и изчерпателни – нещо като народопсихология, нещо като история, нещо като визия, изобщо като нищо на света (по Сароян). "Кажете ми една просперираща православна държава. Бих искал да греша. Но гледам какво става." – така задълбочено започва този забележителен текст. И наистина, като погледнем "какво става", как да не ни избодат очите констатациите на Инджев? Нищо, че за хората с някаква минимална историческа култура подобни схеми, изградени върху риторични въпроси, напомнят много риториката на едни други философии – едната кафява, другата – червена. С подобни риторики един фюрер също "видя какво става" в света и предложи решение. Както и един човек с лула и шинел.

Колониализмът според г-н Инджев е прекрасно и похвално постижение на цивилизацията. Забравяме за вековете страдания, робството и всичко останало – и започваме да съжаляваме защо не сме колониална страна. Съгласни ли сте с това, братя в Христа протестанти? Съгласни ли сте да приемете една интерепретация на цивилизационната история, според която може би ще се окаже, че Хитлер и протестантска Германия трябваше да бъдат оставени да осъществят плановете си и да превърнат православното славянство в тор за арийската раса? Защото "протестантската етика" и нейното превъзходство пред "ориенталската леност" ни водят именно в тази посока.

Това, че един журналист от ранга на Инджев жали за "кръвопускащата Реформация", която православните народи били пропуснали, би минало в графата "нищо не разбирал от християнство, писал човекът, какво толкова", ако подобни

изхвърляния не резонираха така сладостно в душите на българските протестанти. За тях е тази моя реплика, не за него. На него просто нямам какво да кажа – тезите му са непробиваеми, защото са елементарни, както всяка пропаганда.

И така, скъпи братя протестанти, ако вие се подписвате под този текст – какво ви пречи да започнете Реформация, тук и сега? Много сте, силни сте, вашата кауза е права (предполагам, вярвате в това) – масивните дървени порти на "Св. Александър Невски" очакват вашите "95 тезиса". И аз ги очаквам с интерес.

Вместо тезиси обаче, българските протестанти избират очевидно една друга стратегия, в която основният аргумент за убеждаване на народа ще бъде благоденствието на западните протестантски общества. И това е жалко и недостойно, макар и да е разбираемо – на фона на неспособността на протестантската общност да си представи реформация, основана на идейно, а не на някакво друго превъзходство. Но тук възниква резонният въпрос – с такъв ли точно морков ще подкарате магарето към неговия магарешки рай? "Елате при нас – но не защото сме по-прави, а защото сме по-богати" – това казва текстът на Инджев и това ще бъде философията на протестантското присъствие в България, ако пасторите възприемат тази логика. Оставям на вас да прецените колко грама християнство има в тази позиция.

Когато нападат българските протестанти незаслужено и насъскват държавните органи по тях, смятам, че трябва да ги защитаваме. Но с подобни публикации, нека ви го кажа простичко, давате на държавата и обществото чудснички поводи да ви мразят. Поне да ви мразеха заради Христа, пък то...

Асамблея „Знаме на мира”

„Вкарвай в организма си топла храна и различни мезета”. Това е вдъхновяващото послание на плакат в работнически стол от един разказ на Илф и Петров. При това столът е мръсен и неугледен, „високо горе на тавана свети слаба електрическа крушка, а вилиците са приковани за масите с верига, за да не ги откраднат”.

„Категорично осъждаме и се противопоставяме на всяко подстрекателство, насочено против религиозния и етническия мир в страната” – това е част от съвместно изявление на Светия Синод на БПЦ и лидери на „основни вероизповедания” от 28 март тази година.

Кое е общото?

И двете послания казват нещо тривиално, ноторно известно и принципно вярно. Хубаво е да вкарваш в организма си топла (на казармен език – „котлова”) храна. Хубаво нещо е етническият мир. Нещата стават абсурдни и смешни обаче, когато огледаме контекстите, в които се издигат тези вдъхновяващи лозунги.

В случая с православно-католическо-протестантско-мюсюлманския лозунг, разтегнат на цяла страница като рахат-локум, контекстът напомня с нещо на мърлявия работнически стол – последното нещо, което можем да кажем за пораждащата лозунга атмосфера е, че е приятелска. Последното нещо, което можем да кажем за домакините е, че традиционно са проявявали загриженост и усърдие в посока „сите българи заедно”, разбирай конструктивна диалогична нагласа и желание за заедност спрямо протестанти, католици и мюсюлмани.

Нека да започнем с източника на идеята за това изявление. Официалната формулировка „по инициатива на Светия Синод” ни изкушава да си представим следната жива картина:

Заседание на Синода. Н-ският митрополит N. иска думата и угрижено споделя, че е силно разтревожен за етническия мир в страната. Архиереите кимат кахърно и одобрително – трябва да се направи нещо, защото мирът явно се крепи на косъм. „Без нашите братя-мюсюлмани нищо не бива да предприемаме”, продължава аргументацията си N. „Ако излезем само с позиция на Православната църква, както сме правили досега, това е крайно недостатъчно. Кого още да поканим?”

Тук всички се оживяват. „Католиците – задължително!”, вдъхновява се един. „Папата нали и той е за мира”. „Протестантите – те са толкова много църкви, я да вземем да ги поканим всичките!” В настъпилата весела суматоха някой подхвърля „мормоните, кришнарите и мунистите”, но след кратка дискусия, състояща се в това, че тия последните я имат, я нямат още 100 години и следователно не са имали време, горките, да станат традиционни вероизповедания, предложението се

отхвърля. Впрочем, някой се сеща да обвини и петдесетниците в недостатъчна традиционност, но тук се изтъква железният аргумент на техните успехи сред циганското население, което пък има отношение към етническия въпрос и свързаният с него мир. С това обсъжданията приключват и се започват сложни дипломатически совалки между Светия Синод, Главно мюфтийство, папската нунциатура и Евангелския алианс за уеднаквяване на позициите...

Ще спра дотук с тази кощунствена за мнозина идилия, за да ви призная направо: не вярвам в стихийния икуменизъм на Синода. А че това, което се случи на 28 март е именно икуменизъм, в това нямам и капка съмнение – общите становища по обществено значими въпроси са основен мандат на всички национални икуменически платформи, свързани със Световния съвет на църквите. Нещо повече – тези общи становища се разглеждат като проява на „висша и зряла форма" на икуменизъм и обикновено се предшестват от дългогодишно сътрудничество в областта на социалното дело и богословския диалог. Нито към едното, нито към другото е показван досега какъвто и да било афинитет от страна на църковното ръководство. Виж, съвместните молитви (в Порто Алегре преди месец) и общите декларации се оказаха за БПЦ възможни и безпроблемни. Кой знае защо, тъкмо тези две неща (общи позиции по етични и социални проблеми и съвместни молитви) са камъкът за препъване на много други православни църкви по неравните икуменически пътеки, докато сътрудничеството в социалната сфера и богословският диалог обикновено се преглъщат някак по-безболезнено.

Работя в организация, към която години наред бяха отправяни полугласни критики за „използване на неправославни финансови източници" (разбирай – използване на протестантски пари за православни социални и образователни проекти) и за „поддържане на икуменически контакти" (разбирай – работните срещи с въпросните неправославни дарители). В същото време, „финансови източници" от полутъмния бизнес на мутри, стари комунистически пари, банки с ортодоксални имена и организации, свързани с руски петролен бизнес, очевидно не крият в себе си рискове за бдителната православна съвест. Доларът и левът, оцапани с кръв от престъпления или подозрително пахнещи на наркотици и проституция, често се приемат безрезервно и дори с показна благодарност, но виж – лутеранското евро, което някоя възрастна женица е пуснала в касичката на безвъзвратно опустяващата си църквица някъде из германските провинции – това е вече осъдително и недопустимо. Това е заплаха за православната ни идентичност и предателство към Църквата. И съвсем доскорошната „партийна линия" го определяше еднозначно като осъдителен икуменизъм.

Смени ли се „партийната линия", кой я смени и защо?

Как да класифицираме и къде да подредим в православния си мироглед този последен неочакван изблик на толерантност, диалогичност и загриженост за мира

от страна на нашите архиереи на фона на реалната ситуация в страната и реалните нужди и проблеми на църквата и обществото ни?

Силно съм затруднен да възприема призива за опазване на етническия мир – най-вече, защото от години тезата, че той е застрашен по някакъв начин, е била лансирана единствено или от политически партии (ДПС), или от отделни политици, които са черпели от нея някакви свои си ползи. Изказаното пределно общо и обобщено съждение от страна на църквата, че мирът трябвало да се опазва, изглежда изковано по-скоро в някоя партийна централа, отколкото в недрата на (несъществуващото) междухристиянско и междурелигиозно сътрудничество у нас. И ако обърнем внимание на светкавичното поздравление от страна на президента по повод на изявлението (почти като в стария виц за получените искрени съболезнования от КГБ преди още тъжното събитие да се е случило), и ако се сетим за предстоящите президентски избори, ролята на ДПС в тях за този конкретен президент и прочие интересни нещица от динамичната ни политическа действителност, ултра-икуменическият акт на Синода ще може да бъде достоверно позициониран на единствено обяснимото си място – в политическата сфера и в предизборната ситуация, където на църквата за пореден път е определена обидната поддържаща роля на мажоретка.

В сградата на Светия Синод беше устроено „кощунствено подобие" на международната детска асамблея „Знаме на мира" – кощунствено, защото този път не деца, а старци бяха принудени да редят умилителни словца, предназначени да покажат миролюбивост пред непознати и анонимни, но страшни войнолюбци.

Нямаше ли да е много по-честно, ако Синодът открито изкажеше симпатиите си към г-н Първанов и толкова ли беше необходимо това „изпадане в стремглавост" (по „Суматоха" от Радичков) и свикването в пълен състав на онези, с които църквата ни от години най-последователно и демонстративно не желае да има нищо общо (виж например последното разграничаване от прожекцията на филма „Исус" за деца) – само за да се изкаже по завоалиран и мъчен за разгадаване начин една (може би оправдана, а може би не) политическа подкрепа?

Ако 1) Светият Синод иска да взема отношение по важни обществени проблеми и 2) намира за целесъобразно да прави това в сътрудничество с другите вероизповедания, защо тези два принципа не се прилагат за други, много по-значими (и реални, а не въобразени) болезнени въпроси? Например: корупцията, трафикът на жени, престъпността, моралният упадък, абортите, евтаназията, смъртното наказание, европейската интеграция, възхода на национализма, наркоманиите, проституцията, порнографията? И ако въпросният дневен ред на синодално-мюфтийско-пасторските реакции и занапред ще се диктува от извивките на предизборната борба, трябва ли да очакваме в близко бъдеще общи позиции на вероизповеданията по темите: боклука на София (за да угодим на сегашния софийски кмет), единството на десницата (за да сме добре със СДС) и циганската

престъпност (любимата тема на Атака)? Списъкът може да бъде продължен и гарниран с още будещи смях възможности, но кое е истинската смешка във всичко това?

Оказа се смешно лесно точно този Синод, който стоеше на най-антиикуменически позиции от всички поместни православни църкви през последните десетилетия, да бъде мотивиран/накаран да се заеме с активна икуменическа дейност. Това, което Световният съвет на църквите не успя да постигне чрез срещи, богословски стипендии, общи православни изявления и изобщо – чрез метода на убеждението, нашите политици постигнаха само с щракване не пръсти, образно казано. И без да си дават дори сметка какво всъщност правят. При това, забележете – църквата ни се зае да изковава общи становища не просто в сътрудничество с други християнски общности, а с религиозните лидери изобщо – а това изпраща икуменическият диалог в страната в сфери, за които ССЦ не би могъл и да мечтае и които доскоро бяха запазена територия комай само на „ултра-икуменическата" Вселенска патриаршия и на пан-икуменическата организация „Религии за мир" със седалище в САЩ, от която и самият ССЦ неприязнено тръпне. И не е никак случайно, че под приетия усреднен, неказващ нищо конкретно текст, спокойно и с чиста съвест биха се подписали които си пожелаете „миротворчески" групи и организации – например, „Професорите за мир" на „преподобния" Мун – ако някой архиерей-миролюбец и етнозащитник утре реши да вдигне летвата на синодалната толерантност и диалогичност още по-високо. Или да я свали по-ниско – зависи от гледната точка.

Без да са чували думата „икуменизъм", повечето наши политици биха искали да влезем в Европа с една „модерна" и „диалогична" църква, като част от един общ лъснат имидж на България. И първите плодове на това желание са налице. Очевидно църковното ръководство ще се вслушва внимателно в артикулираните или прошепнати на ухо политически поръчки. А за вярващите навярно ще остане тъжната и някак пошличка утеха на съмнително-православния принцип „там горе знаят най-добре", на иначе правдивата и красива идея за единоначалието, послушанието и църковната дисциплина. Но когато в църковния организъм започнем без предупреждение внезапно да „вкарваме топла храна и различни мезета" в ударни дози (виж началото на статията) и с прекалено голяма дори за нашите разтегливи и свикнали на какво ли не уста лъжица, реакцията на същия този организъм може да бъде и грубичкото, но поне откровено Алеково „на маймуни ни направихте"...

Архонтисимо

(По повод архонтската титла на Слави Бинев)

В първите години след промените беше процъфтял един характерен за периода бизнес – включването на обикновени хора (срещу заплащане, естествено) в международни каталози с гръмки заглавия като “Най-известните личности на годината”. Фирми издаваха гиздаво оформени сертификати “Мъж на годината” срещу 200-300 долара. Човек можеше да почеше самолюбието си, като честно си плати. От възможността се възползваха най-вече световно неизвестни родни лумпени с неовладян тежък диалект и потни петна под мишниците на копринената риза, обилно напръскани с XS (на Пако Рабан), купен от фрий-шопа на българо-сръбската граница.

С термина «мутра» нашият народ отмъстително назова определен антропологично-социален типаж от края на отминалото столетие. Терминът, освен от емоционален, не е лишен и от силен богословски заряд – едва ли ще е случайно, че «мутрата» някога е била лице, а лицето е отколешен символ на Божия образ в нас. Мутрата е лице, носител на Образа, провалило се по пътя на Богоуподобяването. В този духовен смисъл всички сме мутри. Разликата между обикновените българи и българските мутри интуитивно (и правилно) се търси не в посока на икономическата пропаст, която ги разделя, а в духовното пространство. Мутрата в широк смисъл (човекът изобщо) малко или много съзнава падналото си положение и се стреми към Бога (Божият образ в него го кара да търси пътя на уподобяването). Мутрата в тесен смисъл доволства в някаква екстатично-агресивна самодостатъчност, която е смачкала в него всяка съвест и е изкривила лицето му до неузнаваемост, превръщайки го, за радост на бесовете, от Образ в посмешище, от Подобие в пародия на Бога. Точно тази експанзивна и демонстративна самодостатъчност (която всъщност е производна на най-баналната гордост, коренът на всички грехове) българинът разпозна безгрешно като престъпление срещу Божия образ в човека. Затова и в термина «мутра» виждаме не само елементарна класова омраза, но и морална оценка и присъда.

Всички знаем или се догаждаме какви бяха пътищата, които превърнаха яките простовати момчета в мутри. Днес все по-малко говорим за мутрите, и наистина, тяхното време като че ли отмина. Момчетата се изпожениха за своите мутреси, настроиха си къщи с басейни, народиха им се деца. Бабаитлъкът се оказа необходим и неизбежен, но преходен етап от времето на младостта им. Дали някои от тях поумняха? Дали се изтънчиха и окултуриха? Може би, но със сигурност семейната идилия, по-уседналият начин на живот и отпадането на необходимостта да се биеш (в буквалния смисъл) за залъка, постепенно доведоха до своего рода просвет в

лицата и съзнанията им. Разбрахме, че мутрите все пак са си просто момчета – а момчетата не само (се) бият, но са способни и на снизхождение, че и на състрадание. И няма как да бъде другояче – неумолимите закони на природата и обществото (а и двете имат един общ Законодател) ги понесоха през живота им като порой. Жаждата да имаш още и още наистина е неизчерпаема, но когато вече си натрупал нещо, започва да ти се иска да си създадеш условия да му се насладиш. Построяваш си къща и я пълниш с жени и гуляи, но ти е някак празно. Създаваш семейство – и току-виж, откриеш бащинството, а от него до първите наченки на отговорността и любовта стъпките не са много.

Позастаряващият мафиот с болна съвест е класически комичен герой, познат ни от филми като «Анализирай това». Неговата простодушност и непохватност в усилията му да се впише в един непривичен социален контекст предизвикват смях, но проблемът със съвестта му си е съвсем реален. Как да го реши нашият херой, при положение, че е набрал достатъчно жизнен опит, за да разбере, че сертификатът "Мъж на годината" със златните винетки, с неговото име на латиница в средата и подписът на "председателя" на Световната асоциация "Човек на годината" – че всичко е било лъжа? Когато "Световната асоциация" се е оказала банална организацийка, регистрирана някъде в Хърватска, а нейният председател – пенсиониран учител по математика с усет към лесната печалба? Как да се почувстваш значим в такъв един несправедлив свят? Корейко, милионерът от книгата за Великия комбинатор, е имал същите терзания – в един свят, където милионерът дори не може спокойно да заведе приятелката си на кино.

Не се терзайте, момчета! Не жалете за "Мъжа на годината" и пошлите им грамоти с евтина позлата. Сега можете да си купите нещо много по-сериозно: истинска благородническа титла! Доставчик на услугата се явява Българската православна църква.

Давам си ясна сметка, че жалките ми гневни юмруци, размахани срещу "мутрите", са може би напълно не на място по отношение на "г-н Слави Бинев", както неизменно го господиносаха всички вестникарски публикации, като един същи "сър". Човекът си има бизнес, очевидно печели добре, и може би – ха дано! – дори не е бил никаква мутра, ами честен бизнесмен, за радост на семейство и приятели. И може би дори години наред тайно и полека е правил големи услуги на Православието изобщо, БПЦ по-конкретно и Старозагорска митрополия в частност. Всичко това навярно го прави един достоен кандидат за титлата "архонт". Но със сигурност заслугите му не са от такъв калибър, че да превърнат Слави Бинев в първи архонт от новата история на БПЦ. Може би, ако имаше вече стотина подобни архонта (макар че, ако трябва честно да си призная, цялата тази архонтщина ми се струва суета сует и всяческая суета), господин Бинев щеше достойно да заеме сто и първото място, заради големите си дарения за храмове и манастири (предполагам, че за такива заслуги иде реч; ако беше за някакъв интелектуален принос, да сме го

забелязали; ако беше духовно-молитвен, Бинев щеше първом да откаже тази чест, защото пътят на смирението е такъв, а не друг).

Имам един приятел-американец, който преди няколко години беше награден от една поместна православна църква с еквивалента на рицарско звание. Не съм се замислял дали е било заслужено, или не – само си спомням комичната картина: приятелят ми, който е с подчертано наднормено тегло (над 200 кг), отчаяно се опитва да запаше тънка сабя-халосия (получена в комплект с рицарството) на не толкова тънкия си кръст. Споменът от титаничните усилия на този свестен човек ми е останал като едно напомняне за безсмислието на гръмките титли.

Все пак, в тайнствено-звучащата (ордени, шифри на леондардо, опуси) новина остават неясни няколко неща: 1) защо архонството като титла/институт в БПЦ е възстановено еднолично от митрополита, а не от Светия Синод, който е поставен пред свършен факт; 2) защо е било необходимо титлата да се връчва в такъв наситено католически контекст, след като става въпрос за възстановяване на чисто православна практика; 3) какво е изобщо съдържанието на тази титла; следва ли да очакваме и други подобни исторически възстановки? Изобщо, макар и най-пикантен и будещ справедливо негодувание, всъщност най-малко значителен е въпросът с личните достойнства на новопроизведения архонт. Защото и в най-пошлия сценарий, ако наистина става въпрос за мутренски услуги и владишка благодарност, приела недомаслено-екстравагантна форма, архонтът ще надява облачението си по семейни празници, децата му ще гледат възхитено големия орден, на визитките му отсега нататък ще се мъдри една псевдо-аристократична представка – и да се надяваме, че с това ще се изчерпи цялата история.

Това, което изглежда неизчерпаемо обаче, е способността на някои наши духовни водачи да произвеждат – систематично, неотклонно и предсказуемо – недомислици. А това се преглъща много по-трудно, отколкото новината “Слави Бинев – архонт!“.

Кой е пичът?

Преди години влязохме с дядо ми Петко (Бог да го прости!) на първия етаж на ЦУМ. Дядо ми, електротехник със златни ръце, оглеждаше с безразличие лъскавите витрини, но внезапно се надвеси, невярващ на очите си, над щанд, където се продаваха ръчни часовници. Цените бяха умопомрачителни за неговите разбирания – около 1000 лева. “Има ли алъш-вериш?”, обърна се той към младото момиче зад щанда. “Ами има”, ухили се тя на турцизма и сливенския мек говор. Дядо ми, скандализиран, оголи китката си, тикна под носа й изтъркания си от употреба руски часовник “Слава” с платнена каишка и извиси глас като библейски пророк: “Хубаво гледай! Четирсе лева, от трийсе години го нося!”, след което сърдито тръгна към изхода.

Последната придобивка на Пловдивска света митрополия е ръчен часовник “Vacheron Constantine” с малтийски кръст, научаваме от наблюдателната преса. Католическа магария ще да е този часовник с такива кръстове, но пък за сметка на това скъпа – според каталога на фирмата, цената на малтийската серия варира от 15 000 до около 150 000 щатски долара парчето. Всеки уважаващ себе си владика би следвало да се ориентира към модела “Malte Perpetual Calendar Chronograph” (147 000 долара), като не се уточнява по кой календар – григориански или юлиански – цъка календарът на машинката.

Горкият ми дядо! Как ли би реагирал, ако видеше часовника на ръката на пловдивския дядо владика и узнаеше приблизителната му цена? Какво ли би останало от ирационалното уважение към “божиите хора”, което неговото поколение все пак питаеше към расоносците?

Who’s da man? Кой е пичът, питам се аз в една хип-хоп стилистика напоследък, провокиран от опитите за фамилиарничене с премиера Станишев от страна на отец Петър Гарена от Кърджали и последвалото му коленопреклонно извинение пред строгия пловдивски владика. Пичове от типа на Станишев явно са много вървежни пред впечатлителни натури като отеца, но, обръщайки поглед към църковния му началник, се налага да предефинираме тази сочна думичка. Смътно си спомням едни стари обяснения за етимологията на думата – по селата “пичове” са наричали определени израстъци по стъблата на доматите. “Пич” е бил и начин да назовем циганин с транзистор от недалечното минало (изпаднал тип с жалка придобивка, която се демонстрира публично като знак за несъществуващ социален статус). В тази връзка можем да открием и корените на облика на църковния пич от новото време.

Циганинът с транзистора сигурно е впечатлявал събратята си. Питам се обаче кого целят да впечатлят монаси, дали обет за нестяжание; църковни служители, обзавеждащи се с предмети на разкоша, недостъпни за 99% от пасомите им.

Бабичката, дошла на литургия в пловдивския катедрален храм, едва ли е забелязала пичовското часовниче на правоправящия. Ако някой може да го забележи и оцени по достойнство, както и да изпита уважение към притежателя му, това може да бъде само човек, на когото такива часовничета са близки на душата. Някой разбирач и паралия. Някой, чието мнение се оказва по-важно за владиката от сиромашията на сънародниците му. "Скъпи Боже, гледай ме тази неделя в църквата. Ще бъда с новите си обувки", беше написало едно чистосърдечно детенце в писмото си до Бога. Не ми се вярва възрастен човек да се движи от подобни богоугодни мотиви обаче. И си мисля колко са несъвместими тези две желания – желанието да се погрижиш за въпросната баба в храма, която най-вероятно няма пари за лекарства и желанието да придобиеш часовник от поне 20 хиляди... И си спомням, за съжаление болезнено, за един друг свещенослужител – Иоан Кронщадски, който често се връщал в дома си без обувки и без връхна дреха, защото по пътя си срещал нуждаещи се...

Апетитът явно идва с яденето. Първом прочетохме за "легендарното беемве", неподвластно на правилници и закони и извикващо благоговеен трепет у пословичните със своята набожност пловдивски катаджии, после автопаркът на светата митрополия започна да набъбва с не по-малко потенциално легендарни аудита и джипове. И тук именно, около новината за тузарското часовниче, в главите ни започват да нахлуват едни мисли – за границите и мярката.

> "Ако добие власт над малодушната и хладна душа на монаха,
> тази страст (сребролюбието) отначало го подбужда да придобива
> малко, като му описва във впечатлителни картини някои уж
> справедливи и разумни причини".
>
> **Св. Иоан Касиан Римлянин**

Удивително е как, когато си решил твърдо да харесваш някой човек, си винаги готов да си обясняваш слабостите му като скрити достойнства и провалите му – като недоразбрани от околните успехи. За феновете на владиката няма проява, която да не могат да включат в елегантната си схема – а именно, че човекът е толкова духовен, че всички играчки, с които се обгражда, за него всъщност нямат значение. Че това не са играчки, а необходим за служението му инструментариум. Че духовните хора са някак имунизирани срещу изкушенията на предметния лукс. Говорих с един такъв фен от женски пол наскоро – тя беше убедена, че: 1) владиката не е знаел колко струва лъскавата лимузина; 2) постоянните му пътувания из епархията налагат ползването на точно такава кола; 3) че е нямало възможност да избира марка и модел, защото просто са му подарили колата... и т. н. Сигурен съм, че и за гъзарския часовник аргументацията на тези хора би се завихрила точно в тази посока – 1) че сигурно е подарък; 2) че цъка много тихо и не пречи на прекрасните служби; 3) че за стриктното изпълнение на последованието е необходимо абсолютно точно да се следи времето...

Нямал съм възможност да се докосна до духовните качества на пловдивския владика – за добро или за лошо съдя за него предимно по медийните му изяви и по нещата, които чувам. Затова и когато си изграждам представата за него, гледам да прилагам последователно принципа на "бръснача на Окам", според който най-простото обяснение на даден феномен обикновено е най-правдивото. Сложните конструкти, които обясняват простичкото наблюдение "монах в луксозна лимузина с ултра-скъп часовник" с някакви прикрити висши духовни и управленски качества и причини, предпочитам да оставя на въоръжение на почитателите на владиката, които го познават по-отблизо, както и на Батковците, които са свикнали да поднасят лимузини с розови панделки на каките. За мен простото обяснение на феномена е най-естественото – още повече, че в светоотеческата литература се набляга повече именно на това просто обяснение, а не на някакви лимузинодицеи и луксо-апологетики. А на Батковците все пак ще използвам случая да кажа, така и така съм почнал – църквата не ви е елитна проститутка, че да й подарявате дрънкулки. Помислете върху това, ако можете.

Суетата обаче може да изиграе понякога лоши шеги. В пловдивския случай, владиката направо е бил излъган. "Ауди А8" е скъпа и прескъпа, но не е в категорията "супер лукс". Ако е мъж (да ме прощавате – пич) на място, младият дядо трябва да върне колата на този, дето му я е подарил, заедно с няколко каталога на истинските лукзозни марки – Lamborghini, Porsche, Aston Martin, Bentley, Maserati, Maybach, Rolls Royce, е, като краен вариант и Jaguar. Имиджът на Аудито не отговаря на възрастта на владиката – на хора с младежки дух като неговия не върви да се отпуска тежко на задни седалки на пенсионерски лимузини, а да пали гуми на някой спортен модел по трудните пътища към чакащите освещаване параклиси и нови храмове. В края на краищата, става въпрос за "38-годишен мъж с фигура на абитуриент и с излъчване на студент-отличник", по думите на Евелина Здравкова, авторка на фундаменталната статия "Обич за цял живот или хронология на едно доказване", публикувана в сайта на митрополията. "Както и да се тълкува, 37 37 (загадъчният номер на митрополитската кола, бел. авт.) вече е парола за катаджиите по магистралата. Спират го не за проверка, а за благословение. А за летенето на беемвето по пътищата вече се разказват легенди". Цитираният раздел на статията на Здравкова е озаглавен "Човешкото в човека с расо". Така и трябва. Друга е субстанцията, от която е изградено епископското тяло – то лети със скорости, непозволени на нас, грешните и неговите пътища не са наши пътища. Ние можем само да зяпаме благоговейно прахоляка след профучаващото му беемве.

Не ми е всъщност кой знае колко интересно в какви именно возила епископите пренасят телесата си от точка А до точка Б, нито кои са тия точки и какви компании се навъртат там. Но и марките и цените на возилата, и точките А и Б се следят внимателно от медиите и очертават цялостния облик на църковните водачи пред обществото. Затова е и въпрос на чувство за мярка да се подбират и марките, и компаниите – защото те оформят публичния образ на един свещенослужител, а

този образ е част от общественото им служение, от негласната им проповед за Църквата и за Христа. При липсата на убедителна и забележима гласна и писмена проповед, ролята на негласната става особено важна. Не съм сигурен, че моделът на тази негласна проповед, според която църквата се нарежда по благосъстояние и влиятелност до държавата и бизнеса, с всичките им впечатляващи за очалгавеното простолюдие знаци на лукса, допринася с нещо за онова "Идете и научете..." Къде отиваме и на какво научаваме хората с това поведение? Какви сигнали изпращаме в и без това безразличното спрямо вярата съвременно българско общество? Че ако водим благочестив и праведен живот, можем да се надяваме един ден на новичко Ауди? Но това не беше ли основната доктрина на сектантското "евангелие на благосъстоянието", според което Господ е винаги готов да ни направи богати и влиятелни, ако си плащаме десятъка? Не беше ли някак друга основната идея в Православието? Очевидно за някои църковни водачи византийският принцип на "симфонията" напоследък придобива най-вече финансови и автомобилни измерения. Църква, мафия и държава – в щастливо и луксозно единство, с кожени салони, типтроник и подгряване на седалките. Нов внос, възможен лизинг, без забележки.

Забележки има обаче. И те касаят принципния въпрос накъде върви нашата църква. И дали новото поколение епископи – юпита, пичове, "с фигура на абитуриенти и излъчване на студенти-отличници" (Е. Здравкова), които идват на мястото на компрометираните от връзките си (психологически, мирогледни, културни и агентурни) с бившия анти-църковен режим стари владици, са наистина носители на някаква положителна промяна. Или просто една оскъдица се сменя с друга – и една лъскава лимузинна яловост е на път да смени една по-скромна и по-бедна такава? Ще трябва ли да се простим с плахите си надежди за духовно събуждане в България, на фона на лъснатите нови храмове, строените по конец свещеници с новички раса и подстригани по устав бради и вратове и (вече) добре смазаната машина "парафин-свещи-пари", която налива печалбата си в нови количества тухли, хоросан и дограми, срещу което печели възхитата на разбиращите от дограми и тухли нови бизнесмени, които пък поощряват процеса с щедри подаръци? И какво отношение има тази народна идилия и общоцърковен келешлък към загубената вяра на хората?

"Към 15 часа изненадващо батерията на мобилката угасна с 192 пропуснати обаждания", развълнувано пише Евелина Здравкова по повод Никулденските празници в Пловдив и как милата "мобилка" не успяла да насмогне на всички желаещи да поздравят владиката. Журналистката не споменава мобилката да е била легендарна като автомобилите на митрополията, но това е поправимо. За да влезе в светските хроники, митрополитът има богат (в буквалния смисъл на думата) избор – например, може да се появи пред медиите с телефон Noka Vertu (от 10 000 долара нагоре), или пък, какво има да му мисли, един път се живее – с диамантената версия на Motorola SLVR L7 за 75 000 долара. Така се създават легендите, така се печели

уважение. Жалко, че страхотният iPhone 3G на Apple (към който аз лично питая неподправено желание да притежавам) струва само към 400 долара – иначе моделчето е много по-подходящо за събиране на очите на пловдивската младеж, но, както се казва, епископството иска жертви. Пък и не младежите следва да бъдат впечатлявани, а едни други хора, с възможности... Добре облечените, ония от "правителствующия синклит".

По друг повод и в една друга линия на разсъждение чух следния аргумент в полза на топлите отношения между епископата и силните на деня. С една дума, защо виждаме честичко напоследък по софри и ешмедемета маститите представители на официалната власт, благообразните шишкави мафиоти и благочестивия епископат – заедно, три в едно? Отговорът: защото това било нивото на служение на владиците. Един вид, всеки от своето си място работи в полза на Църквата. Макар и с известен блудкав вкус в устата, мога да преглътна този аргумент – наистина, ако искаш нещо да се свърши в България, неизбежно ще ти се наложи да опреш до мафиотизираната държава и институционализираната мафия. По отколешна ориенталска традиция тежките софри и споделянето на мазни свински манджи и руйни вина са в основата на деловите отношения у нас.

Само че има разлика между това да приемеш отъркването в нелицеприятните мутроподобни властови индивиди като необходимо зло в името на някакви висши църковни цели и това неистово да се стремиш да се впишеш изцяло в тяхната логика и култура, имитирайки начина им на живот и обзавеждайки се с техните играчки. Вторият тип поведение, за съжаление, отнесено към идеята за епископско достойнство, превръща носителя си в карикатура – както на епископ, така и на бизнесмен. Както находчиво отбелязал св. Василий Кесарийски, обръщайки се към един бивш сенатор, постригал се за монах, който запазил привързаността си към разкоша: "И сенаторството загуби, и монах не стана!"

> "Яростта на тази страст не се насища от никакви размери на богатството".
>
> **Св. Иоан Касиан Римлянин**

Интересно, дали с нарастването на финансовите възможности на митрополиите, ще ставаме свидетели на още по-фрапиращи рецидиви от "легендарните" коли и престъпно скъпите часовници? Ако при сегашното финансово състояние протоколните владишки разходи и стилистика се движат около беемветата и последните модели на Ауди, какво ни очаква, ако неведомите църковни бюджети продължат да нарастват? Финансови скандали с висшия клир тресяха наскоро съседна Гърция и далечна Америка. Дали не е близо времето, когато някой наш владика ще реши, че е нормално да приеме като подаръци частен самолет (LearJet, между 6 и 50 милиона долара), яхта (поне 1 милион долара, ако имаме капка уважение и зачитане на епископското достойнство) – и това да ни бъде обяснено с нарасналите изисквания за бързо придвижване в рамките на епархията, за

заседанията на Синода в София (това – за самолета) и за всеправославните срещи по гръцките острови (това – за яхтата)? Кой и кога ще постави границата? И не е ли тази граница поставена веднъж завинаги – в Евангелието и в наставленията на онези, чиито имена са ни винаги на езика, но рядко – в сърцата: “Ако искат на дело и с труд да изпитат монашеско звание, то трябва всичко да отхвърлят и да раздадат, та като не задържат нищо от онова, от което са се отрекли, да могат заедно с Апостола да се хвалят с глад и жажда, със студ и голота (2 Кор. 11:27)” (св. Иоан Касиан Римлянин)?

Интересно е и друго – дали у нас могат да бъдат открити някакви остатъци или следи от колективна църковна съвест? Фрагменти от способност да назовем нещата с правилните им имена, “без злоба, човешки” – повече от грижа за подхлъзналия се брат (па макар и този брат да е с расо и митра), нежели от завист и отмъстителност. Прехвърлена е мярката – в една подивяла от бедност страна някои православни епископи демонстрират недопустим за стандартите на паството си лукс и с това изкушават “ония малките”, за които носят отговорност с живота си пред Бога. Заради тях за църквата се заговаря в неприемлив контекст – същият като този на мафиотите, съмнителните бизнесмени и техните политически протежета. Оскъдният църковен ресурс се употребява за лични прищевки – и всичко това е излишно, безотговорно и вредно.

Конкретният владика може би страда от страстта на сребролюбието в една от най-баналните й форми – привързаност към предмети на разкоша. А може и да не страда. Но с поведението си определено прави тази страст да изглежда приемлива за околните. Ако съм сбъркал в преценката или прекалил с острия тон – съжалявам. Този текст всъщност дори не е за него, защото неговото духовно състояние не е моя работа. Но на всички читатели, които са готови да бъдат бдителни – повече към себе си, отколкото към водачите си – за тях нямам какво да добавя на изпроводяк, освен думите на св. Юстин Попович:

> “Ако не умееш да се радваш на сиромашията, брате, ако не можеш да си щастлив в сиромашията, знай, че си кандидат за Юда. Не питай: «да не съм аз, Господи?» Понеже несъмнено ще чуеш отговора: «да, ти рече». Мечтаеш ли за богатство, тлее ли у тебе жаждата за пари, знай, че в теб се зачева Юда. Брате и приятелю, запомни за цял живот: сребролюбието е разпнало Христа, убило е Бога. Сребролюбието от ученик Христов е сторило враг, убиец на Христа. Но не само това: то и Юда е убило. Сребролюбието има това проклето свойство — да прави човека не само Христоубиец, но и самоубиец. Отначало то убива Бога в душата на човека, а след като убие Бога в човека, то убива и самия човек”.

Цитатите са по:

Сайт на Пловдивска митрополия, www.mitropolia-plovdiv.org

Св. Иоан Касиан Римлянин, “Обозрение на духовната битка”, www.pravoslavieto.com

Архим. Юстин Попович, “Страшният съд над Бога”, www.pravoslavie.domain.bg

Църковни инвестиции

Министерският съвет подарява камбани на манастири и “инвестира” 35 милиона лева в православни храмове. Президентът прави дипломатически совалки до Русия, за да защитава от разколници държава и църква. Връщане на блудните синове в лоното на Църквата, необясним религиозен феномен на масови обръщания на висши политици, пряка метафизична интервенция в коравите министерски сърца или благотворителна епидемия с неясен, но вероятно предизборен произход?

Бойте се от данайците, дори когато ви поднасят дарове. (Ако си спомняте, под формата на дарове, някакви древни данайци коварно вкарват прословутия си троянски кон в обсадения град). Бойте се от данайците, особено когато ви поднасят дарове, бих се обърнал към нашите правоправящи архиереи и бих призовал в подкрепа на предупреждението си тяхната памет и съвест. И понеже екзотичните данайци са малко трудни за възприемане от по-неграмотните сред нас, нека си спомним и една българска поговорка: Гаргата не пощи бивола, за да е поскан, ами за да се наяде. И от нея да тръгнем, преди да кажем нашето човешко и християнско “Благодаря!” на грижовното правителство.

Това с призоваването на паметта и съвестта е малко нещо шаманска работа с ненадежден резултат – на фона на всеобщия ентусиазъм, обхванал архиереи и игумени, получаващи с благодарности “инвестицията”. Но все пак, нека поне от хигиенна гледна точка да си зададем въпросите: кой дава парите, кога именно ги дава, за какво ги дава и какво ли очаква от всичко това?

Кой дава парите?

Дава ги коалицията, оглавявана от Партията – същата онази партия, която съзнателно, системно и целенасочено, недвусмислено и откровено имаше сред главните си цели (отразени в съответните документи) съсипването на църквата в България и превръщането ѝ в маша на тоталитарната върхушка. Същата онази партия, която преследваше, избиваше, осакатяваше и съсипваше живота на вярващите в продължение на десетилетия; от която пострадаха стотици клирици и миряни. Партията, чиято цялостна философия и практика беше изградена върху богоборчеството и богогулството, върху атеизма и борбата с “религиозните отживелици”. Партията, която в нито един момент от последната си демократична вече история, не изказа и минимално съжаление за войната си срещу Църквата в недалечното минало. За действията на преките предшественици – биологични бащи и духовни ментори – на сегашните си лидери.

Нека припомним едно от основните значения на думата “инвестиция” – влагане на капитали в икономически процеси, които предполагат сравнително ниско ниво на

риска и от които се очаква да генерират печалби в обозримото бъдеще. Каква е природата на риска, отчетен при инвестирането на милионите в новите храмове и каква е природата на печалбата, която се очаква – би попитал всеки грамотен човек, бил той и досаден данъкоплатец или заядлива електорална единица.

Не може да флиртуваш галантно с момиче и да й правиш подаръци, ако веднъж вече – при това съвсем неотдавна – си я изнасилил. Поне да се бяха извинили първо... И понеже аналогията с изнасилената девица е благодатна в случая, ще продължа: новите подаръци предвещават ако не ново изнасилване, то прелъстяване по всички закони на жанра. Един държавно-църковен daterape (изнасилване по време на любовна среща), при който обикновено накрая едната страна горчиво плаче и сочи с пръст насилника, а той усмихнат обяснява, че е имало информирано съгласие и показва всички дрънкулки, които е подарил предварително и които издайнически блестят по снагата на разплаканата девойка.

Приемайки правителствените милиони и политическата инвестиция на Станишев и съпартийците му, ефектът вече не е само в сферата на имиджовата пошлятина, а касае фундаменталния въпрос за поръчването на музиката и политическите поръчки изобщо. Касае способността на църквата да бъде (поне!) нравствен коректив в едно тотално загниващо общество, а не пряка функция и жива илюстрация на гниенето му.

Кога именно ги дава?

(Или обявява, че ги е дал, което е все едно). Въпросът е пределно елементарен и отговорът изисква само един поглед към политическия календар на годината.

За какво ги дава?

Ако теоретично приемем, че правителството е загрижено за състоянието на БПЦ и желае да укрепи нейните позиции в обществото, последното направление, което едно разумно правителство би избрало, за да насочи милионите си към постигане на желания ефект, е строежът на нови храмове. И щом нашето правителство е избрало именно този вид инвестиция, сме принудени да приемем едно от двете – или че решението му е дебилно, или че истинските му цели са други. Дори повърхностен анализ на състоянието на БПЦ в момента би показал на всеки добронамерен или просто интересуващ се човек, че истинските й проблеми и слабостта й в момента не са свързани с “материалната база”. Най-малкото защото въпросната “материална база” следва да бъде функция на едни други неща – например: църковно съзнание, високо ниво на семинарското и богословското образование, развита социална дейност, енорийски живот, мисия... Списъкът може да бъде продължаван и детайлизиран. При една очевадна констатация за масово отпадане на мнозинството

от днешните българи от църквата и вярата, да наливаш пари в нови храмове, пренебрегвайки всички истински фактори, действащи за това отпадане, ни води към единствения възможен извод:

Причината да се излеят милионите на правителството не в религиозно образование, църковна социална и издателска дейност, а в тухли и дограми, е следната: изливането на пари в тухли и дограми е единствената от всички възможни инвестиции, която няма да помогне на българската църква да си стъпи на краката. Правителството действа интуитивно; нюхът на опитната Партия е верен, както винаги – не 35 милиона, а 35 милиарда да се дадат и България да стане най-плътно застроената откъм храмове страна в света, това няма да повлияе и на йота върху трагичното състояние на духовния живот у нас. По простата причина, че връзката между плътността на храмовото строителство и духовния живот е в точно обратен порядък – първото зависи от второто. Никога обратното. Затова и инвестицията на кабинета е безрискова – няма опасност парите да помогнат на някой друг извън самото правителство.

Какво очаква правителството от щедрото си дарение?

Дълбоко уважавам всяка власт (така ме учи Библията) и питая най-топли чувства към това конкретно и тъй щедро правителство. И именно защото не мисля, че министрите са дебили, смятам, че "инвестицията" е обмислена добре и се разполага в контекста на цялостен инвестиционен проект; че не е спонтанен инвестиционен гърч. За съжаление, очертанията на проекта, в който е вкарана БПЦ, предвиждат ползи и възвръщаемост за всеки друг, но не и за църковния народ. Не и за българското Православие.

С активната си тимуровска доброжелателност БСП затвърждава позицията си на приятел-монополист на църквата. Обемът на социалистическата помощ е толкова недвусмислен (политическо застъпничество плюс пари в брой) и от такъв мащаб, че всеки друг рецидив на подкрепа (Атака с мегафоните, примерно) би бил срамно блед. След такава дарителска инвазия църквата ще бъде свързана в съзнанието на хората с червената столетница трайно, плътно и недвусмислено. Моралните последствия от тази асоциативност са не само отблъскващи, но ще играят ролята на сигурна спирачка пред всеки възможен процес на обнова или лустрация вътре в църквата и пред всяко желание за политическа подкрепа за църковно-значими каузи от цялото неляво политическо пространство. Да бъдеш православен в България става все по-близко до това да бъдеш социалист. Това последното пък е свързано с други необходимости – да си русофил, пенсионер или на държавна работа, примерно. Лявото се православизира, православното олевява – и това е тенденция тъжна и безсмислена. Защото е абсурдна, както повечето неща у нас.

Очаквам с нетърпение книгата на В. Дърева “Защото сме православни” – да се продава в комплект с бестселъра на Станишев.

Съпартиецът Първанов в същото време набляга на тихия фронт на дипломацията, за да дава на църквата нещо, което предшествениците му в партията не са и помисляли – международно застъпничество и ходатайство. Неуспял още да примиря вътрешно образа на президента с еврейска шапчица в молитвен унес в синагогата с образите му с димящите пръчици в шинтуистки храм в Япония и онзи, най-близкия му образ – с дебела свещ в “Св. Александър Невски” и подложил държавническо чело под мокрия чемшир на Гергьовден – днес ми се налага да разпозная в държавния глава въплъщението на учението за симфонията; еманацията на идеята за добрия православен президент, пламенния поборник за каузата на вселенското Православие.

“Инвестираме в църкви въпреки кризата” (Станишев) и “Майната му на Православието” (Соломон Паси)

Трудно е за възприемане, но ми се струва все по-очевидно – култовата реплика “Майната му на православието” на Соломон Паси, квинтесенцията на политиката на десните спрямо църквата и щедрият ляв проект за държавно призната, подкрепяна, финансирана, обгрижвана и затрупвана със строителни материали църква – та тези две крайности ми се представят като двете страни на една и съща монета. Кукиш в два противоположни на вид ипостаса. Една и съща гавра с църквата, изказана по различни начини. Десните устроиха разкола – изнасилиха девойката и я захвърлиха с “майната ти”. Левите, които държаха същата тази девойка пребита и заключена в миризливото си мазе 50 години, днес я разкрасяват и отрупват с подаръци – но това не е от любов, а от желание да си я ползват по предназначение още дълго време. “Инвестираме в църкви, за да продължим кризата в църквата”, можеше да каже премиерът и да бъде все така очарователен.

Защото инвестиционният проект “Станишев” обслужва чудесно и най-вече държавната власт по принцип. Строителството на храмове е занимание просто и ярко-видимо в същото време. То не изисква пространни анализи; всъщност, не изисква никакъв анализ, тъй като целта му е показност, а не дълбоки промени или постигане на цели, свързани с духовното състояние на хората. Лесен и бърз PR, медийна ефектност – рязане на ленти, развълнувани игумени, усмихнат Станишев; и като тежък декор – епископски облачения и живописни бради. Какво друго й трябва на властта, за да изглежда солидно, убедително, национално-отговорно и патриотично? Църковната образност е ключов елемент на патриотичния проект – ще ви го потвърдят имиджовите експерти и отляво, и отдясно. И който обуздае този елемент, който го включи като неизменна част от държавния и партийния си протокол, ще спечели. А дали църквата печели нещо от това – не е интересно, нека

са благодарни, че ги снимат. Колкото по-“традиционно”, пищно и неразбираемо е всичко, толкова по-добре. Държавата си плаща честно за пищността.

Наивно е да очаквам, че клирът би имал някакъв проблем с държавните дарения. “Имал си бол пари – платил си”, би била естествената архибългарска реакция на всеки здраво стъпил на земята епископ. И наистина, погледната през призмата на патриотизма, симфонията и дебелите свещи на потъналия във фотогенична молитва президент, дарителската политика на правителството може би отразява колективната загриженост на целокупния православен български народ за своята църква. Едно вярващо православно мнозинство, излъчило свое легитимно политическо представителство, взима суверенното си решение да задели част от държавния бюджет, за да финансира материалната база на преобладаващото вероизповедание. Какво лошо би могло да има в тази красива схема?

Проблемът всъщност не е в многобройните пукнатини и тъжно зеещите дупки във всички елементи на схемата. Не е и в очевидните материални облаги за клира – защото голяма част от него наистина има нужда от нашата подкрепа, включително финансова. Проблемът се крие в опасността да повярваме на внушението за истинска загриженост и да приемем отредената ни роля на протоколна църква на държавна издръжка. И да забравим, че най-голямата услуга, която всяка партийна власт би могла да окаже на църквата е, ами, да я остави на мира. А политикът, който копнее за “топла връзка” с църквата, най-после да разбере, че вратите там са широко отворени за него – но в качеството му на възлюбена от Бога, макар и грешна, душа, а не на политик, макар и ляв.

И дано поне не станем свидетели на поредния пищен изблик на епископска благодарност по повод последните крупни дарения. Ако за 300 000 евро (така се говори, другари) един индивид получи архонтско звание (с грамота и плащ, както си му е редът), какво трябва да получи в знак на благодарност правителството на тройната коалиция след такава една щедра инвестиция от 35 милиона? Страх ме хваща да си помисля даже, но разюзданото ми въображение рисува монументални стенописи с ликовете на министрите-ктитори, държащи в грижовните си ръце новите храмове, белнали се като гълъбици; Масларова като една съща Севастократица Десислава, иноверецът (но голям приятел на православието) Нихат Кабил и (по велика икономия) Даниел Велчев с наболата брада, предизвикателство за майсторлъка на зографите.

И дано всички онези малцина, които бихме отишли на църква независимо от вида дограма (стара дървена или нова PVC) или олющените може би стенописи, не се поддадем на изкушението да изпитаме триумф от победата, който всъщност би бил баналната комплексарска радост, че са ни обърнали внимание. Пред щедростта на правителството предпочитам онова “щедро чувство за бряг” от един стих на Владимир Левков; пред триумфа на новите празни църкви предпочитам ей това напомняне на Емили Дикинсън:

...И цялата алена армия,
която под знамето крачи,
не би разбрала победата –
какво тя точно значи, –
както я разбира битият,
в чието ухо запретено
удря ехото на триумфа –
болно и определено.

Време да се говори, време да се мълчи

Е-е-ето ни отново след рекламите – кратка историческа пауза и призрачните досиета отново забродиха сред безводната пустиня и трошляците на публичното ни пространство. Някои се разтрепераха и трескаво се разровиха в частните и общите спомени за извинителни бележки („времената бяха такива", „аз, такова, за благото на родината", „накараха ме", „бях млад и глупав"), други сигурно блажено отпиват кафенце и гледат поредния мъдро устроен сеир и режисиран джумбюш.

Няма и капка блаженство обаче за „алчущие и жаждущие правды". Правдата (относителната, разбира се; светската, обществено-моралната правда; истината за най-новата ни история и истинските движещи сили на прехода у нас) е в страшен и хроничен дефицит. Досиетата са като стомашни киселини за обществото ни – не са болка за умиране, макар да ни дразнят периодично и да причиняват безсъние, особено на ония с агентурните имена. Но хроничните киселини, братче, си докарват язва. А язваджийското общество определено не е приятно място за прекарване на време и живот.

Толкова я дъвкахме тази тема, толкова я въргаляхме из устите на политолози, политици, анализатори, бивши и настоящи не знам какви, че агентурната дъвка стана тричава и блудкава – и вече сме на стадия да решим окончателно: гълтаме ли, или плюем. Сиреч, забравяме ли цялата тази втръснала ни до гадене история, или изкарваме на бял свят всичко – и всеки да решава за себе си как да се оправя с петната: да ги носи с гордост, да ги пере с „Ариел", или да си ходи така, лекельосан, като че нищо не е било.

Няма друг обществен въпрос с такава висока степен на морално съдържание, както въпроса с гълтането или изплюването на агентурното минало. И ако онази, голямата, Божествената правда, има някакво отражение в малките мащаби на личностите и обществата, няма кой друг да заговори за нея, освен Църквата. Няма кой друг да застане зад желанието на огромното мнозинство да научи истината. Няма кой друг да свидетелства, че истината е същинското начало на свободата. И че болката от истината е цената на пропуска.

Докато ръководството на църквата доброволно поема ролята на рекламна агенция на бездарни антихристиянски филми (като ги клейми публично) или се държи като отговорник по нагледната агитация към първична партийна организация (като произвежда бързо забравящи се документи с пацифистко-пропагадно съдържание), умовете и сърцата на България (това, което е останало от тях; или онова, което започва да мисли и чувства тепърва), трескаво търсят отговори на въпросите, които се свеждат до онова простичко „как да живеем?". И: „кое е добро?" Тревогата от тези въпроси може да бъде усетена в подмолите на неизбежно кресливия и пошъл понякога обществен дебат по темата за досиетата. Кълнове на покаяние могат да

бъдат намерени, ако копнем малко по-дълбоко от лицемерието на застаналите в оправдателна поза бивши агенти. И кой друг, ако не църквата, трябва да заговори за покаянието (да, освен тайството изповед и покаяние, има и по-прозаични форми на умиротворяване на съвестта, от които обществото ни върло се нуждае днес), за справедливостта (която вълнува всички без изключение – от клошаря, който рови в кофите и сигурно се чуди как да отговори на децата си, когато го питат: защо ние така, а другите – така? – до бизнесмена, който трябва да бута подкупи до несвяст, за да работи спокойно, и който сигурно преди лягане се терзае от неясна тревога – защо така се получава с мене, с всички нас? Защо други хора, на други места, успяват ей така, по честния начин?

От гледна точка на всички тези хора, църквата мълчи, църквата просто я няма. Какво го грее клошаря изявлението за мира и прелестите на междуетническата толерантност? Каква духовна полза извлича бизнесменът от поредната филипика срещу поредния безсмислен филм? И ако не за тях и не на тях говори църквата, на кой и за кой тогава?

Ако църквата заговори за досиетата, това може да бъде само по един начин и в една посока – да призове към покаяние и да настоява за огласяване на истината – църквата по природата си има отношение към истината. Защото има отношение към Истината.

Ако църквата заговори за досиетата, нейното ръководство трябва да е готово за най-трудната част: да поиска отваряне и огласяване на архивите на Държавна сигурност, касаещи самата църква. И съответно, на имената на агентите, „работили" по тези въпроси. Част от тях най-вероятно ще се окажат публични личности, може би дори членове на висшия клир.

Темата за досиетата, за разлика от темите за мира, „Шифъра на Леонардо" и „Хари Потър" е корав залък, твърда храна, а не млечице и не блудкав псевдо-икуменически бульон. Тук се иска яка захапка, здрави челюсти и най-вече гръбнак – и колективният синодален разум от много време не е бил изправян пред такава голяма хапка. Да стиснеш устни в мълчание в тази ситуация, на фона на ярката разговорливост и склонност към обществени изяви напоследък, ще се изтълкува еднозначно като страх и проява на гузна съвест. И правилно ще се изтълкува.

Изчакването да отмине бурята с досиетата е абсолютно погрешна, морално и духовно неприемлива стратегия. Ако вътрешният министър можа да отговори на питане на един журналист и да изнесе данни за агентурни досиета на негови колеги и други публични личности, светият Синод няма друга достойна алтернатива за поведение, освен да отправи подобно искане за досиетата на всички агенти, провеждащи държавната и партийната политика спрямо църквата в периода 1944 – 1989 г. Каква е била идеологическата основа на тази политика, знаем достатъчно – няма друг режим в човешката история, поставил си толкова радикално задачата да

изкорени вярата от душата и църквата от плътта на народа. Какви бяха външните прояви на тази идеология, можем да питаме роднините на зверски убитите свещеници и обикновени вярващи. Какви са резултатите от политиката на комунистите в тази посока, можем да видим и сами, като просто се огледаме. И така църковната оценка на темата за досиетата придобива едно много важно измерение, не по-малко важно от аргумента за правдата, за която църквата е призвана да свидетелства в този свят. И това измерение касае духовната оценка на комунистическия период, която църквата продължава да отлага за едни по-добри времена. Но по-добри няма да дойдат; за справка – виж свещените писания на същата тази Църква. И още една справка, пак от там: „...Защото няма нищо скрито, което да се не открие, и тайно, което да се не узнае." (Мат. 10:26).

Евентуални данни за агентурно минало на клирици и други църковници (всъщност, дори – дай, Боже! – и установената липса на такива данни) потенциално биха могли да сринат старателно изграждани „имиджи", или да оневинят хора, които години наред бяха клеймени като „владици с пагони". И в двата случая упражнението ще бъде полезно – за самите бивши „агенти", които ще получат уникален шанс за неподправена публична изява, без маска и без елейни слова; за вярващите, които ще имат реални, а не въобразени основания да припознаят водачите си като достойни или недостойни – и съответно да осмислят по-дълбоко собствените си избори; за цялото общество, което ще научи, навярно дори с известна изненада, че църквата не е екзотична разновидност на Народния театър, а и място, откъдето могат да се чуят истински и лично преживени словца...

А от това последното към Храма има само една крачка.

Мостовете на г-жа Медисън

В класическата драма “Мостовете на Медисън” една жена на средна възраст мъчително осмисля живота си на отдадена на семейството домакиня и се влюбва в случаен фотограф.

В нашата родна страна една госпожа Медисън (пак на средна възраст) вече е осмислила живота си, отдаден на екзотичната бахайска религия, и изглежда влюбена в (извинете) образователната ни система.

От медиите научаваме, че симпатичната американка е предложила безрезервно помощта си в едно софийско училище, за да могат българските деца да изучават непознат у нас, но очевидно драматично нужен и важен предмет под заглавие “Добродетели”...

И понеже училището (32 ОУ “Св. Климент Охридски) било със засилено изучаване на английски език (1), настоятелството не можело да си позволи да плати на англичанин/американец да води часовете по езика (2), а госпожа Медисън била толкова helpful (разбирай: услужлива), че родители и учители изобщо не се поколебали.

“Децата учат за такива важни неща – благоговението, мъдростта, толерантността”, споделя доволно директорката пред журналистката от Нова телевизия, убедена, че разговорите на децата с г-жа Медисън и употребата на всички тези важни понятия са само повод и начин да упражняват английския си. В този смисъл “Добродетелите” нямат самостоятелно съществуване; те са просто хубави английски думички, преведени от едни хубави български думички, или обратното, които трябва да бъдат научени от децата.

На репортерски въпрос на Ана-Мария Кръстева от БНР към едно от тях “Коя добродетел ти харесва най-много?”, момичето срамежливо и с леко запъване отговаря: “Толерантността”. Дали по съвпадение или не, но “толерантността” е един от темелите на бахайската религия, според която можете да станете бахаец, запазвайки досегашната си религиозна система – едно доста съмнително откъм рационалност твърдение, но вършещо прекрасна работа за обществения имидж на тази религиозна общност.

И наистина, коя друга думичка може така успешно да отваря железните врати на нашето консервативно образование? И има ли нещо по-обезоръжаващо от блесналия поглед, съчетан с благотворителен жест и „религиозно-неутрални” словца като „мир”, „толерантност”, „добродетели” и „общочовешки ценности” за нашите изтерзани от реформите педагози? Виж ти, точно тези думички не слизат от устата и на „преподобния” Мун и всички като него, намерили неочакван и сигурен достъп до доверчивия и склонен към подражателство българин. Ако Тери Медисън

беше споделила с директорката на чист български нещата, които е споделила например на чист английски пред вестник Sofia Echo, може би директорката щеше да направи връзка между изречение от вида „Бахаизмът има огромно значение в живота ми… аз мисля непрекъснато за мисията си в обществото" и неподправеното желание на една от лидерките на бахайската общност в България да води часове по английски в българско училище.

В това конкретно училище предмет „Религия" не се преподава и към такъв няма интерес, поне не от страна на училищното ръководство – макар че след посещение на преподаватели от Софийската духовна семинария, според разказа на директорката пред репортер на БНР, децата били толкова запленени, че се наложило да удължат часовете, за да могат духовниците да отговорят на всички въпроси. Очевидно този интерес не е бил достатъчен, за да се оформи желание за навлизане в тази „духовна" материя през „парадния вход"… но са се намерили желаещи да преподават своята си истина за света през задния вход – в часовете по английски.

Всъщност, нищо фатално не е станало и навярно нито едно от тези деца няма да прегърне бахайската вяра. И „мостовете" на госпожа Медисън навярно ще си останат пустеещи – като онези във филма. Но има нещо обидно в идеята, че български педагози се оказаха на посредственото ниво на ефектните думички. Има нещо тъжно в това, че някои хора са готови да пият каква ли не мътилка, стига бутилката да е лъскава и да има надпис на английски език.

Църковната криза в нас

Дълги и хладни коридори, в които стъпките отекват. Високи сводове, мрачни стълбища, по които не минава никой. Появата на непознат посетител в сградата предизвиква нещо средно между недоумение и досада и извиква неприятни опасения. Тук работят хора на средна възраст 60 години и навсякъде се е просмукал характерния мирис на неподдържано жилище. Преклонната възраст на обитателите на сградата задава и стил на работа на тези труженици – мудни преписки отлежават в прашни папки с връвчица и надпис "Дело", а повечето от служителите имат вид на току-що събудили се от следобедната си дрямка, при това с неохота.

Не се намираме сред героите на Илф и Петров от съветско учреждение от 30- те години. Краят на века е и пред нас е разтворила врати Софийската митрополия на Българската Православна Църква.

Причината за посещението ми е необходимостта да се сдобия с Устава на БПЦ. Логично беше да реша, че в Митрополията разполагат с Устава като основен устройствен документ на БПЦ и смятах да го поискам за ксерокопиране.

Възрастният служител, до който се добирам с искането си, първо дълго ме разпитва за какво точно ми е нужен документа. Бездруго съм ползвал протекциите на доверен служител от църковната администрация, но това се оказва недостатъчно. В разговора служителят успява да му придаде значение на свръхсекретна бумага, до която обикновените граждани не могат да стигнат току-така. В крайна сметка Уставът, след дълго ровене е открит и ми е показан отдалеч. Поисквам да го снимам. Служителят явно не очаква да стигна толкова далеч. Мисълта няколкото листа да напуснат макар и за малко сградата, му се вижда, меко казано, оскърбителна и той ми отказва с думите: "Не може. Уставът ни трябва." На въпроса ми за какво точно им трябва, той видимо се смущава, но бързо намира отговор: "Ами... правим понякога някои... справки." Не си задавам въпроса кога е направена последната справка, за да не се впусна в тъжни размишления.

Ситуацията, погледната от гледна точка на формалната житейска логика, е абсурдна. До абсурда обаче ще ни се наложи да прибягваме неизбежно, ако се опитаме да разберем действията (или по-скоро бездействията) на църковните администратори на всички нива – от портиера до висшите чиновници.

Държавата, мудната държава със своята вродена ретроградност и неподатливост към модернизиране – дори тази наша бивша социалистическа държава вече се прости (дано да е завинаги) с учрежденията от подобен тип и изпрати този род служители в заслужена почивка. Едва ли някъде из дебрите на държавните структури е останало такова безбурно илф-и-петровско кътче в чистия си вид, където група добродетелни пенсионери да услаждат последните си години със

спомени от войната, а “работата” да си тече според закони, непроменени от десетилетия. Но това, което за държавата стана неприемливо, икономически неизгодно и дори абсурдно, за Църквата се оказа съвсем в реда на нещата – да остави административния си апарат в това състояние, в което го завариха промените. Разбира се, наивно би било от моя страна да очаквам да видя в Митрополията съвременни офиси, млади хора, които тракат с клавиатурите на компютрите, факсовете жужат, секретарки разнасят кафета и писма, а посетителите се чудят как да се оправят в този хаос. Подобни розови видения за модерно администриране са явно съвсем неоправдани за една институция като Църквата. Поне в очите на нейните земни ръководители. Засега.

Началото на тази статия може да подведе читателя. Въпросът за състоянието на църковната администрация е много сериозен – както в материален аспект (Църквата губи огромни суми от нереализирани доходи от имотите си и ги губи най-вече поради некомпетентно управление и липса на всякаква инициативност да защити имуществените си интереси), така и в духовен – тази администрация формира образ за себе си като за нещо вкаменено и на практика излишно. Но колкото и да ме огорчава сегашното положение на нещата, ще подмина този въпрос с надеждата, че ще дойдат по-добри времена, когато желанието за административни реформи от страна на миряните ще срещне добрата воля на църковниците. Причината да започна статията си по този малко заядлив начин е убеждението ми, че тъжно-комичната реалност в сградата срещу бившия КОРЕКОМ в София е добър повод за размисъл върху духовната ситуация, свързана с Църквата в България.

***

Църквата е онази част от общественото пространство, където се пазят, почитат, преутвърждават нравствените основания на обществото, задават се моралните му “параметри”. Метафизичната задача на църквата – да бъде Царство Божие на земята – в социалните си измерения придобива плът и кръв в конкретната й функция да бъде морален коректив. Разбира се, това не е единствената роля на Църквата, но е най-осезаемата и представлява програмата-минимум на общественото й присъствие. И наистина – ако в своите храмове, манастири, свещеници и миряни Църквата се окаже неспособна да изяви светогледната и най-вече моралната алтернатива на мира сего, в мярата на тази своя неспособност тя ще загуби и качеството на коректив на морала на обществото, ще се превърне в негова функция.

Това изключително опасно и пагубно за земната църква движение уви, вече се е случило у нас в лицето на официалната църковна йерархия; то очертава границите на все по-често произнасяното понятие “църковна криза”. Считам за погрешно обаче динамиката на процеса на превръщането на Църквата от коректив във функция на обществения морал да се свързва само и непосредствено с официалната църковна йерархия. Едно такова съждение крие много опасности от залитания и

погрешни интерпретации; то може да се случи само на най-повърхностно оценъчно ниво и няма да ни каже нищо за истинските причини за сегашната ситуация.

За съжаление у нас темата за църковната криза отдавна е наложила един-единствен език и стил на говорене, крайно неадекватен и вреден за Църквата. По силата на превърналите се в стереотип масови очаквания, които всъщност определят обществения подход към Църквата, изцяло се пренебрегва идеята за "споделена собственост". Тази идея би могла да подскаже на обществото ни тона на правилното говорене за и мислене на Църквата. Споделената собственост предполага и споделена отговорност и предотвратява откъсването и дистанцирането от обекта на внимание и анализ. Решаващо в една такава нагласа е съзнанието, че земната Църква започва от мен, че лично аз съм отговорен за църковната ситуация, че в моето отношение към Бога е ключът за решаване на проблема; с една дума – с осъзнаването на простичкия факт, че всички ние – и миряни, и йерарси – сме грешници в Църквата и сме там, за да търсим спасение – заедно, като си помагаме и служим един на друг. Такава за мен е основата на прословутото църковно съзнание, за което пишат в програмните си документи десетките православни движения и сдружения и към което призовават богословите ни. Това съзнание е най-естествения резултат от истинска православна вяра и ако го имаме (а ние явно го нямаме), следва – без излишни вайкания – да положим усилия най-вече в посока укрепване на вярата си, изцяло по силата на принципа "делото за спасяване на давещите се е дело на самите давещи се". Че миряните, вярващите православни християни имат право да искат реформи в Църквата, е безспорно. Когато обаче това право се упражнява с неясна цел и неподходящи методи, процесът заплашително започва да наподобява безвкусния спектакъл, който свикнахме да наричаме "политически живот".

Призивите за реформи в Църквата, когато са насочени единствено към църковната йерархия, са всъщност насочени към празно пространство. Защото истинската тъкан на Църквата са вярващите; това сме всички ние – близо осем милиона кръстени в Православието миряни, имащи по-големи или по- малки основания да наричат себе си "християни". Никога не бива да забравяме, че всички свещеници, владици и дори патриархът са получили духовния си сан и заемат църковните си длъжности с единствената цел да провъзгласяват Божието царство на света, на обществото, в което Църквата ги е пратила да служат. Да, смисълът на цялата йерархия е именно да служи и той не е бил друг от апостолски времена. Възвестяване чрез служение – ако запомним тези думи, ще спрем да виждаме в Църквата и нейните йерарси самозатворена и самодостатъчна система на закостенели отношения, въртящи се около пари и власт. *

И така, в никакъв случай не бих определил църковната криза у нас като криза на йерархията. По скоро бих потърсил основанията й в онази мисловна нагласа, която

разделя обществото от собствените му институции и ги разглежда и се съотнася с тях като с чуждо тяло.

Корените на тази мисловна нагласа, особено що се отнася до Църквата, могат да бъдат илюстрирани с най-разнообразна културно-историческа фактология, от която съм подбрал няколко показателни примера.

В историята на родната ни филмова индустрия има един филм, който си играе с цял куп образи и колективни спомени от народната ни памет. "Господин за един ден" е филм за българската селяния "на един определен етап на нейното развитие", а именно периода между двете световни войни.

Главният герой Аспарух (Пурко) в прекрасното изпълнение на Т. Колев, подтикнат от беднотията, откраднва шепа дребни монети от кутията за лепти в селската църква. На излизане многодетният крадец се спира пред Иисусовата икона. С уста, пълна с грешни грошове, пред безмълвно-укорния поглед на божеството, Пурко с благопристоен жест изплюва една по една монетите в шепа и смутено обяснява: "Понеже много ми трябват... Аз, като се оправя, ще ти ги върна..."

Българската литература като че ли не изобилства с иконни сцени. Напрягайки и без това бедната си литературна памет, се сещам единствено за две: коленичилите майка и деца пред "замислената куна" в едно Вазово стихотворение, в молитва за баща си, който е на фронта. Другата поетическа асоциация – завръщащия се в бащината къща лирически герой на Димчо Дебелянов, потопен изцяло в поетиката на това завръщане, "впил морен поглед в старата икона", търсещ може би някъде дълбоко в себе си корените на една забравена вяра.

И двете сцени бих характеризирал с две думи – носталгичен наивизъм, което ни най-малко не намалява поетическата им стойност. Този наивизъм, когато се опре до религиозни неща е особено забележим при Вазов, и то най-вече в серията му детски религиозни стихотворения. Едно от тях започва по следния начин: "Дядо Господи, прости ми,/моля ти се от душа." Един мой познат (протестант) саркастично подметна по повод на това стихче "Защо Дядо? Защо не "Бате" или "Лелинчо"? Това безобидно, но показателно стихче ме наведе на мисълта да проследя как българинът е успял да смъкне Бог от статуса му на библейски Отец до някакъв си родов дядо. Не ми е известна друга православна или инославна християнска култура, която да е провела такава последователна теопрофанация. И тъй като Вазов (дядо Вазов) отдавна е вече там, откъдето "no traveller returns"**, не ни остава нищо друго, освен сами да се опитаме да разгадаем лъкатушните пътища на битовизацията на сакралното.

Иван Хаджийски отдавна е забелязал този странен феномен – в българското народно съзнание Божието не намира израз в духовните стремежи на нацията, а потъва в езически-доминираните импулси и прояви на битовизма.

За разлика от иконните сцени, образът на селския поп си е извоювал трайно място в пантеона на хумористичните и присмехулни постижения на литературните ни велики мъже, за да се концентрира окончателно в сцени от рода на “Попът по бели гащи хранел свинята на двора” (“Нивелацията”, Чудомир) или пък в пикантни и закачливи историйки за сексуалните трепети на българския поп и монах у Елин Пелин (“Под манастирската лоза”). И нима можем да си припомним без да ни задави чувство за срам безчислените “народни” песни със заглавия като “Продават се бели манастири”, “Калугер ми смига” и пр., в които се осмиват монасите и свещенството и в които “народният гений” се е погаврил със самата идея за религиозна нравственост?

Естествено, в името на справедливостта трябва да спомена и положителните образи: най-силните от тях са отец Иеротей (“Под игото”) и, разбира се, Паисий, представляващи “добрия” край в православната скала. (Съзнателно не разделям реалните исторически фигури от литературните персонажи; интересуват ме архетипните образи и отношения, които са надлитературни и надисторически). Но тези положителни образи бледнеят пред общо-взето забавния ореол, окръжаващ наместо нимб “имиджа” на българския свещеник.

С голямо съжаление трябва да отбележим факта, че православното християнство така и не вдъхнови никой от малкото ни гении. Най-безспорният от тях, Ботев, дори “развенча” Бога на вярващите, заменяйки го с бога на разума и на парижките барикади. (“Православните скотове”, съставляващи основната част от малкия ни народец, се оказаха въпреки всичко достатъчно достойна кауза, щом Ботев не се поколеба дори да умре за тях.) Здравите атеистични устои на българина, в миналото активно подчертавани от критиката, в сегашните условия не може да ни навяват нищо друго освен печал. Нацията, чрез която християнството достигна до славянския свят, която го превърна в своя съдба и която го опази през годините на робството, в новата си история се оказа ялова откъм православни мислители и творци. Сравнението с религиозното наследство на Русия просто се натрапва; “Лигата на войнстващите безбожници” и откритите гонения там не успяха да нанесат такива поражения, каквито наблюдаваме у нас.

В историята на всяка нация има моменти, личности и събития, които стават определящи за нацията, които я изразяват до степен, която никога после не може да бъде надмината. В такива периоди нацията е най-съответна на себе си; преди и след тях тя, може да се каже, не е на сцената, а зад завесата. Излизането на световната сцена съвсем не е необходимо да бъде грандиозно събитие. В повечето случаи то минава съвсем незабелязано и след много време (понякога векове) националната памет го идентифицира като собствената си тотална еманация; превръща го в основен архетип. Често то се определя като “приноса на еди-коя си нация в световната култура или история” и именно характера му на принос го отличава от

други същностни за нацията събития, които обаче са, така да се каже, от местно значение – каквото за нас, българите, е Априлското въстание.

Смятам, че с предаването на източното, по-късно православно християнство на славянството, българския народ е изживял този свой апогей. Образът на щафетата, макар и с модерен привкус, може би добре илюстрира ситуацията, в която народът ни исторически се съотнася спрямо Православието. Актът на предаването на щафетата включва едновременно елемент на отдаване, дори на опложданe, и на загубване, опразване от нещо същностно. От славянските нации единствено Русия донесе забележим духовен плод, в който акт пък тя се осъществи по неповторим и велик начин. Евангелските слова за различните съдове и тяхната различна ценност*** се отнасят еднакво добре както за хората, така и за нациите.

Много по-късно, в началото на новата ни история строителите на съвременна България е трябвало волю-неволю да направят един изключително важен избор, който може би изглежда незначителен на фона на впечатляващото разгръщане на културния и политическия живот на късното българско Възраждане. Става въпрос за избора на характера на българската национална църква по времето на борбите за независима Екзархия. Цялата тогавашна и преследваща ни и досега интерпретация на тези процеси остава на нивото на реализация на националната идея; патосът на българската църква завинаги прие дамгата на възрожденско-националното и никога не се извиси (или по-скоро смири) до дълбинно-духовните аспекти на случилото се. Възприемайки Православието изцяло в категориите на традиционна национална ценност, политическият елит, който проведе и реализира въжделенията си за самостоятелна Църква, остана сляп за духовното й съдържание, загърби го, пренебрегна го като нещо второстепенно спрямо патриотичния идеал. “Църквата е опазила българщината през вековете на робството”; “Православието е традиционното изповедание по нашите земи” – от тогава досега това са клишираните мотиви на все по-малкото политически гласове в подкрепа на Църквата. Българският политик (а и средностатистическият български клирик, за съжаление) никога не видя в Православието ценност сама за себе си, а в Църквата – стълб и крепило на Истината – същата тази Вселенска Истина, от която черпи силата и характера си религиозният гений на руснака или гърка. Мисля, че именно в тази посока трябва да се вгледаме, ако искаме да открием причините за безплодието на народа ни в религиозната сфера от столетия насам. Не става въпрос (както е било в Русия) за някакъв разрив на интелигенцията с Църквата или на интелигенцията с “народа” и неговата “правда”. Такива разриви у нас никога не е имало. Просто БПЦ в нейното земно измерение, такава, каквато я знаем днес, се роди, заразена от политически интриги, канонични нарушения, а нейната организационна самостоятелност дойде по пътя на извличането на максимална изгода от противоречията в църковната сфера между русите и гърците. Църковната независимост увенча политическите, а не все още неясните духовни въжделения на българина. Църквата безвъзвратно се обрече на ролята на разменна монета между

партии и политици. Оказа се заета прекалено много с балансиране на вътрешни и външни интереси, за да се концентрира върху духовната си мисия.

Може би подобни разсъждения ще се сторят на някои безпочвени или крайни. Затова ще призная, че въпреки всичко гледам на Църквата, и то на Българската православна църква като на най-ценното, което народът ни е имал някога. Навярно звучи абсурдно на фона на всичко написано досега, но като християнин вярвам, че без Православието – макар и поднасяно на народа ни често пъти деформирано, битовизирано, политизирано – щеше да ни липсва нещо решаващо-същностно за нас самите. Но за да възприемем Църквата като ценност, трябва да се освободим от натрапената ни представа за нея, от неприсъщите й белези, от несъществените й прояви и най-сетне – от собствената си първична идея за Църквата. Ако мога да перифразирам един съвременен богослов, не ние трябва да влизаме в Църквата, а да оставим Църквата да влезе в нас и да ни преобрази. Само когато и ако това движение се случи с нас и в нас, можем да примирим привидните антитези на парадокса – да се подчиняваме като вярващи, но и да търсим отговорност от йерарсите – отново като вярващи.

Тази жива динамика, присъща на здравия църковен организъм, у нас не съществува.

***

Да се доказва, че обществото ни е религиозно неграмотно, е излишно. Тази неграмотност е очевидна и произтича от извори много по-стари от четиридесет и пет годишния комунистически режим. Така или иначе, простото й провъзгласяване няма да ни доведе далеч, тъй като няма изгледи тя да бъде преодоляна в близко бъдеще. Но почвата за едно небезралично в добрия смисъл общество може да се подготви ако щете дори на подсъзнателно ниво – като се пропагандира (и демонстрира) трезво, зряло отношение към Църквата и нейната мисия. Пример за обратното са спекулациите – съзнателни или не – около църковните празници и свързаните с тях битови традиции. Така в деня на св. Андрей Първозвани например обществото ни научава множество любопитни подробности около “вярванията” народни – за това, че на този ден мечките влизали в бърлогите си и се подготвяли за зимен сън, а бабите готвели не знам какви си блюда, но не се и споменава дори кой, собствено, е св. Андрей и защо Църквата го почита, а това е смисъла на самото празнуване. Каква голяма полза биха допринесли всички тези радиопредавания и вестници, ако просто замълчаха по темата, ако в края на краищата оставеха Църквата на мира!

На фона на общата криза църковният въпрос е изтласкан в покрайнините на общественото внимание и спорадичното покриване на религиозна проблематика се извършва единствено на езика на таблоидите. Правилата на играта на медийния пазар само стимулират самовъзпроизводството на журналистическата некомпетентност. Като резултат обществото бавно и сигурно загубва вековните си

навици за съотнасяне с Църквата в нейните духовни и мистични измерения. Синодалният разкол, сектите и врачки-светици – това са темите, които медиите свързват с понятията “православие” и “църква”, но тези асоциации стават на километри далеч от естествения контекст на Православието и Църквата – християнската вяра.

Сигурен съм, че ако в един момент за Църквата у нас се заговори нормално и спокойно, интересът към нея ще нарасне. Тогава ще има и хора на изкуството, вдъхновявани с християнски тип вдъхновение, които ще създадат свое малко островче на християнско осмисляне на света – чрез православна журналистика, литература, музика, театър, всякакъв вид художество – пространство, което да позволи на Православието да бъде изявявано и като гражданска позиция.

Защото Църквата не е просто една от темите в обществото. Тя е централната духовна тема, при това независимо кой как разбира духовното, тъй като има пряко отношение към основните въпроси на духа; вътре в нея отговорите на тези въпроси са дадени в чист вид. И няма как да е другояче, защото в Църквата е явена пределната Истина в лицето на въплътилия се Бог. Там е и ключът към национално самопознание. В кризата на идентичност, в която сами се доведохме, не виждам друга посока, към която да се насочи търсещият себе си колективен дух на България.

Независимо от характера си на универсално послание, носещо Благата вест, през вековете Православието като живо същество е влизало в живота на нациите, пренареждайки ценностите на различни култури. Едновременно с това то винаги е имало един същностен център, определяем във времето и пространството, който е концентрирал блясъка и напрежението, трагизма и отвъдността на православното християнство. Предобраз на тази концентрираност (от библейска гледна точка – богоизбраност) виждаме в индивидуалното лице на Авраам, а по-късно – в колективното лице на Израил. Националните християнски култури пък се самоопределят в отношението си към двата велики центъра на християнството – Константинопол и Рим.

България се оформя като нация и култура под влиянието на Византия, макар че голяма част от историята си прекарва във войни с империята****. Огромното наследство на византийската култура днес не само е пренебрегнато, но и непрекъснато се проблематизира и разрушава поради невежество и криворазбрано чувство за национално достойнство. В търсенето на европейска идентичност националната ни култура се оказа в шоково състояние на несъвместимост, и това чувство няма нищо общо с икономическата ни изостаналост. Митът за българската “европейскост” сериозно се разтърсва, докато все повече хора имат възможност да видят със собствените си очи и да изградят свое независимо мнение за европейското културно пространство. Преследващото ни чувство на дълбока, същностна непринадлежност ще расте, ако знамето на европейската ни идентичност продължава да бъде размахвано в името на примитивни политически каузи,

основаващи се на идеята, че западното благополучие може да бъде постигнато, ако се присъединим към няколко международни структури.

В този смисъл общото византийско минало на Балканския полуостров е единствената обединителна кауза за народите от тази част на света. Отделната балканска идентичност има за основа православното християнство. Само от полза за нацията би било, ако източноправославната духовност и свързаната с нея практика се разберат добре от медиите, от управляващата класа и от всеки, който заявява, че определя себе си като православен християнин.

***

Не бих се нагърбил да формулирам някаква "рецепта" за оздравяване на духовния климат на обществото съотнасяне с Църквата. Все пак мога да посоча поне няколко съществени елемента, които опосредяват връзката на миряните с Църквата и са решаващи за поддържане на църковното съзнание.

На първо място навярно трябва да си припомним занемарената у нас истина, че енориите са основната форма на църковния живот в Православието и да започнем да търсим начини да ги съживим. Огромен потенциал от свободна гражданска активност може да бъде събуден, ако свържем в правилни организационни форми благовестителската, социалната и културната функция на християнската община, обединена около евхаристийната трапеза.

И тъй като в Църквата вярата е една, но всеки се самопостига в нея в някаква специфична мяра, можем да видим и ролята на манастирите като своеобразен "духовен авангард", най-пълен изразител на корективната роля на Църквата да бъде образец за нравственост. Ако монашеството, по Божие благоволение, изживее подем, подобен на този в страни като Гърция, Сърбия и Румъния, българинът неизбежно ще преоткрие разликата между екскурзия и поклонничество, между туристически интерес към културните паметници и трепета на благоговението пред прекрасните ни манастири и свети места.

За да преживее този трепет обаче, масовият българин ще трябва първо да осъзнае нуждата от религиозно образование – за себе си, но преди всичко за своите деца – и да преодолее негласната съпротива на държавни институции и отделни политици срещу тази очебийна обществена нужда. От въпроса за религиозното образование произтича и въпроса с богословското образование, което е призвано да осигури пастирски кадри за Църквата. От неговото качество, от обвързаността му със здравата светоотеческа традиция, с живото богослужение, с реалностите на съвремието – зависи до голяма степен лицето на Българската Църква, нейното бъдещо място в обществото пространство. Кадрите на Църквата са следващия, може би най-важен, стълб на църковния живот; те съставят клира и от тях зависи "здравето" на земната Църква.

На последно място ще спомена и православните организации на миряните – десетките фондации, движения, сдружения и православни братства, които все още търсят своето място и осъзнават своята мисия, а навярно най-съществената мисия, която могат да си вменят, е тази на посредник между останалите елементи на църковния живот. Тяхната независимост от икономически и политически интереси, отговорни за тежката подвижност на църковната администрация, ги прави предпочитани партньори за съвместни проекти на чуждестранни православни организации и сестри-Църкви. Възникнали като спонтанен отговор на реални обществени нужди, нестопанските организации на православна основа може би повече от всеки друг могат да претендират за адекватно отношение към религиозния въпрос в българското общество. Тяхната мисия на този етап е да създадат обществена среда за Православието, в която да ангажират не просто вярващи, но и добре подготвени в съответните области хора.

Естественият въпрос, който се поражда от една такава теза е: къде са подготвените (дори чисто теоретично) хора? Можем ли изобщо да говорим за някакъв перспективен човешки потенциал, на който Църквата да може да разчита, или отговорът на този въпрос следва да отложим за неопределено време? Мисля, че проблемът може да бъде маргинализиран още дълго, но младите в Църквата имат своя шанс за изява и защита на своите интереси и сега. Православно мислещата интелигенция не бива да допусне да се поддаде на настроенията, обхванали интелигенцията ни като цяло, защото ролята й в Църквата й налага редица отговорности в това трудно време. Летаргията е непростима, защото именно сега е моментът, когато трябва всячески да се помогне на йерархията – да не се отчуждаваме от нея, да преодолеем отмъстителното чувство за политическа справедливост; да станем взискателни и критични към свещенството без да губим чувство за мярка.

Начинът на съотнасяне на обществото с Православната църква предопределя и съотнасянето му с всички останали религиозни групи. Съвременният подход към въпроса със сектите в България е следствие на вътрешно противоречиви нагласи и взаимоизключващи се принципи. От една страна общественото съзнание се старае да остане лоялно към конституционното положение за свобода на вероизповеданията; от друга е скандализирано от отрицателния си опит от дейността на сектите. Опитвайки се да си изгради работещ критерий, с който да "отсява" опасните от безобидните групи, държавата нескопосано забърква (доста забавен всъщност) коктейл от псевдо-либерална фразеология, шпиономания и откровена ксенофобия, като гарнира всичко това с равни части разсъждения за психични манипулации и за това, че "ние сме си православни". Последните години на горчив опит едва ли са оставили у някой някакви съмнения, че това не може да бъде ефективен подход, както в познавателен, така и в практически смисъл.

Обществената и държавната воля за решаване на проблема със сектите (доколкото такава воля изобщо има) неизбежно би се разпиляла в казуистика, ако към тях се приложат някакви правни критерии и мерки. Единствено в Църквата, в нейното знаково пространство понятието "секта" може да има някакъв смисъл и всеки опит да се изкове наново това понятие на базата на светски парадигми е предварително обречен на неуспех. Една разумна светска политика би открила в Църквата единственото средство за свеждане на влиянието на сектите до минимум. При това не става въпрос за някакво извънредно овластяване на Църквата да се бори с това, което тя самата нарича "секта" и "култ"; достатъчно е да се създадат минималните необходими условия Църквата да започне да изпълнява мисионерските си функции. Така, без да се предприемат репресивни мерки срещу сектите, тяхната област на действие ще се стесни до неизбежния за всяко нормално демократично общество минимум. Оттук и необходимостта от активна правителствена подкрепа за БПЦ, и то поради прагматични, а не криворазбрани патриотични мотиви. При това тази подкрепа трябва да приеме съвсем нови форми и да усвои малко по-ефективни и за двете страни методи. Простите ежегодни финансови инжекции играят по-скоро ролята на поредната доза наркотик.

***

Хаосът, в който се намира страната ни, освен всички несгоди, които поражда, има и едно спасително качество – в него всичко е възможно. Отнесено към Църквата, това наблюдение може да ни даде така необходимия позитивизъм за погледа ни напред. Криза в Църквата безспорно има и тя трябва да бъде осъзната в нейните най-дълбинни основания, каквито и разочарования от нас самите като народ да ни донесе това. Освен това, за да изградим наново работещи структури на Църквата, навярно ще трябва да се простим с някои илюзии; да се примирим с мисълта, че Православието едва ли ще донесе (поне не толкова бързо, колкото би ни се искало) духовно възраждане на нацията – колкото и да си мечтаем, очевидно не са налице обективните условия за това; че още дълго време то ще остане периферно явление – докато самата нация остава периферна на себе си, не се самопознава, не се самопостига, не влиза в своя катарзис, в своето колективно покаяние. Естествено, като вярващи винаги трябва да помним, че дори нещо, което ни изглежда невъзможно и непредставимо, може да се окаже част от Божия промисъл за народа.

Не е по силите на шепа личности и организации да повлияят върху културни пластове, затлачвани с десетилетия. Бихме поели и голям духовен риск, ако си вменим ролята на нови покръстители. Скромната си задача виждаме в това: да поддържаме онази мисловна, културна и житейска нагласа – в нас самите и в нашите съмишленици – която те кара да се чувстваш неотделима жива част от Христовата Църква, съзнателно да търсиш православната Истина и да споделяш спокойно и с любов вярата си. А какво ще излезе от това – не е наша работа да знаем.

БЕЛЕЖКИ

* В прехода от коректив към функция най-далеч стигнаха църковниците от дядо Пименовия кръг. “Алтернативният синод” беше рожба именно на политически, а не на църковни (духовни) процеси и това даде вкус и цвят на всичките му прояви в последствие – те не бяха нищо повече от неадекватни от догматична гледна точка реакции на външни дразнители. Само в такъв план могат да бъдат разбрани споровете около канонизацията на Левски, освещаването на “църквата на Ванга” и много други прояви както на легитимния, така и на “алтернативния” синод.

**”... страната неоткрита, от която /не се е връщал никой пътник още.” (“Хамлет”, У. Шекспир, превод на Гео Милев

***Рим. 9:21

****Както пише К. Леонтиев, “Българите са възпитани от гърците, както чехите са възпитани от немците” (Във “Византизмът и славянството”).

Визии за Църквата

Въведение

Едно от важните за мен „открития", свързани с личния ми път и опитите ми за стоене в Църквата, беше това за многообразието на нейната човешка страна. Обикновено мислим Църквата като монолитно и хомогенно цяло – доколкото вярата и тайнствата наистина я определят като такава. Разнообразието на практики, обичаи, „традиции", и накрая – чисто и просто на човешки характери наистина е второстепенно и не накърнява най-вътрешното на Църквата, което е неизменно във всички епохи и култури.

Тази хетерогенност на човешкото измерение често се пренебрегва от богословите – най-малкото, защото предметът тук не е богословски и касае повече въпроси от областта на културата, историята, психологията и социологията.

Преди да публикувам този текст, имах възможност да представя част от него пред (предимно младежка) православна аудитория. И докато повечето от слушателите – миряни го възприеха като напълно легитимен опит за инструментализация на една възможна вътрешноцърковна рефлексия, присъстващият епископ открито го критикува като неуместен тип говорене „за Православието" изобщо. Дадох си сметка, че у нас очакванията и нагласите спрямо говоренето по тези теми също са хетерогенни, нееднородни, понякога дори противоположни. Именно с въпроса за битуващите нагласи, очаквания и представи (обединени в термина „визии") се занимава този текст. Така че, ако трябва задочно да опонирам на уважавания от мен епископ, изначално статията дори не е опит да се говори „за Православието", а по-скоро „за православните" – за неизбежните разлики във възпрятията на хората по отношение на Църквата. Макар и да са неотносими към вечните истини на вярата, тези разлики имат пряко отражение върху църковното ни ежедневие, върху групите вътре в Църквата, с които се идетифицираме, и дори върху гражданските и политическите позиции, които понякога ни се налага да отстояваме.

От изговор към критика

Говоренето по църковни въпроси у нас все още се свързва с проповедта. Присъствието на критични нотки в това говорене (дори когато нямат конкретен адресат; дори когато са насочени навътре към говорещия) отделят този говор от проповедта и го изпращат във ветровитите и неуютни сфери на църковната периферия, или изобщо – извън църковното. Проблемният изговор има гранична и трудна природа – той се разполага драматично между желанието за положителна промяна и верността към традицията и свързаната с нея устойчива църковна култура; между послушанието пред авторитета и гласа на християнската съвест.

Акцентът тук е върху предчувствието за желана промяна, която започва от личността и нейната вътрешна необходимост да изкаже една тревога. Личността остро усеща загубата на време и бърза с изговора си, защото по-късно той ще бъде невъзможен или непотребен.

Изговорът естествено еволюира (или се проваля – зависи от гледната точка) в критика – и аз мисля, че именно в този стадий се намира днес нашето вътрецърковно говорене.

Първият проблем на тази критика е този за автора и адресата. За автора: интуитивно чувстваме остра нужда от авторитет, който да ни обясни какво става в църквата (защото също така интуитивно, ако щете – духовно – чувстваме, че нещо дълбоко съдържателно не е наред в нея). Тук и по-нататък с голямо „Ц" отбелязвам Вселенската, Апостолската и т.н. Църква, а с малко „ц" – поместната наша си църква в България. (Има богослови, които веднага биха ме поправили за тази езикова волност; съгласявам се веднага с тях, но запазвам засега този формат, в името на яснота на изложението).

Нашата църковна критика не произтича от авторитет, който да бъде приет като меродавен от "критична маса" хора в църквата. Погледнете който и да е от виртуалните форуми, в които се обсъждат църковни проблеми – 90% от дискусиите оспорват нечий авторитет или налагат някой друг. В мига, в който някой се позове на нечие мнение (от светите отци до съвременни монаси, духовници и богослови), веднага друг яростно привежда примери за отстъпление и доказателства за "неправославността" на този или онзи. Мисля, трудно ще излезем от това блато, докато не развием една по-интелигентна представа за същността на така наречената "православност" – и може би една отделна дискусия по този въпрос би разширила малко хоризонтите ни. Не защитавам прекалено широките хоризонти, но не съм почитател и на прекалено тесните (и ниските).

И така, кой би бил приемлив критик за нас? Нека очертаем с няколко щрихи портрета му, по подобие на полицейските "фотороботи": а) човек със сериозна богословска ерудиция, получена по възможност не само в българските богословски факултети (ето ви още една тема за дискусия – качеството на родното богословско образование); б) човек с личен духовен опит, който може да говори за духовните неща от първо лице единствено число – за да бъде убедителен и заради елементарната психологическа честност и почтеност; в) човек, който познава света в най-дълбок и широк смисъл; който познава езика, проблемите, изказа, глупостта и учеността на българина от началото на 21 век – за да може да говори на този българин, без да бъде неадекватен; г) човек с визия за Православието в света и българското православие в частност, запознат със световните процеси в Православната Църква, с нейните големи предизвикателства и брилянтни умове и духове.

Очевидно понастоящем сечение на а), б), в) и г) в единна светлоносна личност, ерудит, визионер и духовник – просто не съществува. Духовните дарове в момента ми се представят като разпилени цветни стъкълца в сърцата на отделни хора, много от които познавам, обичам и ценя, но личност от подобен мащаб в сегашната ни църковна реалност не се забелязва. И това не бива да ни плаши, нито отчайва. Мисля, процесите, ако бъдат правилно насочвани, логично ще изградят такива личности в не много далечно бъдеще.

Църквата в България има да извърви много път, докато се конституира като реален самоосъзнат и единен субект. Двата разкола (политическият и старокалендарният) са само върха на айсберга и отразяват разпад на църковната община на много по-дълбоко ниво. Цялото ни общество преживява този разпад (след хомогенния социализъм скочихме трупешката в ултра-хетерогенния капитализъм, без никакъв преход) и това, което се нарича "общностно съзнание" в момента е в най-голям дефицит. Вместо общество и държавност, ние представляваме по-скоро случайно струпване на хора, които влизат в хаотични отношения помежду си и още не са решили ясно дали искат да са заедно и защо. Този синдром поразява и църквата. Докато се вторачваме в църковни имоти, капещи покриви, криви владици, лоши кметове, безпаричие и многопаричие – забравяме най-важното – Евхаристията, която ни конституира като църква. Като Църква, всъщност. Смятам, единствено от евхаристийното съзнание трябва да се тръгне, за да мислим за каквато и да е промяна към по-добро.

Ако трябва да обобщя – у нас нито има кой да изрече убедителна общоцърковна критика, нито има кой да я чуе.

Слизайки едно стъпало по-надолу, нека все пак приемем, че критиката е възможна. Но това е възможност единствено за една "разлята", нецентрирана критика – с много автори, отразяващи неизбежно ограничените си гледни точки; с ограничени адресати в рамките на църквата – "интелектуалци", свещеници, социални работници и т.н. Така говоренето, за съжаление, се ограничава в рамките на под-групи вътре в църквата, ограничени от език, култура, професия, социално положение, и ние губим възможността за истинска все-църковна критика, за общностно говорене, за артикулиране на собствено църковен глас – от църквата, и припознат от цялата църква като неин собствен.

В момента сме именно в това положение – не най-доброто, но единствено възможното. Негова алтернатива е липсата на всякакво критично говорене. Критични гласове не липсват в нашата църква – но всеки от тях страда болезнено от недостатъчен авторитет. Последните години се появиха неколцина автори, които се опитват, от позицията си на хора с православна идентичност, да изваждат на бял свят измеренията на църковната ни криза. Калин Янакиев, д-р Николай Михайлов (неговият текст «Трудно изречено», публикуван в сп. «Християнство и култура»), някои текстове на журналиста Явор Дачков, серията текстове на Георги Тодоров във

вестник «Култура», множество авторски текстове, появили се в сп. «Мирна» – всичко това, макар и острастено, често изкривено и еднопосочно, понякога натруфено и прекалено „интелектуално", задава някаква канава на вътрешноцърковната ни критика. Не мисля, че страдаме толкова от липса на критични гласове; по-скоро ни трябва избирателност и балансирано критично отношение точно към тези гласове, за да оформим собственото си мнение, така че да не изхвърляме бебето заедно с мръсната вода. Ако човек е развил собствените си критерии и има ясни догматични и църковни позиции, той може да види здравото и полезното във всеки текст и да го различи от заблудите и ограниченията на автора. Проблемът е в нашата фиксация върху заблудите и ограниченията и в пълната ни неспособност да намерим и отделим зърното в плявата. А малкото православни пишещи хора у нас имат нужда от подкрепа и окуражаване.

Крачката от критика към визионерство предполага завръщане: докато изговарянето на критика включва неизбежно дистанциране от единството, визията идва като резултат от някакво усмиряващо и помирително съзряване, което връща изговора там, откъдето е тръгнал – в лоното на общността. Критиката винаги е лична; визията може да бъде само общностна, дори когато я изказват личности.

Честъртън пише, че двете единствено оправдани позиции, от които може да се критикува християнството, са да бъдеш или изцяло в него, или изцяло извън него. Доколкото визионерството е немислимо без критика, спокойно можем да приемем тези алтернативи (пълна отстраненост или пълна съпричастност) за валидни уговорки, когато се опитваме да очертаем автора и адресата на съществуващите църковни визии у нас.

И докато критиката е недоизказана визия, самата визия (православната и изобщо религиозната), е вече футурология на вярващия разум, прогностика на надеждата, екстраполация колкото на предвидимото, толкова и на желаното.

Визията, дори когато е усложнена, често се свежда до кратка вдъхновяваща формулировка, която обществената памет съхранява като емоционален слоган, емблема на общностната идентичност и синтез на националните или груповите въжделения. Немците още помнят и дълбоко в себе си откликват на онова „Deutschland über alles" (Германия над всичко), средоточие на арийското самочувствие. Американската демокрация не би била същата без думите на Мартин Лутер Кинг „I have a dream" (Имам една мечта), отприщили духовната и социалната енергия на американското общество в продължаващото и до днес болезнено предоляване на расизма. Нашата собствена „чиста и свята република" (В. Левски) и днес продължава да бъде (недостижим?) национален идеал.

Институциите на църквата в днешния им вид също представляват отражение на определена (може би изгубила значението си) визия. Дори имената на сегашните отдели на св. Синод носят спомена за някогашно систематично визионерско усилие.

Битуващите у нас визии за църквата са изказаните и (по-често) неизказаните проекти за мястото на вярата в България. Те стъпват на определени (не толкова богословски, колкото мирогледно-психологически) възпрятия за нейната същност, интелектуална и емоционална оценка на нейното минало и настояще, и (неизбежно!) идеализиран и обобщен модел на нейното бъдеще.

Опит за визуализация на сегментите

Отбелязвам изрично инструменталния и условен характер на тази категоризация. Предложените четири типа визии биха могли да бъдат сведени до два или три, или пък допълнени с нови, в зависимост от степента на изчерпателност на анализа. Острият недостиг на обективни (статистически, социологически, социо-психологически) данни за религиозната ситуация у нас по необходимост поставя предложената категоризация и целия този текст в условното поле на есеистиката и публицистиката, и в твърде малка степен – при (желаната от автора) обективна емпирика. Но това позициониране на текста е в някакъв смисъл неизбежно – доколкото той изразява и една трудно овладяна емоционална лична гледна точка и субективно мнение.

Типологията и морфологията на православните визии е дълбоко свързана с видовете нагласи към религиозния живот, очертавани от различни позиции – както материалистични (Джеймс, Разнообразието на религиозния опит), така и собствено християнски (Киркегор, преп. Мария Скобцова, Типове религиозен живот). В очертаването на психологическите религиозни типове, особено при християнските автори откриваме недвусмислени опити за синтез на положителните и градивни елементи на всеки тип в единен синтетичен тип (Мария Скобцова го определя като „евангелски"). Този помиряващ подход намирам за особено подходящ за полагане основите на единна визия за българската църква.

По-нататък в този текст се опитвам да очертая (включително и буквално-графично) сегментите на сегашната църковна визия у нас и да представя възможни подстъпи към една предстояща формулировка на единна такава.

С ясното съзнание за неизбежната условност на всяка категоризация, предлагам следните типове визии:

1. *Клерикална*
2. *Възрожденско-патриотична*
3. *Зилотска*
4. *Интелектуално-естетична*

Читателите лесно ще разпознаят в това деление типологията на религиозните нагласи, предложени от преп. Мария Скобцова в нейния текст Типове религиозен живот. Внесъл съм известни промени както в названията на нейните „типове", така и в съдържателен план – защото смятам, че морфологията на визиите може да търпи известни различия според историческия момент, националните особености и т.н. Например, естетичният религиозен тип у Скобцова е цялостен, завършен и дори вече „улегнал" в средите на православната руска интелигенция от нейното време, докато у нас днес този тип едва-едва започва да се очертава.

Друга необходима уговорка: нито един от предлаганите тук видове визии не следва да бъде свързван с конкретна формална група във или извън църквата. Клерикалната визия се поддържа далеч не само от хората в расо; нито пък интелектуалната е запазена територия на това, което у нас се нарича „интелигенция".

И още нещо: в опита си да изведа характеристиките на отделните възможни визии, неизбежно съм засилил някои техни аспекти за сметка на други. Това при първи прочит може да внуши, че в анализа присъстват ясни оценъчни (в отрицателен смисъл) съждения. Давам си сметка, че не си свърших работата докрай – че не изведох достатъчно систематично положителните, полезните страни на всяка от визиите – така на практика в текста доминират някакви изобличаващи нотки. Дълбокото ми убеждение е, че „синтетичната" визия включва в себе си доброто от всички четири предложени тук визии, и съответно се еманципира от патологиите, свързани с тях. И ако патологиите доминират този текст, това отразява единствено личната ми неспособност на този етап да изразя достатъчно ясно другата страна на църковната ни действителност.

Клерикална визия

Първите стъпки в анализа на клерикалната визия навярно трябва да започне с едно елементарно разчленяване на два съществуващи модела на представяне на Църквата – съдържателния (1) и формалния (2) модел.

Съдържателният модел може да бъде представен условно като концентрични кръгове: в центъра на Църквата (1) е Божествената Личност на Самия Христос – и това е вечното и неизменно нейно Сърце; нейна Глава и неин Смисъл. Христос е Откровението, дадено на Църквата и създало я – Откровение, получено в конкретен исторически момент, но получено в пълнотата на Боговъплъщението. Разгръщането на това Откровение е разгръщане в хоризонталата на условния, временен и ограничен контекст на света – Църквата не може нито да допълни, нито да отнеме от пълнотата на даденото й Откровение – но тя го осъзнава и усвоява постепенно, в мярата на своя растеж.

Именно като резултат от проникването на Откровението в ноотичните, разумните пластове на колективния църковен разум, се появяват догматите (2) . Те са опит да се очертае умозрително и положително изначалния опит на Църквата от Бога – по-скоро щрихи, отколкото фотография на действителността; но щрихи не символични и условни, както при иконата, а максимално плътни и предназначени да опазят най-съкровеното на Църквата от от размиване.

Една стъпка навън – и вече сме в сферата на правилата, уреждащи вътрешния църковен живот (3). Църквата се разполага в конкретни култури и общества и опазването на нейното съкровено съдържание изисква определени (включително формализирани) механизми, които да осигурят континуитета на йерархията й, която трябва да „преподава вярно учението на Неговата истина". Колкото по-навън от центъра се намираме, толкова по-пластични и изменяеми са външните прояви на църковността – защото толкова по-близо са те до изменчивостта и преходността на самия свят.

Така, следващата стъпка навън по концентричните кръгове ни води в сферата на богословието (4) – както като академична дисциплина, така и като индивидуално и колективно духовно-интелектуално възхождане и съзерцание на истините на вярата. Богословието е свързващото звено между Църквата и света; църквата се изразява чрез него и светът задава на църквата своите вечни въпроси пак чрез богословието. То е най-диалогичният елемент от нашия модел, или поне би трябвало да бъде. Предмет на богословието са предхождащите го кръгове; но то съобщава това, което е разбрало за откровението най-вече навън – формирайки християнска култура (5) и въздействайки върху културата изобщо (6).

В културата и изобщо в разумната сфера на човечеството (ноосферата, по сполучливия неологизъм на Вернадски), Църквата е заемала различен обем. В момента това присъствие обаче напомня по-скоро на колапс на звезда-гигант.

Другият подход към визуализацията на църковното пространство е формалният – и той касае видимите църковни институции и нейните служители.

Този модел предполага наличието на вътрешно църковно пространство (1), което се усвоява от „клириците" – дякони, свещеници, монаси, епископи – и външно пространство, заемано от „миряните" (2) което гравитира около вътрешното в повече или по-малко динамичен порядък.

Една от съдбоносните грешки в църковната история, довела, между другото и до разпад на синтетичната църковна визия на отделни необщуващи помежду си фрагменти, е методическата грешка, състояща се в механичното налагане на двата модела един върху друг и идентифицирането на двата им центъра – съкровеното на християнската вяра и Църква, и клиричния център на съвременната църковна структура. Това налагане и сливане на двата модела неизбежно води до впечатлението, закрепено по-късно в практика и в богословието, което я обяснява,

че във верово, съдържателно и ценностно отношение, клирът е център и ядро на Църквата. Без да се спирам на критиките срещу породения от това смесване клерикализъм, мога да направя един кратък методологически коментар – за правилното отразяване на църковната реалност, свързващ в едно цяло двете схеми по-горе, ни е необходим по-скоро полиизмерен, отколкото двуизмерен графичен модел. Това трябва да е такава схема, при която елементите от формалните кръгове (клир, миряни) да могат да се разполагат в произволно отношение спрямо центъра на координатната система на съдържателния модел. Така, един клирик (епископ, свещеник) може да стои в самата периферия на църковното съдържимо – да не познава Христовата Личност, да е невеж или неглижиран по отношение на каноните и догматите, да има нулева богословска култура, и като капак – да е чисто и просто некултурен човек в най-широкия смисъл на думата.

И обратно – мирянин, или дори „нецърковен" човек би могъл да е твърде близо до съдържателното църковно ядро, което е Самият Христос.

Отстоявайки формалния, клиро-центричен модел на Църквата, неговите протагонисти постепенно са го утвърдили като единствено легитимен и самопонятен. По различни причини (в царска Русия – поради емпирични съображения за държавен контрол; в Османската империя – поради външна заплаха) сложният църковен организъм, самото живо битие на Църквата е било сведено до хората в расо. Превръщането на духовенството (дори самата дума внушава, че духовните дела са привилегия на обособена и различима професионализирана социална прослойка) в своего рода каста; в съсловие, на което и държавата, и самият народ делегират своя духовен живот – в рамките на същия обществен договор, който институционализира армия, полиция, съд, болнични заведения и пр. – това най-проблемно движение спрямо, във и от страна на църквата е в основата на патологичното отчуждение и изолация на църковните общности, все по-често наричано „гетовизация" (от „гето").

Най-важната характеристика на гетото, онова, което задава всички други негови параметри, е неговата отделеност. Тази отделеност за Църквата и нейното свещенство е крачка назад към потомственото кастово свещенство на старозаветните левити; провеждана последователно, тя се срива в жречество – при това, забележете – в особен вид самодостатъчно и некомуникативно жречество, живеещо вече не заради „племето", а заради включените на празен ход собствени самосъхранителни инстинкти.

Гетовизацията не е резултат от целенасочен човешки заговор. Тя е явление с духовни корени и диагностицирането и лечението й е духовно предизвикателство.

Говоренето за този синдром засега се случва в граничната област между частните богословски мнения и остатъците от християнски културен дискурс. Проникването на дебата в по дълбоките (канонични – в съдържателен, и клерикални – във

формален план[1]) пластове е непредставимо – но дори тази невъзможност за собствено вътрешноцърковен дебат като че ли по-скоро потвърждава тезите на „диагностици" на гетовизацията като Шмеман и Майендорф.

В миналото Църквата е била превръщана в гето по-скоро от външни спрямо нея фактори, от исторически и културни процеси. Днешната наша трагедия се състои не толкова в съществуването на синдрома на гетото, взет сам за себе си, колкото във факта, че той се подклажда, храни и защитава от среди в самата църква – както от клирици, така и от миряни.

За да разпознаеш проявите и плодовете на гетовизацията не се изисква особена духовна прозорливост, нито специализирани знания. В нашата църква процесът е напреднал до степен, в която изводите започват да се налагат от само себе си. Налице е траен, дълбок и ясно различим синдром на разрив и отделяне в няколко плана – между свещеници, миряни и епископат; между църква и общество; между християнска етика и светско законодателство; между Теология и Академия; между християнска форма и християнско съдържимо във всичките им прояви. Църковната „форма" е локализирана, институционализирана, обособена – и овладяна – както от поредните „силни на деня", така и и от самите „служители на култа" (по старото съветско определение). Църковните граници днес са много повече „линии на разлома" (Хънтингтън), отколкото ограда около нещо съкровено. И тези линии на разлома ограждат едно стопяващо се, като цяло несвестно „малко стадо", крепящо се върху клатушкащ се и поръбен отвсякъде леден блок.

Тази „жива картина" с топящия се айсберг на църковното присъствие със сигурност е прекалено емоционална и предубедена, за да бъде вярна. Но, както навярно би се изразил Честъртън, може да се окаже по-приемливо обратното – че картината е твърде емоционална и предубедена, за да бъде невярна.

***

Духът и съдържанието на клерикалната визия могат да бъдат разбрани най-добре, ако се подходи към тях с понятията на статиката, а не толкова на динамиката. Дълбокият смисъл и предназначение на клерикалната визия е осигуряването на континуитета на църковната институция, на специфичен език и свързаната него субкултура. Инстинктът на клерикалната визия е да усмирява всяка възможна динамика, връщайки я в неподвижно, застинало състояние. Прословутият „инат" и понякога стряскащата инертност на протагонистите на тази визия (както от състава на Синода, така и далеч извън него) намират своето обяснение и роля във функцията на спирачка на всяко движение в църквата – всяко, защото клерикалната визия е във висша степен инстинктивно-ирационална; на нея не й е дадена „дарбата за различаване" на добрите и недобрите тенденции. (Да се престориш на умрял при среща с мечка е класическо правило за оцеляване; тук в ролята на „мечката" е всяко явление, което заплашва да наруши статуквото). Във

висшите организми съществуват механизми, които, чрез отделяне на определени вещества, предизвикват вцепеняване при определени външни дразнители. Това е функция на вегетативната нервна система, и реакцията на изпадане в ступор не се контролира от съзнателни преценки и решения. И все пак, феноменологията на клерикалната реакция не се изчерпва с елементарна пасивност. Както сполучливо се изрази един мой познат от Македония, говорейки за тамошните клерикали: „Тяхната нужда от запазване на статуквото е единственото, което може да ги тласне към някакво действие – но това действие се изразява в това да пресекат движението на всичко, което би заплашило статуквото".

„Клерикалът" не е по дефиниция човек с ниско интелектуално ниво, но ниското интелектуално ниво със сигурност е добър изходен материал за производство на клерикали – клерикализмът се отграничава от интелектуалното начало; нещо повече – той го разпознава като изначална заплаха. Затова и в рамките на църковната йерархия се е наложила практиката да се филтрира всеки опит за инжектиране на интелектуализъм (и интелект) в църковната структура – и не случайно у вярващите у нас трайно се е загнездило убеждението, че новите попълнения на църковната йерархия целенасочено се рекрутират именно от най-далечните спрямо интелигенцията среди.

Клерикалната визия безпогрешно разпознава всяка заплаха за промяна на статуквото. Ето защо, от всичко останали визии тя е склонна да сътрудничи единствено с патриотично-възрожденската – тъй като тази последната има най-малко отношение към сърцевината на самата Църква, която е вярата в Христос.

Не зная дали в този конкретен случай не става дума за своеобразно привличане на противоположностите – защото двете визии са всъщност диаметрално противоположни. Възрожденско-патриотичната шумно и разюздано си присвоява това, което не й принадлежи, и се представя за това, което не е, докато клерикалната мълчи за онова, което реално притежава. В апофатиката на клерикалния пасив инатът, рефлективният дефицит, себеизолацията и паническото отсъствие от всички важни за църквата процеси са само външните проявления на една сила, която, мисля, има своето промислително значение в много по-голяма степен, отколкото можем да подозираме. Именно тази perfect isolation и този „синодален инат" опазиха църквата от необратими действия в ситуации, когато най-вътрешното на църквата беше атакувано отвън с намерения за „положителни промени".

Интелектуално-естетичната визия е несъвместима с клерикалната поради високите си изисквания в областта и на интелекта, и на естетиката (клерикалната изначално е свободна от тези неща, те просто не са й нужни). Но тя е несъвместима, най-вече защото е личностно ориентирана и личностно генерирана. Клерикалната визия по дефиниция се дезинтересира от личността; тя е неперсонална; функция е по-скоро на самосъхраняващата се система, отколкото на мислещата и чувстваща личност.

Интерес представлява реакцията на клерикалната визия и психология спрямо зилотската. На пръв поглед двете визии имат общи корени, произвеждат и пребивават в една и съща духовна и социологическа атмосфера и споделят много общи стереотипи (зилотстващи има сред сегашния състав на Синода и свещенството). Но зилотството е в основата си неприемливо за клерикалната психология, поради потенциала си да произвежда визия (мрачна) и да предизвиква движение (назад и навътре) в църквата. Зилотството може, ако е проведено последователно, to make a change, да променя и динамизира – а механизмът на клерикалната реакция съществува именно за да предовратява и спира всяко движение.

Можем да кажем също, че по същество клерикалната визия е всъщност отказ от визия – отказ не съзнателен или злонамерен (както много често се привижда на критично настроените интелектуалци-естетици), а произтичащ от самата сърцевина на синодално-клерикалната психология, центрирана в желанието и самодостатъчния покой на едно вечно статукво. Оттук и колизията между всяка про-активна позиция в църквата и всеусмиряващата реакция на клерикалния инстинкт, концентриран във висша степен в църковното ръководство. Реакцията на това ръководство спрямо проявите на динамизация в църквата е най-показателна в това отношение – почти всяка нова инициатива, предложение, проект и група със заявено желание за църковно-полезна дейност, неизменно се разпознават като чуждо тяло, нарушаващо властовите баланси; онзи крехък хомеостазис, осигуряващ съмнителния психологически уют на неизменността. „Властимащите" реагират с враждебност и етикетиране на „дразнителя" като „неправославен". Гетото е защитено, оградата е бетонирана, и на нея е поставен надписът от градината на великана от приказката на Оскар Уайлд: „Частна собственост. Нарушителите ще бъдат преследвани". Надпис с църковно-славянски шрифт, но извън духа на Църквата.

Парадоксално, но именно тази липса на визия, това отсъствие, е това, което търпи най-силна експонация; това, от което хората узнават най-вече за църквата. Отсъствието на визия се е превърнало всъщност в официалната визия на нашата Църква, в нейно лице, глас и позиция пред обществото – а самото общество пък се е фокусирало – в някакъв дискурсивен колапс – именно в това празно пространство; празно, но с етикет „Българска православна църква" над себе си; празно, но кънтящо благозвучно и успокоително. Така, вторачени взаимно – обществото – в една пищна и в същото време някак одомашнена карикатура, приемана за Църквата, от която не е способно да очаква нищо освен традиция, идентичност, етнография и освещаване на знамената, и самата църква – в лицето на нейния клир – с поглед, вторачен в същото това общество. Поглед неразбиращ, празен и очакващ подаяния во веки веков.

И така, клерикалната визия може да бъде мислена като анти-визия, не-визия, контрапункт и отрицание на всички съществуващи и възможни църковни визии. В духовния етер на църковното пространство клерикализмът е анти-материята, черната дупка, която поглъща и анихилира всичко, докоснало се до нейната периферия. А тези докосвания са трагично неизбежни – всички останали визии гравитират повече или по-малко колебливо около клерикалната, тъй като тя се явява единственият мислим източник на църковна санкция.

В понятията на визионерски колизии ми се представят и разколът (патриотично-възрожденската визия, подкрепена от политически силните – срещу синодалния конформизъм – или срещу онова, в което светът вижда единствено конформизъм); и старокалендарното „противостоене" (зилотската визия срещу един друг – вече догматично обременен – конформизъм); и най-скорошните задълбочени и искрени критики, кървящи от разочарование и „трудно изречено" омерзение (интелектуално-естетическият бунт срещу неспособността на клерикалното начало и синодалното началие да заемат дори минимален обем от смисъл в църковното и общественото пространство). Почти всеки феномен в нашата църковна действителност – и конкретен (силовото прекратяване на разкола през лятото на 2004 г.), и абстрактен (дебатът за въвеждането на задължителен предмет „религия" в държавните училища) може да бъде разглеждан като форма на взаимодействие (сътрудничество или конфликт) на различните визии за Православието и Църквата.

С уговорката, че доста епископи съчетават в единен антропологичен тип и трите визии, едно можем да твърдим със сигурност – че понастоящем нашият Синод се състои от представители на три от четирите визии: там има зилоти с враждебно излъчване, патриоти-възрожденци с политически връзки и (просто отсъстващи) „синодали". Интелектуално-естетическото начало не е имало свой представител в Синода от десетилетия. Без него обаче църковното ръководство ще продължи да произвежда единствено несъстоятелност. Плеромата на православната визия е в ущърб и оскъдица без това свое оплодотворяващо зърно. И ущърбността, и оскъдицата – това трябва да се разбере – идват не от присъствието на клерикалите, патриотите и зилотите в Синода, а от отсъствието на интелектуално-естетическата визия.

Това твърдение е бременно с помирение. Изглежда парадоксално, но присъствието на интелектуалното начало в синодалния контекст (тоест, в Синода като институция) не само може да допълни плодотворно груповата динамика, но и да помогне за реализацията на положителните елементи от трите останали визии. В това отношение примерът със Сръбската църква е особено показателен. Нейната най-нова история е всъщност разгръщане на последствията от точно такъв синтез, започнал с „инжектирането" на духовно-интелектуалното начало чрез дейността на Юстин Попович и учениците му.

У нас интелектуално-визионерското начало не присъства дори в институциите, чиито мандат е именно да го съхраняват и вербализират. Става въпрос за образователните институции, свързани с църквата – семинариите и богословските факултети. Традиционно центрове и генератори на визия, понастоящем тяхната логика на съществуване и поведение се формира от негласния дневен ред на две от четирите визионерски нагласи – клерикалната и възрожденско-патриотичната, като последната напоследък влезе в ролята на новопоявил се спасител и канал за доставка на държавен материален и дори смислов ресурс.

Църковно-държавната поръчка удобно намести разтревожените и дезориентирани от промените две съставни части на несложния пъзел – клерикалния инстинкт за съхранение на едно неподвижно статукво, и държавния интерес от овладяна, обладана, подчинена и превърната в атрибут символика, необходима за упражняването на всяка държавност. На практика се сключи мълчалива сделка – църквата поиска държавен приют за образователните си институции, утвърждавайки ги като priest factories (фабрики за свещеници) със запазена, но вторична и производна роля – те имат подчинено положение спрямо неофициалната „църковно-държавна поръчка" за определен брой (а по-важно – за определен тип) свещенослужители и отразяват в пълна степен отсъствието на църковното ръководство от творческо-аналитичния процес по създаването на визията. Всъщност, системата на богословското образование осигурява най-вече трансмисията на нагласите и моделите на мислене и поведение, произтичащи от клерикалната визия и атрибутите на гетото (виж по-долу) към младото поколение в църквата, чието единствено предназначение е да възпроизведе Системата.

На този етап Църквата няма нито символен, нито интелектуален, нито социален ресурс, който да може да бъде успешно проектиран в обществото, очертавайки онова, което на популярен език се нарича „имидж". Сегашният образ на Църквата е разпаднат в шарените стъкълца на елементарните повърхностни отражения и масовите представи за религиозното. В калейдоскопа на общественото внимание тези стъкълца-стереотипи са в непрекъснато движение и радват окото с нови и нови причудливи конфигурации, но пространството на тяхната игра е силно ограничено, а самите стъкълца са неизменно едни и същи: Синодът („старчески", „инертен", „ретроградeн", „сервилен") неизменно носи отрицателните смисли на тези проекции. Патриархът се явява самостоятелен образ, чието значение претърпя известна трансформация през последните години. В новото демократично време образът на Патриарха влезе изцяло изкован от антикомунистическата риторика на политическото дясно. В периода 1990-2002, преминал под знака на Пименово-Инокентиевия разкол, Патриархът беше представен на обществото (или обществото си го представи–въобрази, което е на практика едно и също) като корен на всяко зло в Църквата. Нуждата от образ – изкупителна жертва беше интуитивно използвана от стихийно-десните политици и от църковниците с ампутирано канонично съзнание. Приемливата и удобна анти-икона на Патриарха-колаборационист

започна да избледнява и да се люти някъде в края на 90-те и към 2004 г. остана на въоръжение единствено в оределите редици на разколниците.

Църковните празници и скандалите са останалите жалки късчета църковно присъствие и християнски препратки, които българинът произвежда и получава, и в които има един липсващ елемент – проповедта за Въплътения, Разпнат и Възкръснал Бог. Но това отсъствие обезсмисля всички други присъствия.

Всред целия този паноптикум театрален патос се изправя скромната фигура на патриарх Максим – човек, за когото, ако изкажем славословие, ще прозвучи изкуствено. Но и осъждението ще бъде точно толкова изкуствено. Прекалено къса е историческата дистанция, от която нашето поколение гледа към Патриарха, за да си позволим каквито и да било еднозначни оценки на неговата личност и роля в най-новата история на църквата.

Тази ситуация има едно-единствено преимущество – тя отсява всичко некачествено и долно сред мотивацията на тези, които решават да влязат и да останат в църквата – въпреки, а не заради лидерите; да останат заради Бога – единствената основателна причина човек да пристъпи прага на храма изобщо.

Ако се върнем една крачка назад, при дефицита на интелектуално визионерско начало в клерикалните среди, трябва да отбележим, че липсващото парче от визионерския пъзел не може да се роди в сегашната институционална църковна среда; то трябва да бъде внесено/прието отвън. Клерикалният анти-персонализъм трябва да приеме личното начало, свързано неизбежно с интелектуалната рефлексия и да го преработи в недрата на колективния църковен разум. Така личните визии на Флоровски, Майендорф, Лоски и останалите големи богослови на 20-ти век бяха асимилирани в Русия, за да оплодотворят и колективното визионерство, което и сега ражда плодове (например, Социалната доктрина на Руската църква, която набелязва фундаменталните насоки на развитие на руското богословие и на ролята на църквата в обществото за десетилетия напред).

Патриотично-възрожденска визия

Тя черпи вдъхновение повече от националния мит, отколкото от християнския етос. Тя може да бъде енергична и динамизираща, но това е краткотрайната енергия на стадионно-стадния патриотизъм и съмнителната динамика на една национално-църковна утопия. В своите най-дълбоки основания тази визия се храни от трапезно-читалищния екстаз от типа „сите българе заедно” (виж предаването по телевизия Скат), а в есхатологичните й проекции мощни църковно-славянски баси ехтят в съзвучие с „Мила Родино” и прилежащите камбани на „Невски” и „Велик е нашият войник”. Компенсаторният характер на тази визия не би бил проблем сам по себе си, ако не беше трагичната й несъстоятелност и предизвестен провал в този

конкретен исторически отрязък. Патриотично-възрожденското православие страда от следния основен порок: бидейки неспособно да мисли вярата независимо от националната идентичност и свързаните с нея митове, символи и ритуали, то пренася безразборно своите лоялности в двете посоки, произвеждайки амалгама, която с лекота може да бъде съобщавана както като „богословие", така и като родолюбие.

Протагонистите на тази визия, когато са по-несложно устроени, припознават тази амалгама като напълно легитимен синтез, своеобразно „светосавие"[2], подходящо и за национална, и за църковна доктрина. Привидната синтетична природа на тази визия обаче е силно подвеждаща, най-вече в емоционален план – защото тя наистина може да придобие вдъхновяващи и убедителни форми в ръцете на талантливи и духовити люде. От всички видове визии именно патриотично-възрожденската е най-податлива на превод на езика на манифеста. Тя назовава проблем (унизена нация, църква без достойнство) и посочва виновниците за него (всевъзможни външни фактори – велики сили, коварни съседи, световна конспирация и местни „отродители"). Дава се и някаква рецепта, достатъчно убедителна на фона на слабоватите опити за политически общонационален спасителен проект.

Мнимата синтетичност на патриотично-възрожденската визия я прави особено желана за медиите, които възторжено експонират нейната лексика и риторика, защото единствено тя предлага ясен, просто устроен и лесно предаваем сантимент – уютно-вълнуващото, драматично удоволствие да се почувстваш част от една общност. Голямоформатните Библия и икона на видно място в Шоуто на Слави, подредени до трофеите и подаръците, оставени от т. нар. „големи българи" („Драги зрители, на гости ми беше един голям българин"), маркират онова псевдо-сакрално пространство, в което шумно и маршово се настанява патриотично-възрожденската визия.

Любимата на патриотите-възрожденци недоразбрана крилата мисъл на Васил Друмев (Митрополит Климент) „Има Православие – има български народ, няма Православие – няма български народ" концентрира цялата патетика на тази визия; но нейната патетичност има смисъл на pathetic, трагична несъстоятелост. Цялата ни най-нова църковна и светска история е опровержение на този иначе catchy рекламен слоган. Една България без православие вече не е само мислима, но и силно вероятна.

Зилотската визия

Употребено в правилни съотношения, зилотството може да стимулира благотворно нагласи (и добродетели) като послушание, аскеза, есхатологично напрежение; с една дума – да радикализира стоенето в църквата изобщо. В неправилни

съотношения, зилотството изтръгва от християнството най-съкровеното – любовта към Бога и към ближния, замества я с нездраво напрежение, което преминава в страх и омраза.

Зилотството и клерикализмът са най-осезаемите и затова най-често критикуваните синдроми в християнството. Интересно е, че срещу зилотството обикновено се изправят духовници, предимно монаси. Критиките на „младостарчеството" в съвременната руска църква, както и на зилотските крайности в някои групи, включително и от Света Гора, са едни от най-оживено коментираните текстове в днешната православна публицистика. Срещу клерикализма пък най-влиятелните критики принадлежат на свещеници и богослови. Най-яркият съвременен критик на клерикализма беше о. Александър Шмеман. И наистина – кой по-добре от практикуващия аскет би разпознал трудно доловимата метаморфоза на ревността по Бога в отровния зилотизъм на не-любовта; и кой по-добре от свещеника би поставил диагнозата „клерикализъм" на църковната йерархия?

Кои са всъщност зилотите?

Виждали сте ги – предимно млади хора с леко занемарен вид, с отнесен поглед, неизменни посетители на всички беседи, лекции на гостуващи православни богослови, изобщо – на по-«камерните» прояви на православния живот у нас – малкото места, където православните могат да се почувстват като общност. Девойките носят дълги черни поли и блузи, всичките са дългокоси, но косата е прибрана; понякога носят и забрадка. Младежите обикновено са с бради. След лекциите обикновено задават едни и същи въпроси на лектора, какъвто и да е той – монах или богослов; каквато и да е била темата на срещата: «Какво е вашето отношение към икуменизма?», «Какво мислите за новия календар?» и т. н.

Свикнал съм с тях до степен, че съм започнал да ги възприемам като образ на православната младеж в България – обобщен символ на маргиналното усещане за Православието; църквата като наръчник от правила, единствената цел на които е да очертаят границите между «нас» и «света»; догматът като гайгер-мюлеров брояч, отчитащ степента на еретичната зараза и опасната радиация на покварата, от която трябва час по-скоро да се махнеш. Да се махнеш, но не и преди да си дал на всеки наоколо да разбере, че е обречен.

Зилотството обаче поразява не само младежите. Зилоти можете да видите и сред по-възрастните, сред свещеници и дори епископи. И все пак, зилотството, тъй като изисква много вътрешна енергия, поразява по-избирателно младото поколение в църквата.

Болезненото вглеждане в другия в опит за регистрация на «отклонението», на «неправославността», или пък просто на жест или дума, която би го издала като недостатъчно благочестив, отравя както самия зилот, така и цялата атмосфера

около него. Общуването се превръща във взаимно дебнене, говоренето от дар Божи става средство на разпада и разделението.

Зилотът е възел от парадокси. Той сам се е отказал от включването на общността като интегрална част от християнското си световъзприятие – разбирането на спасението като лично дело, а не като живот за другия, го е изхвърлило от благодатната стихия на реалното човешко общуване. Това човешко общуване му се е показало като болка и тревожност, от която можеш да се спасиш единствено като останеш сам. И така, зилотът остава сам. Но това не е самотата на монаха, изпълнена с напрегната молитва за света и болезнена борба със страстите. Не е и онази самота, която е абсолютно необходим стадий на всеки духовен път – личната среща с Бога, когато заставаш лице в Лице със Създателя и се разпознаваш като Творение. Зилотската самота е резултат от житейски провал, който води до екзистенциален избор.

Зилотската самота е самотия. Тя е упорита като червей и обсебваща като тайна страст. Тя подяжда корените на самия живот, но се представя на носителя си като негов пръв приятел, довереник и спасител. Зилотът се чувства отделен от другите, но това движение на отделяне го хвърля в сложна психологическа плетеница – трудна за разбиране, мъчна за разплитане.

Корените на зилотството са впити дълбоко в личната история на човека, и имат нещо общо с потиснати страхове, произтичащи от неувереност и чувство за изоставеност. Неувереността, тревожността и отчаянието прозират във всички прояви и измерения на зилотстващата личност; те поразяват интелекта, волята и емоциите му. Какви ли тъжни лични истории биха се открили пред един опитен духовник, ако зилотът започне да преодолява себе си? Привиждат ми се деца, останали необичани или недообичани, отвхърлени, познали ранна и подяждаща ревност, видели и преживели насилие; деца с болезнена чувствителност и чувствителност към болка; виждам по едно неразрешено, неутешено и неизлекувано детско страдание на дъното на всяко зилотство.

Зилотът има собствена есхатология. Той твърдо живее в последните времена – колкото по-зилотстващ, толкова по-последни. Зилотът знае и вижда, разбира и обяснява действителността. Той е прекрасно информиран за демоничните измерения на всички нови технологии и безпогрешно разпознава пръста на Антихриста във всички световни политически процеси. Информираността му обаче е тази на абсолютния лаик, който знае «по нищо за всичко» и е неспособен да вникне в каквито и да било детайли. Детайлите не са важни – как именно например се имплантира небеизвестния «чип» в челата на приемащите знака на Звяра[3] и що за технология се използва в «Брюкселския суперкомпютър» – подробностите бледнеят пред ефектната холивудска екшън-антиутопия, която болезнено възбуденото му въображение рисува. Като във всяка холивудска продукция, и тук е

пълно с анахронизми, технически абсурдни решения и плоски режисьорски ходове, противопоставящи лоши срещу добри.

Есхатологията на зилота обаче е най-динамичната, пълноцветната и пълнокръвна част от неговото същество. Тя компенсира без остатък всички мрачни измерения на неговата депресия; възнаграждава го стократно за кънтящата пустота в душата му, запълвайки я с писъците на обречените и демоничния кикот на Антихриста. Зилотът е ходещо сбъднато пророчество, жив апокалипсис за околните. Защото той активно експортира мрачната си есхатология, непрекъснато я обговаря и принуждава всички около себе си да правят избор – за или против Антихриста и неговото войнство. За него друг избор не съществува, друга тема за разговор всъщност не съществува и всичко би трябвало да води до това радикализиране на избора. Трудно ни е да опишем фойерверка от емоции, който избухва около зилота, когато негов опонент се опита да защити едно макар и мъничко по-усложнено разбиране на Апокалипсиса – там има и тържественото оттегляне на победителя, получил окончателна увереност за дълбочината на падението на противника си, има го и онова детско «вие не ми вярвате, ама ще видите после», има злорадство и обида, гняв и ликуване, че всички подозрения отново са се потвърдили.

В апокалипсиса зилотът влиза отново и отново, за да се прероди като феникс. И всеки път огънят на Армагедон издухва малкото му съмнения, че може би не е прав за някои неща. Червейчето на съмнението в собствената правота със сигурност гложди понякога зилота (Бог не спи!), но есхатологията и нейния огнен ад са сигурен и единствен антидот.

Зилотът обича да повтаря, че живеем в последните времена, когато истински верните са малцина (в числото на верните той всякога и без капчица съмнение включва сред първите и себе си) и когато Църквата отново влиза в катакомбите и пещерите.

Зилотството е болест, която изпива вътрешните сили на човека. В слабостта си той се превръща в карикатура на това, в което вярва – карикатура, защото, за разлика от истинските светци, или дори обикновените «тривиални» вярващи, не е в състояние да живее според вярата си. Да сте чули някога за познат градски зилот, заселил се в пещера и очакващ Второто Пришествие? Зилотът е въплъщение на провала, най-убедителното свидетелство за несъстоятелността на зилотството.

Зилотството е догматика на тревожността, богословие на житейското отчаяние, вяра на не-любовта, есхатология на страха, благочестие на комплекса за малоценност.

Зилотското упорство в търсенето и намирането на „отклонения” може да бъде илюстрирано с английския виц за старата дама, която се оплакала на полицая от нахалните деца, които се къпели в езерцето на нейното имение и я притеснявали с голотата си. След намесата на полицая децата били отпратени да се къпят на километри от благочестивото възмущение на дамата. Но тя отново се оплакала на

полицая и на неговия изненадан въпрос как е възможно децата да я притесняват от такова разстояние, тя отговорила: „Достатъчно е да се покатеря на тополата с бинокъла, и проклетите безсрамници отново са пред очите ми!”

Тази патологична недиалогичност има своите корени в неспособността на зилота да приеме за основа на общуването някаква изначална доброжелателност от отсрещната страна – понеже, като резултат от дълбоки психологически травми, самият зилот не може да бъде доброжелателен.

Зилотското православие е апофатично, ако омразата може да бъде апофатична. В българските условия зилотството е продължение на идеята за врага в езика и душевното пространство на църквата. Комунистическото общество беше организирано около идеята за външната заплаха – както всяко общество, изпаднало в дефицит на собствени вътрешни основания, се сплотява пред лицето на реалните или въобразените врагове.

Зилотската визия, следователно, се ражда в условия на дефицит – богословски, психологически и социален. Как иначе да си обясним натрапчивото сходство в изразните средства и цялостното излъчване на съвременния православен зилот и превърналия в достоен за съжаление патологичен «комунист» от по-старото поколение? Комунистическият ужас от другостта не е отминал, нито е останал в прашасалия арсенал единствено на комунистическите режими. Необходимостта от инжектиране на периодични порции наркотичен страх в съвременните общества се разпознава от световните елити като напълно приемлив начин за изковаването на новия световен ред, построен върху реалностите след края на Студената война. В двата си най-известни филма, Bowling for Columbine и Fahrenheit 9/11, американският режисьор MichaelMoore експонира именно този скрит аспект на американската действителност – степента, в която общественият порядък се крепи на режисираното инжектиране на параноичен страх; страхът в интерпретацията на Moore(от тероризъм, престъпност, хранителни отравяния – списъкът е безкраен) е смазката, която поддържа механизмите на американския (и не само американския) обществен договор. В нашето собствено общество в момента тече подобен процес на трансформация на наследения комунистически страх от коварния Запад в нови страхове – на първо място от организираната и неорганизираната местна престъпност.

Това, което е страхът от престъпността, от етнически конфликти, тероризъм и изобщо всеки вид тревожност извън църквата, е зилотството вътре в църквата – и двата страха са незаконнородени деца на същия онзи ирационален, но поддаващ се на външна режисура страх, който караше децата от моето поколение да сънуват кошмари с ядрени гъби и насищаше фантазиите на възрастните с истории за отровни дъвки, внасяни от Турция, и западни цигари, коварно причиняващи стерилитет.

Именно тази отровена психология прави много трудно случването на вътрешноцърковен дебат по множество важни въпроси. Не е възможно, например, да има говорене и мислене по въпросите за границите на Църквата, без започналия дебата да бъде обвинен в икуменизъм. По същия начин в една тоталитарна система не можеше да се поставя въпросът за пазарно стопанство, без заговорилия да не бъде обвинен в про-капиталистически (империалистически, идеалистически) уклон. Да споменеш думата «икуменизъм» в друг контекст, освен в клеймящ патос, има същото въздействие върху зилота, каквото би имало върху един евреин появата на свастика върху Стената на плача в Йерусалим. С тази разлика, че гневът на евреина може би е свещен, а гневът на зилота е всичко друго, но не и свещен.

Зилотът е склонен да поставя етикет «икуменизъм» върху широк кръг неща – явления и процеси, повечето от които нямат нищо общо с икуменизма. Всъщност, зилотът (по подобие на свободната американска употреба на понятието „тероризъм") използва този термин, за да назовава страха си – но не за да го преодолее, а за да го оправдае. Понеже е вътрешно-психологически и догматично несигурен, целият пъстър и динамичен свят му се представя като заплаха. Но страхът от неразбираемото и различното се оправдава от разума, който, вместо да бъде използван по предназначение, се впряга, за да обясни страховете с външни, а не с вътрешни аргументи. Така чувството на несигурност, породено от гледката на човек с лаптоп например (зилотът обикновено е роден и израснал в места, отдалечени от градска среда и като цяло слабо докоснати от цивилизация и култура) – това чувство драматично се сблъсква с внушената от църковната среда висока самооценка, произхождаща обикновено от факта на ръкоположението на зилота. Тази колизия между притеснението от различния от тебе и желанието да получиш уважението и подчинението му води до логична развръзка – човекът с лаптопа започва да се разглежда като личност враждебна и неприятна във всяко едно отношение, а лаптопът, тази жалка пластмасова кутия, пълна с полупроводници – се превръща в олицетворение на всичко анти-православно, а всъщност – във въплъщение на най-съкровения ти страх от Другото.

И няма значение, че може би още на следващия ден зилотът ще се сдобие със собствен лаптоп (защото и такива зилоти сме срещали) – вътрешният омагьосан кръг «несигурност – подозрителност – страх – отхвърляне – нова несигурност» ще продължава да държи зилота в обятията си – докато вцепененото му от страх съзнание не проумее, че няма икуменизъм и икуменист, който да му е по-голям враг от него самия – на самия себе си.

Да разруши своя антагонистичен modus vivendi, мирогледа си, построен изцяло и отдаден без остатък на представата за врага, която осмисля и поддържа основите на света му – за зилота е равнозначно на вътрешна революция, на психологически крах и срив на цяла една мрачна, но станала уютна за него вселена – и единствено

по Божи промисъл такива души успяват понякога да излязат на светло, под болезнено ярката светлина на Истината за света и за тях самите.

Интелектуално-естетична визия

Интелектуалната визия е дело на онези 10-15% „религиозно надарени личности" (А. Кураев), които са способни да отразяват чрез словото си движенията на духа в църквата. Тя изисква в началото лично, а след това колективно аналитично усилие, което по необходимост е кратко, кризисно („криза" означава „съд" – в този смисъл, диагноза) и инструментално (т.е., даващо посока за преодоляване на кризата).

Това е исторически най-младата визия, заявила се у нас непосредствено след промените от 1989 г. Нейният генезис можем да търсим най-малко в две посоки – в академичните среди, ангажирани с медиевистика, философия и културология, и в гънките на пъстроликата категория „художествено-творческа интелигенция", част от която откри Църквата и духовния живот около и след 90-те години на миналия 20-ти век. Част от тези хора бяха формирани през 80-те, под влиянието на една все още неизследвана вълна от източен мистицизъм и ню ейдж, нахлули в страната ни под протекцията на Людмила Живкова – почитателката на Рьорих и семейство Ганди. Във висша степен синкретична в корените и основанията си, през последните 15 години тази визия трудно намираше собствен изказ и се луташе в различни проекти за себереализация. Основният синдром, който определя, но не изчерпва интелектулно-естетичната визия, е болезнената й неспособност да формира общности. Понастоящем тя се заявява в сравнително чист вид посредством няколко кръга в църквата, които като цяло не общуват помежду си. В този аспект тази визия се родее с всички останали – защото (поне у нас) не успява да надмогне рефлективно-защитния комплекс, макар и в друга форма и степен, от този на останалите. „Адът – това са другите": за зилота – (най-вече въобразените) врагове на Православието; за патриота-възрожденец – всичко не-българско; за клерикала – хората без расо, които се осмеляват да заявят принадлежност и про-активно съпричастие към вътрешното църковно пространство. За интелектуалеца-естет идентифициращият контрапункт са както всички останали визии (към които той питае в най-добрия случай снизходително отношение), така и представителите на собствената му черга – другите православни интелектуалци, които последователно и решително биват изключвани или изолирани от собствения му кръг било на основания за недостатъчна „православност", било за недостатъчна „интелектуалност". Интелектуално-естетичната визия създава клубни форми (клерикалната създава гета, патриотичната – лагери, зилотската – окопи). Отношението към паралелни, алтернативни и прочие „вражески" клубове обаче, за разлика от възторжената враждебност на другите визии към идеята за „другия", при интелектуалците се родее с онова „мрачно нелюбопитство" на Мережковски към

теософите – един вид, толкова сте ми чужди, а пък самият аз съм толкова усложнен, че дори не намирам смисъл да ви мразя.

В същото време, мрачният нелюбопитник реално се нуждае от неприемливия Друг – за подхранване на собственото его. Ето един стар виц за илюстрация:

На самотен остров моряци откриват корабокрушенец, прекарал в пълна самота 20 години. След първоначалната радост от спасението си, самотникът развежда своите спасители из острова, за да им покаже как е живял през всичките тези години. Той посочва сламената колиба, която е домът му, друга колиба, в която всяка неделя е ходил на църква. За трета колиба той казва: „Това е клубът, в който всяка вечер обсъждам с папагала политическите и икономическите проблеми на острова". Неговите гости му посочват още една колиба, построена от него и го питат тя каква роля изпълнява в живота му. С неохота корабокрушенецът отговаря: „Това е клубът", презрително изсъсква той, „в който кракът ми няма да стъпи".

В някакъв смисъл, фиксацията на интелектуалната църковна визия върху субективното е естествена и произтича от реален опит от екзистенциалните дълбини на вярата. От всички визии, комай най-вече на нея й е дадено да облече в думи тайната на срещата между човека и Бога в „скришната стаичка" на сърцето – и това е дар съкровен и насъщен за Църквата, защото от него тръгва всяко умствено възхождане към големите истини; всяко богословие. Интелектуалното начало обаче е обременено с огромен риск, с тежко изкушение – да остане при личността и да не се свърже с Църквата. Родено в недрата на проговорилата душа, словото й трябва да бъде споделено – иначе остава ялово, колкото и красиво и умно да се самопроизнася. В крайна сметка, интелектуалецът има едно характерно само за него „жило в плътта" – особена разновидност на гордостта, с която се справят малцина.

За разлика от патриотично-възрожденската и зилотската визии, другите две (интелектуалната и клерикалната) нямат своите откроени емблематични фигури и посланията им са силно разлети в общественото пространство. Клерикалната – поради липса на динамика, а интелектуалната – поради фрагментираност.

Визиите и властта

Различните визии имат различно разбиране за властта и в различна степен изпитват влечение към нея. Възрожденско-патриотичната и клерикалната са дълбоко обвързани с темата за властта – първата в екстатично-пасивен модус, проектирайки очакванията си за едно държавно усвоявано и упражнявано Православие), а втората – в йерархичния контекст на самата църква, където властовите роли се мислят (често опростено и непоследователно) в богословско-аскетично-каноничните конструкти на понятията «послушание» и «духовно ръководство».

Властта и свързаните с нея проблеми избледнява в полезрението на зилотизма и съвсем изчезва в интелектуално-естетичната визия, която фундаментално се гнуси от всеки вид власт, особено в областта на това, което интелектуалецът определя като «духовно» и което за него винаги е свързано с неприкосновената територия на личната свобода.

В същото време последните години ни дават поводи да се замислим върху текущата динамика на отношенията църква – държавно-политическа власт. Сред политическите сили (без изключение) тече реален процес на формиране на трайни нагласи и формулиране на програми, касаещи пряко доскоро пренебрегваната църковна тема.

Трите ясно разграничими модела в това отношение се олицетворяват най-осезаемо от БСП, ДСБ и коалиция „Атака". Левицата има тежко историческо бреме по отношение на църквата – и идеологическо, и конкретно-практическо. На съвестта на бившите комунисти лежат страшни исторически вини спрямо БПЦ – от физически репресии и свиреп анти-клерикализъм до фини методи за стратегическо отстраняване на църквата от обществения живот и националната идея изобщо. В най-новата демократична история обаче БСП последователно се опитва да преодолее това наследство – чрез открита подкрепа на каноничната църква в годините на разкола. Разбира се, корените на тази подкрепа не са свързани с ясни канонични позиции на самата партия, а по-скоро бяха реакция спрямо лансираните от десницата опити за контролирана от СДС алтернатива в лицето на разколниците. В този смисъл БСП заложи на модела „една национална църква" като продължение на анти-либералните си схващания за държавно-контролирана църковност. Така и либералните анти-комунистически политики на СДС, довели и поддържали разкола в продължение на десет години, и „защитата" на каноничната църква от страна на БСП по времето, когато тези две партии владееха полярните модуси на българското политическо пространство, бяха двете страни на един и същ медал – проекции на властови позиции спрямо БПЦ. И двете партии едва ли скоро ще надскочат този двуизмерен стереотип – освен ако не бъдат провокирани от външни спрямо тях процеси, за които ще стане дума по-нататък.

НДСВ се опита да съчетае либералния модел в областта на вероизповеданията с личните лоялности на лидера си Симеон Сакскобург-Готски спрямо каноничната църква. Макар и довела до изгодни за църквата резултати (силово прекратяване на разкола), политиката на НДСВ така и не стигна по-далеч и не предложи цялостен смислен модел за църковно-държавните отношения. Премиерът на последното правителство на НДСВ не успя да привлече сред политическите си анализатори и съветници хора с по-усложнена и задълбочена църковна идентичност. В резултат на това партията му си позволи да остави църковния въпрос да изтече в периферията на политическото внимание и шансът за полагане основите на някаква платформа за църковно-политически диалог беше пропилян.

Един от ясно различимите синдроми на българската политическа класа като цяло е всъщност отсъствието на културата на диалога. Отнесен спрямо църквата, този синдром непрекъснато ражда модели на политики и поведение, в което на църквата е отредена пасивна – и когато е репресирана, и когато е толерирана – роля. Църквата в България е обект на политическата интервенция – и това не се е променяло от след Освобождението. Поколения клирици са били „дресирани" да очакват или репресии, или подаяния от страна на държавата – и днес очакванията спрямо тях и собствените им очаквания от себе си не стигат отвъд този модел. Кучето на Павлов е или добре нахранено, или държано гладно и слюноотделящо – и това са двата реални модуса, в който се разполагат отношенията Църква – Държава у нас. Красивата византийска визия за „симфонията" е комай само в съновиденията на кучето между две хранения или два токови удара.

2004 и 2005 внесоха нов обрат в динамиката на тези отношения. Макар и все още в ембрионален стадий, вече се очертават контурите на един нов феномен. Говоря за наченките на артикулиран по нов начин политически дискурс по отношение на Църквата в партиите Демократи за силна България и Коалиция „Атака".

ДСБ започна политическото си битие със силна християн-демократична нишка в идеологията си. В началото формулиран общо и неотносимо към българската реалност (като че ли повече в резултат от дългогодишни контакти на части от десния политически елит с германската християн-демокрация, отколкото като собствена систематична рефлексия), понастоящем християнството (и Православието) е един от малко трудно различимите, но реално присъстващи стълбове на идеологията на ДСБ. Причините за тази „православна инфилтрация" са във висша степен субективни, навярно дори случайни – и касаят краен на брой личности и междуличностни връзки в рамките на ръководството и идейния екип на партията[4]. Случи се така, че най-изявената група протагонисти на интелектуално-естетичната визия за църквата в България получи достъп до политиката чрез ДСБ и нейния харизматичен лидер Иван Костов. Преводът на тази визия на политически език тече и в момента, макар и все още в кулоарна форма. Присъствието на партията в парламента, представянето ѝ на местните избори и ред други фактори ще предопределят момента и начина, по който интелектуално-естетичната църковна визия ще се изрази под формата на партиен манифест. Ако това се случи, ще станем свидетели на принципно ново явление от граничната област между църквата и политическата власт. Рисковете пред идеолозите на ДСБ са свързани с намиране на „тесните врата" между наследените от СДС анти-комунистически (и анти-клерикални) нагласи и крайностите на политизираната патриотично-възрожденска визия с националистичен привкус, лансирана от „Атака". В този смисъл ДСБ навярно на моменти ще зазвучава ту като по-усложнен отглас на реформисткото (и деструктивно) течение на СДС спрямо църквата и особено спрямо нейното ръководство, ту като един малко по-овладян и саморефлектиран Волен Сидеров. Въпросите за националната идентичност, интерпретацията на

комунистическия период, разбирането за патриотизъм и национализъм, за „морал в политиката" ще бъдат ключовите области, в които ще се доразвие потенциала на тази партия за бъдеща стратегическа интервенция в църковно-държавния модел.

На парламентарните избори през 2005 г. „Атака" получи изненадваща обществена подкрепа. За целите на този текст интерес представлява обаче отзвукът на на нейните послания в собствено църковните среди. Макар да не разполагам с конкретни данни в този смисъл, подозирам, че мнозина практикуващи православни са гласували за „Атака", в отговор на присъствието на Православието и Православната Църква като „национална религия" и „национална църква" сред изборните приоритети на тази партия. Лидерът Волен Сидеров преди няколко години беше изявен защитник на каноничната църква от страниците на в-к Монитор. Имиджът му на един от най-изявените изразители на конспиративната теория за световния еврейски заговор (сред чиито стратегически цели е рушенето на Православието) също резонира силно със съществуващи в очертанията на църковното тяло нагласи. Така покрай другите радикализирани, разочаровани и дезориентирани обществени групи, дали гласа си за „Атака", партията си спечели електорална поддръжка и сред църквата.

Причините, поради които тази партия получи и „православни" гласове, са различни. Зилотите, гласували за „Атака", са били навярно „вдъхновени" от анти-еврейските и анти-западните обертонове на тяхното послание, които дълбоко резонират със същността на зилотизма, хранещ своята идентичност основно от идеята за външния коварен враг. Клерикалите са били поблазнени от предчувствия за преки изгоди от масирана държавна субсидия без много-много въпроси за отговорностите, свързани с харченето й. Патриотите-възрожденци виждат в реториката на „Атака" стопроцентова еманация на въжделенията си за възраждане на българското национално достойнство, в което на църквата е отредена ключова роля. Интелектуалците в църквата навярно са дали гласовете си поради всичко казано дотук, в различни съотношения, и като капак – заради надеждата си за промяна, която разпозна в „Атака" някаква безусловна другост, импониращa на усещането за другост на самите интелектуалци.

Така или иначе, понастоящем връзката между църковните и политическите визии у нас се канализира основно чрез ДСБ и „Атака", като първите (казано пределно опростено) осигуряват достъп до реалната политика на интелектуално-естетичната визия, а вторите – на всички останали. Трудно е да предвидим бъдещата динамика, произтичаща от тази новосъздала се ситуация. Разривът между визиите в самата църква навярно ще се проектира (вече по-видимо) и в политическото пространство, а естествените наклонности на някои от визиите една към друга (патриотичната и клерикалната например) навярно ще роди различни форми на структурирано единодействие.

Дали църквата се политизира, или политиката се оцърковява от всичко това? Разработването на национализма като политическа доктрина неизбежно ще има отношение към отговора на този въпрос. Ако националистическата риторика проникне по-дълбоко в църковните пластове (независимо чрез коя политическа сила ще стане това), държавността ще намери класическата формула за контрол над религиозното, при която всички елементи на политико-църковния пъзел ще бъдат доволни, наместени и границите на взаимните изгоди ще бъдат най-после ясно очертани – ще бъде формирано църковно ръководство, което ще може ясно да постави на масата стратегическите си интереси (стабилност, финансова обезпеченост на клира под формата на преки бюджетни безотчетни субсидии, запазена роля в държавния протокол, законова гаранция срещу разколнически проекти, достъп до образователната система). Интересите на държавата: достъп до символния ресурс на църквата като стабилизиращ и легитимиращ държавността фактор; разтоварване от част от функциите по социалното подпомагане чрез изграждане на църковни социални институции; контролиран достъп до важни за държавата външнополитически фактори като Римокатолическата и Руската православна църква; засилване на моралните устои на обществото като важен елемент от общата стабилност… списъкът може да бъде продължен и за двете страни. В стадия, в който се намираме в момента, се очертават ясно единствено входните точки на бъдещия конкорданс – идеологическите му основи (патриотизъм, национализъм, клерикализъм) и практическите му канали – конкретни политически партии и техните платформи, започнали с нов Закон за вероизповеданията, минаващи през евентуално преразглеждане на цялостния мандат на Дирекцията по вероизповеданията и стигащи до що-годе завършен църковно-политически проект, в чиято наложителност и огромна полза предстои да бъдат убедени и политическите, и църковните елити.

Към синтез

Властовите отношения са тези, които днес провокират визионерския синтез у нас. Очевидна е нуждата от единен подход в решаването на църковните проблеми както от страна на държавата, така и в рамките на самата църква. Достъпът на определени, свързани с църквата групи до политическата власт; предстоящите рано или късно персонални промени в ръководството на църквата; натискът отвън за формиране на „европейски модел" за църковно-държавни отношения – всичко това са фактори, които динамизират сближаването – както по линия на конфронтацията, така и по линия на сътрудничеството – на доскоро летаргично преживяващите вътрешноцърковни фрагменти. Първите признаци на визионерски процес у нас за съжаление идват повече като резултат на политически дискурс, нежели на собствено църковна саморефлексия.

Очертава се нуждата от поместна православна визия, чиято роля е да превъзмогне разпада и да конституира субект, с който държавата да може да седне да разговаря/преговаря ефективно. В този смисъл истинска воля за формулиране на обща визия, независима от външни фактори, у нас няма. Както и в други обществени сфери, където се оказахме неспособни сами, на собствено основание, да проявим градивност и творчество, така и в църковната сфера визионерството изглежда ще ни бъде наложено, а няма да стигнем до него по силата на вътрешна необходимост.

Все пак, какви биха били елементите на една желана общоцърковна (и следователно – в някакъв смисъл усреднена и компромисна) обективирана българска визия?

Психологическите й очертания могат да се сведат до преодоляването на идеята за врага с партиен билет и формиране на трайни нагласи на диалогичност, доброжелателност, конструктивност – все синоними на идеята за общностно съзнание, което в момента е в огромен дефицит. Голямото предизвикателство пред общия визионерски процес е преодоляването на компенсаторната психология в критична маса от нашите вярващи – един преход от психологията на застрашеното гето към асертивното самочувствие на спокойната догматична увереност. В същото време, психологическото усилие за себепреодоляването, за излизане извън собствените си граници и среща с Другия, в някакъв смисъл радикализира самото стоене в църквата и драматизира с положителен знак религиозния избор.

Богословските основания на синтетичната визия навярно ще бъдат свързани най-вече с еклисиологията, с учението за Църквата като евхаристийна общност и преосмисляне на това христоматийно определение в реалните измерения на нашата действителност. Имаме нужда от едно стесняване и конкретизиране на самото понятие за църковност, което днес е размито и разлято до степен да включва всеки вид съприкосновение с църквата – от влизането в храма до боядисването на великденски яйца.

Практическите аспекти на тази визия ще касаят както намирането на подходяща платформа, която да отчете позициите на всички участници в църковния живот, така и про-активната нагласа, свързана с формулирането на изпълним и реалистичен проект за църковна обнова у нас. В тази посока може да се търси и основата за нормализиране и най-вече – за преосмисляне на модела на църковно-държавни отношения. Самият процес на формулиране на общоцърковна визия е силен динамизиращ фактор, стимулиращ вътрешно-църковния диалог. Днес обговарянето на проблеми в църквата е практически отсъстващо – няма конвенция за език, форма, субект и обект на това говорене, а в съдържателен план – не се разпознава обща проблематика. Преходът от диагностика към интервенция обаче е неизбежен – въпросът е дали ще бъде извършен от самата църква, в резултат на съборна воля, или ще ни бъде наложен отвън като резултат на политически и/или гео-политически проекти.

Една изговорена, обговорена и припозната визия се очаква да има отражение и върху структурирането на църковната дейност. Визията има потенциал да извика към живот нови, несъществуващи досега църковни и при-църковни институции и структури, както и да изпрати в небитието практики, организации и институции, които остават в периферията или отвъд периферията на визията.

Визията конституира общност – тя обединява фрагментите на църковните пространства и език в един общ конструкт. На основата на един общ изказ, православната визия има потенциал да формира по-цялостен образ на Църквата в публичното пространство и драматично да повиши комуникативността на православието по отношение на невъцърковеното ни общество. Обговарянето на проблематика от визионерско значение за нашата църква неизбежно ще стимулира и по-пълноценно присъствие на поместната българска църква в световното Православие – защото изговорът уплътнява лицето ни и го прави разпознаваемо – а нашата църква е мълчала твърде дълго.

Бележки

[1] В каноничен план, проява на такова проникване би била например една ревизия на синодалната форма на управление на някои поместни църкви. Предизвикателство пред клерикалния комплекс би било възстановяването на древния чин на жените-дякониси.

[2] Термин от сръбската църковна традиция, свързващ образа на Св. Сава с идеята за национална духовна идентичност.

[3] Веднъж, по време на някаква църковна проява, след която имаше коктейл, един човек ме дръпна настрана и ме попита: «Ти чу ли за нашите момчета-програмисти, дето заминали да работят в Германия? Аз мисля, че още на границата са ги чипосали». (За несведущите – «чипосали» означава, че в нашите момчета са били имплантирани компютърни чипове). Последва блажено отпиване от чашата с бяло вино; удостоих се да видя един щастлив, изпълнен докрай зилот.

[4] Най-различимите фигури от тази група по време на предизборната кампания на ДСБ през 2005 г. бяха журналистът-богослов Явор Дачков, проф. Калин Янакиев и психиатърът д-р Николай Михайлов, като последният получи и депутатски мандат в новия парламент.

Да поискаш да станеш врабче

Ако уважавате любознателните отличници; ако в „Стани богат" го докарвате до 5000 лв, че и нагоре, с чаша пред телевизора, и изнервено подвиквате на удивително нискокултурните реални участници в играта – дали сте си задавали някога въпроса: Какво празнуваме на Коледа?

Разбира се, Рождество Христово, ще отговорят много от вас. Но какво по-точно ще рече това?... Непосилната трудност на този въпрос е накарала един умен човек, Йоан Екзарх, да възкликне: „Какво ли да река или как да го изрека? Как, по какъв ли начин да разкажа неизповедимото?"

Сцената с яслите, животните, св. Богородица и Йосиф, приведени над Младенеца, е така срасната с най-дълбоките ни културни пластове, че рядко се замисляме над реалното й съдържание; рядко или направо никога, се опитваме да си представим „неизповедимото", стоящо зад умилителната пасторална картинка, позната ни от икони, пошли гипсови отливки и безброй коледни песнички. Ако трябва да изкажем Рождественската сцена на един друг език, може да се получи нещо такова:

Отвъд всичко видимо, вечно съществува едно свръх-разумно и свръх-добро Същество; една Личност, колкото непредставима, неописуема и безподобна, толкова и близка до всеки – защото Той присъства навсякъде и знае и най-дълбоките ни помисли. Та тази именно Личност ни се е открила като „Трима-в-Един" – още една чудна нелепица за кухненския ни разум. Отвъд всяко въобразимо време, преди още да бъде създадено самото Време, историята на целия ни познат свят е била в ума на Троицата – съдбите на всички живи същества, на мен и на теб, са се съдържали в този Разум преди хипотетичния Голям взрив. И – виж ти! – в замисъла на вселенската йерархия на скромния homo sapiens е било отредено най-високо място. Този човек, откривател на огъня, на колелото, на двигателя с вътрешно горене, съчинител на поезия, измисляч на неща, воин, престъпник, подлец и творец; това именно същество, което съм и аз самият – се е оказало възлюбен на Бога; негов абсолютен фаворит.

„Бог толкоз обикна света, че отдаде Своя Единороден Син..." (Ако сте се мотали достатъчно дълго из Щатите, не може да не сте забелязали на някоя стена следния лаконичен графит: „John 3:16" – по нашему, Евангелие от Йоана, 3 глава, 16 стих). Да, Рождеството е свързано пряко с най-тъмните дебри на богословието и метафизиката – защото касае именно онова, което ни е най-малко ясно: вътрешните отношения между трите Лица на Единия Бог. За тях знаем само онова, което ни е открил самият Божи Син – а то не е много. Очевидно реалността на тези отношения е толкова непостижима за ограничения ни интелект, че Христос предпочита да

говори за тях в образи – повечето от които се свързват с малко омърляната от употреба в наше време дума „любов”. При това, забележете, в езиците на които е писана Библията, тази дума се употребява крайно прецизно – „ерос” (полова любов) например е различно от „агапе” (божествена любов), което пък е различно от думата, изразяваща любовта между приятели. И така, между трите „Лица” на единия Бог цари съвършена, обемаща всичко и споделяна между Тримата любов. От изобилието на тази любов Бог започва да твори; от нея извира всичко; от нея тръгва всъщност историята на света.

От всички творения на видимия свят (тоест нашия свят; невидимият свят е този на ангелите) единствено на човека е дадена свободна воля. Знаем какво се случва в зората на историята: човекът се проваля. И понеже, оставен сам на себе си, човекът никога не би могъл да си възвърне райското състояние на чистота и пряко общуване със Създателя си, в същия този Предвечен Съвет на Тримата е било взето невероятно по форма и съдържание решение – едното от Лицата е приело доброволно да поеме върху себе си цялата човешка природа – казано просто, да стане човек. Как точно това неочаквано дръзко и все така невъобразимо действие на Бога възстановява достойнството и способностите на човека, заема години от академичния курс по богословие, затова няма да се занимаваме с „технологията” на Спасението (нека не забравяме, че след Рождеството има и Разпятие, и Възкресение, и Второ Пришествие – великият разказ на Библията започва в зората на времето и свършва, ами, в края на всички времена). На нас, не-богословите, може да ни помогне повече например тази притча от неизвестен автор:

> Един човек гледал през прозореца на дома си измръзналите от студа врабчета. Много искал да може да направи така, че врабчетата да влязат в дома му и да се стоплят. Опитвал всякакви хитрини, за да ги примами вътре; сипвал трохи до самия праг и оставял вратата отворена, но щом се озовавали на една стъпка от прага му, врабчетата неизменно се разлетявали в уплаха. Тогава човекът си помислил: „Да можех да стана като тях! Да стана врабче – тогава щях да им разкажа за топлината и те нямаше да се страхуват да ме последват...”

„Бог стана човек, за да може човекът да стане бог” – така св. Атанасий Велики, живял през 4 век, предава същата мисъл, същият неизменен (и верен) абсурд на вярата. Рождеството ни открива именно този път – славният, но и страшничък път на християнството като начин на живот. И начин на смърт – защото заради вярата си в Рождеството мнозина, сред които и нашите собствени прадеди, са били готови да се простят с живота си – при това с надежда, не с отчаяние.

Най-големият шедьовър на руския иконописец Рубльов изобразява Троицата – три ангелоподобни фигури, седящи на трапеза, на която има чаша. В геометрията на тройното изображение е вплетено усещането за тази необяснима любов,

предполагаща и водеща към Жертвата. И когато на Бъдни вечер семействата ни насядат около масата, отрупана с плодовете на земята, между нас заструява отражението на същата тази любов – защото сме Негови подобия; носим Неговия образ в пластове на душите си, непознати и на нас самите.

Рождество е семеен празник, не защото събира рода около масата, а защото от Троичната трапеза на мълчаливата и всичко-казваща любов сме получили самия идеал за семейство; и защото в един много важен, но често забравян смисъл, всички сме братя и сестри, деца на общ Баща.

„Всичко, което наистина трябва да знам, за да се науча как да живея, какво да правя, как да се държа, съм научил в детската градина", казва Робърт Фулъм. Всичко, което ни трябва да знаем за Бога, можем да научим на трапезата на Рождество, ако имаме детските очи, с които да видим невидимото.

Именно рожденият ден на Онзи, чието раждане бележи началото на нашето летоброене, празнуваме на Бъдни вечер. И навярно няма значение какво точно ще правим, за да го отпразнуваме – вити баници с късметчета, сурвачки и кравайчета, бъдници, „полазници" и коледуване – единственото, което трябва да имаме пред очите и душите си, е Рожденика – защото без Него няма рожден ден; няма повод за празнуване. А единственият начин да отворим очите си за Него, е да съберем всичките си вътрешни сили и да промълвим: „Ето ме, Господи".

Богочовекът

Християнството има един център, една ос, една причина за съществуване, една-единствена любов и надежда – Богочовекът Иисус Христос. Отнемете на християнина Христа, и можете да го превърнете в каквото си пожелаете – атеист, комунист, демократ, анархист, „модерен" човек, националист, теософ. Нещо повече – можете да го превърнете дори в „християнин"; да го убедите, че получава християнската си идентичност по наследство и че тази идентичност започва и свършва с коледните пуйки и великденските яйца. Ако решите да бъдете циник докрай, накарайте го да пролива кръв – своята и на ближните си – за тази своя „вяра".

И обратно – оставите ли Христос да обитава душата на човека, този човек никога няма да бъде „ваш", никога няма да успеете истински да властвате над него. Колкото и храмове да разрушите, колкото и вярващи да избиете, до каквато и духовна нищета да докарате народа, тези, които изповядват Христос за Единчък Господ, ще бъдат извън вашата власт, извън вашата юрисдикция дори, защото в най-дълбокото измерение на битието си те са чужденци. Не от този свят. Временно пребиваващи на ваша територия поданици на едно друго Царство.

Всичко започва и всичко свършва с Христа. От Него получаваме живата вода на вярата. От Неговите уста чуваме словата на вечния живот. Неговото Тяло и Неговата Кръв се вливат в нашия човешки състав и ни правят Божии. Затова няма да срещнете православен, който с блеснал поглед и с Библия в ръка да ви попита: „А знаете ли Кой е Иисус?". За нас този въпрос би означавал да включим Бога някъде (макар и в центъра) на кръга на нашите познати. А познаването на Живия Бог е повече от непредставимо, абсолютно непредаваемо състояние на духа; огън всеизгарящ. И пътеката към това познаване ни е дадена като дар. На всеки, без изключение.

Тази пътека е Църквата. Само по себе си това е удивителен факт, може би една от най-парадоксалните прояви на Божието могъщество и велика милост. Едва ли можем да се сетим за друга реалност в България, където разривът между форма и съдържание да е приел такива абсурдни форми; където, по думите на един мой познат „абсурдът е от такъв порядък, че благодатта се вижда с просто око". И това е велико духовно предизвикателство: сложете на едната везна всичко отрицателно, което можете да си помислите за нашата църква – всички залужени и незаслужени хули срещу нейните служители, цялото си възмущение от „кирливия пластмасов леген", в който са кръстили детето ви (изразът е на писателя Георги Мишев), всички слухове, интуиции и преки наблюдения за корупция, занемареност, човешка мерзост и лицемерие; сложете „мрачното нелюбопитство" (Мережковски) и досадата си от поредното „православно" предаване по телевизията. Сложете обидата

си. Потреса си от социалистическата театралност и феноменалното безплодие на болшинството наши богослови. Гражданското си негодувание от това как се съсипва пред очите ви една хилядолетна национална институция-светиня поради неспособност за елементарни управленски решения и чувство за отговорност пред нацията. Как всеки си позволява да се гаври със Свещеното, дори и платените му служители (платени? служители?). Как бързеят на празнословието отмива последните островчета на достойнството ни в посока Страсбург, Брюксел и Вашингтон – щом духовните ни водачи за пореден път застанаха в позиция на оплакващи се пред европейските комисари. Как страшно и празно зеят манастирите ни. Как…

…И тук спрете. И сложете на другата везна Непредставимото. Малкото просено зрънце. Бисерът. Неуловимото с човешки средства „единое на потребу". Крехката си и немощна православна вяра.

Струва ли си да казвам кое трябва да натежи?

Християнският път е път на страданието, via dolorosa, пътека лична, абсолютно и неповторимо твоя. И единствено възможна. При това, забележете, на нас ни е обещано, че тази пътека завършва с поражение за Църквата. Че спасението ни е обещано, но не ни е гарантирано. И още – че от нас се очаква радост, която можем да изпитаме само ако приемем Кръста.

Тук си спомням един кратичък стих, цитиран като илюстрация към трагедията на човешкия избор от братя Стругацки в романа им „Милиард години до свършека на света": „Рекоха ми, че този път ще ме отведе до океана на смъртта и аз насред пътя свърнах обратно. И оттогава пред мен извиват само криволичещи и глухи околни пътеки…"

Христос казва за Себе си: Аз съм пътят… Ако на нашата везна натежи (привидно абсурдно) просеното зърно на Божието Царство, пътят неизбежно ще ни отведе в Църквата, в Божия дом и в Тялото Христово. Тогава може би ще ни се отворят очите и за истинските неща, скрити зад облъскващата привидност на онова „човешко, твърде човешко", което ни се представя за Църквата. Тогава може да се удостоим зад евтиното, овехтяло, не особено чисто парче хастарен плат, което ни отделя от олтара, да усетим Присъствието. Тогава само ще се усмихнем мимоходом на наивния (католически и мормонски) кич, изместващ иконите от нашите църкви. Тогава (дори!) ще можем искрено да се помолим за духовно немощния познат свещеник като за своята собствена немощ. Само тогава акумулираната енергия на неофитското ни недоволство, която сме мислели за свещен гняв, ще може да бъде впрегната „за мирни цели" и за истински градеж.

Тогава ще бъдем на Пътя. Тогава ще бъдем Пътя и Пътят – това ще бъдем ние. И няма да говорим за това в пространно-скучни богословски лекции. Няма да се налага да заклеймяваме, да съветваме, да се присмиваме, да се опитваме да

помогнем, да пречим, да превъзнасяме, да окупираме сгради, да продаваме сгради, да сме „за”, да сме „срещу”, да изискваме, да настояваме, да си траем, да заговорничим, да хленчим, да пишем опровержения.

Просто ще живеем. И ще живеем просто. По християнски, с онази мълчалива простота, позната само на намерилите пътя и предобразена в стиха на Вутимски:

> В далечината ивица извива
> пътеката, която води татък,
> там песента на птиците е дива,
> на пътниците разговорът – кратък.

Рилската пустиня в душите

Съвременното състояние на манастира

Този материал не е завършена статия, а добросъвестно описание, почти без коментар, на няколко от много характерните "културни" факти, на които се натъкнах при посещението си в Рилския манастир през есента на 1997 г. Не се опитвам да критикувам – скрито или явно – настоятелството на манастира или отговорни клирици в Църквата. Предпочитам този илюстративен материал да вдъхнови някой по-аналитично настроен и безстрастен събрат; при мен рискът да изпадна в негодувание и гняв, когато пиша за тези неща, е твърде голям. Ако текстът накара читателя да се замисли за това в какво сме превърнали Рилската света обител днес, ще считам целта си постигната.

Рилски манастир
Възвишил снага исполинска
сред приказната гора рилска,
светилник мощен в тъмата,
стълб гранитен на свободата.
Разпръсквал знание и вяра
от векове насам без мяра
Затуй народа го почита
и към него безспир прелита.
На Богу, там да се помоли,
да го спаси от зли неволи,
мир да зацари на земята
добро на всеки в душата.
Рила, 1958 г., д-р Георги Лазаров

Един въпрос за вдъхновението

Допада ли ви замисълът срещата с манастира да започва с посоченото произведение? (То ви посреща от внушителна табела пред манастирските порти). Лично аз съм по–скоро изплашен от атмосферата на това емблематично послание. Освен че навява асоциации за запустение (много подходяща е руската дума

“праздность”), то легитимира един тип отношение към “народната светиня”, който за жалост няма нищо общо с духа на Православието.

Питам се дали не съм предубеден. Прочитам стихотворението отново. Личи си как авторът е намествал римите, сякаш е редил домино. Стихчетата са нескопосани и наивни, като при това им липсва почти единственото очарование на истинския наивизъм – искреността и непосредствеността на художествения жест.

Дори ако приемем, че по времето на създаването на творбата (1958 г.) народът “безспир е прелитал” към манастира, не мога да не забележа, че при целия си възторг авторът е останал вътрешно безчувствен към духовния облик на светата обител. Едва ли подходящите за детско букварче стихове от последния куплет помагат на някого да почувства манастира като място за молитва, място за лична среща с Бога.

Отминавам, като се питам това ли беше най-красивият плод на вдъхновението, роден в духовното сърце на България. И случайна ли е всъщност тази тъжна табела пред входа на манастира?

Какво ме посреща?

Обоняние: остра миризма на скара. Слух: пиянско провикване в паузата между две фолк-парчета. Източник е кръчмата досами манастирските порти.

Понесъл пораженията върху двете сетива, се съсредоточавам върху визуалната информация.

В табелата на входа манастирът е наречен “едно от огнищата на българската духовна култура”, “ревностен разпространител на българската просвета и културни традиции”. Той имал “преки културни връзки с Русия”. Възстановяването на манастира било възможно благодарение на “повишеното национално самосъзнание на българския народ”. “Отвън сградите са решени като крепост и имат суров характер”, споделя авторът, като смекчава мрачното си изказване с признаване на “ярък оптимистичен колорит и нови концепции” в архитектурата на манастира.

Първата концепция, която ме удря още на входа, са чифт огромни пожълтели еленови рога. Навярно са сложени за красота, но на мен ми навяват неприятна асоциация с фирмата “Рога и копита” на Великия комбинатор. Следва знак “Забранено за кучета”. В двора ме посрещат пет-шест жизнерадостни песа. Козината им е придобила керемиден отенък от постоянното отъркване и чесане в манастирските стенописи.

Какво се продава в магазинчето в средата на манастирския двор?

Следва изчерпателен опис:

• познатите на всички ни гипсови “икони”;

• дървени маски с неопределен културен произход;

• няколко вида дървени гаванки, солници и чинии – дан на “традицията” в стил “ранен СБХ”;

• гледжосана керамика;

• герданчета във форма на сърца и надпис “LOVE”;

• гипсови разпятия на (кой знае защо) розов фон;

• полускъпоценни камъни и минерали, групирани по зодии;

• неизменните и непреходни дървени мускалчета с розово масло;

• нескопосани куклички с глави от топче за пинг-понг, облечени в национални носии;

• крайно безвкусни апликации със сухи цветя;

• декоративни дървени бастунчета;

• дървени великденски яйца с жълти пиленца-ваденки;

• грубовати копия на образци от католическия религиозен кич – герданчета с образа на Св. Богородица (пиринч), всевъзможни “иконки”, по-голямата част от които представляват изрезки от ретуширани сладникави картини (сещате се – дечицата, които минават през мостче, а Иисус бди над тях и пр.);

• пластмасово зайче, клекнало под крив бор. Всяко дете би изхвърлило без колебание подобна “играчка”: заекът излъчва необяснимо напрежение и някаква особена разюзданост;

• рекламни материали за самия манастир. Единственият възможен писмен източник на информация за Православието за чуждестранния турист съдържа скучни балкантуристки текстове с лошо преведени разсъждения за ролята на манастирите за опазване на българската култура.

Какво научава чуждестранният посетител за манастира и Православието?

В подобен дух са издържани и лекциите на екскурзоводите. За по-голяма екзотичност те не си правят труда да превеждат на чужденците сюжета на иконата или стенописа. Така “Успение на Пресвета Богородица” се превежда на английски – как мислите? – като “uspenie na presveta bogoroditza”, изречено със съответното прозношение. Чужденците кимат учтиво и щракат с фотоапаратите. Идеята неясната за тях шарения по стените да се свърже по някакъв начин със собствената им традиция, остава встрани от програмата на екскурзоводите. Те са професионалисти. Разбират си от работата и щом чужденците кимат и повтарят “Ja,

ja", значи всичко е наред. С много авторитет и проникновение те обясняват, че Христос и бесовете по стенописите символизират борбата между доброто и злото.

Какво виждаме и прочитаме в музея?

Обширна зала, в която са изложени дискоси, епископски жезли... Всичко това е "обяснено" с един-единствен надпис: "Църковна утвар". Археология, сечива от бронзовата епоха... Детенце сочи мощехранителницата и пита "Мамо, това какво е?" Майката е затруднена; с мъка прочетената дума "утвар" явно не дава никакъв отговор на въпроса на детето. Дори от "музейна" гледна точка би било удачно да се даде някакво елементарно писмено обяснение за предназначението на тази "утвар" в богослужението, придружено със снимки и смислен коментар.

Надпрестолният кръст на монаха Рафаил е "оригинална творба на българската миниатюрна дърворезба". Едва ли монахът си е мислил такива сложни думи. За него изработването на кръста е било акт на вяра за слава Божия. Но това явно не е интересно за съвременните музейни работници.

Следващите цитати на надписи от музейните табла не се нуждаят от коментар.

"Иван Рилски е роден около 880 г. в с. Скрино, Кюстендилско. За живота му липсват точни исторически данни, но съществуват много предания и легенди... Утвърждаването на християнството допринесло твърде много за укрепването на феодализма в България. Изразител на народната борба срещу усилващия се феодален гнет бил и Иван Рилски. Той си спечелил славата на народен закрилник."

Никъде в музея преди името на Св. Йоан не се среща думата "свети". Поклонението на цар Петър при светеца е еднозначно наречено "легенда".

Манастирът е "едър духовен феодал", "център за просвета и културни традиции" (?!). "Неговото бързо издигане се дължи на развитието на новите производителни сили в нашите земи."

"Манастирското стопанство съществува от създаването на манастира. След Освобождението манастирското стопанство тръгва в общия път на капиталистическото развитие на нашата страна. Манастирът се превръща в крупен капиталистически собственик. По такъв начин той скъсва с традициите на българското възраждане".

"Рилските монаси твърде често пътували из съседните страни и манастири за събиране на помощи и заедно с това ратували (!!!) за опознаване, сближаване и културно издигане на балканските народи."

"Българската книжовност през XVIII век бележи етап в своето развитие с появата на дамаскинарството. Най-известният книжовник-дамаскинар в България е Йосиф Брадати, който в средата на XVIII век създава школа с широко влияние в страната. В

неговите произведения се чувства и порицание срещу потисниците на народностното самосъзнание.” (А какво, собствено, е това “дамаскин”? – бел. авт.)

“В произведенията си зографите се стремят да се освободят от консерватизма на старите иконографски канони, като изявяват духа и идеите на българското възраждане”.

“Захари Зограф смело реформира (!) църковната живопис и я доближава до тогавашните вкусове и изисквания”.

“Дърворезбите са една от главните украси на Риломонастирския комплекс. Те са високохудожествени и издържани в битовите интериори. С голямо майсторство върху дървото са изваяни човешки, животински, растителни и геометрични фрагменти, които предават умението и замисъла на майсторите и техната любов към българската природа”.

“Щампите на Рилския манастир са изиграли голяма роля за съхраняване на националното чувство и повдигане патриотичното съзнание на българския народ. В повече от 50 градове и села Рилският манастир е притежавал метоси. Учители били рилските духовници, които чрез връзките си с населението държали буден народния дух”.

Последни въпроси

Чувствате ли се нормално като православни в тази среда? Има ли нещо нередно, какво е то и кой е отговорен за него? Имаме ли (както винаги!) някакво оправдание за съществуващото положение? Свети Иоан, Рилски пустинножител и чудотворец: това ли е начинът да го почитаме с писано и устно слово, образи, дела на вяра? Духовният център на България: какво всъщност концентрира днес в себе си?

Последна картина

Гробът на светеца-покровител. Край аязмото вятърът си играе с хилядите листчета хартия, на които поклониците пишат молбите си към свети Иоан. Едно от тях се спира в краката ми, разгънато от влагата. Неволно прочитам лаконичния текст: “Да замина за Америка”.

Православие в сърцето на Англия

(Манастирът “Св. Йоан Предтеча в Есекс)

– Искам да кажеш втората стотица – прошепва отецът в ухото ми преди началото на службата. В ръцете ми се озовава монашеска броеница.

…Храмът е непрогледно тъмен, ако не се броят двете мъждукащи кандила пред олтарните икони. Очите свикват бързо с мрака – колкото да различат двадесетината притихнали силуета.

Тишина и тъмнина – като пред Сътворение. И чистите, редуващи се гласове – мъжки и женски – които повтарят само едно:

– Господи, Иисусе Христе, Сине Божий, помилуй нас.

“Стотиците” (сто произнасяния на Иисусовата молитва) вървят една след друга на различни езици. Слушам и румънското “милуещи”, и гръцкото “елейсон”, и славянското “помилуй”; после възрастен свещеник с почти светеща в тъмното бяла коса казва молитвата на холандски.

Спомням си, преди няколко години, когато отново бях тук, това последование ми беше трудно – губех концентрация, на няколко пъти излизах навън. Този път се почувствах различно – двата часа повтаряне на кратката молитва минаха незабелязано. Не си спомням колко дълго съм бил прав и колко пъти коленичих; сякаш за първи път ритъмът на Църквата и моят вътрешен ритъм бяха едни и същи.

В тъмното телата на монахините са като черни капки по пода – тихи купчинки превито смирение и коленичила радост.

И никакъв друг звук, освен молитвата. Никой никого не “наставлява” къде да застане, кога да седне, кога да стане и какво да прави. Никой не минава с делови вид и тежки стъпки да избърше икона, да изстърже восък от пода или да каже нещо на свещеника в олтара. Няма друго движение, освен от дъха на този, който се моли от името на всички. Господи, защо е непостижима тази тишина у нас?

Мисля си, че част от отговора може би има нещо общо с онази “учтивост на Небето” от един стих на Аверинцев. Ако просто сме “небесно учтиви” в храма и извън него, всичко това ще ни се даде даром – и няма да има нужда от забранителни знаци, строги погледи и благочестиво мъмрене посред службата.

Вярващите тук са едно – монахини, монаси и миряни сякаш плуват в някакво общо тихо движение – пределно благочинно, защото е лично почувствано, а не наложено отвън. Редът се спазва както тялото диша в покой. И няма нужда да се говори за ред и дисциплина в храма, защото редът е преобразен в любов, както и всичко друго тук.

От откритите усмивки, с които се разминавате с братята и сестрите в манастира, през простата обща трапеза, до службите и манастирските правила – всичко е пропито с любов.

Давам си сметка, че всичко това звучи приповдигнато, неофитско; че за мнозина подобни еуфории са белег за незрялост. И нека да е така – не бих сменил тази по детски чиста "незрялост" с нищо друго. Тук всички са като деца, но деца разумни, обичани и приети, и това се предава някак на всеки посетител.

Не съм виждал другаде монаси да говорят с толкова обич един за друг, а всички вкупом – за игумена си. Бях забравил какво е пълното отсъствие на "църковен етикет", разбирай – притворство и внимателно мерене на всяка дума. Тези хора изглеждат имунизирани срещу всичко, което по нашите ширини с някакво мазохистично уважение наричаме "византийски номера". "Той е голям византиец", казваме гордо за някой български църковник, имайки предвид всъщност: "Машала, голям ачигьоз, голямо нещо — всинца ни излъга". Любителите на църковния ачигьозлък биха страдали много в този манастир. От игумена до последния послушник – просто няма с кого да поклюкариш, да позлорадстваш, да се потюхкаш за нечии чужди грехове или да скроиш шапка на някой събрат. Да се отдадеш на класическото манастирско шушукане под асмата, със съответния изстуден алкохол, в блажените обятия на лениво-злостния ориенталски кеф. Просто атмосферата, влажният северен въздух сякаш е такъв – небесно учтив и непропусклив към всичко онова, което у дома сме превърнали в църковен, божем, етос.

***

Седим на масата петима – тримата българи, отец З. и една от сестрите – белгийка, започнала монашеския си път в сръбски манастир преди повече от 20 години. Говорим за какво ли не, а аз се хващам, че наблюдавам архимандрита и монахинята. Тя носи кафе на всички, дядото й благодари с ръка на сърцето, после жената сяда при нас, пием кафе и се смеем. Белгийката и кипърският грък се смеят като един човек, по-скоро като двама души от едно семейство – топло, открито и светло. Неволно си спомям едно подобно пиене на кафе в български манастир преди много години, когато един тогавашен наш архимандрит командореше "прислужващата" монахиня както се възпитава новобранец в соц-казарма. Може би разликата се поражда и от това, че българският архимандрит очакваше от монахинята единствено кръстни поклони и да нарязва портокалите по гръцки тертип, а тукашният архимандрит и сестрата са написали, редактирали и издали заедно десетки книги…

Книжарницата на манастира прелива от книги – от такива за оцветяване, за най-малките, до многотомни издания. Стотици книги на различни езици, голяма част от тях – собствено манастирска "продукция" – книгите на основателя архимандрит Софроний, на неговия ученик архимандрит Захариас, на сестра Магдалена, на отец

Николай Сахаров, също брат на манастира… Това изобилие говори недвусмислено за вкус към богословието, за почит към книгата и към писаното слово. В книжарницата се продават и истински икони. Гипсови отливки, гълъбчета, котенца и патенца не видях. Как ли свързват двата края без алъш-вериш с неизменната за нашите манастири кичерия? Неизвестно.

Огъващите се рафтове с книги на светите отци и на съвременни богослови и старци обаче не означават просто афинитет към книжното богословие. Отец З. ни разказва следния случай:

Един от братята в манастира бил без всякакво образование, едва можел да чете. Отговарял за градината и рядко говорел. Веднъж отецът го видял да плаче, направо да ридае. Влезли заедно в храма и там, пред олтара, монахът изповядал причината за сълзите си. Казал: "Погледнах в сърцето си и един от братята го нямаше там". Това била душевната болка на неграмотния монах – че за малко изгубил любовта си към един (!) от братята- монаси. Това е висше богословие, десетократно по-ценно от всяка книга, защото се живее чрез сърцето. Изобщо, каза отецът, богословието не е отвлечено и абстрактно учение; то е за всеки; всеки е призван да го живее.

Бог очевидно призовава Своите Си за този живот в Духа – призовава ги от места необичайни и неочаквани. Запознавам се с най-младия послушник в манастира – Илайджа (Илия), шотландец от Абърдийн. Илайджа има най-сините очи и най-червената коса, които съм виждал. Шотландия и Ирландия са ми любимите части от Острова и затова неговата история ми е особено интересна. Казвам му, че за шотландците, освен вицовете (подобни на тези за нашите габровци) знам най-вече от два филма – онзи с Мел Гибсън ("Смело сърце" – чест, доблест и истински мъже) и онзи, новия – "Трейнспотинг" (безизходица, униние и комплексите на една покорена нация). И двата са верни, казва ми Илайджа, но освен герои и отчаяни млади хора, сме имали и велики светци. Тепърва житията им ще вдъхновяват православния свят, казва това двайсетгодишно рижо момче, а аз кой знае защо се сещам за онова стихотворение на Ханчев: "Косата му рижа изгря върху нейното черно небе с тебеширени облаци…"

Илайджа бил seeker, търсещ, четял всякаква духовна литература, но особено се впечатлил от някаква книга за исихазма. Тя го отвела на Атон, където станало личното чудо на обръщането му. Щял направо да остане там, на Света гора, но тогава не знаел други езици освен английския и не можел да общува пълноценно с монасите. Затова го насочили към манастира в Есекс. Разказва ми, че в Шотландия вече имало православни енории, където неколцина млади хора на практика живеели като монаси. Старата християнска слава на тези свободни червенокоси планинци може би се възражда.

***

В стаята на отец Софроний влизаме някак прекалено лесно, делнично. Присядаме на столовете, където той е писал своите книги, мълчим пред леглото, в което е починал. Говорим с о. Н., който ни е поканил там. Отецът ни разпитва за България, после разговорът поема към неговите спомени за основателя на манастира архимандрит Софроний Сахаров. Знам, че няма как да предам съдържанието на този разговор и най-вече атмосферата около него – прекалено лично беше, прекалено откровено – до сълзи – и от трудни, и от хубави спомени. Ще кажа само, че след тези часове в стаята на отец Софроний историята на манастира за мен се преобрази в личните истории на онези неколцина души, които преди няколко десетилетия идват тук, за да материализират едно вдъхновение – от словото на свети Силуан. Няколко души, събрани от молитвата.

Църквата и социалната дейност

“Социална дейност” е популярен термин, чието значение трудно бихме подложили на анализ – толкова самоочевиден ни се струва на пръв поглед. Ако решим да го приложим към Църквата обаче, е необходимо да го разгледаме по-обстойно, защото Църквата има специфично разбиране и за двете му съставки – “социална” (това ще ни отведе към християнското разбиране за обществото), и “дейност” – всичко това, което Църквата мисли като проява и откровение на собственото си битие.

Една от основните задачи на нашето съвременно пастирско богословие е да даде отговор именно на този въпрос: за православното разбиране за дяконията, социалната дейност.

В съвременната българска църква този въпрос е силно повлиян и свързан с протестантското богословие – самото му поставяне, още повече – практическата му реализация.

Причините за тази протестантизация на проблема са няколко: от една страна, православното богословие изживява все още своя “вавилонски плен” (Флоровски); своето затворничество, подчинение, инфилтрация с чужди на него модели, мисловни конструкти, понятия; от друга страна – историческата ситуация, в която Православието е поставено днес, особено в балканските страни. То е вярата на едни социално немощни държави и общества; на маргинални в икономическо и политическо отношение нации; това оказва своето влияние върху психологията на хората. Те започват да възприемат не само сегашното си социално положение, но и всичко свързано с тяхното минало и култура, включително вярата си, като инфериорни, малоценни спрямо Запада. От друга страна, наблюдаваме реакция на затваряне спрямо всичко, което Западът има да предложи или покаже – то се възприема едночначно като заплаха; като нещо чуждо на нашата традиция.

Всъщност, едва ли някой православен (било то обикновен вярващ или богослов – човек с професионални академични изкушения), би се заел сериозно да твърди, че социалната дейност няма място в православието, в неговия светоглед или неговото богословие.

И ето ви парадокс: на пръв поглед, срещу дяконията, срещу социалната дейност нищо не може да бъде казано от богословите и от обикновените вярващи. От друга страна, в реалността наблюдаваме, че в нашата църква развито социално служение няма. Този парадокс е привиден. Бих могъл да се опитам да очертая рамките на възможна интерпретация на този феномен.

В момента най-динамичната част от нашето църковно тяло са новоначалните, новоповярвалите, новообърналите се християни – хора, които са повярвали и са влезли в църквата наскоро след промените; това е едно младо поколение, което

силно динамизира, според мен, предимно в положителен аспект, църковната действителност у нас.

Какво виждат и какво не виждат тези хора в църквата ни; какво чуват и какво не чуват по отношение на дяконическото служение? Те виждат изключително малко живи примери. Дяконията трябва да присъства във всеки аспект на църковния живот, във всеки негов стълб: в енорийския живот, в богословието, в богословското образование; в онова богословие, което чуваме всяка неделя от амвона; тоест, те трябва да слушат за нея в проповедта; то трябва да присъства като заразителен пример на конкретно служение сред свещенството – като подразбираща се и неподлежаща на съмнение част от техните свещенически функции. Тя трябва да бъде и част от монашеското служение – нещо, което в ситуация на такъв срив на монашеството в България, няма как да стане. Дяконията, най-сетне, трябва да бъде сред основните ангажименти на миряните в църквата. Един новоначален християнин не вижда почти нищо от всичко това при първите си стъпки в храма. Той не е потопен в естествена дяконическа среда; той не е приучен от самото начало да очаква от църквата, а най-вече от себе си, конкретно изпълнение на Божията заповед за душепопечение спрямо по-малките братя. Той не попива дяконията като съществена част от православния въздух в тази страна. За него цялата тази тематика си остава абстрактна и гранична тема; и той трябва да има много силен вътрешен порив, за да я върши. В областта на духа обаче себенасилието е това, което по-често дава успех, а не вътрешните интуиции и пориви.

Съвременното православно богословие избягва темата за социалната работа или за дяконията и причината за това е синтетичната природа на този въпрос. Той не може да бъде откъснат, отделен чрез дисекция от цялостния корпус на богословието. Не може да бъде откъснат и от корпуса, ако мога така да се изразя, на православното благочестие, от праксиса. Богословието разглежда човека като комплексно същество; то не го разкъсва; не го отразява в неговия разпад както съвременната антропология и секуларните науки за човека.

Попитани за дяконията, повечето наши богослови с охота биха говорили за института на дяконисите в древната Църква; ще споменат за св. Василий Велики и неговите “василиади”; ще посочат евангелските призиви за благотворителност, лептата на вдовицата и т.н. – все препратки повече от истоирико-романтично естество. Въпросът е обаче в каква степен “социално ангажираното” и социално рефлектираното богословие е присъщо на православието и каква е неговата важност, особено в практически аспект, за праксиса. Тук вече нещата започват да стават по-проблемни. Моето впечатление е, че богословите разглеждат социалната работа като абсолютно страничен аспект на основния корпус на богословието; като един придатък; като въпрос на гузна съвест и неизбежна конюнктура, но не и като собствено богословска проблематика; не като нещо, което заслужава задълбочен и отговорен анализ – и богословски-интелектуален, и духовно-пастирски

(богословието не е само академизъм; в него има и духовно съзерцание). За съжаление, в нашата църква през последните десетилетия и дори повече нямаме големи примери за дълбинно осмисляне и оделотворяване на благотворителността. Но ние вярваме, че Светият Дух диша в Църквата и днес и светоотеческото наследство непрекъснато се актуализира чрез нови примери на святост във всяко поколение.

За да стигнем до обосновано разбиране за християнска дякония, трябва да се отърсим от множество привнесени отвън стереотипи, които замъгляват правилното поставяне на проблема. Такива внушения получаваме от социалната среда, в която сме поставени и която ние самите актуализираме постоянно; от зле разбраното богословско наследство на църквата; от зле разбираното и провеждано благочестие.

По начина, по който догматичното богословие навлиза в различни области на човешката мисъл (в гръцкото класическо наследство например) и се връща оттам обновено и въоръжено с нови понятия, които да обяснят на света откровилите му се истини, така, смятам, и пастирското богословие би могло да се ползва от богатия арсенал на съвременното разбиране за социална работа; от методите, теориите и подходите на социална работа, произведени извън богословието; от постиженията на светската наука в социалната сфера – социална антропология, икономика, теория на развитието, социометрия, урбанистика, социална психология.

Много наши събратя се плашат от една възможна усложненост на крайния продукт от такъв синтез и с основание задават въпроса – а къде ще остане православието, или дори християнството в този синтез? При нас сякаш съществува един синдром – ако е православно, задължително трябва да е максимално опростено; да се свежда до изключително лични жестове (когато говорим за благотворителност) и всеки намек за по-сериозни организирани действия, с участието на повече хора, с впрягане на някакъв интелектуален/научен потенциал, се посреща с голямо недоверие – смята се, че това излиза извън Църквата. Мисля, че до каква степен една организирана социална дейност ще излезе извън Църквата и нейното благодатно пространство, зависи единствено от нейните организатори и изпълнители.

Защото, ако си спомним за св. Василий Велики и за градчето, в което той се е грижил за тогавашните социално слаби, близко е до ума, че в тези градчета, за да бъдат построени и устроени, е имало ангажирани архитекти, може би специалисти по градоустройство, водоснабдяване и какви ли още не – много тесни специалисти, които навярно са нямали тясно църковна "специализация", но Църквата е успяла да се възползва от талантите и уменията им за постигане на собствено дяконическата си мисия.

И все пак, в едно отношение критиците на прекаленото навлизане на християните в социалното пространство са прави. Църквата може да участва или самата тя да

организира социални дейности, единствено ако е в състояние да пречупи цялото светско знание през една християнска призма – там, където такова пречупване е възможно – а то винаги е възможно. Всяка методика, особено свързана с работа с хора – възпитание, обучение – всичко, което опира до взаимодействието между личности – може и следва да бъде разглеждано през призмата на богословието на личността, което произтича от троичния догмат, минава през учението за богочовешката природа на Иисус Христос, през аскезата и обожването, теозиса на човека и включва всички аспекти на духовния праксис.

Първият, най-външен пласт на термина "социална дейност" ни се открива от простия превод на двете думи – дейност на Църквата, насочена към обществото, "обществено служение" като специфична форма на нейната мисия.

Какво е дяконията?

Един въпрос силно затруднява аналитичния подход към дяконията. Това е въпросът за мястото ѝ в личното пространство на християнина и в богословието и благочестието на църквата изобщо. Дали дяконията е някакъв придатък към по-важните неща от живота на човека и от неговата връзка с Бога – нещо, с което се занимаваме по желание, по вдъхновение, по силата на специална и незадължителна харизма, или е естествена функция на християнския живот, която произтича от самата му сърцевина? Едва след като си отговорим на този въпрос, ще можем да направим по-автентичен анализ на съвременното състояние на нашата църква и неговото отражение върху дяконическото ѝ служение.

Според мен, нивото на социална ангажираност на църквата (разбирана и провеждана по правилен начин) е един от индикаторите за общото духовно състояние и на самата поместна църква, и на обществото, в което тя е изпратена.

Здравата църковност и трезвото църковно съзнание раждат по естествен начин дяконията – както раждат по естествен начин и самото богословие, както конституират евхаристийни общности, монашество, собствено православна култура дори – автентична и неподражаема. Липсата на църковно съзнание води до оскъдица във всички тези области, и естествено – в дяконията.

Защо не виждаме дякония в нашата църква в мащаби, съответстващи на обществените нужди? Не бих посочвал като водещи причини икономическата криза на църквата, пословичното безпаричие, управленската немощ на ръководството, нито дори разкола. Бих тръгнал от духовните основания на дяконията и нашето съотнасяне с тези духовни основания.

Богослужението, тайнствата, богословието, са призвани да развият в личността, освен всичко друго, и едно реално присъствие на общността – реално преживяване на собственото битие като част от битието на Църквата. Ако се мине през такава опитност от създаване на литургично общностно съзнание (а то не може да бъде

изкуствено насаждано, нито имитирано); ако на духовно и психологическо равнище човек успее да култивира в себе си онези аспекти, които са решаващи за реализацията на личността – молитвеното единство по време на литургията, мистичното съединяване на всички, които ядат от единия Хляб и пият от едната Чаша; стремежът това единение да бъде продължено и извън литургията, в нормалния ритъм на човешкото ежедневие – ние естествено ще стигнем до разбирането на дяконията като продължение на литургията с други средства.

Въпросът с дяконията има антропологични, а не прагматични или пиетични корени. Той е свързан с цялостното разбиране на Църквата за човека, оттам – с разбирането за обществото, с разбирането за човешката личност и за процеса на нейното обожване (теозис), което не може да бъде извадено от благодатната синергия на едно междуличностно общуване – както между човешката и Божествената личности, така и между самите хора като членове на Тялото Христово.

Християнската дякония тръгва от любовта и свършва в любовта. Свършва – защото вярата поставя един непроницаем хоризонт пред самата себе си – есхатологичната обреченост на този свят. Вярата е готова да се жертва за другия, но това е жертва винаги за конкретна личност, никога в името на идеята за нея. В осмислянето на дяконията ни се дава неповторима възможност да издигнем личността си до нивото на един от вечните "парадокси" на християнството – животворното напрежение между "прави добро" и "раят на земята е невъзможен".

Другият, ближният, онагледява за нас Самия Христос. "Нова заповед ви давам – да любите един другиго..." Можем ли да обичаме по заповед? Да, защото заповедта не е обикновена – тя е нова, идва от новия живот, даден ни в Христа, и е плод на любовта Му, която ни прави синове, а не слуги.

Христовата любов е действена – колкото отношение, толкова и движение. Дяконията се случва, когато видя в ближния си Божия образ; когато го припозная като уникална личност, която срещам в живота си по Божи промисъл и спрямо която трябва да се съотнеса в спасителната перспектива на вечното битие на нашите две души.

Като проекция на църковното ни битие, дяконията може да бъде мислена като освещаване на социалните аспекти на живота. Църквата, чрез своите членове, не просто присъства в света; тя е призвана да приобщи света към себе си, към пълнотата на живота в Христа.

Изкушения

Християнството изобилства от привидни парадокси, с които се сблъсква всеки, тръгнал по пътя на спасението. Тъй като духовната реалност е несводима до "кухненските" термини на привичното ни ежедневие, нито дори до термините на най-висшите прояви на човешкия интелект, исконно занимание на лукавите духове

е да ни откъсват от синтетичната природа на християнската опитност, тикайки непрестанно пред очите ни този или онзи аспект на единната Истина, изкушавайки ни да прегърнем и се отъждествим с частта, губейки от погледа на сърцето си цялото.

По отношение на дяконията, отбелязвам някои от "класическите" изкушения:

Първото изкушение: освен да бъде, Църквата не трябва да прави нищо друго. Това изкушение стъпва върху изкривеното разбиране на църквата като самодостатъчна институция. То импонира на хора с твърда фиксация върху външната, организационната страна от съществуването на църквата. Води до клерикализъм от западен тип – създаване на определена социална прослойка (свещенство), чиято задача е единствено да осигурят континуитета, приемствеността на институцията. ТОВА Е ТИПИЧНОТО ИЗКУШЕНИЕ НА ЦЪРКОВНАТА ЙЕРАРХИЯ.

Като всяко изкушение то съдържа зрънце от истината – защото е вярно, че самото съществуване на Църквата е най-важното й социално служение; то цели спасението на личността, следователно е от висше значение за обществото.

Второто изкушение: превръщане на църквата в социална институция. Това изкушение цели да представи християнството като съвкупност от социални практики. В момента обществото очаква от църквата точно това: да започне социална дейност. Да даде хляб, да нахрани, да учи, да се грижи – да даде на обществото едно осезаемо и полезно християнство, но без Христа. ТОВА Е ТИПИЧНОТО ИЗКУШЕНИЕ НА НЕВЪЦЪРКОВЕНОТО ОБЩЕСТВО.

В един свой текст Розанов цитира Достоевски и неговия проблем: можем ли да се съгласим с един свят на благоденствие, мир и радост, изграден върху страданието макар и само на едно невинно човешко същество? Можем ли да бъдем щастливи в такъв един свят? Розанов продължава мисълта на достоевски, давайки пример от тогавашните криминални хроники за майки, които изоставят бебетата си в гората, за да скрият от обществото позорящия факт на своето незаконно родителство. Ако обществото е възприело този морален кодекс, в който е възможно да се жертва едно дете, за да се поддържа моралния интегритет на обществото, то ние сме именно в ситуацията на Достоевски, разсъждава Розанов. Тоест, ние също градим своята мнима обществена правда върху страданията на невинните, при това съвсем осъзнато, преднамерено.

Аз бих ви дал пример от нашата реалност – помислете за десетките хиляди неродени деца, жертви на аборти, чиято смърт обществото ни приема спокойно, въз основа на някакви свои оправдания. Не е ли същото? Не градим ли и ние нашето обществено благополучие върху кръвта на невинни жертви? И изобщо, възможно ли е да се почувстваш щастлив и изпълнен в един такъв свят? Ето тук някъде можем да започнем да прозираме смътно "като през огледало" и типично православната

интуиция за невъзможността за рай на земята – невъзможност не технологична, а духовна, отнологична.

Едно трето изкушение на модерния свят, прекрасно формулирано от св. Юстин Попович – изтласкването на Богочовека от центъра на нашия мироглед и поставянето в неговия център на човека (той го нарича "заблудата на прекалено широките кръгозори"):

"Прогресистите мислят за цялото човечество, или най-малкото за своя народ като цяло. Но човечеството или народът не съществуват като едно лице, за да може да се направи нещо за него сега. То се състои от отделни лица. Вършейки добро или зло за едного, вършим го и за човечеството въобще. Ако всеки, без да се вторачва в общността на човечеството, би правил възможното за този, който е пред очите му, то всички хора като съвкупност във всеки момент биха правили това, което е потребно на всички нуждаещи се. И удовлетворявайки техните нужди, биха устройвали благото на цялото човечество, състоящо се от богати и бедни, от немощни и силни. А иначе, уж в мислите си те държат за благото на цялото човечество, а пропускат без внимание това, което е пред очите им. Излиза, че те, като нямат възможност да направят нещо за общото, пропускат и частното, и така не вършат нищо за главната цел в живота... Цялата заблуда е в прекалено широките кръгозори. По-добре, смирено свеждайки очи, да гледаме пред себе си и да мислим каква крачка следва да направим. Това е най-верният път."

Портите на истината между всички тези изкушения са тесни и трудно забележими, но ще ни се открият, ако изострим сетивата си за лъжата от всички страни на тези порти и отмахнем длан от устата на съвестта си.

И така, ако приемем синтетичния, а не йерархичния подход спрямо темата за дяконията и нейното място както в богословието, така и в личния християнски опит, тя ще ни се открие като неразделна част от мисията на Църквата, засягаща личната сфера на всяко индивидуално битие. Насочена към Другия в най-дълбокия смисъл на тази дума, тя е мостът, по който двете личности взаимно се осветяват. И понеже всички аспекти на личното и общественото битие имат нужда от осветяване, дяконията не може да бъде сведена до помощта за материално нуждаещите се – най-малкото защото всички са нуждаещи се: оскъдицата е фундаментална характеристика на падналата човешка природа и никой не може да претендира, че не й е подвластен.

Както казахме, дяконията започва и свършва в любовта, а това значи, че тя започва и свършва в общността. Макар в дълбинната си архитектоника, в идеалния си модел тя да може да бъде сведена до простото отношение Аз-Ти между две човешки същества, дори само това отношение вече конституира общност; и именно в общността, особено в църковната общност, в енорията, дяконията може да придобие благодатните плът и кръв на действената любов.

Благотворителността, социалната работа има смисъл и за двете страни – и за даващия, и за получаващия – в Църквата, само като част от християнската ни вяра и живот. Това ще рече, тя да се върши не от самолюбие, а от боголюбие. Истинската любов към ближния не е нито сантимент, нито идеологема, и е възможна само в Христа. Само в Него като извор на живота и център на личността, обърната към Бога, е възможно да се срещнат отчуждените и измъчени деца на този век; да се срещнат и да поемат заедно към великото си призвание да станат синове на светлината. Защото нищо по-малко не може да стои в центъра на църковната визия за социалната дейност, освен спасението на душите ни. Какво означава това за нас? Как това съзнание би могло да оформи и насити нашето социално поведение?

1. Като решително насочим вниманието и към себе си, докато вършим благотворителност. Да държим съвестта си причастна на този акт, а не да се втурваме вън от себе си, за да заглушим гласа й чрез шумни и видими демонстрации на грижа за ближния. В практически план – да не си позволяваме да загубим съзнанието, независимо от мащабите и организацията на социалната дейност, с която се занимаваме, че в този процес винаги има две страни: Аз, човекът, който по Божия воля има възможност да помогне на Него – човекът, който по Божия воля е влязъл в живота ми, за да се науча да го обичам. И в чийто живот Бог ме въвежда със същата цел – да се научи да ме обича. Ние вярваме, че истински успешна може да бъде само онази социална дейност, която се върши в пространство на взаимно доверие и грижа, каквото е нашето братство в Христа, осъществено в Църквата.

2. Когато чертаем стратегии за социална дейност; когато правим широкомащабни програми – да не си поставяме абстрактни цели; да не насочваме действията си към абстрактни групи. Примерът на св. Юстин Попович за човечеството и безплодната грижа за него е особено показателен.

3. Никога да не вършим социална благотворителност с чувство на превъзходство над хората, към които е насочена.

4. Да се насочваме не просто към определени групи и определени нужди, които обикновено описваме в проектите в раздел “Проблемът”, а да се обръщаме и грижим за душата, за цялостната съдба на човека (хората) на които помагаме. Това значи да се молим за тях, да ги подкрепяме, когато ни позволят или когато можем да направим това; да не затваряме вратата към себе си, оставяйки някакъв подарък пред прага, с чувството, че сме си свършили работата.

Организация и форми на дяконията

В нашата страна, навярно поради социалистическото минало, има една характерна черта в народния манталитет, характеризиразща се с подчертана подозрителност към всякакви организирани форми на социална изява на личността. Всичко, което излиза извън държавната система за полагане на грижи, се възприема по два възможни начина: или като проява на налудничавост, или като дейност, свързана с

пряка лична изгода, тайна или явна. Много трудно българинът може да бъде накаран да повярва, че някой има чисти, семпли и праволинейни мотиви зад това, което прави извън прага на собствената си къща във връзка с полагане на грижи за ближния. “Комсолмолското начало” често бива впрягано в обръщание, за да се обясни мотивацията на хората, които се занимават с тези неща.

В България има хора, които нямат проблем с идеята за дяконията по принцип; има мнозина, които се опитват “да правят” дякония в общностите си, така както я разбират. Но има и такива, които имат забележки към формата. Някои например смятат, че една такава дейност трябва да бъде организирана пряко от Светия Синод, ако искаме да я наречем православна и църковна. Те по принцип не приемат възможността за организирана дейност извън каноничната структура на църквата.

Типологията на достъпните форми за социална работа в Църквата могат да бъдат схематично представени по следния начин:

1. Енорийска група без статут на юридическо лице. Това е най-масовата, най-достъпната и най-неформалната от всички форми. Обикновено отделни личности обединяват около себе си други вярващи за подпомагане на социално слаби, в повечето случаи от същата енория. Тази форма е изява на желанието да останем заедно и след литургията. При нея има силен емоционален момент и висока мотивация, но тя има своите естествени граници – териториални, възрастови и други. Тази форма зависи силно от личността на енорийския свещеник и от харизматичните качества на своите лидери. Ако тия последните липсват или изчезнат с времето, братството или сестринството престава да съществува. Примери за това как първоначалната ревност затихва, идеите се изчерпват и братството се превръща в скучна и непривлекателна група, имаме достатъчно в нашия най-нов църковен живот. Понякога енорийските братства незабележимо се трансформират в компания, чиито членове са забравили защо са заедно.

2. По-малкият дял от структурите за организирана социална дейност в БПЦ се пада на регистрираните като юридически лица православни организации. Те обикновено произхождат от групите от предишния вид, но не са редки случаите, когато такива организации се създават по почина “един човек – една организация”. Положителните страни на този вид структури са тяхната стабилност, относителната им независимост от първоначалния (обикновено недълготраен) ентусиазъм на създателите си и сравнително по-дългия им “живот”. Отрицателните страни са следствие отново на възможната еманципация от този ентусиазъм – превръщането им в самодостатъчни неправителствени организации, където динамиката се задава от бюрократични и финансови механизми, а връзката им с Църквата и нейния дух става силно проблематична.

3. Последният вид организации са тези, създадени в рамките на официалната структура и йерархичен ред на Църквата, с пряк административен и духовен надзор

от епископата. Такива организации съществуват във всички православни страни. Те осъществяват дейността си както на общоцърковно ниво (напр. Човеколюбие в Сърбия), така и на епархийско или енорийско ниво. За съжаление, в България все още такива организации няма. Такива организации биха били естествен резултат от една целенасочено провеждана общоцърковна политика за развитие на социалното служение на БПЦ.

Не бих отдал предпочитание на нито една от изброените и от всички други възможни форми за социална дейност. Всяка една от тях може да доведе както до духовни и практически успехи, така и до духовни и практически провали; всяка има свои силни и слаби страни. Нито една от възможните форми не е единствено възможната от догматични или пастирски позиции. Освен това, църковната ангажираност спрямо конкретни социални проблеми може да извика към живот най-различни начини на въздействие – в определени ситуации може да се окаже много по-важно участието на подготвен и духовно цялостен епископ в един обществен дебат (например, за проблема с наркоманите), отколкото създаването на комисии и отдели към Светия Синод. Малко повече въображение и чувствителност към реалната ситуация в страната може да даде на Църквата средства и методи за социално въздействие, каквито никакви фондации и братства не биха могли да имат.

Заключение

Хуманизмът и демокрацията, независимо дали това ни харесва или не, задават определен ценностен контекст в съвременните общества. Много от идеите за социален просперитет от миналия век са малко или много осъществени в държавите на благоденствието. Това са легитимни и победили идеи в очите на тези общества. Но тази "победа" не е довела до намаляване на страданието в световен мащаб; не е довела до щастие дори и същите тези общества, които в най-голяма степен претендират да обладават материалните и духовните ресурси за осъществяване на социално-благотворителната мисия, произтичаща от ценностите на съвременните европейски демокрации. Казано най-просто – нито те самите са се ощастливили, нито са направили други щастливи. Сам по себе си актът на благотворителност, ако няма своя собствена онтология, ако е само идейно обусловен, става несъстоятелен.

Църквата днес има призвание да привързва хуманистичните идеи към естествения им корен, за да дадат плод – за да бъде оцърковен, въцърковен всеки благотворителен жест. Църквата единствена е способна да извежда вътрешните измерения на тези жестове.

За да си отговорим на въпроса как Църквата в България би могла да осъществява социална дейност, трябва да имаме пред погледа си най-вече тези две неща:

1. Необходима е собствено църковна визия за социалната работа, която ползва, но не се отъждествява с визиите на всички други фактори за социална реформа в

страната. Тази визия трябва да е специфична, неповторимо и осезаемо църковна по своя дух, като в същото време да бъде преподаваема, тоест, да има убеждаващ и вдъхновяващ потенциал дори за нецърковните хора.

2. Разбирането за вътрешната свобода, присъща на Църквата, както и за приложението на църковната икономия, трябва да ни освободи от пристрастия и предразсъдъци по отношение на методите и формите за църковна дякония. Църквата в лицето на своите членове би трябвало да се чувства абсолютно свободна да използва всички съществуващи правно легитимни форми на организирана работа, стига да е налице първата предпоставка – правилно осмислената и правилно преживяната мотивация и автентичното вътрешно съдържание.

Mea culpa

по повод убийството на о. Стефан Камберов

Когато една партия лицемерничи, това се нарича политика. Когато църквата изпадне в лицемерие, това се нарича грях. Нищо повече и нищо по-малко.

От много време не бяхме виждали патриархът да се обръща към нацията. По повод на убийството на свещеник Петър Камберов синодът подготви нарочно изявление, прочетено в прайм-тайма лично от Негово Светейшество.

Светият синод излезе пред народа единствено за да измие ритуално ръцете си. Разбрахме, че кръвта на жертвата-свещеник е върху всеки друг, но не и върху духовенството. Всички други са виновни – медиите, политиците, държавата и разколниците; единствените невинни се оказаха каноничните епископи.

От изявлението научихме още няколко неща:

Ръководството на църквата по принцип не се чувства отговорно за деянията на своите служители – нито за най-драстичните (убийство), нито за по-леките простъпки и вопиюща "несъответност", с които всички сме свикнали. "Наказателната отговорност е лична", намериха за необходимо да повтарят клириците, без никой да е поставял под съмнение този наказателноправен принцип. Твърде несръчно излизане от положението, тъй като никой не мисли, че епископ Натанаил или който и да е друг трябва да понесе наказателна отговорност за деянието на своя подопечен свещеник, ако е извършено от него (защото тук е съществено да се придържаме към един друг принцип на наказателното право – всеки трябва да бъде считан за невинен, докато вината му не бъде доказана). Целият разговор е за моралната отговорност, за гласа на християнската съвест, която по дефиниция се обръща навътре, към себе си, за да търси причината за извършения грях. Християнската идея да търсиш вината за световното зло първом в себе си явно не е пуснала твърде дълбоки корени в нашия висш клир.

Всички фактори извън клира са враждебни и злонамерени, докато самият той пребивава и ще продължи да пребивава в самоправедно-жертвена поза.

Освен притеснението от внезапно осветилия ги медиен прожектор, епископите ни не усещат друг вид притеснение. За най-страшен грях, извършен от ръкоположен от каноничен епископ свещеник, се говори като за рутинна неприятна последица от някакви обективно сложили се процеси в Църквата. Няма вътрешен скандал – нито в главите на епископите, нито в жестовете, езика, темповете на реакция към това събитие. Няма болка и ужас от опасението, че за много души, неукрепнали или чужди на вярата, то може да се превърне в препъни-камък по пътя им към

Църквата. Защото освен всички други отговорности, ние, християните (предполагаме че и епископите са включени) сме отговорни за образа на Църквата в света: “Тъй да светне светлината ви, та да видят добрите ви дела и да прославят Небесния ваш Отец” (Мат. 5:17)… Кротко и дипломатично, в тромави изречения, някакви духовници се опитват да обяснят на хората защо интуициите им, че отговорността в Църквата е нещо много по-сериозно от наказателната отговорност, не са верни. Християните знаят, че Бог допуска такива злодеяния и като знаци за цялата църква, призовавайки по този начин всички към покаяние. Заети с важни канонични и имотни спорове обаче, нашите владици явно не усещат тази знаковост. И да има знак, казват ни те, той не е отправен към нас, а към другите, към лошите.

Синодът категорично отказва да поеме каквато и да било отговорност за моралната разруха сред своите. Този страстен отказ от колективна отговорност обаче някак странно се съчетава с готовност такава да се вмени на всеки друг абстрактен и колективен субект. Неочаквано добре е приета позицията на СДС за поемане на политическа отговорност (не е съвсем ясно какво означава това) за разкола в БПЦ. Най-малкото, което може да се каже, е, че синодът мисли непоследователно по този въпрос. Единственото оправдание за тази недоразсъдливост е възможността синодалните старци да са забравили, че “негово благоговейнство” е действал от името на Църквата, а не за да реши проблем от своята собствена лична или имуществена сфера. Извършено е брутално убийство в името на Църквата, където той е поставен за пастир.

С такава щраусова политика и пилатовски изявления ръководството на църквата подкопава и без това разклатеното обществено доверие към нея. И което е по-страшно – опитва се да представи позицията си като архи-християнска. В случая обаче, интуициите на българина са по-верни от привидностите на тази всъщност анти-християнска логика. Българинът е наясно, че всеки може да сгреши. И че всеки отговаря пред Бога лично. Но той знае, усеща и друго – че Църквата е място, където от хората се очаква да се преодоляват греха. От своя страна, хората очакват от Църквата да бъде коректив на обществото, да бъде различно пространство, да създава примери за подражание.

С посланието си синодът сякаш ни казва, че Църквата е място като всички останали и че нямаме право да очакваме нещо друго. Ако дори убийството (при и по повод изпълнение на служебните задължения – по смисъла на наказателния закон) си е лична работа на свещеника, то логично е да предположим, че и много други свещенически прояви излизат извън грижата на епископата – пиянство, разврат, кражби, хомосексуализъм, педофилия… Какво ли остава тогава? Чистотата на вярата, може би. Добре е да се помисли какво означава това. Дали Православието се изчерпва със знанието и възпроизвеждането на някаква застинали догматически формули или то е живот в Христа, живот-образ на Христовата жертва “за всичко и за всички”.

Запитан дали чувства лична отговорност за станалото убийство, епископ Натанаил, пряк "началник" на вероятните извършители, отговори в предаването "Сеизмограф" еднозначно: "Не, не чувствам". Може би това би било разбираемо, ако Църквата беше търговско дружество, а той беше просто управител на подчинените си. Дори в политиката и в управлението има такова нещо като поемане на отговорност за чужди действия. Именно защото се предполага, че е призван да действа в обществен интерес, един министър подава оставка, ако бъде публично уличен в уронващи престижа на институцията действия, или ако негов подопечен служител допусне гаф, или ако поради недостатъчен контрол някъде в системата е настъпил сериозен проблем, дори без пряка връзка с действията на конкретни служители. Нашето очакване министрите да се държат така е следствие на нашето разбиране, че общественият интерес създава техния държавнически пост.

Какво да кажем за Църквата? "Паси моите агънца", завещава Христос на свети апостол Петър, когато възстановява неговото апостолско достойнство. И тези думи, по силата на апостолското приемство, се отнасят към всеки епископ в Църквата. Това са думи на любов и грижа, думи, с които Господ дарява голямо доверие и голяма власт на своите служители. А тази власт (това често се забравя) е свързана с голяма отговорност. "Ако пък лошият оня слуга каже в сърцето си: няма да дойде скоро господарят ми – па начене да бие другарите си и да яде и пие с пияниците – господарят на тоя слуга ще дойде в ден, в който не очаква, и в час, който не знае, и ще го отдели и подложи на еднаква участ с лицемерците; там ще бъде плач и скърцане със зъби" (Мат.24:48-51).

От епископа в Православната църква се очаква да бъде духовен баща на свещениците в епархията, техен наставник и учител. Ако синът извърши убийство, нима бащата няма да почувства вина? И ако няма вина, значи – нямало е нормални семейни отношения; нямало е семейство. Ако един епископ не може да каже от дълбините на сърцето си: "Аз съм виновен" за тежкия грях на духовното си чедо, то по-добре е да замълчи. И да си потърси друго житейско поприще.

Пушилка от папомобил

по повод посещението на Йоан Павел II в София

Случва ли се всъщност нещо необикновено с посещението на папата в България, нещо забележително и историческо по своето значение?

Ако днес никой не си спомня за наистина уникалния Всеправославен събор в София, състоял се през 1998 година – събор, поставил нашата Църква във фокуса на вниманието на целия православен свят (близо 500 милиона души), какви очаквания можем да имаме за дългосрочния ефект и бъдещия спомен от папското посещение?

Засега двата вида крайни емоции, свързани с посещението, са следните:

Политическа амбиция, основана на стереотипни представи за Римокатолическата църква и нейния водач и абсолютна незаинтересованост по отношение на каноничните и историческите аспекти на връзките ни с Рим. Протагонистите на тази позиция са предимно от средите на нашия политически елит и за тях папското посещение е светъл PR празник, с дразнещи елементи на глуповат възторг.

От другата страна на емоционалната скала са (отново) малобройната група от вътърковени православни и техните водачи – епископи и свещеници. Тяхната гледна точка е предимно с богословски корени. В понятията на тази гледна точка папата е глава на схизматична група, отцепила се през 11 век от единството на Светата Съборна Вселенска и Апостолска Църква и единствената възможна визия за единение с тази група е свързана с нейното завръщане в Православието. В този смисъл контактите на такова високо ниво могат да имат само повърхностен, протоколен характер, за сметка на липсата на реално духовно общуване между двете църкви.

Огромна част от българите обаче не са нито вътърковени, нито принадлежат към политическия елит. Затова и посещението най-вероятно ще премине, въпреки медийния шум, под знака на безразличието, по израза «всяко чудо за три дни».

Замислено от шепа ентусиазирани интелектуалци, посещението има най-малко две напълно самостоятелни измерения – политическо и църковно. При сегашното небивало отчуждение на политическия ни елит от Църквата, тези два аспекта на посещението му са в остър разрив – и то не по вина на Православната Църква.

За да бъде постигната политическата цел «посещение на папата в България», видяхме как наши първи дами се правеха на мадони пред Негово Светейшество; покриваха главите си с ефирни забрадки и се стараеха да изобразят на лицата си религиозен унес. Целуваха ръка и пречупваха кръст. Жалко, че това благочестие

избликваше единствено във Ватикана, а тук, у нас, така и не видяхме някой от първите да влезе в църква, пък било тя и католическа. Християнството изцяло отсъства от нашия политически елит, а да се опитваш да имитираш вяра и благочестие, за да се харесаш на някого, е жалка и унизителна за всички нас гледка.

Ако не бях вярващ и трябваше да си съставям мнение относно посещението на папата в България, щях да се почувствам на първо място именно унизен.

Единствената напълно реална последица от посещението на папата у нас ще бъдат заветния петминутен репортаж по CNN. За съжаление, това само по себе си няма да привлече инвеститори за нашата икономика. В сегашната ситуация, когато българинът се интересува единствено от подобряване на непосредствения си бит, концептуални и кухи жестове от подобен характер едва ли ще предизвикат масов ентусиазъм.

За всички е ясно, че ръководството на Българската Православна Църква се съгласи да приеме папата под натиск – поредния натиск от страна на политиците, които говорят за разделение на Църква от държава само по международни форуми, но са готови да извиват ръце всеки път, когато решат, че от това могат да имат полза. Забележете, българският патриарх се съгласи да приеме, но не покани папата. Разликата е съществена, и ако някога сте ходили на гости, където са ви изтърпявали, без да са ви канили, сигурно ще разберете какво имам предвид. Подобна беше позицията на Православните църкви и в други страни – Румъния, Гърция – където беше ясно, че папата не е желан гост от вярващите и от църковните ръководства, а единствено от политическите елити на тези страни, които се опитваха да изтъргуват идването му за икономически, рекламни и политически цели.

С оглед на цялстното отношение на Православието към папската институция (а това отношение произтича, противно на масовото впечатление, не от някакво твърдоглавство на нашите църковници, нито от страх да не им се отнеме паството, а от чисто богословски източници), чест прави на Църквата, че не се поддава на кълченията на политици, атлантици и интелектуалци, които нито разбират, нито ги е грижа за браздата, която разделя Православието от римокатолицизма. Да се правиш, че тази бразда не съществува и да смяташ, че с току-що назубрени европейски лозунги ще преодолееш културна и мирогледна дистанция, развивала се в продължение на повече от десет века, е признак за интелектуална лековатост, казано най-меко. Моите впечатления са, че малцината практикуващи православни в България подкрепят дистанцираното отношение на Светия Синод спрямо това посещение.

И докато Православната Църква има много причини да счита идването на папата в България за нежелателно и неуместно, то все още не съм чул от политиците нито един състоятелен аргумент в полза на това посещение.

Едно от основните ми притеснения е свързано с неспособността на нашите политици, за разлика от гръцките си колеги, да изтъргуват това посещение за нещо конкретно. Това, което чух досега – че се очаква папата официално да снеме от България всички подозрения около атентата, ми се струва недостатъчно и малко самонадеяно. От рекламна гледна намирам това очакване за лош PR – с оглед на давността на събитието това е все едно да рекламираш достойнствата на един продукт дълго след като производството му е спряло. Не съм сигурен, че си струва инвестицията (колко всъщност ще ни струва това посещение?), ако зад посещението не стоят някакви по-сериозни политически и икономически планове, свързани с България. На този етап няма индикации за нищо такова.

Единствените, които искрено ще се зарадват на височайшия гост, са малцината католици в България. Те са сред малцината, които имат реално знание за това кой всъщност идва. Те познават и обичат Иоан Павел Втори. За разлика от авторите на масовите сърцераздирателни подписки и покани, те навярно са чели неговите произведения и знаят какво означава той за Римокатолическата църква, извън знаковия му масмедиен образ.

На останалата част от българското общество идването на папата е дълбоко безразлично и пушилката от папомобила ще се разсее в майския припек без особени последствия. Нявярно това има нещо общо с великата (и малко тъжна) шаячна правда за религиозността на нашия народ.

Градове

(С Илиана Александрова)

Небостъргачи и бедняшки квартали, мъгливият Петербург от романите на Достоевски, първата целувка в градската градина, олющените софийски кооперации, сивота и смазваща сталинистка архитектура, старият Пловдив, паметници, кръчми, трясък от строшени стъкла, гора от антени, балкони и мирис на асфалт. Градът е всичко това и още хиляди други неща. Спомени, бит, настроения и представи; мечти и пристрастия, чувства. Чувства, защото градът може да бъде обичан и мразен, както се обича и мрази човек.

Думата „град" се появява в Библията над сто пъти, докато думи, обозначаващи по-малки поселения – само десет пъти[1]. Най-ранният библейски град е Енох, построен от Каин (Бит. 4:17). След объркването на езиците потомците на Нимрод основават няколко града (Бит. 10:10-12). В царството на Ог във Васан е имало шестдесет големи града със стени. На западния бряг на Йордан е имало тридесет и един „царски" града, освен много други, за които разказва историята на Израил. Йерусалим е наречен „Светият град", като светостта на храма се е разпространявала над целия град[2].

Днес градът е най-непосредствената реалност за милиарди хора, които така са се сраснали с него, че трудно могат да бъдат мислени извън могъщата му логика.

Прочетох романа „Градът" на Клифърд Саймък в крехка тийнейджърска възраст, но и до днес не съм забравил мистичното изживяване, свързано с него. Там градът беше нещо живо, нещо самодостатъчно и велико в своята над-човешкост; свръхценност, изкушение, мъка и надежда за жителите си.

Мъртвият марсиански град на Рей Бредбъри, който поглъща посетителите си, предлагайки им да се предадат изцяло на демоничните си страсти, за мен си остава ненадминат образ на града като крепост на „княза на мира сего" и на това, което остава от града, когато човекът (човешкото) го напусне.

Градът, като чиста урбанистика, като плацдарм на социалното инженерство – това е друга линия на дехуманизиране, която можем да открием например в съвременни компютърни игри от типа на Sim City. Там играещият може да построи и поддържа цели империи, като регулира определени социални индикатори. Армия, полиция, образователни институции – всичко присъства в тази игра-пъзел, създадена като апотеоз на идеята за научно-обоснования прогрес. Възможността да се почувстваш всесилен (и просветен) владетел задейства изключително фини архетипи у тези, които се пристрастяват към нея. Това не са примитивните нагласи от типа „стреляй по всичко, което се движи", характерни за много други електронни забавления. Не, тук се гъделичкат висшите етажи на интелекта, като при това се събужда тъмната

стихия на чистата власт – една комбинация, която навярно ще е много характерна за властниците от последните времена и която навярно Антихристът ще реализира до възможния предел.

Тези игри са симулации на реалния Град. Град, който може да бъде описан чрез краен брой променливи (институции, ресурси, може би – религии и идеологии). Град, погледнат отгоре. Град, който може да бъде разрушен с няколко „кликвания" на мишката, ако висши съображения го налагат. Сещам се за Белград и НАТО. Хора, свикнали да гледат на реалността по този начин и притежаващи необходимия „интерфейс" – вече не игрови, а реален, трудно биха слезли от нивото на птичия (самолетен, компютърен) поглед до нивото на окървавения тротоар.

„На ангела на ефеската църква напиши..."

С тези думи започват няколко глави на Откровението. Според някои тълкуватели, те отразяват една труднопостижима духовна реалност. Както на всеки човек при тайнството Кръщение се дава от Бога ангел-пазител, така съществуват висши ангелски чинове, които „отговарят" за човешките общности. Неслучайно някои градове, а и цели държави, развиват особено отношение към конкретни светци – поради чувството за небесна закрила, която „равноангелските" непрестанно просят от Бога. Явяването на света Богородица във Влахерна, отношението между свети Йоан Рилски и България, между свети Сава и Сърбия – нещо много характерно има в тези чудеса и в тези духовни бащинства. От едната страна стои личностна духовна същност, а от другата – град или народ. Случаят с град София е още по-особен, защото той е поставен под покровителството не на някой друг, а на Самата Божия Премъдрост, тоест на Иисус Христос.

Живеейки в такъв модус, градовете получават уникалната възможност да развиват собствен духовен облик, неповторим набор от колективни харизми. Понеже се съотнасят с личност (ангели, светци, Самият Бог), те самите могат да придобият мета-личностни характеристики, които индивидуално се преживяват от хората като особена атмосфера, мистична лоялност, присъствие. Разбира се, актът на обричане на един град на небесен покровител сам по себе си не гарантира такова покровителство. Колективният духовен живот е възможен само при „критична маса" от лични духовни опитности. Така в днешния Санкт Петербург витае много повече историческо-културният „дух" на Петър Първи, отколкото апостолският дух на свети Петър, на който градът е посветен. Ангелите, „отговорни" за Лос Анжелис, навярно повече плачат за града, отколкото общуват с него.

Във филма на Вим Вендерс „Криле на желанието" ангелите гледат града от високо. Несравнимо с нищо е тяхното гледане – те обхващат цялата многоликост на града, могат да чуят мислите на всеки негов жител. От духовно-ангелска гледна точка градът е нещо изумително; за техните очи бетонът е прозрачен, плътност притежават единствено човешките души. Плътност и непонятност, защото в тях е

Божият образ, недостъпен дори за ангелите. Градът се разкрива, в цялото си карнавално великолепие и поквара, единствено в състояние на падналост. В този филм ангелът избира падението, за да разбере докрай. И заплаща със смърт.

Но ангелите не разбират човешкия град. Градът също не разбира ангелите. В този черно-бял филм те трябваше да носят черни дрехи, иначе биха изглеждали гротескно. Дори пределно добронамереното режисьорско въображение не може да преодолее тази несъвместимост. Градът не пропуска светлина, която да отрази бялото на ангелските одежди. Той „свети" само нощем, опитвайки се да разпръсне физическия мрак със светлината, която сам е създал, отказвайки правото на нетварната Светлина да го проникне и преобрази.

Градът е черно-бял в духовен смисъл. Той се разпъва между успеха и провала, без да съдържа пъстротата и пълнотата на живота. Липсва онова, което дава цвят. Ангелът от филма видя града цветен, единствено след като се потопи в стихията на чувственото; но това беше човешка илюзия за пъстрота и многообразие, макар режисьорът да беше вложил други смисли в тази промяна. От ангелската перспектива, от мястото, където се споделя и преживява истинската хармония на живота, образът на нашия свят и на нашия град е черно-бял. Ние се опиваме от идеята за прогреса и технологиите; от борбата с природните стихии, утвърждавайки някакво мнимо човешко величие, фаворизирайки способностите на интелекта като средство за достигане на далечни и високи хоризонти, но всичко това е обречено да остане затворено в същия този черно-бял мрак на падналата ни природа, на нашата откъснатост и богоотделеност. Ние сме провалили се небесни жители. Несъзнателно непрекъснато се опитваме да забравим за това.

Бог е източникът на живота и извън Него няма живот. Всичко, което можем да направим, за да сторим индивидуалния си отрязък от време в света по-привлекателен, е безкрайно малко и несъществено, ако не е насочено да ни съедини с действителния Източник на живота; да спаси, издигне и съедини този живот със собствената му природа, с Живота в онтологичен смисъл.

Често се възхищаваме на красивите картини на съвременния голям град с пъстрите му нощни сияния и вълнения. Тъкмо защото напредъкът на технологиите ни позволява да се справим с природния мрак, сме забравили, че мракът е по-скоро символ на небитието, на смъртта. Отказвайки да разчетем този символ, ние маскираме мрака, вместо да се опитаме да излезем от него.

Прекъснатата връзка с предците и патологичното маскиране на смъртта е типично градско явление. Градската култура се мисли, живее и заявява като жизнеутвърждаваща. Но животът, който тя утвърждава, е в някакъв смисъл парадоксален, невъзможен. Отричайки вертикала, градът се самозатваря и се опитва да избяга от пълната обреченост на неизкупеното земно битие. Проблемът със смъртта е изтласкан, както са изтласкани гробищата; създава се нова логика със

собствени вертикали. Но резултатът е анти-логика и параноично битие. Понеже градът няма цел, няма и резултат от борбата за живот, която градът мисли, че води. Градът е място, където човек, заявявайки себе си по светските ценностни ориентири, съобразявайки се с градската логика, борейки се за някакъв привидно пълноценен живот, всъщност си отказва възможността да дорасте за живота. Необходимите за спасението, себепознанието и истинския смисъл духовни основания, отсъстват; те не са зададени дори по символичен начин в градската култура.

Човек впряга всичките си способности, за да се пребори с резултата, а не с причината, която го е довела до това състояние на несигурност и страх, чувство за обреченост, безперспективност и безцелност – все следствия на падението. Всички средства и възможности на градската култура са впрегнати в това човекът да се справи със симптомите, а не с причината на духовната си болест. Отсъствието на мисълта ("помнението", по израза на църковните отци) за смъртта от хоризонта на съвременния човек е признак на велико отчаяние и предпоставка за окончателно поражение (окончателно, защото смъртта е неотменна реалност, тя съществува). В този смисъл борбата за живот, водена чрез пренебрегването на проблема със смъртта, е безсмислена в своите усилия и се домогва до спорни успехи. Част от тази борба е динамиката, с която изискванията на съвременния градски живот обсебват и по необходимост включват индивидуалния човек в своя ритъм. Духовната борба понякога може да бъде видяна като борба между града и личността, а пространството на индивида, организирано по собствена координатна система – да бъде отбранявано на живот и смърт. Животът на личността в съвременния град се превръща в своеобразна аскеза, а градът – в пустинята на тази аскеза.

Човек върви по улиците на града и поглъща характерната му миризма; попива праха, шума, посланията на билбордовете, агресията на делничната суматоха. Този затворен хоризонт, който съзерцаваме, се превръща в нов Платонов свят на сенките, капсулиран от високите сгради и смога.

***

Градът е тясно свързан с Църквата, от самото й начало. От градове тръгва и към градове е отправена християнската проповед. В продължение на столетия селото остава извън нейния обсег (не случайно в раннохристиянския речник „селянин" е била дума, равнозначна на „езичник", paganus). Апостолските послания са адресирани до най-големите градски общини от онова време[3].

Градският начин на живот създава една характерна чувствителност към Благовестието. Вероятно това се дължи отчасти на по-раздвижения интелектуален и чувствен пласт, на по-обострените сетива на човешкото същество, обитаващо града. Това особено личи във времена на духовен подем след дълги духовни зими. И сега, когато Православието се възражда в много страни, възраждането му е свързано

преди всичко с градския човек. Това не е обида спрямо хората, живеещи на село, а социологически факт. Понеже в Православието прости отговори няма и съзнателното му приемане изисква лично интелектуално и духовно усилие, Православието се превръща във вяра на онези, които са успели да развият критично мислене, усет към детайлите и вкус към сложността на самия живот[4].

Казаното дотук не означава, че отдавам предпочитание на „градското Православие", най-малкото защото такова всъщност няма. Каквото и да е съперничество и противопоставяне – класово или по линията „село – град" – в Православието е немислимо. Нито градът е надарен по някакъв по-особен начин, нито селото носи някаква изначална ощетеност. Просто в социо-културен план въцърковяването на селото и на града е протичало с различна динамика, ритъм и форми. Различни са ангелите, които помагат на това въцърковяване; различни са бесовете, които му пречат. Например близостта на селския човек до природата го прави много по-непосредствено съпричастен на величието на Божието творение, но също така го доближава и до стихиите, чието осмисляне от християнски позиции е изключително трудна задача и които често повличат съзнанието в мътните води на езичеството. Днес градската култура също все по-видимо пропада в езичеството – в интелектуален и в практически план. Небивалото разпространение на окултни практики и свързаната с тях литература отразяват именно такова движение към стихийно-магичното. Затова и не могат да се правят генерални обобщения за изначална предразположеност на едната или другата култура към езическото или към християнското. Богоборчеството е падналото състояние на колективния дух, което може да приема различни форми и от което може да се излезе по всяко време, стига това падение да се осъзнае и да се потърси Божията благодат за преодоляването му. И не е ли парадоксално, че градът, който би трябвало да носи идеята за висш порядък, да бъде образ на Божия град, на Небесния Йерусалим, може да падне в бездната на хтоничните стихии, в разпаднатото царство на безсъзнателното? И паденето му да бъде „твърде голямо"...

„Понеже ангелът на любовта е много силен, то и демонът на любовта е много силен"[5]

Тези думи на К. С. Луис се отнасят до личната духовна реалност – невъцърковената любов може да се превърне в най-страшния камък за препъване и колкото е по-силна, толкова е по-страшно паденето. Така и всички харизми на града, ако не са правилно поставени и живяни, се превръщат в бесове, опустошаващи градския духовен пейзаж. „Изгонването" на бесовете от града е свързано с въпросите какво трябва да бъде преобразено и примирено в града; какво трябва да бъде прочетено по друг начин.

Съвременният град е крепост на човешкото. И все пак, той не може да бъде мислен като самостоятелно пространство, а по-скоро като криза на пространството; като смачкано и захвърлено пространство; като пространство асимилирано и подлежащо

на възстановяване. Под маската на усложнен и „окултурен" духовен живот, градският човек се бори да спаси това пространство по някакъв първичен, стихийно-плътски начин. Цялата демонстративна свобода (в смисъл на вседозволеност), целият му консумативизъм – материален и духовен – са проникнати от отчаяние и съпроводени с дионисиевско изстъпление. Заблуда е, че реализацията на тази свобода (особено в творчеството) докосва небесните сфери. В своя полет човекът често достига единствено до среща с поднебесните духове[6].

Градът е изкушен във възможността да остане завинаги в състояние на духовно безсилие, запазвайки в същото време чувството на доволство, самодостатъчност, агресивна и грандоманска себеизява и лидерска роля. Бетониран в буквалния смисъл срещу физическите стихии, той е поразително безпомощен и непригоден да се бори с духовните заплахи. В перспективата на Божието домостроителство физическият град е привидност, място, от което няма да остане „камък върху камък". Истинските камъни на града са обитаващите го човешки души.

В предвкусвания от Църквата образ на Небесния Йерусалим има нещо от нашето понятие за град. Небесният Йерусалим е осъществената идея за град, според изначалния Божи замисъл. Пречистеният човешки град ще се преобрази, за да достигне собственото си изпълнение, недостижимо „приживе", в метриката на падналото битие. Всичко, което е затъмнявало чистия му лик, ще бъде предадено на огън, за да останат единствено ония негови черти, които могат да понесат присъствието на Божията слава. Неговото бъдещо битие ще е производно от колективното битие на спасените души – по непостижим за плътските ни умове начин Градът ще влезе в Новото творение, в „новото небе и новата земя" на „невечерния ден осми" – и едва тогава светлините му ще засияят истински.

***

Българската Православна Църква, освен всички други рекорди по отсъствие, бележи и още един тъжен рекорд – отсъствието от града. Църковните сгради по-скоро украсяват градския пейзаж, отколкото да ограждат и преобразяват градския дух. Църквата не пожелава или не успява да насочи своята проповед там, където е тя най-необходима днес: сред градската младеж. По парадоксален начин тя отсъства дори от богословските (си?) факултети. Последните срамни скандали около промяната на деканското ръководство в Богословския факултет на Софийския университет са особено показателни в това отношение.

Богословието, синтетичният опит от интелектуалното възхождане към Божественото, в наши дни вегетира под академична мантия, пречупено от неумолимите закони на осветскостяването и разпада на културата. Шествието от манастирската килия към университетската катедра не е победно шествие, както мнозина си мислят; виждам го по-скоро като напускане на „вътрешната стаичка" и едно лошо „сошествие" в ада на страстите на мира сего. Мисълта, че богословието се

учи, е страшна заблуда за християните, тръгнала от католическия Запад и приета без съпротива от православния Изток. В университетите (особено нашите) богословието преживява всъщност изгнание. От всички области на човешкото знание богословието е единственото, при което знанието за предмета на изследване те отдалечава от него. В Православието единствените легитимни богослови са "боговидците"; хората, горели в опита от срещата с Живия Бог; светците, преживели родилните болки, "докле се изобрази Христос в душите им" (Гал. 4:19). Днес легитимността на богословските факултети се определя от способността им да бъдат интелектуални мостове към Църквата; място за диалогизиране с разпадащата се светска култура.

Но как да очакваме такава роля от институция, чиято наследена от последните няколко десетилетия функция е да произвежда най-вече свещеници за селото? Как да се съгласим с този модел, при положение, че нашето село е практически унищожено, а "селските момчета" отдавна са се преселили в града.

Това е и един от проблемите, които стоят пред българската Църква днес. В исторически план тя няма опита на градското битие. Неслучайно всички възможни културни образи на свещенството у нас се свеждат до архетипа на „селския поп". В днешното църковно ръководство се броят на пръсти хората, израснали в градска културна среда. Това, разбира се, по никакъв начин не намалява личните достойнства на църковниците от неградски произход, нито пък увеличава личните им несъвършенства. Просто ги лишава от възможността да говорят с градския човек на неговия език и на негова територия, както са говорили апостолите и светите отци. А и проблемът не е единствено в произхода. Мнозина днешни градски интелектуалци са произлезли от селото. Проблемът се появява, когато градът така и не влезе в личния живот на човека; когато „гражданинът" остава духом извън града си и не общува с него.

Ако си дадем сметка за тази културна дистанция, ще разберем по-ясно както причините за застрашаващата пропаст между миряни и клир у нас, така и основите на православното възраждане в други страни. Навсякъде въцърковената градска интелигенция стои на дъното на това възраждане. Хора със солидно образование – хуманитарно или в областта на точните науки – съзнателно влизат в Църквата, в резултат на многогодишни търсения. Много от тях се замонашват или стават свещеници. Достатъчно е да чуете с каква любов и преданост вярващи руски студенти говорят за своя 35-40 годишен „батюшка" (енорийски свещеник), който често, освен богословското си образование, има и научна степен по математика или психология, за да усетите цялата тежест на възвърнатия свещенически авторитет. Така за нас е трудно да си представим православен епископ, който води богословски диспут с философи или пък пише критични книги за постмодернизма. Но това вече е по-скоро правило, отколкото изключение, в страни като Гърция, Румъния, Сърбия. При това, забележете, тези интелектуални и обществени занимания на тамошния

епископат не се схващат като антитеза на монашеската аскеза, а като естествена нейна проява и продължение. И плодовете са повече от очевидни.

Това, което сега преживяваме като криза на църквата в България, може и трябва да бъде разглеждано като преход, като изход, exodus в библейския смисъл. Едно от измеренията на този изход е влизането на Църквата в Града. От тази среща зависи и по-голямата среща – между Църквата и Народа. Събуждащото се Православие у нас влиза в една селска по същината си църквица (в смисъла на храм) – прихлупена, с оплюти от мухи прозорци, с под, застлан с избеляла черга, по стените със стари реквизити от религиозната кичерия на миналия век, с неизменната бабичка, изстъргваща петната от нискокачествени свещи, произведени сякаш от петролни деривати, а не от пчелен восък. Да, тази църквица таи определено очарование – със своята тишина, с детската си наивност. Ние я получаваме като завещание от същите тези бабички, срещу които често сипем огън и жупел. Получаваме я така, както получаваме в наследство стара къща на село – с всичките й паяжини и мирис на застояло. И не можем да се сърдим на дядо си и баба си, че са я обживявали по този начин.

Дълбоко неправилно, от друга страна, би било очакването, че изведено от селото, Православието ще се съедини с някакъв "по-извисен" дух в контекста на градската култура. Проблемният „селски" образ на Православието може да бъде (да стане) също толкова проблемен „градски" образ. Това, което дразни определени хора в „селския" облик на църковността, може да се превърне в също така уродлива черта на православната практика в градски условия, макар и по друг начин. Двата типа хора не са просто културно несъвместими (защото Православието се извършва на по-дълбоки нива от непосредствено-битовите); несъвместимостта идва от замъгляването на същината на православното светоусещане. Това замъгляване в нашия случай се е случило в селото, единствено защото поради исторически причини Православието у нас е останало в селото. Но и в града то може да остане далеч от действителните си основания; да остане неприемливо в обезличената си историческа конкретика.

Градският човек влиза в Църквата и Църквата влиза в него. Предстои обаче огромно пролетно почистване. Всяко поколение е призвано да гради Църквата в себе си. В нашата стара селска църквица е запазено най-важното – антиминсът с парченцето от светите мощи, над които се извършва Евхаристията. Когато се оглеждаме наоколо с вида на безпомощен пред домакинския хаос наследник, едно от първите неща, които ни предстои, преди да се заемем с паяжините, е внимателно и благоговейно да сложим настрана най-ценното. Е, разбира се, ще се появят родственици, които ще се вкопчват с вопъл за всяка вехтория и ще настояват всичко в къщата да си бъде по старому. В случая са важни две неща: първо, наследникът да не отстъпва от правото си да почисти къщата, защото му предстои да отгледа децата си в нея и второ, да се постигне мир между спорещите. На всяка цена.

Бележки:

1. Нека читателят ни прости този буквоедски подход; броенето не ни е коствало никакви усилия, тъй като използвахме за това компютъра.

2. Easton's 1897 Bible Dictionary

3. А. Кураев, Попытка быть оптимистом, http://www.kuraev.ru

4. Пак там

5. C. S. Lewis, The Great Divorce

6. Олеся Николаева, Съвременната култура и Православието, ОМОФОР, 2000

Лов на религиозни свободи в мътна вода

по повод внесеният законопроект за вероизповеданията

Заявеното желание на НДСВ в лицето на Борислав Цеков, вносител на поредния законопроект за вероизповеданията, и лично на Симеон II, за оказване на помощ от страна на държавата за преодоляване на проблема с разкола в Българската православна църква, предизвика раздвижване на медийното пространство и поява в него на мехури и завихряния с различен цвят и мирис. Възможността за промяна на статуквото в областта на вероизповеданията вече окуражи най-гласовитите и най-заинтересованите страни да заявят интереса си. Кой знае защо обаче, въпросният интерес заявява себе си под иносказателни форми – от загриженост за бъдещето на нацията до проблема за съвместимостта на родното законодателство с европейските изисквания, та чак до позоваванията на Всеобщата харта за правата на човека и ценностите на либералната демокрация.

Интересите, както хремата и любовта, трудно могат да се скрият. Но опитите това да стане продължават.

В тези опити силно се размиа архитектониката на проблемите. Нездравословно се смесиха няколко отделни теми, всяка от които има самостоятелно битие и логика. По силата на старата ни мъдрост за рибата и мътната вода, мътилката допълнително се разбърква с клишета и доказали ефекта си стереотипи. Ето ви примери: Българската православна църква най си обича царя. Нетрадиционните протестантски общности са застрашени, защото БПЦ ще бъде толерирана по новия законопроект. Да се дава предимство на традиционната Църква ще ни дискредитира пред Европа.

Нито един от тези (и много други подобни) конструкти нямат отношение към реалността. Но вършат прекрасна работа при размътването.

Преди няколко години в Русия беше приет Закона за свободата на съвестта и религиозните обединения. Законът налагаше определени ограничения върху нововъзникващите религиозни движения с неясен произход и практики. Макар че критичните публикации в руската преса срещу закона бяха десет пъти повече от статиите в негова защита, законът беше приет с небивало единодушие от Думата.

Реакцията на нашите демократични медии спрямо внесения законопроект като цяло повтаря тази на руските си колеги. Оказа се изключително лесно да запалиш и подведеш журналистите с размътващи клишета за нарушени права и отдалечаване от Европа. Все още в медийното ни пространство не се е появил сериозен текст или репортаж, който да се опита да обхване проблема от повече страни и да напусне

гледната точка на онези, които виждат в бъдещия закон заплаха за спокойното си съществуване. Парадоксално е, че досегашият Закон за вероизповеданията, създаден по вълкочервенково време от най-антирелигиозния режим, познат на човечеството, не успя да провокира такова бурно отхвърляне, както един нов закон, единственото "прегрешение" на който е протегнатата ръка от страна на държавата към Православната Църква.

Разколът в БПЦ

Проблемът с разкола е тясно свързан с въпроса за църковните имоти и като че ли е удачно той да бъде разглеждан законодателно именно в тази си зависимост. Разколът в БПЦ беше предизвикан и проведен като кампания за изваждането на огромно количество недвижима собственост от владението на Църквата и предоставянето й на частни интереси. В този аспект разколът беше едно от най-слабо изследваните частни проявления на приватизационния процес от последното десетилетие – новоформиращата се класа, управляваща едрия капитал в страната, не можеше да остави извън полезрението си най-големия собственик на недвижимости след държавата. И докато в областта на "официалната" приватизация промяната на собствеността от публична в частна беше идеологически подплатено с достатъчно убедителни за обществото икономически мотиви, в сферата на църковните имоти имаше нужда от криза на легитимитета на Църквата, за да се постигнат въпросните икономически цели. Идеологическият параван в случая беше трагичният в своята несъстоятелност аргумент за нелегитимността на избора на патриарх Максим. Това беше аргумент-знак, аргумент-парола, стрелящ право в сърцата на твърдия електорат на СДС и заиграващ се с първичните анти-комунистически сантименти на българина от началото на 90-те. Всякаква разумна логика (канонична и юридическа) и всеки опит за здравомислие можеше да бъде "захлупен" с първосигналното "Максим е бил доносник". Всеки намек за подобни (и много по-сериозни) ДС-прегрешения от страна на групичката около Пимен предизвикваше само сумтене (в преносен и буквален смисъл).

Това, което "скритата приватизация", "господата 10%" и РМД-тата бяха в индустрията, "синодът" Пимен/Инокентий бяха в църковната сфера. Църквата като бизнес, храмът като семейно предприятие, епископският събор като приятелски кръг "Орион", църковните тайнства като ценоразпис и църковната собственост като генератор на лични облаги – до това се свеждаше логиката на разкола.

Нека направя важно уточнение – и в каноничната Църква има служители, които не биха схванали горните категории по друг начин. Бездуховност, меркантилност, требничарство, простотия и грях има и в каноничната БПЦ. Проблемът тук е съотношението между двата типа логика – духовната и материалната – и кой от тях

взема превес в определени моменти. Смея да твърдя, че разколът формира раково образувание с меркантилен (значи – антихристиянски) характер вътре в тялото на Църквата, което в последствие се отдели в отделно тяло, движено от собствени правила на поведение, имащи с църковната логика нещо общо само на нивото на брадите, расата и кадилниците, сиреч, на нивото на привидностите. Извън всички канонични спорове, само от човешка гледна точка, това образувание събра около себе си всичко пошло, бездуховно, чалгаджийско и алчно в БПЦ, и отхвърли всичко (а то наистина е малко) мъдро, смирено, аскетично и вярващо. За близо десет години разкол "алтернативният" синод не постигна нищо извън дейността по максимизирането на собствените си приходи. Не намери повод да изрази християнска позиция по нито един обществено значим въпрос. Не издаде духовна литература. Не построи манастири и не изгради качествено ново духовенство. Не се прослави с духовни и интелектуални капацитети. Не даде на България пастири, проповедници и учени. Иначе казано – успя като бизнес, но се провали като духовна общност, за каквато се представяше.

Много от горните камъни са и за градината на каноничния Синод. Но разликата е съществена – в пименово-инокентиевата структура отсъствието на положителни прояви в духовен план е изначално зададено и обусловено от самата физиология на раковото образувание, докато в Църквата тези проблеми се осъзнават като немощ и болка; за тяхното преодоляване молитвено се мисли и се работи.

Мога да си представя как се чувстват сега шепата приближени на Инокентий. Тъкмо бизнесът беше тръгнал. Паричните потоци промениха своята посока. Не минаваше официално държавно събитие, или пък освещавания на общински банки, без участието на църковните "неформали". Беше разработена красива в своята простота система за църковен рекет – намателите на църковни имоти просто можеха да избират с кой да сключат наемния си договор – дали с Инокентий, или с каноничната Софийска митрополия. Отнемането на атрактивни имоти в центъра на столицата ставаше с едно обаждане по телефона и елементарни актове на общинската администрация. Какво му трябва на човек повече?

Промяната на властта свари хората от "Света Параскева" неприятно неподготвени. Навярно добри бизнесмени, те се оказаха лоши политици. Тактическото преимущество не винаги означава стратегическо преимущество – и при един непредубеден поглед пред взора на Инокентий би се разкрила следната нерадостна картина:

Разколът и хората, които го измислиха и проведоха, са от редиците на най-дискредитираните ешелони на СДС, и самата синя партия трябва да изпадне в умствено-политическо помрачение, за да обвърже за в бъдеще имиджа си с тях (с Христофор Събев, например).

Обществената подкрепа за разколниците (никой досега не се е опитал да я измери обективно) има само два психологически източника – негодуването срещу (недоказаната) връзка на членове на Светия Синод с бившата Държавна сигурност и (канонично необоснованите) претенции за нелегитимност на сегашния патриарх. И двете каузи са обречени на провал – рано или късно. За по-младото поколение (бъдещото паство) представата за "владиката с полковнишки пагони" и свързаният с нея възмущенски патос е точно толкова ирелевантен на ежедневието му исторически образ, колкото и Боримечката, нарамил черешовото топче. Колкото до претенциите за нелегитимност, те стават все по-смешни на фона на безусловната международна подкрепа и признание на каноничното ръководство. Папата ли не знае каноните по-добре от Инокентий и Бараков? Или всички православни патриарси, събрани накуп през 1998?

Синият чадър над главата на Инокентий се оказа преходно явление и суета на суетите в този паднал свят. Останали внезапно на открито и заплашени от неблагоприятните атмосферни условия, разколниците реагираха, както обикновено реагират застрашените от арест мафиоти от среден калибър в България – заплашиха със Страсбург. При това – без никой да се кани да ги арестува.

Това бе предвидимо, както е предвидим и изходът от бъдещите напъни за международноправна закрила. Едва ли се налага да бием път до Страсбург или Брюксел, за да научим, че правото на религиозно самоопределяне е фундаментално човешко право. Но също така би било абсурдно да очакваме, че която и да е международна институция би защитила правото на разколниците да се именуват по същия начин като БПЦ, или пък да узакони ползването на чужда собственост. Във всяка европейска страна има разцепления между вероизповеданията – по доктринални или по други причини. Но елементарната правна логика налага отделните юридически лица да се легитимират с различни имена. В този смисъл международното право безусловно ще защити правото на съществуване на Инокентиевия синод, но като по-късно появило се образувание, то би трябвало да си избере име, различно от това на БПЦ. "Църква на истинските православни християни", уви, вече е запазена марка на старостилните разколници.

Въпросът със собствеността на имотите, особено тези на територията на София, неизбежно ще извади на бял свят действията по въвеждане във владение под формата на физическо завладяване от страна на "синята църква". Не съм убеден, че разколниците са готови да издържат натиска на фактите в един евентуален юридически спор. Да се държиш като собственик не е същото като това да си реално собственик – както и да си член на НАТО не е същото като да се държиш като такъв, макар че Асен Агов ни убеждаваше в обратното по време на бомбардировките в Югославия.

Според повечето богослови, а и според официалната позиция на Светия Синод, разкол в БПЦ няма. Има отделила се група, която не желае да се подчини на

решенията на Всеправославния събор от 1998 г., който канонично преодоля и прекрати разкола. При липса на воля за завръщане в лоното на Църквата, тази група ОТПАДА от единството и започва самостоятелен живот извън тялото на Вселенската Църква, под друго име и "на чисто" – както по отношение на учението и практиките си, така и по отношение на имуществото си. Незаконно владяното имущество в периода на разделението следва да бъде върнато на законния собственик.

Американски или европейски модел?

В предишното Народно събрание известно време циркулираха четири различни законопроекта, като един от тях (този на ръководената от Емил Коен фондация "Толерантност") бе категорично отхвърлен още в началото. Фондацията реагира бурно и болезнено. Предложеният от тях законопроект предвиждаше минимална намеса на държавата в делата на религиозните общности; предлагаше се ултра-либерален разрешителен режим за възникването на нови религиозни движения и групи; за каквото и било привилегировано положение на някоя църква не можеше да става и дума. Отхвърленият законопроект беше всъщност най-откровеният и последователен опит за въвеждане на американския модел в отношенията между църква и държава. Вносителите от "Толерантност" гледаха на себе си повече като радетели на човешките права и правозащитници, отколкото като активисти, защитаващи интересите на реалните вероизповедания в България. Всъщност, от техния законопроект най-голяма полза биха имали новите религиозни движения (повече известни като секти), тъй като правото им на съществуване и забраната за какъвто и да било държавен контрол беше цялата сол и целият патос на законопроекта. (Нека припомним, че опитът за законово ограничаване на дейността на Свидетели на Йехова в Русия беше предизвика бурна външнополитическа реакция и натиск върху тогавашния президент Елцин единствено от страна на администрацията на Клинтън).

В другия край на скалата, с различна интензивност се нареждат законопроектите, опитващи се да съчетаят (а това никак не е лесно!) принципа за свобода на религията, равнопоставеността на вероизповеданията и държавната ненамеса с някакъв държавен контрол върху нововъзникващите групи и държавната подкрепа за Православната Църква. Последният, внесен от Борислав Цеков законопроект, не прави изключение в това отношение. При него допълнителният момент е опита за преодоляване на разкола в БПЦ чрез пряка държавна намеса и решаване ex lege на въпроса с отнетата (или никога невърната) църковна собственост.

Критиците на (нека условно да ги наречем) консервативните проекти, тоест тези, които предвиждат особено отношение от страна на българската държава към

Православната църква, твърдят, че с въвеждането на особен режим за Православната Църква (който най-вероятно ще намери израз в някакви облекчения или дори финансова подкрепа от страна на държавата), се нарушават правата на останалите вероизповедания – най-вече на мюсюлманите, протестантите и католиците. Според тях, вероизповеданията би трябвало да бъдат третирани по еднакъв начин. Като допълнителен аргумент се тиражира твърдението, че привилегированото положение на Православната църква (конституционно закрепено) е анти-демократично, анти-европейско и т.н.

Последното твърдение, бидейки от областта на стереотипите, лозунгите и клишетата, може да бъде оборено най-лесно. Направих си труда да проверя реалното състояние на европейското законодателство по тези въпроси (отне ми около половин час в ИНТЕРНЕТ) и стигнах до следните изводи:

Привилегированото положение на едно традиционно вероизповедание, закрепено в съответен текст от Конституцията, е по-скоро правило, отколкото изключение в страните от Европейския съюз. Примери: Конституция на Норвегия, чл. 2 – "Евангелската лутеранска църква е държавна религия. Гражданите, които изповядват тази религия са длъжни да възпитават децата си като нейни последователи". Конституция на Дания, чл. 4 – "Лутеранската църква е държавна църква и се подкрепя от държавата". Конституция на Гърция, чл. 3 – "Православната църква е преобладаващата църква". Конституция на Ирландия, чл. 44 – "Държавата признава особеното положение на светата Католическа апостолическа римска църква като пазителка на религията, изповядвана от болшинството граждани", и т.н. В Англия, Дания и Швеция държавният глава е едновременно с това и глава на църквата на мнозинството.

Това привилегировано положение на едно вероизповедание НИКЪДЕ НЕ СЕ СХВАЩА като ограничаване правата на останалите. Напротив, във всички европейски конституции има отделни текстове, които закрепват ненакърнимото право на вероизповед и практикуване на религиозния култ НА ВСИЧКИ ГРАЖДАНИ. Азбучна истина от учебниците по теория на правото е, че "равнопоставеност" (равенство пред закона) на правните субекти означава еднаквата им възможност да бъдат носители на права и задължения, която се осигурява и гарантира от законите, при определени условия, предвидени в обективните норми на действащото право. Именно това понятие за равнопоставеност, което е единствено правнорелевантното и което последователно се провежда в законодателствата на модерните държави, би трябвало да се взима под внимание, когато се говори за нарушаване на "равнопоставеността" на вероизповеданията и съответно правата на религиозните малцинства в България. Съдържателният анализ предполага да се изследват и движещите мотиви на законодателя да предвиди едни или други условия, валидни за всички, и социалнозначимата философия, която стои зад закона. В този чисто юридически

смисъл равнопоставеността не изключва по-благоприятното третиране на определени правни субекти, когато държавата намери обществено полезна причина за това.

Свободата на вероизповед, както и всяка друга свобода, има своята граница, и тя опира в правото на гражданите да бъдат защитени от манипулативното въздействие на някои религиозни групи. Във всички европейски страни законодателството третира този въпрос – къде по-рязко, чрез забрана за регистриране на определени групи (Франция, Унгария, Германия), къде по-меко, като по този въпрос има дори приети определения и препоръки от комисии към Европейския съюз, препоръчващи държавна защита на гражданите от вредните и манипулативни религиозни движения. Въпросните религиозни движения еднозначно са наречени "секти" в препоръките на законодателната комисия на Европейския съюз, въпреки критиките, че такова определение е "пейоративно" и по необходимост предполага наличието на доктринално обосновано "правило", от което сектите да се явяват "отклонение".

В някои страни (Италия) отношенията между държавата и мнозинствената (традиционната) църква се регулират с отделен законодателен акт (Конкордат), имащ експлицитно характер на съглашение между църква и държава.

И така, в лелеяната от нас "демократична Европа" преобладава "консервативният" подход към въпроса с религиозната свобода – отдава се дължимото на традиционната за страната църква, държавата се ангажира с нейната (включително финансова) подкрепа, останалите вероизповедания имат право и се радват на спокойно съществуване, с изключение на онези, които имат доказано вреден за обществото и личността характер.

Бъдещият ни закон за вероизповеданията много повече трябва да държи сметка за преобладаващите обществени нагласи и стратегическите цели на държавата в тази област, отколкото за спорните и трудно приложимите в българските реалности модели, предлагани от американските правозащитници и сектанти. В същото време, сравнителноправният анализ е задължително условие за изработване на качествен закон. Но би било добре да се приоритизират примерите, които ще ползваме – нека първо погледнем как този въпрос е уреден в православна Гърция (член на Евросъюза и най-близо до нас по култура и география), после в другите европейски страни, а моделите, които са възприели щатите Юта и Небраска, да оставим за най-накрая – просто като една справка под линия.

Според мен, несъстоялият се обществен дебат у нас трябва да започне от първоначалата и да държи сметка за целите на законотворчеството, а да не се ограничава до клишетата. Държавата, чрез демократично излъчените народни представители на първо място, трябва да си отговори на принципните въпроси: Православната църква елемент ли е на националната идентичност, и следователно

– на националната сигурност? Какъв вид държавна подкрепа следва да се предвиди в нейна защита – морална, финансова, или някаква друга? Обществено и държавнически оправдано ли е да се поставят на равна нога и да се третират по еднакъв начин двухилядолетната Православна църква (която е една от причините изобщо да има България) и сектата "Деца на любовта", появила се преди няколко години? Следва ли да се подкрепят (на базата на квотен принцип, например, както е във Финландия) останалите традиционни вероизповедания? Как ще бъдат гарантирани правата на гражданите срещу посегателствата на откровено анти-обществените секти? Каква ще бъде организационната форма на държавния надзор – чрез съдилищата (само при регистрацията, както предлагат "либералите"), или чрез специализиран орган? Параметрите на обществения и парламентарен консенсус по тези въпроси трябва да излязат на бял свят, да се заявят, аргументират, оспорят и контра-аргументират преди какъвто и да било законопроект да влезе в пленарна зала.

Страните и техните интереси

За съжаление, ръководството на БПЦ няма организационния и мотивационен потенциал да участва пълноценно в законотворческия процес. Казвам "за съжаление" не само защото самият аз съм православен, а защото по силата на здравия разум не е допустимо най-многобройната религиозна общност в България да бъде изключена от този дебат. Уточнявам, че БПЦ не е изключена от дебата умишлено и злонамерено, а единствено по силата на собствената си неспособност да дефинира ясно интересите си и да ги облече в приемлив за обществото език. И не виждам нищо ненормално да се говори за интереси, когато става дума за бъдещ закон и бих предпочел по-ясното им заявяване от всички вероизповедания именно във вид на интереси, а не на мъгляви забележки и идеологически съждения. Още повече, че може би именно Православната църква може да говори за интересите си като за интереси на болшинството българи – 87% от населението се заявяват като изповядващи Православието. Разбира се, трябва да се отчете и възможната разлика между тясно икономическите интереси на йерархията и интересите на самата Църква, но това е въпрос на вътрешноцърковен дебат (също трудно осъществим, между другото). От влизането на Симеон II в политиката досега в Синода преобладава нагласата на детето, възторжено очакващо жадуван подарък от татко си. Все пак, психологическите и интелектуални реалности там не бива да задават отношението към Църквата като цяло. Нека напомним, че тя се състои от ВСИЧКИ вярващи.

Либералните протестантски групи, които са и най-добре организирани, съвсем естествено имат либерално отношение към проблема с вероизповеданията и бъдещия закон. Предимно с американски корени, възпитани от пасторите си в

изначална ненавист към всяка институция, особено църковна, техните юристи с особено силен (защото е религиозен) жар отстояват абсолютния принцип за държавна ненамеса в религиозната сфера. Почти винаги Българската Православна Църква е на прицел в техните медийни изяви, в качеството си на фактор, потискащ религиозните малцинства чрез заиграването си с държавната власт.

Интересно как тези защитници на религиозните свободи мълчаха близо десет години, докато каноничната БПЦ беше лишена от имотите си, беше й отнето с груба сила движимо и недвижимо имущество и Църквата беше на практика ГОНИМА – преследвана и потискана от държавата, а вярващите – миряни и монаси – не знаеха дали утрешният ден ще могат спокойно да извършват богослужението си, или ще бъдат брутално изгонени от някоя охранителна фирма, по поръчка на Пимен или Инокентий. Явно гласовете в защита на религиозните свободи се надигат само когато има опасност Православието да се възроди, а когато неговите права и неговите свободи се потъпкват, това се отминава с мълчание. Двойните стандарти говорят много лошо за организации и общности, които се позовават на "общочовешки" принципи. Би било много по-почтено и чисто, ако се пропускаха принципите, а се наблягаше на откровения интерес. Тогава нявярно и диалогът би бил по-плодотворен.

По въпроса за държавно-подкрепяната църква, елементарната почтеност изисква да се посочат всички възможни подходи (съществуващи и потенциални) към проблема. Простото позоваване на американската практика не върши работа – все пак, американското общество нито е единственото, нито е най-духовното. И тъй като аргументите против държавната намеса вече бяха заявени в публикации и интервюта, по конференции и декларации, нека си направим труда и да помислим малко и върху поне три аргумента в полза на противното, преди да вземем законодателното си решение:

Първо, религиозната сфера присъства в живота на стотици хиляди или милиони българи. За мнозина от тях съприкосновението с нея е разбило живота им, вместо да изцели душата им. Там, където са засегнати интересите на огромен брой граждани, държавата трябва, просто е длъжна, чрез излъчените от избирателите хора, да следи за това – свободата за едни да не се превърне в болка за други.

Второ, осъзнат религиозен избор днес правят предимно младите, при това често го правят прибързано, без необходимия опит и информация. От тези млади хора зависи бъдещето на страната ни.

Трето, държавата трябва да има политика в областта на религията точно по същите причини, по които трябва да има културна, образователна и национална политика. Защото държавите се създават от хората, за да може утрешният ден да не бъде по-страшен от днешния.

Държавата съществува преди всичко за да може да осигури бъдещето на хората. За да може народът, създал държавата, да продължи да живее и в следващото поколение, а да не бъде изместен от пришълци, да не измре от глад или от разпадане на икономиката. Държавата съществува и за да не се превърне в колония, а животът на страната, нейната политика, икономика, бит и култура, да не се управляват зад граница, в съответствие с интересите на други народи или групи от хора.

И накрая, националната, образователната, културната и религиозната политика на държавата трябва да е насочена към това, нашите деца да бъдат именно наши деца. Да говорят на нашия език, да ценят това, което е придавало смисъл на нашия живот и на живота на предците ни. За да може всичко добро, създадено от нашата култура в миналото, да продължи да живее и в бъдещето. Като цяло, държавната политика в тези области трябва да е насочена към това нашите деца да бъдат наши, а не творения на чужди идеологии и култури.

(Горните редове са на дякон Андрей Кураев, от статията му "Православие и право").

Близо до този тип мислене са Борислав Цеков (НДСВ), вносителите на другите законопроекти от "консервативния" тип и особено на законопроекта на ВМРО от последния парламент. Макар движени по-скоро от патриотични мотиви, логиката на техните предложения цели стабилизация на БПЦ и превръщането ѝ в същинска държавно-предпочетена църква.

Администрацията на Дирекцията по вероизповеданията също има участие в тези процеси. Засега дневният ред на това участие се свежда до следното: запазване на Дирекцията като структура (естествен инстинкт на всяка бюрокрация), окончателно узаконяване на Инокентиевата група (по субективно-икономическо-политически причини), запазване на статуквото по отношение на имотите на БПЦ (по същите причини, плюс люта вражда с каноничния епископат). Особено развити становища по същински важните въпроси в Дирекцията не се наблюдават.

***

Къде явно, къде скрито и с недомлъвки, къде с театралничене или с мълчание, интересите на участниците в законотворческия процес се заявиха. Религиозните общности в България са в ситуация на спешно наложителен диалог с държавата. Императивният подход е безкрайно неуместен, когато става дума за вероизповедания и свобода на съвестта и новото правителство трябва да положи усилия бъдещият закон да бъде разпознат като общ продукт от християни, мюсюлмани, юдеи и дори атеисти. В диалога с властта трябва да вземат отговорно участие всички страни – официалните ръководства на всички вероизповедания; неправителствени организации в религиозната сфера; политическите партии, досегашният екип на Дирекция по вероизповеданията, отделни юристи и богослови. Не бива да се допуска също така представители на най-малцинствените

религиозни групи да определят параметрите на бъдещия закон, позовавайки се на правата на малцинствата. Техните мнения и предложения трябва да бъдат взети под внимание и интересите им защитени, но не и за сметка на стратегическите държавни интереси в тази област. Българската православна църква трябва да бъде изрично окуражена и дори да й се окаже известен натиск да участва в процеса ПЪЛНОЦЕННО – със свои работни групи, разработки и експерти, за да успее да формулира същинската си роля и същинските си духовни цели – отвъд основателните, но унизителни претенции за свещоливници, имоти и заплати.

Завършвам с няколко изречения на дякон Кураев. Той пише за първия посткомунистически закон за вероизповеданията, приет в Русия през 1990 година:

> “През 1990 година изглеждаше, че религиозната свобода касае съвсем малко хора. Журналистите тогава подчертаваха, че държавата не трябва да се бори със старците си, и че бабичките с труда си са заслужили правото на стари години спокойно да ходят на църква. Невярващите депутати с комунистически убеждения през 1990 по същество гласуваха за принципа “политиката трябва да бъде икономична”, тоест, няма смисъл да си губим времето и силите, за да се борим с миналото; нека то само изживее времето си както иска, а нашите сили принадлежат на бъдещето – на перестройката.
>
> Днес въпросът за религиозните свободи е въпрос за младежта. “Младежките секти” (Jugendreligionen) са всъщност тоталитарни секти. Значи, въпросът за религиите е въпрос за бъдещето. И не само за бъдещето на няколко маргинални групи. Това е въпрос, който ще повлияе върху бъдещето на цялата страна”.

Църковната зима

Състоянието на нашата църква

> Пастирът ми показа много дървета без листа, които изглеждаха изсъхнали.
> – Виждаш ли тези дървета?
> – Виждам – казах аз – те си приличат по това, че са сухи.
> – Тези дървета изобразяват хората на този свят.
> – Защо, господине, – попитах аз – всички са като че ли изсъхнали и си приличат едно с друго?
> – Затова – отвърна той – защото в този век не могат да се различат праведните от нечестивите: всички си приличат. Защото този век е зима за праведните, които, живеейки с грешните, външно не се различават от тях. Както през зимата всички дървета с окапали листа си приличат и не си личи кои наистина са изсъхнали и кои са живи, така и в този век не може да се различат праведниците и грешниците, а всички си приличат...
>
> *Пастирът на Ерм**

Говоренето

Забелязали ли сте как се променят израженията на някои хора, когато заговорят за Бога и за Църквата, особено в рамките на някоя обществена проява? Естествената им реч прекъсва, цялата им телесна постановка се изменя, речникът им се изпълня с архаизми, най-вече със сложни съставни думи, заимствани от руската казионно-синодална лексика от 18-ти век. Когато такива хора заговорят за някое Божие чудо, то винаги е „дивно". Светците винаги се наричат „светите Божии угодници", които „просияват". Стотици са клишираните езикови структури, до които се прибягва, за да се скрие липсата на собствена мисъл, на собствено чувство. Има хора, които са способни да говорят с часове, без да излязат нито за миг от тази словесност. Те не искат и не могат да излязат от нея, защото в някакъв момент от миналото им между този език и понятието за Православие някой е поставил ненарушим знак за равенство. Нещо повече, те се смущават, ако чуят за Православието да се говори или пише по друг начин.

Към езика, за който стана дума, се присламчва и едно много характерно самочувствие; едно разбиране за правото да поучаваш останалите, което ползването на този език ти дава. Това отчасти правомерно самочувствие произлиза от съзнанието за уникалността на Православието и за особената роля, която то (би

трябвало да) има в обществото. Но оставено само на себе си, то се изражда в неоправдана надменност.

В чувството за оправомощеност се крие и произходът на този език. Това не е ранно-християнската проповед, а късната формализирана наука за проповедта на институционализираната Църква от синодалния є период. Вече формализирана, проповедта престава да бъде лична, апостолска. (Това, разбира се, не означава, че казва неверни неща). Понеже е ориентирана към едно вече улегнало в християнството си общество, а не към склонните към спорове езичници, тя е със занижен градус на догматично и апологетично съдържание, с намален интелектуален заряд; типизирана и пригодена за нуждите на един усреднен индивид, който ходи на църква по-скоро по навик, отколкото от необходимост.

Макар в този езиков контекст светите отци да се споменават едва ли не във всяко изречение, истината е, че те никога не са ползвали такъв език. В техните писания ще срещнем много малко клиширани форми. Живото слово на отците е прозирно в своята откритост, в него няма нито грам поза, нито намек за притворство. Отците не се крият зад думите; те ги използват в изначалното им предназначение – да бъдат носители на Логоса, на Словото в чистия му вид. Усещането за правдивост и вътрешна събраност, зад които прозира Истината, станала истина на живота им – това придава тежест, завършеност и авторитет на писанията им; а не красивите и елейни думи, които са използвали. Когато пък отците са се обръщали към някакъв проблем в Църквата, те не са се колебали да използват и тънката ирония, и острия тон – изобщо публицистичния подход, за което нерядко са били обвинявани от съвременниците си (виж текста на Андрей Кураев в този брой).

Св. Григорий Богослов е изпитал на гърба си резултатите от фанатизираното отношение към застиналата форма на „православния" език. Спорейки с враговете на по-усложнената словесност, той призовава: „Нека споделят с мен моето негодувание всички любители на словесността, които се занимават с нея като със свое дело, тези хора, към които аз няма да се откажа да принадлежа".

Един мой познат германец, който прекара една година в наш богословски факултет, наскоро ми каза с удивление: „Не мога да разбера как хора на двадесет и пет-тридесет години говорят така, сякаш са на четиридесет-петдесет". Той не визираше мъдростта на зрялата възраст. Беше го поразила именно тази театрална култура в нашите богословски среди, която явно има уникалното свойство да се самовъзпроизвежда в младото поколение бъдещи свещеници и богослови.

Какво означава „православният език", към който така непоклатимо са привързани множество съвременни църковни проповедници? Той едва ли съдържа някаква „номенклатура", някакъв задължителен списък от изрази, думи и структури (нещо като поетичния наръчник на Остап Бендер), чиято употреба те причислява към Църквата. Понеже езикът отразява цялостният строй на личността – емоционален,

духовен, интелектуален – неговата самобитност и индивидуална окраска би трябвало да се очакват, а не да се изключват. Оригиналността не изключва духовността (не я и предполага, разбира се). Доколкото между личността и езиковите форми, които тя създава, съществува органична връзка, езикът ще бъде неповторим, както е неповторима и личността. Стандартизираните форми на изразяване, били те издържани в някакъв присъщ православен лексикон, по-скоро отразяват отсъствие на връзка между личността и този външен стандарт.

Тук ще направя едно важно за мен уточнение. Понеже клишираният език все пак представлява опит за възхождане над профанната, ежедневната употреба на езика, не бих си позволил с лека ръка да го определя еднозначно като ненужен или вреден. Напротив, за много хора той е резултат от порив нагоре, и затова те получават реална духовна полза от употребата му. И рециталният маниер, и театралните елементи могат да бъдат важна част от култа, от духовния опит на една човешка общност; те дават възможност за заедност, която прави хората съпричастни на една реалност отвъд непосредствения им бит. Наскоро присъствах на тържество в малка селска енория, където видях тази ритуалност в чистия є вид – абсолютно клиширани „изказвания" в стил „учрежденска вечеринка"; поздравления и тостове, прочетени от червени папки от изкуствена кожа; деца, рецитиращи религиозни стихчета... Но въпреки всичко от лицата на хората струеше светлина; те бяха облекли най-хубавите си дрехи и всецяло се бяха отдали на празника – на своята, непривлекателна за мен, но единствено позната им идея за празник. Те бяха въздигнати и вдъхновени; бяха като деца, увлечени от еднообразните напеви на детските броилки.

И така, не роптая против клишето и клишираното съзнание. Нека тези, на които Православието говори по този начин, го употребяват свободно и без стеснение. Но съм против клишето да се вменява в задължение на всички без изключение; против съм то да се превръща в норма на говоренето в Църквата.

Нещата се променят, когато се говори в обществеността пространство. Там за Бога трябва да се говори или лично, или да се мълчи. Всякакво друго говорене от името на Църквата е обречено на отвърляне. Говорещите често усещат това отхвърляне, но го отдават на антихристиянската враждебност на обществото. Това засилва на свой ред тщеславието. Кръгът се затваря. Междувременно обществото свиква единствено с рециталния маниер на говорене за Църквата. Неотдавна видях как една телевизионна журналистка подготвяше за снимки наш професор по богословие, като му тикаше в ръцете огромна кожена папка, от която той трябваше да се прави, че чете. Не мисля, че журналистката съзнателно е търсила този образ; тя просто е отразила обществения навик за Църквата да се говори от подиум и с папка в ръце. И докато професорът от моя разказ усърдно се съпротивляваше, много други негови колеги възприемат папката и рецитала, тежката походка и общия мастит изглед за

абсолютно неотнимаем атрибут на академичността, следователно на богословието, следователно на православността, поне тяхната си.

Това, което ме плаши обаче не са професорите, а техните ученици. Присъствах на една научна конференция на църковна тема. Доклад изнесе асистент от наш богословски факултет. Докато слушах с огромна досада абсолютно безсъдържателното му „научно изказване", непрекъснато имах чувството, че го познавам отнякъде. Внезапно в съзнанието ми проблесна, че познавам не него, а неговия професор, а това двадесет и пет годишно момче беше успяло да копира научния си ръководител и в най-малките жестове и покашляния, във всички онези очарователни телесни прояви на висш академизъм. Младежът си беше научил добре урока – знаеше какво се цени в тия кръгове; знаеше от какви качества зависи кариерата му. Знаеше също, че извън тази кариера житейският му път не предлага особено светли перспективи. И беше превърнал сетивата си, дадени от Бога, в попивателна за човешка глупост...

Самовъзпроизводството на всичко отрицателно в нашата църква е нещо, което дълбоко ме тревожи. Очакванията за ново поколение свещеници и изобщо църковници след промените се стопиха пред силата на системата, която произвежда себеподобни от всяко следващо поколение. Тази система беше наложена на църквата от външни, антихристиянски сили, но беше така добре замислена и осъществена, че вече не се нуждае от външна енергия или контрол, за да върши разрушителното си дело. Един монах имал видение на скучаещ демон, който му казал, че хората вече толкова самостоятелно вършат делата на мрака, че за него не останала никаква работа.

Преди време говорих с млада жена, завършила богословие преди пет-шест години. В разговора споменах термина „филиокве". Жената ме прекъсна със следния въпрос: „Какво беше това „филиокве"? Учили сме го във факултета, ама съм забравила".

По неведоми за мен причини богословското образование в нашата църква се приема за висш критерий за православност. Издигането на ерудицията на пиедестал по принцип би могло да бъде оправдано, особено ако ставаше въпрос за истинска ерудиция. С такава обаче випускниците на нашите богословски факултети трудно биха могли да се похвалят. На първо място, защото там определено не попада интелектуалният цвят на българската младеж. По времето на комунизма постъпването в богословски факултет можеше да бъде обяснено от: 1) склонност към екзотични прояви; 2) свещенически произход; 3) съзнателен избор на лична вяра; 4) завършена семинария (която бих отнесъл към социалните причини). Днес в богословския факултет никой не вижда нищо екзотично (понеже „плодът" вече не е забранен) и, освен другите три причини, много млади хора попадат там в началото „за да отърват казармата", и остават най-вече защото не ги бива за нищо друго. На пръсти се броят студентите с ясно съзнание за значението на академичния си избор и за отговорността си пред Църквата. Иначе казано, вярващите студенти.

Нарочно не използвам думата „богослови", защото тя обозначава хора в състояние на богословстване, тоест на съединяване на личния логос с Божествения. Употребата на думата „богослов" в нашата страна е резултат от упадъчно западно влияние, свеждащо богословстването до научни занимания, превръщайки го едва ли не в дял от историята и археологията.

Научната плодовитост на този вид богословстване (с всичките му книги и конференции) всъщност е безплодие от църковна гледна точка, защото не изпълнява най-важните си функции – да бъде апология и мисия. Какъв е смисълът да пишеш пространни съчинения за историята на социалното служение на Църквата, започвайки от Деяния апостолски и св. Василий Велики, ако в реалния си живот си неспособен (по-скоро не чувстваш потребност) да нахраниш и петима бедни от енорията си? Богословстването се превръща в бягство от действителността; социален ескейпизъм; трайно и фатално започва да се свързва с усещане за лоша архаика и музейни сантименти.

Богословските факултети не са привлекателни за младежта. Това в някаква степен отсява хората с чиста мотивация, но също така ги превръща в приют за маргинализирани в социално и културно отношение люде. Не е чудно, че когато младите в Църквата, които би трябвало да са носители на най-динамичния тип поведение, жизнен отговор и обществено присъствие, възпроизведат манталитета на най-безсъдържателните си преподаватели, Църквата се превръща в културно изолирано пространство.

За мен църковният характер на днешното българско богословско образование е под огромна въпросителна – и не само поради печално известните симпатии на главните му представители спрямо разколниците. Системата на богословските факултети днес предлага по-скоро нещо подобно на това, което в западните университети наричат „Orthodox studies", както има Slavic studies или Jewish studies. Единствената разлика е, че в добавка към схоластичния метод, усвоен от западни (предимно немски) университети и католическо-протестантската библеистика, там можете да почувствате и нещо от духа на старите руски семинарии. „Светоотеческото наследие" е превърнато в обект на изследване, а не на вътрешно усвояване. Трябва ли да се учудваме тогава на това „хладко" отношение към високия предмет на тази дисциплина? И какво добро можем да очакваме за нашата църква, ако Православието остане в сферата на спекулативното мислене (или безсмислие); ако разривът с духа на отците не започне да се схваща като проблем; ако обновата не започне да се търси не в активизиране на икуменическите контакти, а на друго, по-дълбоко ниво?

Нещо, което рядко се осъзнава, е че в църковния живот се отразяват много съществени черти на общосоциалния ни живот и за да стигнеш до някакви изводи относно Църквата в България, задължително ще ти се наложи да се занимаеш и с обществото в България, при това с конкретното общество от края на този век. Тук

църковната рефлексия се разпада. Онези нейни протагонисти, които по силата на служебните или духовните си занимания като че ли би трябвало да говорят от името на Църквата, се оказват напълно неспособни да го правят. Гласовете им са слаби и пресипнали. Нещата, които казват, са скучни и, нещо по-важно, неверни. Неверни не в смисъл на лъжливи, а неправилно отнесени с действителността; отразяващи вътрешна оскъдица и разпаднатост.

Между другото, вътрешната оскъдица и чувството за разпад са основите на покаянието. Безхитростното смирение може да донесе много повече полза на говорещите от името на Църквата от всички високопарни речи взети заедно. Но понеже такова смирение не се търси, или се приема за даденост, духовната нищета не принася никакви плодове и се превръща в обиталище на бесове.

Театрализацията на свещеното

Литургията, „общото дело" на Божия народ, има по-широк смисъл от богослужението. Като християни сме призвани да превърнем целия си живот в служение, в литургия, и така да осветим всички аспекти на земното си битие. По-нататък обаче говоря за прекъснатата връзка именно между богослужението и личната вяра. Театралните елементи на говорене за Църквата са навлезли и в жеста на богослужението.

Литургичното действие се театрализира, когато престане да бъде естествена част от живота, когато се отчужди от сърцето на вярата – лично изповядана и преживяна; когато се превърне във външен жест, в социална роля.

Често в литургичната литература се появява един силен аргумент, който се опитва да защити тази отчужденост и да я представи за нещо присъщо на Православието. Дякон Андрей Кураев, в книгата си „Традиция, догмат, обряд", се позовава на този аргумент, за да обясни отсъствието на личен момент в богослужението. Накратко, в Православната Църква акцентът на богослужението е изместен от личността на свещеника към съдържанието на молитвения текст, който трябва да бъде предаден с минимална доза лично участие, за да може всеки да го приеме като свой. Това обяснява и привидната монотонност, и откъснатост от емоционалното състояние както на свещеника, така и на паството.

Разбира се, Кураев е прав – никой не е по-важен от самото богослужение. Но в контекста на една инертна религиозна култура рискът да се разкъса самата връзка между богослужението и тези, които го отслужват, не трябва да се пренебрегва.

Тази връзка при нас е прекъсната на много дълбоко ниво. Грешат онези, които, иначе правилно схващайки този разрив като проблем, търсят разрешението единствено на езиково ниво (повсеместно въвеждане на български език в богослужението), или на личностно (повишаване културата на свещеника и тази на

участниците в литургията, чрез „просвещение”). И двете тези почиват на „просвещенски” възпрятия; и двете страдат от възрожденски комплекс.

Навсякъде в православния свят, където през последните десетилетия поместните църкви бележат възход, възраждането е свързано с литургията. В Русия, Сърбия, Румнъния, Гърция духовният живот се организира около оста на богослужението. Това се случва не във всички енории и не във всички храмове, а единствено там, където свещеникът служи с особена нагласа. Тя има нещо общо с достолепието – и не само. Нещо общо със смирението – и не само. Трудно е всъщност да се обхване този феномен. Абсолютно невъзможно е да се имитира. Имитацията в някои от нашите енории тръгна „по линия” на идеята за достолепие. И се провали в театралността. Някои свещеници се опитаха да накарат своите енориаши да четат заедно на глас Символа или Господнята молитва по време на Литургията. Мнозина се почувстваха като на рецитал. Нищо чудно. Личността на свещеника играе ключовата роля в процеса на литургичната обнова. Обнова не в смисъл на промяна на съдържанието на литургията, а на промяна на „съдържанието” на богомолците; промяна на наследените им лоши навици на съотнасяне с богослужението. Не на всеки свещеник е дадено да бъде двигател на този процес. Но призивът е към всички и никой няма право да се отказва.

Клерикалният синдром

Други, много по-умни от мен, хора отдавна са забелязали разрива между свещеници и миряни в Православната църква. Самото наличие на два отделни термина вече е силен индикатор за разпад на изначалното единство. Терминът „мирянин” идва от „мир”, „свят”. Това са вярващите в света. Но той не изключва свещениците. Те също са в света. Единствената правомерна класификация в Църквата е тази на миряни (включващ всички вярващи заедно със свещениците) и монаси (защото тяхното служение е да са „мъртви за света”). Дори и това разделение е исторически проследимо – монашеството датира от 4-5 век; дотогава laos-ът, народът Божий (миряните) е бил едно нерушимо цяло.

„Клерикализъм” е понятие, познато ни по-скоро от марксистката философия и идеология, отколкото от богословието. Изначалната непоносимост на марксизма и комунизма към Църквата намира израз в отношението към ръкоположената йерархия – отношение, вариращо от присмехулно-снизходително, през гнусливо, до наказателно-правно. В общи линии, в основата му лежи схващането за абсолютната излишност на Църквата (религията, както са ни учили, е опиум за народа).

В този текст под „клерикализъм” се разбират явления и процеси в нашата църква, които оскъдяват изначалната пълнота на православния църковен живот и затвърждават определен обществен образ на Православието, неприемлив от християнски позиции. Той се свежда до отъждествяването на Църквата със

свещенството и свеждането на ролята на миряните на „потребители" на богослужението.

Това е едновременно и абдикация на свещенството от неговото призвание, и узурпация на неприсъщи за него функции. Характерна за нашата православна общност е пълната невъзможност за каквито и да било организирани усилия. Тук пораженията на комунистическото минало, на държавно-доминиращото начало, са особено остри. В най-чистата си форма резултатите от тези поражения се проявяват в организационния живот на църковното ръководство. Разпространено е следното анекдотично определение на църковната организация: „бюджетно учреждение без бюджет". Бюджетно-плановите навици и свързаната с тях психология все още задават стила на работа и психологическата атмосфера в ръководството на църквата. И отново, този стил и тази атмосфера се сакрализират, към тях се отнасят като към свещена крава и призивите към промени се посрещат враждебно, като поредно покушение спрямо Православието. Малкото млади ентусиасти, които пряко сили се опитват да работят в църковната администрация, бързо се пречупват под огромния натиск на помитащата всичко инерция. Мои лични познати се промениха до неузнаваемост за последните три-четири години на работа в структурите на църквата – акцентът на тяхното пребиваване там неусетно се измести от това „да направя нещо" към „да си запазя мястото". В по-откровен разговор тези хора отчаяно споделят, че „нищо не може да се промени", но ми се струва, че те самите неусетно са станали част от тази невъзможност.

Външните белези на църковна организираност и самоуправление сякаш са налице, но при по-близък поглед бихме видели изпразненост от съдържание, имитация на църковна дисциплина и порядък, църковен театър, зад декорите на който наднича страшното лице на същата онази система, замислена и създадена, за да убие бавно Църквата. Десет години след промените пребиваването в каноничността се оказва единствената роля на нашата църква. Тази каноничност рядко се защитава с вътрешно-догматични аргументи; обикновено се доказва с факта на признаване от останалите канонични сестри-църкви. Но както в личния живот на човека светото тайнство Кръщение може да бъде валидно (канонично), без да се овещести в реалния му живот и без да доведе до богоуподобяване, така и църковната каноничност, ако не се живее в живота на обществото, чрез мисия, живо свидетелство и освещаване на всички аспекти на общественото битие, остава просто нереализирана потенция, заравяне на дадения талант в земята. Каноничността следва да бъде началото, а не краят и целта на църковния ни живот. Когато се превърне в самодостатъчно основание за съществуване на йерархията и крепост, от която да се хвърлят камъни, тя започва да ражда клерикализъм.

Болната църковност не живее; тя доволства в чувството си на пребиваване в истината. Болната църковност схваща Православието като нещо иманентно спрямо себе си, като неотнимаемо и неоскъдяващо вътрешно качество, което те

разграничава от „другите", разбирай – по-лошите от теб. Тържеството на Божията благодат в тази ситуация е потресаващо със своята сила – въпреки всичко, в България имаме канонична Православна Църква, неразделна проява на Вселенското Православие, от която можем да черпим живата вода на Тайнствата.

В интернет-форума на фондация Покров Богородичен наскоро се получи писмо, което колкото поощряваше, толкова и критикуваше опитите за православна журналистика, представени на страниците на списание Мирна. Авторът на писмото смята, че проблемите на Църквата в България не бива да се обсъждат в общественото пространство, че това нанася вреда на Църквата и се превръща в изкушение за хора извън нея. Смятам, че такова усещане на Църквата като затворено пространство, възприемането є като клуб със своите вътрешни интриги, клюки и котерии, на практика не се различава от светския подход към нея. Мисля, че най-важно е от какви позиции анализираш църковния живот и до какви резултати достигаш, а не пред какъв форум – светски или църковен – заявяваш анализа си. Странно е как някои хора в едни случаи твърдят, че Православната Църква в България е църквата на мнозинството, че 80 процента от населението са нейни пасоми и че държавата би следвало да я защитава, а когато факти от вътрешния живот на Църквата биват коментирани, изведнъж се оказва, че „църковната община" следва да бъде разглеждана в изключително тесен, едва ли не в приятелски смисъл, и въпросните милиони православни българи автоматично се поставят извън тази община. Този „гъвкав" подход при определяне границите на Църквата ми се струва прекалено интересчийски, за да бъде правилен. Освен това, православната аудитория би трябвало да знае всичко, касаещо църковния живот – включително и отрицателните му страни, за да бъде нейната църковност осмислена, трезва и твърда.

Едно от нещата, които крепят и хранят убийствения клерикализъм в църквата ни днес, е идеята за "дебнещите" вражески сили. Разбира се, такова опасение може да бъде споделено. Враждебни тенденции и действия сигурно ще забележим и от страна на държавата, и от страна на неправославните общности. Но фиксацията върху идеята за врага убива една друга идея – тази за личната отговорност. Когато свикнеш да (си) обясняваш всички проблеми в църквата с действията на външни сили („пречат ни..."), в едно несложно устроено съзнание остава малко място за въпроса за пределите на дължимото от теб самия.

Кастовото начало е поразило нашата църква отвътре. Свещениците например формират особен „фрагмент", който не общува радушно с висшето (монашеско) духовенство; когато кажем „църковна баба", всички си представяме завършен антропологичен тип; определени хора с лабилна психика съставляват друга прослойка – те често биват поразявани от беса на „свръх-православността" и, ако не бъдат лекувани, рушат не само собствената си личност, но и образа на Църквата в обществото.

Сам по себе си фактът, че в Църквата има хора с различен облик, не е страшен. Страшна е липсата на заедност; страшни са стените, които превръщат църковното семейство в скарано семейство, където членовете се виждат около Трапезата, но тя не ги приобщава, защото след Вечерята те не си говорят.

Църквата не само има определена роля в обществото; самата тя конституира общество. Тя е място, където се учим да бъдем заедно; където се учим да бъдем. Въпросът е не дали, а как да бъдем с другите. И тук отново не е полезно да се фиксираме върху външните форми на това съотнасяне – най-самотните в социално отношение хора, аскетите, понякога се оказват най-дълбоко и значимо свързани със съдбата на своите общества и на човечеството изобщо.

Днес измерването на православността на ближния (а единствената причина, поради която може да искаш да го правиш, е за да го осъдиш) е особено популярно занимание в нашата църква. Самоопределянето като православен посредством обявяването на всичко извън теб за различно от истината, се е превърнало в господстващ маниер. Апофатиката на това самоопределяне обаче няма нищо общо с апофатичния подход на ранната Църква – когато е трябвало да се поставят ясни и здрави огради около Истината.

Истинското Православие е рядко състояние на духа, което личността получава и губи подобно на вдъхновението.

Смятам, че същинската мяра на пребиваване в пълнотата на Православието може да бъде обратно пропорционална на мнението на човека относно тази мяра. Православието е нещо твърде велико и тайно, за да твърдиш, че го имаш. Твърдението не замества истината, а истината за нашата православност е известна само на Бога. Основания за това си убеждение намирам не само в Светото Писание и светите отци, но и в цялостния дух на християнството, към който се опитвам да съ-причастя вътрешния си човек.

Православността е мяра за принадлежност към Църквата. В този смисъл тя е много повече вътрешна, отколкото външна категория. Тя има белезите повече на самия живот на личността (динамичност, развитие, оскъдяване, боледуване), отколкото социалната проекция на тази личност (национален произход, социална принадлежност, културно-кастова обособеност, език на изразяване). В същия ред на мисли опитите да „измериш" православността на ближния неизбежно помътняват собствената ти православност. Днес самоопределянето на много православни у нас носи белезите на отъждествяването с определена социална прослойка, за каквато те считат Църквата. Тази прослойка, както всяка социална група, е развила свой език, свои разпознавателни жестове; тя има своите фаворити и своя естетика. За съжаление обаче, малцина си дават сметка, че тази прослойка не е тъждествена с Църквата; че нейните представители принадлежат или не принадлежат към

Църквата не по силата на познанствата си с други православни или мястото си в йерархията, а единствено поради живота на своя дух в Христа.

Архиепископ Иоан (Шаховски) пише:

> „В наше време може да срещнем „православен", който по духа си е истински сектант: фанатичен, чужд на любовта, рационално ограничен, осланящ се на човешки възгледи, който не се стреми, не жадува Божията правда, но е преситен от своята горделива правда, строго осъждащ хората от върха на тази своя мнима правда – външно догматично вярна, но неродена в Духа."

И още:

> „Православните по изповедание и по самосъзнание трябва да разберат, че Православието не е някаква привилегия, не е повод да осъждаш другия, не е гордост. Православието, напротив, е смирение, изповедание на пълнотата на Истината, колкото правда, толкова и любов. Православието трябва да побеждава единствено със своето сияние, както Самия Господ, а не с оръжие – стоманено или словесно, без значение. Православието не сияе в православно общество, в такова общество, което се гордее със своето Православие. То сияе в онзи, който е смирен в Православието си, който разбира чистотата на вярата не само с малкия си разум, но и с духа си и с целия си живот. Красотата на Православието е дадена за спасение на хората, а православните са започнали да я използват за осъждане и погубване на братята си".

Превръщането на Църквата в културно гето

Съществува мнение, че Православието не може да бъде модерно, защото истината не е модерна. На това мнение се противопоставя друго, не по-малко състоятелно, че Православието винаги е модерно, защото истината винаги е актуална. Да бъдеш актуален е една от проявите на модерността – разбирана не в преходния є смисъл, а във връзката є с реалната културна ситуация. И ми се струва, че причината, поради която днес трудно се съгласяваме за нуждата от „модерно" звучене на Православието, е неспособността ни да намерим ключа за прочитане на тази актуална (и значи, модерна) истина, която се съдържа в Православието; истина, която човек да може да възприема като новина, отнасяща се до конкретния му живот, в реалната му житейска ситуация. Неспособните да разберат Православието през очите на собственото си време и собствения си живот, за съжаление не си дават сметка, че тяхната неспособност може да се окаже пречка за мнозина други: „Горко вам, законници, задето взехте ключа на познанието: сами не влязохте, и на

влизащите попречихте” (Лук. 11:52). Съвременната култура е в състояние да манипулира човека и да го постави извън полето на Църквата именно защото му предлага отговори на житейски въпроси, които винаги са конкретни. И ако Църквата не участва в културата, освещавайки я, тя не участва и във формирането на съзнанието на съвременния човек; тя го загубва за себе си и за вечността. Вместо да говорим с хората и да им помагаме да разберат истината (защото това не е престанало да ги интересува), ние ги агитираме за Православието. Един руски свещеник разказваше, че за него особено силна в този смисъл е сцената на Разпятието, когато Христос се обръща към благоразумния разбойник с думите „Още днес ще бъдеш с Мен в рая”, без да се обърне към другия, за да го убеждава, да го „агитира”. Самият Господ на Вселената стои до човек, който преживява последните си мигове в неверие, и дори в този момент Той уважава неговата воля. Бог е до него. Той е; и оставя на човека да направи своя избор.

Ерих Фром озаглавява една от книгите си „Да имаш и да бъдеш”, визирайки два модуса на човешкото битие – този, насочен към придобиване на външни неща и онзи, който се организира около ценността на самата личност. В момента църковното ръководство неумело се опитва да „свои” обществената ситуация около себе си; заето е с експанзия и се мъчи да наложи своите очаквания дори на държавата – например, с изискването за въвеждане на задължителен предмет „Религия” в училищата. Това, което нашата църква в лицето на своите служители не прави, е да бъде. Не е необходима агресивна интервенция в личното пространство на човека, насилие над волята му. От Църквата се иска просто да присъства, но да присъства с цялата пълнота на живота в Христа. Само тогава мисията є е изпълнена. Думите на свети Серафим Саровски към Мотовилов: „Придобий мирен дух и хиляди ще се спасят около теб”, могат да бъдат отнесени и към колективния дух на Църквата.

Накъде ни водят тези наблюдения и имаме ли причини да бъдем оптимисти при толкова поводи за безнадеждност? Изобщо, трябва ли да бъдем оптимисти в социален смисъл; да очакваме непременно, непосредствено и неотложно църквата ни да промени своя обществен облик? Без съмнение такава промяна би била радостно събитие, но аз се отнасям по-скоро сдържано към краткосрочните прогнози за нейното настъпване. Този скептицизъм не е равносилен на отчаяние и има нещо общо с мисълта на Христос Янарас:

„Динамиката на църковната истина може да замре за някакъв период от време, Православието – да пази мълчание в продължение на много десетилетия и даже на столетия. Но отсъствието на конкретна историческа динамика и актуално свидетелство на Православието, въплътено в конкретна културна „плът”, все пак не означава, че семената на църковната истина са погинали, а скритият в тях живителен сок – пресъхнал. Някъде под повърхността в тях се таи живот и ще

настане ден, когато погребаното семе ще се пробуди и ще разпука притисналата го скала”.

Ще свърши ли зимата и кога? Въпросът би имал смисъл в контекста на една църковна общност с остро напрегнато чувство на очакване. Очакване най-вече на Христа, към Който християните да гледат с надежда за скорошна среща. Само в този трепет надеждата може да бъде онова разпукало се семе, което пробива снега. Надежда не за политически силна Църква (защото такава едва ли ще имаме някога); не за християнска държава (защото такава никога не е имало), а единствената надежда на християните – Самият Христос.

Бележки

* „Пастирът на Ерм” е написан от Ерм, брат на десетия епископ и папа Римски св. Пий I. Пий е оглавявал християнската община на Рим от 140 до 155 г. Тази книга заема едно от главните места в древната християнска литература и може да се счита за родоначалник на определен жанр духовно четиво, който по-късно е развит от светите отци.

[1] Не съм против изучаването на “Религия” в училищата, но нито задължителността, нито сухата информация за историята на религиите закономерно ще доведат духовната промяна, която цели Христовото Благовестие. Бел. авт.

Кой е Църквата?

(С Илиана Александрова)

През последните години срещнахме много хора със свои анализи и наблюдения върху състоянието на Православната ни Църква. Често се говори за кризата в Църквата, за репресиите спрямо Църквата, за разкола, за възраждането на Църквата, за пороците на клира и църковната организация, за имотите на Църквата... Говори се и в по-глобален план – за историческата мисия на Българската Православна Църква, за Православието и културата, за Православието и католицизма, за Изтока и Запада и т. н. И колкото повече се говори, толкова по-малко сякаш се казва. Откриваме, че съвсем не напредва разбирането ни за Църквата; така и не се уплътнява нейният образ в общественото съзнание. Питаме се защо е така – защо общество и Църква не се приближават в някакъв видим, осезаем порядък? Отговорите са важни за собствения ни духовен избор.

Изглежда, че Православната Църква в България преживява криза в своята земна оганизация. Но схващанията за тази криза, дори констатацията на нейното наличие или отсъствие, варират в такъв широк субективен спектър и "рецептите" за решаването на "църковния въпрос" са така взаимно изключващи се, че проблемът някак фрагментира, разпада се в хаотична, дразнеща, а понякога дори скучна съвкупност от привидно несвързани позиции и разсъждения. Има нужда да се извърши някакво колективно движение за осмисляне на ситуацията и формиране на единно съзнание за характера и измеренията на църковната криза. Само ако такъв синтез се случи, ще бъде възможно да се направят мотивирани и съзнателни усилия за оздравяване на църковното тяло. Тези разсъждения са необходими, ако има съзнание за проблем с мисионерската дейност на Църквата. За нас този проблем е очевиден и анализът му ни се струва необходим, ако решим да полагаме усилия за положителна промяна. За много от механизмите на тази промяна едва ли бихме могли дори да подозираме, но според нас е важно всеки от своето място да види част от истината.

Това общо движение, чиято първа стъпка така и не правим, се предшества и препятства от един голям въпрос – що е съборното съзнание и кой, в крайна сметка, е Църквата? Без съмнение в катехизиса и в много от старите учебници по богословие ще се срещне някое хубаво определение за съборност; ще се срещне и определение на Църквата като съвкупност от всички кръстени в Православието вярващи, но въпросът е доколко реално е единството и осезаема общността (койнония) за всички, които се наричат православни в България (според статистиката повече от 80% от населението).

Докато пишехме този материал, непрестанно си задавахме мъчителния въпрос: "Имаме ли право ние, грешните, да отсъждаме каквото и да е за Църквата, заставайки в позицията на външни наблюдатели и критици?" Въпросът за

собственото ни недостойнство не престава да ни тревожи, но в същото време сме убедени, че изпитаната лична болка за сегашното състояние на Българската Православна Църква е достатъчно основание да се опитаме да потърсим заедно някои отговори – заедно с нашите йерарси, с енорийските ни свещеници, с братята и сестрите в Христа. И ако се окаже, че болката е обща, то тя е болка на Църквата и ще можем с чисто сърце да я изкажем в молитвите си.

Такава е и целта на тази статия – да се опитаме да изкажем на глас неща, които ни тревожат като вярващи, без да навлизаме прекалено в областта на дължимото и желателното; да провокираме в събратята си индивидуална рефлексия, чиито резултати вероятно ще бъдат различни от собствените ни изводи; да събудим чувство на лична отговорност към Църквата, съчетано с духовна трезвост и самокритичност. И понеже съществува риск добрите намерения да не успеят, предварително молим читателите да ни простят евентуалните крайни мнения и неизбежната ограниченост на гледната точка.

Кой е Църквата? Това за нас беше фундаментален въпрос, предопределящ цялостното ни отношение към вярата.

СВЕЩЕНСТВОТО

Прочетената в книгите и постепенно осмисляна истина, че Църквата – това е богочовешки организъм, състоящ се от всички кръстени в името на Отца, Сина и Светия Дух, членовете на Тялото Христово, изповядващи Символа на вярата, непрекъснато биваше проблематизирана от досега ни с представителите на свещенството и особено на висшия клир.

Имахме много поводи да се замисляме за изключителната роля на духовника в личната съдба на всеки християнин. Рано или късно човек усеща неотменима нужда от лична среща и присъствие на свещеник в духовното си пространство. Може много да се направи за популяризирането на християнските идеи; може да се развие и обогати социалната мисия на Църквата, нейния авторитет и позиции, но основното и предназначение – да бъде място за лично спасение, не може да бъде изпълнено без участието на нейните служители – свещениците. В тази насока мисията на свещенството е неповторима. По думите на Старец Силуан, “ако свещеникът можеше да види сам себе си в каква слава служи, би станал велик подвижник, за да не оскърби с нищо живеещата в него благодат на Светия Дух”.

Първите ни срещи със свещениците и първите смущения, които ги съпровождаха, преживяхме като духовен опит в търсене на мястото си в Църквата. Всеки от нас прие Православието в зряла възраст с цялото бреме на нехристиянското си минало и предпазливост в допускането на алтернативи. Така съприкосновението със свещениците в моментите, в които имахме особено остра нужда от наставление и

подкрепа, а и от насърчение, за да продължим пътя си във вярата, ни донесе много разочарования и понякога беше болезнено. Открихме, че на вратата на храма не ни посреща благ и мъдър човек, готов да сподели своя опит и да ни окуражи; открихме, че никой не ни очаква с нашите "горещи" въпроси и не е готов да спори, да ни убеждава или разубеждава. С една дума, сякаш направеният духовен избор, който ни се струваше така глобален в личен план, изглеждаше безразличен за Църквата, която ни се явяваше в лицето на своите служители. Още пазим горчивия вкус на тези първи впечатления и опасението, че за някого, а може би и за мнозина, подобен опит би се оказал решаващ, за да отблъсне завинаги или задълго порива им към Църквата.

Непроменено обаче остана убеждението ни, че никаква революция в мисленето, никакво възраждане на Православието и укрепване на Църквата не би било възможно без съзнателното и вдъхновено участие на свещенството. За съжаление до този момент станахме свидетели единствено на вдъхновение, породено от желание за материални облаги; в някакъв смисъл дори разколът е следствие на такива нагласи. Не е тайна, че много от младите свещеници се присъединяваха към "алтернативния синод" заради по-големите заплати, по-доброто "разпределение", възможностите за бърза кариера... Чухме дори заплахи за свещеническа стачка по Великден, пак по повод ниските заплати. Но не чухме, нито видяхме свещениците да се обединят, за да подкрепят каузата за въвеждане на вероучение в училищата или да помогнат за решаване проблемите на богословското образование; нито пък да потърсят някакви форми за просвета на миряните, за социална мисия на Църквата и за съживяване на енорийския живот.

Откъде да тръгнем, когато мислим за проблемния образ на българския свещеник? Често чуваме да се говори за "45 години" борба срещу Църквата и свещениците; за методите на комунистическия режим в разправата с всичко здраво в Църквата (целенасочено проваляне на най-добрите кандидат-студенти в Духовната академия и насърчаване на некадърни и порочни в морален смисъл свещеници). Сякаш този отговор приляга на всеки въпрос и на всяка критика срещу слабостите в работата на свещениците и ниското ниво на тяхната богословска подготовка. Само че 45-годишния период приключи преди десет години, а съществена промяна на практика не се случи. Различна е посещаемостта на храмовете по големите празници, броят на "кръщенетата" и "венчавките", но атмосферата, в която те се извършват и начинът, по който в тях участват и двете страни – свещеникът и мирянинът – практически са същите. Един наш приятел сподели силното впечатление, което му направил свещеникът, когато след св. Кръщение му подал кичура коса от постригването с "наставлението" да си я пали по малко за здраве. Трудно може да бъде намерен свещеник, който да изтъкне някаква друга причина да се мине под плащеницата на Разпети Петък, освен отново "за здраве". Цялата неизследима дълбочина на църковната символика, църковното благочестие като начин на живот в истините на вярата, дори църковната проповед, остават дълбоко чужди и

непонятни за повечето миряни, защото именно свещеникът, който е призван да ги въведе в този друг свят, просто не е в състояние да го направи. И как тогава да се изкорени суеверието на т. нар. “бабешко православие”? Как хората да се научат да различават вяра от обредоверие? Как да разберат, че всяко движение, всяка дума, всеки предмет в храма имат своето обяснение и неповторимо предназначение и техният живот е единствено в мъдростта на вярата? Всичко това е част от промяната, която е нужно да се извърши в Църквата и без която е невъзможно връщането към корените на живото Православие.

Какво всъщност пречи на свещениците да застанат на мястото си? Ако потърсим отговор от тях самите, ще чуем, че това е тежкото финансово състояние на Църквата. Доколко обаче така нещата се обясняват? На първо място, допустимо ли е високата мисия на свещенството да се съизмерва с една чиновническа длъжностна характеристика? Свещеникът така или иначе е в храма – ниската му заплата и фактът, че не я е получавал от месеци ли е истинската причина за неговата неспособност да бъде истински пастир? Безспорно е тежко да се преживява при такива условия, особено в някои провинциални енории, където посещаемостта е много слаба и треби почти не се извършват. Но нещо ни кара да мислим, че дори тези условия да се променят, поведението на свещениците ще остане същото и така въпросът дали са заслужили заплатите си се превръща в риторичен. Даваме ли си сметка как един такъв подход убива самата идея за църковност, за общност, за пастирска грижа? Търсят ли нашите свещеници първом Царството Божие, та всичко останало да им се придаде? Известно ли им е, че най-просперіращите православни храмове са там, където издръжката на свещеника изцяло се поема от енорията и е в пряка зависимост от начина, по който той изпълнява пастирските си задължения? Готови ли са нашите свещеници да поемат не само материалните изгоди на една такава система (защото тя не е невъзможна у нас), но и огромната отговорност и повишените изисквания, които я съпътстват, или предпочитат да си спестят рисковете и да се задоволят със скромна, но редовна “институционална” поддръжка?

Нашите наблюдения досега ни убеждават, че като цяло българският свещеник избира втория вариант. И което е по-лошо, не иска и да знае за преимуществата на другия, които, пак казваме, далеч не са само материални. Конвенционалността и посредствеността на тази нагласа стряскат, но трябва да държим сметка за нея, ако искаме да бъдем обективни в оценките си. Всеки произволно избран свещеник в този момент би се заел да обясни колко безотговорни и ненадеждни са енориашите му и как им липсва всякакво православно възпитание, съзнание, загриженост за Църквата; как той не може да разчита на тяхната подкрепа. Питаме се кой е отговорен за това? Кой, ако не свещеникът трябва да приобщи тези хора към Църквата, и то така, че да не се чувстват там на гости; да ги научи да присъстват в храма; да събуди тяхното съзнание и да ги възпита в грижа за Църквата? Как

свещеникът може да извърши това, ако не го е осъзнал като своя най-първа отговорност и пряка задача?

Кръгът отново се затваря и някой трябва да направи първата крачка. Убедени сме, че това е свещеникът. Крайно време е той да насочи критичния си патос към собственото си поведение, вместо непрекъснато да търси оправдание в някакви съмнителни обективни пречки. Докато свещеникът не осъзнае, че работата му е нещо повече от социална роля; че във всеки момент тя е стъпка и към личното му спасение и въпрос на живот и смърт както за него, така и за човека, влязъл в храма, той няма да спре да се залъгва с оправдания и самооправдания и няма да надрасне образа на "требничар", така сполучливо и тъжно окарикатурен в народното съзнание.

Никой не може да върне достойнството на свещениците, ако те сами не го заслужат. И никой не може да ги замести в същото време. Колкото по-скоро те осъзнаят, че хората имат нужда от тях, при това имат нужда в един много по-дълбок и истински план, толкова по- скоро и по-благополучно ще свърши тази нелепа игра на излъгано доверие между свещеници и миряни; толкова по-лесно ще се запълни станалата прословута пропаст между тях.

В интервю за радио "Свободна Европа" един свещеник заяви, че такава пропаст не съществува. В подкрепа на твърдението си той сподели, че работи много добре с енориашите си, познава хората, които посещават храма и те от своя страна го търсят. Нека помислим критично: в колко от българските храмове на неделна литургия могат да се видят повече от 20-30 души (за делничните служби да не говорим) и от каква възрастова група са тези хора? Можем ли с леко сърце да се съгласим, че това е достатъчно, за да говорим за енорийски живот? Мислейки си за мащабите на една средна софийска енория, не можем да не се учудим на спокойствието, с което този свещеник отрече съществуването на проблем с посещаемостта на богослуженията. Бихме направили едно сравнение с посещаемостта на службите по големи празници. Къде са тези хиляди хора през останалото време от годината? Може би това са въпроси, които свещениците трябва да си зададат, освен ако не считат пастирските си функции изпълнени и преизпълнени с присъствието на двайсетината възрастни жени – обичайния кръг посетители към всеки храм.

ВИСШИЯТ КЛИР

Трудностите, които свещенството преживява в усилията си да бъде на нивото на духовните очаквания на миряните не могат да бъдат разглеждани извън връзката им със състоянието на епископата. Вярно е, че от една страна каноничите епископи през последните години са непрекъснато под прицела на добронамерени и (по-често) недобронамерени критики и понякога дори на съвсем тенденциозни обвинения, но от друга страна не можем да не забележим, че съществуват реални

проблеми, които трябва да бъдат осъзнати, за да се търси решение за благото на Църквата. Не се налага да изброяваме всички популярни обвинения към епископите и най-вече към Св. Синод като действащ ръководен орган на Православната Църква. По-важно ни се струва да потърсим причините и механизмите, по които се възпроизвежда тази неефективност на методите, с които днес се (само?)управлява Църквата.

Наскоро преглеждахме архиви на БПЦ от 30-те години и по-специално – кореспонденцията между двама тогавашни митрополити. Бяхме поразени от коренно различната атмосфера, която тази кореспонденция носеше – и в интелектуален, и в духовен, и в социален план – от атмосферата, която създава около себе си днешният епископат. Адекватност на израза, свързаност и осведоменост за обществените проблеми на деня, ясна и твърда позиция, чувство за лична духовна отговорност към вярващите, високо ниво на мисионерска, богословска и пастирска ангажираност и не на последно място – неподправено християнско смирение и готовност да приемеш с чисто сърце каещия се брат – това беше дълбокото съдържание на тези документи. Дадохме си сметка до каква степен сме отвикнали да очакваме от съвременните клирици да проявяват подобен дух в отношенията както помежду си, така и с нас, миряните. Простодушни ли са били нашите дядовци; отминало ли е времето на чистите идеали и наивно ли е от наша страна да очакваме хората в Църквата да се отнасят – вчера, днес и утре – по Христовите мерки? Едва ли. “Христос е същият”.

Цялостният облик на днешното свещенство и епископат се е формирал в продължение на десетилетия като резултат на процеси, добре насочени и управлявани от една враждебна на Църквата политическа сила. Но това не е отговорът, от който се нуждае днес Църквата. В стремежа си да бъдат лоялни към епископите като към безспорен, не зависещ от техните качества духовен авторитет, много от ангажираните ни църковници – и клирици, и миряни – предпочитат изобщо да не се занимават с проблемите на епископата. Бидейки не по-малко смирени и респектирани от епископското достойнство, все пак мислим, че често поведението на Св. Синод става повод за съблазън на мнозина, както въцърковени, така и невярващи. Разбираме, че това едва ли е целеният резултат, но само като се види този проблем, може да се търси начин за преодоляването му. И още нещо – този начин в никакъв случай не е секретността на заседанията и изобщо атмосферата на конфиденциалност, която витае около работата на Св. Синод. Не ни е известна друга поместна Църква, която да пази в такава дълбока тайна (от кого?) дейността на своя ръководен орган, а вярващите да узнават за нея от случайно промъкнали се сведения в светската преса. Диалогът, активната работа с миряните, са напълно чужди на маниера на работа на Св. Синод. Това е пагубна тенденция, тъй като кадровите, организационните и финансовите проблеми в него са съвсем реални. Както е вярно, че Св. Синод не е в състояние (по съвсем обективни причини) да се справи с тях за момента, така е истина, че единственият начин за промяна на

тези обективни условия е отварянето на църковната организация към онези, за които е предназначена и привличането на нови, правилно мотивирани и компетентни хора. Те биха работили както в рамките на църковната администрация, така и извън нея – за подобряване на общественото присъствие на Църквата.

Справедливостта изисква да споменем положителните усилия на някои църковници да бъдат на нивото на променените очаквания към тях. Но десетилетията на пълна откъснатост от света (не само в монашеския смисъл) зад дебелите зидове на митрополиите и сраствaнето с протоколната роля на обредчици и наставници си казват думата и в повечето случаи резултатите от подобни опити са неудачни. Едва напоследък някои митрополити осъзнават необходимостта да се облягат повече на организираните усилия на своите подопечни миряни – и то не без множество резерви и с мъка преодолявано недоверие.

Недиалогичността на нашия епископат пролича особено ярко през последните месеци, около взетото решение за излизане от световните икуменически структури. Макар и широко акламирано сред вярващите и свещенството, това решение беше прието по начин, който за пореден път показа липсата дори на идея за дискусия, за – нека си го кажем направо – приобщаване на Църквата ни към духовните и богословските усилия на всички поместни Църкви за преодоляване на проблема с икуменизма, който раздира повече от всякога православния свят. Едва ли ефектните театрални жестове ще решат този проблем, а сериозна дискусия за участието на нашата Църква в Световния съвет на църквите така и не се случи на нито едно ниво – епископско, свещеническо, мирянско. Извън съдържанието на самото решение – "за" или "против" икуменизма – обезпокояващото отново е възпроизведената и наложена парадигма на свеждането на Църквата и църковния живот до административните решения на епископата.

ЦЪРКВАТА И ДЪРЖАВАТА

Наскоро, при учредяването на една православна фондация, наш епископ бе помолен от присъстващите да каже няколко думи на пастирско наставление. Последвалата кратка проповед се свеждаше единствено до това: нямаме пари. Това изявление е симптоматично за вида анализ на ситуацията, който протича в епископските среди. От този анализ очевидно отсъстват всички важни елементи, които вълнуват повече или по-малко вярващите, тоест, самата Църква.

Непрекъснатото спрягане на проблема с парите на всички църковни нива всеки път пропуска главния въпрос: от кого очакваме да поеме отговорност за това? Питаме се не е ли очевидно, че този недоимък е следствие, а не причина на проблемите в Църквата. От кого епископите и свещениците очакват да получат финансова подкрепа за Църквата? От държавата ли? Държавата също преживява сериозни

икономически проблеми, а дори и да не беше така, готови ли сме и искаме ли да плащаме цената на една благоденстваща църковна администрация и йерархия – казионна Църква с всички произтичащи от това последици? (Част от този вид опит можем да си припомним от комунистическия период.)

Църквата е общество на вярващи. Тя не е част от социалните институти на държавата, за които данъкоплатецът е длъжен да отделя от доходите си. Няма никакво основание да се предявава подобна претенция към масовия гражданин, нито пък да се демонстрира обида, когато на тази претенция не се отговори. Вярно, има логика, която предполага държавата да се ангажира с официалната си църква. Но тази логика е политическа, външна за Църквата и не може да се преживява като нейна потребност. За да отидем докрай, бихме казали, че докато държавата в определен смисъл може да се нуждае от Църквата, Църквата изначално и същностно не се нуждае от държавата; такава нужда е най-сигурния белег за дълбока вътрешна криза и откъснатост от същината на Православието.

Съществуват примери в съседни държави, които оказват силна финансова подкрепа на Православната Църква. Погледнато отвън това може да се стори за някого твърде привлекателна картина на фона на мизерстващите храмове, свещеници и църковни институции у нас. Но един по-внимателен поглед би отчел не само ползите, но и огромните (духовни!) рискове на едни такива "сърдечни" църковно-държавни отношения – превръщането на Църквата в крупен икономически фактор, подчинение на духовните пред финансовите аргументи във всяка нейна обществена позиция; съмнителното пастирско качество на едно добре задоволено (меко казано) свещенство, и т. н. – все симптоми на упадък, които по- критичните умове в тези страни отдавна с тревога отчитат. Визията за икономически силна Църква не съвпада автоматично с идеята за силна вяра; многото нови благоустроени храмове не означават задължително пълни храмове и би било жалко, ако нашите епископи не си дават сметка или не искат да говорят за тези неща. Икономическата (и не само икономическата) криза, в която е изпаднала Църквата ни обаче не е равнозначна на безперспективност; напротив, дъното на тази криза (а ние смятаме, че сме ако не на него, то близо до него) ни дава възможност за избор, който да предопредели пътя на Църквата през следващия век. Вярата ни ни кара да желаем и да изискваме – смирено, но категорично – от нашите йерарси, които са призвани да го направят, този избор да бъде преди всичко духовен, продиктуван от духовни съображения и преследващ духовни цели.

А дали, как и кога Църквата ще има пари... нека да оставим утрешния ден да се погрижи за себе си.

Последните заигравания между държавната власт (особено президента) и каноничното църковно ръководство, отразени в светската преса, носят доста мрачни предзнаменования. Клирът недвусмислено показа вътрешната си неспособност да преодолее разкола и сега държавата може, в съгласие с "гласа народен" да влезе

спокойно в красивата и благодарна роля на помирител и спасител на Църквата. В тази роля на политиците естествено биха партнирали епископи и клирици с афинитет към демагогията.

За много практикуващи православни ситуацията е заразена със сатанизъм повече от всякога. Повече от всякога Църквата ни е заплашена от страхотен удар отвътре, насочен към самата й сърцевина. Дори и разколът да бъде преодолян с чисто държавни или в комбинация с църковни мерки, очертаващата се пост-разколническа картина може да зарадва единствено враговете на Църквата. Един активно-послушен епископат (и патриарх) може да се окаже много по-опасен от пасивно-послушния такъв. И ако досега клирът не показа заинтересуваност към същинските проблеми на Църквата и не излъчи от себе си проповедници и мисионери, увличащи примери на лична святост, какво ни кара да мислим, че след разкола това ще се случи? Няма ли да стане точно обратното – новото ръководство да спомогне единствено за формиране на една по-добре организирана, повече и по-наедро корумпирана администрация в расо и без расо, която бързо и лесно ще се разправи с "непослушните"? Без съмнение, държавата би помогнала много и с желание именно за такъв един процес. Но това ли е собствено църковният интерес?

РАЗКОЛЪТ

Разколът днес вече не е политическа и организационна, а духовна реалност – една межда, която минава дълбоко през сърцата ни и у едни предизвиква активност от комсомолски тип, у други – добре овладяно лицемерие, у трети – пълна апатия, у четвърти – шизофрения. Разколът е изпит, на който се провалихме като общност и като отделни личности. Той еволюира в сложен духовен комплекс (легион!) за объркване на умове и сърца, бавно и величествено потъна в нас, настанявайки се в най-интимните, най-Божиите ни пространства – там, където малцина вече ще могат да го открият в себе си и да му се противопоставят. Той проникна много по-дълбоко в колективното безсъзнателно, отколкото може да се съди по външните му прояви.

Основният удар, който разколът нанесе на Църквата, е крахът на идеята (и стоящата зад идеята реалност) на видимото църковно единство. Икономическите, организационните и дори каноничните последици на разкола са преодолими, но духовните поражения от едно сринато (ирационално, дори мистично) доверие към Църквата са неизследими. Като резултат сега и Църквата, и обществото трябва да извървят много по-дълъг и труден път, за да се срещнат изобщо.

Разколът перфектно изпълни предназначението си е сега спокойно може да ни остави да се преборим със сянката му. Някой ще подпише указ, друг ще изпрати ултиматум, няколко побелели глави ще позаседават и една сутрин може да осъмнем с обединена Църква; но каква тъжна победа! И най-страшното – в еуфорията малцина ще виждат пепелищата.

ПРАВОСЛАВИЕ И “ПРАВОСЛАВНОСТ”

В първите години на неофитски ентусиазъм, заедно с наши приятели, също наскоро приели Православието, създадохме група, която започна някаква просветителска дейност. Превеждахме текстове от чуждестранни православни издания. Смятахме, че те ще звучат като откровение за мислещия българин, развил особен имунитет срещу схематично-еднообразната църковна литература, предлагаща се у нас. Непретенциозното бюлетинче “Покров”, което издавахме, наистина беше посрещнато с искрена радост и благодарност от мнозина. Но тогава за пръв път се сблъскахме и с горчивите плодове на усилията си. Между нас нямаше богослови и това изглежда автоматично ни лишаваше от право изобщо да се изразяваме като православни (поне според някои свещеници и епископи). Англоезични автори, популярни в целия православен свят, но непознати на нашите свещеници, събуждаха у тях напълно еднообразни реакции и оценки: подозрение в най-добрия случай и скандал в по-лошия. Проблемът с тези автори не се поставяше във връзка с качеството им на православни мислители, нито дори с конкретната личност, съдбата и живота й в Църквата, а единствено с тяхната принадлежност към една непозната култура (непозната за повечето от нашите духовници). Излишно е да коментираме причините за тази културна изолация; опасното и тъжното в случая беше, че нейният резлутат – невежеството, се представяше като норма на истинска “православност”.

От момента, в който се заявихме като православни, почувствахме безусловния рефлекс в събратята си по вяра да бъдем причислени към някаква категория – положителна или (в повечето случаи) отрицателна; да бъдем отъждествени с етикет, с ключова дума, която да ни обяснява и изчерпва.

Тук се сещаме за реакцията на един столичен свещеник срещу поместения в бюлетина “Покров” кратък текст за почитането на Св. Богородица. Преводът беше от “Православна Библия с коментар”, издание на Православната Църква в Америка. Щом погледът му стигна до английското заглавие на изданието “Orthodox Study Bible”, той демонстративно хвърли бюлетина с думите: “Това не е православно!”. По това време преживявахме подобни реакции болезнено, защото от една страна се опитвахме да бъдем самокритични, да разберем и да се съобразим с основанията на нашите пастири, а от друга – просто не можехме да видим здравия смисъл в такива позиции. Така се учудвахме на лекотата, с която биваха заклеймявани като еретици авторитети като архим. Софроний (Сахаров), еп. Калистос Уеър, Александър Шмеман, Тома Хопко... Дори автори като Сергий Булгаков и Александър Мен, чиито принос в православната апологетика е безспорен, едва ли би трябвало с лека ръка да бъдат подлагани на крайни оценки, независимо от някои спорни от богословско гледище техни идеи. Оценката на цялостното им творчество и живот не може да извършва по повърхностен начин, с пълно незачитане на принципа на

православната “икономия” и не може да бъде грубо субективна, както това се случваше пред очите ни. Понякога една прочетена статия или дочуто-недоразбрано “авторитетно” мнение става достатъчно, за да бъде залепен завинаги етикета “неправославно” върху личността и нейното творчество.

Много може да се спори около свободната употреба на понятието “православност”, което мнозина изпол,зват като етикет. По начина, по който “православното благочестие” в неговия битов вариант се свързва изключително с външни, изпразнени от съдържание форми, а често и направо със суеверия, “православността” в мисленето и съответно в църковната литература намира израз в придържането към остарял, схоластичен език, назидателен тон и ограничен кръг автори, които нашите свещеници са изучавали в семинариите и в Богословската академия. Всеки опит за проникване в дълбочина на проблематиката, за търсене на по-адекватен изказ, за оживотворяване на онази “вечно млада старост” на Православието в света, в който живеем, се посреща с агресия от болшинството наши свещеници и вярващи. Това, разбира се, няма нищо общо с националните ни особености. Съвсем наскоро в Русия група свещеници (насърчени от Екатеринбургския епископ) публично изгориха книги на о. Александър Шмеман, Иоан Майендорф и Александър Мен. Такива “православни” аутодафета са показателни за характера на времето и за трагичния психологически дискомфорт, преекспониран до фанатизъм в мнозина наши събратя, готови с горене на книги да принасят Богу слава.

Православието е вяра, призвана да преобразява човека и света. Мислехме си как може да стане това при пълната липса на способност да бъдеш отворен към другия, да го чуваш, да разсъждаваш върху неговата позиция и да търсиш начин да се изразиш така, че да бъдеш разбран и приет. Как изобщо е възможна православната мисия, ако не вярваш, че пълнотата на живота, която ти е дадена в Светия Дух, е в състояние да усвои, да погълне и преобрази всяка непълнота, всяка ущърбност у другия? И тогава, откъде се ражда и на какво е признак този страх, това гнусливо потръпване пред недостатъчно “православното”, онова, което не познаваме или просто не разбираме? Нали без близостта е невъзможна грижата за ближния; невъзможна е и християнската мисия?

Постепенно, задавайки си тези въпроси, осъзнахме, че консервативното приемане на “статуквото”, удобното самоограждане с готови и лесни постулати, преживяването с няколко добре усвоени стереотипа на православно благочестие може да бъде точно толкова опасно и пагубно, колкото и незачитането на църковния авторитет и “свободната” духовна практика. Повтаряхме си, че православната вяра е живот – живот в Духа, живот в Самия Бог и в ближния (както казва архим. Софроний “моят ближен е моят живот”), а на живота е присъща динамика; той е процес, непрекъснато проблематизиране, диалогизиране, движение; присъщи са му рисковете; както неразрешимите въпроси, така и

неочакваните отговори. Не е възможно да останеш в затвореното, "удобно" православие, ако наистина искаш да живееш във вярата. Не можеш да си скроиш Православие по своя мярка, но можеш да се самоизлъжеш успешно, прикривайки собствената си несигурност – емоционална и догматична – зад непробиваема "православност" и така да прекараш (спокойно?) живота си. Отказът от диалог с другия най-често е отказ от диалог със себе си и следователно отказ от духовен растеж. Така превръщаме Църквата от спасителен кораб в скривалище и много хора остават в нея (в нея ли са всъщност?) заради собствените си комплекси, най-грубо казано, превръщайки църковното пространство в поприще за (понякога патологична) себереализация. Темата за патологията, макар и неприятна и премълчавана, също не е за пренебрегване. В Църквата има немалко хора, за които границата между благочестие и фанатизъм често съвсем изчезва и неспособността на много свещеници да разграничат духовните от психиатричните проблеми на някои свои пасоми често задълбочава проблемите.

Не бихме споменавали всичко това, ако нямахме преки, много тягостни впечатления от процеса "православност" – ултраправославност – психиатрия, протекъл в наши познати. Този процес си има дълбоки психологически корени. Неуловими вътрешни движения придобиват огромно значение в личния път на християнина и ситуацията, в която е поставен и с която трябва някак да се съотнесе, може да предопредели модела на духовно поведение. За да съвместиш в себе си, в ума си и сърцето си, разкъсващия парадокс на един кризисен етос – християнската риторика и анти-християнското поведение на онези, които би трябвало да бъдат духовни водачи на нацията – е нужно опитно духовно водителство и огромно усилие на волята, на което малцина са способни. Безусловната нужда от абсолютен духовен авторитет и трагичното отсъствие на такъв в съвременния ни православен контекст; очевидната фрагментираност на Православието и в национален, и в световен мащаб и безкрайните обвинения между групи в църквите и между самите църкви в отстъпление, в неканоничност и какво ли не – всичко това създава духовна атмосфера на несигурност, вътрешна нестабилност, фрустрация; в крайна сметка се задействат механизмите на сектантската психология, представяща се за защитник на истинското Православие.

Така Православието започва вътрешно да се изживява и отстоява като принадлежност към група, а не като начин на живот. Представите за каноничност и следователно за пребиваване в истината се профанизират, юридизират и радикализират. Проблематизираният от всякакви разколи идентитет по необходимост се защитава с агресия към всичко, обявено за чуждо от авторитета. Често се забравя обаче относителният авторитет на индивидуалното мнение пред съборното съзнание. А изява на съборността все по-рядко се търси...

Ако се върнем към печалната тема за патологията, именно етосът на тоталното разделение води до неспособност на някои по-нестабилни психики да издържат на

вътрешня конфликт. Но, както каза един уважаван от нас психиатър, страшни са не откровено полуделите, а онези, които са опитомили вътрешното си инферно и са успели да го скрият от другите и от себе си, като същевременно демонстрират напълно православно по външните си форми поведение. На християнски език това духовно движение се нарича лицемерие.

Ще признаем, че личният ни опит и в "ортодоксията", и в "ортопраксията" също е пълен с лутания и грешки в търсене на собственото ни място и на същинското съдържание на православността, в която не бихме искали да вложим имплицитно отрицателно съдържание.

ИНТЕЛИГЕНЦИЯТА

Проявите на "нездрава православност" съвсем не са свойственина онези, които общественото мнение нарича "фанатици". Представители на интелигенцията също като че ли се оказват податливи на този "вирус", макар и в други форми и в различна степен.

Част от православните интелигенти (доколкото такова понятие може да съществува) станаха изразители на не по-малко смущаващи и в определен смисъл пагубни тенденции – пагубни за желаното от нас църковно възраждане. Имаме архитекти, които проектират и строят църкви, иконописци, които ги изписват, журналисти и философи, които пишат на православни теми. Бидейки некритични към здравото и болното в църковното съзнание, подобен тип интелектуалци често стават носители и проповедници на собствената си версия на "православността", пришивайки православна лексика и така придавайки допълнителна стойност на личните си интелектуални и артистични усилия. Тяхната духовна нагласа е опасна, защото възпроизвежда като някакъв декоративен елемент най-характерните, но и най-външни белези на църковността. Така много недъзи получават своето оправдание и потвърждение в този маниерен синдром на демонстративна близост с Православието почти като вид ексцентричност; близост, която обаче не потапя в същинския живот на Църквата. И макар че тази интелигентска "православност" остава повърхностна и външна, тя се демонстрира като жизнено и творческо кредо; хвърлят се усилия тя да стане популярна и заявена пред обществото. Често тези усилия са успешни.

Паралелно с това протича, макар и много по-незабележимо, една друга тенденция – формирането на консервативна православна интелигенция. Подчертано и болезнено отстоявано честолюбие, изживявано като неизбежен индивидуализъм, неприязън към каквито и да било форми на съвместна работа и поведение, фрагментираност – това са преките ни впечатления от поредицата срещи с тези хора, за които ни е все по-трудно да мислим като група или общност. Скоро наш приятел обобщи наблюденията си в тези среди с думите: "Жалко е, че

православните са един файтон хора и не могат да се разберат помежду си". До този момент въпросният "православен интелигентски кръг" (предимно от университетските среди) е демонстрирал пълната си неспособност да осъществи някакво вътрешно единство и в същото време да заяви общественото си присъствие. Това е смущаваща констатация, още повече че общата вяра би трябвало да бъде доста по-силен обединителен принцип от всяка друга кауза.

МЕДИИТЕ

...Портите на храма са плътно затворени – нещо необичайно за делничен ден. Внимателно открехваме тежкото крило и пристъпваме в притвора. Посрещат ни ослепителни прожектори, прогонили храмовия сумрак и раздразнен вик-предупреждение: "Тишина – запис!". Гласът принадлежи на жена на средна възраст, суетяща се около неколцина оператори и осветители. Храмът е опразнен, ако не се брои снимачният екип и фигурата на известен наш богослов, застанал пред царския престол. Заслепен от прожекторите, целият плувнал в пот от излъчващата се от тях топлина и излъчващото се от него самия смущение, човекът полага усилия, граничещи с героизъм, да изглежда естествено. От него се очаква да каже някакви богословски неща пред камерата. Първият му опит, плод на искрено вдъхновение, е почти успешен, като се вземат предвид нечовешките условия. После обаче режисьорката му връчва огромна кожена папка, от която говорещият иначе гладко богослов трябва да имитира изразително четене и да повтори вдъхновеното си слово.

Тук някъде не издържаме и тихичко се измъкваме от тази жалка творческа лаборатория, обзети от искрено съчувствие към богослова. И към бъдещите зрители на раждащото се в мъки поредно "православно" предаване на Българската национална телевизия.

Рождественските и великденските празници предложиха пред цяла плеяда треторазредни телевизионни ударници възможност за изява. В музика, слово и образ те ни сподобиха щедро със своята си версия на православно послание. В това послание неизменно присъства гласът на диктора – изразителен, драматичен глас, който ти казва нещо много важно. Глас, школуван в рецитали и радиопиеси и напомнящ едновременно за няколко неща: изброяване имената на героите по време на тържествена заря-проверка; отчетен доклад на партийно събрание; рецитал на състав за художествено слово със стихотворения за Родината. Набляга се на идеята за "импресия", нарочно се търси архаична лексика за едно "по-сериозно" звучене. Назидателно и дистанцирано. Следователно – скучно. В крайна сметка – ненужно.

Според нас за Православието може да се говори убедително и ангажирано единствено от позициите на споделената лична опитност – искрена и естествена, безхитростна и честна. Такава опитност задължава; тя е свързана с отговорност и

уважение към зрителя и слушателя, а когато пък се произвежда медиен продукт, тя се изразява в ясна позиция, внимание към детайла – и много вдъхновение. Нито едно от тези неща в нашите предавания.

Няма да говорим за цялостната "религиозно-културна" вълна, помитаща и без това жалките останки от добър вкус в медиите по големите християнски празници. Не искаме да споменаваме дори пуснатите в масово обръщение коледни и възкресни песни на наши поп-величия, неизменно включващи детски хор, пригласящ на припевите. Емблематичен за качеството на медийния продукт може да бъде образът на врабчето, което се прекръстило в комина (от една коледна песен на "Тоника СВ"). Доскоро смятахме, че с обсесията си по битовите и кулинарни подробности около празниците (баници, краваи, сурвачки) нашата журналистика изпада в крайност, от която по-далеч и по-долу не може да се стигне. Сладникавият фантазен образ на детско благочестие и кръстещият се в комина врабец обаче откриват очевидно нови, неизследвани хоризонти пред търсещите умове на нашите културтрегери. За някои от тях знаем със сигурност, че до неотдавна са били партийни секретари. В това не би имало нищо лошо, ако не се отразяваше така пагубно върху сегашното им "творчество". Въпросното творчество разкрива личности, отстоящи на светлинни години от св. Православие. И ако самите автори без колебание и дори с възмущение от така поставения въпрос биха се причислили към редиците на Църквата, то нещо ни подсказва, че в един по-личен разговор същите тези хора биха споделили, че "вярват в себе си", че винаги са знаели, че "има една сила", че "ние българите сме си православни" и че "Бог е един, а пътищата към него – много" или произволна комбинация от подобни клиширани веруюта на невъцърковения или изобщо невярващ българин. Не можем да не си зададем въпроса: "Каква обществена нужда извиква към живот всички тези предавания, статии и песни за вярата, произвеждани от невярващи за невярващи?".

За последна илюстрация към темата за медийната неадекватност спрямо Църквата бихме използвали образа на една журналистка, трескаво нахлула в женски манастир с въпрос, изстрелян от упор в мирно работещата в градината монахиня. Въпрос-"провокация", въпрос-"шедьовър": "Щастлива ли сте?"

МИСИЯТА

Грубо очертаните в тази статия процеси в нашата Църква са довели до резултата, който днес изживяваме и мислим в понятията на кризата. Църковното съзнание е маргинализирано спрямо цялостното обществено съзнание; то се изживява като маргинално, мисли себе си като маргинално, и, което е по-лошо – опитва се да се възпроизведе именно като маргинално съзнание. Тази маргинализация ражда от себе си и субкултура, но субкултура в отрицателен смисъл – като изпразненост, а не

като жива алтернатива; като недостатъчност и оскъдица в сравнение с изтиканото в забрава изобилие на живота.

Създадената с течение на годините "лоша" субкултура, идентифицираща се с Църквата, обхваща пространството както на клира, така и на мирянството. Език на изразяване, отношения, човешки типове, храмова естетика (и хигиена), стил на богословстване и богослужение, енорийски живот (по-скоро липсата на такъв) – всичко това е формирало една много характерна атмосфера, пречупваща и най-чистите и истински духовни пориви, убиваща опитите за дълбинно осмисляне на вярата и представяща се за най-автентично Православие. Всичко, което би трябвало да ти говори и да открива Царството Небесно, в момента е устроено и се държи така, че да го скрие. Наистина, огромни усилия са нужни, за да проникнеш отвъд видимите (и нелицеприятни) форми, за да вкусиш от духовните плодове на същинското Православие. Това, което поразява дълбоко, са уникалните способности за самовъзпроизводство на тази субкултура. Но рудиментарният характер и пълното отсъствие на свързаност с живото сърце на Православието правят произведенията от тази субкултура "православен имидж" все по-непривлекателен, и всеки външен опит той да бъде изкуствено съживен и разкрасен (напр. със задължителна употреба на новобългарски на мястото на църковнославянски в богослужението) неизбежно ще задълбочава тази отчужденост.

Ако трябва да синтезираме всички проблеми в една дума, то тя ще бъде "мисия". По наше мнение причините за съществените разминавания между форма и съдържание и за неблагополучията, характеризиращи социалното поведение на БПЦ през последните години, могат да се обобщят така: във всички "стълбове" на църковния живот – епископат, свещенство, миряни – липсва основното разбиране и необходимата мотивация за мисионерското служение на Църквата в обществото. Оттам произтичат всички останали проблеми. Ако това призвание се мислеше като най-важно и се преживяваше като лична задача на всеки Христов служител (защото такива би трябвало да се считат всички членове на Църквата), много от проблемите щяха да отпаднат по естествен начин и нямаше да се налага непрекъснато да се изказват поредните съображения на всяка от страните в един така и непроведен диалог между Църква и общество, а много от задачите на църковната йерархия и на редовите енорийски свещеници биха били самопонятни и не биха се налагали специални обяснения за тях. Както пастирската грижа, така и просветната и образователна дейност, социалната благотворителност и призванието да бъде морален и светогледен коректив в едно нехристиянско общество биха се преживявали и извършвали като неотменима част от цялостната мисия на Църквата.

Разказаните наблюдения не ни оставиха безразлични, защото неизменно ги съотнасяхме с въпроса "Кой е Църквата?" Намерихме смисъл да ги споделим, защото отговорът предполага, че Църквата започва от отделната личност в нейното

единение с останалите в Христа. Според нас страшни са не обективните измерения на кризата, а загубата на съзнанието, че проблемите, които преживява Църквата не могат да останат извън личното пространство на всеки неин член. За съжаление този процес на разграничаване на отделната личност от Църквата като организация вече се е случил и е нужно усилие, за да се преодолее "вътрешния разкол". За да се почувстваме по подобаващ начин в Църквата, трябва не само да мине време (както мислят мнозина, когато обясняват сегашните проблеми с лошото наследство), но това време да се насити със съзидателно напрежение и воля да преосмислим собствената си позиция, като се върнем към чистите извори на Православието. Такова преосмисляне неизбежно ще проблематизира някои от формите на сегашното ни благочестие, ще разкрие много неправилни проекции на Православието в личното и общостното съзнание, но този катарзис е необходим. В противен случай може би ще останем близо до социално приемливия образ на Църквата, но ще се отдалечим от нейната небесна реалност. Често истината, че се спасяваме в Църквата и чрез Църквата се разбира неправилно и така се губи съзнанието за призванието ни да бъдем съработници на Бога в делото на спасението – нашето и на ближните. Нещо повече – в православен контекст именно грижата за спасението на ближния предопределя собственото спасение и на това разбиране се основава християнската мисия в света.

"Не вие Мене избрахте, но Аз вас избрах и ви поставих да идете и да принасяте плод, и плодът ви да пребъдва, та, каквото и да поискате от Отца в Мое име, да ви даде. Това ви заповядвам: да любите един другиго" (Иоан 15:16, 17).

Младежта и Църквата

доклад пред младежка православна конференция

Ваше Светейшество,

Ваши Високопреосвещенства,

Всечестни отци,

Братя и сестри в Христа:

С особена радост ви поздравявам с днешния празник, Неделя Православна, и ви пожелавам светлината на светото Православие да огрява всичките ни дни на тази земя.

Този празник ни кара да си припомним за пореден път “вечно младата старост” на нашата вяра, по израза на един съвременен богослов. Младост и старост, предание и живот, обнова и твърдост на вярата, в Православната ни Църква пребивават винаги в нерушимо единство, споено от благодатта на Духа Свети.

Поколенията са относителна категория в нашата Църква. В живота на Духа старите по години често са се оказвали носители на обновата в Христа. Ролята на младите в Църквата обаче днес е особено актуална тема, поради няколко причини.

Обществата в Източна Европа и бившия Съветски съюз изживяват преломен период. Период не само на икономически трудности, граничещи с катастрофа, но и на коренно преосмисляне на идеите, които лежат в основите на тези общества; на формиращите ги култури и ценности. Такива периоди в историята са рядкост, но случи ли се да живееш именно в тях, предизвикателствата и възможностите, които се откриват пред търсещия младежки дух, са огромни по своето значение.

Проблемите на прехода са често спрягана тема. Споровете и политическите декларации обаче често избягват най-важния въпрос: преход към какво? Техническите детайли по преизграждането на една икономика и на една обществена структура не могат да засенчат главното – а именно, че перспективите пред съвременния свят са неясни; идеалите и ценностите, които движат политическите елити – неубедителни, а средствата за постигане на тези идеали – противоречиви или направо неприемливи.

В този хаос от мнения, в този морален, културен, икономически и обществен упадък, има един глас, който рядко или почти никак не се чува. Гласът на Православната Църква. Този глас със сигурност не може да си служи с общоприетия и опошлен от медиите език. Той със сигурност няма да хули, да заклеймява и

обижда. Той сигурно няма да бъде силен и няма да говори лицеприятни неща. Но обществата ни имат нужда от него именно сега, когато решават съдбата си; когато препотвърждават или отхвърлят хилядолетната си културна принадлежност; когато, в крайна сметка, за пореден път в историята, правят избора си – с Христа или против Него.

Днес младите хора са поставени в ситуация на избор. В тяхно лице избор ще направят десетки нации. За съдържанието на този избор апетитите са много и не бива да си правим илюзии, че той ще бъде изцяло свободен и съзнателен. Цялата мощ на медийната машина, на образованието, на държавни и частни институции, е впрегната, за да отклони избора на младите към преходни, безсъдържателни, плитки, и най-вече, удобни идеологии. Борбата за сърцата и умовете на младото поколение тече с пълна сила и нейният изход ще определи облика на нашите общества в следващото хилядолетие.

Светото Православие, вярата на нашите деди, светлината на Истината, огряла нашите земи преди повече от хиляда години, оцеля в историческите бури, закриляно от Светия Дух Христов, единствен източник на надежда и просветление. Няма значимо културно постижение в нашата история, което да не е свързано по някакъв начин с Православието; нямаме никакви други основания за национална гордост освен онези, които черпят вдъхновението си от Църквата. И това, което днес ни се предлага като национален идеал, а именно – приобщаването към Европа, бледнее пред дълбочината на нашата православност като нация; обижда най-съкровените измерения на нашето национално битие; стои изкуствено, фалшиво и грозно, подобно на рекламен афиш пред стара икона.

Както отделните хора имат своя неповторима ценност в Божиите очи, така и отделните нации са уникални. Разбирането за уникалността на човешката личност е нещо особено присъщо на християнството. По същия начин и идеята за неповторимостта на отделната нация е много важна в християнския мироглед. Тук имаме примера на Израил – богоизбрания народ. Но както Израил е богоизбран, така може да се каже,че всеки народ е богоизбран да бъде неповторим съсъд на Божията благодат. Голямото предизвикателство пред всяка нация е да разбере своето уникално място в този хор от нации, които славят Бога, всяка по свой начин. В този смисъл българската култура е в най-големия си разцвет точно когато е най-тясно свързана с християнството. Всичко онова, което наричаме Златен век или апогей на българската култура, по един или друг начин е свързано с християнството. Има много опити да се докаже, че българската култура има нещо общо с тангрическия култ, с някакви нехристиянски идолопоклонически практики. Всъщност това са само теории. В нашето самосъзнание като нация ние нямаме никакви индикации, че сме постигнали някакви значителни културни постижения извън християнството.

Има една много интересна сцена от нашата история, когато Търново пада под ударите на османските турци. Духовният водач на българите св. Патриарх Евтимий Търновски е трябвало да бъде съсечен, заедно с всички знатни българи. Историята разказва, че ръката на палача се парализирала когато дошъл реда на българския патриарх. От страх пред това Божие чудо турците решават да го изпратят на заточение. Пророчески са думите, които св. Патриарх Евтимий Търновски изрича при прощаването си с населението на Търново: "На Светата Троица ви оставям, сега и вовеки веков". Това е за мен историческият модус, в който е поверена България. Тя е оставена на Бога: на Бог Отец, Бог Син и Бог Свети Дух. И всичко друго, което правим извън този модус е отклонение от нашата култура, от нашата идентичност. Оттук и голямото предизвикателство към следващото поколение българи – да осмислят духовната страна на нашата история. Всяка нация трябва да има усещането, че изразява нещо много уникално Божие и го предава на останалите. Ние сме имали това усещане когато сме предавали писмеността и Библията на останалите славянски народи. Трябва да се връщаме към този апогей, ако искаме да запазим своята уникалност като нация – иначе ще се разтворим във всичко останало.

Затова младите в България и във всички православни страни трябва да знаят, не само с ума си, но и със сърцето, висшите измерения на определението "православни", което те са призвани да изпълнят със съдържание. Едва ли ще ни се прости, ако не успеем да предадем живата вода на християнската вяра на жадните за смисъл млади души.

Все повече млади хора тръгват по пътя на християнството. Това не е само въпрос на тяхната лична обнова, но и въпрос на оцеляването ни. За младите хора често се използва клишето, че са "живата съвест" на обществото. Дори само като понятие съвестта не може да съществува извън християнската култура. Както е характерно, че Божият глас говори чрез съвестта, така характерно е за младежката възраст да бъде съпътствана с енергия и радикализъм в отношенията. Тази енергия може да се използва както за "ангелски", така и за "бесовски" каузи. Младите са много искрени в своите търсения, ето защо те много лесно могат да бъдат употребявани и за неморални каузи. Те трябва да използват големия дар, който им е даден, а именно интелекта, за да пресяват нещата. На младежите може би повече от всеки друг е необходима дарбата за разпознаване на духовете, за да знаят на какво да отдават тази благодатна енергия.

Но как да стане това? Как да откъснем младия човек от компютъра, от дискотеката, от работното му място, от студентската скамейка, за да го въведем в живота на Църквата? Кой трябва да стори това? Чия е отговорността, ако това не се получава? Въпроси, за които аз нямам отговори. Имам интуиции, имам някои наблюдения и лични впечатления, но нямам готови рецепти. Затова мога да говоря единствено от позициите на собствения си път в Православието и на този на моите приятели.

На първо място, трябва да отворим сетивата си спрямо всичко, което се случва около нас. Нашата Църква има важното и вярно усещане за безценното съкровище, което пази, но съществува и характерното за всеки пазител изкушение да се затвори при съкровището си. А това не бива да се случва; светилникът трябва да се сложи на високо място, за да го виждат всички. В Църквата днес навлизат (слава Богу!) стотици млади хора, с най-различни професии, интелектуално ниво, интереси, социално положение. Не можем да очакваме, че всички те ще имат еднакви начини на изразяване и еднакви духовни нужди. Ето го и първото голямо предизвикателство пред Църквата и пред младите хора на прага ѝ – предизвикателството на срещата. Срещата е вълнуваща; тя е важна и за двете страни. Младите хора трябва да застанат смирено пред светинята и да оставят гордостта си навън. Нищо повече не се иска от тях. От другата страна обаче стои също човек – това е свещеникът, епископът, монахът. От неговото поведение зависи във висша степен дали тази среща изобщо ще се състои. Как ще посрещне той младия човек? Като благ пастир или като гневен съдник? Какво ще му каже? "Добре дошъл!", или "Къде беше досега?"?

Веднъж вече влязъл в Църквата, младият човек не може да не реагира по младежки – радикално, емоционално, идеалистично, максималистично. Той ще иска веднага да разпознае "своето" Православие, за което е научил от книгите, в реалността, която го посреща в нашите църкви. А тя не е розова. Ниска богословска култура, липса на навици за духовен живот, отсъствие на енорийско общуване, слаба молитва, човешка немощ – всичко това рано или късно се превръща в болка за младия човек, в камък за препъване, във велико изкушение. Тук вече инициативата преминава в негови ръце. Ако е разбрал, че за всичко е отговорен преди всичко той самия; ако е отсякъл навреме от себе си беса на осъждението и ако е разбрал, че Църквата започва и се гради от собствената му кръстена душа, вратите на благодатния живот ще се отворят широко. Ниска богословска култура сред вярващите? Тогава сам ще започна да уча, ще уча и останалите; ще превеждам и издавам книги; сам ще пиша, ако трябва. Няма духовен живот сред православните? Ще заживея сам такъв духовен живот и ще дам пример и на останалите. Енорията е слаба? Сам ще потърся начини да я укрепя – чрез благотворителност, всякакви форми на общуване и обща изява. Свещеникът ми е немощен? Аз също съм немощен; ще се подкрепяме в немощите си. Ако сме заедно, и Бог ще ни помогне.

Да останеш в Църквата след като премине първоначалната еуфория – това е другото голямо изпитание. Еуфорията е психологическото изживяване на радостта от близостта с Бога – благодатта, която ни се дава в началото, а после като че ли се отдръпва, за да последва нашия отговор. За да последва истинският ни избор. И макар че отново страните са две, младежът е сам със себе си в тази борба. По-скоро, отговорността му е много повече лична. Той вече знае истината. Предстои му усилието и кръста на избора. За провала си оттук насетне той никой няма да може да вини.

Третото голямо изпитание, според мен, е отиването в света; влизането в света с новото съзнание на вярващ човек. Всички християни сме изпратени в този свят с мисия. Веднъж влезли в благодатния живот на Църквата, рискуваме да го загубим, ако превърнем вярата си в удобно убежище – в скривалище само за нас, от бурите на деня. А понеже бурите в последно време (и в последните времена) стават все по-страшни, то и изкушението да се заключим в Църквата и да сложим капаци на прозорците става все по-сериозно. Да, Църквата е новият Ноев ковчег; тя наистина ни спасява и закриля. Но ако забравим, че в момента, в който влезем в този Ноев ковчег, ставаме отговорни за спасението и на всички, които са навън, убежището едва ли ще ни ползва.

Слава Богу, младите имат естествената вътрешна необходимост да споделят вярата си; да я преживеят заедно със свои връстници; да възкликнат радостно пред целия свят заради радостта от новопридобитото си съкровище. И затова ги виждаме да пишат книги, да се събират на лекции и беседи, да набират текстовете на св. Отци на компютър, за да ги публикуват в ИНТЕРНЕТ; да водят радиопредавания и телевизионни програми. Да търсят отговори; да не се колебаят да поставят въпросите – пред себе си, пред своите църковни предстоятели, пред обществото.

В това движение отвътре навън, предизвикателството и отговорността отново сякаш сменят посоката си. Виждаме как църковното ръководство се смущава от тази активност; виждаме как в църковните среди плъзват слухове, епитети и подозрения веднага щом някъде се създаде нещо ново; виждаме една недобра защитна реакция, която за съжаление често няма нищо общо с грижата за опазване чистотата на Православието. Ето тук свещенството и изобщо клирът трябва да положи усилия (защото усилия се изискват от всички без изключение) – да помисли седем и седемдесет пъти по седем, преди категорично да отхвърли или осъди една или друга младежка група, една или друга проява, едно или друго желание за църковна дейност. Младите се нуждаят от наставничество, не от заплахи; грижата за тях е грижа за Църквата – може би най-важната в момента. Явно тепърва ни предстои да осмислим същината и да започнем да черпим от богатствата на това най-важно за Православието човешко взаимоотношение – между ученика и неговия духовен наставник, между търсещия и намерилия, между питащия и знаещия отговорите. Моля се на Бога тази среща да се състои по-скоро и това отношение да се превърне в правило, а да не остава изключение.

И така, три предизвикателства, три изкушения, три възможности за тържество – среща, оставане и излизане в света. И за трите младежите на нашите Православни църкви има какво да си кажат. В световната православна общност контактите между младежите, техните организации, печатни издания, са по-интензивни от всякога – съвременните технологии ни дават тази възможност. Единствената всеправославна международна организация, която днес представлявам – СИНДЕСМОС, световната федерация на православната младеж, е прекрасен и вдъхновяващ пример за

единство в светоотеческата вяра; за пътищата на вечната обнова на неостаряващото Православие.

Нашата вяра иска от нас да бъдем като деца – незлобливи, простодушни и малки пред Бога. Но тя иска от нас да бъдем и умни, и знаещи, и чувствителни. И зрели. В младостта тези качества могат да се срещнат. А тази младост на вярата можем да запазим до дълбока старост. И трябва да запазим, както ни учи и Сам Господ. Какво по-голямо утешение и за стари, и за млади?

Благодаря за вниманието.

Пластинатора и нашият лабиринт

Сърфирането е яздене на гребена на вълна. То е динамичен, интуитивен и опасен процес. В него надеждата за оцеляване е поверена повече на сетивата и инстинкта, отколкото на разума.

Моралният скандал също образно ни запраща в една стихия, където, преди всяка интелектуална рефлексия, ни посреща Потреса. Бих се доверил на потреса и погнусата си безрезервно и не бих се срамувал от тях. В сърфирането по гребена на вътрешния ми скандал те са моята спасителна жилетка. За нищо на света не бих се отказал от тях в името на хладния разум – неговият остър скалпел върши работа само на сушата. А сушата най-вероятно просто не съществува.

Първи впечатления

Мъж на средна възраст, гладко избръснат, с черен кожен елек и бяла риза. Носи шапка тип “Индиана Джоунс”, която завършва общото впечатление за небрежно-екстравагантен стил на човек, за когото провокацията е част от един вече улегнал мироглед. Опитвам се да разгледам по-добре очите му, но снимките, които вярната интернет-търсачка Google е “изплюла” на екрана на компютъра ми, са всички до една с ниско качество. Увеличението ме води в задънена улица – мрежа от цветни квадратчета, подобна на пъзел, в която чертите на мъжа се губят. Това не ме ядосва особено, защото знам, че дори този малък провал е в правилна посока.

Макар и да не успявам да си изградя собствена визуална представа за този човек, впечатленията на други хора, оставени из дебрите на Интернет, говорят сами за себе си. На едно място го сравняват с Менгеле, докторът на смъртта от нацистките концентрационни лагери (сравнението, между другото, принадлежи на писателя Гюнтер Грас). На друго място походката му е оприличена на тази на Лърч, страховитият иконом от Семейство Адамс. “Доктор Франкенщайн” и “разбойник от книжка с комикси” са най-меките определения за него в печата.

Мъжът на снимката е Гюнтер фон Хагенс, 57 годишен професор по патоанатомия от Хайделбергския университет. Бивш източногермански дисидент, преследван от властите на ГДР за пропагандна дейност срещу нахлуването на частите на Варшавския договор в Чехословакия през 1968 година. Но не това го прави интересен. Професорът-каубой е откривател на революционен метод за мумифициране на тъкани и органи, известен като пластинация.

Методът, разработен в края на 70-те на миналия 20-ти век, се свежда до вакуумиращо третиране на мъртвите тъкани с епоксидна смола, силикон и различни полимери, при което се блокират процесите на разложение за

неопределено време, като 70-те процента вода в човешкото тяло се заместват с коктейл от изкуствени съединения, а тъканите се запазват в идеално състояние, без мирис и без отделяне на токсични вещества. Запазва се и оригиналната структура и релеф на клетките на микроскопско ниво.

Пластинирането на един човешки труп струва около 35 000 евро. Процесът по пластиниране само на главата отнема около седмица.

През последните няколко години пластинацията преживя радикална трансформация – от научно-образователен метод, използван в медицината за обучение на студенти, тя се превърна в мащабен бизнес, организиращ изложби на пластинирани тела в галерии и изложбени зали в целия свят.

Анатомия в изложбени зали

В изложбите експонатите са реални човешки трупове – одрани, изкормени, разчленени, обезкостени, нарязани на парчета и разфасовани по всички възможни начини . Макар словесното описание на една такава изложба да не може да замени реалното визуално впечатление, което е и в основата на вътрешния скандал, за който стана дума в началото, нека се опитаме да си представим някои от експонатите . Като цяло, изложбата напомня на картината на Йеронимус Бош “Кланицата”. Списание Wired описва цветовата тоналност като “цвета на шунка на сергия за сандвичи”.

Една от “статуите” представлява одран мъж, който държи собствената си кожа в ръка, като връхна дреха (“празен водолазен костюм” беше другото сравнение, което един от посетителите беше оставил в книгата за гости). Ако ви е трудно да си представите как изглежда одраната човешка кожа – общото впечатление е за голям балон, от който е изпуснат въздуха. При по-внимателно вглеждане се открояват познатите на всички ни детайли.

В друга творба, “Ездачът”, един човешки и един конски труп са пластинирани в ездаческа поза. В същото време, части от телата на човека и коня са разменени. Авторът явно прави реверанс към митичния кентавър. В едната си ръка ездачът държи мозъка на коня, а в другата – своя собствен.

“Бременната жена” представлява полулегнала жена, бременна в осмия месец. Утробата й е отворена, за да се види бебето. И майката, и детето, са истински трупове. “Има нещо вледеняващо в това тълпи от хора да плащат, за да гледат разчленени мъртъвци. Има нещо извратено в това да се очароваш от гледката на някой, нарязан на малки късчета, увиснали във въздуха, за да онагледят “експлозията на плътта”. Има нещо смущаващо в това тийнейджърки да си бъбрят и хихикат около една мъртва разпорена жена и нейното неродено дете” . Мъртвата бременна е използвана от организаторите и за реклама на изложбата – тя е била

поставена в специален открит автобус, обикалящ улиците на градовете за привличане на посетители.

“Куклата” е труп, разчленен на множество части, които са закачени за тавана за найлонови нишки.

Друг пластинат е мъжки труп, симетрично разрязан на отварящи се като чекмеджета късове – пряка имитация на картината на Салвадор Дали “Антропоморфният шкаф”.

“Шахматистът” е реверанс пък към картина на Пол Сезан. Експонатът представлява труп на мъж, седнал зад шахматна дъска. Мозъкът и гръбнакът му са отворени, като целта е да се покаже пътя на нервните сигнали от мозъка до ръцете.

В цилиндричен стъклен шкаф се въртят на поставки, като механични куклички, мъртвите телца на неродени бебета.

Това са само някои от 200-те експоната, които съставляват изложбата. Всички “експонати” са анонимни, неузнаваеми за своите близки, защото в процеса на пластинирането част от кожата и подкожните мазнини се отстраняват именно с цел да се запази анонимността на труповете.

В изложбата се предлага да подържиш в ръка пластиниран бял или черен дроб. Всички експонати могат да бъдат докосвани; това дори изрично се очаква от посетителите. Целта е “да се докоснем до чудесата на човешкото тяло по начин, който досега беше достъпен само за патоанатомите”. Първоначалната обосновка на пластинационните изложби според откривателя на метода, е именно такава – да се “демократизира” анатомията чрез едно “анатомично забавление” (anatomical entertainment). “Изложбата позволява на хората да се съотнесат към смъртта в добро настроение, дори в празнично настроение”, казва Пластинаторът. “Ние никога не показваме тлението и самото умиране; телата са замръзнали в момента между смъртта и тлението – в момент, когато тялото е една красива картина” .

Бизнесът

В интервю за британската агенция ITN, професорът споделя своите планове: “До десет години предвиждам най-малко три пътуващи изложби – в Америка, Европа и Азия. Също като Дисниленд”.

Досега изложбите в Токио, Кьолн, Берлин, Лондон и в други големи европейски градове са посетени от около осем милиона души. Повече от 4 000 от тях, след посещението, са завещали телата си за пластинация на оглавявания от фон Хагенс институт. Също както при завещаването на тялото за органи, институтът издава специални карти, които се носят при личните документи, за случаи на злополука.

Броят на посетителите превръща тези хепънинги в най-успешните в историята на изложбите изобщо.

Центровете за пластинация са вече 250, в 34 страни – дори в градове като Бишкек, Киргистан. Само в китайското представителство на Института за пластинация работят 200 души – резултат от успешна инвестиция в размер на 10 милиона долара.

Реакциите

В модерните общества, където християнският мироглед е изцяло изоставен (към тези общества принадлежи и нашето), реакциите срещу пластинацията се изчерпват с неопределени квалификации от рода на "неуместна за ненаучната публика". Дори Римокатолическата църква, традиционно силна в изявленията си по противоречиви морални проблеми, засега не е дала цялостна и еднозначна оценка на огромния обществен интерес към пластинацията и нейните възможни отражения върху етиката и морала. Сред посетителите на изложбите има мнозина, които се заявяват като вярващи и дори твърдят, че изложбата им е дала, чрез "вътрешната" красота на човешкото тяло, свидетелство за Божието съществуване. Емоционалните оценки заемат целия спектър от възможни реакции – от потрес, съчетан с припадъци и повръщане, през плач и ридаене, до възторжено отношение на "естетическа наслада".

В католически храмове в Германия бяха отслужени панихиди за пластинираните мъртъвци – ясен знак, че традиционните християнски общности на Запад все още не са загубили способността си за еднозначни морални оценки.

Достойнството на смъртта е застрашено, казват религиозните лидери. Пластинацията преминава последната граница на уважението, което дължим на другите човешки същества. "Този живот си е мой, и не ме интересува какво казва църквата", отговаря Бригита Буркхард, донор на тялото си, вече пластинирана. И продължава: "Ако съм в гробището, на никой няма да съм нужна. Мога да правя каквото си искам с моето тяло". Според католически свещеници, мъртвото тяло е неприкосновено и не би трябвало да се излага на показ, дори и ако притежателите му изрично са заявили воля за това приживе.

"Никога не съм искала да бъда погребана по традиционния начин и не понасям идеята за червеите там долу. Това е основната причина да завещая тялото си за пластинация", казва друг донор, също жена. Жените са преобладаващата част от посетителите на изложбите и мнозинство сред желаещите да завещаят тялото си за пластинация. Самият фон Хагенс твърде убедително коментира този факт: "Жените са по-зависими от телата си – както по отношение на красотата и козметиката, така и заради майчинството и отглеждането на децата. Затова и по-голямата им

заинтересованост за съдбата на собствените им тела е напълно разбираема". И завършва: "Да дариш тялото си за пластинация не е грях".

Запитан за реакциите на обикновените посетители на изложбите, професор Хагенс споделя пред Wired: "В началото всеки ден имахме поне един припаднал. Сега припадъците намаляха. Мисля, че тези реакции са малко нещо религиозни. Хората не очакват да видят такава красота и получават естетически шок".

Многото припадъци обаче имат неприятното свойство постепенно да изграждат имунитет. И автентичният шок от сблъсъка с ужаса в чистия му вид се превръща в желана рекламна стратегия.

От своя страна, фон Хагенс реагира на погнусата на посетителите по "класически постмодерен" начин. В Германия например, той заявява, че немците реагират болезнено на неговите изложби поради непреживяно чувство за вина, събуждано от купищата мъртва плът, с явна препратка към Холокоста. В Англия (където според него табуизацията на смъртта и трупа е по-силна от всякъде другаде), той отвръща на нападките на изкуствоведите с невинния въпрос

"Какво е изкуство?", като обявява за свои вдъхновители Леонардо да Винчи и Микеланджело, за които ясна граница между наука и изкуство е нямало и по времето на които изразът "операционни театри" е означавал именно публични дисекции на трупове . В Америка, където здравословният начин на живот е превърнат почти в религия, акцентът на изложбата става превантивната й функция – предполага се, че много хора ще решат да водят здравословен начин на живот, след като видят запечатаните в пластинираните трупове поражения на различните болести и вредни навици като пушенето и алкохолизма.

Изложбите не минават и без задължителните в такива случаи скандали. Петдесетгодишен мъж беше арестуван в Лондон след като се опита да разруши с чук един от експонатите – "Донорът", представляващ човек, който държи в ръка собствения си черен дроб. В друга форма на протест един младеж покри с одеяло бременната жена с детето и разля боя по пода, заклеймявайки изложбата като гавра с човешките останки .

Английското консервативно издание Observer излезе със смущаващи разкрития за отвратителна международна търговия с трупове, свързана със шоуто на германския професор . Очевидно част от труповете и бъдещи експонати са били доставяни от Русия и някои източноевропейски страни срещу заплащане. Това са трупове на починали хора, непотърсени от близките си – затворници, бездомни и пациенти на психиатрични клиники. От своя страна, професорът продава част от продукцията си на научни институти и художествени галерии. Подобна търговия формално не противоречи на закона в повечето европейски страни.

Кратка предистория на танатофилския постмодернизъм

Визуализацията на смъртта не е новост за постмодерното изкуство. Най-благодатните теми за "екстремалната" арт фотография са сексът и смъртта. Всички примери от тук нататък са от областта на съвременната фотография – разположени изцяло в сферата на изкуството, както според авторите си, така и според изкуствоведите.

През 1980 г. Йоко Оно прави снимка на окървавените очила на Джон Ленън непосредствено след убийството му. Снимката се превръща във фотографски хит.

Sue Fox през 1995 г. излага фотографии на трупове от моргите и крематориумите на Манчестър в изложба под заглавие "Post Mortem".

Simon Ward през 2000 г. прави изложба от фотомонтажи на комбинации от човешки и животински скелети. Заглавие: "Естествен подбор".

Christian Boltanski, 1990, изложба "Мъртъвци от Швейцария", с фотографии на лицата на мъртви швейцарци.

Joel-Peter Witkin е един от пионерите в този жанр. Той специализира фотографиране на трупове в мексикански морги. Ранните му творби включват Покаяние (две мъртви маймуни, разпънати на кръст с гвоздеи), Пигмалион (мъртво бебе, частично покрито с репродукция на Пикасо), Жътва (отсечена женска глава, оградена с плодове), Поетът (отрязани крак и ръка) и други подобни.

Karl Grimes открива запазени крайници и тела на изроди от 19 век в една миланска болница. Фотографираните останки се превръщат в култова изложба (1992).

Zarina Bhimji, Pat York, Max Aguilera, Alexa Wright правят успешни фотографски изложби от снимките си на хирургични операции. Последната прави колажи, в които разполага скъпоценни камъни в отворените рани.

Andreas Serano има фотографска серия "Морга" (1992) със следните творби: Пневмония от удавяне, Убит с нож 1 и 2, Изгорени жертви, Убит от полицията, Самоубийство с отрова за мишки, Смърт чрез удавяне 1 и 2, Детско насилие, Фатален менингит, Убийство със счупена бутилка, Смърт от СПИН, Заключени мозъци и две сърца. Serano е автор и на серията "Неродени", която се състои от фотографии на абортирани бебета, като на всяко дете е даден номер вместо име (1993).

Damien Hirst е известен сред фотографите най-вече с изложбата си Visible Human Project (Проект Видимият човек), която представлява фотографии на 1871 отделни парчета на разчленен мъжки труп. След публикацията на изложбата в Интернет, друг художник, Marilene Oliver, отпечатва снимките върху плексиглас и създава триизмерен модел на трупа, наричайки проекта си "Познавам те отвътре".

Charles Gatewood издава през 1981 г. албума “Забранени фотографии”, който включва снимки като “Татуирания плод” – абортирано бебе, чието телце е било татуирано след аборта.

Друга разновидност на това съвремено фотографско течение отразява смъртта в животинския свят. Тъй като тук моралните задръжки вече практически отсъстват, не бих давал примери, с изключение на един – фотографията “Всяка сутрин преди да изляза навън” на Giani Pisiani, на която самата авторка държи пред себе си надуто кравешко черво, внушавайки асоциация с пъпна връв.

Въпросът за отношението на пластинацията към изкуството възниква още при първите изложби. Статии на тема “Пластинацията – наука или изкуство” се появяват в много специализирани издания . “Това, което един драматичен артист е сред живите, е пластинираният труп сред мъртвите”, казва фон Хагенс.

Двадесети век подготви визуално възприемането на пластинацията – и то не само чрез изкуството, но чрез кървавата си история, станала достояние на поколенията чрез технологиите. Милиони човешки същества бяха избити и превърнати на сапун чрез перфектен от инженерна гледна точка технологичен процес, онагледен във филми и фотографии.

Тук някъде започва естетизацията. От консервирани кадаври, проснати на масата за дисекция, или страховито стърчащи в ъглите на кабинетите на медицинските училища, пластинираните трупове се превръщат в пластичен материал в ръцете на художниците. Но, според едно находчиво наблюдение, докато традиционното съвременно изкуство възбужда интелигенцията и отчуждава масите, пластинираните трупове на д-р Хагенс правят точно обратното.

В един страховит body building (някои от рекламните имена на изложбите са Bodyworks или Bodyworlds; “Световете на тялото – Очарованието от Истинското”), пластинаторите създават пред очите ни една нова визуална култура – пределно реалистична по отношение на материала (човешка плът) и с пределно постмодерно отношение спрямо допустимостта и нравствените основи на тези занимания. “Свободният човешки дух” изведнъж навлиза в нова сфера, предлагаща неподозирани възможности за “разчупване” на културните стереотипи (любимото занимание на постмодерниста е именно да разчупва; постмодерното изкуство се храни именно от енергията на вътрешния скандал от това разчупване). Все още реакцията на традиционното съзнание е по-скоро на първично емоционално ниво (ирационалната, но правилна погнуса от излагането на показ на трупове като експонати), но едва ли е далеч времето на осъзнатия конфликт между два взаимоизключващи се мирогледа – конфликт, който ще има своите политически последици, подобно на проблемите с евтаназията, абортите, хомосексуалните бракове и много други.

Смъртта и пазарната икономика

> Виждам те, Смърт! – вика Старицата. – Ха тъй, днес си се направила на точилар! Пък аз с две брави съм заключила и още с три катинара. Всички процепи съм натъпкала с хартия, в дупките съм напъхала ширити, коминът е задръстен от сажди, прозорците са целите в паяжина, а жиците скъсах, че да не се промъкнеш ведно с тока. И телефон си нямам, за да не ме вдигнеш посред нощ и да съобщиш за смъртния ми час. И ушите съм си запушила с парцали – колкото щеш си говори, все едно – не те чувам.
>
> **Рей Бредбъри**, *Смъртта и девата*

> Три сина мои, три чистейших души
> Я жизнь от заботы избавил
> Так просто проблему бессмертия решив –
> Пётр, Александр и Павел.
>
> **А. Дольский**

> Съгласно приетата систематизация, проявяващите се в нашата Галактика анормални форми образуват типа Abberantia (Извратенци), който се дели на подтипове Debilitales (Слабоумци) и Antisapientinales (Неразумци). Към последния подтип се отнасят класовете Canaliacaea (Мерзотняци) и Necroludentia (Трупоскверници).
>
> **Станислав Лем**, *Осмо пътешествие на Ийон Тихи*

Според съвременни психолози, “волята за безсмъртие”, присъща изначално на човека, извиква към живот пет ясно различими културни стратегии, отговарящи на психологическата потребност от запазване на личността във вечността – това са биологическата, религиозната, творческата, естествената и мистичната стратегии . Всяка от тези стратегии е обект на комерсиализация в съвременния свят. В същото време, във всяка от тях можем да открием елементи, дълбоко правдиви в основата си. Големите лъжи обаче обикновено са съчетание на полуистини в неправилни съотношения.

Биологическата стратегия е свързана с условното генетично безсмъртие, което осигурява чувството за приемственост с предците и потомците. Темата за “лошата безкрайност” на детеродството е занимавала и такива изтъкнати религиозни философи като Бердяев. Скептикът Бертранд Ръсел, разсъждавайки за този аспект

на родителството, пише: "...в него има елемент на егоизъм, който е много опасен: надеждата, че децата ще успеят там, където родителят се е провалил... че те, в крайна сметка, ще осигурят биологическото бягство от смъртта, като превърнат индивидуалния живот в част от един общ поток, а не просто в отделна локва без никакво течение в бъдещето".

Развитието на биотехнологиите осигури свежа храна за този психологически комплекс. Възможността за реално производство на телесни "резервни части" налива масло в огъня на жаждата за телесно безсмъртие и фактът, че такива части могат да бъдат осигурени почти единствено от живи човешки ембриони, не е достатъчна спирачка за всепоглъщащата "воля за безсмъртие" на платежоспособните клиенти. Тази воля отдавна е технизирана и множество компании вегетират чрез предлаганите от тях конкретни "решения" на проблема за безсмъртието – Институтът по крионика (САЩ) предлага дълбоко замразяване на тялото (или само на главата) след смъртта, с идеята, че с развитието на нанотехнологиите в биологията един ден ще бъде възможно възстановяването на целия човек.

Мумифицирането на животински трупове се е практикувало от древните египтяни в рамките на култа към мъртвците. Днес стандартната криогенна процедура се използва и върху животни, за дълбоко замразяване на домашни любимци – с надеждата, че те ще правят компания на своя собственик, след като той един ден бъде размразен (съживен) с невероятните технологии на бъдещето. Мумифицирането на животни, поставяни около мумиите на знатните древни египтяни е имало функция, идентична с услугата, предлагана от фирми като Cryonics Institute или Alcor. "Суспензията" (това е научното наименование на процеса) обаче има аспекти, които на някои могат да се сторят доста отблъскващи. В ръководството Cryonics for Pets (Крионика за домашни любимци) има инструкции за подготовката на кучето, котката, или направо човешкото същество (ако става дума за близки) за процеса на суспензия:

> "...Отделянето на главата на домашния ви любимец, или на роднината Ви, може да изглежда малко отблъскващо, но не забравяйте, че това е за тяхно добро и за ваше собствено успокоение. Ако не искате да ангажирате ветеринарен лекар или патоанатом за процедурата по обезглавяването, ще ви се наложи да я извършите сам. Пийнете нещо силно или вземете лек наркотик, но не прекалявайте, за да не объркате нещо. Завийте отделената от трупа глава или мозък в найлонов плик, прикрепете към нея здрав кабел, за да можете лесно да я извадите, ако се наложи, и я пуснете в контейнера. Ако главата или мозъкът са твърде големи, нарежете ги на две или повече парчета, докато се съберат. Това може да изглежда необратимо

> повреждане, но би трябвало да бъде сравнително лесно да се преодолее с бъдещите нанотехнологии и други такива неща”.

Клонирането на цял организъм от запазени телесни клетки е също приемлива алтернатива и начин за обезсмъртяване за някои хора – макар че при клонирането новият организъм ще бъде само биологично копие на “донора”, без да има нещо общо с личността му. Институтът по крионика предлага консервиране на човешки и животински клетки само срещу около 100 долара.

Ръководителят на Екипа за изкуствен живот на компанията Телеком, казва: “Това е краят на смъртта – безсмъртие в най-истинския смисъл”, говорейки за разработките на британските технолози върху идеята за Soul Catcher, “прихващач на душата”, компютърен чип, който би трябвало след 30 години да е в състояние да копира нашите мисли и памет.

В някакъв смисъл, дарителството на органи е също отглас от “волята за безсмъртие”, макар че понякога това желание може да има и дълбоко осмислени алтруистични мотиви.

Естествената стратегия цели всъщност символично безсмъртие чрез запазване на природата отвъд обхвата на индивидуалния живот. В този смисъл, природозащитното движение (в което загрижеността за потомците има основна роля), има за основа стремежа към безсмъртие на своите активисти.

Символичната стратегия касае оставането в паметта на потомците чрез извършените приживе дела. Символично безсмъртие осигуряват и онези компании, които предлагат да превърнат мъртвото ви тяло в рециклирана хартия (книгите, произведени по този начин, се наричат библиокадаври, книготрупове), или да използват пепелта от кремацията ви за производство на скулптури. Материал от кремирани трупове се използва и за вграждане в изкуствените рифове по крайбрежието на Флорида. Това се нарича “жив паметник”, living memorial.

Символично безсмъртни са и Елвис, Джим Морисън и други рок-звезди, чиито албуми продължават да носят печалби. В капиталистическата икономика, признак за живот е и способността да произвеждаш и консумираш. Около 10 000 американци са в състояние на необратима клинична смърт, но на изкуствено поддържани основни биологични функции. Това ги прави “живи”, защото продължават да консумират една скъпо струваща медицинска услуга.

Алтернативната разправа с останките на мъртъвците вече посяга и към Космоса. Срещу 5 300 долара компанията Celestis ще изстреля праха ви в околоземна орбита, 12 500 струва подобно погребение на лунната повърхност, а скоро ще се предлага и изпращане на тленните останки в дълбокия космос.

За мнозина стандартните надгробни камъни и плочи се оказват недостатъчни, и Интернет започва да приютява, освен всичко друго, и виртуални гробища – не само за хора, но и за домашни любимци – кучета, котки, риби и птици.

Желанието мъртвите да продължат да общуват с живите ражда и други нови индустрии. Cards from Beyond (Картички от отвъдното) е нюйоркска компания, която предлага възможността близките ви да получават от вас поздравителни картички за Коледа и Великден, след вашата смърт. Посмъртни e-mail услуги предлагат и много Интернет компании. AT&T предлага дори телефонни разговори с починали близки, чрез изкуствено синтезиран глас.

Тъй като протагонистите на криониката и пластинацията като средства за постигане на лично безсмъртие вярват, че тайната на личността е в конкретните телесни клетки и връзките между тях, те обръщат основно внимание на съхраняването на мозъка като материален носител на съзнанието. Телата и органите се подменят, но мозъкът – мозъкът трябва да бъде запазен на всяка цена, защото с него мисля и чувствам, с него се идентифицирам и чрез неговото съхранение осигурявам безсмъртието си. Научните изследвания от областта на мозъчните изследвания не могат да разколебаят тези ентусиасти. Все по-малко учени свързват съзнанието с елементарната биохимия на мозъчните клетки. Строят се вече полиизмерни модели на мозъка, в които взаимодействието между полетата, а не материалът играе основна роля за обяснение на мозъчните процеси. Научен факт е, че самото тяло, включително и мозъкът, е съставено от абсолютно банални вещества и тайната на живота не е в материята, от която е изградено тялото, а във все още неясните сили, които поддържат "заговора" между молекулите на водата, въглерода и още няколко съставки. Животът, дори неодушевеният елементарен биологичен живот на амебата, се крие в динамичния хомеостазис със средата и когато този хомеостазис бъде прекратен (а това става при смъртта), се прекратява и неповторимия живот на биологичния индивид. Ако имаме технология за възкресяване на мъртъвци, тя не може да има нищо общо с възстановяване на мъртви клетки – просто защото всички живи клетки са съставени от една и съща материя (вероятно остатъци от избухнала Свръхнова в нашия район на Галактиката преди милиарди години) и на теория бихме могли да си построим човешко тяло с прозиволни параметри от 70 литра вода, шепа пясък, парче въглен и щипка-две по-екзотични елементи. За възкресението (ако стиснем зъби и приемем този материалистичен подход към него), е необходима динамична информация за всички процеси в тялото, както на ниво биохимия, така и на ниво електромагнитни полета. Такава информация мъртвото тяло не може да даде, а по всичко изглежда, че науката не е способна да извлече такава информация и от живото тяло.

И макар, че за всеки здравомислещ човек е ясно, че "гаранциите" за съхраняване на "идентичността" на индивида при пластинацията са точно толкова спорни, както и при крионината, нейната по-ниска цена я прави вече желан метод за условното

“оцеляване” на любителите на технологичното безсмъртие. Пластинацията на една човешка глава струва долу-горе колкото едно “стандартно” погребение в страните от Европейския съюз и според своите пропагандатори, би ви осигурила спокойствие – защото според това превръщо се в религия псевдонаучно движение, съществува малка, но реална възможност един ден да бъдете възстановен по пластинираните си телесни останки.

Излизайки не без известно облекчение от научния език, който не може да обясни смъртта, тъй като смъртта е една от големите тайни на мирозданието, ще кажем, че в християнската интуиция за възкресението вечната човешка жажда за безсмъртие намира своя истинен пристан.

Малко прогностика

Според фон Хагенс пластинацията е “новата съдба на тялото”. Започнала като научно-илюстративен метод за обучение, тя претърпя бърза еволюция и вече се представя за изкуство. Какви биха могли да бъдат следващите й превъплъщения?

Какво можем да предвидим чрез елементарна екстраполация? Кой ще е следващият кошмар, който скоро ще се превърне в действителност – не по силата на пророческата ни осененост, а единствено заради “естественото” развитие на съществуващи в момента културни и психологически, но предимно духовни реалности?

Имаме толкова много елементи на пъзела, че се налага просто да съберем две и две.

Вече съществува практиката да се препарират домашни любимци след смъртта им . Пластинацията дава необходимата технология за следващата стъпка – препарирането на членове на семейството, задържането на труповете в домовете “в естествена поза”, и като резултат – развитието на принципно ново отношение към мъртвото тяло. Загубеното дете вече ще обитава детската си стая post mortem и телесно. Кой би дръзнал да възрази срещу тази практика, пред разплаканите от мъка родители? Мъртвият съпруг ще посреща съпругата си в креслото, с вестник в ръка; труповете ще станат приемлива, а после и неотделима част от социалния живот. И днес в западната култура урните с праха от починалите близки се пазят в домовете.

Не е необходимо особено въображение, за да си представим вълната от нови патологии, които постепенно ще се превърнат в нещо нормално – защото мъртвият съпруг може да седи не само в люлеещото се кресло, но и да бъде поставен в брачното легло . Както хомосексуализма, навярно не е далеч времето, когато некроманията ще престане да бъде разглеждана като болестно състояние.

Пътят на пластинирания труп започва от масата за дисекции на студентите по анатомия, преминава през художествените галерии, за да влезе (това според мен е неизбежно) в личното пространство на частния живот, в дома. Тук пластинираното тяло ще попадне във водовъртеж от тайни и явни комплекси, патологии и всевъзможни нездрави отношения, които ще го изпратят в една реалност, изцяло в разрез с християнското съзнание и представляваща поредния морален скандал на нашето време.

Междинната спирка на пластинираните трупове към частните домове се очертава да бъдат новите мавзолеи. Самият фон Хагенс все още не приема частни поръчки за пластинация на близки хора, но смята, че големи исторически личности на нашето съвремие трябва да бъдат пластинирани и изложени в специални музеи .

Тенденцията пластинацията да се превърне в доходен бизнес, ориентиран към "крайния потребител", може да се види дори само и във факта, че пътуващото шоу на пластинираните трупове в САЩ беше организирано и финансирано от компанията на Дан Коркоран от Бей Сити – водещ производител на химикали, свързани с пластинацията. Очевидно бизнесът бързо се ориентира в един новозараждащ се пазар и прави всичко възможно да популяризира идеята и да я направи социално приемлива и желана колкото е възможно по-бързо.

Най-вероятно е първите случаи на частни поръчки за пластинация да дойдат от Азия, където пластинацията вече е достатъчно популярна, обществата нямат все още съществуващите дълбоки християнски инстинкти на западните общества, и технологиите се превръщат в основен култ. Показателно е как започва една статия за пластинацията в списание Шанхай Стар: "Очарован ли сте от идеята да бъдете запазен за поколенията? Искате ли да спестите пари от погребението си и да спестите усилията на близките ви да поддържат гроба ви?" Както виждаме, азиатците интуитивно се насочват към пластинацията именно в качеството ѝ на алтернатива на личното погребение, и тъй като не са обременени със западноевропейските табута над смъртта (резултат от загърбеното християнско наследство на Европа), първите стръкчета на бъдещия бизнес вече явно се надигат. В добавка, култът към паметта на предците е особено силен в страните с конфуцианско наследство.

Разфасоване на културата

Просвещението, получило политическа легитимация от Френската революция, роди едно ужасяващо изобретение – гилотината. Не мисля да е било случайно начинът на екзекутиране, избран от просвещенците-революционери, да е свързан толкова радикално с идеята за разкъсване на тялото – светкавично и целеустремено – именно към главата, физическият носител на същия онзи разум, пред чийто "бог" благоговее и нашият Ботев. Самият процес на обезглавяването е бил предмет на не

един научен спор от онова време. Приели безрезервно идеята за "хуманността" на механизираната бърза смърт, умовете на Европа се изкушавали да градят научни хипотези за това какво се случва със съзнанието на екзекутирания в секундата след ужасяващото падане на острието. Известни тогавашни интелектуалци са прекарвали времето си пред гилотината, улавяйки в ръце падащите глави на осъдените и са се мъчили да разгадаят смисъла на израженията на лицата и конвулсиите на устните.

В класическата за фантастиката визия на Александър Беляев отделената от тялото глава продължава да живее, мисли и говори чрез система за поддържане на живота ("Главата на професор Доуел").

В култовия филм «Семейство Адамс» една отрязана от китката човешка ръка е превърната в самостоятелен герой – тя ходи на пръстите си и има собствена воля.

Разсичането, разчленяването, разкъсването на човешкото тяло както в контекста на историческите практики, така и на новите митове, има своята духовна основа и тя е свързана с разпада на целостта на културата. Обезглавяването като ритуален жест прекъсва не само физическата цялост на тялото – в мистичен план то разкъсва връзката между ума и сърцето; онзи интегритет на личността, в който тя е способна на морални действия, на културна активност и на Богообщение. Културата има за свое средоточие култа, сакралното начало, свещенодействието. Извън него тя се превръща в "игра на стъклени перли" – безцелна, безплодна; в крайна сметка – унила и безсмислена като всеки сурогат. Ходещата на пръстите си ръка от "Семейство Адамс" е визуализация на крайната фаза на разпада на културната цялост – когато частите й, подобно на разделените андрогини на Платон, заживявят самостоятелен живот. Уродливостта и безнадежността на самодостатъчния културен фрагмент, откъснат от източника си, е най-силното и еднозначно послание на тези образи. Днес ние живеем в свят от културни фрагменти, а не на културни конструкти. При това, едно от най-силните идеологически внушения на нашето съвремие е, че това е нормалното състояние на нещата; че във фрагментираното разнообразие се крие някаква иманентна ценност, имаща нещо общо с нееднозначността на самата Вселена; че "никой няма право да претендира за монопол над истината".

Съвременната култура ни се представя като пъзел (сравнението не е ново), но за разлика от истинските пъзели, в нея няма крайна картина, която да подредим. Така "пъзелуването" се превръща в занимание заради самия процес, в който предварително сме се отказали от идеята за цел – естетическа или познавателна. Този отказ от синтез, тази абдикация от смисъла отдавна се се превърнали в основно кредо на съвременния творец. Но липсата на телеологичен фундамент поразява не само изкуството. Постмодерният пъзел и неговите безсмислени, но пъстри петна

пронизват ежедневието ни. Без реални ценностни основи днес са политиката (в която ВСИЧКО стана възможно, благодарение на неизчерпаемите комбинации от ключови думи, отдавна загубили връзка със съдържанието си), науката, устройството на обществата и дори междуличностните отношения.

В постмодерния свят, в който живеем, се губят очертанията и границите между нещата. Така всеки жест, всяка социална и културна практика може (ако някой пожелае) да бъде представена за изкуство, за творчески акт с неоспорима легитимност. Струпването на сто килограма кламери върху площ от няколко квадратни метра в някоя галерия се превръща в "инсталация" – полет на творческата свобода, абсолютно легитимирана от волята на автора си.

Човекът е творческо същество по природа и стихията на творчеството не го напуска дори и когато изразните средства и общото интелектуално и морално равнище както на твореца, така и на публиката, са сведени до възможния минимум. Когато в културните развалини се погребат понятия и практики като трезвост, добър вкус, изтънченост, ерудиция, талант и въображение, на помощ идва стихийната сила на подсъзнателните страхове, колективните архетипове и шаманското начало, свързано с елементарните форми на стихиен религиозен живот. Достатъчно е да се вгледаме в съвременната масова музика или визуални изкуства. В тях архетиповете са пределно оголени: основният духовен заряд на хеви метъла например е патосът на героят-воин; техно-музиката разчита на познатите от древността равноделни ритми със звуци в ниския регистър за постигане на състояние, близко до транса; т. нар. "готически рок" се опитва да възроди отдавна изгубения мит за рицарството; а съвременното кино и телевизия просто визуализират същите тези архетипове и митове, повтаряйки едни и същи сюжети и персонажи в различни варианти, до безкрай – защото културата наистина може да стъпи върху митове, но никога не остава при тях; а постмодерният човек се е отказал сам от интегритета, който може да го тласне отвъд мита, в територията на истинското изкуство и удоволствието от него.

Възкресението

Един от най-устойчивите митове, митът за заспалия (мъртъв) герой, който се събужда (възкръсва) за нов живот, се среща в почти всички култури. Дори в приказките за Снежанка и Спящата красавица можем да намерим отглас от този (богословски правдив) архетип. Образът на мъртвото младо момиче, недокоснато от тлението, запазило красотата си във вечността и очакващо целувката на принца, може да се изтълкува и в понятията на изначалната общочовешка интуиция за първозданното безсмъртно битие на човека. Извън Христос и Неговото спасително дело обаче, тази иначе вярна интуиция води до задънена улица, превъплъщавайки архетипа на възкресението в нови и нови културни форми и сюжети, лутайки се в

един и същ лабиринт и търсейки своето разрешение на всички нива – от мистични религиозни учения, през научни теории, та до изкуство, шоу бизнес и масова култура. Човекът не е престанал да съзерцава големите истини за света и за себе си – истините за своята смъртност и тление, за космическия скандал на смъртта и за Изхода от нея. Но това съзерцание достига прозирна яснота единствено в Откровението – извън или около Откровението то е гледане в "мътното огледало" на лъжливия духовен и рационален опит, мъчително взиране в ослепителната Божия светлина, но през опушеното стъкло на падналите сетива и ум, лице в лице със сенките на демоните на заблудата и Принца на лъжата.

Пълнотата на човешкото битие произтича от пълнотата на Божието битие и грехът не е нищо друго освен отказ от тази пълнота. В перспективата на християнското Откровение смъртта е в отделянето на човека в неговата цялост от Бога. След грехопадението телесната смърт в някакъв смисъл е дори благо – защото без нея човек би се увековечил в греха си, умножавайки злото до безкрайност във времето. Но макар и "благо" в този условен, компромисен смисъл, смъртта все пак е зло в категориите на вечния живот на безсмъртната душа – и затова тя е победена от Христос чрез собствената Му смърт.

> Христос възкръсна от мъртвите, със смъртта си смъртта победи и на тези, които са в гробовете, живот подари.
>
> *Тропар на Възкресение*

Смъртта е победена и ни е подарен живот. В Христа всички получаваме единствения залог за безсмъртие. Дарът на живота обаче може да бъде и отхвърлен и силите на злото, "поднебесните духове на злобата" неуморно потикват цялата ни съвременна култура именно към това отхвърляне. Залогът е огромен – вечния живот или вечната смърт на човека, единственият носител на Божия образ в сътворения свят.

Това, което Пластинатора нарича "жажда за знания", обяснявайки интереса към излагането на показ на пластинираните човешки останки, е всъщност желанието за чувствено докосване до смъртта на другия – а чрез нея и до своята собствена. Memento mori, помненето на смъртта, е основна добродетел не само във философията, но и в християнството. В светоусещането на вярващия човек обаче смъртта е демаскирана, а културните табута или митове около нея са развенчани. Вътрешно свободният човек не би имал нужда да гъделичка страховете си чрез танатофобско воайорство. "Свободомислещите", които приемат пластинацията с отворени обятия и се надсмиват над "закостенелите религиозни догми", всъщност са дълбоко, отчайващо и поразително несвободни. Отказът от онази прословута православна трезвост в движенията на ума и сърцето, води до несвобода. За изоставилия трезвостта като легитимна вътрешна нагласа, е напълно естествено да

вижда в пластинираните трупове някакво “особено достойнство” и да изпада във възторг от идеята, че “смъртните тела сега са превърнати в безсмъртни”.

В демоничната стихия на несвободата плуват със самодоволни изражения на лицата всички участници в паноптикума – търговците с мъртви тела, които доставят “материала”, изкормвачите, “ваятелите” и “художниците”, които са убедени, че трупоскверните им напъни имат нещо общо с науката или изкуството; онези, които предоставят телата си за осквернение и глумене на тълпата, тези които плащат, за да видят и пипнат всичко това, и накрая – самият Пластинатор, Великият Архитект на сложната машина за правене на пари, наречена Институт за пластинация – прелъстен от вниманието, с което го обгражда предвкусващата евтино безсмъртие тълпа и снизходително усмихнат към ридаещите, потресените или направо припадащи посетители на изложбите. Но всички те, участниците в тези спектакли, са направили в някакъв момент своя свободен избор.

Донорите са отхвърлили съзнателно и волево правото си да бъдат погребани.

> Ако някой народи сто деца, преживее много години и още се увеличат дните на живота му, но душата му не би се наслаждавала с добро, и нямаше за него дори погребение, то щях да кажа: пометниче е по-честито от него (Екл. 6:3).

Пластинаторите са избрали да превърнат в нагледни пособия по анатомия не само хората, дали своето съгласие, но и такива, чиито трупове са били непотърсени от близките им.

> Мъртви, дето и да намериш, след като ги отбележиш, предай ги на гроб, – и Аз ще ти дам първо място в Моето възкресение (3 Ездр. 2:23).

Посетителите на изложбите по своя воля са се поставили в ролята на зрители спрямо разчленените тела на свои себеподобни.

Организаторите са приели изложбата безрезервно, щом “тя се основава на науката и се предлага от компания с добра репутация”.

Пластинацията е погром над християнското разбиране за тялото, а последствията й водят до формиране на съзнание, невъзприемчиво към дълбинната символика на посятото зърно и на смъртта, преобразена в живот в Христа. Тлението има своята християнска телеология. Извън нея то се превръща в механичен процес на разпад, на свеждане на материалната човешка обвивка до съставящите я елементи – и нищо повече.

Пластинацията и другите методи за запазване на мъртвото тяло тръгват от психологическия потрес от факта на смъртта и следващото я разложение – оттам, откъдето тръгва и религиозното съзнание. Преодоляването на тлението обаче е духовна, а не техническа задача. А смъртта не може нито да бъде разбрана, нито

победена с физически средства. Биологичното разложение е естествен процес, като "естествен" тук употребявам условно – в "естествеността" на грехопадението има елемент на космически скандал, на провал, в крайна сметка – на противоестественост.

Човекът е съставно същество, чието съществуване е следствие именно на тази съставност – между душата и тялото, съединени от Бога в тайната на живота. В следствие на падението тялото ни е престанало да бъде безсмъртно (а то е било създадено за безсмъртие от Бога), а природната проява на тази загуба на безсмъртие е тлението. Смъртта болезнено разкъсва човека на двете му съставни части, и след смъртта човек престава да съществува като цялостно същество – душата и тялото му започват самостоятелно съществуване. Продължението на съществуването на тялото е тлението. Тялото се връща в земята, в очакване на вторичното съединение с душата, при което тлението ще бъде надмогнато и тялото ще бъде неприкосновено за видимата смърт .

Отношението към мъртвото тяло е видоизменено продължаващо отношение към цялостния човек. Тъй като след смъртта общуването с душата вече е невъзможно (можем само да се молим за нея), в третирането на тялото намират продължение инстинктите за спазване на личното пространство на Другия. Приживе човекът е господар на тялото си – в условен смисъл, разбира се, защото Бог е неговия Създател – и всяко нарушаване на физическия или психическия му интегритет еднозначно се разпознава като насилие. След смъртта душата преминава в сфери, до които живите нямат достъп. Но и тялото преминава в друг битиен порядък, двойнствен по природа: от една страна, то се включва в естествения кръговрат на елементите и се предава на физически разпад, но от друга – именно тази причастност към първичните стихии го поставя в особено отношение спрямо Бога. Връзката между Бога и човека продължава – и тя е точно толкова интимна и неприкосновена, колкото и връзките между живите хора, и между тях и Бога.

Мъртвият е безсилен да защити тялото си. Той го предава временно на живите, от които се очаква да го предадат на Бога, като се съобразят с интимния, личен характер на тази връзка. Усещането за кощунство над смъртта се надига именно когато в личното пространство на тази продължаваща връзка между вече мъртвия човек и Бога, се упражни насилие. Не е случайно, че в традиционните общества с християнско наследство, осквернението на гробове е престъпление.

Тайнството на живота продължава и след отделянето на душата от тялото, но вече не се въплъщава в цялостния, видим и осезаем човек; то преминава в друго измерение на съществуването, недостъпно за нас. Църковното съзнание усеща като нередни и двата вида опити за продължаване на съприкосновението с човека след смъртта му: опитите за връзка с душата еднозначно се осъждат като спиритуализъм (при тях живият се опитва да навлезе в територии, недостъпни за него и попада във властта на демоничните сили), а опитите за нарушаване на естествените процеси на

тление на тялото и изваждането му от природния кръговрат се третират като кощунство и осквернение на покоя на мъртвия. И в двата случая животът се десакрализира, личностно-ипостасното единство на човека се разкъсва. Мъртвото тяло носи в себе си част от тайната на личностното единство – както в символичен, така и в реален смисъл и безконтролните манипулации с неговия безпомощен състав подкопават значението на душевно-телесния интегритет на човешката личност.

Изкушението да маскираме истината за смъртта в посока елементарно биохимично разложение, ни отдалечава от възможността да я разберем. Това е вътрешно движение в посока, противоположна на живота – в мярата, в която я визуализираме като изкуство или обясняваме като форма на съществуване на материята, в същата мяра ние се отказваме от живота. Така смъртта за нас става толкова по-малко ужасна, колкото по-малко ценен е животът.

Църквата осигурява сакрално пространство за мъртвите – духовно, чрез учението и богослужението си, и физическо, за техните тела – в гроба. Науката също притежава място за смъртта – във ваните с формалдехид, на масата за аутопсии, в стъкленици и в музеи на анатомията. Според Lisa Kosok, куратор на една от изложбите, музеят и художествената галерия постепенно се превръщат в трето легитимно пространство за смъртта, при това много специално и атрактивно, защото чрез пластинацията се преодолява тлението (неизбежно при "църковната" алтернатива) и естетичната безобразност на спиртосаните трупове (в анатомичната лаборатория).

Фон Хагенс се опитва да погледне на изложбите си от гледна точка на мъртъвците (настоящи и бъдещи, в лицето на посетителите) и ги нарича "вечно място за просвещение", противопоставяйки ги на погребенията и кремацията като "места за упокоение". Относно собствените му религиозни убеждения обаче не можем да си правим никакви илюзии: "Като учен, съмнението и неверието са моята сила… Аз съм агностик и смятам, че мозъкът ми не е устроен по начин, че да ме доведе до решение относно съществуването на Бога".

За пластинацията той казва: "Това е всъщност едно секуларизирано погребение. Тя е някакво утешение, защото променя лицето на смъртта".

Съмнението и неверието са сред най-силните двигатели на богоборчеството, на бунта срещу Бога. В пространството на смъртта душата е недостъпна за гнева на богобореца, и той се насочва към мъртвото тяло. Светотатството му се състои във факта, че човешкото тяло е материалният носител на човешката природа, обожествена в Боговъплъщението. Тайната на човека като носител на Образа и Подобието е всъщност Божествена тайна и част от тази тайна е Боговъзприетата плът. Илюзията за свободно разпореждане с тази плът, за нейното манипулиране, дава подсъзнателно удовлетворение на богоборческия импулс.

На въпроса на Лешек Колаковски, известният католически интелектуалец, “Защо балсамирахте Ленин?”, един руски комунист дава лаконичния и прозирен отговор: “Защото не вярваме в безсмъртието на душата”.

За фон Хагенс и публиката му, за цялото ни съвременно общество, този въпрос и неговият отговор са глътка въздух извън задушливата атмосфера на скандалност, пикантерия, перверзност и нечувствителност, която ни облива на вълни, когато се заговори за пластинацията в съвременния либерален печат.

Посетителите на изложбите сърфират – по гребена на мистичния си ужас, погребан дълбоко под пластовете псевдо-култура, пред автентичното, убедително и в пълен Кодак-цвят лице на единственото сигурно нещо в живота им – собствената им смърт, но видяна в тялото на Другия – защото това е единственият достъпен начин да видим Смъртта приживе. С великата и празна надежда, че ако се докоснем до нея, ако се поглумим и подъвчем дъвка в лицето й, тя може би няма да ни се стори толкова страшна, когато я срещнем лично.

Но както “Бог поругаван не бива”, така и смъртта не бива принизена и преодоляна чрез превръщането й в спектакъл. Пластинацията се опитва да опитоми смъртта, като я омаловажи. Но най-ужасяващата опитност на човешкото битие трябва да бъде разбирана и приемана, а не омаловажавана. Метафизичният ужас от смъртта не трябва да бъде преодоляван (защото това е невъзможно), но не може да бъде използван и като стимулант за силни преживявания.

И така, ние стоим срещу пластинираното тяло на друг човек, наш ближен, когото имаме заповед да възлюбим като себе си. Всъщност, в изложбената ситуация, когато си изправен лице в лице с мъртвия Друг, е и целият сатанизъм, и разковничето на проблема с пластинацията. Всичко около тези изложби е устроено така, че да ни освободи от нуждата от съотнасяне с мъртвия като със субект на християнската любов. Всичко – думи, визия, идеология – е впрегнато, за да ни го представи като обект, пред когото сме свободни от морални и етически отговорности.

Как да приложим закона на любовта спрямо пластинирания? Християнството знае, че човек се актуализира като личност единствено в съотнасянето си с Другия – Бога и ближния, в модуса на любовта. Любовта е и пътят за преодоляване на разпада на личността. Какво става с нея, когато се изправим пред пластинирания труп? Очевидно не можем да обичаме, да пожелаем да познаваме, да приемем, да се погрижим за нещо, което представляват разкъсани човешки останки – разкъсани не само във физически смисъл, но и откъснати от душата на човека. Би било противоестествено да имаме към тях отношение като към жив човек. Наистина, човекът е всичко това – и не е.

Тази изтръгната от цялото човешко същество част (която също е уникална – неповторимо съчетание на форма, цвят, плътност; онази очарователна приживе бенка, която може да бъде изрязана и окачена на висяща от тавана нишка мускулно

влакно, за очарование на ценителите) – все пак не е човекът. Ние самите не се възприемаме в този си модус. Не можем да се съотнесем и с другия по този начин – както не можем да се съотнесем и само с душата му след смъртта на човека. Може би това ни кара да бъдем предпазливи при това «общуване».

И все пак, пред нас е част от човешко същество – и ако се отнесем към нея като към парче месо, отпечатъкът върху собствената ни душа ще бъде ужасен. И в двата случая сме изправени пред подмяна, която води до духовно опустошение.

Отново сърфираме – между инстинктите и разума си, между човека и нечовека, между живота и смъртта и на границите между десетки други понятия – в присъщата за постмодерното безтегловност, откъснати от корените на думите и тежестта на истинските неща.

***

> С пот на лицето си ще ядеш хляба си, докле се върнеш в земята, от която си взет; защото пръст си и в пръст ще се върнеш.
>
> *Бит. 3:19*
>
> Тъй е и възкресението на мъртвите: сее се в тление – възкръсва в нетление; сее се в безчестие – възкръсва в слава; сее се в немощ – възкръсва в сила; сее се тяло душевно – възкръсва тяло духовно.
>
> *1 Кор. 15:42-44*
>
> Но ето, Христос възкръсна от мъртви и за умрелите стана начатък.
>
> *1 Кор. 15:20*
>
> Всяка плът като дреха овехтява; защото отвека е определено: бездруго ще умреш.
>
> *Сирах. 14:18*
>
> Твоите ръце са се трудили над мене и са ме образували цял околоврът, – и Ти ме погубваш? Спомни, че си ме изработил като глина, та на прах ли ще ме обърнеш? Не Ти ли ме изля като мляко, и ме сгъсти като отвара, с кожа и плът ме облече, с кости и жили ме стегна,
>
> *Иов 10:8-11*
>
> Вижте ръцете Ми и нозете Ми: Аз съм Същият; попипайте Ме и вижте; понеже духът няма плът и кости
>
> *Лук. 24:39*
>
> Биде върху мене ръката Господня, и Господ ме изведе чрез духа, тури ме всред полето, – а то беше пълно с кости, – и проведе ме около тях, и ето имаше доста много кости по полето, и те бяха

съвсем сухи. И каза ми: сине човешки! ще оживеят ли тия кости? Аз отговорих: Господи Боже! Ти знаеш това. И каза ми: изречи пророчество за тия кости и кажи им: “сухи кости! чуйте словото Господне!” Тъй казва Господ Бог на тия кости: ето, Аз ще въведа във вас дух – и ще оживеете. Ще ви дам жили, ще направя да израсте на вас плът, ще ви покрия с кожа и ще въведа във вас дух, – и ще оживеете и ще познаете, че Аз съм Господ.

Аз изрекох това пророчество, както ми бе заповядано, и когато пророчествувах, произлезе шум, и ето – движение, и почнаха да се сближават костите, кост до своя кост. И видях: ето, жили имаше на тях, и плът израсте, кожа ги покри отгоре, но дух нямаше в тях.

Тогава Той ми каза: изречи пророчество за духа, изречи пророчество, сине човешки, и кажи на духа: тъй казва Господ Бог; дойди от четирите ветрове, душе, и духни върху тия убити, и те ще оживеят.

И аз изрекох това пророчество, както Той ми заповяда, и влезе в тях дух, – и те оживяха и се изправиха на нозете си – твърде, твърде голямо опълчение.

И Той ми каза: сине човешки! тия кости са целият дом Израилев. Ето, те казват: “изсъхнаха нашите кости, и загина нашата надежда: ние сме от корен изтръгнати”. Затова изречи пророчество и кажи им: тъй казва Господ Бог: ето, Аз ще отворя гробовете ви и ще ви изведа, народе Мой, из гробовете ви и ще ви въведа в земята Израилева. И ще познаете, че Аз съм Господ, когато отворя гробовете ви и ви изведа, народе Мой, из гробовете ви; ще вложа във вас Моя Дух, и ще оживеете; ще ви настаня във вашата земя – и ще познаете, че Аз, Господ, казах това и извърших, казва Господ.

Иез. 37:1-14

***

И Христос се е боял от смъртта, но не е треперил. Той се смутил, като видял приближаването на кървавата Си смърт, но това е било смущение от могъщество, а не от слабост – за да не се отчаем ние за нашето спасение и да се смутим не от могъщество, а от слабост. По този начин Той искал да утеши всички немощни, като възприел върху тялото Си, което е Църквата Му, доброволно подобие на немощта ни, за да разсъждаваме какво благо трябва да очакваме и да се надяваме на причастяването с Неговото

> Божество – така дори Неговото смущение ни прави спокойни, а немощта Му ни укрепява.
>
> **Блажени Августин**, *За страха от смъртта*

Вместо епитафия

> Оня, който бе оставил мнозина без погребение, сам остана неоплакан и неудостоен ни с погребение, ни с отечествен гроб.
> *2 Мак. 5:10*

Гюнтер фон Хагенс, професор по патоанатомия, художник, агностик и бивш дисидент, е завещал тялото си за пластинация.

За пластинацията

Отговор на читателски коментар по повод статията “Пластинатора и нашият лабиринт”

Драга N.,

Вашият постинг поставя проблеми, които излизат извън личната ми сфера, затова и бих се заел да им отговоря систематично. Още повече, че щом сте решили да изпратите въпросите си чрез форума, а не на личната ми поща, явно Вие също търсите (някаква) публичност. И с право. Проблемът с пластинацията касае фундаментални мирогледни нагласи, които би трябвало да се провокират именно в публичното пространство (това не изключва и личната, ако щете – духовната) рефлексия.

Това, че като преводач не сте се сблъсквали с термина «пластинация», не е индикация, че проблемът е периферен (ако правилно съм разбрал подтекста на споделението Ви). И дори той да е периферен за нашето общество (в смисъл, че в България никой не говори за пластинацията), значи ли това, че просто трябва да го подминем? Между другото, тази невинно звучаща думичка е навлязла в българския език не чрез моята статия. В Стара Загора съществува лаборатория по пластинация (имат си и собствен сайт), където (засега!) се занимават с пластиниране на животни. Въпрос на време е само думичката да влезе в обръщение в основния си смисъл, за който говоря в статията. Интересът на немския професор, изобретател на метода, към страните от Източна Европа и възможната тайна и явна търговия с човешки трупове от тези страни, едва ли ще ни подмине, само защото се гнусим от тази тема.

Надявам се да ме разберете правилно. От постинга Ви вее потрес, който Вие сякаш ми отричате; сякаш смятате, че моят потрес ме е повел в посока мазохистично говорене, докато Вашият някак е по-легитимен, защото Ви води към благородно мълчание. Може би сте права. Може би наистина не съм успял да предам собствения си потрес, макар че това е било единствената ми цел. Аз самият не бях чувал нищо по тази тема. Случайно попаднах на документален филм по Дискавъри, където (естествено) наблягаха на технологията, а не на морала. Бях толкова ужасен от този филм, че започнах да се моля да ми се даде да осмисля някак този проблем. От кадрите, които видях, вееше сякаш Абсолютното Зло – онова същото, съзнанието за което обикновено погребваме дълбоко в ежедневието си, за да не ни се налага да се изправим срещу него – понеже интуитивно усещаме, че сме толкова слаби, че ще полудеем, ако слезем до дъното му. Не претендирам, че съм стигнал до някакви мистични прозрения в тази насока. Не претендирам също така, че гневът ми е свещен. Но за мен беше важно да инкорпорирам тази тема в християнския си

мироглед – в личното си пространство – за да мога да продължа по-нататък. Естественият ми ужас от кадрите, снимките и текстовете, които прочетох по тази тема, нямаше да бъде достатъчен, ако един ден трябва да обяснявам на детето си, че изложбата от пластинати, на която са ги завели от училище в часа по биология, е нещо страшно.

Сега на въпросите Ви. (Все пак, бих Ви препоръчал да прочетете статията до края – не поради тщеславие, а защото във втората й част се съдържат отговорите на голяма част от въпросите Ви. Ако ми позволите тази лирична самореклама, във втората част мазохистичните изблици спират и отстъпват пред малко по-рефлективен подход).

1. Коя е аудиторията? Честно казано, не бих могъл да ви дам представителна извадка с характеристиките на тази аудитория. Най-общо, това са посетителите на нашия сайт, много малко от които се решават да пишат във форума. Ако трябва пределно да обобщя – това са предимно млади хора (до 35-40 г.), открили християнството в зряла възраст, които се опитват да разберат нещо повече за Църквата и нейното учение. Има и мнозина, които попадат в сайта случайно – което е нормално за медиа като Интернет.

Вие твърдите, че поради шока, който сте преживели в началото на статията, не сте успели да си изградите адекватно отношение към този проблем. Сигурно е точно така, но не забравяйте, че нивата, на които хората могат да изпитат някакъв потрес, са строго индивидуални. Получих писма от читатели, за които например потрес изобщо не се беше получил и те имаха коментари най-вече за това, доколко моето разбиране за постмодерната култура, отразено в статията, се вписва в някакви си там теории.

Много бих се радвал, ако дадете някакви индикации за подходящия тон на говорене за тези неща (защото явно не приемате моя). Вие пишете:

«Със същата сила можете да проведете учение за сапьори, като пуснете няколко от курсантите в необезвредено минно поле без карта и ги оставите да се взривят за назидание на околните.»

Коя е правилната «сила», според Вас? Как например, Вие лично бихте говорили, да речем, за Холокоста? Бихте ли спестили снимковия материал? Смятате ли в тази връзка, че сайтове или медии с подобно съдържание трябва да бъдат забранени?

И аз не бих искал деца да попадат на тези страшни картинки. И това е може би единствената Ви забележка, която приемам напълно. В този смисъл «грубият натурализъм» на визуалната част от статията ми наистина би попаднала в една категория с детската порнография и садистичните извращения. Въвеждането на «родителска цензура» върху интернет-статията ми би било прецедент по отношение на темата за пластинацията – в нито една страница, дори в най-критичните, не

видях подобни ограничения върху снимковия материал. Но предложението Ви заслужава внимание. За Ваше успокоение, засега нямам никакви индикации, че сред аудиторията на сайта има малолетни.

Но не забравяйте, че докато за детската порнография все пак има някакъв обществен консенсус, реагиращ с погнуса, пластинацията коварно се представя като напълно легитимно научно и художествено занимание. И ако в Западна Европа повечето родители нямат проблем да заведат децата си на тези изложби, кое Ви кара да смятате, че нашето общество ще реагира на пластинацията като на морално неприемливо занимание? Това беше основната причина да посветя почти половината статия на излагане на фактология без коментар – за да провокирам погнусата, която (предполагам), много скоро ще бъде приспана с призиви за толерантност, обвинения в ретроградност и внушение за нещо много шик – когато се появят първите неизбежни български прояви в тази посока.

2. Всичките ви коментари по отношение на композицията на статията бих взел най-сериозно под внимание, ако все пак я прочетете до края. Същото се отнася и до забележката за православните позиции на преобладаващата част от нейната потенциална аудитория.

С благодарност за емоционалния заряд на Вашия постинг и за въпросите, които поставяте.

Защо не лети птицата?

Една стара притча разказва за птица, затворена от години в клетка, която прекарала живота си в мечти по свободния полет. Един ден клетката била отворена, но птицата предпочела да остане вътре – годините пленничество били закърнили крилата й.

Синдромът на нерешителната и обезкрилена птица с пълна сила поразява и институцията с най-дългата история по нашите земи – Православната църква. Половинвековното комунистическо управление се оказа за българската църква време, прекарано в зловещата клетка – недостатъчно продължително, за да я убие, но напълно достатъчно, за да я осакати и превърне в доброволен затворник със страх от открити пространства.

Тази агорафобия ражда призраци, както сънят на разума ражда чудовища. Днес повече от всякога църквата се е вторачила в шарения свят около себе си в трескаво търсене на външната коварна причина за собствената си немощ – нагласа, отстояща твърде далеч от християнското разбиране за „другия" като за ближен, грешник като самия мен, но за когото аз, християнинът, нося отговорност и с когото ме свързват трудните, но благодатни връзки на любовта. От търсенето на врага до фундаментализма стъпките са малко и лесни. И първите от тях вече са направени. Във църковните среди трайно са се утвърдили параноични нагласи, търсещи дългата ръка на световния масоно-еврейски заговор срещу Православието в повечето международни структури, в това число Европейския съюз. Тези нагласи резонират силно с лозунгите на новопоявилите се националистически формирования в България, някои от които получиха и политическо представителство в парламента.

В същото време обаче църквата у нас засега не участва видимо в нито един политически националистически проект и политическите и партийни употреби на Православието се ограничават до външни символични прояви (присъствието на политици в храма на големи празници, с дебели свещи в ръка). За разлика от Сърбия, например, където църковна символика присъстваше осезаемо във всички войни на разпадащата се Югославия, или от Русия, където днес Православието е един от неизменните идеологически стожери на възраждащото се национално имперско самочувствие и политическо поведение.

Църквата очевидно не успя да произведе собствен фундаменталистки модел, нито пък намери вътрешни ресурси да се прикачи към външен (политически) такъв. Фундаментализмът изисква вътрешно усилие и някаква (дори деструктивна, но все пак) енергия, а именно източниците на енергия у нас са под въпрос. Динамизирането на църквата следва динамизирането на обществото. Преходните години според мнозина бяха тъпкане на едно място (особено в психологически план) и едва под няколкогодишния външен натиск (реципиране на европейския

социален модел) нацията започва да се реформира – най-вече в областта на нагласите (постепенно възвръщане на чувството за собствен ресурс за справяне с проблемите; частната инициатива, свободното пътуване). Динамизирането има и своите отрицателни аспекти – консумативизъм, криза на семейството, престъпност – и това е част от цената, която обществото ни неизбежно ще плаща за изгубения социалистически комфорт.

За да отговорим на въпроса защо БПЦ не е въвлечена активно в националистически проекти, трябва да се върнем няколко десетилетия назад, за да припомним каква беше политиката на комунистите спрямо църквата по време на 45-годишното им управление (1944-1989).

За разлика от бруталните гонения в революционна и Сталинова Русия, където репресиите срещу вярващите дълго време са изцяло в областта на физическата разправа, този вид репресии в България траят сравнително кратко след идването на комунистите на власт. Стратегията, възприета от БКП още в началото на 50-те години на 20-ти век се основава на идеята за „обратен изкуствен подбор" при формирането на клира и църковното ръководство. Това на практика означава, че всички младежи, кандидати за свещеници или монаси, са били щателно проучвани от органите на Държавна сигурност, като най-способните от тях са били отстранявани от всякакви възможности за растеж (или дори достъп) в йерархията или на научното богословско поприще. За такъв растеж са били стимулирани предимно младежи от селски произход, без семейни интелектуални традиции, и за предпочитане – с аморални нагласи и поведение. Така се формира и образът на „идеалния" от гледна точка на комунистите църковник – човек без образование или поне добро възпитание, без интелектуални възможности, по възможност – с някакъв вид слабост в морално отношение – алкохолизъм, хомосексуализъм, женкарство, сребролюбие и т.н. Именно такива хора са получавали пълната подкрепа на партията за растеж на църковното поприще и за заемане на ръководни длъжности в йерархията. Тази далновидна и в много отношения перфидна политика постепенно е превърнала църквата в това, което виждаме днес. Кризата на БПЦ (очевидна на фона на възраждащи се православни църкви в повечето бивши комунистически страни, и дори в Албания, където няколко десетилетия религиозни общности просто е нямало) днес е във фазата на автопилота – без външна намеса от страна на старите си наставници от ДС, църковното ръководство, водено от банални психологически фактори – желание за сигурност и „носталгия по тоталитарния уют", възпроизвежда същия модел на обратен изкуствен подбор, като се дисинтересира и отчуждава както от артикулираните обществени очаквания спрямо възможната нова роля на Църквата при променените социални обстоятелства, така и от собственото си двухилядолетно учение.

Впечатляваща на този фон е разликата между централната църковна политика (по-скоро липсата на такава) и местната инициативност. Докато синодалните разпри и

спорадичните публични изяви на отделни епископи получават все пак някаква публична изява, това, което се прави в малките църковни общини – стотици социални и просветни инициативи, неподправени примери на саможертвено християнско служение – остава невидимо за обществото; а именно процесите извън висшето църковно ръководство са предобразите на неизбежната голяма промяна в църквата. По начин, подобен на трансформацията на тоталитарното общество в гражданско, днес в църквата тече скрит процес на сформиране на laos, миряни, които все повече се осъзнават като пълноценни членове на църквата, не по-маловажни от расоносците. Този процес, за разлика от процеса на формиране на гражданско общество, не носи задължително конфликти и оспорване на авторитета на властимащите, но той определено води църквата към забравената култура на диалога и споделената отговорност – нещо, което ще направи църквата много по-разпознаваема и адекватна на съвременния свят. Съвременното българско общество желае да види в църквата си не само поредния алтернативен доставчик на социални услуги, но и смислов център – а за това последното е необходима интелектуална мобилизация, която да включи широк кръг вярващи. Етичният дискурс и моралните оценки на ставащото около нас са голямото предизвикателство пред църквата и нейният голям дълг пред обществото.

За да се случи това вътрешно движение в църквата обаче, е необходимо да се очертаят и осмислят типовете нагласи, които предопределят посоките и резултатите от този процес – както вътре в самата църква, така и в обществото.

Според последната достъпна статистика, 83% от българите се определят като православни – но този процент отразява по-скоро общокултурна идентичност, отколкото религиозна принадлежност. Ако критериите на това отчитане се сведат до „редовно посещение на неделно богослужение" или до редовно приемане на причастие (а именно тези критерии задават реалните граници на църквата), този процент би спаднал драстично и би бил сравним с броя на изповядващите нетрадиционни вероизповедания. Изобщо, от чисто богословска гледна точка, конституционната теза за „традиционно вероизповедание", отнесена към Православната църква, е силно проблематична. От тези статистически реалности можем да тръгнем, за да направим извода, че социалната база на църквата е силно стеснена и топяща се, на фона на засилващата се секуларизация във всички сфери на обществения живот и налагането на консумативен модел на масова култура. Затова и доминиращите обществени нагласи спрямо църквата гравитират около идеята за етнографски резерват, културно-исторически фактор, свързан с националната идентичност. В европейските измерения на българското бъдеще, политическите партии инстинктивно работят за една овладяна и „модерна" църква – с фиксирана роля в държавния протокол и място в системата на образованието, свързано с формирането на „гордостта, че си българин". В изключително ограничен мащаб в политическите среди се обсъжда възможността на църквата да се възвърне ролята на сериозен фактор в областта на социалното дело – на този етап няма

сериозни индикации, че църквата може да предоставя социални услуги, конкурентни на държавните и на тези, предлагани от хилядите професионални нестопански организации. В същото време, политическият елит не е способен да надскочи зададените от комунистическата политика стереотипи на църковно-държавни отношения – и опитите църквата да бъде поставена в услуга (и подчинена) на актуалния политически дневен ред продължават неотменно от началото на промените досега.

Много по-динамични и разнородни са визиите за бъдещето на църквата в рамките на самата църковна общност, сред онези 10-15% практикуващи вярата си българи, които представляват религиозно активните православни. Някои от тях активно се противопоставят на всеки опит за вътрешна обнова на църквата и виждат в нея най-вече възможност за бягство от една неуютна действителност. За тях (да ги наречем условно зилоти) основната задача на църквата е, образно казано, да втвърдява оградата си и да дефинира враговете си в един враждебен дискурс. Други черпят вдъхновение от патриотичните обертонове на църковността, виждайки в църквата най-вече стожер на националното си достойнство. Една част от българската интелигенция също очертава специфичен параметър на църковната визия, акцентирайки върху философските, естетическите и психологическите измерения на личното начало във вярата. Четвъртата група, концентрирана предимно в клира, се консолидира около идеята за запазване на едно неизменно статукво и не крие враждебността си спрямо всички останали проекти за промяна. Всяка от посочените групи вече има сравнително осъзнати цели и се опитва да представи собствения си проект за църквата като единствено легитимен. Сумарният ефект от тези усилия задава и сложния и противоречив обществен образ, който църквата излъчва, все по-активно напоследък.

Под обществения натиск църквата напоследък започна тромаво да произвежда изявления. Това е евтино, не изисква финансови инвестиции и показва осезаем резултат. За съжаление, подборът на темите и изборът на форма и съдържание на тези изявления все още са далеч от необходимото, но крачката вече е направена. Това, което остава да се преодолее, е клироцентричният комплекс и да се възприеме един по-инклузивен подход при артикулирането на позицията на църквата по въпросите от обществена значимост – от дебата за смъртното наказание до проблема с трафика на жени за сексуална експлоатация.

Птицата от нашата клетка все пак не стои неподвижно; тя пърха колебливо около вратичката. Навярно някой трябва да й напомни, че не е сама в това усилие – и да й подаде ръка.

Какво би написал Оскар Уайлд за нашата църковна действителност

Talkin' Wilde

Позволих си да перифразирам някои от известните афоризми на Оскар Уайлд, нагаждайки ги към темите и проблемите на съвременната ни църковна действителност. Неговата чувствителна ирония и самоирония, способността му да ни обърка за миг с парадоксални на пръв поглед конструкции, които насочват вниманието ни към един по-дълбок пласт на нещата – всички тези блестящи попадения на големия английски интелектуалец ми се струват особено ценни, ако успеем да ги възприемем като част от мирогледа си.

Не за да имитираме оригиналността (такава имитация неизбежно опошлява най-вече имитатора), но за да се научим да пазим в ума и сърцето си вечното удивление пред чудото на живота и да противостоим на удебеляването на същите тези ум и сърце – особено в преживяването и делата на вярата.Като християни вярваме, че в Църквата обитава Светия Дух. Лесно и обяснимо пренебрегвайки обаче факта, че църквата е общество от спасяващи се грешници, понякога пропускаме не толкова лицеприятния друг факт, че в това общество на грешници се проектират и други духове – например на квинтесенцията на нашата национална глупост.

Може би, както човешките страсти не са нищо друго, освен провалени добродетели, чертите на колективната ни глупост теоретично биха могли да бъдат преобразени в духовни дарове. Но все още в някои прояви в църковното пространство нещо в мен предпочита да разпознава сребролюбие, а не пестеливост; лош вкус, а не очарователен наив; простащина, а не простота.

Ние всички без изключение сме носители на тези анти-харизми. Да ги открием в себе си, да ги извадим на бял свят и да ги предолеем – дали има по-подходящ начин от самоиронията? От чувството за хумор, което осмива, защото обича? Което бичува, защото щади? Сериозността е може би най-неуместния подход към църковните проблеми. И със сигурност най-неефективният.

Някои от афоризмите са оставени в непроменен вид, защото имаха отношение към темата. Други съм пренаписал изцяло, използвайки само скелета на Уайлдовата мисъл. Всички оригинални афоризми са в превод на Жанета Шинкова.

Преди да ви залея с цитатите от Уайлд, нека ви предложа един друг цитат за размисъл – в посока на първо отърсване от лицемерието – моето и вашето:

> Добре е да потърся хора... Като начало просто хора – чисти, избръснати, внимателни, гостоприемни. Не ми трябват полети на мисълта, не ми трябват блестящи таланти. Не ми трябват

> изумителни цели, нито отвращение от себе си. Само да плеснат с ръце щом ме видят, да изтичат да напълнят ваната, да намерят чисто бельо, да сложат чайника и никой да не пита за документи, да не иска автобиографии в три екземпляра с приложение дванадесет дублирани отпечатъка от пръстите, и никой да не отива до телефона и да съобщава с полушепот където трябва, че се е появил някакъв непознат...
>
> Не трябва да са принципни привърженици или принципни противници на каквото и да е. Не трябва да са принципни противници на пиянството, само те самите да не са пияници. Не трябва да са принципни привърженици на майчицата правда, само да не лъжат и да не говорят гадости нито пред очите, нито зад гърба. И да не искат от човека пълно съответствие с някакъв там идеал, а да го приемат и разбират такъв, какъвто си е... Боже мой, нима наистина искам толкова много?
>
> *Охлюв по склона*, **А. и Б. Стругацки**

***

Вяра

Вярата е нещо страшно, особено ако не си вярващ. Човек, който влиза в Църквата, трябва да знае или всичко, или нищо. Вярата е прекалено важно нещо, за да говорим сериозно за нея.

„Вече два пъти сте постъпвали в манастир... Защо този път за разнообразие не вземете, че станете вярващ?"

Религията е модният заместител на вярата.

Молитвата не бива никога да получава отговор. В противен случай ще престане да бъде молитва и ще се превърне в кореспонденция.

Не бива да търсиш знаци на Провидението във всичко, което виждаш. Това прави живота невъзможен.

Вероучението е нещо възхитително, но е добре да се припомня отвреме навреме, че нищо, което си струва да се знае, не може да се преподава. Всеки, който сам не може да учи, се е заел да го преподава – до това всъщност се свежда нашият ентусиазъм по вероучението.

Богослови

Напълно съм съгласен, че съвременното богословие има много положителни страни. Аз твърдя само, че като цяло то е напълно негодно за четене. Доколкото у

нас има добро богословие, то е, защото хората не го четат и следователно не му влияят.

Богословската осанка е възможно най-неподходящата за богослова. Основата за приятелството между богослови е съвместното бъркане на чашата с отрова.

Всеки може да напише мастито богословско произведение. За целта се иска само пълно непознаване и на литературата, и на богословието.

С черно сако и вратовръзка всеки, дори и дипломираният богослов, може да създаде репутация на културен човек. Ако един мъж е джентълмен, той знае достатъчно, а ако не е – всяко знание е в негова вреда.

Църква и църковни водачи

Паунът е един от символите на Православието. Днес нашата църква прилича на паун по всичко, освен по красотата.

Ако можехме да научим миряните да говорят, а църковните водачи да слушат, църквата ни щеше да има съвсем друг облик.

Някои проповедници са абсурдно нерационални. Искат от теб да бъдеш съвършено ням, точно когато ти се иска да бъдеш съвършено глух. Проповедта е жалък сос, ако няма с какво да го ядеш. Най-възторжените проповедници обикновено говорят на хората против греховете, на които сами са се наситили.

Енориашите отначало обичат свещениците си. След време започват да ги съдят. Рядко, може би никога, им прощават. Най-трудно е да не бъдеш несправедлив към ония, които обичаш.

Ако ние, вярващите, получавахме епископи, каквито наистина заслужаваме, щяхме доста повече да страдаме.

Монасите се борят със страстите си, докато не бъдат ръкоположени за епископи... От този момент нататък повечето от тях не казват никога нищо безнравствено и никога не правят нещо нравствено.

Чувството на превъзходство на свещенослужителите прави свещенството безнадеждно едностранна институция.

Когато един свещеник се опитва да диктува на мирянина какво да прави, духовният живот изчезва напълно, а свещенството или става стереотипно, или дегенерира до низка и позорна форма на занаят. Повечето духовници са принудени да играят роля, за която нямат квалификация.

Нашите църковни водачи наистина биха забравили, че съществуваме, ако не им опяваме отвреме-навреме, просто за да им напомним, че това е наше напълно законно право.

Силно съчувствам на яростта на миряните срещу онова, което наричат „пороците на свещенството". Миряните смятат, че пиянството, глупостта и безнравствеността трябва да принадлежат изключително на тях и ако някой свещеник или епископ се прояви като глупак, значи бракониерства на тяхна територия.

Вярващите миряни нищо не казват, богословските факултети нямат какво да кажат, а Синодът няма нищо за казване – и го казва.

„На стълбите стояха неколцина членове на Светия Синод, маскирани като епископи".

Според мен, епископ Х. наистина е един от най-обещаващите ни духовници. Мога да добавя, че епископ Х. напълно споделя това мнение.

Православни книги

Текстовете, които нашата християнска общност определя като богохулни, са най-вече онези, които ни показват нашата богоотпадналост.

Трябва да имаш каменно сърце, за да четеш някои благочестиви писания, без да прихнеш. Книгите със спомени на наши църковници пък обикновено се пишат от хора, които изцяло са изгубили спомените си, или никога не са правили нищо, което си струва да се помни. Това обаче крие истинското обяснение за доброто им приемане от четящата публика – тя винаги се е чувствала удобно, когато й говорят посредствени личности. Повечето от тези книги се четат без особен труд – и навярно са били написани без особен труд.

У нас няма нито един православен автор, който публиката да не е осъдила тържествено за липса на православност. Тези присъди у нас практически заместват онова, което в други страни е признание от страна на издателските отдели на църквата, и за щастие правят напълно излишно създаването на подобни издателски отдел в нашата страна.

Като че ли целта на повечето ни съвременни християнски автори е не да напишат добра книга, а да напишат книга, с която ще направят нещо добро. Най-лошата работа, както обикновено, се върши с най-добри намерения, а хората никога не са така банални, както когато се вземат много на сериозно. Искрено се надяваме, че такива книги ще продължат да бъдат издавани, тъй като тогава хората ще започнат да разбират, че 5 или 10 лева е прекалено висока цена за лоша книга.

Християнските автори добре знаят колко е полезен страхът, за да бъде публикувана книгата ти. Ужасът от последните времена днес осигурява многократно преиздаване.

Морал и поведение

Да се занимаваш с това какво е правилно и какво е грешно в поведението свидетелства за изостаналост в умственото развитие.

Естествеността е поза, много трудна за поддържане. Тя е най-дразнещата поза, която познавам.

Пуританът е много интересен предмет за психологическо изследване и макар че от всички пози тази на моралиста най-много дразни, все пак наличието на някаква поза е по-добре от нищо.

Всеки път, когато направиш впечатление, си спечелваш враг. За да бъдеш популярен, трябва да си посредствен. Общественото мнение е опит да се организира колективното невежество и да се издигне до ранга на физическа сила. Да си несъгласен с три четвърти от нашата общественост по всички въпроси е един от първите елементи на здравомислието, една от най-силните утехи в моменти на душевно съмнение.

Скуката е сериозност, навършила пълнолетие.

Мога да преглътна грубата сила, но грубият разум е нещо непоносимо. Има нещо нечестно в използването му. Прилича на удар под интелекта.

Зилотизмът е добродетелта на покварените. Сериозността е единственото убежище на повърхностните. Амбицията е последното убежище на неудачника.

Докато посочваме греха като зло, той винаги ще има притегателна сила. Ако започнем да го го смятаме за нещо просташко, той ще загуби популярността си.

В днешно време християните изглеждат толкова порочни, че порочните хора са принудени да се правят на християни, за да се отличават от тях.

Колко жалко, че Лутер не е знаел нищо за облеклото и е нямал никакъв вкус. Притежавал е смелост, но не и изтънченост на възпрятията. Опасявам се, че вратовръзките му винаги са били направо шокиращи.

Опасявам се, че си слушал някой по-възрастен от теб. Това винаги е опасно и ако му позволиш да дегенерира до навик, ще установиш, че е абсолютно фатално за интелектуалното развитие.

Старците вярват на всичко. Хората на средна възраст се съмняват във всичко. Младите знаят всичко.

Надявам се, че не сте водили двойнствен живот, преструвайки се на порочен, докато през цялото време сте били добродетелен. Това би било истинско лицемерие.

Престъпниците са абсолютно безинтересни от психологическа гледна точка. Те са просто това, което обикновените, почтени и банални хора биха били, ако нямаха какво да ядат.

Не са ли богатите и бедните братя? Да, и името на богатия брат е Каин.

Никога не съм срещал човек с доминиращо чувство за морал, който да не е бил безсърдечен, жесток, отмъстителен, тъп като пън и напълно лишен от най-елементарно чувство за човечност. Така наречените морални хора са просто зверове. Предпочитам да имам петдесет неестествени порока пред една неестествена добродетел.

Нищо не ме наскърбява повече от това да открия добродетел у човек, в когото никога не съм очаквал да я има. Все едно да откриеш игла в купа сено. Тя те убожда. Ако притежаваме някаква добродетел, трябва да предупреждаваме другите за нея.

Това, което ни се струва жестоко изпитание, често е прикрита благодат.

На света има само две трагедии. Едната е да не получиш това, което искаш, а другата – да го получиш.

Хората, които разграничават душата и тялото, нямат нито едното, нито другото.

Как се прави закон: за малките и големите пробойни

Забелязал съм, че когато в нашето общество започне дебат по някакъв въпрос, често окончателният аргумент на някоя от страните в спора се оказва този: „това е практиката в Европа/САЩ". Презумпцията е, че в развитите западни демокрации моделите на обществени отношения са толкова съвършени, че би било загуба на време „да изобретяваме топлата вода" (още една конвенционална мъдрост от дебатите), а просто трябва да се пресегнем и да получим отговорите на въпросите си от хората, които са минали по този път преди нас.

Навярно има сфери, в които този подход е оправдан. Например, в здравеопазването – възможните модели за организиране на националната здравноосигурителна система са сравнително ясни, крайни на брой и почиващи на равни дози социална теория и прагматика. Повече държава – по-малко държава. Централизиран осигурителен фонд – приватизация на сектора. Избираме, тестваме, ако не става – променяме модела.

Има обаче други сфери, в които аргументът „така се прави Там" не е достатъчен – най-малкото поради две причини.

Първата можем условно да наречем „причината на споделената собственост".

Ако държавата може да си позволи да експериментира десет години с нов модел на система на здравеопазване – с приемливи нива на политически, икономически и социални рискове, то в областта на религиозните права и свободи например, „моделите" касаят много по-дълбоки и чувствителни пластове на обществения организъм, заиграването с които може да нанесе огромни и трудно преодолими поражения на такива фундаментални аспекти на държавата като национална идентичност, обществен морал, култура и т. н.

Законодателната рамка, уреждаща обществените отношения в областта на религиозното, касае пряко всички граждани, без изключение и без значение дали изповядват конкретни религиозни убеждения. В този смисъл, „засегнатите страни", или по-скоро stakeholders в едно такова законодателство, са всички жители на страната. Разбира се, законотворческият процес става възможен, когато се идентифицират различимите stakeholders; когато в обсъжданията участват конкретни изразители на възможните подходи и разбирания в съответната област.

Последният Закон за вероизповеданията не беше създаден по този начин. Като акт на политическа воля, той се опита да внесе известен ред в отношенията „религиозни общности – държава", но като начин (ако щете – стил) на създаване той е много по-близко до идеята за техническо решение за реформа в здравеопазването.

Оставяйки настрана всички проблемни моменти в самия закон, си спомням израза „моето несъгласие със съветската власт е естетическо" – защото стилът на написване и прокарване на този закон подрива самата идея за „споделената собственост" на законотворческия процес.

За да изпълни този закон естествената си функция, той трябваше да бъде разпознат като защитаващ интересите на най-вътрешния кръг от засегнати – вярващите и практикуващите вярата си граждани. Възможността това да се случи беше пропусната чрез прокарването на закона под формата на еднолично законотворчество (на Б. Цеков), получило одобрителната санкция на тогавашната партия на мнозинството (НДСВ). И макар това да е обичайният начин на правене на закони у нас, в този конкретен случай имаше много смисъл религиозните общности да бъдат включени активно във всички фази на подготовката на законопроекта. Възможността комплексът от норми, които потенциално засягат най-съкровеното на една немалка част от хората в България, да бъде приет от самите тях като защитаващ и уреждащ правата им, беше пропиляна – и не поради злонамереност (както мнозина правозащитници се изкушиха да интерпретират ситуацията), а поради чиста проба политическа немарливост.

„Своенето" на законодателния продукт от най-засегнатите от него потенциално би могло да запълни важна празнота в общественото ни пространство – липсата на междухристиянски (и междурелигиозен) диалог по най-важните теми на съвремието. Повече от десет години след началото на промените у нас християнските общности така и не успяха да намерят общ език за създаване на единна приемлива платформа за някаква форма на сътрудничество. Както в много други сфери, това, което не успяхме да създадем по силата на вътрешните си нужди, убеждения, импулси и целеполагане, можеше да се случи като резултат на външни (политически) фактори. И след пропускането на тази възможност, перспективите пред такава единна платформа за отстояване на интересите на религиозните общности пред държавата стават все по-трудно осъществими.

Другата важна причина да проявим самостоятелност в избора на политически решения е на по-принципно, ако щете – на идеологическо и философско равнище.

Става въпрос за непростимото от гледна точка на идеята за нормален политически и законодателен процес прескачане на етапа на осмислянето на фундаментите и основанията на всяко законодателно решение.

Когато нашите парламентаристи „решаваха въпроса" за отмяна на смъртното наказание, дебатът се плъзна по плоската и едноизмерна повърхност на непробиваемия аргумент „така е в Европа". По подобен начин се случват или ще се случат и други важни дебати – за евтаназията, абортите, клонирането, изследването на стволовите клетки, проституцията, корупцията – списъкът е много дълъг. Националното ни демократично представителство се оказа неспособно на

задълбочена рефлексия по нито един от тези въпроси на единственото приемливо в случая ниво – философско-мирогледното. Сблъсъкът на аргументи не се случи на ниво идеологии (религиозни или атеистични); спорът (доколкото можем да говорим изобщо за спор) беше обидно повърхностен и несъответен на дълбочината на проблемите – а при такова ниво на дебат не можем и да очакваме обществеността да приеме и усвои нито едно законодателно решение. Тук дори не става дума за достатъчно добре обговореното в публичното пространство несъответствие между обществени нагласи и законодателни решения (например, болшинството от хората са за смъртното наказание) – проблемът е в неспособността на проведените парламентарни дебати да отразят адекватно реалните гледни точки към тези проблеми.

Същият синдром порази с пълна сила и процеса на законотворчество в областта на религиозните права. Дебатът не беше пълноценен; вероизповеданията не успяха да изговорят позициите си – къде поради липса на време, къде поради липса на интелектуален и политически ресурс.

В такъв вакуум на политическата артикулация най-гласовити се оказват фактори извън или на периферията на проблема. В случая с дебата за религиозните права и свободи тези фактори се уплътниха в лицето на правозащитните организации.

Дълбокото ми убеждение е, че дебатът за Закона за вероизповеданията загуби от прекомерното акцентиране върху въпроса за правата и свободите. Също така смятам, че причините за изместването на фокуса в тази посока са разбираемата активност на правозащитните организации и пасивното отношение към проблема от страна на повечето религиозни общности, на първо място на Българската православна църква. Адекватният формат на предварителния дебат по законопроекта следваше да се конструира около сравнително-правния анализ на съществуващите модели на църковно-държавни отношения в страните с развита демокрация. Само при такъв първоначален дискурс въпросът за защитата на религиозните права би бил осветен от правилен (и плодотворен) ъгъл.

Една друга „пробойна" в полу-случилия се дебат около законопроекта касае чувствителността на някои религиозни общности по отношение на засегнатите им права.

У нас е вече практика държавата да прокарва неприемливи (или потенциално атакуеми) законодателни решения, предварително приемайки за неизбежни жалбите пред Европейския съд. Очевидна е нагласата да се прекара определен законопроект на всяка цена (а цената в случая са разходите за дела и обезщетенията, които държавата плаща неизменно след тях). Една друга цена обаче, неизмерима в преки разходи на държавния бюджет, е законовата ефективност и общия жизнен цикъл на новите законодателни творения, създадени по този начин.

В случая с проблематизирането на Закона за вероизповеданията на НДСВ, липсата на адекватни предварителни действия за привличане на реалните вероизповедания в процеса на нормотворчество доведе до недопустима ситуация, в която едни вероизповедания (Българската православна църква) се почувстваха (без особени разумни причини) толерирани от страна на властта, докато други (нетрадиционните вероизповедания) се почувстваха (също така във висша степен ирационално) онеправдани.

В разгорелите се (като цяло вяли) дискусии с представители на различните вероизповедания като че ли беше пропуснат класическият за тази тема въпрос за реалното отношение на държавата и властта към религиозните права, към религиозните общности и към религията изобщо. Протагонистите на правозащитния поглед към темата предпочетоха да акцентират върху нарушени права (разбираемо), докато представителите на БПЦ се позоваха на вътрешно-канонични аргументи, за да защитят нормотворците (неприемливо и непродуктивно).

От повечето от участниците в дискусиите (мнозина от тях – практикуващи християни) като че ли се забрави една важна християнска аналитична предпоставка – че независимо от вида правителство, държавата защитава друг екзистенциален тип лоялности и съответно антагонизира всяка общност, приемаща за основа на своя мироглед „небесното гражданство". От православните често се приема за даденост, че страната, в която живеят, е православна, и че произтичащата от това държавност също трябва да е израз на тази православност – едно спорно и нееднозначно становище.

Нетрадиционните изповедания (най-вече протестантски) са приели за отправна точка на дебата си и с държавата, и с православните, либералния модел на отношенията Църква – Държава, в който тези общности виждат гаранция за правата си. Тази нагласа обаче за съжаление се диктува по-скоро през призмата на светските правозащитници, отколкото от собствено християнски осмислени богословски предпоставки. Липсата на богословска и християн-демократическа политическа традиция в България дава отражение върху цялостния облик на спора и изтласква неизбежно целия дебат в дневния ред на банализираното противопоставяне дясно-ляво в нашето политическо пространство – една траектория, от която и православни, и протестанти, е необходимо да намерят изход час по-скоро.

Религия + държава = дирекция

Новината за излизането в пенсия на настоящия Директор на вероизповеданията проф. Иван Желев отмина почти незабелязана както от светската преса, така и от изданията, свързани с религиозните общности в България. Тази незаинтересованост указва по-убедително от всеки анализ мястото и ролята на Дирекцията в системата на държавните органи и в живота на самите вероизповедания.

Двата ми преки досега с тази институция се случиха през 1996-1998 г. Първият беше свързан с нуждата регистрацията на фондация Покров Богородичен да бъде "одобрена" от Дирекцията по силата на тогава действаща разпоредба в закона, която изискваше държавно разрешение за регистрация на всички неправителствени организации, имащи някакви религиозни цели. Процедурата по получаването на това разрешение отне половин година – тогавашното правителство беше подело кампания срещу сектите и всяка религиозна група (било тя и православна), която заявяваше за съществуването си чрез регистрация като НПО, трябваше да бъде внимателно огледана от властите.

Вторият ми досег беше в рамките на официална среща на представители на западноевропейски християнски дарителски организации. Спомням си как един от тези чужденци (който, по една случайност, беше православен), се прекръсти след края на срещата. Тогавашният директор тъкмо беше обяснил на гостите, че представителите на Богословския факултет, ръководителите на протестантските деноминации и други представители на вероизповеданията, които присъстваха на срещата, са самозванци и всяка чуждестранна помощ за българските църкви следва да "минава" през Дирекцията... Това беше през една от гладните Жанвиденови зими.

От този последният случай особено лъхаше на коминтерновско самодоволство и самодостатъчност, съчетани с исконна омраза към всичко вярващо. Дирекцията все още пребиваваше в парадигмата на комунистическата партийна линия спрямо вероизповеданията – действаха старият закон и старата психология; директорът (вече му забравих името, и се радвам, че съм го забравил) носеше вратовръзка и костюм тип "Окръжен комитет" от 70-те. Нещата не се промениха особено след идването на власт на правителството на Иван Костов – тогава Дирекцията отново беше впрегната за "осъществяване на държавната политика спрямо вероизповеданията" – и политиката беше така добре осъществена, че десет години по-късно БПЦ все още плаща моралната, икономическата и духовната цена на един политически провокиран разкол.

В сегашния Закон за вероизповеданията (приет през 2000 г. с мнозинството на НДСВ) на Дирекцията е отредено повече от скромно място – два члена в глава 6. Интересен е фактът, че обстойните критики на новия закон подминаха изцяло тези

два члена и очертания от тях мандат на Дирекцията. Правозащитниците и изобщо критиците на закона се интересуваха много повече от привилегирования статут на БПЦ и регистрационния режим на вероизповеданията, отколкото от статута на държавния орган. В нито един анализ, произведен по онова време, не беше поставен принципният въпрос за църковно-държавните отношения, за институционалния модел, който България е избрала и причините за този избор. Тази принципна апатия продължи и след приемането на България в Европейския съюз – и критици, и апологети на съществуващия закон предпочетоха дребнотемието на правата, свободите и нарушенията пред вглеждането в първоначалата и идеологията, стояща зад статуквото.

Един бърз преглед на ситуацията в други страни

Румъния

В Румъния институционално въпросът е решен на ниво „министерство", като функциите по надзор над религиозните свободи са поставени в компетенциите на Министерството на културата и вероизповеданията.

Франция

В рамките на ЕС една от страните, задаващи модели за отношенията „църква-държава", е Франция. Исторически, основата на съвременното решение на този проблем във Франция е поставено още през 1789 г. с Декларацията за правата на човека и гражданина. В съвременното френско право отношенията между държавата и религиозните общности се регулират от Закона за разделението на църквите и държавата (Loi concernant la séparation des Églises et de l'Etat) от 1905 г. Основен принцип в този закон, изразен още в първия му член е „държавата не признава (т. е. не предвижда формален акт за признаване, бел. авт.) и не предоставя финансова подкрепа на нито една църква". Единствената функция на правителството спрямо религиозната дейност е охранителна, тоест, предпазваща обществото от вредни за него действия (например, човешки жертвоприношения). Във френския обществен идеал съществува терминът laïcité, секуларизъм, който затвърждава светския характер на държавата и не допуска намесата ѝ в делата на религиозните общности, освен в крайни случаи. Като краен случай беше възприет проблемът с носенето на религиозни символи в училищата, и френският парламент прие през 2004 г. Закон за секуларизма (laïcité) и явните религиозни символи в обществените училища. Заслужава отбелязване фактът, че още първият френски закон в тази област (1905 г.) предизвика бурни реакции в цяла Европа, кулминирали в папска енциклика, обявила закона за „опасна грешка".

Именно тази превантивна философия на френския законодател обяснява и институционалната рамка на отношенията църква-държава във Франция. В рамките

на френското правителство официално не съществува специализирана държавна институция, занимаваща се с тези въпроси. В същото време, тъй като френското общество през последните години стана особено чувствително спрямо дейността на деструктивни секти (включително с американски произход), са били предприемани различни конкретни институционални стъпки. През 1982 г. премиерът възлага изготвянето на специален доклад за сектите, станал известен като „Докладът Вивиен". В резултат от доклада Парламентът създава своя собствена комисия по изследване на сектите (Commission d'enquête sure les sectes), която от своя страна пише доклад „Сектите във Франция". Докладът констатира опасностите от деструктивните култуове, но не отива по-далеч от това да препотвърди принципа laïcité, препоръчвайки адекватни мерки за противодействие в рамките на съществуващия превантивен модел. Съдбата на този доклад е свързана с решенията на Парижкия съд от 2001 г., по повод жалбата на Антропософското общество, определено в доклада като секта. Съдът не само уважава иска на обществото, но и лишава един от авторите на доклада от депутатски имунитет. Изобщо, този доклад остава в историята на френската юриспруденция и законотворчество най-вече с очевидната невъзможност да се използва единен правно-валиден критерий за „деструктивен култ" в рамките на френската правна система. Интересна подробност около злополучния доклад на френските парламентаристи е и фактът, че списъкът с „опасните култове", съдържащ 173 групи, е изготвен от Френската национална полиция. Едва през 2005 г. обаче този списък официално „излиза от употреба" с официално окръжно писмо на тогавашния премиер.

Междувременно, правителството се опитва да вкара функцията по мониторинг на сектите в някакви институционални рамки. В периода 1996-1998 г. се създава правителствената агенция MIVILUDES (Междуведомствена мисия за наблюдение и борба с обществеоопасните култове, (Mission interministérielle de vigilance et de lutte contre les dérives sectaires).

Турция

В Турция съществува особената правителствена институция Председателство по религиозните въпроси, представляваща висшата ислямска духовна власт в страната. Основната й функция е „да осъществява дейности, свързани с вярата, богослужението и етиката на исляма; да просвещава обществото за неговата вяра и да управлява свещените места за молитва". Прави впечатление огромният бюджет на Диянета (популярното име на институцията) – за 2006 г. той е бил почти 1 милиард долара.

***

С поставянето на въпроса с евентуално членство на Турция в ЕС в края на 90-те, проблемът с църковно-държавните отношения в рамките на Съюза придоби нови измерения – най-вече в светлината на нарасналите страхове от влиянието на исляма

в Европа и ролята на традиционното християнство в постигане на религиозен баланс и мир в общността. Дебатът за религията, политиката и обществения живот се възобнови с пълна сила, този път пред лицето на очевидния възход и лавинообразно увеличение на мюсюлманското население в сърцето на Европа. И докато до гласуването на проекта за Европейска конституция дебатът се съсредоточаваше предимно върху относително стари теми (връзката между светската власт и религиозните институции, възможностите за финансиране на вероизповеданията на фона на драстично намаленото им влияние в западноевропейските общества), турският казус откри съвсем нови фронтове в обществената дискусия. Традиционните християнски общности, и особено консервативните крила на католицизма поставиха проблема като необходимост да се изгради принципно нов модел на църковно-държавни отношения, в които християнското европейско наследство да бъде припознато като идеологическа база. Възниква нова ситуация, в която анализатори констатират „края на секуларизма и възникване на нов пейзаж".

Приемането на католическа Полша с първата вълна; католическа Малта и православните Румъния и България с втората, в някакъв смисъл изместват центъра на дебата от секуларизираната Северна Европа в като цяло по-религиозната Централна, Източна и Южна. Двете новоприети православни страни имат традиционно „твърди" модели на църковно-държавни отношения със силна (конституционно закрепена) роля на православните си църкви.

Политически послания като например съвместното изявление на Папа Бенедикт XVI и Цариградския патриарх Вартоломей през ноември 2006, в което се призоваваше за „запазване на християнските корени на Европа" силно резонират вече не само в средите на самите църкви, но и в кръгове, свързани с европейското политическо дясно (Британската национална партия, австрийската Партия на свободата и др.), които разпознават в нововъзникващите общохристиянски консервативни платформи възможност за допълнителни аргументи за своите анти-имиграционни и понякога анти-ислямистки тези и програми. Очевидни са също така опитите за създаване на собствено православно-католическа платформа за защита на традиционното християнство на общоевропейско ниво, като в този процес решаваща роля играят Руската православна църква, Ватикана и Цариградската патриаршия.

На фона на този динамичен „нов пейзаж", в който, поне на политическо ниво на църквите се отдава все по-голямо значение, процесът на секуларизация на обществата продължава да се развива с бързи темпове. Дори в общества с традиционно силно църковно присъствие влиянието на вярата бележи драстичен спад – например, в Гърция архиеп. Христодул наскоро заяви, че не би имал нищо против един „нежен развод" между Еладската православна църква и гръцката държава – на фона на резултите от обществено допитване, в което повече от 60% от

гърците завиха, че подкрепят прекратяването на официалния статут на Православната църква. На практика това означава, че ако промените получат политическо развитие, гръцката църква ще загуби изцяло ролята си в официалния протокол на гръцката държава (при полагане на президентска клетва например).

Подобни политически решения за прекратяване на статута на „официална църква" приеха наскоро в Швеция (2000 г., спрямо традиционната Лутеранска църква); дебати в тази посока текат във Великобритания, Норвегия и други страни.

Социологическият феномен на „празните църкви" в Западна Европа парадоксално се съчетава с разгорещени обществени дискусии за ролята на вярата в Обединена Европа. Какви са общоевропейските посоки за уреждане на църковно-държавните отношения в единното пространство на Стария континент?

Индикации за очертанията на този бъдещ общоевропейски модел можем да черпим предимно от текстовете на проекта за европейска конституция, засега отхвърлен, но чието приемане рано или късно ще бъде отново поставено на дневен ред, вероятно още през тази година. И макар предложението за включване на текст за християнското наследство в преамбюла на Конституцията предизвика най-видим обществен резонанс, в корпуса на конституционния текст и в чл. 10 на Европейската харта за правата на човека се съдържат разпоредбите, които всъщност задават реалната канава на църковно-държавния модел в Европа.

В уреждането на тези отношения ЕС засега се ограничава да маркира някои основни принципи, като целта е да се остави достатъчно пространство за националните законодателства и местни традиции в конкретиката на отношенията църква – държава.

Идеологическа и институционална деконструкция

Очевиден е процесът на ерозия и разпадане на досегашния модел на църковно-държавни отношения – независимо от вида си (laïcité във Франция или от типа „държавно-призната официална църква" в повечето европейски страни, или комбинация между двете) и зараждане на нова основа на тези отношения, с нови структурни и идеологически решения. Някои от чертите на тези отношения можем да изведем дори на този ранен етап: 1) нарастване на ролята на групи, свързани с вероизповеданията, които работят на общоевропейско ниво и се опитват да променят обществените политики в ЕС в унисон с тяхното разбиране за традиционни християнски ценности; 2) продължаване на разпада на старите съюзи между църквите и националните правителства и формиране на нови съюзи между големите традиционни християнски общности (най-вече католици, православни и лутерани) за постигане на общозначими цели.

На фона на тези видими процеси недоумение предизвиква липсата на ясна принципна база на статута на Дирекцията по вероизповеданията у нас. Настоящият закон й отрежда две основни функции – "лицензионна" и "финансираща". Най-общо, Дирекцията се опитва да играе ролята на watchdog (наблюдател) от името на държавата спрямо спазването на религиозните права и свободи и да разпределя определен финансов ресурс за регистрираните вероизповедания. И двете функции не са лоши сами по себе си, стига да бъдат провеждани прозрачно и спазвайки определени (публично оповестени) принципи. Така например при издаването на "лиценз" за регистрация на дадено вероизповедание като юридическо лице, аналитичната дейност на Дирекцията неизбежно влиза в конфликт с интересите и разбиранията на нетрадиционните изповедания. В експертните си решения, предлагани на държавата като меродавни, администрацията би следвало да развие цялостен методологически апарат за анализ на потенциалните рискове от включването на едно ново изповедание в гражданския оборот. При разпределянето на държавната субсидия за вероизповеданията също би било логично да се приложи принципа за прозрачността и гражданския контрол върху харченето на бюджетни средства. Понастоящем тези (финансови) решения се взимат от неизвестен кръг лица; дирекцията не публикува решенията си в интернет (спорадичните новини в сайтове, свързани с личността на досегашния директор не могат да заместят институционалното присъствие) и практически няма механизъм за публично обсъждане на структурата и приоритетите на тези субсидии. Не е логично Дирекцията по вероизповеданията да има процедури и организационна култура, различна от тези на останалите държавни органи, отпускащи държавни субсидии – публичните конкурси, правилата за кандидатстване, органът, който взема решенията и оповестяването на аргументираните решения би следвало да бъде нещо саморазбиращо се в цялата ни държавна администрация.

Но по-важният въпрос произтича от членове 34 и 35 от настоящия закон, които заявяват някаква "политика" на държавата спрямо правото на вероизповедание. Дори и при най-внимателно вглеждане в реалната дейност на държавната администрация лично аз засега не откривам наченки на това, което в цял свят се разбира под "политика" – а именно, систематични и логически обосновани действия, водещи обществото ни от точка А към точка Б...

Съборът като партиен пленум

(По повод църковно-народния събор през 2002 г.)

Историята се повтаря – веднъж като комедия, друг път като трагедия. Последният църковно-народен събор трагично наподоби историческия ноемврийски пленум на БКП, от който запомнихме застиналото изражение на другаря Тодор Живков, получаващ благодарности от съпартийците си за вярна и дългогодишна служба. Подобието обаче не стигна докрай – съборът нямаше вътрешната енергия да предизвика оттеглянето на патриарх Максим от духовния му пост. «Първият между равни» навярно се е почувствал като «свой сред чужди» или дори като «сам сред вълци», съдейки по изгубилите всякакви задръжки в острите нападки срещу него духовници.

Съборът надали си е поставял сериозно за цел «сваляне́то» на патриарх Максим, превърнат отдавна в «козел отпущения» и обща извинителна бележка за дългия списък слабости и нелепици, свързани с най-новата история на родната ни Православна Църква. Но макар и провалил се като възможност за синодален преврат, съборът изигра друга важна роля – а именно, обективира и придаде плът и кръв на процеси, настроения, лица и изражения, които дълго време бяха по-скоро обект на интуиция, сплетни и разговори с половин уста под манастирските лози и останалите полу-митични работилници, в които се изковава онова, което християните в България са свикнали да приемат за църковна реалност.

С всяка следваща година епископатът се сплотява все повече единствено около една вътрешно-църковна кауза – нуждата от нов патриарх. Списъкът от дължими подаръци, очаквани от държавата, също е кратък – административно-силово прекратяване на разкола (тоест, отмяна на юридическите актове, послужили за основа на разкола и отстраняване на хората на Инокентий от владение на църковните имоти), връщане на свещоливниците, възстановяване на църковния монопол върху определени производства, въвеждане на задължителна форма на вероучение в държавните училища. Единствено последното има неикономически характер.

При така заявени интереси от страна на църковното ръководство, при така формулирана «стратегия» и демонстриран отчайващо нисък хоризонт на визионерска рефлексия, едва ли оттеглянето на сегашния патриарх ще донесе някакви съществени промени. Просто защото никой от евентуалните му наследници не се и опитва да заговори за проблеми от непосредствено църковен характер, а именно – състоянието на семинарското и богословското образование, нивото на свещенството, мисионерска, проповедническа и социална дейност, международни контакти, административна и икономическа структура на БПЦ – във всяка от тези (а

те далеч не са всички) сфери има нужда от сериозни и отговорни реформи, от болезнени равносметки и адекватен отговор пред българското общество.

Всичко в Църквата трябва да носи един дух – този на любовта и единомислието. Последният събор по парадоксален начин ни напомня за тази любов и това единомислие – като ни порази с оскъдицата им. Благодарим за това напомняне!

Ако съдехме само по атмосферата, която излъчват църковните ни ръководители, би трябвало да си кажем или че в Църквата има нещо дълбоко сбъркано, или че това, което става на тези събори, няма нищо общо с Църквата. Слава Богу, в България има Църква и лично аз не се притеснявам особено от провала на определени нейни представители да превърнат живота си в икона на това, в което твърдят, че вярват. Но разбира се, ще бъде жалко, ако отношението между реалната Църква и църковното ръководство наподобят отношението между държавния апарат и гражданското общество...

На моя въпрос към един от участниците в събора «Какво е по-различно от други събори, в които си участвал?», той, без да се замисли, отговори: «Лицата на участниците». Променял се антропологичния тип. Имало повече млади и смислени лица. Говорело се повече „в кулоарите". Динамиката и атмосферата били различни, непознати от преди. Дано да е бил прав.

Чичо, защо кашляш?

(По повод решението на Светия Синод за освобождаване от длъжност на Западноевропейски митрополит Симеон)

То не било сода бикарбонат, било пудра захар, казаха митничарите. (Сигурно си спомняте този ста-а-а-р скеч с Тодор Колев). Писмото до Вселенския патриарх не било толкова колективно, колкото изглеждаше при първата му публикация в сайта на Патриаршията (нашата, не Вселенската). Някои от онези, дето уж го били подписали, се обадиха: Не сме го подписвали ние! Кой го е подписвал, почваме да викаме всички вкупом и поглеждаме с едно око към споменатия вече сайт. А оттам ни казват най-официално: Откъде да знаем ние кой го е подписвал, на нас ни го пратиха по електронната поща от Истанбул, тях питайте. От Истанбул обаче не казват нищо – същото нищо, каквото казва и посоченият за главен автор на писмото Митрополит Симеон.

Не е митрополит, а бивш митрополит, контриран от Синода и посочват черно на бяло решение по въпроса, с печати, канони и всичко. От Западна Европа обаче нашите сънародници се провикват енергично: Митрополит е, ка щяло! И пак – канони, печати, отворени писма, отговори на писмата, мнения, после особени мнения, и даже съвсем особени мнения по повод на особените мнения. И всички документи неизменно започват и завършват с “Христос воскресе!”, братски лобзания и радости “за цялото православно изпълнение”.

Цялото в синини от поредните лобзания, православното изпълнение, “притч” или там както се водим, чевръсто се нареждаме по групички и започваме да викаме един срещу друг. При това си менкаме плакати с един и същи лозунги: “Нарушихте каноните!” и ги размахваме – всеки срещу другите. “Искаме си дядо Симеон!”, “Долу дядо Симеон!”, “Браво на Синода!”, “Долу Синода!”, “Ще ви съдим!”, “Отиваме при Вартоломей!” и други подобни допълват пейзажа.

Турски гамбит, пардон, Константинополски. Ако главните действащи лица в спектакъла от последните месеци минеха през един хубав кинаджийски грим, цялата сцена “Чаят при Лудия Шапкар” от “Алиса в Страната на чудесата” можеше спокойно да бъде заснета, без да се прекрачват строгите църковните граници. Такова едно канонично чаено парти щеше да се получи, за чудо и приказ.

Само дето в истинската книжка за Алиса главата за чаеното парти свършва ей така – красиво:

Алиса почна да гризе от гъбата (скрила си беше малко в джоба), докато стана около тридесет и пет сантиметра висока. После мина през тесния проход. И сетне — намери се най-подир в хубавата градина, сред ярките цветя и хладните водоскоци.

Можем ли и ние?

Малкото братче в Големия брат: срамота е да мълчиш

(По повод участието на богослова Тодор Карагьозов в "Big Brother")

> Не, не ми наливай веч от тая стара Джанксова ракия,
> че свят ще ми се вие и знам ли що ще плещя
> и очите ще облещя и може би дори
> ей тъй ще си издъхна,
> ала налей ми пак от тая грешна стара Джанксова ракия.."
>
> **Дъглас Адамс**, *„Пътеводителя..."*

Биг Брадър е грешен като стара джанксова ракия не само у нас; в Англия изданието на шоуто от миналата година мина използваше слогана „Big Brother gets evil" и също продъни ушите и очите на английската публика с брътвежи за седемте смъртни гряха. Посред неминуемите обществени дебати (макар и със сигурност по-улегнали и навярно в някакъв смисъл дори по-отегчени от нашите) се промъкнаха и разсъжденията на шеф на голяма телевизия, християнин-евангелист, който откри в шоуто „християнска притча на нашето време" и заяви, че ако погледнем отвъд „крясъците и псувните", ще видим хора, които се преобразяват и растат духоно пред очите ни, а ценностите, които изпъкват в предаването, са „честност, цялостност, постоянство и доброта".

Не би било прецедент голямата награда да бъде грабната от християнин. Вижте този пасаж, отразяващ победата на Камерън Стаут, християнинът (еквивалент на нашите Тошко-от-Сливен/Пламен-от-Варна) от едно от английските издания на BB:

„Ето ви едно предаване, което цинично и откровено се опитваше да привлече зрители, като им обещаваше секс на живо между непознати от екрана; което се фокусираше върху всичко, което се приема за истински британско, съвременно британско – евтино, бързо, неморално, изневеряващо и невярно, лесно достъпната безвкусица – и се опита да стигне до предела на всичко това. И тогава победителят, симпатягата Камерън от Оркни, се оказа пълната противоположност на всичко това. Девственик. Християнин. Той си чете Библията, живее на своя смешен остров, и е тих и срамежлив по християнски..." [1]

Текстът продължава, че след обявяването на наградата, имало много „плач и скърцане със зъби". Тук у нас може да има и други неща. Ритуално дерване на ризи и размазване на сълзи по брадати лица, примерно.

„Представям си, че повечето хора са гласували за Камерън Стаут с известна изненада от самите себе си. Повечето от тях не са били дественици или кой знае колко верни съпрузи, много от тях дори не са вярвали в брака. Повечето от тези хора не са виждали Библия и са влизали в църква чат-пат, ако въобще. Една седмица преди началото на Биг Брадър същите хора биха ви казали, че карикатурата, която британската преса представи като християнина в шоуто, ще бъде първият квартирант, изгонен от Къщата. Но докато са гледали шоуто, хората са забелязали нещо отвъд тесногръдите си предразсъдъци. Видели са човешко същество, което се е оказало истинско, честно и забавно. Видели са човека под карикатурата… Всичко това показва, че когато трябва да избират между цапнати в устата пияндурници, които във всеки авторитет подозират заплаха за индивидуалността си, и някой, който проявява онези разумни граници, необходими, за да се оградят тъмните и сенчестите страни във всеки един от нас, хората могат да правят неочаквани избори.”

***

На главите ни се стовари нещо, за което мнозина вярващи жадуваха през последните 15 години; дадоха ни даром нещо, за което години наред мрънкахме пред румени политици и гиздави медии: публичност за християнската тема.

Дадоха ни го толкова неочаквано, че в момента все още не разбираме какво държим в ръцете си. И докато се чудим и маем какво да правим с неочаквано осенилия ни обществен интерес, изразен в милионна аудитория, на мястото на християните (ало, къде дават така?) вече се настаняват психолози, сексолози, хомосексуалисти и разни родни „звезди”, за да ни обяснят – стойте, да не паднете – теми като: християнския фундаментализъм, религиозната толерантност, разликите между православието и протестантизма, как да четем Библията. Дим Дуков в ново амплоа („Голяма уста”) обяснява достъпно основите на християнството (той е бил монах, та знае). Андрей Слабаков, между две смуквания от фаса, заявява честно, че протестантите-фанатици следва да бъдат бесени на собствените им черва.

Дебатът в студиото за червата на фанатиците рязко изпревари реалните събития в самата Къща. Там все още няма никакви реални сблъсъци – протестантът-фанатик се погнуси от една турска хавлия и не рачи да яде на една маса с гейове. Православният богослов Тодор засега мълчаливо играе билярд и слуша смутено-полуусмихнат разсъжденията и демонстрациите на брутално цинична дама на почтена възраст в теоретичната област на свирките (съжалявам за този музикален термин, но сме нагазили вече в тия води, намокрянето ни е сигурно). В контекста на бурните и живописни спорове за сексуалните навици и подвизи на новозапозналите се, едва ли и аз бих намерил кой знае какво да кажа. В разговор с такава степен на наситеност на мръсни думи, съм забелязал, че християнските патос, език и апологетична аргументация често ми се губят някъде, крият се свенливо и хич не могат да се изявят. Сигурно някои го могат този висш пилотаж; аз не съм от тях.

Не знам дали ще дочакаме изобщо класическа ситуация на сблъсък на гледни точки, спокойно отстояване на разните му там тези, принципи и убеждения; тихи сократовски разговори с една умиротворена компания, впила жаден поглед в ясните Тошкови очи и попиваща всяка една негова спасителна дума... Дали пък няма да му се наложи на момчето да влезе под нечий добре озвучен и окабелен юрган, за да си каже приказката на четири очи с някой/някоя стрейт, гей, хетеро-, би-, транс- и милионната им аудитория? И дали ще го чуе някой изобщо?

Всъщност, на този етап никой не знае как ще се развият нещата. Всичко може да свърши бързо и безславно, бързо и славно, дълго и безславно, и дори сензационно. Християнска проповед пред милионна аудитория може да видим, а може и да не видим. Може да видим, а да не забележим. Могат да видят и да приемат такава проповед не тези, които очакваме. Може, в края на краищата, да станем всички и вкупом за смях – и ще трябва да благодарим за това смиряващо преживяване.

Какви са възможните реакции спрямо събитието „Тодор в Биг Брадър"?

1. Отричане, заклеймяване и надаване на вой със следните обертонове: „срамота за църквата", „заради такива като Х. се хули името Божие сред езичниците", „един християнин няма място там"; „край, изложихме се!" (пред кого?!)

2. Изпадане в морализаторски патос от друг порядък, а именно: „нека да им покажем какви са християните", „прекрасен начин за мисионерстване" и др. Искрено се надявам, че мотивацията на самия Тодор е била поне малко по-усложнена (и отговорна) от елементарното „ако не сте виждали жив християнин, ей ме на – гледайте ме".

3. Премятане крак връз крак и потапяне в безкрайните „от една страна не можем да не кажем, от друга – не можем да не забележим" – тоест, потъване в гънките на многозначността на събитието като в овчи кожух и блажено интелектуалничене за обществото, воайорството, психологическите типажи и (защо не?) християнските ценности.

4. Демонстративно обръщане на гръб и усърдно зяпане в друга посока. Нищо не се случва. И да се случва, не ме касае. И да ме касае, аз пък нищо няма да кажа, защото съм над това. А съм над това, защото... ей тъй пък.

Още на втория ден от началото на шоуто видях и чух представители и на четирите типа реакции – кой от кой по-убедителни и гласовити. Християнският дискурс се разпадна на фрагменти отчайващо бързо, преди човек да успее да каже „биг брадър". За нехристиянския дискурс нека да говорят други, ако могат.

Истински позиции според мен са само 1 и 2.

3 и 4 са образи на едно и също нещо – релативизъм, примесен със страх и несигурност. Да се правиш на прекалено изтънчен, за да си позволиш да заговориш

за вулгарни неща, обикновено не е признак на изтънченост, а на неспобност да се каже нещо по същество. Защото темата ни наистина е вулгарна и стои срещу нас озъбена и ръмжаща. Трябва да я държим и опитомим, за да не хапе – но това означава, че ще се наложи първо и да си изцапаме малко ръцете. А спрямо Тошо християнските ни инстинкти могат да ни поведат само в две посоки: да се опитаме да го извадим оттам, ако сме убедени, че е пагубно за него (например, владиката, „който той обичаше" да поиска пряка връзка с къщата и да му каже онова простичко „Тодоре, излез" – последните две евангелски алюзии пишете на сметката на дебелоочието ми). Другият вариант е да приемем избора на Тодор и да си припомним, че е наш брат в Христа – и да се молим за него. Не да „представи" вярата ни по най-добрия начин (защото просто няма такъв човек между живите и мъртвите; еталонът е Един), а да се запази невредим духът му, че и нещо повече – да излезе от това място с някаква духовна полза за себе си. Всичко в повече от това последното би било непосилна претенция спрямо всеки. Извън тези две реакции търся някаква форма на християнство – и не намирам, честно.

Сценаристите са решили да правят пари, използвайки вечната тема за греха. Ще търсят тръпката на знойните изкушения и ще се опитват да вкарват вярващите участници в морални дилеми, богословски спорове и банални плътски съблазни. Независимо какво ще се случва в Къщата, в продължение на три месеца в обществото ни ще се говори активно точно за тези неща – за греха и прошката, за брака и семейството, за възпитанието, за допустимото и безобразното, за вярата и Библията, за Бога и за хората.

Не знам дали е грехота да (не) гледаш, но да мълчиш за тези неща, ако си християнин, определено си е срамота.

Право на честност

Тежка глупост, остра амнезия или нещо по-сериозно ще да е налегнало православната ни общност, щом седмица след оповестяването на първите от началото на прехода конкретни данни за принадлежност на български епископ към структурите на бившата Държавна сигурност, реакциите на същата тази общност се свеждат до два вида: мълчаливо ослушване и мъдри цитати, въртящи се около откровението, че всички сме грешни.

Парадокс: до публикуването на картончето на „агент Мишо" писането и говоренето на тази тема беше къде-къде по-интензивно – както от страна на десните православни интелектуалци от кръга на ДСБ (в разбираемия за тях антикомунистически лустрационен ключ), така и от страна на самите епископи на БПЦ, които честичко се произнасяха в смисъл, че който е вършил зулуми, значи, трябва да си понесе отговорността, макар че то не било едно и също да топиш своите си и да работиш за Родината... и т.н. Името на старозагорския митрополит отекна в публичното пространство – и заглъхна без какъвто и да е реален отзвук в медиите – православни или светски. Сякаш църковните ни хора внезапно онемяха, или пък – което би било още по-тъжно и срамно – приеха вътрешно позицията на Сергей Станишев и Румен Петков от БСП, които усмихнато и пренебрежително заявиха: „Че кой нормален човек се вълнува от досиетата?" (Станишев) и „За 2-3 поколения тази тема е чужда" (Петков). Повярвахме ли, че ако случайно ни вълнува темата за досиетата, сме или ненормални, или безнадеждно остарели? Ако това е така, нека поздравим комунистите за поредната им победа на тихия фронт. Този път тишината на тихия фронт се осигурява от нас самите.

Тук не става въпрос за личната вина на митрополита, добавил още едно име към кръщелното си и към онова, получено при постригването си (Георги – Галактион – Мишо). Не е необходимо да осъждаш или да искаш възмездие – в момента цялата агентурна помия пред очите ни потъва в земята като плисната копаня връз сушава почва и рискът вече не е да осъдим несправедливо един „достоен архиерей", да „насъскаме" православните срещу един може би невинен човек (изразите са все от изказвания във форуми) – а чисто и просто да забравим. Да погледнем разсеяно настрани, подмрънквайки за самоуспокоение евангелски цитати. Да „простим", преди да сме разбрали за какво точно става въпрос – ей така, бланкетно. Без покаяние, и дори без обяснение от другата страна. Нека обаче не бъркаме прошката с бягството от отговорност. Защото нашата позиция по случая „Мишо" изисква поемане на отговорност – не абстрактна, а лична, а това е доста по-трудно от подбелването на очи към небето и цитирането на съответния удобен пасаж от Евангелието. Защото има и неудобни пасажи.

Преди да цитираме каквото и да било, не е ли по-добре да си изясним за какво точно става въпрос? Какво е това „Държавна сигурност”, що е то „агент” и какво отношение е имала тогавашната власт към Църквата? Може би е ставало въпрос наистина за сигурността на нашите граждани срещу нечии мерзки домогвания и агентите са просто едни достойни хора, които са си вършили самоотвержено достойната работа? Може би всъщност задачите на хора като „Мишо” са били да пазят църквата? Може би, вместо да клеймим митрополита и да се „насъскваме” срещу него, следва да му благодарим, похвалим и наградим?

Отговорите на всички тези въпроси оставям на личната съвест на всеки от вас. Няма да ви обременявам с повече лични разсъждения нито на тема „морал”, нито на тема „канони, покаяние и прошка”. Ще ми се само да прелистим заедно няколко документа – всички до един достъпни отдавна в интернет – които могат да ни помогнат да си представим идейната и фактическата ситуация от времето, когато тогавашният протосингел, а сега митрополит, е бил вербуван. Нека се опитаме да разберем, преди да – ако изобщо – о(т)съдим.

Идейната основа

Идеологическата основа за вербуването на членове на клира като агенти на ДС е комунистическата идеология и по-специално философският материализъм и атеизъм. От гледна точка на режима, религията е „опиум за народа”, а институциите на всички вероизповедания са по дефиниция враждебни спрямо комунизма образувания, тъй като са основани на неприемлив за комунистите мироглед. И докато в някои комунистически страни, включително България, управляващите са преценили, че пълна и окончателна физическа разправа с вярващите групи от населението би била (външно)политически и социално неприемлива, в други страни комунистите са били по-радикални. В Албания например религиозното вярване (не дори принадлежността към йерархията, а самият личен акт на вяра) е било чисто и просто криминализирано, църковните структури и организации – разтурени, а храмовете – разрушени, в други „по-меки” режими на разправата с Църквата се е гледало в един по-дългосрочен и стратегически порядък. Но нека не си правим илюзии – в крайна сметка, всеки един комунистически режим е бил същностно непримиримо враждебен спрямо Христовата Църква и разрушаването й винаги е било една от целите му.

От наличните документи е видно, че за Комунистическата партия от самото й идване на власт на 9 септември 1944 г., Православната църква е „едно от главните реакционни гнезда, на която с основание възлагат големи надежди нашите вътрешни и външни врагове в борбата им срещу народната власт.[1] Интересно е, че още тогава комунистите използват термина „демократизация” спрямо Църквата, като под този несвойствен за тях термин разбират превръщането й в съюзник за

собствената им вътрешно- и външнополитическа дейност, а преодоляването на съпротивата на „реакционните елементи” в Синода всъщност означава преодоляването на реакцията на определени църковници спрямо репресивния режим на Сталин в Съветския съюз и политиката на родната Компартия. В същия ранен документ (от 1949 г.) са изброени изчерпателно „греховете” на Църквата спрямо новата власт – и именно затова той е ценен, защото задава параметрите на идейното противопоставяне и стратегията за подчиняване на църквата за години напред.

Какво е неприемливо за комунистите на този ранен етап; с какво точно им пречи църквата? Ако преведем текста на писмото на нормален език, получава се следното: 1) критичното отношение към съветския режим и БКП; 2) международните контакти по църковна линия; 3) опитите за независима от централната власт собствена дейност и политика; 4) неутрализирането на отечественофронтовското влияние в рамките на самата църква; 5) запазването и отстояването на част от общественото пространство, в което надеждата за връщане към нетоталитарен строй остава жива. В документа се набелязват и конкретните стъпки, които разкриват методиката на желания от комунистите пълен контрол върху църквата: те се свеждат до директно кадруване (поставяне на удобни на властта клирици на властови позиции), репресивни мерки спрямо непокорните и поставяне на основите на агентурна мрежа в църковните среди[2].

Нека не си правим илюзии. Смисълът на агентурния апарат в Църквата никога не е бил свързан с отстояване на някакви национални интереси, противно на реториката на сегашните социалисти и (за съжаление) на техните църковни подгласници. Може би в други области (резидентите в чужбина, промишлен и военен шпионаж, контраразузнаване и т.н.) подобни интереси биха могли да бъдат разпознати и донякъде оправдани. Но що се отнася до църквата, целта на вербовките винаги е била една и съща – възпрепятстване на присъщите на църквата мисия и проповед; изобщо – на присъствието и ролята й в живота на обществото.

Агентът като най-висша категория таен сътрудник

Категориите тайни сътрудници можем да научим от една заповед на министъра на вътрешните работи от 1989 г.[3] Според тази категоризация „агент” е „основна категория секретен сътрудник, който притежава необходимите субективни качества и обективни възможности за решаване на конкретни задачи по разкриването, предотвратяването и пресичането подривните действия на външния противник и враждебно-престъпните елементи”. Основна задача на „агент Мишо” е била да „прониква и разкрива замислите, плановете и дейността на ... религиозните и други ведомства и институции”, както и да „разкрива, предотвратява и пресича опитите на противника да подрива морално-политическото единство на народа на ...

религиозна и друга основа…” – поне такива задачи следват пряко от цитирания (наистина, по-късен, но изцяло в духа на целия период) документ и от мястото на тогавашния врачански протосингел в йерархията на църквата.

Интересни са обаче други два пасажа от документа. Според първия, изборът на агент става след обстойна проверка за пригодност и много внимателен анализ на личните качества на „кандидата”. Според втория – вербовката никога не е самоцелна: „При вербуването на агенти строго да се спазва принципът за целесъобразност и необходимост. С вербовката винаги да се преследва определена цел, постигането на която не е възможно с другите налични средства. Безцелните и ненужните вербовки да се считат като политически и оперативно вредни, а от виновните служители да се търси строга отговорност.”[4] Тоест, теорията, че агентурното минало често се е свеждало до една принудително подписана декларация без никакви последствия, изглежда съшита с бели конци – случайните вербовки просто са забранени[5]; агентът става агент, за да свърши определена конкретна работа, а не просто за да се води на отчет. От следващите пасажи, описващи технологията на вербовката, можем да предположим, че вербуването на митрополита е станало на едно от следните основания: „идейно-политическа, зависимост, материална или друга заинтересованост.” Основен метод при вербовката е убеждението, принудата е крайна мярка. Вербуваните минават през няколко етапа, в които трябва да докажат пригодността си – оперативен контакт, възлагане на оперативни поръчения. Сред тези поръчения навярно са били и т.нар. „профилактични мероприятия”, за чието съдържание можем само да гадаем, но които лично на мен ми звучат зловещо. Сред основните задачи на агента е и вербуването на нови агенти.

Напоследък много се спекулира около подписването на декларация за сътрудничество – че сам по себе си такъв подпис не означавал непременно, че сътрудникът е бил активен в последствие. Важно е да се отбележи, че подписването на декларация „по принцип (се е взимало) от агентите, вербувани на основата на зависимост, материална и друга заинтересованост и от агенти, на които още в началото на сътрудничеството се възлагат особено важни задачи”, а за останалите такава декларация не се е изисквала. На базата на този принцип, е логично да си зададем въпроса – от какъв характер е била зависимостта или заинтересоваността на агент Мишо, или пък какви са били „особено важните задачи”, които са изисквали неговите услуги?

Още документи

За отговор на последния въпрос за щастие разполагаме с два документа непосредствено от периода на вербовката на митрополит Галактион (през 1981 г.): Отчет за агентурно-оперативната работа по линия на духовенството на Шесто

управление на МВР от 1981 г.[6] и още един такъв отчет от 1983 г.[7], за съжаление непълен.

В първия отчет кап. Котов, автор на документа, очертава „проблемните области". Властта е обезпокоена от „опитите да се използва религията като средство за задържане разпространението на научно-материалистическия мироглед", възможността „духовенството и вярващите да станат „политическа опозиция на социалистическия строй", както и „опасността" да се подобри материалната и финансовата база на църквите. Както виждаме, от времето на Югов и Г. Димитров опасенията на комунистическия режим спрямо църквата са същите. Няма промяна по отношение на разбирането за „националния интерес" – все още е валидна раннокомунистическата презумпция, че църквата и вярващите са врагове на господстващия строй.

Макар че основната част от документа е посветена на католическото духовенство и протестантските църкви, в един от пасажите четем следния доволен коментар: „По линия на православното духовенство разполагаме със значително количество агенти, които са с много добри възможности" – за разлика от самокритичното признание за католическата църква, където „новопридобитата агентура е със слаби възможности". За следващата 1982 г. капитан Котов планира следното: „Усилията ни през следващата година трябва да се насочат към вербовка на един или двама резиденти и изграждане на резидентурни групи[8] в Духовната академия и Светия Синод. Следва да се придобият повече агенти от средите на свещениците, с възможности за работа в задграничните епархии на БПЦ". През отчетния период в резултат от агентурната работа са били „профилактирани" 8 души от средите на православното духовенство, в координация с Комитета по въпросите на БПЦ и религиозните култове, като са били „ликвидирани значителен брой негативни явления или процеси".

Въпроси за размисъл

Преди да нагазим в моралните измерения на случая „агент Мишо"; преди да заговорим за прошки, покаяния, пазене на църковния имидж, уважение към архиереите и прочие важни църковни теми, ми се струва наложително да си отговорим на следните предварителни въпроси:

- „Безцелна" ли е била вербовката на митрополит Галактион? И ако не – какви цели и задачи са му били поставени от неговите оперативни ръководители П. Хайтов и А. Славчев?
- Защо графата „Снемане от действащия оперативен отчет" срещу неговото име е празна? Значи ли това, че митрополитът продължава агентурната си дейност и сега и в какво точно се изразява тя?

- Как конкретно се съчетават целите на Комунистическата партия спрямо Църквата (формулирани в поредица нейни документи) със заеманата от митрополит Галактион длъжност в църковната йерархия?
- На каква основа е била осъществена вербовката на митрополит Галактион – заради идейна съпричастност с целите на Комунистическата партия по отношение на Църквта, заради материална или друга заинтересованост, от някаква зависимост или по принуда?
- Има ли митрополит Галактион личен принос за положителната оценка на Шесто управление на МВР на резултатите от агентурната му работа сред духовенството през 1981 и 1983 г. и участвал ли е в планираните за 1982 дейности по вербуване на нови агенти сред Светия Синод, Духовната академия и свещенството?
- Участвал ли е митрополитът в „профилактични мероприятия" спрямо православни духовници и в какво точно са се изразявали те?

Считайте тези въпроси за задочно отправени към нинездравствующия Старозагорски (или Верейски, по собствената му титуловка) митрополит. Не знам за вас, но за мен отговорите са важни – засега в чисто познавателен смисъл. Продължаващото му мълчание за съжаление не допринася за преодоляването на тази, по дълбокото ми убеждение, общоцърковна криза. Криза, от която обаче има изход и той се казва честност. Покаяние нямам право да искам, нито съм човека, от когото се очаква да прощава каквото и да било в този случай. Но за честност в Църквата смятам, че всички имаме право да настояваме.

Бележки

1 Предложение от министъра на вътрешните работи Антон Югов до Секретариата на ЦК на БКП за взимане на мерки за демократизирането на Българската православна църква, 3.VIII.1949 г., http://www.geocities.com/decommunization/Communism/Bulgaria/Documents/2Church1949.htm

2 За повече подробности около този период, виж статията на Момчил Методиев „Обезличаването на Православната църква от комунистическата държава", сп. Християнство и култура, бр. 21, публикувана и в Двери.БГ

3 Заповед на Министъра на вътрешните работи Г. Танев за дейността на органите на Държавна сигурност по придобиването и използването на секретни сътрудници и доверени лица, 11.IV.1989 г., http://www.geocities.com/decommunization/Communism/Bulgaria/Documents/MVR1989.htm

4 Пак там, част 2, т. 5.

5 Виж статията „Вербовката е отговорно мероприятие!”, Мария Дерменджиева, в-к Гласове, http://glasove.info/news2.html

6 http://pravoslavie.bg/component/option,com_remository/Itemid,327/func,fileinfo/id,724/

7 http://pravoslavie.bg/component/option,com_remository/Itemid,327/func,fileinfo/id,765/

8 За категорията „резиденти”, виж линка към бел. 3.

НеСПОСОБност

(По повод опита за учредяване на национално сдружение на православните организации)

Половин година след провеждането на форума на православните организации във Варна и взетото решение за учредяване на Съюз на тези организации, все още няма яснота около съдбата на инициативата. Няколко месеца не бяха достатъчни за светия Синод, за да се „запознае" с десетината страници учредителни документи и да вземе отношение по молбата за благословение на това начинание. Темата за православното обединение заглъхна по онзи неповторим начин, по който сме виждали да заглъхват гласове, вопли и човешки усилия в нашата църква – някакви хора се събраха, заявиха, че съществуват и че искат да правят нещо заедно, едни други бдителни хора побързаха да сигнализират, че има нещо гнило, меркантилно и неправославно в цялата работа, всички вкупом погледнаха очаквателно към Синода, Синодът мъдро каза „Ще видим...". И се заредиха месеците.

Веднага искам да направя уговорката, че тук няма да се занимавам с апология на православния активизъм. Евентуална полемика с поддържниците на мнението, че активизмът е опасно нещо, че рискуваме да повторим опита с движението Зои в Гърция отпреди 50 години, че всичко това е бошлаф работа и трябва да ограничим дяконическите и просветните си пориви само в рамките на енориите и т.н. – цялата тази полемика може би е навременна и необходима, но се надявам тя да се поведе от по-компетентни от мен. Моите компетенции са в областта на организационните решения и в този текст ще изразя някои чисто организационни резерви към инициативата за създаване на Съюз на православните организации. Ако богословите, които някога – надявам се – ще започнат богословската част от дебата, смятат, че тези забележки ще им послужат, бих се радвал.

Кратка предистория

За целите на този текст не е необходимо да се прави цялостна ретроспекция на историята на движението на православните организации в България. Достатъчно е да припомним, че непосредствено след промените от 1989 г., успоредно със създаването на стотици организации в гражданския сектор, бяха учредени и първите православни сдружения и фондации. От тази „първа вълна" може би най-запомнящите се примери бяха Младежкото православно движение Св. Патриарх Евтимий Търновски, което успя да създаде структури в различни градове в страната (създадено в началото на 90-те години) и фондация Покров Богородичен, учредена през 1994 г.

Движението Св. Патриарх Евтимий по природата си беше именно опит за обединяване на усилията на различни групи (братства и други опити за организирана енорийска дейност) на национално ниво, докато фондацията беше от самото си създаване мислена по-скоро като организиран финансов и човешки ресурс, насочен към изпълнение на конкретни цели, определени от малка група учредители, в консултация (формална и неформална) с по-широки църковни кръгове.

Давам тези два конкретни примера, не поради степента им на значимост, а най-вече защото представят два различни подхода към идеята за организирана дейност при, свързана със, или насочена към Църквата.

Движението беше замислено като обединение на сравнително еднородни по характера си групи – братства, които в голямата си част бяха създадени чрез и по повод на самото движение. В някаква степен това е моделът на католическата организация Каритас, която обединява множество еднакви по същност, философия и структура, енорийски дяконически организации в рамките на Римокатолическата църква. Каритас на практика е централизирана прицърковна организация, действаща под прекия надзор на църковната власт, с единна организационна концепция, размножена в хиляди малки и големи „каритаси" по целия свят, където има католически общности, но с единно (професионализирано) ръководство.

Създаването на православен еквивалент на Каритас обаче (централна структура с енорийски клонове) е немислимо без ясната позиция и активната ангажираност на църковното ръководство. Изработването на богословски обоснована и достатъчно „комуникируема", разбираема платформа, очертаваща: 1) православното разбиране за дяконията; 2) структурното решение, отчитащо както принципа на единоначалието и духовната власт в Църквата, така и очевидната нужда от делегиране на определени организационни функции на неръкоположени лица и 3) достатъчно прагматична стратегия за действие, включваща дългосрочно и краткосрочно планиране – без наличието на тези елементи от „пъзела" всеки опит за създаване на общоцърковна национална структура ще бъде обречен ако не на провал, то на съмнителна стойност от църковна и чисто практическа гледна точка. Дори при най-бегъл поглед върху елементите на този пъзел е ясно, че той не може да бъде сглобен нито само от богослови, нито само от специалисти по управление, нито – още по-малко – само от епископи.

Опитът от движението Св. Патриарх Евтимий показа, че на този етап църковното ръководство не вижда необходимост от прякото си ангажиране с подобна дейност. Отчасти това може да бъде обяснено и с трудностите, които поколението на 60-70 годишните членове на Синода среща при разбирането на един активизъм, който в техните спомени има нещо общо единствено с Комсомола и в рамките на собствения им житейски опит никога не е бил присъщ на църквата.

Едно алтернативно (и според мен, по-удачно и справедливо) обяснение на тази синодална незаинтересованост може да се търси в тази посока: никога досега епископите ни не са били поставяни в позицията на активни участници в тези процеси. При тях винаги се е отивало с „готови решения", повече или по-малко систематично изложени, и от тях се е очаквала единствено еднозначната духовна санкция (благословението). Нито една организация, група или братство не успя истински да включи нашия епископат в процеса на обсъждане на идеите си и взимането на решенията за съдържателната и структурната страна на различните проекти за обединение. Някак се приема вече за даденост, че ролята на епископа може да бъде само „благославяща" (или съответно – отказваща благословението), но по мое скромно мнение това отношение към епископата не е духовно, а обидно – то предполага вменена изначална неспособност за разумна дейност. Обидно е спрямо нашите йерарси да им вменяваме единствено благославяща функция – и искрено се надявам те самите да го разберат час по-скоро, и ако могат – да отхвърлят тази ефектна, но всъщност принизяваща ги роля. Благословението е абсолютно присъщо и необходимо в контекста на отношенията в църквата, но свеждането на общуването между паството и пастира до серия от духовни санкции превръща пастира в шаман, а паството – в манипулативна и в крайна сметка недуховна общност. Но този текст няма за цел да изследва възможните патологии на зле разбраното старчество и духовно наставничество, както и злоупотребите с благословението. Искам само да подчертая, че свеждането на епископската роля до „благословение" на външни спрямо самите епископи идеи, хора и инициативи, в дългосрочен план ще продължи да възпроизвежда незаинтересоваността и на митрополитите, и на Синода като цяло, спрямо съдбата на тези идеи. Ще увеличава скептичното и враждебното отношение към всяка нова идея и начинание – защото „блесинг-системата", отделена от общуването (участието на епископата и свещенството в раждането, обсъждането, може би дори в споровете и несъгласията около всяка нова идея), ще минира възможността за онова, което се нарича „споделена собственост" – и което е абсолютно необходимо условие за успеха на всяко колективно човешко начинание.

Проблеми на сегашната концепция за съюз на православните организации

Проблемът на СПОСОБ (работното наименование на съюз на православните организации) не е в липсата на благословение от светия Синод. Проблемът е в напълно неизяснената мисия на тази проекто-организация, и преодоляването на този проблем не е свързан с получаване на синодалната благословия, а с колективните усилия на участниците в процеса.

Фондация Покров Богородичен приветства всеки опит за сътрудничество и обединяване на усилията на православните организации в България – от самото си

създаване сме се опитвали да осигуряваме финансов и друг ресурс за развитието на тези групи и организации. С повечето от организациите, представени в СПОСОБ, имаме дългогодишно сътрудничество – и като финансираща, и като обучаваща организация. Само по себе си търсенето на подходяща форма за обединяване на усилията на прицърковните организации заслужава подкрепа – и това беше причината, поради която финансирахме първия форум на организациите във Варна. Съзнателно представители на фондацията не участваха в дискусиите за учредяването на СПОСОБ – фондацията има богат организационен опит и активното ни участие в този първоначален етап би се възприело като опит за манипулация и тласкане на процесите в някаква предварително зададена посока.

Какво решиха организациите, оставени сами на себе си? Какъв организационен модел роди колективният разум на православните организации? За мое най-голямо съжаление, се случиха няколко непродуктивни и нежелателни неща:

1. Идеята за обединение на организациите беше представена от варненските участници и доразвита от останалите предимно като полемика върху критериите за членство. Това считам за неприемлив подход, но не поради развихрилите се сладостни спорове „кой е по-, по- и най-православен", а защото твърде безкритично павира дискусията в руслото на някаква въобразена безспорна необходимост от създаване на определена структура. Беше изцяло пренебрегнат въпросът за общите цели на събралите се организации. Прекалено общо формулираните цели („подпомагане на БПЦ" и т. н.) са не по-малка злина от липсата на всякакви цели. Структурното решение предвари и се наложи над принципния въпрос „какво искаме да правим?". Изборът на структура може да бъде единствено следствие на правилния (и споделен колективно) отговор на въпроса от предишното изречение.

2. Идеята за Съюз, регистриран по Закона за юридическите лица с нестопанска цел (ЗЮЛНЦ) беше представена като единственото и неподлежащо на обсъждане организационно решение. Никакви други алтернативни форми на сътрудничество не бяха обсъждани. Тази екзалтирана безалтернативност отразява не някаква манипулативна нишка (както беше разтълкувано от някои), а единствено незадоволителната организационна култура на голяма част от участниците в обсъждането. Схващането, че общополезна дейност може да се върши само в йерархично изградена регистрирана структура от членски характер и с възрожденско име, е рудимент от социалистическото ни минало. Не се намери нито един юрист или друг специалист, който да представи пред участниците всички възможни и достъпни организационни форми, от които да се избере най-подходящата за целите на инициативата структура. Тръгна се към учредяване на най-тромавата и неефективната от всички възможни организационни форми, предвидени от нашето законодателство. Не ще да е случайно, че успешните съюзи (разбирай – сдружения по смисъла на ЗЮЛНЦ) у нас се броят на пръсти, неуспешните и мъртвородените преобладават, а повечето от известните

(професионални и др.) съюзи бяха създадени по комунистическо време и в момента се радват на неатрактивния имидж на недоутрепани остатъци от комунизма. Двустепенната форма на управление, цялостният акцент върху защита на колективни интереси и начин на представителство, процедурната сложност около взимане на решения в организация, чийто главен орган е Общо събрание (а не Управителен съвет, примерно) – всички тези и много други специфичности на сдруженията, ги правят, по мое мнение, напълно неподходящи за постигане на целите на едно съвременно православно обединение на разнородни по своята форма групи, братства, организации и т.н.

3. Институционализирането на едно сътрудничество обикновено се предхожда от години на неформално такова. Лично моето мнение е, че с учредяване на нови организации, особено на членски принцип, не бива да се бърза, преди да са изчерпани всички други неинстуционални форми на сътрудничество и преследване на общи цели. Институцията предполага степен на зрялост, каквато нашите организации все още нямат. Механичният сбор на незрели организации-членки няма да роди зряла институция, а ще отрази в увеличен мащаб всички проблеми на организационното ниво на членовете си. Историческите реминисценции (съществуването на съюзи на православните братства преди 9 септември 1944 г.) не са достатъчни основания, които да оправдаят повтарянето на този (изчерпан, според мен) модел в условията на масовите комуникации от началото на 21 век.

4. Като една от целите на бъдещия СПОСОБ беше експлицитно посочено законодателното уреждане на въпроса с въвеждането на предмета Религия в държавните училища. Почти не бяха обсъждани други елементи на една евентуална мисия на бъдещата организация. Но въвеждането на предмета Религия е конкретна кауза, по-подходяща за организиране на кампания (по всички правила на науката за застъпничеството, лобирането и политическия натиск), или за формирането на ad hoc коалиция, отколкото за учредяването на нарочно сдружение от организации, което се регистрира за неопределено време, за да работи по този проблем. Правенето на разлика между дългосрочни и краткосрочни цели и конкретни каузи е ключов момент – и смесването на тези различни неща обрича бъдещото сдружение на едностранчивост, лоша кампанийност и неясна идентичност. Не беше отчетена очевидната нееднородност на присъстващите организации, за много от които каузата „Религия в училищата” може би не представляваше абсолютен приоритет. Експонирането на една конкретна, макар и може би важна, кауза, като общовалидна платформа за дългосрочно обединение на просветни, туристически, дяконически и богословско-научни организации, беше недалновидно и очевидно отблъсна някои от участниците.

5. Смесиха се не само цели и каузи, но и цели и средства. „В кулоарите” – разбирай, от журналистически интерпретации и отделни реплики в рамките на форума, стана ясно, че някои от организаторите виждат в новата организация начин да се

получават средства „по линия на Европейския съюз”. Нищо не може да бъде по-непродуктивно, ако наистина в основата на желанието за създаване на една нова структура лежи такава цел. Парите на ЕС са факт и някой ще ги получава и усвоява, но в мига, в който превърнем това получаванеот средство в цел, губим себе си като православни и организациите ни се изпразват от съдържание. Дано и някои митрополии да не изпаднат в същата изпразнена ситуация – независимо дали ще успеят да получат тези средства, в което дълбоко се съмнявам. Ако някой от присъстващите на форума изобщо е имал понятие от структурните фондове на ЕС, беше необходимо да вземе думата и да изясни на присъстващите контекста и правилата на това финансиране. Защото в противен случай се залагат основите на една напълно сгрешена организационна култура – не само морално неприемлива, но и чисто и просто откъсната от действителността. Съюз на православните организации, развиващ проекти по структурните фондове на ЕС, е химера – апокалиптична или розова, според вкусовете, разбиранията и мераците, но химера – и не беше оправдано едно такова заблуждение да бъде създавано, поддържано и съответно използвано като аргумент от критиците на идеята и като екзотична сензацийка от журналистите. Просто защото представата за схемата на разпределянето на тези фондове е несъстоятелна. Ако е имало идея през една такава структура да се вливат европейски средства в Църквата (в Синода или митрополиите) – някой трябваше да обясни по достъпен начин на митрополитите защо това не може да стане; не и по този начин. Структурните фондове ще се разпределят по определени правила. Не е реалистично да се очаква усвояването на тези правила да стане в контекста на един Съюз на православните братства и сдружения.

Ако все пак в църковното ръководство се обсъждат сценарии за някакво участие на църквата в структурните фондове, би било добре тези сценарии да се подплатят с някакъв реализъм. Да, за църквата като институция се откриват такива възможности; за прицърковните организации – също. Но това са само възможности, от които църквата ще се възползва ако желае това и ако намери правилните организационни решения. Ако промени до дъно счетоводните си практики. Ако... – условията са много. Засега желанието за европейски пари е по-скоро стихийно, ирационално и емоционално, а що се отнася до организационните решения, наченки на такива не се наблюдават. Изобщо, ако наистина този въпрос вълнува епископата, смирено бих си позволил да посъветвам светия Синод: обърнете се към специалисти; мога да предоставя списък, в България те не са чак толкова много.

Въпросът „Какво да се прави” би имал смисъл в ситуация, в която има задаващи (си) въпроса и отговарящи (си). Имам чувството, че стихийно самоорганизиращата се общност от православни организации е изправена пред сериозен проблем – отговорите се подготвят преди да бъдат зададени въпросите. „Изпадането в стремглавост” (по Радичков) може да донесе краткосрочни успехи – например, такова сдружение все пак да бъде регистрирано; да се избере председател и т.н. – но

в стратегически план това би било провал, защото акумулираната реална енергия ще се разпилее в безсъдържателни обсъждания на устави и процедури – по всички правила на законите на Паркинсън. Можем да се освободим от тези рискове – ако си дадем сметка накъде вървим и се почувстваме свободни да правим това, което сметнем за необходимо, а не онова, което сме чули от някой друг, имащ привилегията на нахалството и достъпа до микрофона.

Един възможен алгоритъм за нормализиране на процеса около учредяването на СПОСОБ, според мен включва следните елементи:

1. Откриване на виртуална и/или реална дискусия за изясняване на принципните положения около новата организация, изнасяне на дебата около нея на открито. В една такава дискусия би следвало да се включи възможно най-широк кръг хора, за да се чуят всички възможни критики и опасения. Участието на свещеници и епископи в нея би било огромен плюс. Дискусията може да се води и по правила, различни от наблюдаваните досега докачливи, стигащи до озлобени, „критики" на идеята за обединяване на православните организации изобщо. Може да напусне журналистическото русло и да систематизира добросъвестно богословските забележки, историческите положителни и отрицателни аналогии и предупрежденията – ако има такива, както и да представи добрите и лошите практики в това отношение на сестри – православни църкви.

2. Обсъждане на целите на едно такова сдружение. Необходимо е преди всичко останало да се мине отвъд общите формулировки за „сътрудничество", „обмяна на опит" и т.н. – защото всички тези формулировки просто не предполагат създаването на организация и такива общо формулирани цели могат да бъдат успешно забравени за няколко години по десетки други не по-малко безсмислени начини.

3. На базата на изяснените и разбрани от всички цели може вече да се постави ясният въпрос: каква структура най-добре ще ни свърши работа? Отговорът на този въпрос може да бъде неочакван, ако преодолеем предразсъдъците си (например дори концепцията за юридическите лица е една правна фикция, измислена от немските юристи едва преди няколко века – и не виждам смисъл да я абсолютизираме, че и „православизираме"). Може да се окаже, че целите ни могат да бъдат по-успешно постигнати чрез създаването на една неформална мрежа от организации, примерно. За сведение на жаждущите евро-фондове: мрежите и платформите са едни от най-популярните контрагенти на европейско финансиране – много по-ефективни и успешни от съюзите и фондациите. Това, че CONCORD например не е регистрирана като съюз, не й пречи да бъде най-влиятелната структура (и най-масирано финансираната) за защита на интересите на гражданския сектор на общоевропейско равнище. Може да се окаже, че всъщност искаме да създадем лобистка организация, но просто се страхуваме да използваме това наименование. При ясно (и честно) формулирана цел „европари в

официалните структури на църквата” нещата пък ще придобият съвсем друг облик (мога да го очертая най-подробно, ако ме питат). Всичко зависи от целта.

4. Едва на този етап, при сравнително добре изяснени идеи, може да се пристъпи към искане на благословение. И на трите предходни етапа обаче епископи е желателно и дори задължително да присъстват на обсъжданията – едва след такова присъствие можем да имаме някаква надежда, че благословията им няма да е формална. Не става въпрос обаче само за формално присъствие. Все още вярвам, че в нашата църква има епископи, които могат пълноценно да мислят с главите си и да слушат активно какво имат да кажат и други хора. Ако греша в това, едно, макар и благословено с нарочно синодално решение обединение на православните организации ще бъде за мен клуб, в който не бих опитал да членувам – защото предпочитам честни отношения, включително с епископата. Ако ще е благословия, да е осъзната; да е благословия, зад която епископът да може да застане с цялата отговорност на сана си – което означава и предполага усилие за общуване и от двете страни – от искащия и даващия благословия. Превръщането на благословията в официална писмена извинителна бележка и „църковен лиценз” е поредният признак за нещо много дълбоко сбъркано в нашата църковност. Пред такава благословия някак си предпочитам рисковете на реално и лично поетата отговорност, па макар и без „църковен” етикет.

Дали първият форум на православните организации беше сценка от типа „срещнаха се и не се познаха”; можем ли да очакваме някакво развитие след тези неуверени първи стъпки, или всичко се отлага за неопределено време – за едно бъдеще, в което поредните ентусиасти ще напишат поредното си вдъхновено писмо за благословия до Синода, за да бъде попарен набързо ентусиазмът им? Искрено се надявам времето на вдъхновените писма и последващото ги невдъхновяващо мълчание да останат зад нас. И най-после да започнем да си говорим. И за богословие, и за политика, даже и за еврофондове :-).

Махистично

Неогносеомахистична профанодицея (безсмислен логореен поток с елементи на псевдо-разсъждение)

Повод за това излияние ми даде една новина от Велико Търново, в която прочетох безпощадната диагноза на д-р Т. за мен и за такива като мен: „неогносеомахи".

Два текста са предизвикали реакцията на д-р Т.: един във вид на статия (от С. А.) и една моя лежерна реплика във форум: „Библеистиката няма отношение към личното ни спасение". По отношение на статията на човека, се сещам веднага за един цитат от „Пътеводител на галактическия стопаджия" (Дъглас Адамс цитирам, когато искам да се покажа полуобразован; при по-високо ниво на претенция цитирам „Литургичните измерения на нравствеността" на д-р Т. или моя приятел Франк Лойд Райт. Това са две от общо трите ми нива).

Цитатът: „Веднага след награждаването му с наградата на Галактическия институт за изключителна даровитост, бе линчуван от разбеснялата се тълпа уважавани физици, които най-сетне бяха разбрали, че единственото нещо, което наистина не могат да понесат, е един умник."

Мда. Двама полу-образовани не правят един образован, както двама полу-богослови не правят един цял богослов... Но, както виждаме, много полу-богослови успешно правят богословие. Така е у нас.

Най-общо, д-р Т. е възмутен от „полуграмотните" хора, които си позволяват изречения от рода на това: „Заниманията с библеистика нямат отношение към личното ти спасение". В това изречение докторът открива корените на една коварна нова гносеомахия, борба със знанието, вражда към разума и учеността, носители на която ученост, без съмнение, се явяват трудещите се на академичното поприще богослови.

Години преди д-р Т. да научи какви „махи" се навъртат около православието, като „църковни активисти" бяхме удостоени с друга новаторска титла – „неоправославни", заради книгите на „новите" богослови, с които нарушавахме старото академично БПЦ-мълчание. Свикнахме. Обаче ми дойде малко в повече, след 10 години работа и издаването на около 50 богословски книги (от издателство Омофор) и систематична подкрепа на двата богословски факултета (от фондация Покров Богородичен), сега пък да понеса обвинения в омраза точно към знанието. Но явно никога не е късно – да станеш за резил, да омаскариш някой друг, или да плюеш в солта, от която до вчера сте яли заедно.

Автоцитат 1:

> Болната църковност не живее; тя доволства в чувството си на пребиваване в истината. Болнната църковност схваща Православието като нещо иманентно спрямо себе си, като неотнимаемо и неоскъдяващо вътрешно качество, което те разграничава от „другите", разбирай – по-лошите от теб. („Църковната зима", сп. Мирна, бр. 10)

Клишираната и догматически вярна формула „Църквата – това сме всички ние" – за пореден път се допълва по оруеловски: „Но някои от нас са по-църквата от други".

Досега бяхме свикнали подобни допълнения и свързаните с тях живописни и устойчиви народни вярвания да идват от средите на ръкоположения клир (т. нар. „клерикален синдром"). С браздата между дипломираните богослови и неогносеомахите д-р Т. забива ралото в неразорана целина – там, където досега нямаше противопоставяне, вече се сподобихме с нови две църковни групи, които – познайте – се мразят.

Първо бяха вярващите и невярващите – и тогава беше лесно. После дойдоха каноничните и разколниците. Неуспели още да приключим с разкола, с изненада открихме, че междувременно сме успели да се нароим на истински и неистински православни християни. На често и на рядко причастяващи се. Такива, които си позволяват критики към свещеноначалието и такива, които предпочитат спасителната исихия. Зилоти и либерали. Икуменисти и противостоящи. Русофили и русофоби. Гръкомани... Деконструирай, народе! Мегдан има, дъното е далече.

Стар виц: когато решили да приключат с апартейда, обявили всички – и черните, и белите – за зелени. Но това не попречило един бял да се провикне, когато автобусът забуксувал: „Я, по-тъмнозелените да слязат да бутат!". Защо ли докторските богословски изказвания ми напомнят точно за този автобусен етос (sic!)? Не беше ли друга идеята? Църквата е по-скоро кораб, отколкото автобус; не става с бутане. И дипломите (твоята и моята), че и начетеността изобщо, не са нито веслата на кораба, нито мускулите на тъмнозелените от вица.

Ето я поредната деконструкция, поредното ялово, но затова пък звучно роене на православното пчелно семейство – профани срещу компетенти. Аматьори срещу професионалисти. Игноранти срещу академици и прости християни срещу богослови. Радвайте се и се веселете, защото това последното разделение е свежо като разорана нива; от него лъха на новост („нео-гносеомахия"!), а сочната му пръст ще храни бесовете ни години наред. Тази пръст е от същия материал, от който са направени буците в известния призив: „Къртете буци, бийте гражданята!" Само това не се бяхме сетили да превърнем в межда – дипломите си. Само това липсваше на изтерзаната ни църква – кастов патос, класова омраза и „вековната злоба на роба". Честито на спечелилите – вашето име е „легион".

Какво ни открива все пак анти-гносеомахистичния патос на краткото изказване на Т.? Дали си имаме работа от едната страна с банално академично високомерие спрямо профанизма, от другата – с „гнева на мравките", или става въпрос за нещо друго, че и за второ, и за трето?

„Неогносеомахия", тази оригинална думичка, може би ще залепне там, където обикновено лепнат подобни ефектни изплющявания – в главите на жадните за жълтевини и интриги читатели. Но реалностите зад нейното използване са нелицеприятни – не само за адресатите, новите гносеомахи, ами и за ковачите на ефектния термин.

Тази дума може обаче и да не залепне на мястото си – най-малкото защото нито от едната страна имаме истински академизъм, нито от другата – чисто, честно и неподправено профанство. Де да бяха истински богослови богословите ни и истински профани профаните ни, та да позлатим и двете страни; тогава сигурно щеше да е много лесно едните да се разправят с другите. Истината е, че за да придобие мастита, извикваща трепетно уважение академичност, д-р Т. ще трябва да научи и напише още много, а за да стане истински полу-образован враг на знанието, други ще трябва да получат внезапна и остра амнезия. (За себе си запазвам правото да пиша и говоря като профан).

Един богослов заяви в последвалото обсъждане, че към труда на богословите следва да се отнасяме с уважение: „На богословите възлагаме надежда, че ще ни пазят от заблудите. Така че, към тях – само респект!" Настояването за дължимо уважение обаче най-често е последното патетично оръжие в арсенала на ония, които не могат да го получат по друг начин – например като естествен резултат от успеха им в социален, морален, интелектуален, творчески или, да му се не види, пошъл материален план. В нормалния живот уважение получаваш не защото си напомнил на някого, че ти го дължи, а като си го спечелил – с делата си, обикновено.

Ето че ни призоваха някои богослови да слушаме и уважаваме – ей така, по принцип, на едро, при това – без абсолютно задължителното в случая уточнение „всичко изпитвайте, о доброто се дръжте" (1 Сол. 5:21). Такива призиви за безусловно слушане и уважаване чуваме доста често, обикновено – от хората, които са убедени, че слушането и уважението се дължат именно на тях. (Добре, че има и други, не толкова настойчиви и обидчиви, че щяхме да станем разногледи от уважителност).

Какво пък ще да е това абсолютно право на уважение? Какъв е неговият източник? Какви задължения имам аз по тези отношения и не са ли те поне малко intuito personae, и не толкова ex officio, тези права и задължения?

Ако беше вярно, че богословският академизъм заслужава безусловно уважение по единствената причина, че е академизъм, много щеше да ме терзае следният примерен въпрос от най-новата ни история: колко водещи академични богослови

подкрепяха разкола години наред? И не ли от средите на преподавателите по догматика излезе например човек, който се присъедини към т. нар. „Истинно-православна църква”? И неговата ли академичност трябваше да приемем като гаранция за правилна еклисиология? И на него ли – „само респект”? И кой, моля, ще изготвя списъците на „правилните” богослови? Защото, очевидно, доста от тях се провалят в мисията си „да ни пазят от заблудите”.

Някакви идеи за ориентация? Може би, уважение дължим само на ония богослови, които изрично си го поискат в писмен вид?

***

Образът на своята неграмотност градя грижливо от години с текстовете си – няколко десетки статии, публикувани в различни списания и вестници, основно – в „Мирна”. Подозирам, че именно от тези текстове, освен от форумните подмятания, черпи Т. своето омерзение и в тях надушва необосновани богословски претенции и православна неграмотност.

„Каждый пишет, как он дышит”, пееше Окуджава – и се опитвам да следвам този принцип. В мига, в който текстовете ми станат пропагандни по отношение на нещо външно на мен самия, ще имам основание да се считам за провален автор, не и преди това.

Дотогава, между мен като автор на статии и всеки читател може да има само един вид връзка – харесвате или не харесвате това, което пиша и избирате дали да го четете или не. Купувате или не продукта, който „продавам”. Влизате или не в пространството, където се мъдри моят текст. Имате пълна свобода да не го правите.

Но виж, ако някой твърди, че никой не може да говори/пише за вярата си, ако не е завършил акредитирано висше учебно заведение, мога само да изкажа съжаление към възгледите на този човек; дори не си струва да споря с него, включително с евангелски цитати. Всъщност, спор, от едната страна на който може изобщо да съществува подобно убеждение, смятам за принципно невъзможен. Логически, априори несбъдваем.

Пишещият по църковни теми небогослов е в някакъв смисъл вестоносец с лоша вест за някои от богословите. Носителите на лошите вести са ги убивали, по силата на един древен колективен инстинкт. Накъде ни повежда този инстинкт днес?

Стадионът е голям, но над него се е спуснала мъгла, а футболистите са в драстично намален състав. Дали заради тази тъжна ситуация не стават грешки понякога – например, да ти се привиждат врагове в лицето на хора, които са от твоя собствен отбор? Още повече, че реферите свирят напосоки, скамейките с резервните играчи са пусти, както впрочем и скамейките на публиката... А трябва да се играе.

Автоцитат No 2:

...Това, което ме плаши обаче не са професорите, а техните ученици. Присъствах на една научна конференция на църковна тема. Доклад изнесе асистент от наш богословски факултет. Докато слушах с огромна досада абсолютно безсъдържателното му „научно изказване", непрекъснато имах чувството, че го познавам отнякъде. Внезапно ми просветна, че познавам не него, а неговия професор. А това двадесет и пет годишно момче беше успяло да копира научния си ръководител и в най-малките жестове и покашляния, във всички онези очарователни телесни прояви на висш академизъм. Младежът си беше научил добре урока – знаеше какво се цени в тия кръгове; знаеше от какви качества зависи кариерата му. Знаеше също, че извън тази кариера житейският му път не предлага особено светли перспективи. И беше превърнал сетивата си, дадени от Бога, в попивателна за човешка глупост... (пак там)

Лирическо отклонение

В нашата селска по произход църковност ракийката и салатката играят важна социализираща роля, и се явяват важен фактор на богословстването – защото помагат на опитващия се да богословства богослов да преодолее социалните задръжки, произхождащи от мястото му в академичната богословска йерархия. При това, желанието за лично(стно), споделено и изобщо преживяно богословстване се намира в обратнопропорционална зависимост от мястото на въпросния богослов в споменатата академична йерархия, в също така обратна зависимост от възрастта му, и в правопропорционална зависимост от количеството погълната ракия. Това са мои лични, проверени в горнилото на безкомпромисния научен експеримент факти и стоя зад всяка дума. Ако някой се усъмни в зависимостите, да приготви един бидон ракия и да започне свои собствени експерименти.

Но защо отворих темата. Ракийката и салатката, освен към висш богословски пилотаж, предразполагат и към едни други откровения. Ако се позова на тези точно откровения като на някакъв аргумент, текстът ми, уви, ще пожълтее, а и без това крехките ми морални устои ще се пропукат. Затова, без да навлизам в подробности: слушал съм, много съм слушал, споделения на тази душеспасителна тема: кои са, аджеба, враговете на българското богословие. Знаете ли кои бяха сочени за врагове, докато шопската салата биваше безмилостно опустошавана? (Оставям настрана банално виновните за всичко владици). Лошите профани бяха именно старите професори по богословие и техните нови протежета. Те бяха лумпените, полуграмотните; те бяха некадърните; те бяха прътовете в устремилата се към евхаристиен ренесанс свежа българска богословска мисъл. Те, забележете, бяха ония, които не заслужават нашето уважение. О, отлежала троянска „ракийчице-мученичице", колко откъртени от сърцето откровения си видяла!

Напоследък моята недообразованост с мъка догонва моята осведоменост. Иначе казано, едва смогвам да осмисля богословски и чисто човешки нещата, които десетгодишната ми работа във фондация Покров Богородичен ми даде като материал за разсъждения по проблема „човешки фактор в църквата". Тук от едната страна е Т., който отсича без запъване „неогносеомахия", а от другата – живият спомен за един професор-богослов, който откъртваше от себе си без капка злоба и без капка ракия в кръвта нелицеприятни „афоризми" за „нас богословите". Забележете, защото е важно – „нас". Той поемаше върху си нелицеприятните афоризми, не защото формално се числеше към „племето" на богословите, а навярно защото душата му беше християнска и се чувстваше лично виновен за всичко.

> „Ако бях лебед, щях да съм отлетял; ако бях влак, щях да съм закъснял" (Пинк Флойд)

Ако ме влечеше гносеомахията, богословският бандитизъм и хулиганство (мисля, че Кураев обвиняваха в такива грехове), и ако бях някой църковен лудит, дето отвътре му идва да катуря и струпаля, сигурно щях да те засипя, докторе Т., с риторични въпроси. Като например ей-такива: коя българска богословска книга от последните 10 години предизвика някаква обществена дискусия, или поне минимален отзвук, извън църковните среди? Коя такава книга придоби международна популярност? В какво, собствено, се изразява приносът на българската богословска наука от последните 50 години, освен това, че оцеля като академична дисциплина през времето на комунизма? От последните 10? От последните 5? Можех и още по-хулигански въпроси да задам (ако бях гносеомах): В какво се състои, извинете, научността на по-голямата част от родното богословие? Защото, бих казал – ако бях гносеомах: в света съществуват ясни критерии за научен принос, и в биологията, и в хуманитарните науки; до каква степен този клон от академичното познание у нас (като процес и най-вече като резултат) отговаря на тези критерии? Сигурно тия работи нямат значение, защото едно са светоносните сфери на богословието, и друго – скучните полета на физиката, била тя и квантова. Но понеже язвително ми напомнихте, че библеистиката е най-паче сред основните фактори за спасението, то защо след „а" не кажете и „б" и не извадите точния списък с най-начетените млади асистенти по Стар и Нов Завет, та да се препоръчам на техните молитви отсега?

Ако бях доброжелателен гносеомах, щях да попитам нещо много по-простичко и човешко: чувстваш ли се изпълнен като преподавател? Достатъчно хора и достатъчно готови за това хора ли се занимават с богословие под твоето вещо ръководство? (Ако разбира се си в състояние да преценяваш последното.) Ще питаш: кое е достатъчно в случая? – Аз казвам – нужното.

Освен липсата на достатъчно уважение към богословската компетентност, виждаш ли някакъв проблем във вашето съсловие? В себе си?

В качеството си вече не на какъв да е, а на недообразован гносеомах, бих казал други неща. Например: за да стигна нивото си на полуграмотност и вопиюща некомпетентност, ми се наложи все пак да изчета някои книги. В това така неприсъщо за мен занимание почти не попаднах на произведение на български богослов, което да се окаже мирогледо-формиращо за мен; комай нито една българска богословска книга не ми помогна да си отговоря на профанските въпроси на новоповярвалия. Важните за мен книги и текстове ми се наложи да (си) превеждам. Питам: за кого е предназначена родната богословска книжна (напоследък – електронно-текстова) продукция?

Но няма да питам всички тези неща. Защото знам, че нямаш отговор. Защото вече съм те питал. Освен това, прокънтяването на подобни въпроси на открито не носи никому никаква полза. Както и прокънтяването на новопросияли думички като „неогносеомахия". Кованото на нови думички, с които да се замеряме, не е достойно занимание дори за един богослов, за обикновен човек пък – да не говорим. Казвам го най-доброжелателно, защото те познавам. Ако не бях доброжелателен, незабавно щях да се заема да кова реципрочни ядовити неологизми. Бих се справил не по-зле от тебе, мисля. Но предпочитам една друга образност, ако изобщо се налага да спорим. Ето ти пример:

Обземало ли те е някога съмнението дали българските „нови" богослови няма да се окажат в един прекрасен миг в ролята не на светлоносци, а на свраки или Радичкови смрадовранки, които примъкват от едни други църковни гнезда лъскави станиолчета, а свежите вафли на истинското евхаристийно богословие (или както там го класифицирате) биват хрупани сладко-сладко някъде далеч от нас? Защото, ако правилно се ориентирам в ракиените споделения, вече сме се обзавели с оплешивели лешояди, които чоплят гниещата духовна и интелектуална мърша с чужд произход (католически и протестантски пиетизъм, схоластика и тям подобна мерзост) и я тъпчат в гушите на семинарските пилета вместо автентично православно богословие? Трудно ми е, знаеш ли, да реша кое е по-полезно – станиолчето или мършата. И кои са в крайна сметка добрите момчета – лешоядите или свраките.

И още нещо: за пропускливостта. Един друг образ – „демонът на Максуел". Подозирам, че в богословските среди този демон е непознат; не, не става въпрос за бяс, измъчващ някой католик-пиетист на име Максуел. Става въпрос за хипотетично същество, илюстриращо невъзможността да се създаде вечен двигател. Този демон проявява особена пропускливост спрямо „бързите" и „бавните" молекули в пълен с газ съд. Та именно тази избирателна пропускливост може неприятно да сроди наши богослови с един, макар и термодинамичен, демон... Продължете аналогията със собствени сили, моля.

Автоцитати 3 и 4

> Днес легитимността на богословските факултети се определя от способността им да бъдат интелектуални мостове към Църквата; място за диалогизиране с разпадащата се светска култура. (Градове, „Мислите", 2000 г.)
>
> Надявам се, че богослови от този калибър (Майеондорф, Зизиулас и пр.) вече „зреят" в недрата на нашата собствена Църква. Но не бих се изненадал, ако те се появят извън средите на институционализираното богословско образование. (Интервю за сп. „Ти")

Да, в себе си откривам доста „махия". Доста неща в нашата църковна действителност предизвикват у мен отрицателни емоции – от недоумение до неприязън. Тези чувства са в основата на всяка публицистика – и на добрата, и на лошата. По отношение на богословието обаче и недоумението, и неприязънта ми се свеждат до явления, нямащи нищо общо с богословието като наука, знание, или екзистенциално състояние. Дразнят ме все неща като: куха претенция, преждевременно придобита маститност и произтичащата от нея неадекватност, съмнително качество на произведени текстове, преводи и редакции. „Академични" статии с правописни грешки. Театралничене. Позьорство. Вирене на носове и размахване на пръсти. Дърдорене. Употреба на високопарни словца, гарнирана с ниска обща култура. Вътрешна лъжливост. Все неща, които непрекъснато търся (и понякога, уви, откривам) и в себе си. Все неща, свързани с човешката ни слабост и гордост.

За да не бъде текстът ми едностранчив (което ще помогне на мнозина да си го изтълкуват като враждебен), трябва да напиша честно и какво уважавам във вашето съсловие. Приемете, че следващите редове, макар и кратки, са същинската поанта на тази статия, а всичко дотук е само прелюдия.

Сред вас има хора, и не малко, които успешно, но не шумно, съчетават академичността с личностен интегритет. Хора, за които богословието е първом служение, а после – всичко останало. Хора, които не тръбят за житейските си избори и за драмата си, а тази драматичност на трудния им избор прозира в ежедневния им кръст – за ония, които имат очи за тия неща. Този личен кръст, знаеш ли, има много проста форма – една вертикала, една хоризонтала: и сложните му обговаряния понякога са дразнещо излишни. Настояванията пък за уважение към този кръст просто го пречупват в средата – по силата на един фундаментален духовен закон.

Уважавам труда на тия хора безрезервно – но не защото носи етикета „богословски академизъм", а защото и доколкото е положен смирено и правилно пред правилния Престол. Тази правилност се усеща със сърцето и дава много повече богословие на

ума от всички сложни съставни думички, взети заедно. И съм благодарен на Бога, че в България има такива хора и че ги познавам. За мен те са лицето на българското богословие пред онази Инстанция, Която единствено има значение. Онази, благодатно и милостиво акредитиращата. Пред Която сложните думички не хващат същия дикиш, на който така наивно се надяваме тук долу.

***

Ну а завтра спросят дети, навещая нас с утра:

“Папы, что сказали эти кандидаты в доктора?”

Мы ответим нашим чадам правду, им не все равно:

Удивительное рядом, но оно запрещено!

В. Висоцки

Дали трябва да защитя правото на писане, говорене, дишане и съществуване на небогословите? Мисля, че не се налага, още не. Но ще припомня един факт от биографията на Честъртън, когото, за да се харесаме на някои твои събратя, би следвало да определим като архи-неогносеомах, категория „петел” в богословието, и като капак – неправославен. Лондонското списание Таймс приканва известни интелектуалци да напишат есета в отговор на въпроса „Какво не е наред със света?”. Честъртън изпраща писмо със следния текст в отговор на въпроса:

Уважаеми редактори,

Аз.

С уважение,
Дж. К. Честъртън.

Ако нещо изобщо защитавам с този текст, то е единствено правото на съществуване на подобни неуки писма. И нека честъртъновците да пишат своите „Уважаеми редактори...”, небогословите да пишат своите лично преживени статии, докторите по богословие – своите „Литургични измерения...”, мартинкарбовците – Атонските си пътеписи – и всички да се радваме на постиженията на другия. Толкова ли е трудно?!

Грозно-искрени или красиво-фалшиви?

Последните две църковни теми, тази за злополучното архонтство и онази за не по-малко злополучните упражнения на пазара на недвижими имоти във Варна, дадоха летящ старт на медийния интерес към Църквата. От участието на Тодор Карагьозов в Биг Брадър в края на миналата година насам това са двете подчертано медиатични събития, свързани с православието в България.

Малцината „църковни анализатори" (използвам този термин поради отчайващата липса на по-точен) се вторачиха най-вече в самите събития и породените от тях нелицеприятни изводи за състоянието на църковното ни ръководство. Но встрани от вниманието ни остана най-важната последица от скандалите – реакциите на самата православна общност.

Нещо се промени безвъзвратно; нещо отшумя и потъна в мътните води на българския преход; нещо намери лице и глас и засрича първите си смислени думи пред все още разсеяното наше гражданско общество, което едва ли скоро ще осъзнае какво точно е станало. А това, което стана, е пробив, съизмерим в нашето църковно пространство с падането на Берлинската стена в политическото пространство на най-новата световна политическа история: за проблемите на Църквата се заговори публично.

За проблемите на църквата се говори публично от началото на прехода. Но говоренето беше неадекватно – обертоновете бяха пискливи, темите бяха странични, говорещите бяха (по)грешните хора на погрешното място в неподходящия момент. Имаше такива, които говореха мастито и съвършено безплодно. Имаше такива, които говореха дребнаво и съвършено безплодно. Пробвахме всички видове говорения – и циничното, и жълтото, и патриотичното, и духовничарското. Опитвахме гласовете си в различни тоналности и ги групирахме, за да образуват дуети, квартети и хорове (чрез разни подписки, примерно). Упражненията ни по стил биваха: политически, богословски и общочовешко-ценностни. Играхме си на православие с БСП, НДСВ, СДС, ДСБ, Атака и може би дори с БЗНС можеше да си поиграем, ако някой би ни забелязал. Само за едно не се бяхме сетили – да заговорим публично за нещата, за които си говорим у дома с домашните, под манастирските лози с монасите и с приятелите след всяка Литургия. Не се бяхме сетили да бъдем себе си пред останалите. Да започнем да играем най-трудната роля – тази на естествено държащия се човек.

Естествеността, разбира се, също може да бъде поза, при това най-отблъскващата (според О. Уайлд). Но алтернативите ни са изчерпани, а светът няма да ни чака – всъщност, качваме се на последния влак преди историческата метла да изпрати в небитието красивата мисъл „Има Православие, има български народ..." – и така нататък.

От друга страна, естествеността може да бъде отблъскваща дори без да е поза. Опирайки се на нея, рискуваме да разкрием дълбоки непреобразени пластове в болните си души. Но това не е така страшно, както лъжата за пред другите и за пред теб самия. Лъжа, в която е наистина опасно да стоим закрити за другия – и лично, и институционално. Един от начините да се бориш с греховните страсти е да ги извадиш на светло, да признаеш съществуването им, за да можеш да ги отделиш от себе си. Затова да сме глупаво и грозно искрени винаги е по-добре, отколкото да сме прилично и красиво лицемерни.

Преходът (или Изходът, както ви харесва) на нашата църква започва… сега. Не с края на разкола, не със Закона за вероизповеданията, не от 1989 г., а именно сега – защото едва сега сричките се свързват в думи, думите – в изречения, а изреченията – в смисъл. Едва сега бръщолевенето на „православни" думички преминава в изговор с ясна идея зад себе си. Едва сега църквата ни обръща поглед – най-после! – към себе си. И този поглед не е арогантен, самодоволен, самодостатъчен, празен, втренчен, несмислен. За пръв път този поглед не търси външния коварен враг и не върви в комплект с пръст, размахан в неопределена посока.

Кое е още различното? „Църквата ни има проблеми" е изречение, което слушаме от години. Разликата е в отговора. Досега ни казваха примерно: „Всичко е наред, благодарим" (1), „Че кой няма? Благодарим" (2), както и фундаменталното „Че кои сте вие, дето питате?" (3). Последните разменени реплики в публичното пространство направиха необратимо неправомерни и трите типа отговори. В рамките на по-малко от месец се срина цял един модел на поставяне на проблеми, търсене на виновни и формулиране на отговори. Моделът беше социалистически – и умря, с петнадесетгодишно закъснение.

Тук дори не става дума за конкретните тези, които застъпваха участниците в споровете за архонта и за Рогачевските морски сделки. Автори, които защитаваха противоположни позиции (оценката на допустимостта на действията на дядо Кирил, примерно), се вписаха във – и изковаха заедно с опонентите си – новото църковно говорене и писане. И заедно изпратиха яловото бръщолевене в небитието. Крайно време беше. А „новото", както често с изненада откриваме в подобни случаи, е банален синоним на „нормалното" и „естественото", че и на добре забравеното старо – още една банална истина. Разбираемо, ако досега стандартът се задаваше от лошо преведени учебници по омилетика от 30-те години на миналия век.

Словосъчетанието „православна журналистика" се изпълва със смисъл – в мига, в който православно мислещи и чувстващи хора започнат да правят добра журналистика. Досега някак ни се струваше, че мисли и идеи в православна опаковка, изказани публично, ни отреждат място (дължимо, при това!) сред хората, които чрез писане влияят на общественото мнение. Не отчитахме нито фактора „глупост" (реален и плътен фактор, ако ме питате) при нас пишещите, нито фактора „интерес" на слушащите. Ефектът можем да сведем до техническия термин

„православизация на посредствеността” (обяснение: в един доклад се натъкнах на термина „феминизация на бедността”, с който авторите искаха да изкажат красиво простичкото си наблюдение, че все повече жени обеднявали).

Както уместно се сети един от форумните участници, обсъждането на персоналии е занимание за примитиви, по-интелигентните обсъждат събития и най-вече идеи. Развоят на дебатите около двата скандала е показателен и с това, че персоналиите станаха само повод анализите да се оттласнат от темата за личните качества на митрополитите Галактион и Кирил и да поставят принципни и идейни въпроси, свързани с бъдещето на църквата ни – а пряката зависимост между конкретика и принципно поставяне на проблеми в църквата досега комай не беше разглеждана като основа за нормална аналитична журналистика.

Родилните мъки на православната ни журналистика са обаче само препратка към една променена обществена реалност. Изкушавам се да поръся коментара си с клишета от рода на „вече нищо не може да бъде същото” и др. под. – и изкушението ми е силно, защото наистина мисля, че и старото говорене, и старото мълчане по църковните въпроси вече е невъзможно. И причините за тази новопоявила се невъзможност са по-скоро добри, отколкото лоши. Основната от тях: критична маса хора в църквата започват да се опитват да живеят това, което говорят и да произнасят на глас онова, в което вярват. И двете неща – насериозно. И двете неща всъщност са друг начин да кажем: в България има църква. Досега, уви, това беше оборима презумпция.

Накъде ще поеме вътрешната църковна енергия оттук насетне, можем само да гадаем. Но вътрешната църковна енергия има само едно предназначение – да поражда святост. И откровеното посочване на проблемите, и журналистиката, и ефектните външни морални жестове – всичко има подчинено положение спрямо голямата цел на Църквата – да спасява. Едно е ясно – тази святост, която църквата ни е призвана да ражда, няма и не може да има нещо общо с всички онези черти, които дълго време претендираха за всеизчерпателна православност, а именно: ниска вътрешна хигиена (морална, емоционална и интелектуална), хомофобия и мизантропство, самодостатъчност и безапелационност (със и без расо), пречистена и дестилирана като препечена ракия национална глупост (с орлов профил и убийствена целеустременост)...

... А в Светостта, която църквата ни ще роди с неизбежност, зависеща единствено от Божията воля и нашата готовност да й се подчиним, ще има с висока степен на вероятност по малко и от следните неща (мисля си):

– Един прост жест, с който подаваме ръка на паднало сред спринцовките дете

– Една честна и конкретно назована болка от гледката на мръзнещи проститутки по околовръстното

– Едно сърце, което се раздира в безмълвно състрадание, гледайки щастливо пазаруващите тълпи в моловете

– Една поезия, чието вдъхновение ще бъде градският пейзаж и която ще назове и греха, и позора в него – и ще посочи полу-на-глас, полу-на-себе-си Пътя на всички заинтересовани

– Просто едни малки хора, които невидимо за себе си растат в изкуството да обичаш.

Къде ни водите?

Чувствам се като герой на виц, и то на конкретен, от онези, руските, за жителите на Чукотка, по-известни като “чукчи”. Един чукча наблюдавал как един след друг елените от стадото му падат в пропастта, и вместо да направи нещо, мъдро клател глава: “Однако, тэндэнция...”

Един след друг архиереи на нашата църква влизат в светските новини с действия, които сред невярващите предизвикват неподправен смях, а сред повечето вярващи – огорчение, недоумение и тревога. И докато първите са свободни да махнат с ръка и да отсекат “Абе, мани ги тия”, за нас, които имаме трудната привилегия да се числим към БПЦ, остава нещо повече от неприятен вкус в устата. Остават въпросите, които варират в целия спектър от “Имаме ли право да ги съдим?” до “Има ли Православна Църква в България?”.

Преди няколко години беше осветен абсурдния храм на Ванга. Архиереи масово взеха участие в масонски ритуал по време на погребение в централен столичен храм. Един епископ на БПЦ официално се числи към масонска ложа. Митрополит тръгна срещу волята на Синода и си произведе в архонтски сан индивид с тъмно минало и мътен лик. Производството стана в благолепна католическа атмосфера. Същият митрополит прегърна ценностите и философията на ордена на тамплиерите и свободно и без последствия вече участва пълноценно в техните екзотични ритуали. Друг митрополит се изказва ласкаво и благославя дейността на един от разрушителните тоталитарни култове. Синодът дори не си направи труда да заеме някаква позиция по въпроса с владишките досиета – нищо, че съществува ясна канонична забрана епископи да се поставят в услуга на светската власт. Списъкът се допълва периодично и неотклонно.

Примерите от горните редове са показателни с нещо много важно. Скандали, недоразумения и недоумения, свързани с църковното ръководство, е имало и ще има. Но има съществена разлика между скандал със съмнителна сделка с църковно имущество и такъв с благословия на секта. При първия наистина можем да изберем да мълчим и да се уповаваме на владишка съвест и Божи съд. При масонски, окултни, архонтски и сектантски изпълнения обаче нещата опират до сърцевината на вярата ни. Далаверите на някой митрополит може би са си само негов личен грях, но ереста със сигурност не е. Съпричастието към еретични сборища от страна на каноничен архиерей подкопава упованието ни в благословението, което получаваме от ръката му или от ръката на ръкоположените от него свещеници. Подкопава доверието ни, посяга на вярата ни. И това вече е наш проблем. Ако искаме да останем в Църквата. Просто, ясно и съдбовно, като малкото истински неща в този живот.

До каква степен нашият епископат е затънал във вседозволеност и безкритичност по догматични въпроси, можем да разберем по много начини – например, по метода на контраста. Наскоро Румънската църква беше разтресена от скандал с масонски привкус. Синодът излезе с нарочно обяснение, че е допуснал протоколна грешка, като е отговорил с благодарствено писмо на поздравления за избора на нов патриарх от страна на масонска структура.

Да ви имаме масонските проблеми, братя румънци. Нашият Синод с такива дреболии не се занимава. В дневния ред на заседанията му преобладават много по-съществени въпроси – утвърждаване на нови тропари и изпращане на делегати на поредни пищни и безсмислени междурелигиозни ешмедеменца. Едно образно сравнение – това е все едно правителството да заседава във военно положение, когато столицата е под обсада, войниците гинат в окопите, всички в правителството знаят, че в собствения му състав има предатели, които работят за врага, а в дневния ред на заседанието да има една-единствена точка: "Състав на правителствената делегация и поздравителен адрес за годишното събрание на Съюза на жонгльорите-ветерани".

Синодалната форма на управление на поместните църкви е проява на принципа на епископския събор за решаване на ключовите въпроси от църковния живот, и в по-широк смисъл – проява на съборното начало в Църквата изобщо. Ако епископският събор нехае за материалната страна на църковния живот (управление, кадруване, свещенически заплати, имоти), нехайството му спъва и пречи на църквата. Когато това нехайство има за предмет догматични и верови въпроси, или пък (както е в нашия случай) членове на този епископски събор са членове или привърженици и на други "събори" на едни други религии, църквата в България просто ще отпадне от съборното Православие – в началото съдържателно, а рано или късно – и формално.

Наскоро зададох тези въпроси на наш митрополит. "Не обсъждаме тези въпроси в Светия Синод", отговори ми той, "за да не засегнем някой от събратята митрополити". Да, братя и сестри – тактът, деликатността и добрият тон са ония пътеводни добродетели, с които лягат и стават нашите архиереи, и които ни водят към бездната много по-сигурно от всеки порок. Наистина, при такива синодални добродетели, кой има нужда от пороците им?

Горното духовно уравнение има още едно неизвестно – и то е ролята на т. нар. "ревностни" членове на Синода. Знайно е, че двама-трима синодални архиереи са известни със своята "непримиримост" към всякакви малки и големи канонични нередности и с "твърдото си отстояване" на Православието. Строгият имидж обаче сериозно се пропуква, когато тези стожери на чистотата на вярата подхождат предпазливо-избирателно в ревнителските си пориви – ако ревността те кара да дръпнеш стола под католическия епископ по време на служба, но същата тази ревност благоразумно си трае, когато синодалният ти събрат се целува с тамплиери,

или когато Синодът се строява за погребални масонски ритуали, очевидно ревността ти има повече общо с театъра, отколкото с благочестието. Докато нашите ревнители ревнуват само при дразнители отвън (католици, богохулни театрални постановки и т.н.) и съвсем не реагират на очевадните отстъпления в собствените си редици, сме принудени да възприемем като единствено възможна работна хипотеза неприятното обяснение, че цялата им пословична ревност е само една удобна роля. Ако един и същ ревнител громи ересите публично, а в собствената му епархия безнаказано шетат врачки, предрешени като монахини-ктиторки, логично е безпросветният народ да спре да обръща внимание на строгите му канонични изявления, докато редом с тях вижда банална финансова изгода. Тази беззъба позиция спрямо безобразниците, ако тия безобразници имат скъпи джипове, ние си я знаем много добре и можем да й се любуваме ежедневно – без всякакви духовни напъни и самозаблуди, като просто хвърлиим един омерзен поглед към продажния си политически елит.

Пиша това с огромно съжаление, защото, въпреки трудното ми лично приемане на крайния зилотизъм, продължавам да вярвам, че църквата ни има нужда и от истински ревнители. На този етап обаче няма индикации за присъствие на такива индивиди в синодалната палата. Зилот-конформист е забавен, но безполезен оксиморон в православен контекст. Нещо като кръвожаден вегетарианец. Трудно е за приемане, но здравият разум ми казва, че да очаквам точно от набедените за ревнители епископи да отстояват чистотата на Православието в Синода е все едно да очаквам от комиците Кръстю Лафазанов и Мая Новоселска да организират масови безредици.

Синодът като колективен орган очевидно напоследък следва много по-плътно принципа “гарван гарвану око не вади”, отколкото принципа на каноничната си отговорност и свещеноначалието. Тази щадяща политика и безбурна групова динамика обаче е безперспективна – и гротескна, впрочем, особено на фона на литургичната молитва, която църквата непрекъснато отправя за своите епископи – да преподават вярно учението на Христовата истина. Когато с поведението и изказванията си епископи безчинстват и преподават лъжливи и еретични учения, да ограничаваме реакцията си с елейни разсъждения на тема “подобострастието” на епископите на нас, обикновените прости хорица, ми се струва предателство спрямо същата тази Истина. Предателство безотговорно и опасно.

Провокиран с въпрос за политическата поддръжка на един диктатор, един американски държавен секретар произнася култовата фраза: “He may be a son of a bitch, but he is *our* son of a bitch”. Той може и да е кучи син, но е наш кучи син. Дали няма да дочакаме подобно гласно изказано “прозрение” от някой наш епископ по повод поредния каноничен гаф на негов събрат – “може и да е еретик, но поне си е наш еретик”? Абсурд? Не по-малък от полугласните увъртания по темите “архонт” и “досиета” – и не по-малко отчайващ от мълчанието по темите “тамплиери” и

“масони”. Разликата с грубичката реплика на американския политик е само в честността. Политикът поне е бил честен.

Честността ми се струва предварително условие и за всеки възможен “полезен ход” на нас миряните в тежката църковна ситуация. “Когато ония с черните дрехи мълчат, ще заговорят тия с белите дрехи”, казваше един известен македонски духовник. Ако вярваме, че Господ не е създал българската църква за посмешище (а ние вярваме в това), ще намерим и начина, по който да преодолеем проблема. Църквата ни е пространство на истината – и ако тази истина е заглушена или поругана в синодалната палата, не означава, че ни е напуснала окончателно. Затова и безплодни са опитите да останеш в истината, напускайки каноничната църква – както постъпват всички разколници. Ако нещо ни отличава от тях, то е именно отношението към истината – нашата съпричастност към нея (и към Него, Който е Истината) предполага отстояване, а не противостоене. Противостоим единствено на собствените си грехове. Отстояваме истината, като пребъдваме в нея. Отпадаме, като се срамуваме от нея, водени от зле разбирано “послушание”. Като мълчим за истината, макар и с оправданието на “църковната дисциплина”, ставаме причастници на лъжата. Отпадаме и като тръгнем да търсим истината другаде, а не там, където тя ни е обещана и явена.

Ако обичаме и милеем за църквата си, ще ни се даде – по милост, разбира се – изход. Изход не от църквата, а от лъжата, която си е свила гнездо в най-свидното ни. Ако обичаме и милеем за архиерея си, ще намерим сили да му кажем простичко: “Къде ни водиш, владико?” От нас се иска тази простота – и целият ми сарказъм дотук е само нескопосаният ми начин да стигна до нея – заради себе си, най-вече.

Зимата на досиетата

> Мы ведем войну уже семьдесят лет,
> Нас учили, что жизнь – это бой,
> По новым данным разведки,
> Мы воевали сами с собой.
> **Б. Гребенщиков**

Сядам да пиша текст за досиетата на митрополитите. Иска ми се, кой знае защо, да е нещо светло – ей така, напук на всичко, което се изприказва напоследък. Иска ми се да пиша вдъхновено и обнадеждаващо – така, че като четат, хората 1) да въздъхнат опрощаващо; 2) да не се отвратят или отвърнат от Църквата, защото са разбрали, че всеки стои там на свои собствени основания и 3) да могат да продължат напред с повече вяра.

Не ми се получи. Не съм явно точният човек на точното място в точното време. И затова сега пиша този несвързан текст – белким, ако не друго, поне да изразя как се чувствам. Защото се чувствам зле.

Знаех, че сред митрополитите ни е имало доносници. Знаех, че Партията си е свършила добре работата – огледайте хала на родната църква и тази констатация ще ви се набие в очите. Знаех за стадото и мършата, за маймуните и триците, за кучето, дето скачало според тоягата, за “страх лозе пази” и за преклонената главичка, дето сабя не я сече.

Нещата, които не знаех и с които тепърва ще се наложи да свиквам:

1. Предателството е било повсеместно. Дотук с идеята за стадото и мършата. По последни данни, стадото се оказва съставено изключително от мърша.

Партийната политика е успяла. Напълно. Планът е бил изпълнен и преизпълнен за години, ако не за поколения напред. Това, че патриархът не се оказа с досие, внася само един забавен щрих в общата картина – ако манипулираш целия Синод и контролираш избора на патриарх, просто не ти е необходимо да вербуваш самия патриарх. Поздравления за майор Котов; поздравления за Мишо, Кирилиевич, Пенев, Торис, Велко и т.н. А, да, и за Ваньо.

2. Стана ясно, че спрямо никого от църковната дружина не е прилаган натиск. Не са им извивали ръцете, не са ги затваряли във влажни мазета, не са им припомняли, че имат семейства и току-виж, нещо се случи… Не са ги работили (виж ти!) дори по класическата схема – по линията на любовчийство, дребни човешки слабостици и др. под. Просто са ги попитали: ще служите ли? И са получили всичко, което са

поискали. И повече дори са получили – само на единия от групата досието се оказа цели 27 тома. Един църковен Агент 007, чийто писателски талант, вместо на богословското поприще, се е разгърнал на друго място.

От това като че ли най-много ме е срам, заради всички тях. Защото съм говорил с църковни хора, които също са имали взимане-даване с Държавна сигурност. И когато ги попитах: как стана?, ми отговориха кратко и ясно: с бой. Срам ме е, че сред нашите църковни водачи не се е намерил и един, готов да понесе някакво страдание или минимум неудобства заради вярата си. Нито един, който да е отказал. Нито един, който да е отговорил на любезните покани за доносничество: "Не мога, вярата не ми го позволява".

3. Вече разбрахме, че спонтанната exit strategy (стратегия за изход) на разкритите като доносници митрополити ще се раз(по)ложи в два основни модуса – мълчание и жертвена поза.

По отношение на мълчанието: години наред отделни митрополити бяха конфронтирани с прекия въпрос: Били ли сте, или не сте били? По един или друг начин всички запитвани отричаха. Междувременно се оказа, че някои от тях са подавали молби до Комисията за унищожаване на уличаващите ги в сътрудничество документи. В този смисъл и отричанията, и мълчанията им се оказаха проявления на класическия грях на лъжата.

По отношение на жертвената поза: тезата ми се струва дълбоко и отблъскващо напукана на фона на констатираната липса на натиск при вербуването. Един от митрополитите (Симеон) дори заяви, че е вършил работата си (27 тома с доноси) "по убеждение". Възниква резонният въпрос: каква е природата на това убеждение? Кой би служил предано "по убеждение" на доказано дълбоката и непоправимо антицърковна политика на БКП, освен човек, изповядващ същата или подобна на комунистическата безбожническа идеология? И как да съчетаем идеята за митрополитите-жертви с това кратко и ясно изказано "по убеждение"? Жертвата обикновено е принудена да прави нещо против убежденията си и против волята си. Синодалните агенти са работили доброволно и "по убеждение". Кое ги прави жертви тогава? И как да ни се обърне езикът да използваме това понятие едновременно и за убедените сътрудници, и за избитите свещеници, и за стотиците прекършени животи на вярващи християни в комунистическите лагери на смъртта?

***

Преди години ме беше посетил (в офиса) един митрополит. Един от малкото, които са ме посещавали – казвам го изрично, за да не ме обвинят в желание да блесна с владишки познанства. Тия, владишките познанства, дотук са ми носили най-вече бели косми – от мъдрост, разбира се.

Посред разговора, течащ в мудните води на протоколните любезности (честно, опитах се да говоря човешки, не се получи), митрополитът изведнъж, ни в клин, ни в ръкав, снижи глас и попита:

– Господин Сивов, този кабинет подслушва ли се?

– Не, – казах – владико, доколкото знам, не се подслушва.

Предполагам, наясно сте с абсурдността на размените две реплики. То е все едно да питаш жената в леглото до теб: Спиш ли?, а тя да отговори: Да.

Въпреки уверенията ми, владиката се приведе над мен и, вече шепнейки доверително, с видима възбуда от собствената си невероятна дързост, задъхано произнесе следното изречение:

– Господин Сивов, искам да Ви кажа, че безработицата е най-големият бич за нашето общество.

...След което се облегна на стола, видимо изтощен от изричането на опасната истина.

Колко много страх имаше в този човек! Разговорът се състоя поне десет години след промените, а той още видимо трепереше като лист дали не го подслушват – и дори баналните свои мисли за безработицата смяташе за връх на дисиденството, заради което се чувстваше преследван. И доволен от героизма си, когато събираше все пак смелост да изрече на глас, макар и шепнешком, въпросните банални мисли.

Същият този митрополит веднъж чух да отговаря на журналистически въпрос за сексуалната експлоатация. Журналистката, млада жена, го попита дали е чувал, че в епархията му има много бели робини. Владиката дори не трепна, а моментално разви кратко експозе-проповед (липсваше само "възлюбени в Господа братя и сестри"), обилно гарнирано със светоотечески цитати, в смисъл, че робството е неприемливо за Църквата... Мисля, че изобщо не разбра въпроса. Навярно защото не искаше. Но за мен беше ясно – страхът ражда неадекватност, която ражда нов страх. И така – до безкрайност.

Погледнато откъм официалния му колективен орган на управление, българското православие е живописно и нелепо, като жената-ластик в цирка. Погледнато откъм средния расоносен ешелон – бедно, недоволно, измъчено и недообразовано. Откъм "вярващия народ" – объркано, разпиляно и посредствено. Но това са нашите човешки погледи. Отгоре нещата със сигурност са други. Знам го, защото вярвам в Църквата – вярата в нея е част от Символа. И Отгоре Църквата е като армия с развети знамена – страшна и величава, дори да се състои от един-единствен достоен християнин. Но отдолу, Господи...

Днес разчекваме душите и умовете си между "изпадането в стремглавост" (по Радичков) и "вражеското протакане" (по Джони Пенков). Искаме да стъпчем в калта

онези, които сегашната политическа конюнктура изобличава като предатели. Друга част от нас иска да замаже и забрави всичко, защото помни някак, че слабостта и греха не са запазена територия на епископата. Между желанието да видиш човека с (духовна) власт (публично) унижен и остатъците от идеята за прошката и споделената грешна природа се разполага целият ни креслив дискурс по проблема с владишките досиета.

Намалявайки децибелите на призивите за покаяние, можем ли да открием някаква първична логика в искането за отваряне на досиетата? Логика извън реваншизма, отвъд отмъщението и, по възможност, в рамките на църковния етос?

Велислава Дърева и други около нея се опитаха да отговорят на този въпрос в понятията на синьото и червеното в политиката, където на синьото се отреди ролята на анти-комунистически радикали с примитивна лустрационна амбиция и нулев респект към институцията БПЦ. Беше напомнена (справедливо, но според мен без отношение към този конкретен проблем) ролята на СДС за разкола. Червените, респективно, в този дискурс бяха представени като радетели за стабилността и авторитета на църквата. Така проблемът с църковните досиета се сведе до противопоставянето на тезите “Да се отворят досиетата, агентите-клирици да се покаят и да си подадат оставките” и “Да не се отваря нищо, защото това би било удар срещу един от стълбовете на държавността”.

Първата (дясна, синя) теза страда от дефицит на църковност в частта си за изискуемото покаяние и в лустрационния си фетиш. Десните се провалят във въобразената аналогия на църквата с някаква обособена духовна каста (или партия, за по-лесно), която следва да бъде отнесена по някакъв начин към някоя от частите на политическия спектър. И понеже сътрудничеството със службите я поставя в лявото, тя следва да бъде извадена оттам с политическите методи на принудителната лустрация.

Втората (лява, червена) теза страда от дефицит на църковност в разбирането си за природата на църквата и нейната непоносимост към лъжата. Левите се провалят в опита си да подскажат и наложат църковна икономия (разбирана от тях като малка лъжа в името на голяма истина) там, където такава е неуместна. Църковната икономия няма нищо общо с комунистическата концепция за “малката” и “голямата” правда.

***

...А Синодът няма да намери думи, за да обговори ситуацията. Няма да намери жестове, за да я преодолее. Изреченото и направеното от митрополитите дотук навява усещане за пълно безсилие – духовно, умствено, богословско. Това безсилие не може да бъде покрито със жестове или с говорене извън Синода. Колективната немощ на църковното ръководство се оказва мъчително константна величина, стабилно проектирана в необозримото бъдеще.

Молете се за дълготърпение, братя и сестри. Ще ви е много нужно в близките години.

Прелистване на прашните папки

В един юлски ден на миналата 2011 година влязох в читалнята на Комисията по досиетата. Тогава за пореден път иска да напиша "нещо за досиетата". Тъкмо бяха огласили агентурните досиета на професор Иван Желев, на Димитър Киров и на още неколцина, свързани с богословските факултети и църквата.

В читалнята на Комисията заварих група богослови, преподаватели от факултета. Бяха дошли да прочетат досиетата на колегите си. Посред тишината току някой изпъшкваше, друг цъкаше (тц-тц!) невярващо, трети тикаше пръст в някоя страница на отровнозелените папки и посочваше на колегата си какво е "донесъл" агент Ангелов или агент Антон за него. Трети просто беше заровил ръце в главата си и целият му вид говореше: "Не мога да повярвам".

Прекарах един цял следобед в четене на въпросните материали. Исках да изясня нещата за себе си, преди да започна да пиша каквото и да е. Исках някак "полека, без злоба, човешки, да пробвам със тази история", както беше писал Вапцаров.

Агент Ангелов е бил вербуван през 1973 г. в Атина (по това време аз самият съм бил тригодишен). Вербовката е била "на патриотична основа". Задачите: проникване в книгохранилища, изучаване на чужди граждани "от оперативен интерес". За подопечния си агент (СС, секретен сътрудник) ръководещият офицер пише: "Като научен работник не е изявен, но проявява упоритост и последователност". И наистина, тия две качества са били важни за Партията. Какъв контраст с нелепото кратко агентурно битие на Казимир Попконстантинов, който очевидно е бил доста по-изявен като научен работник, но в оперативната си работа явно не е бил достатъчно "упорит и последователен"…

Прелиствам дебелата папка с означение "Ф2 АЕ 15328" – една от двете, приютили ситно изписаните донесения на агент Ангелов. Имена, имена – на гръцки духовници, настоящи български архиереи, студенти, преподаватели – преброявам 57 имена в едната и 66 имена в другата папка. Хора, неподозиращи, че някой ги е следил и е докладвал "там, където трябва". Хора, които са се доверявали.

В обигран стил агентурните текстове на агент Ангелов от онова време разказват за хора и процеси в църквата; анализират ситуацията в йерархията в детайли, предлагат на службите на ДС промени в провеждането на църковната политика, кадруват… Всичко, разбира се, е "на патриотична основа" – срещу "румънската офанзива" спрямо Зографския манастир, срещу "проникване на гърци"… "На патриотична основа" към Държавна сигурност тече поток от информация, касаеща

подробности от личния живот на наблюдаваните, техните слабости, които да бъдат използвани за едно или друго.

В документ 9495 от 1973 г. четем как оперативният работник съветва агент Ангелов за съдържанието на кореспонденцията му с патриарха. Доверието на патриарха към младия Желев е било използвано докрай; всяко действие на църковното ръководство е било следено и анализирано чрез агентурата. На фона на овладяната стилистика на агентурните му донесения, колко преднамерено наивно звучи зададеният от агент Ангелов въпрос към един от водещите офицери: "Ако не е тайна, какъв е характерът на нашата служба?" Документите благоразумно мълчат за отговора на този невинен въпрос.

В папката има разписки за купени шоколадови бонбони, явно необходими за установяване на дружески отношения с някой неподозиращ църковен човечец. Има и една забавна резолюция на полковник Маринчев: "(На агент Ангелов) да се разреши курс по фото дело, след което да му бъде даден 1 фотоапарат, производство от капиталистическите страни". Явно шпионското фото-дело не потръгва много успешно, защото в крайна сметка му дават срещу разписка една "Praktica" (уви, произведена в ГДР).

Но, на който не му върви във фото делото, му върви в любовта. В досието можете да намерите (в случай, че си падате по пикантните истории) разкази на колеги-шпиони за интимните дружби на българския църковно-народен агент с делегатки от икуменически конференции. Нормално, животът на агента просто не е истински без тънката част. И въпреки, че жертвата на стрелите на Амура бил (разбираемо!) "разсеян по време на заседанията" в чужбина, все пак нашите соц-икуменисти са удържали задоволително партийния фронт: "На симпозиума (във ФРГ) присъствали църковни журналисти; някои от тях подпитали за възстановяването на имената на българските мюсюлмани, но въпросът бил умело притъпен от българските делегати". Много го владеем ние това притъпяването, не може да се отрече. (За тези, които ще се почудят как така едни агенти са донасяли за други агенти, припомням кратък откъс от песента "Tomorrow Never Dies" на Черил Кроу: "You're not the only spy out there" ("Ти не си единственият шпионин там")).

И докато из досието на Желев спорадично наднича не просто строгото лице на Държавна сигурност, но могат да бъдат открити и много достойни за вицове моменти (това с фото делото ми е сред любимите – заради стилистиката най-вече), от досието на колегата му Димитър Киров вее неподправена и чиста злоба към Църквата; една ирационална омраза към вярата изобщо – омраза, в която преподавателят в богословския факултет е пребивавал десетилетия и която е чисто и просто плашеща.

Агентът Антон (Киров), вербуван през 1980 г. на идейно-политическа основа, е донасял на ДС за студенти в Духовната академия, които са искали да стават монаси

(резолюция: “Да се вземе оперативно отношение”) – и така е допринасял пряко за съсипването на монашеството в България. Доносите му изобилстват с полуграмотно написани сведения за сбивания между студенти, интимни подробности за духовници и монаси, цитати от изказвания на преподаватели и студенти, съдържащи компрометиращи за тогавашния режим мнения. Разговори на свои колеги със студенти за вярата и църквата агентът-богослов нарича в донесенията си презрително и гнусливо “църковно-православна пропаганда”... Докато богословът Желев най-вероятно щеше да си е богослов със или без работата си за ДС, то агент Антон ни се представя като креатура на на ДС в собствен смисъл – човек без лична вяра, влязъл в църквата и богословските среди единствено заради кариера и лична изгода.

От резолюциите на началството върху донесенията на богословите-агенти можем да отговорим на един от най-важните въпрос в цялата тази помия: навредили ли са тези донесения някому? Чухме в последните дни много вопли на тази тема: “Да ме прощават, ако има нещо, но аз знам, че никому зло не съм сторил...” и т.н. От ръкописните резолюции научаваме друго. Донесенията са имали преки последствия върху съдби и кариери. Предприемали са се незабавни рестриктивни мерки спрямо хора, за които е било донасяно. Ето една типична резолюция от богословските досиета: “Чрез агентурата в Духовната академия и Светия Синод да се забави процедурата по избиране на Х. за декан”. “Мероприятия: да не се допусне Х.Y. да бъде върнат в Духовната академия” и т.н.

***

> “Аз му пращам прасе
> и цяла бъчонка вино от Малага,
> а той да долага!”
> **Валери Петров**

На конференцията в Богословския факултет, на която се обсъждали досиетата на двамата бивши декани-агенти, единият от тях, казват, непрекъснато се усмихвал, докато колегите му прожектирали досието му на стената.

Мисля си за тази усмивка. Дали ще да е била презрителна (един вид, “дребни душици, нищо не можете да ми направите”), дали е била снизходителна (“всички вие всъщност сте ми завиждали и сте искали да сте на моето място, ама просто сте били по-некадърни”), самодоволна (“видяхте ли как съм ви подредил в доносите, нещастници такива”)? И изобщо, за усмивката – удоволствие от добре свършената работа, или усмивка на мъдрец, прозрял суетата на света и тъжната истина, че “всички времена са посредствени” (Ани Илков)?

Взимам обаче някак пример от тази църковно-агентурна усмивка. Най-малкото, защото сериозното говорене по темата за църковните досиета се изчерпа. Или се провали, преди да е започнало. Говоренето ни по тази тема бяха мехурчетата, които изпуска потъващият в блатото; нервните му движения, които го изкарват на повърхността само колкото да пльосне в тинята по-отвисоко.

А пльосването този път наистина е шумно – и се нагълтахме с малко повечко тиня от обикновеното (обикновеното – това са ролекси, линкълни, архонти, имоти, гей- и педо- дребнотемия, тук-там някоя изтърсена архиерейска глупост за разкош). Досиетата на агентите, исторически маскирани успешно като епископи, са някакъв пред-финален щрих преди неизбежната и окончателна констатация "синодът ни е неадекватен". Щрих, след който сякаш е логично да последва нещо още по-фрапиращо – примерно голо архиерейско хоро насред площада пред софийската катедрала. Или последна серия на "Борджиите" в нашенски вариант. Наистина, извън безвкусната шега от предния ред, какво ли трябва да се случи, за да разберем и приемем, че това нашето не е Синод, а карикатура?

Разбира се, и тук има широко поле за успокояване на нервите. Например, можем самоуверено да си кажем, че карикатурността не е запазена марка на Синода в тази държава. Политически институции, медии, бизнес, здравеопазване, образование – кое ли в нашия български бит не може да претендира за карикатурност? Аз поне не се сещам за такова нещо.

В този дълбок, исконно български смисъл, драма няма. Всичко е наред, всичко е както трябва да бъде, всичко е такова, каквото само може да е; живеем в най-добрия от възможните светове; имаме Църквата, която заслужаваме и епископите, които са проекция на нас самите. И негодуването, и омерзението, и болнавите призиви за покаяние, и великодушните обещания за прошка; интелектуалните "защити" срещу масонския "заговор" – всичко това е българско, твърде българско. Какъвто ни заговора, такава ни и защитата. Нито истинско покаяние ще дочакаме, нито истинска прошка ще дадем – но не защото едните не могат да се покаят, а другите нямат право да искат покаяние, а просто защото никога не сме разбирали истинското значение на тези думи. И на много други думи. И от много отдавна е така. И потъването в тинята ще продължи – къде по-шумно, къде по-незабележимо. Но понеже нямаме и ни най-малка идея какво да правим в тази неудобна във всяко отношение тинесто-глинеста ситуация, какво друго ни остава, освен усмивката?

Като заговорих за карикатури и усмивки, се сетих за вицовете за Щирлиц. Изкушението беше твърде голямо, признавам. Не устоях – и дръзновено нагодих някои от тях към темата за доносничеството в Църквата. Трябваше ми български еквивалент на съветския разведчик и се наложи да използвам името на агент Ангелов (проф. Иван Желев) за целта – нищо лично; на негово място, оказва се, е можело да сложа доста тогавашни герои.

***

Няколко вица за агент Ангелов, за разведряване на обстановката и в чест на 1300 годишнината

След вечерня в Зографския манастир игуменът разговаря в килията си с един от монасите. Вратата се отваря и в килията влиза И. Ж. Д. Без да обърне внимание на разговарящите, той отваря със шперц касата на игумена и започва да снима с фотоапарат (произведен в ГДР) входящата и изходящата кореспонденция на манастира. Монасите се споглеждат и единият пита: “Отче игумене, кой е този?” “А, това е агент Ангелов от Държавна сигурност – отговаря игуменът – работи по разработката “Цитадела” на 14-ти отдел на ДС”. “Ама как така”, възмущава се монахът, “защо не го изгоните?” “Ех, махва с ръка игуменът, той работи за благото на църквата…”

***

В края на литургията свещеникът причастява. Най-отпред застава агент Ангелов. Другите причастници, особено майките с деца, роптаят – те не знаят, че агентите на ДС в църквата се обслужват с предимство.

***

Пред дома на агент Ангелов спира черна “Волга”. От нея излиза патриархът и дълго натиска входния звънец. “Кого търсите?”, пита зад вратата агентът. “Другаря Желев търся”, отговаря патриархът достолепно. “Няма ме вкъщи”, казва Ангелов. Патриархът се качва във “Волгата” и си тръгва. Ето така вече втори месец агент Ангелов води за носа църковното ръководство.

***

Патриархът вика при себе си агент Ангелов и му казва: “Другарю Желев, утре имаме Ленински съботник, ще чистим Синодалната палата. Участието е задължително”. Решил, че е разкрит, в отчаянието си И. Ж. Д. пише докладна, в която признава, че е агент на ДС. Патриархът чете докладната и се смее благо: “Виж ти какво са измислили от “Църковен вестник”, за да отърват съботника”.

***

Началникът на Международния отдел на Гръцката църква звъни по телефона на българския патриарх. “Ваше Светейшество, дали случайно някой от вашите не ми е бъркал в касата и не е взимал едни важни документи?” Патриархът вика при себе си агент Ангелов. “Другарю Желев, да сте взимали случайно документи от сейф на Гръцката църква?”. “Да, Ваше Светейшество, за благото на църквата ги взех”. “Ами върнете ги”, отговаря патриархът, “хората се вълнуват”.

***

След дълъг и изтощителен ден в работа за благото на църквата, агент Ангелов влиза без да чука в една от стаите на Синодалната палата и заварва вътре един от митрополитите с будьоновка, пред бутилка водка, да си припява на осми глас “Интернационала”. “Какво си мислите, другарю Желев”, пита унило владиката, “само на Вас ли Ви е трудно?”.

***

Агент Ангелов минава покрай Синодалната палата и вижда надпис със спрей: “И. Ж. + Д. С. = вечна любоф”. И само той разбира, че току-що е бил награден със званието “Герой на социалистическия труд”.

***

Агент Ангелов видял на прозореца да висят 38 светогорски броеници и разбрал, че явката се е провалила.

***

Патриархът пита И. Ж. Д.: “Другарю Желев, къде научихте така добре църковнославянски?” “В семинарията, Ваше Светейшество”, отговаря агент Ангелов и си мисли: “Дали пък не се раздрънках прекалено?”

***

В 8.30 всяка вечер агент Ангелов проникваше тайно в машинописния отдел на гръцката патриаршия. По това време на деня човек винаги можеше да се утеши с някой секретен документ, защото машинописките отиваха да гледат “Робинята Изаура”.

***

И. Ж. Д. влиза при патриарха и пита направо: “Ваше Светейшество, защо не станете агент на Държавна сигурност? Добре плащат”. Патриархът възмутено отказва. Излизайки от стаята, И. Ж. Д. подхвърля: “Светейши владико, да ви се намира нещо против главоболие?”. Глас зад кадър: Агент Ангелов добре знаеше, че от разговорите човек запомня само последната фраза.

***

Агент Ангелов отвори сейфа и измъкна писмото от игумена. Игуменът силно крещеше и се съпротивяваше.

***

Веднъж изоставили агент Ангелов на произвола на съдбата. Произволът с писъци се скрил в храстите.

***

Проф. Желев веднъж изпитвал неудобство. Неудобството не знаело нищо за Новия завет и получило двойка.

***

Агент Ангелов чете обява във вестник: “Поп-група си търси пианистка”. “Тия попове съвсем са се разхайтили”, мисли си агентът.

***

Е, добре, посмяхме се на чужд гръб. Чуждият гръб е винаги удобна основа за хилеж, собственият – по-рядко. Но ако през смеха може да дойде и онова непоискано прощаване след неслучило се покаяние – какво пък, все ще е било от полза. Смехът, дори когато е е на чужд гръб, понякога води до разбиране на собствената слабост, а оттам – до великодушие. А великодушието, драги ми господине, е първата крачка към прошката, била тя и непоискана.

***

Не изпитвам гняв – нито праведен, нито никакъв. Ако трябва да опиша чувствата си по този въпрос, ще се колебая между баналното човешко разочарование, погнусата от съприкосновението с нещо лугаво и слузесто и някаква особена тъга – най-вече за онези църковни агенти, които така и не са почувствали Божията любов в живота си. Защото някои наистина не са я почувствали – това е повече от видно, съдейки по страхливите им битиета от последните години.

Не ми трябва разкаянието им; не и на мен; на тях самите им трябва. Нито им е нужна моята прошка. За какво да им прощавам? Че са били слаби и несвестни? Слабостта и неадекватността не са морално укорими. От прошка имат нужда те, но от друго място, до което се стига през вътрешната стаичка. А дали изобщо са имали такава стаичка тези хора? Някога? А?

Епископите. Надзорници над Христовото стадо. Пазители. Пастири, които са готови да тръгнат през дерета и баири, за да търсят заблудилата се овца. Които са готови да дадат живота си за паството си… И богословите – пазителите на ума и паметта на Църквата…

Мисля си за всички тези мили учители наши. И се сещам за Анна – една любима учителка от стихотворение на Гриша Трифонов:

> …Разбрах, че Анна от години преподава
> в Училището за предатели:
> там ставката е по-висока.
> Там проверява –
> врат, ляв крак, ухо…

И всичко, по което се познава
предателят,
преди да го допуснеш –
да влезе,
да се учи.
Да сполучи.

Законът за досиетата – какво следва по-нататък

С огласяването на първата официална информация за агентурна принадлежност на член на Светия Синод към структурите на бившата Държавна сигурност и репресивния апарат на бившите комунистически тайни служби, е логично да си зададем въпроса: ще станат ли известни данни и за останалите митрополити? Изнесената информация за епископ Галактион е по линия на проверката на бившите и настоящи народни представители. С това ли ще свърши агентурната сага по отношение на църквата, или да очакваме и други разкрития?

Няколко текста в действащия "Закон за досиетата" (пълното му наименование е "Закон за достъп и разкриване на документите и за обявяване на принадлежност на български граждани към Държавна сигурност и разузнавателните служби на Българската народна армия") могат да ни помогнат да си изясним как стоят нещата от чисто формална гледна точка.

Законът въвежда две категории от физически лица, подлежащи на проверка – заемащи публични длъжности и извършващи публични дейности. Проверката, изнесла данни за агентурното минало на митрополит Галактион, влиза в първата категория, тъй като беше извършена спрямо народни представители (публична длъжност по чл. 3, ал. 1, т. 2).

В лицата, извършващи публична дейност изрично са посочени ръководителите и членовете на управителните органи на религиозни общности – лица, извършващи публични дейности по смисъла на закона (чл. 3, ал. 2, т. 6). По-нататък в закона е допълнително уточнен кръгът на подлежащите на проверка лица – в чл. 26, ал. 1 се въвежда задължителна проверка на лица, които към деня на влизане в сила на закона извършват такава публична дейност. Това на практика означава, че целият състав на сегашния Свети Синод подлежи на проверка, като за това дори не е необходимо да бъде сезирана комисията – по силата на самия закон тя е длъжна да осъществи тази проверка. Успоредно с това законът предвижда възможност гражданите чрез своите сдружения и организации (включително религиозни такива) да изискват проверки. В този случай обаче е въведено допълнително изискване за писмено съгласие на лицето, подлежащо на проверка.

За епископата на БПЦ се очертават няколко възможности.

Първата и най-вероятната, с оглед на досегашното поведение на Синода – да не предприемат нищо. Това няма да предотврати огласяването на данни за евентуална принадлежност на членове на висшия клир към Държавна сигурност; най-много да го забави известно време – тъй като проверката на състава на Светия Синод е в рамките на задължителния мандат на "комисията по досиетата" и тя е длъжна по закон да я извърши. Комисията започва дейността си с проверка на приоритетните

(в смисъл на обществен интерес) лица – заемащите публични длъжности (този приоритет е зададен в преходните и заключителни разпоредби, пар. 6), което подсказва намерението на законодателя Комисията да огласява докладите си по различните категории лица според реда на изброяването им в чл. 3 на закона.

Втората възможност е Светият Синод да сезира комисията с искане за извършване на предварителна проверка на собствените си членове. В този случай всички членове на Синода трябва да подпишат декларация, че са съгласни да бъдат проверени. След като комисията извърши предварителната проверка, е предвидена възможност данните да не бъдат оповестявани публично – ако в тридневен срок от уведомяването на проверяваното лице, то се оттегли от заеманата длъжност (чл. 30, ал. 1, т. 3). Това, според мен, е най-приемливият от морална гледна точка сценарий на поведение на църковното ръководство.

Третата възможност е такава проверка да бъде изискана от сдружения и организации на миряни – например, чрез формиране на инициативен комитет или широка коалиция, в която да се включат православни организации, образователни институции и публични личности с православна принадлежност. При такъв подход отново ще е необходимо писменото съгласие на подлежащите на проверка епископи. При правилно поставяне на исканията и спазването на съответните правила на църковно поведение, една такава инициатива би могла да има и благотворна роля – защото дава най-голяма възможност за включване на Божия народ във вътрешното църковно общуване между клир и миряни, в което – нека не забравяме това – има място не само за обиди и обвинения, а и за разбиране и прошка.

Един събор – много разочаровани

Шестият църковно-народен събор, приключил преди дни в Рилския манастир, ще остане в историята като събор на разочарованието. Отлаган – в нарушение на църковния устав – почти три години, с обяснение "влошеното здраве на патриарха", той имаше потенциал да бъде първият форум, на който да се поставят наболелите проблеми в църквата и да се разгледа сериозно нейното сегашно състояние. Тази възможност беше предвидена от анализаторите по няколко причини – първо, това щеше да бъде първият събор след промените, върху който нямаше да тегне мрачната сянка на разкола; след това идват нарасналият медиен интерес спрямо църквата (за съжаление, предизвикан повече от скандали, нежели от добри новини), наличието на добре артикулирани независими православни медии и общата криза на българското общество, което – разбираемо – все по-често се обръща към духовното в търсене на някакъв смисъл и изход от нелепицата, наречена "български преход".

Напразни се оказаха обаче надеждите за истински дебат и духовно обосновано търсене на изход от кризата. Заваляха разочарования.

Първи се разочароваха самите делегати, които получиха проекта за поправки в църковния устав непосредствено преди събора – без никакво време да мислят или дебатират върху тях. Основополагащият документ на БПЦ трябваше да бъде основно преработен, но организаторите или не си бяха дали сметка за обема и характера на необходимото обсъждане, или целенасочено се бяха опитали да прокарат определени решения по стар тоталитарен маниер. Какъвто и да е бил случаят, бяха пожертвани ползите от едно задълбочено обсъждане – а това оставя лош вкус в устата.

Неприятно и незаслужено бяха разочаровани журналистите, които получиха отношение като към нахални натрапници на частно парти – съборяните решиха да не дават никакви изявления извън тези на официалния говорител – в духа на една непонятна и обидна конспиративност.

Разочарование отнесоха представителите на двата богословски факултета у нас – Софийския и Великотърновския, които еднозначно бяха изключени за в бъдеще от участие в църковните събори – едно решение, което поставя богословското съсловие извън средите, които взимат решения в Църквата. На фона на ясно изразеното желание от църковното ръководство за въвеждане на предмет "Религия – Православие" в българското училище, тази изолация на богословите вероятно ще затрудни допълнително и без това трудния диалог църква – държава по този въпрос.

Може би най-голямото разочарование от събора дойде от решението да се намали квотата на миряните в т. нар. Патриаршески църковно-народен събор, тоест в колективния орган, който избира български патриарх. Докато с едната ръка делегатите гласуваха думата "народен" да отпадне от името на висшия орган на църковно управление (защото терминът "църковно-народен" предполага, че народът не е част от църквата), с другата ръка лековато и необосновано се опитаха да зачеркнат същата тази богословска истина – че църквата – това е всъщност народът Божи – и да сведат управлението на църквата единствено в компетенциите на хората в расо. Това е опасна тенденция, защото затвърждава една особена "лаикофобия" (страх от миряните) в църковното ръководство и полага основите на естествената – и тъжна – ответна реакция – клирофобията...

Разочаровани ще да са били и онези, които са се надявали съборът да преодолее т. нар. старокалендарен разкол – отделянето на голяма група вярващи от Българската православна църква поради неприемане на новия календарен стил. Без особена аргументация, някак между другото и с нескрита досада предложението за връщане към стария календар беше отхвърлено и така беше пропиляна уникална възможност за обезсмисляне на разкола и възстановяване на църковното единство.

Патриарх Максим също бе разочарован – от предложението, дошло от един от най-близките му митрополити – за отпадане на пожизнения статут на патриаршеската длъжност и намаляване на изискуемата възраст за заемането ѝ.

Засега дебатът за вопиющата нужда от по-добро управление – и на имоти, и на кадри – се отлага за едни по-добри времена. Съборът очевидно разочарова дълбоко и свещениците, които се надяваха на конкретни решения, свързани с мизерните им заплати.

Съборът ще продължи наесен с втора сесия. За съжаление, първата сесия отговори на обществените очаквания най-вече с хлопване на кепенците и самозатваряне. Официалната ѝ част предизвика недоумения от определени присъствия и определени отсъствия – например, присъствието на "архонт" Слави Бинев и плътното отсъствие на Симеон Сакскобургготски. Фамилиарно-загриженото присъствие на атеиста-президент Първанов и странното отсъствие на директора на Дирекцията по вероизповеданията, богословът проф. Иван Желев. Както находчиво намекна една мирянка, има събори, които събират, и други, които разделят...

Помощ! Обгрижват ни!

Помагате на църквата ли? Тъй, тъй...

Мине се не мине, и някой политик се сети да "помогне" на църквата. Преди време партията "Новото време" се притесни за здравните осигуровки на монашестващите. Не знам как се отрази тази похвална инициатива на здравето на българското монашество; може би ще чуем пак нещо по темата около изборите догодина.

В единомислие със Светия Синод, от НАПОО (Национална агенция за професионално образование и обучение) предлагат от следващата година в професионалните гимназии да се появи специалност "Църковнослужител и свещенослужител". Оскъдна е наличната информация за този пробив в образователната ни система, но съдейки по смисъла на тези два термина, може би ще става въпрос за нещо като едновремешното УПК – поне една година подрастващите ще тренират палене и гасене на свещи (теоретичен изпит: технология на свещопроизводството с практика в канонична свещоливница), тържествена походка и целуване на ръка. Всичко това – с парите на данъкоплатеца.

Със същите пари (че как иначе?) от Движение "Напред" са предложили да се отпусне субсидия за заплатите на свещениците на Българската православна църква. Аргументите: "унизително е държавата да не полага грижа за хората, които служат в храмовете", "така е в Румъния", "БПЦ не е просто организация, а институция" и други развеселяващи душата причини. А душата се развеселява, защото аргументите са изцяло в стила на политическото словоблудство. "Унизително за хората в храмовете"? А за коя група извън храмовете държавата полага неунизителна грижа, питам се изненадано. "Така е в Румъния"? Интересно, кога ще прекратим порочната практика да се освобождаваме от необходимостта да измисляме собствени причини за действията си, без да се налага непрекъснато да си ги внасяме отвън? "Не организация, а институция"? Председателят на Българския туристически съюз може да изкаже абсолютно същата куха мисъл.

Нека сме наясно. На Движение "Напред" (разбирай: Мозер, Каракачанов, Личев и тям подобни – тоест, предизборната коалиция на старите и опитните маргинали в политиката, а в един по-честен план – "бизнесменът с интереси в енергетиката, застраховането и туризма Христо Ковачки", който стои зад всички тях) основна и приоритетна грижа в момента не е Църквата, а публичността. Парите за субсидията не са на Ковачки, нито на партийните им каси, а нашите общи пари. И ако ще се отпуска подобна субсидия, дебатът за това следва да се проведе максимално публично и със сериозна аргументация, а не под формата на нискобюджетна партийна рекламна кампания. И Светият Синод, който за пореден път реагира първосигнално ("с благодарност") и стремглаво ("Представителите на висшия клир ще изготвят в най-кратък срок справка на броя на лицата, заети на трудов договор"),

е редно да постави въпроса принципно и открито – пред цялото общество, а не пред Движение “Напред”. А принципната основа на един такъв (за съжаление, предварително обречен) дебат може да бъде само една – готови ли сме да приемем пряка държавна намеса в делата на църквата, какъвто ще бъде неизбежният резултат от класическата схема “който плаща, той поръчва музиката”? И още: какво е реалното финансово състояние на БПЦ, на базата на което обществото ни да може да вземе информирано решение относно възможните субсидии за заплати на клирите?

А иначе, политико-финансовият джумбюш на гърба на църквата може да продължи спокойно. Благочестиви мераклии за ордени и архонтски степени и грижовни политици, харчещи не свои пари у нас колкото щеш. Услужливи архиереи – тоже. Социалните проблеми на клира също са неоспорим факт. Днес оправяме свещениците. Да се готвят епископите (примерно, за тях може да падне ограничението за максимална пенсия), попадиите (специални детски надбавки?) и клисарките (безплатно работно облекло и “вредни” във вид на кисело мляко, задето дишат нефтени изпарения от мазните свещи). Моля, г-жа Масларова да си води бележки, за нея се отнася.

Изборите вече са на хоризонта и политиците тепърва ще обсаждат на малки сплотени групички сградата на Синода, в присъствието на тв-камери. Много ордени ще трябват...

Наклонената вяра

“Много накланят нещата към задължително обучение по религия”, заяви преди дни министър-председателят Б. Борисов в Перник. От тази лаконична и леко тайнствена фраза (някъде някакви неща (се) накланят, неясно по силата на какви причини) човек би могъл да остане с впечатлението, че в дебрите на държавната машина група добре осведомени и отговорни личности водят дебат, в рамките на който аргументите на част от групата са надделели. При всички положения, има процес (“нещата” не стоят на едно място, движат се, накланят се в определена посока, дебатът кипи, или поне къкри); има и отговорен фактор, който ще отчете един ден това накланяне и ще вземе държавническото си решение. Картината с мъдрите държавници, следящи внимателно динамиката на “нещата”, е красива – с красотата на онзи стил в изкуството, известен като “наивизъм”.

Нещата у нас винаги са се накланяли. И сякаш винаги е имало един мъдър фактор (султан, Държавен съвет, “ЦК и лично др. Т. Ж.” и т.н.), който в сюблимния момент ги е въздигал от наклоненото в изправено положение. Или ги е донакланял до пълната им съсипия.

Но докато при взаимодействието с тайнствените накланящи се неща държавата у нас би могла да се позове на присъщата си роля на регулатор на определени обществени процеси, напоследък някои нейни представители открито играят ролята на Първоизточник, Всеподател и легитимиращ фактор на едни други “неща” – например, личната и колективната вяра.

През април т. г. министърът без портфейл Божидар Димитров заяви в Бургас: “Ще намеря свети мощи на всеки, който построи църква”. Мощите, тленните останки на християнските светци, се превръщат вече в част (вярно, немонетарна, но осезаема) от държавния бюджет, средство на държавната политика в областта на храмовото строителство и на вероизповеданията. Очевидно някъде съществува таен държавен склад за християнски реликви, откъдето съответното ресорно ведомство поетапно (именно поетапно, другари) ще снабдява със светини, ще доставя святост, на практика – ще освещава новите храмове. Пред очите ни държавата се превръща в сакрален ресурс – и то буквален, физически-осезаем. Благоуханен. Светите реликви ще влизат в храмовете ни чрез десницата на държавните мъже – благочестиво и властно. И отново – красота. И отново – асоциации за стил в изкуството, този път – сюрреализъм. Тук вече “нещата” дори не се накланят. “Нещата” просто са сринати – в бездната на колективната ни глупост.

Коренът на допустимостта на подобно държавническо поведение в България е впит в основите на нашите възпрятия за природата на държавата. И на политическото изобщо – защото, докато в повечето страни политиката се възприема понякога като наука, понякога като изкуство, у нас тя е преди всичко тъмен ритуал, в центъра на

който стои властно Богинята-Държава-Майка. Мачизмът на нашите политици е "естествен" и закономерен – защото е необходима допълваща сакрална функция спрямо това женско божество. Женско, защото ражда, кърми и храни. Политическата кариера в българските условия е придвижване (разбирай – стремглаво и агресивно пробиване на път) към центъра на онова, което народът нарича "държавна софра" – вездесъщата гръд, уютната пазва, осигуряваща неконтролирана пряка консумация и комфорт. Политическият герой на деня е едновременно сукалче-младенец и обладаващ любовник, мускулесто дете; първично-прям до наивност и безапелационно фертилен, невинен и целеустремен "мъж в разцвета на силите си".

Тази житейска и политическа философия, този обществено-държавен модел и поведенчески стереотип, задаващ параметрите и на личностите, и на обществените им институции, навярно може да бъде класифициран научно с методите на антропологията, социологията и културологията. За непретенциозен текст като този обаче предпочитам да употребя само една чепата, проста и достъпна думичка, за да предам усещането си за сърцевината на съвременната българска държавност. Думичката онагледява справедливо фундамента на онова, което наричаме "политическо представителство" – реалити-шоуто, наречено "парламент" (в който дори това – депутатите да присъстват и гласуват лично се оказа непосилна задача за възможностите на българската демокрация). За институции като Президент, правителство, съдебна система дори не се налага да говорим – телевизиите изпълняват чудесно ролята на панаирджийски будки, предлагащи ни ежедневната порция безплатно freak show.

Думичката, която се изкушавам да използвам, е "чалга".

Едно символно събитие от м. юни тази година запечата края на българския преход. Чалга-концертът пред храм-паметника "Св. Александър Невски" маркира ясно и недвусмислено резултата от "демократичните промени". В духовния център на България, в пространството, откъдето прозвучаха първите чисти и детски думички на прохождащата демокрация; пред Храма, фокусирал надеждите и копнежите на едно цяло поколение за истина и свобода, полуголи вакханки най-после поставиха нещата на истинските им места в символния център на страната. Тийнейджърите се напиха и уринираха зад паметника на незнайния воин. Неистовите крясъци на певачките очертаха ясно въжделенията на хората, призвани да бъдат строителите на утрешна България – коли, леки жени и неистова консумация на всичко, което този живот има да предложи.

Видяхме как "народното сърце" тупти в ритъма на чалгата. Ако посредствеността е липса на вертикала, чалгата е вертикала, обърната надолу. Към анатомичната област под кръста. Смисловият център на народната душа се оказа силиконов имплантант.

Според една крайна конспиративна теория, чалгата е замислена в тайните кабинети на илюминатите-масони като неразделна част от стратегията за изкуствено опростачване на българското население. Идеята е младото поколение да бъде облъчвано с продуктите на силиконовата и пластичната хирургия, в съчетание със затъпяващи звуци и възбуждащи сексуалното желание простички посланийца за сцепени дънки. Едно-две десетилетия подобно облъчване би осигурило психологическа атмосфера в страната, подходяща за безбурно функциониране на лесно управляема политическа и пазарна система, в която жителите ще бъдат освободени от необходимостта да разсъждават за нещо друго, освен за осигуряване на нови дънки за цепене и да сведат хоризонтите на мечтите си до пазаруване в мола и купуване на кола като в поредния чалга-клип.

Според друга също така крайна, но не конспиративна теория, чалгата е естествено порождение на природния талант на българина, еманация на най-съкровеното в неговата колективна душа. Изкуствено приспиван 50 години от т. нар. естрада, след промените българският гений закономерно ражда чалга, както розовият храст ражда рози, а мушмуловото дърво – мушмули.

Навярно истината е някъде по средата; навярно има масони-илюминати, които просто си падат по чалгата, макар да ми се струва по-логично такива хора да си падат по Мусоргски, Вагнер и Бела Барток, каквото и да означава това последното.

Чалгата клонира своите идоли, клонира и феновете си. Чалгаджийките са еднакви външно и вътрешно; излезли от един калъп, чиято единствена функция е да осигури привидно разнообразие на едно и също съдържание.

Но проблемът на "музиката" чалга е извън самата музика. Чалгата е гордият връх на един миризлив айсберг, разпрострял основите си сред битаци, женски пазари и мизерни панелки – мизерни повече с вътрешната си, отколкото с външната си материална нищета. Духовната основа на чалгата е подмяната на християнското понятие за Рая с ориенталския Кеф. "Чалгарът гледа телевизия и си мисли, че Раят е някъде там", пише един потребител във Фейсбук. И тази подмяна има последици, пронизващи нива далеч отвъд музикалния вкус и стила на обличане и поведение.

Ето едно друго мнение от Фейсбук групата "Аз не искам да живея в Чалгария":

> "Чалгата е състояние на духа. Чалга е, когато искаш да забогатееш много с минимум усилия. Когато искаш да прецакаш всички... включително и Бог. И държавата... И смятаме, че тя ни е длъжна за всичко – за бедността, за мързела ни и за простотията. Чалга е, когато крадем и викаме "Дръжте по-големите от нас крадци". И не от чувство за правда, а от завист – че не можем и ние да крадем по много. И че нямаме равни условия за кражби и далавери. Когато искаме да свалим корумпираните властници, за да седнем на техните места и да

> чакаме някой да ни корумпира. Говорим разпалено срещу чалгата и щом ударим няколко ракийки или бири хич не ни пука оркестърът какво свири. Скокваме и врътваме гюбека и пригласяме на Азис и Софито”
>
> (Слава Георгиева, коментар във Facebook).

И наистина – представата за мястото ни в световния порядък, за природата на душата ни, за смисъла на живота ни и за целите на обществата, които градим и държавността, която пораждаме – именно в сферата на тази обществена и личностна космогония националната ни душа днес е забравила дори да срича, камо ли да мисли и говори.

Наскоро случайно се заслушах в едно интервю по “Дарик” с Азис. Водещата на предаването “Челюсти” се опита да му говори лично – и в голяма степен успя. Получи се тъжно и мрачно интервю. Васил-Азис каза много неща, сред които запомних ето тези: в личното си време и пространство той не слуша чалга, включително собственото си “творчество”. Всичко около него – от грима, роклите и името, през “музиката” му, та до сексуалната му ориентация – всичко е старателно измислен и продаван имидж, образ, лъжа. Той е принуден да живее тази лъжа, защото от нея си вади хляба – своя и на мнозина около него. Всъщност, той презира хората, заради които се прави на чучело. Изпитва и някаква смътна вина – защото съзнава, че съблазнява “ония малките”, като им продава пошлата изкуствена версия на самия себе си; тревожи се дали изобщо някога ще може да прави музиката, която самият той, а не продуцентите му, би искал да прави. Звучеше безнадеждно и отчаяно. Заяви, че влезеш ли веднъж в този бизнес, нямаш избор. Запомнете това.

А сега заменете Азис с който и да е политик, чалгата – с политическото словоблудство – и ще получите същата зловеща и зловонна картина. Живеем в лъжа, за която честно си плащаме – в брой или в години от живота си, под формата на данъци, под формата на изборно гласуване; като стоим пред телевизора, или просто като решаваме да се махнем оттук. И всичко това е чалга – крах на вертикалното измерение в живота ни, маргинализация на центъра и централизация на маргината, загуба на хоризонт и перспектива, колапс на всичко свято, красиво и смислено в душите ни и замяната му с всичко пошло, грозно и бесновато. “Става въпрос за хора без дух, а само с чалга-самочувствие. Когато един човек изгуби духа в себе си, става чалгар” (коментар във Facebook). Чалга-самочувствието у нас ражда чалга-политика, чалга-закони, чалга-правосъдие, чалга-здравеопазване, чалга-образование.

За съжаление, ражда и чалга-религиозност.

Вярата като панаир на суетата, вярата като политическо шоу със своите партии, комплоти, тежки софри и държавнически жестове; църквата като придатък и функция на държавността, клишираното празно говорене на заучени елейни

словца, трепетът пред силните на деня и усилното душене на политическите веяния – всичко това също е чалга. Чалга е да забравиш и загърбиш "единственото потребно" – Христос и да Го замениш с олекотената и орязаната Му версия, която да ти гарантира безбурен живот и спокойна църковна кариера. Чалга е с едната ръка да се заканваш на масоните, а с другата да ги благославяш.

Чалга е да клечиш пред държавата и да очакваш да ти осигури законово място и легитимна роля там, където си неспособен да пристъпиш на собствени основания – и затова според мен каузата за задължително обучение по религия е мрачният резултат от един провал – провалът на християните да благовестват на младежта. Желанието държавата да ни осигури гарантиран достъп до децата отразява страха ни да им предложим свободно да изберат нашата компания. И признание, че оставени на себе си, децата и младежите просто няма да поискат да имат нищо общо с нас. Разбирам ги. От тяхна гледна точка, някой се опитва да им пробута поредната чалга, поредните фалш и лицемерие, поредния клип за смисъла на живота. Този филм са го гледали вече – и ако имаме грам самокритичност, би следвало да потърсим причините за тяхното недоверие първо в собствените си църковни дворове. И седем пъти да премислим, преди да развеем байраците на нашите искания пред държавата и обществото – дали байрактарите наистина живеят онова и Оногова, към което и към Когото призовават гръмко и патетично останалите? Музиката на собствения ни живот; музиката, която искаме да споделим с децата – дали няма да се окаже религиозният вариант на "Тигре, тигре"? Корените на нашето дръзновение по този въпрос ми се струват плитки и несъответни на мащабите на дървото на амбицията ни.

Чалгата в сферата на религиозното е вид консумативизъм; отношение към църквата като към доставчик на религиозни услуги. Свобода от лична отговорност, ритуал заради самия ритуал, а не заради отвъдния му смисъл. За очалгавеното съзнание извън църквата, тя, църквата, е виновна – за разврата, престъпността и недостига на социални услуги – с вариации на същата вина, с която натоварваме Държавата-Майка. За хората с подобно мислене, които са в църквата, носители на световната вина са Държавата, Западът, световният заговор и еретиците-масони. Виновен е, най-общо казано, Другият. Вината за чалга-съзнанието винаги е екстериоризирана; отговорността за собствения живот винаги е "някъде там", навсякъде другаде, само не в мен самия.

> "Чалга-съзнанието няма нужда от онази духовност, която възкресява България през Възраждането и я въздига интелектуално след Освобождението. Чалга-обществото не се интересува от историята или от съдбата на големите водачи на нацията. То търси най-лесно смилаемата храна от ефира. То е безразлично към въпроса кой го управлява, стига да бъдат задоволени елементарните му нужди и да не му се налага много

> да работи или, не дай, Боже, да мисли. Чалга-обществото е най-добрата среда за разпространението на идеите и за управлението на социалистите, защото именно социалистическата държава осигурява безгрижното съществуване на духовните амеби и еуглени. В крайна сметка чалга-съзнанието е съвременната еманация на простащината, а онези, които го формират и поддържат, са в буквалния смисъл на думата простофили, независимо дали го приемат или не" (Иван Ибришимов, статия в pro-anti.net).

Религиозната чалга се подчинява на същите закони на продуцирането, както и музикалната. Имиджът е всичко, съдържанието е нищо. Аксесоарите и визията изчерпват посланието. Властта в църквата за така устроени хора е просто достъп до материален и социален ресурс, който следва да бъде овладян и използван за запазване на статуквото. Властта като служение – единственият възможен християнски модус на властта – е понятие от отдавна забравени непотребни книги. Църковният живот е превърнат в поредица от спектакли – освещавания на фирми и институции, мили тържества и речи пред отрупани трапези. Дори отслужването на литургия от страна на някой висш църковен служител се превръща в новина, отразявана от църковните медии – сякаш богослужебният живот на църквата не е естественият жизнен цикъл на живото Тяло, а поредица от непредсказуеми, сензационни, заслужаващи особено медийно внимание, гърчове. Има новина в Църквата и тя е една-единствена от самото й начало – вестта за Възплътилия Се, Разпнатия и Възкръсналия. Отново подменяме истинската Новина с неказваща нищо на външния човек "църковна информация". Честният призив от препълнено сърце "Елате и вкусете колко благ е Господ" сме подменили с институционални искания за привилегии, измрънкани към светската държава. Нерадението си (или да го кажем по-грубичко, мързела) прикриваме с обидени пози, задето не са осигурени "подходящи условия" на нашето присъствие в държавните институции. Задето не ни изплащат навреме държавната субсидия. Изобщо, усвоили сме до съвършенство изкуството да не носим отговорност за християнското си призвание, което казва съвсем простички неща – "Идете и научете", "Бъдете съвършени", "...да блесне светлината ви сред човеците"... Ще идем и ще научим, отговаряме ние, но ако ни гарантирате със закон място в учебната програма. Ще бъдем съвършени, но само ако ни признаете по Конституция за такива. Ще блесне светлината ни, само ни дайте повечко прожектори и телевизионно време.

"Ние сме готини, ние сме уникални", извиват трели фолк-дивите (между другото, дочувал съм точно такъв чалга-напев, буквално), а феновете и особено фенките им искрено вярват, че да се съблечеш гол до кръста и да се качиш да хвърляш гьобеци на масата те прави неповторим. Религиозният чалгаджия също е кораво убеден в своята уникалност – едната му формална принадлежност към хилядолетната християнска традиция му се представя като достатъчно основание да изисква –

специален статут, всеобщо уважение и съобразяване с неговото мнение по всички въпроси на деня. И тук истината е смесена с порядъчни количества лъжа – защото християните наистина са солта на земята, "народ избран, царствено свещенство" – но тяхната избраност се проваля в чалга в мига, в който я заявят пред останалите като основание за особено отношение. От синовство, през лукаво самочувствие – до възгордяване и себевъзвеличаване – това е тъжната траектория на очалгавената вяра, която не се живее, а се демонстрира – в слова и поведение, проповед и външен лайфстайл.

За този вид вяра болното национално съзнание, представящо се измамно за патриотизъм, е еквивалентът на силикона при фолк-певиците. Без него не може; то е запазена марка и бива развявано с повод и без повод пред всяка хоругва, във всяка проповед, по всеки повод. Призовават ни (със съответните цитати, услужливо пропускайки други, по-важни цитати) да пазим и да се гордеем. Не да разбираме или да знаем. Не да възлюбим Първоизточника. Не да живеем вярата си. Тези неща някак си биват отново услужливо пропуснати. Защото нямат потенциал за чалга. Няма го ключовото "ние сме готини, ние сме уникални", без което гордата пищна чалга се превръща в банално етно. За чалга-религиозността е по-важно да призовава да пазим нещо, което не разбираме и което по природа е дълбоко съкровено, без да бъде ничия собственост и да се гордеем с нещо, за което нямаме никаква заслуга. И което в масовия случай чисто и просто нямаме и никога не сме имали.

Чалгарят не може да бъде истински патриот, защото не може да бъде истински и докрай човек. При него дори националното, дори "религиозното" е част от спектакъла, захранващ самочувствието му със симулакри; той не се интересува от истината за себе си и за своя народ; вълнуват го единствено клишираните митологеми, лозунгите и онова "ние сме готини, ние сме уникални", безсвестните еднотипни първосигнални импулси, залъгващи го с някакво карикатурно подобие на смисъл – защото чалгарят първом и най-вече се е отрекъл от търсене на истински смисъл и мисия в живота си (това последното предполага уязвимост, риск и необходимост от поемане на отговорност за думите и делата). Религиозната чалга непрестанно продуцира именно такова псевдо-патриотично съзнание и поведение, а очалгавеното общество доволно разпознава в този стил разновидност на "класиката" в жанра. Като резултат срещата между църквата и обществото се осъществява на езика и в територията на чалгата – пищна външност, нулево керигматично послание, отрицателни нива на личния пример, а обществото се разделя по класически чалга-принцип – на фенове и погнусени.

Тази сбъркана религиозност мнозина днес имат интерес да ни пробутат за автентична вяра, "завещана от предците ни". Устойчивостта на чалга-религиозността е забележителна – тя е вяра, застинала в своето падение, вечно накланяща се – като кулата в Пиза, като всяко неустойчиво човешко творение и

като накланящите се неща от поетичното до профетичност изказване на министър-председателя.

Нещата у нас наистина се накланят. Слягат се от тежестта на хора с парчета метал вместо сърца. Пропукват се под натиска на агресивност и омраза от страна на християни, помазани при кръщението си сякаш не с миро, а с оръжейна смазка. Покланят се угоднически пред олтара на Всеподателката-Държава. Любовно се скланят към всичко, което излъчва вездесъщите феромони на властта и парите.

Свободата? Тя ни е гарантирана – но не от държавата, а от една доста по-висша Инстанция. И се състои в това – въпреки всичко, да коленичим пред Кръста. Той поне няма да се наклони.

Вагонни спорове

Със скандал, или поне с неприятен остатъчен вкус у зрителите започва мандата си новият предстоятел на подворието на Руската църква в България игумен Филип. Снимките от честванията на паметта на приснопаметния архиепископ Серафим Соболев в София, показващи живописен отбор нашенски архонти (всъщност, защо не използваме, вместо гръцкия термин, хубавата българска думичка "юнаци"?) строени на първа линия в руския храм, предвидимо възмутиха мнозина в нашата църква.

Бяхме свикнали досега на подобни снимки да виждаме юнаците-архонти единствено в компанията на някои наши архиереи – и пак си се възмущавахме, но локално, поместно и някак битово. С навлизането на архонтското начало в Руското подворие, аз лично се почувствах някак предаден – досега поне си мислех, че на територията на РПЦ нашите парвенюшко-църковни номера няма да минат. Уви, оказа се, че глупостта вирее и на полетата на братската дружба, славянското единство и международното положение.

Нека в самото начало да направя една важна уговорка – проблемът не е в присъствието на въпросните индивиди на църковната служба. Вратите на нашите храмове са отворени за всички. Скандалът е предизвикан от допускането въпросните индивиди да се появят в храма в пълното си бойно снаряжение – разбирай, нагръдници и прочие кинкалерия. Никой нямаше да направи на въпрос участието на архонтите в богослужението; дори връчването на църковен орден на Ованес Мелик-Пашаев щеше да бъде най-нормален акт на благодарност за благотворителната му дейност от страна на Руската църква – но всичко това, при условие, че живописната групичка беше помолена учтиво да прибере лъскавите тенекийки от реверите си в джобовете на фраковете, поне докато трае службата и журналистите щракат с фотоапарати. Извън протокола, на групичката с фраковете можеше и шеговито да се напомни, че учебният театър на НАТФИЗ се намира малко по-надолу по "Раковски"... Но млъкни, сърце.

Пропускът на игумен Филип е дребен, но на фона на изостената чувствителност и непоносимост сред българските вярващи на тема "архонти", последвалото му обяснение в отворено писмо към Патриарх Максим по-скоро замазва същинския проблем, като прехвърля отговорността за случилото се в благодатната, но недалновидно избрана нива на злонамерената местна журналистика. Енергичното отричане, че РПЦ подкрепя института на архонтството и позоваването на близостта с братския български народ нямаше да са необходими, ако подворието беше положило минимални усилия дразнещите братския български църковен народ архонтски символи да не се бяха появявали изобщо в руския храм. Ако утре видим снимки на хора в масонски престилки и с пергели по реверите да стоят благочинно в

красивата руска църква, едва ли отново злобните местни журналисти ще са виновни за неизбежното (и необходимо) в случая възмущение.

Замазването на проблема обаче очевидно е била водещата стратегия в случая, след като е продължило и с буквалните технически средства на графичното редактиране на снимките от събитието – както забелязаха в един независим православен сайт, от официалната интернет-страница на подворието са си позволили да обработят снимката на Ованес Мелик-Пашаев така, че да не личи архонтският му нагръдник. А това, батюшки, във всички поместни църкви се нарича "лъжа". На руски – "ложь". И едно писмено обяснение от страна на извършителите на това действие лично за мен би било доста по-душеполезно четиво от декларациите за "дружеските връзки" от отвореното писмо на игумен Филип.

Ако графичният редактор Photoshop можеше да се използва толкова лесно за решаване на трудни църковни ситуации, бъдете сигурни, че и ние щяхме да се сетим – така например снимките от нашенските архондисвания щяха да изглеждат като невинни сбирки на лекари-общественици, тамплиерските ритуали с участието на български митрополити – като мило тържество с водосвет при доброволците от Българския червен кръст, а целуването на ръката на папата от един наш епископ – като новогодишна сценка с Дядо Коледа.

"Споровете в купето са последното, което ни остава, когато пиенето свърши" – пееше Макаревич от "Машина времени" – група, продуцирана на времето от същия този Мелик-Пашаев, понастоящем – архонт и собственик на "Жокер медиа", от чиято бяла риза архонтският знак е бил старателно замазан от блюстителите на "дружеските връзки с братския български народ". Споровете и оправданията за това чии са архонтите и кой ги приема или не, не са ни необходими – точно заради въпросните дружески връзки. И, което е по-важно – заради възможността заедно, български и руски православно вярващи, да изчистим църковното си пространство от недомислици и излагации – да го изчистим, но без Фотошоп. Завършвам с куплет от същата тази песен на "Машина времени" с уместното в случая напомняне: пътищата са открити, но билетът си има цена.

> Один говорил: нам открыты дороги
>
> На много на много лет
>
> Другой возражал: не так уж и много:
>
> Все дело в цене на билет.
>
> (**Машина времени**, *Разговор в поезде*)

Вангелиада

Питая чисто и неподправено уважение към правата на човека изобщо и към правото на свободно изразяване в частност. Освен това съм си наложил да уважавам правото на всеки човек да вярва в каквото си ще и (в определени граници, опиращи най-вече до личното ми пространство) дори да прави каквото си ще. В областта на религиозното: отдавна съм се убедил, че там уважението не е достатъчно; понякога от нас се иска здраво стискане на зъби и железни нерви – особено, когато необятната човешка глупост се съюзява със също така необятно и загадъчно по своя произход самочувствие.

Няма нещо, реално съществуващо или въображаемо, което да не може да бъде превърнато в религия, в обект на поклонение. Във виетнамската секта Као Дай почитат и се кланят на Виктор Юго и Уинстън Чърчил. Навярно им кадят тамян и развиват съответното югословие и уинстънетика. Убеден съм, че ако на някой утре му хрумне да започне да почита религиозно светофара на Орлов мост, само след два дни, най-късно до седмица, около тази личност вече ще има малка, но твърдоглава и отдадена група последователи. По-нататък всичко – "богословие", етика, музикална традиция и храмова архитектура – е само въпрос на време...

Към всичко това се уча да бъда толерантен, но в исконното значение на тази дума, която би трябвало да означава "търпелив". Търпението е добродетел мъчна и изискваща голяма любов към другия, особено към онзи толкова Друг, че естествените ни реакции обикновено са да изкрещим нещо нечленоразделно. Не успявам винаги в култивирането на това търпение, доказателство за което се явява и тази статия.

Вчера прочетох пълния текст на интервю с един свещеник, при това – архиерейски наместник. Да го повторим бавно: Архиерейски. Наместник. Сиреч, представител на епископа, негов пълномощник. На епископа, за когото се молим на всяка литургия "да преподава вярно учението на Христовата истина". Каква истина от името на епископа си Натанаил ни преподава свещеникът Ангел Кочев от Петрич?

С изненада установяваме, че полученото богословско образование и дългогодишната свещеническа практика не са изиграли ни най-малка роля за оформянето на базов християнски мироглед в един свещенослужител на БПЦ, при това с високо място в йерархията.

С огорчение виждаме, че Светото Писание, учебниците по богословие, книгите, стотиците изписани, публикувани и изговорени православни мнения по въпроса за "петричката врачка" (хайде да използваме популярното й прозвище от времето преди да се появи фондацията с нейното име и на нейните родственици) – та всичко това не е спомогнало и на йота за формирането на някаква православна позиция по

един толкова важен за нашата духовност въпрос – за тъмната страна на духовния свят и за абсолютно задължителната за нас християните предпазливост – меко казано – в "боравенето" с тази материя.

От човешка гледна точка мога да разбера, когато някой изпитва симпатии към друг. Мога да разбера и симпатиите, и възхищението, дори и ирационалната омраза. От текста на интервюто се лее преклонението на отец Ангел пред "леля Ванга" – лее се на талази, възторжено – и искрено. Нямам проблем да допусна, че "леля Ванга" е била харизматична по своему личност. Нямам проблем да приема, че близки до нея хора са я обичали истински и тя им е отвръщала с обич. Вангелия Гущерова може би наистина е била добра жена.

Но първо здравият разум, а после и църковната трезвост ни призовава да не приравняваме и смесваме човека с добродетелите му. Нито с греха му, впрочем. И това е мъдро, защото ни дава възможност да възлюбим човека и да възненавидим греха. Едновременно. И двете неща – докрай.

За целта обаче е необходима известна доза пластичност, която е другото име на същата онази трезвост, за която стана дума по-горе. И близките на Ванга имат пълното право да си я обичат, но ако са хора дори с минимална църковна идентичност, трябва да са в състояние да назоват онова, с което тя се занимаваше. Бесовщина. И да се молят за душата ѝ – точно, защото са я обичали.

Не си правя илюзии. Близките на Ванга нито проявиха, нито ще проявят подобна трезвост. Ванга отдавна не е реален човек; тя беше превърната в медиен образ, изграден старателно от наследниците ѝ чрез фондацията на нейно име, за да се продава продукцията на тази фондация.

По повод настояванията за уникалност на някакви особени духовни "послания", приписвани на Ванга и споменати от отеца в интервюто, си позволявам с цената на малко отклонение да цитирам тук откъс от един свой постинг в интернет-форум:

***

Давам си сметка, че всички реални "свидетелства" от хора, които са имали досег с нея, се изчерпват с простичкото "всичко ми позна" (примерно).

Днес от нейно име се тиражират какви ли не "пророчества", с тях правят разни клипчета, на които можете да се насладите във всеки видео-сайт. Подозирам, че всички те са най-вероятно произведени от роднините ѝ, или от приближения кръг от псевдо-интелектуалци, екстрасенси и откровени мошеници, които виждаха в нея това, което искаха да видят – някакво женско гуру, което, колкото по-неясно се изказва, толкова повече ги впечатлява.

Ако сте гледали автентични кадри с изказвания на Ванга, няма как да се хванете на цялата тази лавина от "пророчества" и "послания" с които наследниците ѝ заляха

след смъртта й българския книжен пазар. Ванга беше неука селска жена и ако оставим за момент настрана цялата тема за природата на нейния "талант", едно е сигурно – в речника й не присъстваха термини като "човечество", енергии, планети и пр. Всичко това й беше "услужливо" сложено в устата от други хора, които използваха авторитета й, за да прекарат собствените си New Age и окултни идеи.

От документалния филм, който излъчиха за нея през 90-те, си спомням много ясно стила и лексиката, която използваше. Говореше на тежък македонски диалект, често – едва разбираемо; и със сигурност в нито едно от (реално) документираните й изказвания нямаше и намек за някакви глобални или национални теми. Запомнил съм един такъв момент от филмите: Ванга обясняваше на някакъв човек, дето си търсеше загубената крава: "Ей на, виждам кравата сега тука пред мене, седи и вика: Я сум крава".

Ванга е вече запазена марка, маркетингов трик, стратегия за продажби, сложен търговски продукт и машина за правене на пари. Необходима е много сериозна работа с чист изворов материал (видеокадри примерно), за да се отдели зърното от плявата, която целенасочено се развява в България толкова години след смъртта й. В статията за нея в българската Уикипедия доста коректно е отбелязано следното:

Сред най-популярните твърдения, приписвани на Ванга са смъртта на цар Борис III, разпадането на Чехословакия и на Съветския съюз, връщането на Симеон Сакскобургготски, но не като цар, потъването на подводницата „Курск" и атентатите от 11 септември. Тези предсказания изведнъж излизат на бял свят едва след като събитията са се случили но няма доказателства те да са съществували преди това. В повечето случаи, неясната формулировка на „предсказанията" дава възможност на поддръжниците на Ванга да правят двояки тълкувания, нагаждайки казаното към наистина случилото се.

Ако трябва да обобщя – не вярвайте на клипчета от интернет с "мъдри мисли" на Ванга. Нито са мъдри, нито са нейни. Ако искате да разберете православната позиция за тази жена, ще се наложи да се откъснете от медийния продукт и да погледнете фактите – а те няма как да бъдат в нейна полза.

Питате "Секта ли е Ванга?". Тя самата най-вероятно не е и знаела значението на тази дума. Един човек не може да бъде секта. Но може да бъде гуру и около него да се събере група хора, която да започне да го боготвори. Това почти се случи с Ванга приживе и със сигурност се случи след смъртта й. И отново – не става въпрос за секта, защото тези хора нямат нито ясно учение, нито структура. Както повечето new age групи, и тук нещата са (все още) аморфни, обтекаеми и еклектични (смесици от различни учения, представи, митове). Но не виждам пречка около Ванга да се оформи култ с течение на времето.

За мен много по-интересно за наблюдение е развитието на масовите представи за нея, отколкото самата Ванга. Проследявайки присъствието й в публичното

пространство, човек не може да се отърси от убеждението, че зад цялата работа стоят режисьори – не особено талантливи, но достатъчно ефективни на фона на масовото изпростяване и безкритичност по тези земи.

***

Връщайки се към началото, ще повторя – дълбоко уважавам религиозния избор. Склонен съм да уважа и религиозния избор на един човек, който е решил да се присъедини към нововъзникващия култ към Ванга – защото нямам никакви съмнения, че около личността й рано или късно ще се оформи някакъв вид религиозен култ. Всички необходими съставки за това са налице – неграмотни маси, докачливи комуноидни интелектуалци, лакърдии за "човечеството", "енергиите" и "полетата". Сол и пипер – на вкус.

Единственото, което се чувствам някак длъжен да кажа – не намесвайте Църквата в тази трогателна вакханалия. Църквата има своите ясни граници; "пророчествата", "гаданията" и всички подобни "добрини", които така впечатляват хората без въображение, Църквата поставя извън себе си и ги нарича "мерзост" и "гнусота". Ако искате да разберете защо, попитайте, ще ви се отговори – просто или сложно, според възпитанието и образованието ви. Ако не искате да разберете – моля, Църквата уважава избора ви. Но в такъв случай бъдете така добри да не говорите от нейно име. Нито да се представяте за християни. Защото не сте.

Рисувайте картини на Ванга, кланяйте им се, щом това ви влече. Но не ги наричайте "икони"; съгласете се, не е честно. Молете се на Ванга, търсете и разпознавайте нейни "наследнички" и им плащайте в импулси на минута. Но не използвайте думите "канонизиране", "святост" и прочие – тези думи просто не са ваши. Да ме убеждавате в противното би било все едно да убеждавате будистки монах, че вашият "кеф" и неговата "нирвана" са едно и също нещо. Будистът сигурно ще ви кимне, от уважение. И аз бих ви кимнал, но не си правете илюзии – от християнска гледна точка вашето място е в компанията на дълбоко уважаваните от нас кланящи се на светофара свободни и достойни хора.

Този конкретен свещеник се оказа неспособен да разграничи симпатичната му по някакви лични причини Вангелия Гущерова от страшния грях на магьосничеството. Позволи си не просто да каже "помолихме се за душата на грешната рабиня Божия Вангелия", а да превърне помена й в апотеоз на един категорично отхвърлен от Църквата грях. От същата Църква, на която той е поставен да бъде пастир. Тази конфигурация на отговорности и провали е особено отблъскваща в случая – защото колективната православна съвест, основана на светоотеческото и библейското разбиране на врачуването и всички подобни на вангините практики – та тази съвест и това знание са отдавна достъпни и ясни, а етосът и аргументите им – непоклатими. На фона на всичко това, за да се изправиш с подобна апологетика за "духовното наследство" на Ванга, е необходимо или да си разбрал нещо, което

поколения християни, светци и богослови преди теб не са разбрали, или… довършете тази мисъл сами.

И най-накрая: митрополитското и синодалното мълчание по въпроса би означавало само едно: съгласие с една лъжа и участие в една интрига. При това лъжа не на тема имоти, хотели и свещи и интрига не от вида “кой ще е следващия Н-ски митрополит?”. Лъжата, която ни се предлага днес е да представим един грях за благословена от църквата духовна дарба. Интригата – да поругаем смисъла на християнското понятие за святост.

Дано в Синода се намери някой, надарен – не с високи духовни качества, не – може да е просто вярващ християнин, притежаващ дара на обикновената човешка реч. Това би било напълно достатъчно.

Сбиране на Божия бизнеселит

Чудна статия е сътворила г-жа Евелина Здравкова по повод освещаването на новия пловдивски храм “Свето Преображение” и последвалото мило архонтско тържество. Г-жа Здравкова, позната ни като автор на фундаменталния панегирик “Обич за цял живот или хронология на едно доказване” (систематично изследване на добродетелите на Пловдивския митрополит Николай и тяхната връзка с всенародната любов към Негово Високопреосвещенство), неволно е надминала себе си с последния си текст.

Главният редактор на Пловдивската православна телевизия и сайта на митрополията е отразила събитието с емоционален градус и език, достойни да влязат в бъдещите учебници по казионна църковна журналистика. В тази несъществуваща все още официално дисциплина водещите принципи ще бъдат два: 1) пълна незаинтересованост към християнската вяра с нейните евангелия, правила и прочие отживелици и 2) точно толкова пълна преданост и благоговеен ступор спрямо всяко слово и дело на църковното началство. Безразборната употреба на неясни за журналиста църковни термини е предимство при кандидатстване за длъжността “епархийски трибун”.

Но нека се зачетем в този, нека си го кажа, позорен текст.

Петър Манджуков (“православен християнин”, уточнява авторката още с първото изречение – да не би у някого да се породят съмнения) бил “провъзгласен” за “първия архонт на Пловдивската църква”, “след като присъстващите хора в храма в един глас признаха достойнството му“. “Присъстващите”, съдейки по заглавието, са били “бизнеселитът на България”. Много ясно, че ще признаят достойнството. Много ясно, че в един глас.

“Да пребъде делото, да се умножават благините, защото той доказа, че дара е направил за вярата, а не за прослава на себе си”, казал митрополитът за новия архонт. Интересно би било да се уточни природата на това доказателство и как е стигнало това прозрение за дълбоките движещи мотиви на оръжейния магнат до знанието на митрополита. Нали само Бог беше сърцеведец? Оказва се, че чистите мотиви подлежат на доказване пред съответния митрополит. Удобно.

“Сред гостите, уважили литургията и рождения ден на ктитора…” Ех, госпожо… За разлика от рождения ден на Манджуков, светата литургия не е събитие, което “уважаваме” с присъствието си. Лапсусът Ви изглежда незначителен, но отразява същият този умствен и душевен безпорядък, познат ни от онзи скеч в “Улицата”: “И вчера ми се обаждат, че Майкъл Джексън… защо не съм му бил уважил на рождения ден… с дъщеря ми… Димитричка”. (Камен Донев, Монолог на даскала)

Да оставим настрани всички онези “босове” и “шефове”, които авторката е изброила поименно като състав на Божия народ, надошъл “да уважи”.

“Архонт е почетна титла, дава се на миряни, които са свързани с църквата.” Тоест, миряните, Божият народ, се делят на две големи групи – такива, които са свързани, и такива, които не са свързани с църквата. Аз примерно, като не-архонт, не-бос и не-шеф (директорите на православни фондации не ги правят архонти, и слава Богу), очевидно не се числя към свързаните с църквата лица. Благодаря на Евелина Здравкова за приноса към еклисиологията. “Пловдивската църква” явно върви в комплект със съответната пловдивска еклисиология.

“В 7.30 ч. започна чинът на освещаване на църквата… В този ритуал се съдържа цялата символика, с която се изобразява Църквата […], и владиката не пропусна нито един детайл от тази церемония.” Е, как ще пропусне? “Митрополит Николай” и “пропускане на детайл” са две несъвместими словосъчетания.

Други несъвместимости обаче са убегнали от възбуденото внимание на журналистката. А те са доста по-важни.

“Много свещенници дойдоха по примера на светите апостоли в името на Господа да отправят молитви.” (Свещеници се пише с едно “н”, но нека се придържаме към оригиналния текст). Дали точно така са дошли? Добре де, нека повярваме на вдъхновението на авторката. Макар че когато онзи ден ходих в Пловдив и говорих с църковни хора там, думите “страх”, “публично унижаване” и други подобни се използваха нашироко, за да се опишат движещите сили на църковната дисциплина в тази епархия.

“Бизнесмени от цялата страна, управници, политици, обществеици се присъединяваха до последно в молитвено съучастие към празничното богослужение.” Така и трябва – до последно! Молитвеното съучастие не е като криминалното; там можеш да се присъединиш и когато всичко е вече свършило.

“До владишкия трон неотлъчно стоеше основният ктитор на новата църква бизнесменът Петър Манджуков… Столове за сядане имаше и за другите 9 дарители.”

Браво, че сте се погрижили за удобството на хората. Ама какво да правим с ей това: “Защото, ако в събранието ви влезе човек със златен пръстен, с бляскави дрехи, па влезе и сиромах с прости дрехи, и погледнете на облечения с бляскави дрехи и му кажете: ти седни тук добре, а на сиромаха кажете: ти стой там, или седни тук, при подножието ми, то не направихте ли в себе си разлика между тях и не станахте ли съдии с лукави помисли?” (Яков 2:2-4)

Това последното го цитирам, защото самата авторка обича да цитира:

“Както се казва в светите книги – църквата сбира, призовава и съединява един с друг различни хора с християнско сърце, за да тържествува вярата.” Бих се радвал, ако госпожата беше цитирала конкретно поне една от “светите книги”, в която да се съдържа точно тази мисъл. Иначе “сбира” ми напомня за една реклама на бира, ама то е друго.

“Тракийци вече се кръстят с благодарност, че вече имат храм, където могат да палят свещица – скромната безкръвна жертва на обикновените хора за вярата.” Да си дойдем на думата. Основното предназначение на щедро подарения храм явно е да бъде място за палене на свещици. От кого? От “обикновените хора”, разбира се. Другите, необикновените, идват само на освещаването, за друго не ги търсете. То има ли друго изобщо? Г-жа Здравкова не е споменала да има.

“Владиката благодари на дарителите, на спомоществувателите и на всички, които са се потрудили за изграждането на храма в чест на Божията Майка. И ги обяви за “светило на Църквата”, цитирайки евангелието на Матея, че то се слага на високо, а не се крие под крина, за да служи за образец на вярващите.” Ех, свети апостоле, точно такива “светила” ли си имал предвид, точно такива ли “образци”? Нямаше ли една притча на Спасителя за бедната вдовица и нейната скромна лепта, която се оказа истинското дарение? Вдовица – архонт? Къде ти... Освен ако вдовицата не е вдовица-наследница на някой застрелян мафиот; други вдовици в тази епархия нямат никакъв шанс.

Статията завършва апетитно, с живописно и слюноотделящо описание на менюто в ресторанта, където “ранните гости” “облизвали пръсти”: *“За десерт естествено беше поднесено прочутото ашуре на Тримонциум – по рецептата, пренесена с ковчега на Ной.”* Прекрасен археологично-кулинарен завършек на един славен ден. Надяваме се рецептата да бъде разкрита в най-скоро време от проф. Божидар Димитров, а мощите на Ной, стиснали нетленна купа с все още ядливо ашуре, да бъдат открити най-сетне от родните археолози в подножието на някое пловдивско тепе.

Според една друга публикация, цитираща словото на митрополита, той казал (тук цитатите са в зелено, в чест на екологичния и благороден оръжеен бизнес на новия архонт, макар че би трябвало да са в червено, защото са стряскащи):

“Когато заслугите са големи, благодарностите трябва да са достойни.” Възниква резонният въпрос (ех, пак се сетих за евангелската вдовица, виноват!): с какъв аршин мери митрополитът заслугите? Явно с най-баналния – онзи, финансовия, с многото нули. Тогава, питам аз, какво правим ние с гайдите и с по-малкото нули на заслугите? Каквото и да правим, “достойна благодарност” (разбирай – титли и медальончета) няма да получим. Ядец. Радвам се, да ви кажа честно.

“Днес е велик ден! Близо 80 000 души бяха лишени от правото си за достъп до Бога. Сега можем да се поздравим с този прекрасен храм.” Оказва се, жителите на квартал Тракия години наред са пребивавали в състояние на системно нарушение на човешките си права и само милионите на Манджуков са били в състояние да осигурят “право на достъп”. И понеже стана дума за свещичките по-горе, предлагам към списъка на основните човешки права да се добави “право на свещопалене”, защото без него християнството просто се обезсмисля.

И понеже владиката все още не се е сетил (къде ти, при тази натовареност, кое по-напред?) да удостои Манджуков с едно “доктор хонорис кауза” в областта на богословските науки чрез Катедрата по богословие към Пловдивския университет, ще си позволя да изпреваря възможността Манджуков да го консултира по богословско-духовните въпроси (той, горкият, откъм академична тежест все още е зле – само едно “член-кореспондент Екологическата академия в Киев”, каквото и да означава това). Затова прилагам за край на тази статия подбрани цитати по темата за архонтите и човекоугодието. Тия последните са като двойна звездна система – две явления, които се хранят взаимно и не могат едно без друго. А главният редактор на Пловдивската православна телевизия (по нейната собствена терминология – “босът”) г-жа Здравкова може да си води бележки, ще са й от голяма полза.

***

Приложение 1: Из Светото Евангелие (за сведение: това е част от една голяма книга с черни корици и златен надпис “Библия”, която може да бъде намерена в църковните магазини, вкл. в Пловдивска епархия)

> У човеци ли сега търся благоволение, или у Бога? Или на човеци искам да угаждам? Ако бях още угаждал на човеци, не щях да бъда Христов раб (Гал. 1:10).

***

Приложение 2: Из наследството на светите отци (за сведение: това са едни хора, в чиито думи самият Пловдивски митрополит Николай би следвало да се вслушва отвреме-навреме):

> Човекоугодието е грях против първата Божия заповед – защото “човека, на когото угаждаме, или на когото се надяваме и покрай това забравяме Бога, за нас се превръща в нещо като бог, вместо истинския Бог” (**Св. Филарет Московски**).
>
> Начало на почестта е човекоугодието, а неин край – гордостта (**преп. Нил Синайски**, “За осемте духове на злото”, Добротолюбие).

Камъкът, колкото и силно да го хвърлиш, не стига до небето. Така и молитвата на човекоугодника не стига до небето. (**преп. Нил Синайски**)

Човекоугодникът се грижи само за едно – неговото външно поведение да бъде видяно и с това той да заслужи добра дума от ласкателя (**Св. Максим Изповедник**).

Каквото и да прави човек, той е длъжен да го прави за Бога. Ние забравяме Бога и тогава се появява мисълта, че това, което правим е нещо много важно. Така се появява човекоугодието и ние се опитваме да не паднем в очите на другите. Ако някой действа с мисълта, че Бог го вижда и наблюдава, тогава всичко, което прави е правилно. В противен случай, ако работи, за да се покаже пред другите като добър, той губи всичко и усилията му са напразни. Необходимо е човек да изследва себе си за всяко свое действие. Каквото и да прави, той е длъжен да го прави само заради Христос, съзнавайки, че Христос го вижда и наблюдава. В основата не трябва да стои човешкото начало. Сърцевина на всяко човешко движение трябва да бъде Христос. Ако правим нещо с цел да се харесаме на хората, то не ни е от никаква полза. Необходимо е голямо внимание. Необходимо е постоянно да се самоизпитваме – какви са причините, които ни водят в тези действия? Щом усетя, че ме води човекоугодието, съм длъжен бързо да го победя, защото, ако искам да направя добро дело и го смеся с човекоугодие, това е все едно да вадя вода от кладенец с продупчено ведро (**Паисий Светогорец**).

Тщеславието произлиза от коренящото се във всички хора самолюбие. Непосредственото си начало то получава от човекоугодието – от желанието да се угоди на всички хора, но не заради Господа, а за да бъдем уважавани от всички, да спечелим доброто им мнение за себе си, похвали, чест и слава. Храна за тщеславието са човешките почести, похвали, ласкателства, празната човешка слава, богатство, знатност, гръмко име, светски преимущества... (**Св. Лука Войно-Яснецкий**)

***

Приложение 3: Из официалните документи на Светия Синод на Българската православна църква – Българска Патриаршия (за сведение: това е една инстанция, чиито решения са задължителни за Пловдивския митрополит, колкото и невероятно да ви се струва това):

Устав на БПЦ, чл. 69, ал. 2:

(2) Решенията на Светия Синод, ако не противоречат на догматите и каноните на светата Православна църква, са окончателни и задължителни за членовете, клирици и миряни, на Българската православна църква – Българска Патриаршия.

Из ИЗЯВЛЕНИЕ НА СВ. СИНОД НА БЪЛГАРСКАТА ПРАВОСЛАВНА ЦЪРКВА от 24 януари 2007 г.

[...] 2. В наградния фонд на Българската православна църква и нейните поделения – епархии, манастири и пр. не съществува званието "архонт", то не може да бъде давано от нейно име и не се признава за българско църковно отличие.

3. Извършени удостоявания със званието "архонт" от представители на Българската православна църква са недействителни.

Бележки

Статията на г-жа Здравкова: www.marica.bg/show.php?id=84150

Сайтът на г-н Петър Манджуков: www.mandjoukov.bg

12 причини Галактион да бъде избран за Патриарх

(По повод включването на митрополит Галактион в списъка с избираемите кандидати за патриарх)

1. Най-после ще получим така необходимото самочувствие на справедливо полагащото ни се космическо ниво. Ще натрием носа на Вселенския патриарх (той може да претендира за цялата Вселена, но пък поне тази Галактика – Млечният път – си е наша. Така или иначе, на кого му пука за някаква си там галактика NGC 5194?)

2. Знайно е, че патриархът на БПЦ е по-скоро компромисна фигура, отколкото реална власт. Съдейки по систематичното отсъствие на митрополит Галактион от заседанията на Синода през последните години и откровения му непукизъм спрямо синодалните решения, за каква по-компромисна фигура можем да мечтаем? Така де, най-приемлив и следователно, най-компромисен за всички възможни лобита и групи в синода би бил патриарх, който чисто и просто го няма никакъв.

3. Патриархът трябва да бъде представителен, събирателен образ, отразяващ културата и характера на народа си. Човек с постническа осанка или пък някой, дето употребява богословски думички, непознати на народонаселението, би бил личност отчуждена, откъсната от живото тяло на българския (църковен) народ. Следователно, зачервеният врат, верността към простите благини на мира сего (познати също с термините “еденье” и “пиенье”) – всички тези земни, близки до народа качества биха укрепили връзката между църква и народ, клир и миряни. Няма по-добър кандидат за образа на “човека от народа” от митрополит Галактион. Всеки, който го е виждал (и особено чувал), може да потвърди това.

4. Най-после ще бъде намерено предназначение на архитектурната загадка, позната като “вътрешния двор на Синода” – четвъртито пространство, затворено от всички страни и невидимо за външни очи. Трябваше ли колективният църковен поглед да се спре именно на Старозагорския митрополит, за да ни просветне: вътрешният двор на Синодалната палата е правен сякаш с единствената цел в него да бъдат клани прасета? Мястото наистина е използваемо единствено за свински кориди – тясно, затворено отвсякъде (прасетата ще бъдат овладявани и катурвани бързо и ефикасно); а наглите журналисти ще трябва да се задоволяват само с далечните приглушени звуци от патриаршеските занимания, тъй като дворът е недостъпен визуално за БНТ-та, господари на ефира и прочие църковни врази.

5. Ще се прекратят веднъж завинаги люшканията на църковното ръководство между суетно преходните правителства и партии. С патриаршеството на Галактион ще се

установи постоянна топла връзка с наистина трайно властимащите у нас – масонските ложи и производните им ротарианци, тамплиери и други подобни.

6. Най-после архонтството ще заеме подобаващото му се място в управлението на църквата. Ще бъде финализиран единен архонтски ценоразпис (ЕАЦ), който ще бъде окачен на видно място във всяка църква, за да могат широките милионерски маси да получат равен и честен достъп до благодатните църковни титли на общо основание. Освен преките икономически ползи за църквата (колко прасета могат да се изядат в един Синод, в крайна сметка? Все ще остане нещо за просвета и социална дейност) ще бъдат открити нови работни места, свързани с производството на архонтски плащове, мечове и извезани със сърма грамоти. Бидейки понастоящем "духовен наставник на рицарите тамплиери от Йерусалим", Галактион ще мобилизира въпросните митични рицари, за да се издейства най-после един приличен храм на БПЦ в Светия град.

7. Слави Бинев ще получи специални правомощия да представлява спокойно и изцяло БПЦ в Брюксел в качеството си на личен патриаршески архонт.

8. Митрополит Николай ще се почувства най-после надлежно уважен. Сходството на възгледите му в областта на архонтологията (специфична част от пастирското богословие) с тези на Галактион (съответно Манджукознание и Биневъдство) ще допринесе за постигане на така дългоочакваното единомислие в синодалните редици, сериозно разклатено напоследък от предвождани от различни митрополити лобита.

9. Тъй като Господ очевидно е забравил за националната си принадлежност напоследък (поне от 1994 г.), крайно време е да се предприемат съответните стъпки за непрестанно молитвено застъпничество за българския футбол. Едно евентуално патриаршество на Галактион ще го постави пред необходимостта да предпочете националния пред тяснолевскарския интерес и да потърси "Началника" (по неговите собствени думи) с една национално отговорна футболна молитвена политика.

10. Сватби, кръщенета и погребения ще бъдат вече свободно извършвани в кой знае защо затворения за такива високодоходоносни треби "Св. Ал. Невски". Понеже катедралата е патриаршеска, въпросните треби ще бъдат извършвани от самия патриарх. "Канят ме, мамо, на архонтска сватба" ще стане хит, продуциран от Пайнер, а клипът ще бъде изцяло заснет в историческия храм.

11. Ванга ще бъде най-после канонизирана, за радост на Нешка Робева, Светлин Русев, в памет на Людмила Живкова и в чест на 1300-годишнината. Поводът ще бъде интронизацията и във връзка с предсказанието на Ванга, че именно Галактион ще стане патриарх.

12. Стара Загора, бидейки център на Вселената (всеки, който е минавал през града, знае за кой билборд става въпрос), естествено, нямаше проблем да приеме в лоното си нещо толкова дребно в космически мащаб като Римската църковна община на БПЦ (през 2011 г.). Разсъждавайки логично, БПЦ, бидейки по-голямото от Старозагорска епархия, може да приеме в лоното си каквото си поиска. Може да се започне с юрисдикционно лутащата се напоследък Православна църква в Америка (ОСА), а анексирането на Вселенската патриаршия след този акт ще бъде нещо напълно естествено, като на Вартоломей просто ще му бъде посочен и преведен на гръцки въпросния билборд.

Да се помолим за Патриарха си

(По повод избора на митрополит Неофит за български патриарх)

Два вида история се сляха в едно време и минаха през едно и също пространство преди няколко дни. В един кратък миг видяхме как голямата история стана видима и осезаема. И как малката история мина покрай нея без дори да я забележи.

Телевизиите се опитаха да съвместят двете истории в един кадър. Разделиха екраните на две половини. От едната страна – протестиращи хора с усмихнати или гневни лица, размахващи плакати и знамена, устремени по софийските улици към неясната си представа за по-добър живот. От другата страна – пустата част от площада пред Синода, мълчаливата колона от небързащи, облечени в черно хора, съсредоточено крачещи от сградата на БАН към мястото на гласуването, а после мъжете и жените, бавно и методично броящи бюлетините, акуратно подредени в купчинки. Едната част на екрана – шумна, шарена, екзалтирана и целеустремена към идеята си за правда тук, на земята. Другата част – тиха, привидно монотонна, в тъмни тонове, озвучена от църковни песнопения – и също устремена по своему към правдата. Но друга правда, навярно много по-важна за всички нас.

Съвпадането на апогея на протестите срещу монополите, партиите и съсипания живот на българите от поколението на прехода с избора на Патриарх на църквата ни някак срещна тези две правди – малката и голямата, ако ми позволите тази алюзия. Малката правда иска (и сигурно има право да иска) сметка за пропиления си живот; търси справедливост, възмездие и някаква надежда, с която да продължи напред. Голямата правда е част от голямата история – тази, което влиза в учебниците. И не само в учебниците, а в самата тъкан на историята – защото правителствата, протестите, разочарованията и надеждите се въртят и сменят като в калейдоскоп, но повечето от нас ще присъстват на избор на патриарх веднъж или два пъти в живота си. И ще имат съответно възможност да се запитат – откъде дойдохме, къде сме и накъде отиваме? И: кои сме?

Новият патриарх сигурно видя (и вече съвсем сигурно чу) лутащите се протестиращи. (Казвам “лутащи се”, защото траекторията на протестите в центъра на града беше именно такава – непредсказуема и нелогична, като лутане в тъмна гора). Провидението позволи докосването на тези траектории – на новоизбрания патриарх към храма и на лутащата се тълпа около същия храм – може би отново като напомняне. На патриарха – че стадото му е разпиляно, болно, оглушало за думите му, ослепяло за блясъка на митрата му; закопняло за любов, но и озверяло от бедност, вътрешна и външна. Шестващите с плакатите в протестната си

траектория чертаеха пък сложни плетеници около храма, без да влязат в него. Или поне да спрат и да притихнат пред него. Разбра ли патриархът знака? Разбраха ли шумните скитници символиката на собствената си траектория?

Не знам. Знам само, че изпитах радост и облекчение от новината за избора на дядо Неофит за Патриарх Български. И позабравеното от известно време желание да се помоля за пастира с молитва за ново начало.

Църквата избра предстоятеля си спокойно и свободно, достойно и – в крайна сметка – мъдро. Бог не допусна църквата Му да стане за посмешище (защото нашите владици, в нерадението си, се бяха погрижили да осигурят и такава възможност). Сякаш ни се даде предусет за това какво е да сме нормални в църквата. И радост ни се даде – спокойна и ведра. Сигурно е било за малко; сигурно – само за да разберем, че я има, че не е илюзия. И да не се отказваме да я търсим, тази радост; да я искаме и да сме готови да я получим. С избора на този Патриарх (който беше един от онези двама или трима сред владиците, от които нямаше да ни е срам) Господ сякаш ни каза: Дерзайте, не съм ви оставил. Не че не сме го знаели с умовете си. Но ни се даде и да го изпитаме със сърцата си, посред разбунените площади и безпътицата на отвърналата се от Христа България.

Първите думи на новия ни патриарх са прости и силни: “Църквата е единство на живота и общение в любовта… За да влезем в съборността на църквата, трябва да се отречем от себе си… Истината е достояние не на един или друг човек, а на цялата Църква. И да прозрем тази истина е възможно само в Църквата, в съборния разум и в съборната любов.” Отвикнали от пулса на същинското богословие на Православието, от прозирните думи на истинската проповед и от богословстващи епископи, навярно ще ни се наложи в началото да напрегнем слух, на наострим сетива и да съживим ума и сърцето си, изпаднали в духовна летаргия. Началото е добро, твърде добро. Не го заслужихме, даде ни се. Ще се даде и на новия патриарх – не според заслугите му, но според неговата и – вярвам в това – според нашата вяра.

Един човек беше написал някъде из Фейсбук: “Молих се за дядо Неофит и той е новият патриарх. Радвам се много.” От това “молих се за патриарха”, от тази закърняла от неупотреба словесна и духовна конструкция, ми се иска да започне някак взаимната ни надежда.

Да се помолим за Патриарха си.

Светини

„Святост", както и „любов", както и много други български думи, изглеждат изтъркани до степен на пределна износеност; лъснати до огледален блясък от непомерна употреба – с онази лъскавост на омазнени ръкавели, в които се оглежда единствено собственото ни невнятно лице. Много неща наричаме „свети" – майчицата, родината, военните гробища, истината (особено неудобната), Русия, народното дело. Светиня е бойното знаме. „На колене, любезни читателю!", възкликва Захари Стоянов по повод „светилището Батак" и неговите мъченически кости.

Тази всеприложима думичка обаче има поне три интуитивно долавяни от колективното ни съзнание важни измерения:

Тя касае личността в най-дълбоките й пластове, основания и същност. Досегът със святото не минава без последствия за душата. Нещо повече, биха казали вярващите – личността става личност именно от досега си с тази трудно назовима реалност, която разтърсва битието ни, дори когато не го съзнаваме докрай, за да ни издигне над и отвъд нас самите.

Тя има отношение към материята и към духа едновременно. Светостта е субективното усещане от взаимното проникване между двете. Тя се случва на границата между двата свята и там, където това проникване бива усетено, въздухът затрептява – и този хармоничен резонанс се предава от човек на човек, от поколение на поколение.

Тя е толкова дълбока, че засяга онова мъчително за богословите понятие „човешка природа" – и затова я преживяваме не само като личностна, но и като общностна реалност. Народите имат своите свети места, както имат своите светци.

Срещата (и бойното поле) между небесното и земното става в човешката душа. Човекът е средоточието на двата свята, а Боговъплъщението е в основата на нашата надежда за спасение. В жертвената любов на Сина Бог приема върху Си нашата природа, слизайки. Светците получават по благодат освещаващите енергии на Божията природа, изкачвайки се по духовната стълбица. Светостта е загарът от Божията светлина – изгаряща, но преобразяваща – върху лицето на един изкачващ се към Източника на всяка святост пътник. Защото светостта на светците не е тяхна. Тя е на Бога, а с нея Той освещава цялата Църква.

...Има места, наситени с човешка молитва, „намолени", омолитвени. Стари параклиси, схлупени църквици с едва различими стенописи, манастири, почти предали се на вездесъщия плевел, но все още крепящи се. На тези места нашите предци са се молили за спасение или за избавление от задаващия се от юг поробител. Нашите баби и дядовци са се молили за децата си. Молили са се за нас.

Да събираш пари за стари църкви е сякаш предварително обречена кауза. Обикновено те са високо в планината, на труднодостъпни места, или пък в равнината, но посред камениста или обрасла с бучиниш пустош. От много от тях са останали едва крепящи се купчини камъни, сякаш редени от малко дете, което си е отишло много отдавна. В тях никой не е влизал с молитва от години, десетилетия, столетия може би. Сякаш всичко им е било изтръгнато.

В центровете на градовете и из курортните градчета се изправят нови бели църкви; накацват като млади гълъби по духовната карта на България, а престарелите им братя и сестри са оставени да умират бавно посред непроходими къпинаци – почернели от пожари, осквернени от весели компании, целите надраскани с пошли споменници, неугледни и обречени. Новите богаташи не ги и поглеждат – те търсят места равни, високи и широки, за да издигат там онези другите, новите църкви, където ще има месингова табела с техните имена. Защото не върви да сложиш месингова табела в стара църква.

Новите църкви са бъдещето. Там има мрамор и алуминиеви дограми. Стенописите още ухаят на прясна боя, а вратите – на безир. Там идват хора, кръщават децата си, женят се и се мъжат, а свещениците им „са добре". Да те изпратят в нов градски храм за един млад свещеник е все едно за един току-що завършил студент по медицина да получи назначение в Университетска болница – престижно и доходно; спокойни дни за него и семейството му.

Често ходя в една напълно разрушена гробищна църква в селото, където живея. Покривът е рухнал и по образите на светците са потекли и засъхнали мътни ручейчета кал от озъбените стени. През образа на Божията майка в олтара минава пукнатина дебела колкото длан и от нея бодро крачи по стената дълга мравешка върволица. Къпините растат направо от пода и драскат лицата на светиите. Природата си взима обратно своето. Като джунглата от книгата за Маугли, която бързо завзе разрушеното от слоновете село. В ушите ми бият ритмично стиховете от тази история на Киплинг: „Канела, горчива канела, ще скрие тук всички следи..."

Напоследък водя там и дъщеря си. И в кратките мигове, когато се смълчаваме и заставаме неподвижно пред някой едва различим образ, за нея пребиваването в това място се превръща от приключение в нещо друго.

Това „нещо друго" няма как да й покажа в новите църкви с ярките бои и месинговите табели. Да, и те ще остареят един ден; в тях и сега се молят хора и се служат литургии – но още не са „намолени".

Ако една стара църква бъде възстановена, тя няма да съперничи по благолепие на един нов храм. Ще си остане схлупена, варосана, може би дори – и малко кривичка. Но ако успеем да запазим някои от тези островчета на мълчанието, ще получим огромно богатство – миризмата на старото дърво посред планинската тишина; дълбочината на погледите на потъналите в мазилката образи, които ни гледат по-

отдалеч и затова ни виждат по-добре; тишината на уединението, в която дори кръжащите в хладината мухи бръмчат някак съсредоточаващо.

Разбирам и споделям напълно един често срещан аргумент: защо да се правят църкви на места, където не живее никой и в които никой няма да влиза? Защо да се харчат огромни суми за бели паметници на една липсваща вяра? Защо да се градят църкви в села, където няма духовен живот? Нали ако хората там искат да се молят, те биха се молили и в плевник – а църква биха построили със собствени средства, такава, каквато могат да си позволят? Получавам непрекъснато писма с горе-долу следното съдържание: „В нашето село сме останали 20 човека, предимно възрастни хора. Наскоро кметът реши да направим църква, и от името на църковното настоятелство се обръщам към вас... Сумата е непосилна...” и т.н. Обикновено се обаждам на подателя по телефона с един-единствен въпрос – има ли вярващи хора в това село? В повечето от случаите отговорът е еднотипен: „Преди като имаше църква, идваше попът по празниците, но я се съберат две-три жени, я не...”

Виждал съм и немалко щастливи завършеци на подобни църквостроителни одисеи. Мобилизират се деца и внуци по София и големите градове, някой се сети да прати пари от далечна чужбина – и току-виж, насред обезлюдялото село се вдигне някоя белоснежна камбанария. След шумното курбанно освещаване и народно веселие, нещата си идват по местата – „попът” идва по празниците (сиреч два-три пъти в годината) и две-три възрастни жени стоят чинно през по-голямата част от литургията. И то ако „попът” не го е грижа за приходи, свещодобиви и требочасове. Ако го е грижа – може и очите му да не видят в това село.

Често се питам – кому е нужно всичко това, цялото това щуркане нагоре-надолу в името на купчината цимент и тухли, мислена и осъществявана единствено като паметник и знак (понякога просто напук на турците от отсрещната махала)? Какво ли би станало, ако с една вълшебна пръчка всички тези пари, дадени за нови празни църкви по градчета и селца, бяха използвани за просвета? Ако в продължение на десет години няколко стотин души можеха да обикалят тези села и да говорят с хората, да живеят с тях и да им помагат – и да свидетелстват с живота си? Колко християнски общини биха се създали – с истински молитвен живот и силна вяра, за която нямаше да има нищо невъзможно? Как ли би изглеждала днес България?

Фантазии. Междувременно логиката, по която се строят новите храмове у нас, се прилага и спрямо манастирите – и тук нещата добиват още по-притеснителен облик. В спомените ми изплува кахърното лице на една стара игумения, която в напреднала възраст и подпухнала от един куп старчески болести, беше струпала огромно количество строителни материали в двора на празния си манастир – за нова сграда. Беше превърнала последните години от живота си в трескав кошмар от преследване на мечтата си. Опитвах се да я попитам деликатно за какво й е всичко това и защо не обърне повече внимание на послушничките, които идваха и си отиваха, без да могат да се задържат. Тя ми каза: „Трябва да направя нова сграда и

тогава да умра. Иначе нито едно младо момиче няма да се задържи тука и манастирът ще опустее”.

Може би е била права. Но от всичко, което знам за монашеството, едно ми се вижда трудно оспоримо – не манастирът прави монасите, а обратното. Сега в повечето случаи строим манастири както се залага празен кошер с надеждата да се заселят в него пчели. Нещо дълбоко сбъркано ще да има в тази постановка, щом дори игумените приемат за нещо естествено монасите да избират манастир както се избира хотел за почивка. Може би трябва да започнем да слагаме и съответния брой звезди на портата на всеки манастир – да се пести време на търсещите монашеския начин на живот. Не беше ли идеята на монашеството някак, ами, различна? Но понеже не съм монах, това не е моя работа, прави сте.

Това, което е моя работа като мирянин, също ме поставя пред трудни избори. Защото, когато става въпрос как да бъде използван най-добре един ограничен ресурс, светлият пример на това, което се твори в повечето наши епархии, по-скоро ме обезкуражава, отколкото да ме насърчи.

Като граждани в една сравнително бързо развиваща се икономика, сме заливани непрекъснато от какви ли не послания и настоявания за каква именно благородна църковна кауза да дадем парите си. Някъде строят нов храм в голям град и от целия български народ се очаква да помогне – сякаш в този град живеят само бедняци. Другаде искат да правят „арка на Православието”, та да можем да дразним во веки веков южните си съседи от границата. Трета група будни граждани са се сетили да построят отново манастир, съществувал не знам кога си на не знам кое си място. Не че всичко това са лоши каузи (може би само за арката си оставам на друго мнение) – просто ми се струва, че щом се касае за планове за бъдещи молитвени домове, отговорността трябва да е най-вече върху местните хора. Храмът ще бъде за тях онзи Сали Яшаров „себап” от разказа на Йовков – нека го построят със собствени сили, за да го почувстват като свой. Нека не им разваляме радостта с недоосмислените си патриотарски дарителски жестове – за да го обикнат и да се грижат за него, трябва да го изстрадат. Няма друг начин. А ние нека се огледаме около себе си.

...Но за онези около 300 потресаващи руини на храмове и манастири из планините и полетата на България няма кой да се погрижи. А нуждата от тях не е по-малка, отколкото от новите храмове. Дори бих казал – по-голяма е. Защото, строейки нова църква, гледаме напред и мислим за децата си. Грижейки се за старите светини, мислим за дедите си, а църквостроители без минало са обречени на потомство без вяра.

Затова нека не подминаваме развалините. Там, сред напечените от слънцето камъни и сриналата се с въздишка мазилка, има едни парчета от стенописи, откъдето ни гледат десетки очи, а между тях се процежда червеникава кал като кървава пот.

Трябва да намерим сили в себе си да застанем пред тези погледи. А кой какво ще направи после, си е негова работа.

Общество

За едни детски сълзи... с подробности

(По повод разкритията на BBC за условията в българските домове за деца с увреждания)

Истинското зло може да бъде тривиално като сутрешно бръснене. И понеже е тривиално, може да бъде организирано в масови мащаби. Ако предложат на един обикновен човек да вземе един нож и да заколи едно невинно дете, той най-вероятно би се потресъл. Но ако обикновените хора се съберат в група, обяснят им, че са "персонал"; вместо ножове им дадат бели престилки, и им кажат, че трудовата им характеристика е да се грижат за едни деца, нещата се променят. Нито тези, дето са ги назначили и им плащат заплатите, нито хората в престилките, нито ние, дето гледаме отстрани, ще видят нещо нередно – докато не се появи някой досаден журналист и ни покаже редици от пресни детски гробове в едно селско гробище, голи деца, подкарани като животни към студени душове и 15-годишни деца, които изглеждат като 8-годишни от недохранване и не могат да станат от леглата си от слабост, и приличат на скелети от, ами, да си го кажем, концентрационен лагер – чак тогава се сепваме и почваме да търсим виновни.

Хиляди деца в нашата напредничава във всяко отношение страна получават отношение като към животни, но не животни от ония, градските домашни любимци, а по скоро като нежеланите от всички улични кучета. Които обезвъшляваме, кастрираме и понякога дори храним, но само защото от Европа така пожелаха; оставени на собствените си естествени импулси, бихме ги (тях, кучетата) просто събирали с куки по улиците, после – в камиони – и в някоя дупка... А пък да ги обичаме – за такъв предвзет висш пилотаж не сме си помисляли.

Хиляди деца са обречени на бавна и мъчителна смърт, защото са имали нещастието да се родят в страна, където "дете с увреждане" е присъда – не диагноза и не понятие от областта на социалните грижи.

Имаше едно клише навремето – "пословичната любов на българина към децата". Да, ние много обичаме децата си, за разлика от другите нации, които по силата на "пословичното" клише, би трябвало да мразят децата си. Мисля си, че щом се е стигнало дотам да си внушаваме, че сме уникални в света с нещо толкова естествено като любовта към децата, явно нещо дълбоко ни е сбъркано в колективната душа. И че обичаме децата си не повече, а колкото останалите, а може би и – уви – по-малко от останалите народи. И с пословичното ни трудолюбие нещата стоят май по подобен начин. И с пословичната мъжественост на българските мъже. Изобщо, колкото едно нещо ни е по-пословично, толкова по-малко го притежаваме напоследък.

Това, с което държавата ни става пословична в Европейския съюз, няма да бъде нито българската мъжественост, нито родната ни женска красота. Защото, преди да сме успели да очароваме Европа с прелестите си, вече я потресохме с безобразията си. А безобразията имат неприятното свойство да изграждат устойчиви пословичности. Но истински интересният въпрос е: кога ще се потресе не Европа от нас, а самите ние от себе си – до степен да надскочим нивото на говоренето и да стигнем до правенето; правенето за нас все още продължава да е непостижим Ханаан, когато става въпрос за нещо извън собствения ни двор и непосредствен личен бит.

Вижте един филм за злото с "човешко лице"; спомнете си за Холокоста и за това как след войната мъчителите и убийците бяха много изненадани, че ги съдят – та те са правили всичко организирано, рутинно, на научна основа, и най-важното – изпълнявали са задълженията си. Инвестирайте час и половина от времето си, за да научите нещо за себе си. Защото докато буквално под носа ни, в собствената ни страна, организирано убиват (като оставят да умрат без лечение) беззащитни деца, няма начин това да не ни касае.

Филмът се казва "Изоставените деца на България" и е дело на журналистка от BBC. Минималното, което можете да направите, след като го изгледате, е да подпишете петиция на фондация "Движение на българските майки". Но дали минималното е достатъчно, решете сами.

Кати

Направо от шумния софийски булевард влизам при тебе с надеждата да разбера нещо повече за твоя живот, за да се опитам да разкажа и на другите. Ти няма да прочетеш това. Нямаш нужда от тези думи. Аз имам нужда да ги напиша. Вярвам, че някой ще има нужда и да ги прочете. Обратното би било страшно, Кати.

Да, исках да разбера нещо повече. Мислех, че все нещичко знам за теб и за другите като теб. Нищо повече не разбрах. Въпросите само се нароиха, пуснаха филизи. И шипове пуснаха също.

Името ти е променено, снимки не мога да правя, забранено е. Тоест, не че съвсем е забранено, но трябва съответното разрешение – от община ли, от някаква държавна агенция ли, обърках се вече, но нали се сещаш – разрешение, документ с изходящ номер на бланка – подписан, подпечатан, предаден, изгубен, отново намерен… и т.н. Нямам такъв документ. Ще я карам на впечатления.

Жалко за снимките, между другото. Личицето ти е мило, очите ти са красиви, усмихваш се на непознатите; що лайкове би събрала във Фейсбук, ако имах онова разрешение за снимане… Стига само да не те снимам в цял ръст. В цял ръст снимката ти би попаднала в онази не много благодарна откъм лайкове категория – “еди-кой си се нуждае от помощ”, “изпратете дарителски SMS”, дайте да дадем. Какво мога да ти дам, Кати, и какъв SMS да изпратя? Телцето ти е стегнато в някакъв страховит екзоскелет, подобен на тия на бойците от новите тийнейджърски фантастични филми. Главичката ти непрестанно клима на една страна, ръцете ти (имаш пръсти на пианист, да си знаеш) тромаво редят някакви кубчета с нарисувани мечета и зайчета.

Директорката на дома обяснява нещо за болестта ти, сочи те като някакъв експонат. Уж е застанала до тебе, но всъщност е далеч. Понеже ме гледаш очаквателно, докосвам те по главата; цялата се променяш, притискаш се до мен, искаш да те милват, смееш се с глас в някаква странна гърлена тоналност, но личицето ти грее като от снимка над камина. Камина в дом, какъвто никога си нямала.

Милвам те, прегръщам те, но си мисля: “Не съм оттук и съм за малко. Нали разбираш, всички около тебе сме така. И аз, и тези хора с мен, и лелките в този “дом”, и директорката, дето не обича да ви пипа много-много – всички, които влизат и излизат от живота ти като пътници от скоростен влак. Не че знаеш какво е влак. Почти нищо не знаеш и няма да узнаеш. Светът ти е тук, в металните скоби на екзоскелета, между стените със диарийно-зелен кант и цветята, нарисувани с блажна боя, сред кубчетата, които сигурно си редила и преди две, и преди пет години и които сигурно ще редиш и след две, и след пет. На колко години си всъщност? Изглеждаш на 7-8, но може да си на 10. Или на 20. Така е при вас –

времето ви спира малко след раждането, поглежда встрани от неудобство, може и някоя сълза да пророни – и си тръгва със стъпките на здравите ви майки и татковци. Ние, пътниците от влака, които влизаме в живота ви за малко, не можем да го накараме да започне отново за вас. Един вид, благославяме ви с вечно младенчество. Скверна утеха, така е."

***

Беше преди петнадесетина години. Преди Могилино, преди светът (и ние покрай него) да види живите картини и да чуе ония sounds from hell от местата, които с някакво странно самочувствие наричахме "Домове" – за деца с увреждания. ДеДеУ-та. Местата за Държавно-Дирижирано-Убиване.

Беше лято, почивах на южното Черноморие. Един ден ми се обадиха колеги от наша организация-партньор в Германия. Накратко – излъчили филм по тяхна телевизия за един български дом за деца с увреждания, зрителите реагирали емоционално, събрали някаква (доста голяма) сума, която искали да дарят на този дом, за да се подобрят условията. Помолиха ме да се свържа с дома и да уредя получаването на дарението.

Домът беше в Странджанско, на следващия ден отидох. Открих го в края на селото – типичната пепеляво-сива сграда на 4-5 етажа с висока ограда и бариера на входа. Обясних за какво съм дошъл на портиера. "Чакайте тук".

Чаках доста. На стълбището на главния вход, пред плътно затворена метална врата. По някое време вратата се открехна, колкото да се подаде главата на лелка с бяла (или с някаква далечна идея за бяла) престилка. "Няма го директора". "Нищо де, казвам, да вляза, да видя каква е ситуацията, може и с вас да говоря, или с някой друг; хората искат да пратят дарение от Германия". "Не може". "Кога ще се върне директорът?". "Не знам". Такива работи.

Така и не успях този ден да вляза. Нито друг ден. Директорът така и не пожела да се срещнем. Парите за дома в крайна сметка отидоха за друг подобен проект. Но това няма значение. Важното е, че докато си говорех с лелката през процепа на металната врата, успях да видя малко от вътрешността на дома. Видях "креватчетата", подобни на металните клетки от приютите за животни. Видях нечии очи зад решетките. И чух звуците. И усетих миризмата. В тези няколко секунди беше оформена представата ми за онова, което се нарича "институционална грижа". Всичко, което научих по-късно, бяха подробности.

Днес, от перспективата на отминалите години и през призмата на онзи тесен процеп на металната врата към клетките и техните малки клетници (повечето от тях вече са заровени в осигурените от държавата малки гробчета), мога само да кажа "Бог да ги прости". Те са невинни душици и Бог, вярвам в това, наистина ги е настанил при Себе Си. Бог да прости и на нас обаче. Това е по-трудната част.

Защото се оказа, че оставени сами на себе си, не се оказахме на ниво като общество, като народ. И – нещо особено болезнено за приемане – че причината за това наше недостойнство се оказа не комунизмът, а нещо по-дълбоко. Нещо вкоренено и сякаш (дано не съм прав) вечно – като "пословичната любов на българина към децата". Вкупом се оказахме негодни(ци) спрямо тези най-слаби и най-беззащитни. Ако не беше така, щяхме да решим проблема с "институционалната грижа" по своя воля, на собствени основания и със собствени средства, а не защото "Европа" така пожела. Не защото подписахме съответните меморандуми и приехме съответните директиви. И получихме съответните пари, разбира се. Равносметката: за тези 20 и няколко години преход темата за децата в клетките и за детските гробчета в задните дворове на "домовете", изтикани в най-забутаните села, достигаше до нас по силата на външни фактори. Изказваше се в доклади и анализи на чужди езици, показваше се първо по чужди телевизии, стряскаше, вълнуваше и потиква към действие първом хора извън България. И това ще остане завинаги като наш общонационален срам, в комплект с вината ни. А за тези неща рано или късно се плаща и би било добре плащането да не се протака повече – защото протакането само долива в душите ни нови тежки порции срам и вина – независимо дали ги отчитаме в себе си или не.

Извеждането на децата с увреждания от сивите сгради в затънтените села със сигурност е важна стъпка към изчистването на тъжната ни колективна сметка спрямо онова, което наричаме "съвест". "Деинституционализация" – тази вносна купешка думичка влезе в обществения ни речник сравнително скоро, покрай сложен и разнопосочен, наложен ни отвън натиск да променим нещо в отношението си към (всъщност, в методите си за държавно-организирана разправа със) изоставените от родители си деца с увреждания – онези, за които не се организират дарителски акции и не се пращат SMS-и, защото отговорността за тях сме прехвърлили на държавата.

Така или иначе, благодарение на десетки местни НПО-та, задвижвани в равни дози от състрадателна мотивация, вдъхновение от чужд опит и сериозно международно финансиране, извеждането на децата като Кати от сивите сгради вече е в ход. Външните сили на промяната са вече интериоризирани, каузата "деинституционализация" има своята малка и ефективна армия от местни воини – и сред НПО-тата, и дори в общинската и държавна администрация. Близо 2000 деца между 3 и 18 години скоро ще напуснат завинаги вмирисаните на манджа и урина (който е влизал, знае) шедьоври на социалистическата социална система (около 30 на брой в страната), за да бъдат настанени в 150 нови, малки и симпатични къщички в 81 общини. За този национален проект, който трябва да приключи до есента на 2015 година, работят буквално стотици хора – разместването на системата е съпроводено със скърцане, мрънкане и вой може би дори, но процесът изглежда е необратим – от догодина децата с инвалидните колички и с отнесените погледи ще живеят на по-добри места, в по-човешки условия, в по-малки групи и под грижите

на по-добри специалисти. Съдбата на освободените сгради е неясна, но ми се струва, че поне една от тях трябва да бъде запазена във вид на музей на един дълъг и страшен детски Холокост, който тепърва ще изследваме и разбираме.

***

Институционалната грижа има своята дълга и мрачна история във всички съвременни общества. В този смисъл, силите, които потикнаха България да реформира системата на "домовете", са резултат от натрупан сериозен социален и психологически опит. Нека не се заблуждаваме – нито в Европа, нито в другите развити демократични страни идеята за скъсване с институционалния модел е дошла от нещо хубаво. До ден-днешен в тези страни продължават да излизат на бял свят разкрития за ужасяващо отношение към децата и възрастните с увреждания в държавните (и частните) институции. Приципно новата идея за закриването на институциите си проправя път през обществени навици и нагласи, градени със столетия. Навици и нагласи, на които сме преносители и гостоприемници всички, без изключение.

Ако искаме да разберем по-добре проблема, ще ни се наложи да проследим пътя на едно отделно взето човешко същество, попаднало в системата. Неговата траектория е предвидима – като падащ към земята предмет. В етапите на тази траектория участват родители, лекари, социални работници, близки и роднини, институции, медии – и много от тези участници са чудесни и добронамерени хора. Като резултат от техните избори и професионални действия в края на процеса получаваме един несъстоял се човек. Умножете този сценарий по хиляди случая, по хиляди индивидуални истории – и може би ще започнете да осъзнавате мащабите на проблема.

Системата е организирана като отходна, да ме прощавате за термина. Целта й е да поеме "проблемното дете" ако е възможно още преди раждането му и да го откъсне от обществото в мига на откъсването му от плацентата. На входа на системата са родителите в крехкия и болезнен момент на избора – "да го задържим или да го оставим". Лекарите, които са най-близо до майката в този момент, често "помагат" на процеса, който осигурява свеж приток на човешки материал за системата.

Лекарите са добри хора по природа. Милозливи. В случая обаче на милозливостта й се налага да избира към кого да бъде насочена приоритетно – към майката, или към роденото от утробата й. И за съжаление, по-честите лекарски реплики са: "Ти си млада, хубава, животът тепърва ти предстои; знаеш ли какво ще си причиниш с това дете..." – и т.н. Без ефективна алтернативна консултация, без превенция, без емоционална подкрепа, без някой, който да застане до нея в този труден момент, БГ-мамата в потискащо висок процент от случаите избира да остави детето си на грижите на държавата. Буталата се задвижват, конвейрът поема поредното бебе с номерче на крачето и го понася по предварително начертания му път.

Първата спирка на конвейра са т. нар. “Домове за медико-социални грижи”, където попадат изоставените бебета – и здравите, и увредените. Такива разпределителни гари има двадесетина у нас. Късметлийските (разбирай – някои от здравите бели) бебета са онези, които се класират за осиновяване. Останалите поемат нататък – след 3-годишна възраст конвейрът ги отнася в направления с разни дървени абревиатури – ДДЛРГ, ДДМУИ, ДДМФУСИ, ДДУИ... Като пораснат, от абревиатурите отпада по едно “д” (деца) и идва ред на институции с други абревиатури – и така до смъртта им.

Основен критерий, по който се оценява всяка отходна система, е нейната невидимост. Канализацията е добра, когато е скрита. Откритата канализация, както знаем, мирише и създава дискомфорт у ползващите я и околните. Системата за институционална грижа, бидейки неприятна като тема за обществено внимание, е практически невидима. В изследване, проведено през 2011 г. в България, 81% от младежите регистрират “слаба информираност” по въпроса. 57% не познават нито едно дете с увреждане (!). Удивителната от предното изречение можете да тълкувате и като прелюдия към неизбежния, набиващ се на очи проблем: липсата на информираност и на елементарна житейска опитност от тази нелицеприятна, но неизбежна страна на живота, ще осигурява нови живи попълнения на входа на конвейра с недъгави деца.

Невидимостта на тази страна от живота ни на общество не е резултат от един-единствен доминиращ фактор. Цитираното по-горе изследване посочва “слабата подготовка на журналистите в социалната сфера” като основна причина децата с увреждания да са ни културно, битово и психологически непознати. Струва ми се обаче, че подготовката на журналистите е последният ни проблем.

Темата за сакатото дете е тема за детското страдание, в един по-общ план – за страданието изобщо. Маскирането и изтикването на тази тема от ежедневието е подсъзнателно изкуство, което практикуваме цял живот. Малцина са онези, които са способни да придвижат темата за чуждото страдание от периферията на вниманието си към центъра му. Още по-малко са онези, които могат да я задържат там достатъчно дълго, за да я превърнат в движеща сила на собствените си житейски избори и мотивации. Запокитването на домовете за деца с увреждания в най-затънтените крайчета на България по времето на социализма е проява пак на този синдром – обществото не може да си позволи да унищожи физически недъгавите, но няма и желание да ги приеме. Между тези невидими Сцила и Харибда разполага своето туловище Институцията – и докато проблемът с “невидимите деца” се решава на плоскостта на кампанийните милосърдия и преустройствата на системата с нов (макар и по-кокетен от стария) сграден фонд, институционалността ще пребъде.

Защото тя е повече състояние на духа, отколкото място. Повече вид култура, отколкото система от наредби и правилници. Повече немощ и непособност да

обичаш, отколкото осъзнато и организирано покушение срещу човечността. Затова и справянето с нея минава задължително по-скоро през отстояване на някаква базова нормалност на всички етапи в процеса, а не толкова през приемане на нови прекрасни закони. Нормалност – като например тази: да се премахнат униформите от съществуващата система.

Може да ви се стори нещо дребно, но помислете: в цялата система на институционализираната грижа персоналът носи униформи (някакви подобия на лекарски престилки). Забележете, че много малка част от институциите, в които се отглеждат тези деца, имат медицински профил. Основната им функция е да осигурят среда за отглеждането на децата. Да им осигурят живот, максимално близък до някаква семейна обстановка. Кой седи в дома си в униформа, даже и някой в семейството да е с увреждане? Очевидно става въпрос за поведенчески рецидив, в този конкретен случай – патологичен и вреден по съдържание. Униформата създава йерархия, установява дистанция, отделя и дехуманизира – въобще прави всичко онова, което може да съсипе идеята за нормална, близка до семейството, среда. Порядъкът в едно семейство не се изгражда със сурогати и външни знаци. Но общество, което твърде дълго е участвало в дирижирани манифестации, трудно ще разбере смисъла на пикника.

Нужен е свеж и непредубеден поглед върху цялата ни съществуваща система за институционална грижа и темата за престилките на лелките е само щрих от картината, която се налага да пренарисуваме. “Пренарисуваме”, защото процесът наистина би следвало да бъде много повече творчески, спонтанен и даже игрови, отколкото технократски.

Хората, които в момента се опитват да пренарисуват пейзажа с институциите, са добре подготовени и мотивирани. В тялото на Институцията е вкарана инжекция и повечето участници в процеса вече разбират, че това не е инжекция с отрова, а лекарство, което трябва да превърне гъсеницата в пеперуда.

Харесва ми, че сред тези хора открих не само силни визионери, но и откровени мечтатели и фантазьори. Харесва ми, че не разбират докрай резултата от усилията си; че все още са способни да се стъписват от безумията на системата, без да намразват хората, които работят там. Че постоянно прегръщат децата в инвалидните колички и креватчетата. Че имат чувство за хумор и нямат готови решения за всичко. Това е добро начало. Те знаят и, което е по-важно, усещат, че проблемът на “системата” не са нито парите, нито сградите, а отношенията и нагласите. Че “социалната услуга”, която се опитват да изградят, се случва първо в главите и сърцата на социалните работници и предполага отношение към децата като към личности, не като към пациенти или клиенти. Затова и добрата “услуга” може да се осигури на не толкова лъскаво място. И обратното – лошата може да се предлага в чудесно оборудвани помещения, а децата да бъдат с редовно сменени

памперси, но точно толкова нещастни и несбъднати, както ако си бяха останали в клетките.

За да успеят тези хора обаче, усилията им трябва да станат видими и разбираеми за всички нас. Ако реформата в тази система остане в периферията на общественото внимание, хидрата на Институцията ще оцелее – униформите може би ще бъдат заместени с баджове, сивите сгради – с къщи с дворове и беседки, а старите дървени кубчета – с комплекти "Монтесори", но децата ще си останат със същия социален статус – на неприятен отпадък, с който сме се справили по ма-а-алко по-хигиеничен начин.

***

Когато бях хлапе, не знаех думата "интеграция". Но познавах Мима. Мима беше по-голямата сестра на едно от децата в нашата махала. Не можеше да говори; ломотеше, но я разбирахме. Имаше едро тяло, изкривено във всички възможни направления. Докато играехме на улицата, Мима седеше на един дувар и чоплеше семки. Когато играта загрубяваше, се смъкваше на земята, изтърсваше семките от полата си и раздаваше правосъдие. Следеше ни да не се бием и да не си крещим много-много. Мима беше авторитет за нас. Сега разбирам, че ако беше оставена в някой "дом", животът й най-вероятно щеше да мине в безкрайно клатене на някой стол между храненията. Никой не се беше занимавал "професионално" с нея – тя просто живееше с нас, беше част от игрите ни и от живота ни. Беше получила шанс да живее нормално при своето семейство и приятели и да се грижи за тях. Беше личност. Беше щастлива, знам, чувал съм я да се смее – със същия гърлен смях като на Кати.

Споменът за Мима ми помага да си преведа на обикновен език сложните изречения от разните му там "визии", "стратегии" и "оперативни планове" около деинституционализацията. Нещата опират до наистина прости житейски конвенционални мъдрости, до клишета, ако щете. Тези деца са наши. Да, те са болни – не повече от всеки един от нас, които също сме болни – всеки по свой си начин. Те не са наказание. Не са страничен продукт. Не са отпадък. Могат да живеят сред нас и да бъдат щастливи. Могат да бъдат полезни – дори само за това да ни научат да обичаме (само?!). И – да, нека да започнем от клишетата. Но този път заедно. Само така "интеграцията" и "включването" имат смисъл. Всичко останало ще ни се придаде, както казва Евангелието.

***

Трябва да тръгвам, Кати. Дойдох само да те видя, не мога да остана. Други ще останат. С тях съм, доколкото мога.

На тръгване – още една история. Но не за тебе ще я разкажа, а за възрастните в стаята – за лелките с престилките, за жената от общинската служба, за хората от холандската организация, които ме доведоха тук.

Историята е написана от Урсула Ле Гуин. Разказът се казва “Онези, които напускат Омелас”. Писателката е взела една притча от роман на Достоевски и я е преразказала така, че да те стисне още по-силно за гърлото.

Омелас е приказен град, в който всички жители са щастливи. Щастието им обаче зависи по неведом начин от страданието на едно сакато и слабоумно дете, заключено само в подземието на най-красивата сграда в града.

> Всички знаят, че то е там, всички жители на Омелас”, пише Ле Гуин. “Някои са идвали да го видят, други се задоволяват само с това, че знаят за него. Всички знаят, че то трябва да стои там. Някои разбират защо, други не разбират, но за всички е ясно, че щастието им, здравето на децата им, мъдростта на учените им, уменията на занаятчиите, дори изобилието на реколтата и хубавото време през всичките сезони, изцяло зависят от ужасяващото страдание на това дете.

И тук идва най-интересното:

> От време на време някоя девойка или младеж, които са ходили да видят детето, не се прибират в къщи, за да плачат или изразят негодуванието си. Те въобще не се прибират. Понякога и някой много по-възрастен мъж или някоя жена ще помълчи ден-два и ще напусне дома си. Тези хора излизат на улицата и направо напускат Омелас през красивите порти на града. Вървят през земите на Омелас. Всеки тръгва сам. Младеж или девойка, мъж или жена. Настъпва нощ, пътникът минава по селски улици, между къщи с осветени в жълто прозорци, и продължава в тъмата на откритото поле. Всеки сам. Вървят на запад или на север към планините. И не спират. Напускат Омелас, вървят напред в мрака и не се завръщат. Мястото, за което са тръгнали, е още по-необяснимо за нас от града на щастието.
>
> Него съвсем не мога да го опиша. Възможно е да не съществува. Но изглежда онези, които напускат Омелас, знаят къде отиват.

***

Там, където искаме да отидем, Кати, няма да има подземия за такива като тебе.

Откопчвам дългопръстата ти ръчичка от своята, махам ти за довиждане, излизам от стаята. Вървя по коридора и болезнено ме догонва викът ти: “А-а-а-а, а-а-а-а!”

Сигурно така викаш, като ти бият инжекциите в изранените от металните шини криви крачета. Прости ми.

Утре една линейка ще те заведе в новия ти дом, в една от ония хубави къщички с цветните градинки. Дано ти е по-добре там. И дано не пищиш “а-а-а-а”, когато разбереш, че отиваш на ново място. Разбрах, че много деца са пищели. И дано стопаните на новите къщи избършат сълзите ти скоро и да успеят да направят онова неуловимо, но решаващо вътрешно движение от “персонал” към “семейство”. Стискам им палци и се моля за тях.

Изплюване на нищото

Първият ми интернет-псевдоним беше Bilbo, на името на симпатичния хобит Билбо Бегинс от книгата на Толкин. Тогава, през 1992-1993 година, интернет за мен се свеждаше до един телефонен номер в Балтимор, където учех. Телефонът свързваше компютъра ми с друг компютър в някое балтиморско мазе. Нямаше все още Windows (или поне не беше още популярен), командите „набери номера", „покажи файловете" и т.н. се въвеждаха на ръка.

В това щастливо време, когато нямахме нужда от компютърна мишка, българи, живеещи в САЩ, се събираха вечер в едно черно-бяло (нямах цветен монитор, къде ти) изцяло текстово пространство, за да си разменят рецепти за баклава, да се тюхкат колко са тъпи американците и да страдат величаво по родината.

Бяхме малко, бяхме млади, и въпреки смешните псевдоними, се знаехме и по име. Чувствахме се близки дори когато спорехме (най-често за политика, доколкото си спомням). Няколко пъти се събрахме на истински купон; още пазя снимките – от онези години, когато Мрежата беше средство, а не цел и когато беше немислимо да се включиш анонимно във форум, за да обиждаш и нараняваш. Но този текст не е жалба за изгубената невинност. Умилението ми, че някои „съфорумци" от онова време все още ме наричат „Билбо", дори когато се срещаме на улицата, е просто баналната сладка тъга по отишлата си младост. Не идеализирам онова време излишно.

И ми е ясно, че ако днес в Мрежата вилнеят бесове, не значи, че преди са се реели само ангели.

Достъпността на интернет превърна мрежата в най-демократичната среда, където всеки може да участва, а интегрирането на идеята за социалните мрежи в практически всеки сайт (т. нар. Web 2.0) с възможностите за активно отношение към съдържанието от страна на широка аудитория (дотогава предимно ползваща качено и организирано от други съдържание) отприщва принципно нов етап в развитието на виртуалното пространство. Днес всеки, независимо от възрастта, социалното положение и образованието си, може да участва на равна нога в „правенето" на нета. В едно и също пространство, едни до други присъстват умни мисли, красиви картини, прекрасна музика – и пошлост, сквернословие, чалга и тежка неграмотност. Глупакът се изказва преди мъдреца, КРЕЩИ С ГОЛЕМИ БУКВИ под текстове, които не разбира и охотно показва на целия прехласнат свят петната по бельото си – в едър план, в разделителна способност от милиони пиксели.

Свободата развърза езици, които преди са били здраво стискани зад зъбите. Даде възможност за пълноценна публична изява на гласове, които едва сричат, да

заглушават всяко слово; превърна онова, което беше периферно, в централно – по силата единствено на неговата масовост. Маргината завзе центъра, варварите нахлуха в Рим и си устроиха оргия посред елегантните фонтани на хилядолетната писмена култура на човечеството. Интернет наистина ни заля – но не със стойностно съдържание (то все още се намира трудно; да откриеш нещо ценно се е превърнало в изкуство), а с мултимедиен брътвеж с нулеви и минусови информационни стойности – триумф на количеството над качеството, на думите над знанието, на визията над смисъла, на шума над говора.

В този хаотичен паноптикум влизам всеки път, щом иконката в долния десен ъгъл на екрана ми примигне: „сега вие сте свързани". Свързан съм, зер, с всички и с всичко. С всеки човек – и с никой конкретно. С всичко и с почти нищо, всъщност. Но влезли веднъж в антиутопичната Матрица, сме вътре в нея изцяло – с погледите си, вторачени в мониторите, с ръцете, стиснали мишката, с прегърбените си, изнемощели от непривичната стойка тела... И с вярата си – защото сме цялостни същества и не можем да се делим.

Какво показваме на другите и най-вече на себе си именно от тази си страна? Какво научават за вярата ни „другите", как се отнасяме един спрямо друг като християни в тази ненормална среда; какво печелим и какво губим от общуването си по този начин?

***

> Интернет връща практиката на дамгосването[1] в цифрова форма – неизтриваем запис за минали прегрешения...
>
> **Дениъл Солоув**

Свободата, която много сайтове дават на посетителите си да коментират публикуваните в тях текстове или да пишат във форум, в нашите български условия се изражда в нещо средно между квартална кръчма, в която репликите вонят на евтина мастика (и точно толкова е коефициентът им на полезност) и задушевните отношения в глутница градски кучета, където способността да душиш, ръмжиш и давиш се цени най-високо. След порнографията, свободните коментари в иначе авторитетни новинарски и аналитични сайтове са основната причина да се тревожа за интернет-хигиената на деветгодишната си дъщеря. Под невинна новина за политическо събитие или медийна изява можем да прочетем неща, които сериозно биха разклатили психическата стабилност на всеки нормален човек. Питам се каква вътрешна необходимост тласка хората да напишат под анализа на известен журналист: "N, свиньо такава..." – и тези мили думи да са само началото? Откъде се поражда тази свобода с отрицателен знак – да се почувстваш свободен да, хм, седнеш на лицето на другия? Очевидно от анонимността. Системните администратори на новинарски сайтове знаят, че когато в условията на регистрацията присъстват реални лични данни (истинско име и презиме например),

коментаторите възприемат много по-приемливи форми на изразяване. Така един от ефектите на личното начало е самоограничаването; едно от първите последствия на анонимността е развихрянето на всичко низко в човека. Иначе казано, когато човек говори от позицията на разпознаваема личност, той е по-скоро учтив. Когато е анонимен, е по-скоро простак.

Често ни се струва, че с коментарите си развенчаваме нечий лъжлив образ – защото знаем (или смятаме, че знаем) някакви позорящи факти. Когато коментираме личните качества на някой с личното си име, се излагаме на риска да засегнем, обидим, наклеветим несправедливо или осъдим – и за всяко от тези неща един ден ще отговаряме. Анонимният коментар обаче е на порядъци по-ниско падение – защото, каквато и "истина" да казва, самият отказ от личното начало в човешките отношения е поругание над вярата, отхвърляне на първоначалата й. Няма и не може да има православен коментар от "православен християнин" – православни коментари могат да правят единствено православните личности. А личностите имат имена. "Православният християнин", за съжаление не може да бъде нито православен, нито "просто" християнин, защото в анонима си той или тя е направил(а) фундаментален избор – да се отрече от лицето/лика/личността си в общуването си с околните; да се отрече от името си, с което Бог ще го призове един ден на съд. Да се отрече, в крайна сметка, от Божия образ в себе си. Актът на отречението изхвърля анонимника извън приемливите орбити на вярата и го превръща от изобличител в слуга на Господаря на лъжата. От "поборник" за "чистотата" на православието (такива безименни чистофайници изобилстват в сайта, където най-често публикувам) в рекламен агент на всичко, срещу които Православието тихо противостои.

Анонимността поражда лъжа и лъжливост не само по отношение на собствените си автори. Когато общуването се замени със свободна размяна на анонимни реплики между хора, които са отрекли необходимостта да носят отговорност за думите си, напълно реални и неаномни личности "се сдобиват" постепенно с една фалшива и манипулирана интернет-идентичност. Този феномен е обект на особено внимание от страна на много анализатори на мрежата. Дениъл Солоув в книгата си "Бъдещето на репутацията: клюки, слухове и лична неприкосновеност в интернет" дава пример с една млада жена в Корея, която се качила с кучето си в автобус; кучето си свършило работата между седалките, и понеже жената не почистила последиците, това предизвикало възмущението на останалите пътници. Тази делнична история е можело да свърши дотук, ако събитието не било заснето от един от пътниците с мобилен телефон, качено в интернет и съответно предизвикало огромен обществен отзвук. В стотици сайтове клипчето с недобросъвестната жена бил коментиран по най-циничен и вулгарен начин – с призиви за саморазправа, ровене в миналото и личния й живот, изобщо – с целия арсенал на добре познатото ни анонимно интернет-поведение. Жената загубила работата си и нещо по-важно – сдобила се с прозвище и известност с обратен знак – навсякъде я сочили с пръст.

Солоув пише: “Тя няма да бъде забравена. И това е голямата промяна, която донесе интернет. Докато преди момичето щеше да бъде запомнено от неколцина просто като онази, която не почисти след кучето си, сега нейният образ и идентичност са запазени завинаги в електронната памет. Тя ще остане в историята като “момичето с кучешкото л...но”; ще бъде съхранена в непрощаващата памет на Гугъл и завинаги ще остане в цифровото хранилище на спомени като груб и нечуствителен човек. Поведението й в онази конкретна ситуация със сигурност е било неправилно, но можем ли да я осъдим, без да сме присъствали там и без да знаем цялата история около инцидента? И редно ли е социалните простъпки на хората да ги следват неотклонно в житейския им път – без да могат да променят нищо от данните за себе си?... От незапомнени времена хората се занимават с клюки и слухове, посрамващи или компрометиращи другите. Тези социални практики днес преминават в интернет, където придобиват нови измерения – те се преобразяват от бързо забравящи се прошепнати на ухо реплики в рамките на малки местни групи в широко разпространена и устойчива хроника на човешкия живот. Цяло едно поколение израства в нов свят, в който за нас още от детството ни ще се събира подробна информация, която ще ни съпътства, където и да отидем... Наистина, интернет е жесток историк, правдив или не. Кой би искал да премине през живота си, запомнен завинаги като “момичето с кучешкото л...но”?

If you throw enough shit on a wall, some of it will stick. Ако хвърлите достатъчно л..на върху стената, все ще залепне нещо. Прощавайте за продължаващата употреба на груб език, но тази стара английска мисъл добре илюстрира както мотивацията на хвърлящите, така и възможните последици от тяхното усърдие. Систематичното повтаряне на “позорящи” факти, събития и епитети спрямо живи и мъртви личности оставя някаква следа. И отношението на тази следа към истината за тези хора рядко е в полза на анонимните разобличители.

Паметта на Гугъл може би е непрощаваща, но ние със сигурност сме надарени с тази способност. И при всяко посягане към клавиатурата, при всяко логване в някой сайт с подвеждащи псевдоними като “Благочестив”, “Православен християнин” и пр., ние всъщност правим избор – не просто какво ще напишем, а какъв ще бъде нашият принос към образа на човека, който сме решили да коментираме. И успокоението, че “дума дупка не прави” очевидно не е приложимо в случая – след като се оказва възможно последиците от този виртуален образ да бъдат напълно реални за човека. С нашия благочестив и православен анонимен коментар във форум или друг сайт, когато е насочен към личност, а не към абстрактна идея, ние не влизаме в диалог с личността, даже и да се обръщаме към нея (обикновено с “а, бе...”) – най-малкото защото в природата на диалога е той да се случва между личности, а не между маски (това последното се нарича театър).

Свободата на анонима не е свобода на словото, нито на съвестта. Тя е свобода на страстите и безчестието. Нека да помислим върху това, когато следващия път

решим да реагираме “спонтанно” и да напишем “какво мислим” за някой, без да смеем да застанем открито пред него и пред другите.

***

> Тупка ли ти малкото празно сърчице докато изплюваш нищото си?
>
> *Реплика от интернет-форум*

Подчертаният интерес към личния живот, личните качества (и неизбежните за всеки човек недостойнства), пренесени във виртуалната църковна среда, са дълбоко психопатични явления, към които би следвало да развиваме последователна нетърпимост – като към всяка друга морална патология. Във всеки един от нас дреме един воайор; вече сме в ситуация обаче да превърнем този синдром в църковно-приемливо поведение. Какво следва по-нататък? Да го превърнем в норма? Да започнем да гласуваме виртуално и анонимно за нови епископи, след (отново анонимно) споделени впечатления за наднорменото им тегло и сексуалните им предпочитания? Не че чревоугодието и похотливите наклонности не би трябвало да имат значение при един епископски избор. Но трябва веднъж завинаги да си дадем сметка, че анонимният коментар няма и не може да има нищо общо с проявите на колективната църковна съвест. А с всичко останало той има общо, както би казал Радичков.

Човек за цял живот запазва модели и стереотипи на поведение и общуване, придобити още в ранна детска възраст. Така ако детето е свикало да възприема околните като приятели и близки, то ще подходжда към всеки нов непознат като към потенциален приятел. Такива деца порастват като приветливи и слънчеви хора. И обратното, ако детето е израснало във враждебна среда, без топлина и истинско общуване, то ще носи това бреме през целия си живот и ще прилага познатите от детството си фундаментални правила – че непознатият е по дефиниция враг. Тази последната нагласа сякаш е доминираща в анонимните дебри на българския интернет, на българското общество... И на българската Църква, за съжаление. Толкова враждебност – спонтанна, стаена, сподавена, гръмка, коварна или честна и открита, анонимна или лична, “благородна” или дребнава – не съм виждал в нито една поместна църква (през последните двадесетина години имах възможност да общувам с много млади хора от поместните църкви). Понякога тази враждебност е пошла, тъжна и жалка като цигани, биещи се за крадена жица. Понякога – изтънчена и одухотворена, оплетена отгоре-додолу с интелектуална орнаментика, и с “онази особена логика, плод на омразата” (Борхес). Виждам озъбеното лице на тази непреодоляна детска несигурност непрекъснато. Виждам я и в себе си, уви. Защото всички, без изключение, допринасяме за отровната атмосфера в нашата църква – и клишето, че промяната на света започва от теб самия, е потискащо вярно.

Виртуалната талибанщина е пуснала здрави корени в нашите църковни среди. За разлика от истинските талибани обаче (смели мъже с неправилна кауза), нашите православни интернет-ревнители и изобличители са страхливци, макар и каузата им може би понякога да е правилна. Парадоксът има и друго измерение – анонимната „защита" на Православието всъщност го компрометира, а самият „защитник" в анонимността губи православността си. Комбинацията „аноним + православие" не е просто проблемна, спорна или укорима. Тя е жалка. Страхът не се съчетава с вярата, маската не се понася с личността и духовността – с клеветата.

Вярващият човек е сравнително просто устроен. Когато говори, стои зад думите с лицето си. В това говорене той поема риска да сгреши, да нарани или обиди, но е готов – отново лично – да поеме отговорност за това, и да поиска прошка, щом осъзнае грешката си. Общуването между вярващи не е винаги приповдигнато и сладостно; в него може да има и несъгласия, разпри и конфликти (вж. 1 Кор. 11:19).

Един наш класик отдавна е изрекъл знаменателното прозрение, че българите трудно понасят някой техен сънародник да надигне глава над останалите и да каже нещо значимо – реакцията на общността обикновено е охулване и натискане на въпросната надигната глава под равнището на останалите. Колективната ни психология притежава удивителното свойство да съчетава детинска доверчивост, раждаща неизменно месиански политически модел (вечното тръпнещо очакване за бащицата-герой) и болезненото отхвърляне на авторитета, когато той произхожда от себеподобен. Всички знаем модела на българския ад, където обслужващият персонал е излишен, защото самото поставяне на българите в общност гарантира самопораждане на система за взаимно измъчване.

Интернет ни въоръжи услужливо с нови казани, където да потапяме ближните си и с нови тризъбци, с които да държим главите им под нивото на врящия катран. И докато в добрите стари времена, за да очерниш някого, дръзнал да изкаже мисъл, е било необходимо все пак да положиш някакво усилие – например, да напишеш донос до началството или да изпратиш анонимен сигнал във вестник, днес дори това усилие ни е спестено – пътят от вътрешната до външната мерзост е кратък и лесен. Личната психопатология се обективира като народопсихология за секунди – колкото ти трябва, за да натракаш на клавиатурата вариацията си на тема "Абе знам го аз тоя..." и да натиснеш бутона "изпрати". И никой дори не си прави труда да излее злобата си поне по правилата на българската граматика и правопис. За сметка на това обаче анонимецът получава публичност, за която старите доносници и мерзавци биха си изгризали ноктите.

***

> Как ще съм анонимен, бе? Нали пиша с псевдоним?
>
> *Реплика от интернет-форум*

Големият грях на православната анонимност не е нито неграмотната глупост, която често върви в комплект с нея, нито лъжата и клеветата, които обикновено я движат, а анонимността сама по себе си – рафинираният отказ от собственото лице и име. Това ще да е била водещата теза на руски духовници от старообрядческата общност, които наскоро се обявиха срещу използването на аватари и никове (условни изображения и имена). Ограничителна политика спрямо интернет-анонимността възприемат много християнски интернет-сайтове. Може да се спори, разбира се, доколко издигането на един личен и морален въпрос в ранг на официална политика (един вид, ние ви задължаваме да се държите морално на наша територия) е някакво ограничение на личната свобода на изразяване. Със сигурност, подобни административни мерки могат лесно да бъдат заобиколени. Но за нас християните въпросът е преди всичко в областта на личния избор, и едва след това – в областта на форумните правила и административните ограничения.

Затова и целта на този текст може да бъде само една – някой четящ, без много-много шум, да промени анонимната си идентичност в някой сайт в истинска. Защо да не си ти?

Бележки

1 В оригинала: scarlet letter, алена буква, по едноименния роман на Натаниъл Хотърн, в който героинята Пестър е принудена от жителите на малкото градче, в което живее, да носи буквата “А”, указваща нейното прелюбодеяние (на англ. adultery).

Таборът отива към небето... без нас

Не че не бях влизал в цигански домове преди. Влизал съм, сбърчвал съм нос, клател съм глава разбиращо и съм газил калта в дворовете им, докато наоколо са търчали полуголи сополиви черни ангелчета, а родители и други роднини на ангелчетата са се надвиквали в един глас: «Е, какво да правим ние?»

Да, докосвал съм се до онова, което се нарича «ромски проекти» и да ви кажа право, без особена полза за човечеството. «Успешен ромски проект» за мен си остана непостижима мечта, Платонова идея, тъжен виц и смешен оксиморон от отчети и програмни стратегии на разни организации.

В дома на Митко обаче влязох не за да се правя на загрижен човек с пари на западни дарители в задния си джоб. Отидох му на гости; и не се наложи да сбърчвам нос. Виж, калта наоколо си беше същата – лепкава и коварна.

«Факултето» е квартал, който само на пръв поглед няма нищо общо с академизма. Ако имаш очи за онова, което се нарича «мъдрост на живота» или нещо от този сорт (бруталните уроци на реалния свят, примерно), факултетът ти е сигурен.

Първи урок: дупките по улиците. Във Факултета осъзнаваш истинското значение на думата «дупка». В една обърната перспектива тук дупките не просто са много и големи; те всъщност поглъщат самия път и той, милият, се разтваря в тях като ручейче в напукана от суша земя. Известно време робувах на навици и разглезеност, опитвайки се да заобикалям дупките и да следвам идеята си за път, после се отказах, прежалил амортисьори и шофьорска логика. По улиците на този квартал се ходи пеш.

След изненадващо кратко лутане (лутам се по тъмно) намирам църквата на Митко. Вижте сега, откажете се от всичките си идеи за църкви, храмове и култови места. Говорим за ламаринена барака, неотличима по нищо от останалите ламаринени бараки наоколо. През зарешетено прозорче се виждат няколко души, седнали на пластмасови столове. Чувам ги да пеят нещо протяжно, с мелодия на стара градска песен. Мисля, че службата им е свършила и всъщност пеят за удоволствие. Късно е, сигурно са уморени. Тук трябва да се срещнем с Митко.

Митко е на 40 години и е музикант в църквата «Възкресение». Пее и свири от малък, изкарвал е хляба си със свирене по сватби. Откакто повярвал обаче, сватбите нещо му опротивели. Циганските сватби, както знаем, продължават с дни, а на един циганин да му опротивее веселбата, значи нещо много сериозно му се е случило.

Вярата на Митко не е нещо, което ти се разкрива постепенно. Всъщност, още от първите разменени думи с този човек усещам искреност и някакъв неподправен възторг от срещата му с Бога – митковото християнство е всичко друго, но не и

бягство, нито роля. Циганите живеят вярата си по начин, който съм виждал само в децата. Много радост и доверие има в тази вяра и много малко сметка и разчет. В ламаринената църква се събират хора за молитва всеки ден; за много от тях тя е нещо като втори дом – построен със собствени сили, често изстрадан (Митко помни годините преди промените, когато властите са тормозили циганите-християни, както само властите могат да тормозят), място, където намираш истинска утеха. А поводи за утеха от живота във Факултета колкото щеш.

Оставям колата пред църквата и нагазвам факултетската кал в тъмните улички към дома на Митко. Централната улица (тази с умиращия път между дупките) е оживена, тук-там между бараките се издигат измазани домове с кулички и колони. За едната ми обясняват, че била къщата на някой с двусрично име и двусричен животински прякор, който не запомних, примерно, Жоро Пора. Той бил тартора на наркодилърите в квартала, имал хубава кола. Много от младежите се занимавали с дрога, много били и наркоманите. Оживлението по централната улица се дължало най-вече на наркотиците – момчета от цяла София идвали тук да купуват. В църквата «Възкресение» темата за дрогата била основна – всяка проповед започвала и свършвала с нея. Пасторите призовавали момчетата ако не да спрат, поне да намалят наркотиците. Става ми интересно – циганските момчета не просто ходят на тези проповеди, ами и явно се заслушват в тях; имало вече установена практика на нещо като «ден без наркотици» в махалата и мнозина се опитвали да го спазват.

Митко (той всъщност се казва Демир) обитава една стая – хол, кухня и спалня, три в едно. Не разбрах колко души живеят постоянно там, но аз заварих жена му, племенника му с приятелката си, сина му и внучето му, бебе на няколко месеца. Жената на нашия домакин държи бебето с една ръка, с другата пуши цигара. То е свикнало, обяснява ми. Тя изглежда на 50, но е всъщност на 37; по-малка от мен, но вече има внуче. Омъжила се на 18, което не е зле, някои циганки успяват да направят тази отговорна стъпка на 16 и по-рано. Двете им дъщери са вече омъжени (едната живее в същата махала, другата – в Ботунец), синът им е още малък, на десетина години. Разбирам, че циганите-християни все по-рядко спадат към класическата категория «многодетни семейства от малцинството» – повечето от тях съзнателно имат две-три деца, не повече. Вярващите са ясно обособена и разпознаваема група в махалата. Различават се от останалите не само по броя на децата и свързания с това ма-а-лко по-висок жизнен стандарт. За тях се знае, че не крадат, не бият жените си, изкарват си хляба с труд, не пият, като цяло са по-грамотни от останалите. Циганите-християни оформят нещо като духовен елит в махалите – но елит уважаван и ценен. «Който и да попиташ в махалата за вярващите, всеки ще ти каже къде живеем. Някои цигани-християни държат магазини, заведения в махалите; ако отида в гетото в Ямбол например и кажа, че съм християнин, братята ще ме приемат навсякъде, мога да отида в кръчмата и ще ме нахранят; никой няма да иска да ми вземе пари».

В моя роден град Сливен за цигани като Митко казват, че «се българеят». Митко твърди, че в дома му се говори повече на български, отколкото на циганси – синът му например понякога не разбирал виковете на децата, с които си играе навън. Аз, от своя страна, не разбирам основанията на това «българеене» – трудно ми е да го класифицирам. Съзнателен избор? Отказ от собствена идентичност в името на някаква надежда за по-добър живот? Не мисля, че Митко се срамува от нещо, нито пък, че се опитва да скрие нещо – в крайна сметка, човекът си е циганин от Факултета. Може би е свързано с начина им на живот – Митко общува с много българи, работи в такава среда, строител е.

Във Факултета има 12-13 църкви, всички до една евангелски. «Към кой сте», питам, имайки предвид сложните юрисдикционни разделения в протестантството. Той назовава един от известните пастори на ББЦ (Българската Божия църква). Като цяло обаче, принадлежността на циганските молитвени общини към протестантските деноминации имат повече субективни причини (според това кой пръв е дошъл в махалата да проповядва) и много малко ги интересуват тънките разлики в учението на петдесетниците и конгрешаните примерно. Всъщност, циганските църкви имат собствена атмосфера, която малко се влияе от «богословието» и «богослужението» на деноминацията-майка. Проповедниците и пасторите им са хора от тяхната черга и през деня работят наравно с всички; идеята за пастори на заплата тук е немислима. Имат собствени песни и характерна само за тях молитвена атмосфера.

Цялото семейство на Митко са вярващи. И двете му омъжени дъщери пеят с баща си на службите. Преди да се срещнем, гледах диск със записи от техни песни – две красиви стройни момичета, облечени в бяло, пеят невероятно. Записите са правени с любителска камера в Южния парк и сигурно биха станали хит в YouTube, ако има кой да ги качи. Семейството е нещо много важно за Митко – трудно е понесъл раздялата с дъщерите (те също се омъжили рано, според него); от притеснения за тях получил инфаркт, разминал се на косъм от смъртта, за да излезе от болницата с още по-силна вяра.

Вярата е основното измерение на живота му. Написал е около 200 песни, всички посветени на Бога. «Как пишеш песните», питам – защото след първите няколко свои парчета, които ми изпява, разбирам, че става въпрос за много сериозна музикална култура, освен яркия талант. «Бързо», отговаря ми, «колкото по-силно се моля, толкова по-хубави стават». Песните му са обаче не просто спонтанни; в тях има пластика и структура, които говорят за музикална обиграност – в добрия смисъл. Нещата му са готови за студио; няма какво да се добави или отнеме от тях; в малката бедна стаичка, в мизерния циганси квартал слушам първокласни акустични изпълнения на човек, който при други обстоятелства щеше да бъде медийна звезда, един циганси Джони Кеш. Митко нито разбира, нито се интересува от това – и има нещо много истинско и хубаво в неговото неведение за

собственото му ниво. Ето един човек, който никога няма да каже за себе си «аз съм професионалист» – и при това, без да го знае, слага повечето «професионалисти» в малкия си джоб. Той няма дори своя собствена китара; за записите, които правя с него в стаята с бумтящата печка «циганска любов» съм донесъл китарата на брат ми – новичък черен Stagg, какъвто той сигурно никога няма да има.

«Ние много уважаваме Православната църква», казва ми той, когато споделям, че съм православен. «Ходил съм в български протестантски църкви и много често съм слушал пасторите да говорят срещу Православието. Такова нещо при нас няма да чуеш. Много почитаме свещениците». От тези хубави думи ми става терсене. Защото в тях прозира почитта към някой, когото не виждаш често.

В калта на Факултета трудно ще нагазиш, ако си в расо. Епископ в пълно облачение не би се вписал в пейзажа, поне не за дълго. Ламаринените бараки трудничко ще бъдат осветени като православни храмове. Вниманието на групичките от въртящи нарко-алъш-вериш младежи едва ли може да бъде задържано с проповед, която започва с «възлюбени в Господа братя и сестри» и в която се срещат думички като «дивен» и «чутовен».

Сещам се за един познат свещеник, един от броящите се на пръсти свещеници в нашата църква, които са от цигански произход. Мечтата му е да служи на народа си, превел е голяма част от богослужението на цигански. Но се страхува. Не от циганите, а от събратята и началниците си в църквата. «Аз си знам какво ми костваше да ме ръкоположат», беше ми казал веднъж. «Ако открито кажа, че съм циганин и искам да правя мисия сред циганите, моите собствени енориаши ще ме изгонят. Никой българин няма да отиде да се черкува при циганин-свещеник. А това няма да се хареса на владиката...»

Не знам дали този човек е бил прав в страховете си. Ако му е липсвала само смелост, дано Господ да му я даде. Но едва ли ще да е било само до смелост. Двадесет години след началото на прехода са достатъчни за циганите да направят своята си циганска равносметка – проста и безпощадна: при тях отидоха евангелистите. Православните така и не нагазихме калта на Факултета. А в тази кал живеят хора, и Девла (Господ) вика техния табор при Себе си.

С Митко обаче говорим за музика, свирим и пеем заедно; аз му изпявам единствената циганска песен, която знам – руски цигански романс. После той ми изпява една прекрасна своя песен; опитва се да ми я изпее и на български, а на мен ми се иска да му кажа: Митко, обещай ми, че ще пееш само на цигански! “Манга, манга”, извива молитвата си той, а аз си мисля безотговорно: ако Митко стане православен един ден, православната музика никога няма да бъде същата.

Не така...

> “— Разбрах. Врели-некипели.
>
> — Защо врели-некипели?
>
> — Защото е измишльотинки. За деца старша възраст. Напиши роман и го занеси в «Костёр». Накрая пионерът Вася разобличава коварните им интриги и ги побеждава”.
>
> **А. и Б. Стругацки**, *“Милиард години до свършека на света”*, превод Агоп Мелконян

Преди около месец, почти по едно и също време, в интернет се появиха два документа – един стар и мухляв, и един нов и свеж. Първият, подписан от някоя си Е. Аврамова, зав. отдел “Пропаганда и агитация” на ЦК на БКП, датира от 1957, а новият представлява окръжно писмо от Бургаската община (и по-точно Местната комисия за борба с противообществените прояви на малолетни и непълнолетни – МКБППМН) до директорите на бургаските училища и е подписано от секретаря на МКБППМН Десислава Василев и Иван Димитров, инспектор в МВР – Бургас.

И двата документа следва да се четат на фона на патриотична музика (трам-та-рарам, с тъпани и чинели), песните “Ние сме на всеки километър”, “Слънце е нашата партия” и онази част от “Интернационала”, където могъщ хор реве: “Бой последен е този, дружно вси да вървим”. Развени червени знамена, кафяви костюми на райета и вратовръзка тип “волски език” също се препоръчват за засилване автентичността на възпрятието. Ако не разполагате с подобна бутафория, гледайте рекламата “А-а-а, другарю директор! Това е Балкантурист!” – идеята е същата.

Защо, четейки първия документ, непрекъснато получавах дежа-ву-та за втория, и обратно? Откъде тази дълбока хармония на стил, аргументация, патос и конспиративни теории между два толкова отдалечени във времето документа? Наистина ли нищо не се е променило за всичките тези години?

Първоначално се бях заел да изведа паралелите между двата текста – но да ви кажа честно, идеята ми опротивя в движение. Паралелите бяха толкова много и толкова потресаващи, че си дадох сметка – това си е предмет на самостоятелно изследване за човек с по-сериозна лингвистична и историческа подготовка от моята. Затова промених намеренията си и се вгледах само в новия пресен бургаски документ.

Борхес пише, че истинският джентълмен се интересува само от загубени каузи. В случая неблагодарната роля на истински джентълмен се пада незаслужено на моята скромна персона, а загубената кауза е критиката към кристално чистото на пръв поглед желание на бургаската администрация да опази едни хора, да предупреди

други и да пребори трети. А каузата е загубена, защото си давам сметка, че критиката срещу "изобличителите" на сектите неминуемо ще се разтълкува от мнозина като защита на същите тези секти. Жалко, наистина.

Фиаското на общинските служители не е просто фиаско на стила и богословската неграмотност. Въпросът е другаде – документът е преднамерено манипулативен и жалък в неспособността си да изведе и назове истинските проблеми, свързани с тоталитарните култове и сектите.

Така знае дядо, така плаши деца (българска поговорка). Така биха отговорили сигурно и авторите на окръжното писмо – и щяха да са прави, защото единствената цел на подобни писания е да сплашат и без това плашливите и видели какво ли не през последните години родни педагози.

Общинският служител Десислава Василева и полицаят Иван Димитров са сътворили документ, който влиза през парадния вход в съкровищницата на бисерите на българската бюрокрация и плакатна пропаганда.

"Във връзка с предстоящите Великденски празници е установена активизация на всички нетрадиционни за страната ни вероизповедания", пишат тревожно Василева и Димитров през 2008 г.

"В резултат на активната религиозно-църковна дейност много храмове се посещават масово. На големите християнски празници, особено на великденските, през тази година както в София така и в редица други градове, посетителите на църквите образуват цели шествия", пише не по-малко тревожно комунистката Е. Аврамова през 1957 г. Но нека разгледаме облика на новия враг.

Йеховистите

"Мисионерите на църквата (Свидетели на Йехова) са добре облечени български и чужди граждани". Българинът е явно чувствителен към добре облечените, щом изразът "добре облечен бизнесмен" се е превърнал в иронично клише. Тази непоносимост към доброто облекло явно трябва да се взима под внимание за в бъдеще от сектантските проповедници, ако искат да се впишат в нашата неугледна среда. Йеховисти и мормони, един безплатен съвет: ако искате да ви приемат безрезервно, ходете мърляви, рошави и чеснови. Не излизайте на проповед преди да сте погълнали поне една шкембе чорба и преди да сте се уверили пред огледалото, че в мутрата ви не е останал и помен от чистота и стил. Само в такъв вид можете да се надявате на успех сред българското недоверчиво население и да скриете сектантската си същност от бдителните български власти.

"От постъпилите тук оплаквания, мисионерите... призовават към по-скромно облекло, отказ от всички развлекателни дейности на младите хора". Непростимо.

Вместо да щипят голите кълки на бургаските момичета, те им пълнят главите с глупости за приличното облекло. Вместо да се напият и надрусат като нормални млади хора във весела компания, те бръщолевят за въздържанието. В нашата традиционна православна църква такива глупости няма, нали така? Щом не сме чули, значи няма.

В един и същ гневлив кюп полицаят и служителката са изсипали несъвместими и несвързани въпроси – богословски, етически и културни. До напомнянето за характерния за йеховистите отказ от кръвопреливане се мъдри пределно обобщаващото, но стряскащо "отказ от консултация с лекар" и обвинението, че сектата предлага пари за храна и облекло (естествено – гладни и голи, че и мъртви, но "наши" деца са за предпочитане – ако не вярвате, опитайте се да осиновите дете от дом, ако сте чужденец, а детето например е с увреждане).

В идеята, че любовта към Бога трябва да стои над любовта "към себе си" и близките ти, Василева и Димитров виждат "внушение", което води до "депресия, психически разстройства и самоубийства". В случая мога само да се радвам, че двамата не са чели Евангелието или православния катехизис – иначе лошо ми се пише. Дами и господа, скъпи другари инспектори и секретари, моля ви – за "любовта към себе си" се позовавайте на книжките с евтини корици и на изказванията на любимите ви фолк-певици; не ги приписвайте на "традиционната ни православна църква", че бъркате надълбоко и не където трябва.

Мисионерите на сектата "причаквали" учениците на път за вкъщи, "извън оградата на училището", предлагали им книжки и били готови да ги разяснят. Да ви кажа ли какво причаква моята дъщеря, когато излезе от училище? Плакат с голия задник на Азис и друг плакат, където някаква гола жена продава нещо си между два оргазма. При това тия последните причакват детето ми без никакъв опит за разяснение – например, под билборда на Азис не стои общински служител – нито "добре облечен", нито никакъв, който да обяснява на учащите се, че "внушението" на плаката води до депресия и сексуална дезориентация. И още една съществена разлика – с причакващите йеховисти мога да се справя доста по-лесно, отколкото с причакващия ме Азис. Например, като им кажа учтиво: Довиждане. И: Не, благодаря. Гражданите се разотиват доволни по домовете.

Мормоните

И тия, както и йеховистите, лесно могат да бъдат разпознати по "традиционно изрядното си облекло". Внимавайте, граждани – ако решите да излезете на стъргалото в Бургас с "бяла риза и вратовръзка", гледайте да не си спечелите боя някъде – особено ако се движите по двойки, усмихвате се и поздравявате дори непознати (все цитати от писмото). Подходящ външен вид и поведение за нормален български гражданин, според бургаските общинари: всичко друго без сако, риза и

вратовръзка, темерутски поглед и никакви поздрави. И понеже “при проявен интерес мормоните заговарят”, внимавайте – ха сте отвърнали на някой, който ви е попитал нещо, ха сте в кюпа.

Единствената задача на мормоните е “да привличат нови членове, по възможност от средите на младите хора” (Василева и Димитров, 2008 г.). Тази болезнена загриженост за съдбата на младото поколение явно е исконна за милия ни държавен апарат – вижте това: “В последно време се забелязва чувствително увеличение на броя на посетителите в църквите, една значителна част от които са млади хора… Редица свещеници, стремейки се към влияние сред младежите се опитват да внушават на религиозните родители, че единственото място за техните деца е в църквата… Особено внимание отделя духовенството на работата сред младежта, вследствие на което една част от посетителите на църквите са млади хора.” (агитпропчикът Е. Аврамова, 1957 г.).

Единственото смислено нещо в тази част на писмото е напомнянето, че в случай на нарушаване на личните права и свободи, засегнатият може да се оплаче в МВР. Така е, защитата на правата и свободите у нас е малко известна конституционна възможност и е добре честичко да се напомня на гражданството.

Евангелските петдесятни църкви

Ако в частта си за мормоните и йеховистите писмото има отделни попадения в стилистиката на кандидат-студентските бисери, в частта си за евангелистите то просто блести с недподправена, честна и стръвна некомпетентност. Още първото изречение снизходително разрешава в понятието “евангелски петдесятни църкви” да бъдат включени “всички протестантски църкви в страната”. Ами да – спокойно можем да включим “източно-православната църква” в по-общата категория на “източните религии” – нали са все източни? Вее ми, силно ми вее от цялото писмо на тромави задни мисли от рода на “ние сме си (!) православни” (от това “си” винаги са ме побивали тръпки) и “има една сила” – типичната амалгама от клишенца, взети направо от ученически лексикони и тук-таме Паулу Коелю за разкош, в по-усложнените версии на държавническата духовност.

Писмото тук придобива смазващ богословски заряд. Четем: “Тяхната (на протестантите) основна книга също е Библията, но ползват друг превод”. И сякаш това не е достатъчно, за да се погнусим от протестантите, та се налага да ни стреснат съвсем със: “Те издигат в култ единствено личността на Иисус Христос” (е, в оригинала на писмото е “Исус” с едно “И”, според презрения от авторите протестантски превод на Библията, ама кой да ти придиря). Идеята е ясна – ние православните си “издигаме в култ” по-широк кръг персонажи, което е безспорен аргумент за нещо, но не ме питайте за какво точно. От писмото научих с известна изненада, че според Православието св. Богородица притежава “божествени

способности”, както впрочем и всички останали светии. От тази богословска разлика произтичал и страшният грях на евангелистите – пренебрежението им към “празниците от народния календар” и именните дни. Сред народните празници, отхвърлени от евангелистите като “нещо материално” са и Лазаровден, и Баба Марта. Мисля, че ако са имали повечко време за размисъл, авторите със сигурност щяха да продължат този списък с Бабинден, кукерите и триченето на кучета в Странджанско. Но богословският патос явно е бил по-силен от стремежа за систематичност. “Тези хора”, едва сдържат гнева си авторите, “водят по-затворен и ограничен начин на живот, подчинен основно на християнските канони”. Ех, драги сектоборци, ако знаехте как понякога ми се иска и аз да мога да водя живота, срещу който така роптаете...

Представете си, подканят ни авторите, “техните (на протестантите) свещеници са обикновени хора”! “Които им разясняват текстове от Библията”! Ужас! И пълна противоположност на нашите православни свещеници, които – очевидно – нито са обикновени, нито разясняват – чудя се дали изобщо двамата служители са говорили с жив православен свещеник, или така, само отдалече...

Всъщност, не искам да продължавам с този саркастичен прочит на писмото. Срам ме е заради авторите му.

На фона на вихрещите се един след друг скандали, свързани с институционализираните деца в Бургас (само в Дома за деца “Коджакафалията” в рамките на два-три месеца се случиха не едно, а серия произшествия – от сексуалните извращения, показани във филма “Баклава”, през обгореното от игра със запалка и дезодорант дете, оставено без надзор, до пребитото с ритници в главата момиче от същия дом). И за други фонове се сещам – например, че подобна “сводка” се появи точно около не по-малко отвратителните корупционни извращения в МВР и тресящото се от скандали правителство. Защо това “изпадане в стремглавост” (по Радичков), това навличане на меча кожа, криене в сенките и викове “Бау!” посред празниците? Ако толкова са били загрижени общинските служители за духовното здраве на бургаската младеж, защо не се обърнаха към някой от няколкото нарочни центрове и организации, специализиращи именно в превантивна и рехабилитационна работа, свързана с тоталитарните култове? Защо не се обърнаха за съдействие към “традиционната” църква? Ако не друго, поне резила щяха да си спестят – ако се бяха опитали да облекат ненавистта си към различните с минимум грамотни аргументи.

Сектите трябва да бъдат изобличавани, но не защото привържениците им се обличат чисто и не пият с нас мастика в ламаринената кръчма долу пред блока. Борбата с тяхното влияние е интелектуална и преди всичко духовна, а изобличението на лъжливите им учения е апологетична и богословска, а не бюрократична задача. При това задача сериозна и отговорна, изискваща и научна, и духовна подготовка. Но нали у нас всеки, а най-паче държавните мъже и жени,

разбира от всичко (футболът и политиката са сред основните ни компетенции); защо да не прибавим към профила си и сектологията? Колко му е...

Даваш 65 лева, ядеш слънце

Още неотзвучали 333-те Гинесови гайди, съпровождащи лекцията на гуруто Шри Шри Не-знам Кой Си, който онзи ден сподели вижданията си за “Изкуството да живееш” пред очевидно слабите в това изкуство българи, получавам в пощата си покана със следния текст:

> “Имаме огромното удоволствие да ви поканим на първото гостуване на австралийката Jasmuheen – жената, която не се храни с физическа храна от 1993 г. През тези почти 20 години тя получава енергията за физически живот от Слънцето, Земята и Вселената. Начинът за хранене с прана е описан подробно в книгите й. В днешно време определена за феномен, тя обикаля света, за да предаде умението си на хората с главната идея, че всеки човек е способен да го постигне, стига да поиска”.

Не мога да не призная очевидно добрата маркетингова стратегия на слънцеядството за България – при положение, че болшинството българи харчат основната част от доходите си за храна, усвояването на изкуството да живееш без да ядеш със сигурност ще се хареса на мнозина. “Намаляване на зависимостта ни от природните ресурси, чрез увеличаване зависимостта ни от Божествения ресурс”, пише в поканата от Джасмухин, като под Божествен ресурс дамата разбира праната, наричана от нея “Космическа плазма”. Преглъщайки горчиво варварската употреба на думата “плазма”, позната ми от учебниците по физика, се замислям: трябва ли да отминем с пренебрежително мълчание събитието в Парк-хотел Москва в София, за което сигурно доста хора ще платят едни 65 лева с усещането, че правят добра инвестиция (даваш 65 лв, ама след това не харчиш пари за храна… ами, цял живот)?

Това с целия живот има нужда от малко (и за съжаление, мрачно) уточнение. Оказва се, че сред последователите на светлоядната австралийка (истинското й име е Елън Грийв) има немалко смъртни случаи като пряко следствие на съветите, получени на въпросните семинари. 49-годишната шотландка Верити Лин, 31-годишният учител от Мюнхен Тимо Деген, австралийката Лани Морис са само част от смъртните случаи, пряко свързани със слънцеядството и конкретно с проповедите на Джасмухин. Последният нашумял случай е от Швейцария в края на април тази година – там жена почина, след като се опита да следва примера на гуру-слънцеядец, за когото гледала документален филм. И ако тези случаи ви се виждат далечни, само преди дни в Сливен почина 32-годишната Катя Симеонова, практикуваща въпросните, да си го кажем направо, налудни идеи.

Апелирането към здравия разум обикновено не помага спрямо фанатизираните и хипнотизираните от гуруто си индивиди; един бегъл поглед към устройството на човешката анатомия, чиято храносмилателна система определено не е построена на

принципа на фотоклетките – също. В такива драстични случаи на организирано склоняване към самоубийство по смисъла на нашия Наказателен кодекс (макар и осъществявано в залите на скъпи хотели срещу заплащане) е редно може би да се помисли за известна (мека и уважителна, но решителна) намеса на държавния репресивен апарат в лицето на прокуратурата.

Ню Ейдж идеите могат да бъдат понякога упойващо красиви, понякога налудничави, оказва се обаче – и смъртоносни. Но не за гурутата, които ги проповядват, не.

Опитите на различни медии и организации да предотвратят доброволната гладна смърт на последователите на Джасмухин обикновено са се разполагали все в тази сфера – здрав разум и научен експеримент. И независимо от еднозначните си резултати и изводи, и досега се намират хора, готови да застанат срещу слънцето с отворена уста – буквално.

През 1999 г. австралийската телевизионна програма “60 минути” кани Джасмухин да демонстрира способностите си пред камера. Само след 48 часа наблюдаващия тв-експеримента лекар констатира, че слънцеядката развива остра дехидратация, стрес и високо кръвно налягане. Според Джасмухин, симптомите били резултат от замърсения въздух в стаята, където се провеждал експериментът. На третия ден шоуто се преместило в планината, където австралийката заявила, че се чувства чудесно и можела да живее щастливо завинаги. След 4 дни обаче отслабнала с 6 кг, речта й се забавила и зениците й се разширили. Лекарят констатирал 10-11% дехидратация и удвоен пулс и предупредил за опасност от бъбречна недостатъчност. Въпреки твърденията на Джасмухин, че се чувствала добре, общото й физическо състояние бързо се влошавало и лекарят д-р Берис Уинк предупредил за възможен летален изход. Филмовият екип се видял принуден да прекрати експеримента, до голяма степен заради опасения от евентуален съдебен процес срещу телевизията, ако Джасмухин умре в ефир. В края на експеримента наблюдаващият лекар, който е и председател на клона на Австралийската медицинска асоциация в Куинсланд, заявява:

> “За съжаление, някои хора й вярват. Сигурен съм, че са съвсем малко, но все пак смятам, че е твърде безотговорно да се опитваш да окуражаваш другите да правят неща, които са толкова опасни за здравето”.

Австралийката твърди, че има хиляди последователи (движението се нарича breatharianism, от “to breathe”, дишам), основно в Германия, но никъде не е бил регистриран реален случай някой от тях да е преживял дълго време без храна.

През 2000 г. Джасмухин получава за една от книгите си т. нар. Иг Нобелова награда (пародия на Нобеловата награда, връчвана “за открития, които не могат или не бива да бъдат възпроизвеждани” и “на авторите на най-нелепите паранормални и

псевдонаучни безсмислици”). С подобна “стойност” е и наградата “Огъната лъжица”, връчена на Джасмухин от организацията “Австралийски скептици”.

През 2005 г. фондацията Джеймс Ранди обявява награда от 1 милион щатски долара за Джасмухин, ако последната докаже претенциите си, че живее без храна. До този момент Джасмухин не е отговорила на предизвикателството.

Тя твърди, че получава знанията си от Свети Жермен, полу-митична фигура от пантеона на теософите. Според нея, собствената й ДНК била еволюирала и от 2 вече имала 12 вериги, “за да абсорбира повече водород”. Когато й предлагат 30 000 долара за да докаже твърдението си с кръвна проба, тя отказва с аргумента, че “не разбирала връзката”.

Тази именно светла във всяко едно отношение личност ще ни посети на 29 май. Безсребърничеството на слънцеядката е впечатляващо (отказва много пари накуп, предлагани й само срещу елементарна кръвна проба), но очевидно това безсребърничество остава на заден план, когато трябва да се организират платени семинари. В мрачната, необхванатата от ценностите на слънцеядството България.

Първата вечер на събирането е посветено на следната цел (от поканата): “да се осигури нужната енергия за целодневния семинар на следващия ден”. Не знам каква слънчева енергия ще събират вечерта родните слънцеяди и светловкусници, но им пожелавам поне да не вали.

И едно напомняне във вид на древна окултна българска поговорка, достигнала до нас от дълбините на езотеричните ни предци: “Таман научих магарето да не яде и то взе, че умря”.

***

Използвани материали:

http://en.wikipedia.org/wiki/Inedia

http://en.wikipedia.org/wiki/Jasmuheen

http://www.nydailynews.com/life-style/health/swiss-women-dies-giving-water-food-thought-live-sunlight-article-1.1067359

http://plovdivweek.com/Balgariya/pochina-jena–yala-slance-4-godini_09052012

Bulgaria: Stupidity to Share

(По повод логото на “Бранд България” с надпис “A Discovery to Share”)

Стилизираният тиган с яйцето на око в средата, обрамчено с парченца червени чушки и зелени краставици разбираемо се превърна в повод за напълно заслужено глумене с дизайнерския фарс, наречен “Бранд България”, за който българският данъкоплатец плати над един милион. Шаренията обаче, оказа се, си имала и “творческа обосновка” във вид на концептуален кратък текст, който привлече вниманието ми във Фейсбук. Прочитайки “обосновката”, човек започва да разбира картинката на тигана с яйцето – и обратното. Защото графичната безвкусица никога не идва сама – обикновено тя върви под ръка с различни други безвкусици.

Нашата държава много обича да плаща за подобни неща. Спомнете си налудничавите суми, дадени за откриване на профил в Twitter на някаква държавна институция. Най-вероятно и за онзи масраф някой е написал убедително звучаща “обосновка”, способна да хване дикиш единствено в недрата на изключително семпло организиран, но разпореждащ се с крупни суми бюрократски мозък – есенцията и двигателя на родната администрация, несменяемият “втори ешелон” на всяко управление.

Нека се зачетем в този забележителен текст, целящ – и очевидно успяващ – да помогне на администратор от вогонски тип да вземе своето управленско и финансово решение.

Творческа обосновка

> Започнахме с ритуалната погача и слънцето. В България ние посрещаме важните гости с погача, сол и мед. Това е ритуал от вечни времена, практикуван на нашите земи. Споделянето на хляба с госта е в сърцето и душата на всеки българин.

“Защо сте започнали изобщо” е първият въпрос, който спонтанно ми се иска да задам на авторите. Но го преглъщам и продължавам по-овладяно: защо започнахте именно с ритуалната погача и слънцето? Аа, вие сте си го казали в следващия ред: защото така “посрещаме важните гости” у нас. Ясно. А как посрещаме неважните? Текстът мълчи. Истината е, че важните гости у нас ние посрещаме (ама наистина, не според етнографските книги) с различни печени меса. Също така с предястия, салати и др. За пиенето дори не ми се отваря дума. Също така не ми се отваря дума за израза “ритуал от ВЕЧНИ времена, практикуван НА нашите земи”. От такива

изречения боли, наистина. Но няма как да ви обясня тази болка, уважаеми обосноваващи се творци. “Споделянето на хляба с госта е в сърцето и душата на всеки българин.” – така е. Другите народи, разбира се, посрещат гостите си с ритници и си ядат хляба скришом. Трябвало е нещо да се допълни и за любимата ми (как сте я пропуснали?! тц, тц…) “традиционна любов на българина към децата си” – по подобни причини (останалите народи, както знаем, обичат да мъчат децата си, като ги бодат със специални игли).

> В центъра на всяко лого ние поставихме слънцето, така както е било видяно от праисторическите ни предшественици – голям кръгъл предмет, вечно движещ се по небосклона.

Праисторически, праисторически… колко да са праисторически? Праисторически в смисъл на неандерталци? Или още по-назад? Много ми допада и прозрението за уникалното само за нас българите праисторическо възпрятие на слънцето – “голям кръгъл предмет, вечно движещ се по небосклона”. По аналогия, най-вероятно праисторическото виждане за въздуха сигурно е “нещо невидимо, което вдишваш и издишваш”, за огъня – “странна червеникава или жълтеникава субстанция, съпроводена с усещане за топлина”. Какво нещо е мъдростта на вековете! Особено българската, разбира се.

> Около слънцето, символ на безкрайността, поставихме всички пейзажи и предмети които огрява българското слънце – планините, плажовете с чадърите, розите и зелените листа, минералните води и морето.

Големият кръгъл предмет (слънцето) наистина огрява доста неща, но опитът всички те да бъдат изчерпателно включени в логото (“ВСИЧКИ пейзажи и предмети”) ми се струва прекалено амбициозен. Свеждането им до планини, чадъри, рози, зелени листа, минерална вода (не знам как се изобразява точно минералната вода, но пък не съм дизайнер, в края на краищата) е разбира се въпрос на това какво творецът е намерил за най-представително за България.

> От фреските на Кольо Фичето до цвета на небето, от плодовете на Майстора до народните носии, от новите софийски небостъргачи до съвременните спа центрове, ние избрахме смесица от модерни и вечни цветове.

Софийските небостъргачи съм ги пропуснал явно. Както тях самите, така и характерните им цветове (не знам дали модерни или вечни). Между другото, Кольо Фичето не беше ли строител? Фрески очакваме от иконописец, не от (макар и прекрасен) дюлгерин.

> Резултатът е: Една динамична кръгла форма, с интригуващи елементи и очароващата наивност на автентично чуство на радост.

(бел. авт.: автентичният правопис е спазен. Именно “чуство”).

Елементите наистина интригуват, но не в добрия смисъл. Наивността също е налице, но тя не очарова, а напряга – особено като се сети човек колко ни е струвала във вид на пари. Чувството на радост е автентично и не го оспорвам, но са го изпитали най-вероятно единствено авторите на “бранда”, получавайки хонорарите си. Честито.

Защо няма да посетя изложбата “Човешкото тяло – разкрито и реално”

(Една не толкова фанатична причина)

В София предстои откриването на изложба под надслов “Човешкото тяло – разкрито и реално”, организирана от фирмата Интерконтакт. Собственик на изложбата е американската компания Premier Exhibitions. Изложбата се състои от трупове на китайци, обработени по специална технология. Целта на изложбата, според организаторите, е научно-познавателна и пропагандираща здравословен начин на живот.

Понеже си позволих да използвам думата “трупове” в публикация по темата, бях надлежно обвинен в религиозен фанатизъм от анонимен автор в популярен новинарски сайт – макар възмущението ми от изложбата в тази конкретна публикация да беше далеч от религиозната риторика. В последвалия хаос от реакции ми направи впечатление един повтарящ се мотив – твърдението, че телата, представени в изложбата, са били завещани приживе от “собствениците” си.

Тази заблуда срещнах в множество коментари под новината за изложбата. Самият сайт на организаторите свенливо мълчи по въпроса за произхода на “експонатите” си. Много хора обаче искрено вярват, че телата са били завещани. Недоразумението най-вероятно идва от официалната информация за практически идентичните изложби на германеца Гюнтер фон Хагенс, които обаче нямат нищо общо с организацията на изложбите, провеждани в България.

Преди да се запознаем с изобилния материал от световната преса по темата, ми се ще да направя едно важно уточнение. Завещанието само по себе си не валидира излагането на пластинирани трупове по никакъв начин. Ако някой, в патологично-артистичен ступор, напише и завери пред нотариус завещание, според което би желал след смъртта му тялото да бъде окачено на ченгел пред Народното събрание и поръсено с пудра захар във вид на произведение на модерното изкуство, от това няма да произтекат никакви правни последици. Дори и ако въпросното тяло бъде надлежно пластинирано преди инсталацията си пред Парламента. И това е така поради факта, че едностранното волеизявление (каквото е завещанието) не може да противоречи на законите и добрите нрави.

Но нека се върнем към темата за произхода на труповете, които скоро ще бъдат изложени на третия етаж на ЦУМ.

Фон Хагенс (сравняван често в европейската преса с нацисткия д-р Менгеле) започва изложбите си също с трупове с неясен и съмнителен произход, внесени от страни като Киргистан и Китай. По-късно в Германия той учредява Институт по

пластинация и програма за доброволно даряване на тела от донори, в която вече са “постъпили” повече от 500 трупа, 90% от които на германци.

Изложбата в ЦУМ обаче се организира не от института на Фон Хагенс, а от американската компания Premier Exhibitions със седалище в Атланта, Джорджия. Първата изложба с пластинирани тела американците откриват през 2005 г. в Тампа, Флорида, въпреки забраната на щатския Анатомичен Борд. От 2005 г. вестник Ню Йорк Таймс и телевизия ABC излизат с множество публикации и телевизионни материали, разкриващи съществуването на черен пазар на трупове и части от трупове от Китай, откъдето Premier Exhibitions доставя мъртъвците. Китайският произход на телата е посочен изрично от организаторите и на българската излжоба в интервю за в-к Труд от 18 април 2013, където се казва, че труповете са “на азиатци, дарени за научни и образователни цели на акредитирани медицински университети в Народна република Китай.”

Схемата за производство на пластинирани трупове обаче не е толкова проста. В официалните изявления на организаторите се пропуска да се уточни нещо много важно – кой всъщност е дарил труповете на въпросните университети. Човек би си помислил, че самите китайци свободно са дарили телата си, по подобие на практиката в Германия. Но това далеч не е така.

В статията “Китай произвежда мумифицирани тела за изложби” на Дейвид Барбоза в Ню Йорк Таймс от 2006 се разкрива ужасяващата реалност зад шоуто на Premier Exhibitions. Журналистическото разследване показва (включително със снимков материал) поточни линии със стотици работници в град Далян, Китай, които обработват трупове на свои съотечественци за нуждите на международния пазар на пластинирани тела. Най-малко 10 други фабрики в Китай работят за същия този пазар – “в една страна с минимален правителствен контрол, евтина работна ръка и лесен достъп до трупове и органи” и “с репутация на процъфтяваща нелегална търговия” с тези “продукти”. Барбоза пише още: “Музеите, които провеждат изложбите внезапно “забравят” откъде са доставили телата, полицейски служители редовно променят версиите за това какво са направили с труповете и дори университети потвърждават, а после отричат за съществуването на лаборатории за консервация на човешки тела на територията на техните кампуси”. Дори китайското правителство излиза със съобщения за разкрити нови нелегални фирми за пластиниране, финансирани от “чужденци”, като скандалите го принуждават да приеме и мерки за ограничаването на купуването и продажбата на човешки тела, освен за научни изследвания – разпоредба, която обаче засяга слабо вече съществуващите фабрики. В една от най-корумпираните държави, където този бизнес вече достига нива от стотици милиони долари, изгледите за някакво реално затягане на режима са повече от съмнителни.

Първият договор за “редовна доставка” на трупове на Premier Exhibitions от Китай е в размер на 25 милиона долара. Официалната версия за произхода: “непотърсени тела на китайци, които полицията е дарила на медицински университети”. Активно се отрича другата (твърде вероятна) версия – че става въпрос за трупове на екзекутирани затворници. Говорителят на Медицинския университет в Далян Мен Цянзу, основен доставчик на американската фирма, честно заявява: “Не знам откъде идват труповете”. Посредникът в доставките, д-р Суи Хонгзин, бивш партньор и на германеца Фон Хагенс, отказва да бъде интервюиран.

Бивш участник в черния пазар на трупове в Китай предоставя на ABC News снимки от фабриката в Далян и разказва за участието си в бизнеса и продажбата на екзекутирани затворници.

Публикациите на NYT и ABC не остават без последствия. През 2008 г. американският Конгрес и Главният прокурор на Ню Йорк започват разследване, довело до оставката на изпълнителния директор на Premier Exhibitions Арни Гелър, който заявява, че е потресен от разкритията за възможния произход на труповете. След съдебно споразумение фирмата се задължава да постави в рекламните си материали на интернет страницата си уточняващ текст, според който тя “разчита единствено на версията на китайските си партньори” за произхода на телата и “не може да гарантира чрез независим източник”, че труповете не принадлежат на екзекутирани затворници. Показателно е, че известният китайски защитник на човешките права Хари У и базираната в САЩ правозащитна организация “Човешките права в Китай” протестират срещу изложбите именно на тези основания. (Виж интервю с Хари У)

Споровете и съдебните разследвания обаче не успяват да преустановят навсякъде показването на одраните и “манипулирани” човешки трупове. Нещо повече, Premier Exhibitions се възползва от обществената реакция, за да рекламира допълнително шоуто си – например в сайта на изложбата за Лас Вегас рекламният слоган ефектно гласи: “Забранена. Освен в Лас Вегас”.

Много авторитетни интелектуалци в Америка се обявяват срещу изложбите на Premier Exhibitions. Координаторът по научно образование на Научния музей Карнеги подава демонстративно оставката си след гостуването на изложбата в музея, позовавайки се на религиозните си убеждения, спорния произход на труповете и принципната неприемливост да бъдат излагани публично човешки останки. Професорът по биоетика в Университета в Пенсилвания Анита Алън заявява, че харченето на пари, за да бъдат “зяпани” човешки останки повдига сериозни притеснения. Томас Хибс от Университета Бейлър сравнява излагането на трупове с порнография, защото в изложбите човекът е сведен до “манипулирани телесни части, лишени от по-висша стойност”.

Една от най-преследваните религиозни общности в Китай, Фалун Гонг, наскоро излезе със собствено разследване и доклад, получил международна известност, в които директно обвини компанията Dalian Hongfeng (една от основните фабрики за пластинация в Далян) в използването на трупове на екзекутирани членове на религиозната общност. В доклада се цитира признанието на заместник-директора на фирмата Уанг Хонгчун (Wang Hongchun), че техните пластинирани човешки екземпляри включват и трупове от практикуващи Фалун Гонг, преследвана от Китайската комунистическа партия медитативна практика. Авторите на доклада, Световната организация за разследване преследването на Фалун Гонг (WOIPFG) публикуват и друго доказателство – запис на заместник-кмета и бивш шеф на бюрото по сигурността в Далиан, Сун Гуангтян (Sun Guangtian). В него Сун потвърждава, че Бо Шилай и съпругата му Гу Кайлай са участвали в продажбата на трупове на практикуващи Фалун Гонг.

***

В този текст се опитах да очертая една от основните причини, поради които намирам изложбата "Човешкото тяло – разкрито и реално" за недопустима за показване в София – произходът на "експонатите". Други причини (естетически, морални и такива, свързани с християнската ми вяра) съм описал подробно в статията си "Пластинатора и нашият лабиринт", писана през 2005 г. С християнската обосновка на проблема мога да се обърна единствено към хора, които споделят вярата ми. Но смятам, че освен тях погнуса, отвращение и дълбоко неприемане на подобно отношение към човешките останки споделят и невярващи, но мислещи хора. Този текст е най-вече за тях.

От разглеждането на темата за произхода на пластинираните трупове в ЦУМ произтичат няколко важни (и напълно нерелигиозни) въпроса:

1. Кои български държавни и общински институции са разрешили провеждането на изложбата?

2. Как това разрешение се съотнася с разпоредбите на Закона за здравето?

3. Ако организаторите са твърдели, че труповете са били завещани за медицински цели, представили ли са пред българските власти копия или оригинали на въпросните завещания за всеки отделен труп и каква правна стойност би имало подобно завещание според българското законодателство?

4. Било ли е потърсено становище на Държавната агенция за закрила на детето във връзка с психологическото въздействие на изложбата върху детската психика? (Напомням, че децата ще могат да гледат изложбата безплатно).

5. Потърсени ли са становища на български правозащитни организации относно произхода на телата във връзка с (изобилната) информация в наши и чуждестранни медии, доклади на международни правозащитни организации и съдебни

разследвания в различни страни по повод съмненията за използване на тела на екзекутирани (политически и други) китайски затворници?

За горящите складове

Винаги е тъжно, когато нещо, създадено от човека, гори. Когато разберем, че е било умишлено подпалено, тъгата се оцветява допълнително и с гняв. В повечето случаи – ирационален. У нас се палят гори (за прочистване на терени за получаване на евросубсидии), коли (за сплашване) и стари сгради – за преодоляване на статута на паметници на културата и отваряне на възможност за застрояване или продажба на терена, както в случая с тютюневите складове в Пловдив.

Обществената реакция е предизвестена, както е предизвестена нейната мимолетност и пълното й безплодие. Истеричното търсене на "виновен" обикновено е форма на проекция на колективна вина, мисля. Или на колективна безотговорност.

Много лесно забравяме, че бизнесът се движи не от високохуманни цели, а от праволинейния стремеж към печалба. Всеки бизнес – от чичкото, който продава гевреци на ъгъла, та до международните корпорации. Частният капитал следва своя собствена траектория и държавата може да се намесва в тази траектория в полза на обществения интерес единствено ако успее да създаде условия двата интереса (частния и обществения) някак да съвпаднат.

Простата забрана да се разрушават паметници на културата, които са частна собственост, може да доведе единствено до подпалвачество.

Простата забрана е форма на абдикация, показател за липса на въображение, примитивна глупост и абсолютно неефективен инструмент за защита на обществения интерес. Нашата държава последователно е показала точно такъв подход. И резултатите не бива да ни изненадват.

(Айн Ранд в "Атлас изправи рамене" описва един такъв пожар – т. нар. Wyatt's Torch. Изобщо, паралелите между Д. Димовата "Никотиана" и романа на Ранд си заслужава да се изследват).

Спомням си, когато преди 20 години бях в Щатите, бях силно впечатлен от начина, по който бяха реновирани стари индустриални сгради (тухлени фабрики и складове от началото на миналия век) в обществени (библиотеки, културни центрове) и частни (condominium, луксозни жилищни кооперации – потърсете в Гугъл изображения с ключови думи renovated factory apartments, за да придобиете представа). След като се върнах в България, гледах на такива сгради със съвсем други очи – представях си какви невероятни неща могат да се направят с тях. Но годините минаваха и повечето такива сгради у нас бяха разрушени. Не се сещам за нито един пример (може би с изключение на Централната минерална баня в София), където колективният ни инстинкт непременно да съборим нещо старо, за да построим нещо ново, да е бил преодолян успешно.

Опазването на подобни сгради в българските условия е възможно единствено, ако: 1) те са държавна/общинска собственост; 2) има политическа воля, граничеща с героизъм, за тяхното опазване; 3) държавата/общината има излишни пари; 4) съществува реалистична идея/проект за ползването им след реновацията; 5) общественото мнение е информирано, мотивирано и готово да приеме бюджетен разход за такава кауза, в ущърб на пенсии, социални помощи, здравеопазване и образование. Едновременното наличие на тези 5 фактора е вероятност от нищожен порядък.

Погледнете сега към този проблем от гледната точка на частния собственик на паметник на културата (получен по наследство, чрез покупка, далавера – няма значение). Абстрахирайте се от образите на коварния бизнесмен и тъпата мутра, която иска непременно да съсипе хубавата стара сграда и да вдигне мол. Представете си, че собственик е безлично акционерно дружество. Което си има своите акционери. Които се вълнуват от цената на акциите си. За тях културната съборетина е просто актив на дружеството, което, ако не носи печалба, бавно и сигурно се превръща в пасив. Направете още една крачка – представете си, че вие сте такъв акционер – че сте вложили свои пари и очаквате капиталът и дейността на дружеството да ви носят печалба, а не имидж на културтрегер. Общото събрание на акционерите е органът, който притиска мениджмънта да максимизира печалбата – затова на мениджмънта му се плаща. И съответно, този мениджмънт се сменя, когато не си върши работата.

Как бихте гласували, ако мениджмънтът (в лицето на изпълнителния директор на дружеството) ви представи следната картина:

1. Имотът Х (паметник на културата) е актив на дружеството от 20 години, придобит чрез покупко-продажба.

2. Пазарната стойност на терена се е увеличила няколко пъти през този период.

3. Сградите са със статут, който не позволява архитектурни промени.

4. Привеждането на сградите в състояние, което да позволява каквато и да било употреба, би струвало повече от цената на имота.

5. Хипотетичната употреба на сградите като частен културен проект (конферентен център, зали, галерии и т.н.) не издържа какъвто и да било бизнес-анализ откъм устойчивост, защото и в най-богатите страни културата се дотира, а тук става въпрос за България. За да бъде един културен проект печеливш, са необходими много фактори (от платежоспособност на населението до абсолютно сигурна държавна подкрепа), които при нас напълно липсват.

Всяко акционерно дружество, притежаващо подобен имот, би било изправено пред избор – да третира актива си просто като абстрактен актив (тоест, такъв, който просто притежава, но той не му носи реални печалби) или да предприеме действия,

с които да си осигури такива – било чрез продажба и реализация на пазарната цена (с което съдбата на имота се прехвърля на следващия собственик) или чрез инвестиции, които да донесат печалба. В последния случай инвестицията би наложила преодоляването на статута на защитен обект.

Как бихте гласували вие, акционерът, ако перспективите пред една високохуманна, културно-ориентирана инвестиция (примерно, обществена библиотека или художествена галерия) биха означавали чисто и просто финансова загуба за вас – защото именно това би означавало "опазването и съхраняването"?

Горящите складове са бодящият сиромахомилските ни комплекси връх на един айсберг, чиито скрити, нелицеприятни пластове, касаят реалности, далеч по-сериозни и важни от склонните да градят молове мутри. Моловете никнат там, където населението е склонно да се освобождава от доходите си именно чрез молове. Ако населението беше склонно да дава парите си за опера и балет, щяха да никнат оперни и балетни зали.

Ако искате да запазите стара сграда, защото е красива, направете така, че собственикът й да има пряк финансов интерес да я запази. Разпоредбата "не пипай" може да ви осигури само туба бензин и клечка кибрит – рано или късно. Създайте стимул (incentive) за културна инвестиция – осигурете пари (активен стимул) или освободете от данъци (пасивен стимул) този, който очаквате да опазва и съхранява.

Проблемът не е, че законът не е достатъчно строг. Проблемът е, че не е интелигентно направен. И дефицитът на тази интелигентност започва от нас – докато разсъждаваме в категориите на лошата държава, алчния бизнес и клетото културно наследство.

Преди да пламнат онези складове, обществото ни е имало десетилетия, в които да се формира някаква визия за бъдещето им. Десетилетия на несъстояли се разговори, мобилизация на интелектуален обществен ресурс, преговори, предложения, политически натиск, лобиране, търсене на пари, създаване на работещи коалиции от заинтересовани… Нищо от това не се е случило. И да, логично, рушащите се сгради лумват и изгарят, за да освободят място на нещо друго – на нещо, единствено възможно при тези условия.

Общественият интерес е празен звук, ако зад него няма много други неща. Например – механизми за взаимодействие (от натиск до пазарлък) между stakeholder-ите (държава, бизнес, гражданско общество, културни институции); закони, които се занимават повече с балансиране на интереси, отколкото със забрани и общи приказки за "опазване и съхраняване"; обществена среда, в която една платежоспособна средна класа показва признаци на търсене на нещо друго, освен на молове (например – апетит към нетрадиционни жилища в реновирани бивши фабрики, склонност да плаща висока цена за потребление на културен продукт и т.н.).

Докато не се случат тези неща, други неща и обекти ще горят. Не поради зла воля, а поради интерес. Който всеки възприема като мръсна дума, когато не е неговият собствен.

Писмо до ритнатото от наш сънародник момиче в Берлинското метро

Скъпо непознато момиче, Liebe Frau (или Fräulein), така и не научих името ти, но нека първо да ти пожелая рамото ти да зарасне бързо. Уви, не мога да ти пожелая да забравиш случката - нито бързо, нито бавно - защото тези неща оставят следи за цял живот.

Може би за първи път в живота си си се почувствала като парцал - парче месо, върху което някой е упражнил силата на ритника си без никакви скрупули, без умисъл и планиране - просто така, спонтанно, както се рита празна консервна кутия. Ритнали са те, както се рита неодушевен предмет - заради чистото удоволствие да видят траекторията на нещо, което се срива по стълбите.

Сигурно си потресена повече от сблъсъка с тази безсмислена жестокост, отколкото от физическата болка и унижението. Сигурно се питаш: какъв е този човек? Какви са тези хора? Откъде идват? Как живеят там ПО ТОЗИ НАЧИН? Възможно ли е изобщо?

Моите сънародници също побързаха да излеят потреса си от случката. Снимката на младия мъж, който те е ритнал, обиколи нашите медии, но масовите реакции бяха много повече насочени срещу него; никъде не видях някой да се опита да види случката през твоите очи. Затова пиша това писмо, което сигурно няма да стигне до теб. Но имам нужда да го напиша. Заради себе си. Заради нас, всички нас от родината на Светослав.

Тук, в България, общият тон на реакциите е този: “Това не е българин. Това е циганин”. “Този Светослав не е като другите Светослави, другите са (сме) добри” - все в този дух.

Но нека ти разкажа една случка от собствен опит. Преди години попаднах на мястото на автомобилна катастрофа близо до София, може би минути след като някаква кола беше излетяла от пътя и се беше обърнала в канавката. Гумите на колата още се въртяха. Видях я и набих спирачки, после слязох от моята кола и изтичах до катастрофиралата. Двама мъже бяха излетели през предното стъкло и лежаха на няколко метра от обърнатата кола. Бяха в тежко състояние, потрошени и окървавени, но бяха в съзнание. Докато звънях на “Бърза помощ” спряха и други коли и няколко души дойдоха да видят какво става. Един от тях, млад мъж, при това добре облечен, се приближи до ранените и каза: “Ама тия миришат на алкохол!” - и докато разбера какво става, ритна единия от тях. В главата. И го напсува. Него, може би умиращия. В последните си може би минути, преди смъртта си, един ранен човек отнесе ритник от свой ближен, дошъл “да помогне”.

Да, тук се ритаме с повод и без повод - предимно без повод. Ритаме се с крака, с думи, с действия. Обичаме да ритаме беззащитни и паднали. Насилието спрямо жени, деца и старци е ежедневие. Боят започва още в родилното отделение - тук, при нас, камери записват не само насилие на улиците, а и в родилните домове. Ако можеш да си представиш... Аз не мога, нищо, че живея в тази страна.

Цялата ни обществена система всъщност е построена върху насилието - пряко или непряко, стихийно или организирано в благообразни институции. Човешката личност при нас не значи нищо, животът няма никаква стойност, ближният е боксова круша, когато ни отнеме място за паркиране; удряме го с колите си, когато е пешеходец, бием го, ако ни направи забележка; бием го и без да ни направи забележка. При нас убиват не заради каузи - криви или прави, а просто така.

При нас доскоро убиваха деца - систематично и организирано. Преди България да стане член на Европейския съюз, децата с увреждания бяха натиквани в институции с облика и с целите на концентрационни лагери - места, където неудобните и различните да угасват бавно и мъчително под грижите на държавата. Никой не ни беше виновен за Могилино тогава - системата си беше изцяло организирана от нас. И тази система е само една от многото системи. И почти всички - от здравеопазване, през образование, "социална помощ" и т.н. - имат едно и също отношение към човека. Същото отношение, което си получила на стълбите на метрото в Берлин. Това, което си почувствала като отношение в рамките на тези отвратителни няколко секунди, ние тук го живеем.

В този смисъл, си извадила голям късмет - отървала си се с душевна травма и счупено рамо. Можеше да е по-лошо. Тук при нас обикновено е по-лошото.

Това е. Оздравявай. Извинявай. Прости, ако можеш. Спомни си онова "Те не знаят какво вършат". Макар че знаем, всъщност - и това е най-страшното.

В орбитата на лековерието: Алекс Орбито

От няколко месеца едно име – Алекс Орбито – шества из родните сайтове и телевизионни студиа, предава се от уста на уста и образува възбудени завихряния в средите на българската духовност – онази от популярните предавания за необяснимото, невероятното, мистичното и възвишеното.

Медийният кинжал на въпросната духовност, списание "Осем", произведе и представи на предварително добре обработената си публика пълнометражен документален филм с елементи на разсъждение – "Човек на вярата", чиято премиера беше на 9 юли тази година в Зала 1 на НДК. За подгряване на премиерата бяха разпространени видео-обръщения на известни българи (предимно от областта на културата, журналистиката и новата мистика), които вдъхновено повтаряха пред камера еднотипни послания – а именно, че въпросният "човек на вярата" е жив светец; че здравето и болестите са въпрос на вяра; че да отворим сетивата си; изобщо – че совите не са това, което са.

За промоцията на посещението на лечителя Алекс Орбито (човекът на вярата) бяха ангажирани всички възможни кръгове извън това, което обикновено се разбира под "лечение" и "вяра" – тоест, всичко извън класическата медицина и традиционната вяра. За сметка на това маркетингът беше поверен на разпознаваеми личности като диригента Йордан Камджалов [1] (активен член на дъновистката общност), Галина Герасимова [2] (от ръководството на същата тази общност), Розмари Де Мео [3] (организаторка на курсове за обредно наричане и магии за деца), певицата Диана Дафова и др. Отсъствието от тази група на звезди като Наталия Кобилкина (основателка на академията "Щастлива жена") си обяснявам единствено с тясната специализация на Кобилкина в областта на женската сексуалност, а на ютубърката Цеци Стоянова – с принципното й схващане, че всякакво лечение извън клизмите и пиявиците е бошлаф работа.

Така или иначе, организаторите на посещението на Алекс Орбито в България успяха да свържат филипинския лечител в щастливо единство с идеите на Бялото братство (снимки на Орбито на фона на дъновистка паневритмия в Рила [4]) – медиен ход, прицелен точно в центъра на хаотичното брауново движение от идеи и представи в главата на пост-модерния, склонен към тайни и загадки българин. Не знам дали поради липса на време, или заради лятната отпуска на Светия Синод, тандемът "списание Осем – Бялото братство" е пропуснало да си осигури официално становище на Църквата против своя гост Алекс Орбито – обикновено острата реакция на Синода в такива случаи осигурява допълнително медийно покритие. Надявам се при следващите гостувания на лечителя този PR-пропуск да бъде поправен.

Кой е Алекс Орбито?

Роденият през 1940 г. Орбито е филипинец. Официалната му биография, изобилстваща с класически за жанра елементи (бедно семейство, просветление след удар от гръм, първоначално нежелание да се отдаде на призванието си и т.н.) се вписва в един специфичен контекст – възникването на традицията на т. нар. psychic healers (екстрасенси-лечители) и psychic surgeons (екстрасенси-хирурзи) в Бразилия и Филипините през 50-те и 60-те години на миналия век. Същината на техните методи се заключава в това да създадат илюзия в пациента, че извършват хирургична интервенция (обикновено с голи ръце) и че отстраняват увредени органи и тъкани, като при тези действия не остават видими следи и белези върху тялото [5].

Алекс Орбито е може би най-успешният представител на това течение, успял да превърне дейността си в многомилионен международен бизнес.

Първите свидетелства за подобни процедури датират от 40-те години на 20-ти век, когато филипинците Елеутерио Терте и Тони Агпаоа започват да обучават свои ученици. Първоначално практиката им е свързана с Християнския спиритистки съюз на Филипините – окултна ню-ейдж група. От самото начало лечителите използват активно телевизията и изобщо визуалните медии, за да рекламират дейността си. Сред бедното население на Бразилия и Филипините, което няма възможност да плати за скъпоструващи операции, комбинацията от вяра в духове, илюзията за истинска операция и плацебо-ефектът се оказва златна мина.

В края на 50-те филипинските лечители попадат в полезрението на американските медии. Следващите две десетилетия са доста плодотворни за "филипинското чудо" на американска почва – това са годините на Виетнамската война, началото на хипи-движението и свързаното с него движение "Ню Ейдж" (Нова епоха), в което избуяват всички възможни видове псевдонаучни и окултни течения. Не е случайно, че една от най-влиятелните поддръжнички на Новата епоха, писателката Шърли Маклейн, отделя специално внимание на Алекс Орбито и неговите методи в книгите си.

На този фон се появяват и местни адепти на филипинските лечители. През 70-те години нашумява дейността на Уилиърд Фулър – "екстрасенс-зъболекар", за който се твърди, че предизвиква спонтанна поява на зъбни пломби, че превръща по чудодеен начин сребърни пломби в златни и дори предизвиква растеж на нови зъби. При проверка от професионални зъболекари на пациенти, "лекувани" от Фулър, се оказва, че "златните" пломби са всъщност никотинови отлагания, а чудодейно появилите се нови сребърни пломби в устата на пациентка са били там преди "лечението", а пациентката признала, че била забравила за тях.

Не закъсняват и по-сериозните скандали. През 1984 г. известният комик Анди Кауфман, диагностициран с рак на белите дробове, пътува за Филипините, за да се

подложи на “безкръвна операция” при местни лечители. Тамошните “хирурзи” заявяват, че са отстранили големи ракови тумори от тялото му, а самият Кауфман твърди, че ракът му е излекуван. Същата година той умира от метастазите на рака.

Как “лекуват” лечителите като Алекс Орбито?

През 1975 г. американската Федерална комисия за търговия (FTC) излиза с официално становище, в което заявява, че “екстрасензорната хирургия не е нищо друго, освен пълна измама”. Поводът е дейността на туроператорски фирми, предлагащи пътувания до Филипините за провеждане на “безкръвни операции”. През 1976 г. в документ на същата комисия четем:

“Беше установено, че т. нар. “екстрасензорна хиругия” е чиста проба фалшификация. [По време на процедурата] тялото не се отваря и никаква “хирургия” не се провежда – нито с голи ръце, нито по друг начин; нищо не се отстранява от тялото. Цялата “операция” е жалка измама, извършвана посредством сръчност на ръцете и други подобни трикове и с помощта на различни предмети”.

Разобличаването на измамите на филипинските “лечители” и техните последователи дължим както на лекари и учени (например д-р Уилям Нолън, който още през 1974 г. установява и публикува множество случаи на измама при “безкръвните операции”), така и на гилдията на илюзионистите, които определят тази практика еднозначно като “sleight of hand confidence trick” (илюзия, основана на доверие и сръчност на ръцете). Сред известните илюзионисти, демонстрирали нагледно как точно се провеждат чудодейните “лечения” с помощта на фалшива кръв, найлонови торбички и сурови пилешки дробчета, са Джеймс Ранди, Милбърн Кристофър и Крис Ейнджъл.

В един от популярните демонстрационни филми на Джеймс Ранди илюзионистът показва в детайли “техниката”, имитираща разрез – кожата на пациента се опипва с ръце, след което изправената длан на “лечителя” попада под слой повдигната кожа, което отстрани изглежда като проникване в тялото. Предварително подготвената торбичка с животинска кръв, скрита под дланта се изстисква, за да се симулира кръвотечение. После се изваждат пилешки дробчета или напоени с фалшива кръв текстилни парцалчета, които се представят за извадени от тялото болни органи или “съсиреци от отрицателна енергия”. Правилно проведена, процедурата лесно може да заблуди пациента и зрителите – както непосредствените, така и телевизионните. Тази “технология” е потвърдена от показанията на двама практикуващи “екстрасензорни хирурзи” в рамките на разследване на Федералната комисия за търговия [6].

През 1990 г. Американското общество за борба с рака заявява, че “не са намерени никакви доказателства, че “екстрасензорната хирургия” може обективно да

допринесе за лечението на каквото и да било заболяване” и настоятелно препоръчва болните да не търсят подобно лечение. С подобни препоръки излизат и много други лекарски съюзи, които подчертават, че този вид процедури, макар да не представляват непосредствена опасност за пациента, биха могли да забавят или да пренебрегнат медицинското лечение, а това би могло да има фатални последици.

Бизнесът

В общества с истинска свобода на словото и някакви минимални медицински стандарти, както и с действаща система за предпазване на населението от потенциално вредни за здравето и живота измами, дейността на Алекс Орбито и подбните нему е ограничена – както чрез информационни кампании, провеждани от държавните системи на здравеопазването, така и чрез съдебната система. През 2005 г. Орбито е арестуван в Торонто, Канада, по обвинение в измама за над 5000 долара, с улики, намерени на местопрестъплението (сурови пилешки дробчета, използвани при “процедурата”, според канадската полиция). В рамките на три дни “лечителят” е успял да събере повече от 80 000 долара от 600 души в Торонто, като таксата за “лечебните сеанси” е била 135 долара за двуминутна сесия. В последствие Орбито е освободен под гаранция и успява да напусне страната [7].

Подобни арести е имало и в други страни (например в Италия през 2002 г.), но тъй като сред пациентите на Орбито често са и високопоставени държавни служители, досега той винаги е успявал да се измъква безнаказано от правосъдието. Играта на котка и мишка между властите и филипинските “лечители” всъщност датира още от 1967 г., когато Тони Агпаоа (един от бащите-основатели на метода) е арестуван за измама в САЩ, но успява да се укрие и да избяга от страната чрез фалшифициране на документи [8].

Показателен е случаят, описан в индийската преса, от сеансите на Алекс Орбито в Индия [9]. Сред пациентите му се оказва терминално болна от рак жена, Амита Шарма, съпроводена от съпруга си д-р Сатиш Шарма, кардиохирург, който в отчаянието си се съгласява да опитат алтернативните услуги на лечителя. Д-р Шарма настоява и (въпреки отношението на екипа на Орбито към него като към “боклук”) успява да присъства на повече от 20 сеанса на Орбито преди жена му да легне на “операционната маса”. Наблюденията на истинския лекар:

> “Ръката на Орбито не влизаше в корема на пациентите. Той изстискваше памук върху тях и от памука излизаше розова течност с много нисък вискозитет. Като хирург, много добре знам как изглежда истинската кръв”.

Въпреки всичко, жена му се подлага на процедурата. Като резултат от настойчивостта на д-р Шарма да присъства на сесиите, Орбито отменя всички

“операции” за следващия ден. Асистентите му обясняват, че вместо това “лечителят” ще отвори третото си око за пациентите и ще им предаде енергия.

Изследванията с магнитен резонанс, направено преди и след “процедурата” над болната Амита не показват никакви изменения в тумора на жената. Малко след това индийските власти издават заповед за арест на Орбито по обвинение в измама, но твърде късно – той вече е напуснал страната.

В родината си Алекс Орбито е на почит – но не толкова в качеството си на лечител, колкото на инвеститор, успял да превърне една местна екзотична псевдомедицинска практика в успешен бизнес, осигуряващ препитание на много хора – чрез фондацията си и чрез свързаните с нея центрове за лечение. Само в Манила няколкостотин “хирурзи” упражняват тази професия (предимно за туристи-чужденци) – в специални центрове и по хотели. Едва ли е случайна географията на филипинските “безкръвни операции” – центровете им са в страни като Филипините и Русия (в Москва съществува дори Асоциация на филипинските лечители) – центровете обикновено са в страни със занижен обществен контрол върху медицинските измами, а средствата идват от турнета на “звездите” на Запад или от западняци, пътуващи за лечение до Манила или Москва.

***

Ореолът на Алекс Орбито като “духовен” и “свят” човек, изграждан от медиите, в това число и българските, трудно се съчетава с многобройните данни за измами и мошеничества, свързани с неговата “практика”. “Преподобният” Орбито (титлата му фигурира в официалния му сайт) използва обилно християнска лексика – твърди, че е “инструмент на Светия Дух”, че Бог действа чрез него и т.н. Но християнската традиция не познава лечители, таксуващи пациентите си по 100 долара за двуминутно “лечение”. Безсребърничеството винаги е било задължително за всички лечители, свързани някак с християнството и лекуващи със силата на молитвата, а не чрез фалшива кръв и пилешки дробчета. Вярата в чудото в нормалния си контекст няма нищо общо с вярата в “лечители” като Орбито. Християнското упование в Бога – Лекаря на лекарите – не е нито лековерие, нито сляпа ирационална доверчивост в духове, енергии, пошли обяснения и псевдонаучни брътвежи за квантови взаимодействия.

Обществото ни се оказа наивно – отново. Колективната ни имунна система, която би следвало да ни предпазва от измами, се оказа слаба – отново. Способността ни за разумно говорене и действие – повърхностна. Отново.

Преди месец България посрещна, аплодира и изпрати поредния мошеник. И дори направи хвалебствен филм за него. Да се готвят следващите. Плащаме им, нали така?

Източници

1. https://youtu.be/3hoHlhNWFkw

2. https://youtu.be/SC7C3LLXuQk

3. https://youtu.be/sQxTiYESBLg

4. https://spisanie8.bg/новини/психология/3653-алекс-орбито-на-паневритмия.html

5. https://en.wikipedia.org/wiki/Psychic_surgery

6. http://www.futurescopes.com/psychic/psychic-fraud/2414/fraud-psychic-surgery

7. https://www.theglobeandmail.com/news/national/psychic-surgeon-a-heel-not-a-healer-police-say/article18229646/

8. http://skepdic.com/psurgery.html

9. http://www.religionnewsblog.com/759/fake-healing-filipino-psychic-takes-indians-for-a-ride

Отворено писмо до фондация “Америка за България”

До Управителния съвет на фондация “Америка за България”

Уважаеми дами и господа,

Обръщам се към вас по повод публикация в сайт на организация, финансирана от вашата фондация в рамките на програмата ви “Гражданско общество и демократични институции”. Проектът е на сдружение “Център за изследвания на балканския и черноморския регион”, името на сайта е “България аналитика”. Отпуснатото от вас финансиране в размер на 228 250 щ.д. цели да “издига видимостта на България в международния информационен обмен като предлага богата фактологична и аналитична информация”, като “група от международни и български експерти ще анализира задълбочено регионалната геополитическа среда”. [1]

На 26.05.2017 г. в сайта “Bulgaria Analytica” е публикувана статия със заглавие “Фонд „Единство на православните народи“ – официална руска агентура за влияние в България” с автор Михаил Матакиев [2]. Статията се занимава с темата за руското влияние в България в църковната област и по-специално с дейността на Международния фонд “Единство на православните народи” (МФЕПН).

Ще се въздържа от цялостна оценка на статията. Не мога да отмина обаче няколко пасажа във въпросния текст, които са посветени на ръководената от мен фондация “Покров Богородичен” и свързани с нея проекти и личности.

В текста си г-н Матакиев пише:

> “Другото важно перо във финансовите инжекции на фонда (за единство на православните народи, бел. авт.) са интернет сайтовете и медии с проруски профил. На първо място това е порталът pravoslavie.bg. От самото навлизане на фонда в България порталът се финансира от Москва, както и от Холандската фондация „Кирк ин акци“, и обикновено прокарва деликатно проруската визия.”

1. Квалификацията на сайта ни Православие.БГ като сайт с проруски профил е не просто невярна. Тя е безсмислена. Сайтът е посветен на въпросите на православното богословие и практика и няма отношение към каквито и да е било национално-ориентирани дискурси. Акцентираме върху живота на Православната църква в България, а преводните ни материали включват гръцки, сръбски, английски, румънски, руски, френски и много други източници.

2. Порталът Православие.БГ съществува от септември 2005 година. Досега фондацията и нейното издателство “Омофор” не са получили нито един лев (рубла,

евро, долар, китайски юан или монголски тугрик) за финансиране на портала от фонда “Единство на православните народи”, от свързани с него структури и организации, от руската държава, от руски бизнесмени, от руската църква или от какъвто и да било източник дори с далечна връзка с Русия.

През 23-годишната история на фондация “Покров Богородичен” сме имали два повода за формални отношения с МФЕПН – през 2001 г. получихме частично финансиране от 1100 лв за издаването на книгата “За нашето поражение” с автор Андрей Кураев, а през 2000 година нашата фондация е подкрепила новоучредената българска организация “Фонд за културно единство на православните народи” със сумата от 2000 лева (за закупуване на офис оборудване, договор DF2000/06) в рамките на действащия тогава фонд “Дякония” към фондация “Покров Богородичен”, който финансираше стотици проекти на НПО с църковен профил. Простата сметка показва баланс в наша полза – в крайна сметка, ние сме финансирали МФЕПН с 900 лв, а не те нас. Малко в стилистиката на стария анекдот за новината за износа на български компютри за Япония – не били компютри, а компоти, и не сме ги изнесли, а са ни ги върнали. И двете финансирания са се случили в период, предшестващ възникването на идеята за сайта Православие.БГ. За връзката между обема на въпросните финансирания и твърдените в статията зависимости разчитам на вашата интелигентност и чувство за хумор.

3. Що се отнася до холандската организация Kerk in Actie и нейната роля във финансирането на сайта Православие.БГ, поднесената в статията информация е отново подвеждаща. За периода 2005-2016 г. структурата на финансирането на фондация “Покров Богородичен” изглежда по следния начин:

– 52% – от Brot für die Welt (Германия)

– 22% – от Kerk in Actie (Холандия)

– 13% – от продажби на стоки и услуги

– 7% – от различни финансиращи организации в Западна Европа и САЩ

– 2% – от държавно и общинско финансиране от България

– 2% – от български неправителствени организации

– 2% – от дарения от физически лица.

Прилагам горната справка, тъй като Kerk in Actie са финансирали нашите дейности в рамките на общите програми на фондацията, а не са подкрепяли целево единствено проекта “Православие.БГ”. Прилагам справката също така и за сведение на всички “компетентни” изследователи на финансовите връзки на фондация “Покров Богородичен” с Русия.

Г-н Матакиев продължава така:

> “Учудващо е защо спонсорите от „Кирк ин акци“ не провеждат практически никакъв контрол на кого си дават парите.”

4. Ако има нещо наистина учудващо в това твърдение, то е откъде авторът черпи самоувереност да го направи. И Kerk in Actie, и всички организации-донори, с които работим, прилагат строги правила при финансирането и последващия контрол. От самото си начало фондация “Покров Богородичен” отчита средствата по проектите в съответствие с изискванията на дарителите си, като програмните и общи годишни финансови отчети през последните 20 години минават и през независим одиторски контрол. Въпросните отчети са публикувани в официалната ни страница [3] като част от политиката ни на прозрачност и отчетност – политика, която за съжаление не се наблюдава в сайта Bulgaria Analytica на сдружение “Център за изследвания на балканския и черноморския регион”, финансирано от “Америка за България”. Да, контролът кой на кого “си дава парите”, по думите на автора, е наистина важен. Ние спазваме принципа за прозрачност, като публикуваме отчетите си. Нещо, което не може да се твърди за вашите партньори.

Продължавам с текста.

> “Доколкото ни е известно, в момента тази холандска фондация е прекратила спонсорската си дейност поради неосъществяване на чисто социален проект, а не заради публикуваната пропагандна информация от сайта.”

5. За да бъде известѐн г-н Матакиев за причините за прекратяване на дейността на Kerk in Actie в България, е било необходимо първо да се информира – именно в тази последователност. Това е можело да стане много лесно – с формулиране на прост въпрос към Kerk in Actie (авторът на статията живее в Холандия) или към нас като техни партньори. Ако беше направил това добросъвестно усилие, г-н Матакиев щеше да узнае, че холандската организация се оттегли от финансиране на проекти в България (в последните години тя работеше с пет български организации, в това число и фондация “Покров Богородичен”), но причините за това оттегляне не са свързани с неосъществяване на социални проекти от който и да било от партньорите им в България.

> “В няколко случаи това (публикуването на пропаганда, бел. авт.) е станало доста дебелашки, тъй като е изнервило чужди посолства. През 2009 – 2010 г. от Гръцкото посолство в София се интересуват защо тези младежи от pravoslavie.bg и то най-вече руския потомък Андрей Романов и негови колеги, са така озлобени към Вселенския патриарх Вартоломей и известни гръцки интелектуалци, които иначе са радушно приемани в България през онзи период.”

6. Като благодарим за топлата квалификация “младежи”, оставаме любопитни за интереса на гръцкото посолство към работата ни и формата на обективиране на този

интерес. В архива на фондацията кореспонденция с подобен проявен интерес не съществува. Чудя се – кой представител на посолството е изразил мнение относно наши публикации? Пред кого ли го е изразил – пред авторите на публикациите, пред българското правителство, пред приятели на чашка, пред жена си или балдъзата си? Прочитам отново описанието на финансирания от "Америка за България" медиен проект и особено частта "...Група от международни и български експерти ще анализира задълбочено регионалната геополитическа среда" и отчитам мимоходом и със съжаление недопустимо ниското ниво на компетентност на групата "експерти"...

7. Относно някаква вменена ни "озлобеност" спрямо Патриарх Вартоломей – търсене по ключова дума "Вартоломей" [4] в сайта Православие.БГ връща 406 резултата с публикации. Дори бегъл поглед върху резултатите от това търсене е достатъчен, за да се види очевидното – в Православие.БГ преобладават информативни текстове, касаещи Вселенския патриарх. Не се откриват признаци на манипулиране и тенденциозно поднасяне на информацията. Би било напълно уместно поне тук авторът на статията да прояви аналитичност (дори и не толкова задълбочена), последователност или журналистическа добросъвестност, преди да формулира теза, с която се опитва да дискредитира – по вдъхновение или по задание – работата на медиата.

> "Също така, фондът финансира издаването на книги, промоциращи радикални възгледи, православен екстремизъм и национализъм. Не случайно фондът се насочва към този портал."

8. Не е моя работа да анализирам издателската политика на МФЕПН, но тъй като в следващото изречение се прави връзка с работата на портала "Православие България", внушението може да бъде отнесено и към работата на фондация "Покров Богородичен" и нейните издания. В каталога на издателството на фондацията фигурират над 100 заглавия и никое от тях не би могло да послужи на автора да илюстрира подобна теза.

По-нататък г-н Матакиев пише за фондация "Покров Богородичен", която:

> "...е основана с пари на Антоан Николов през 1992 г."

9. Като оставим настрана хронологичните несъответствия (фондацията е основана през 1994 и регистрирана през 1996 г.) за любителите на исторически документи ще кажа, че имената на учредителите на фондацията и произходът на нейния уставен капитал са записани в нейния учредителен акт. И не, лицето Антоан Николов не е участвало по никакъв начин (финансово, организационно, всякак) нито в учредяването, нито в дейността на фондацията. Никога. Твърдението за обратното е невярно. Лъжливо. Измислено. Fake news – от същия вид, срещу които се противопоставя по идея финансираният от "Америка за България" медиен проект, тиражиращ статията.

> “Пламен Сивов е син на Евгени Сивов – бивш директор на Сливенския театър, осветлен като сътрудник на ДС в артистичните среди.”

10. Това е може би единственото изречение от целия текст на статията, което просто заявява два реални факта – а именно, че съм син на баща си и че на името на баща ми беше открито картонче в архивите на Държавна сигурност. Не смятам да доказвам или коментирам каквото и да било, свързано с тази тема. Само ще отбележа, че въпросното картонче касае периода 1976-1980 г. (когато баща ми е бил снет от отчет). В свое оправдание ще кажа, че това е моята възраст от 6 до 10 години, когато политическото ми съзнание все още може би не е било съвсем избистрено. И ще допълня, че освен въпросното картонче в това досие няма никакви други документи, от които семейството ми би следвало да се срамува. Извън това положение, което впрочем няма никакво отношение към работата на фондацията, ми се иска да обърна внимание на пропагандната теза за “враговете на народа” и техните потомци. Уважаеми радетели за гражданско общество и демократични институции – това е България; тук това е правено 45 години и повечето хора са уморени. Има и такива, които са отвратени от тези примитивни подходи. А да се търси връзка между събития, започнали, когато съм бил 6-годишен и приключили, когато съм бил на 10; между обстоятелства, които са ми станали известни едва при публикуването на въпросното картонче през 2012 г. [5] и цялостната ми лична и професионална биография – това граничи с неща, по-скоро от областта на един специфичен клон от медицината, отколкото на журналистиката.

> “През 1993-1994 г. Пламен Сивов живее в САЩ, където провежда изследване към университета „Джон Хопкинс“ в Балтимор за нестопанските организации в Америка. Въпросът е къде е попаднала впоследствие тази информация.”

11. Наистина, в това е въпросът. Риторичният въпрос на г-н Матакиев звучи като реплика от филм за Джеймс Бонд. На този страховит въпрос (предполагам, от областта на националната сигурност?) мога да отговоря веднага. След като беше написана, информацията от моето изследване попадна право в ръцете на научния ми ръководител от университета “Джонс Хопкинс”, проф. Лестър Саломон. Предполагам, че “тази информация” би могла да бъде открита все още в библиотеката на университета – Institute for Policy Studies, Shriver Hall, в дъното на коридора. Части от изследването ми бяха публикувани и на български в монографията ми “Данъчно третиране на нестопанските организации в САЩ” (1995, OSFPress).

Текстът неочаквано завършва с неудачен пример от издателската дейност на фондация “Покров Богородичен”:

> “Сред изданията на въпросното издателство на фондация „Покров Богородичен“ са и съчинения на сръбския епископ

> Николай Велимирович (надписан в изданието като „светец“), който е известен сред българите от Битоля и Охрид като един от най-злите мъчители на българите по онези места и причинител на смъртта на редица непокорни българи.”

12. Въпросните “съчинения” представляват две книги – едната с поезия (“Езерни молитви”), а другата – с писма на св. Николай (авторът е “надписан” в изданията ни като светец не по наша преценка, а в резултат от канонизацията му. Авторът на статията г-н Матакиев, като “активен член на православната общност в Амстердам” и посочен като капацитет по въпросите на православието в сайта Bulgaria Analytica би трябвало да има някакво понятие от титулуването на канонизирани от Църквата личности). В това писмо е ненужно да защитавам личността или произведенията на св. Николай Велимирович. Книгите му отдавна са преведени на всички световни езици (издадени са включително в САЩ [7]) и са сред най-популярните произведения на съвременната християнска мисъл, далеч отвъд пределите на родната му Сърбия. Относно твърдението, че той е бил “един от най-злите мъчители на българите и причинител на смъртта на редица непокорни българи”, ще приведа само два примера от обширното му творчество, касаещи отношението му към българите.

Първият е по повод вдигането на схизмата от Българската православна църква и отношението на другите православни църкви към тази схизма:

> “Едвам, в последно време, когато в Сърбия се заговори за сръбско-българско сближение, Сръбската църква взе да показва желание за единение с Българската. По повод на слуха за свикване на вселенски събор, охридският епископ Николай Велимирович изтъкна в органа на сръбския свещенически съюз „Весник“ бр. 7, 1925 г, че е необходимо да се дигне схизмата от Българската църква и да участвува тя във вселенския събор наравно с другите православни църкви. Според него, въпросът за схизмата се явява несериозен и безпредметен, щом се разгледа неговата история и се изхвърли от него всичкия политически интерес. „Би рекъл човек — казва той —, че това е един куп зърна, прикрити от един слой политическа плява, но като се отвее всичката плява, в действителност не остава нищо.“ За него Българската църква е православна. Тя „и по вероизповедание, и по външно устройство, и по обредните си форми е еднаква като Гръцката църква“ и „в някои неща даже стои по-близко до Гръцката църква, отколкото Сръбската и Ромънската“. Затова, заключава епископ Николай, не може да има истински вселенски събор, ако няма „представители на една тъй жива поместна православна църква.“ „Първен трябва да се постигне помирение между Фенер и София, па тогава вселенски събор, та

> по такъв начин вселенският събор да бъде мироносен, и от Бога благословен и успешен.“ [8]

Вторият текст на сръбския епископ е озаглавен “Пази вярата си, българино брате” и можете да го прочетете в множество интернет сайтове [8] и печатни издания. Няма да привеждам цитат от него, заглавието е достатъчно, за да отговоря на внушенията на автора за някакво българомразство в творчеството и дейността на този човек.

Уважаеми дами и господа,

Целият текст, касаещ ръководената от мен фондация “Покров Богородичен” от статията на г-н Матакиев, публикувана в рамките на финансиран от вас проект, представлява ярък пример за долнопробна и манипулативна псевдо-журналистика, отстояща твърде далеч от заявените в описанието на проекта аналитичност и задълбоченост. Похвално е желанието на сдружението “Център за изследвания на балканския и черноморския регион” да противостои на чуждите влияния в българския обществен и политически живот, но демонстрираните подход и резултат, съотнесени с целите на проекта, говорят за нещо съвсем друго. “Богатата фактологична информация” в този конкретен случай се свежда до набор от откровени лъжи, непроверени или погрешно интерпретирани обстоятелства и факти, а аналитичността – до елементарни първични внушения, обидни за читателската аудитория с посредственото си ниво и с остра липса на връзка с действителността.

Възниква въпросът: откъде г-н Михаил Матакиев е почерпил вдъхновение и поводи за творението си? Какви източници е ползвал, за да построи тезите си, подобно на един същински разследващ журналист? Ще ви отговоря – източниците му няма как да са други, освен анонимни интернет тролове с различен цвят, на каквито съм се натъквал и аз през годините. Никога не съм отвръщал на подобни писания, доколкото тяхната анонимност и/или откровена злонамереност не са били в състояние да уязвят имиджа на ръководената от мен организация. Не съм отговарял и на подобни публикации в частни блогове, някои от които и досега балансират живописно и с трудно овладяно усилие между психиатрията и богословието, занимавайки се с подобни теми.

В резултат от този така демонстриран подход на финансираната от вас медиа, виждам проекта ви с Центъра за изследвания на балканския и черноморския регион в размер на 228 250 щ.д. като неосъществен, а целите му – непостигнати. Разбирам добре, че не е моя работа да преценявам успехите и провалите ви, но този проект, оказва се, има пряко отношение към съвестната работа на десетки мои колеги, работили за каузите на фондация “Покров Богородичен” през годините. Позволявам си тези оценки най-вече заради тях. Разбира се, изцяло ваша работа е на кого “да давате парите си”, по израза на вашия бенефициент.

Но все пак, не мога да не ви задам няколко риторични въпроса – най-вече защото обичам стойностната американска култура и страната Америка е близка на сърцето ми. Смея да мисля също така, че имам отношение и към стандартите и добрите практики в журналистиката.

Борбата с фалшивите новини на твърдяната руска пропаганда очевидно е подета от вашите бенефициенти посредством производство на алтернативни фалшиви новини, в която борба потърпевши се оказват организации и лица, подбрани на случаен принцип, нямащ нищо общо нито с действителността, нито с елементарната логика. Това ли е бил замисълът на проекта? С такива методи ли смятате да се противопоставите на вредната пропаганда в България? Ако е така, мога само да съжалявам за присъствието на думата "Америка" в заглавието на вашата фондация. За мен тази дума дълго време е била и се надявам да остане синоним на свобода, но и на честност. Не искам да я свързвам с понятия като глупост, примитивизъм, злоба, лъжливост и посредственост, към каквито асоциации, за съжаление, ме отпраща текстът на г-н Матакиев.

Не очаквам извинения за лъжите, квалификациите и манипулациите по отношение на мен, на семейството ми и на ръководената от мен фондация – нито от г-н Матакиев, нито от сайта Bulgaria Analytica, нито от неговите собственици, нито от спонсорите му. Не очаквам извинение, защото да се извиняват са способни само свободните хора.

Пожелавам успех в изпълнението на благородната ви мисия. Кой знае защо ми се иска да вярвам, че и такава съществува.

Пламен Сивов

Изпълнителен директор на фондация "Покров Богородичен"

Редактор в сайта Православие.БГ

Бележки

[1] http://www.us4bg.org/how-we-work/our-projects/bulgaria-analytica/?year=2016&area=1222

[2] http://bulgariaanalytica.org/2017/05/26/фонд-единство-на-православните-наро/

[3] https://www.pokrov.foundation/за-нас/отчети/

[4] https://www.pravoslavie.bg/?s=вартоломей

[5] http://www.comdos.bg/media/Решения/2-15-Министерството-на-културата.doc

[6] Иван Снегаров, “Отношенията между Българската църква и другите православни църкви след провъзгласяването на схизмата”, “Църковен архив”, 1929 г., http://petkohinov.com/pravoslavie/03/snegarov/sneg-shizmata-srb.html

[7] https://www.stspress.com/shop/books/orthodox-spiritual-life/prayers-by-the-lake-audio-book/

[8] https://www.pravoslavie.bg/Беседа/пази-вярата-си-българино-брате/

In memoriam

Думи за Професора

Проф. Тотю Коев

Пиша тези редове между деветия и четиридесетия ден от смъртта на професор Коев – в „зоната на здрача" между болката от загубата и светлината на надеждата за Утрото, което очаква душата му. Между още живия спомен и предстоящия помен, образът на Професора е все още достатъчно пълнокръвен, и в същото време той е вече отвъд, на място, откъдето можем, ако поискаме, да го видим в една друга светлина и да започнем да разбираме какъв човек ни напусна.

Лицата на мъртвите са от най-мекия восък, а природата на човешката памет е такава, че в килера на миналото ръцете ни загрубяват и неусетно започваме да извайваме сами образите на онези, които са ни напуснали. Нашето „вчера" може да бъде точно толкова пластично, колкото и нашето „утре". Музеят на спомените не търпи фотографии.

Затова и моите думи за него сигурно ще бъдат едностранчиви и няма да отразят напълно личността му – но това, което видях от него, в него и благодарение на него, ме одързостява да започна така:

Професор Коев беше добър човек.

Всичко в него започваше оттам и всеки спомен от него отсега нататък неизменно ще започва оттам. Открих тази проста истина за него както – уви – винаги се разбира истинската стойност на всяко нещо – когато го изгубиш.

Предизвикваше спонтанно желание да го прегърнеш и да му говориш на „Вие" едновременно. Дистанцията, която отстояваше между себе си и околните беше всичко друго, но не и високомерие. Той по-скоро беше винаги с една крачка пред ближния, търпеливо очаквайки от него да тръгнат заедно – както водещият колона алпинисти следи за правилното разстояние между хората в редицата зад себе си.

Беше намерил мярата. Солидността му се основаваше на същинското значение на тази дума – плътност и твърдост. Непроницаем за глупостта, идеща отвън, и пределно пропусклив за добротата, която извираше от самия него.

Мисля, че ако живееха в едно и също време и обитаваха една и съща среда, навярно биха били приятели с някой като Честъртън – и двамата едри, непохватни и по детски – до невероятност – незлобливи. И двамата – отдадени на писаното слово и обичащи Христа до болка. И двамата – иронични към себе си и пределно сериозни към мненията и възгледите си. Да, за тия двамата ми е лесно да мисля като за приятели.

Професорът носеше професорската си титла като лавров венец, като корона – защото не я беше узурпирал, а я беше получил от другите, от хилядите си ученици, които я използваха спрямо него искрено и убедено, както Църквата възклицава „Достоин!" при хиротонията на най-добрите си синове.

Да се обърнеш към него с „професоре" или „професор Коев" беше въпрос на неподправено уважение към любимия учител – така, както музикантите се обръщат с „маестро" към старите си учители.

В едно свое стихотворение Аверинцев пише за „учтивостта на Небето" – когато архангелът благовести на Мария, нежно назовавайки я по име. Професорът беше въплъщение на тази учтивост – деликатност, уважение и пълно зачитане на свободата на другия. Той не играеше учтивост, той наистина беше такъв – и ако нещо го отделяше от всички в „гилдията", то беше именно тази вкоренена доброта, без която сигурно щяхме да го запомним като мастит учен – и нищо повече. Но той го имаше, това „повече" – имаше го в изобилие; не го беше нито овладял, нито маскирал, нито пожертвал в името на кариера, власт или комфорт.

Имах щастието да бъда до него, когато се е срещал с монаси, свещеници, епископи – и мога да свидетелствам, че в неговото присъствие отпадаха противоречия и хората някак се свързваха – предполагам, за такива личности е казано: „Блажени миротворците". Не знам дали Блаженствата имат отношение към догматиката, която преподаваше, но ако имаше догмат за мира, той щеше да бъде тежко пристъпващото му доказателство.

Тежестта му беше въпрос на мащабност и плътност, които го държаха здраво закотвен в нещата, в които вярваше. Беше едър човек, някак възлест и чворест, като старо дърво от родното си балканско село, а корените му бяха здрави и слизаха надълбоко.

Беше прекалено голям, за да се вмести в някоя от „групите", „средите" и „кръговете" в Църквата; беше прекалено стабилен, за да лавира между камъните по бързея на живота си. Една латинска сентенция сякаш е писана специално за него: Ducunt volentem fata, nolentem trahunt. Покорния съдбата го води, непокорния го влачи. Той беше от покорните; може би това обяснява и дара му да води другите.

От никого не съм приемал така спокойно и без рискове за тщеславието си критики, както от него. И досега си спомням един мой превод, в който бе открил една граматична и един куп богословски грешки. Не мога да си обясня как успя да ми ги посочи така, че да ме зарадва, а не да ме засегне или да ме накара да се почувствам неудобно. Беше роден за учител, притежаваше педагогическия еквивалент на „абсолютния слух" на някои музиканти.

Ние, динамично щурещите се насам-натам „активисти", го възприемахме като ходеща институция – дори когато понякога считахме някои негови възгледи за

остарели. Оставяше ти рядката свобода да го уважаваш, без да ти се налага да се съгласяваш с него.

Посред брауновото движение на идеи и личности в Църквата ни, отприщено след промените, той стоеше спокоен и уравновесен – и сега с болка си давам сметка колко неправи сме били да тълкуваме понякога неговата улегналост като консерватизъм и твърдостта на убежденията му – като закостенялост. Той преподаваше догматика – и неизменчивостта за него беше въпрос на вярност, не на упорство. Догматите задаваха друг ритъм и друга динамика на мирогледа му – и вече знам, че така и трябва да бъде: има сфери, които по природа са неизменчиви. Но младостта трудно възприема тази истина. Той я беше открил за себе си и съзерцаваше догматите на Православието не с интереса на учения, а с тихия възторг на детето – и успяваше да предаде този възторг на учениците си и на хората, с които общуваше.

Познавах го точно 10 години и го видях в различни житейски ситуации. Това, което никога не забелязах у него, беше дребнавост и озлобление – макар че средата, която обитаваше, го заливаше обилно с тежки поводи за „размисли и страсти" в тази посока. Разбирах за причините за разочарованията му (той и в това беше като дете – чувствата му личаха) от други хора. Никога не чух от него коментар или подмятане срещу колега; дори когато трудно скриваше болката си, личеше, че вече е простил.

Той беше, простете за клишето, дете на своето време – но добро дете. Олицетворяваше и беше продукт на тежки и мъчителни за Църквата години. Нямаше афинитет към нови веяния в богословието и със сигурност авторитетите на моето поколение не бяха неговите авторитети. Но сега си мисля, че личността му беше събирателна за всичко най-добро и истинско, останало в недрата на българската църква от онзи период. Хора като него – малцина са – са нашето оправдание; носители и явители на онова и Оногова, което и Който са спасили Църквата ни, за да можем ние, „днешните везири", днес да се упражняваме в красноречие на техен гръб. Хора като професор Коев бяха живите камъни на най-доброто, което успя да роди тогавашната ни църковна община. На фона на всичко онова, което наблюдавам днес около себе си и най-вече в себе си, споменът за Професора най-малкото респектира.

***

За последен път го видях месец преди смъртта му. Дойде на среща на издателския съвет към издателство Омофор. И беше паднал на стълбите преди заседанието – краката му вече не го държаха. Никой нямаше и да разбере за инцидента, ако не беше раната на слепоочието му – през цялото време тя кървеше, а той говореше и не забелязваше. Беше поел ангажимент и го следваше – едва пристъпяйки с бастуна; вече е знаел какво го очаква. После разбрах, че буквално до самия край не е спрял да върши това, което бе смисъл на живота му – редактирал е текстове, срещал се е с

богословите, на които е бил научен ръководител. Когато чух за това, неволно си спомних отново онези кървящи рани на главата му – и ги видях като стигматите на една отдаденост, която беше превърнал в свое естествено състояние.

Изпратихме го и го погребахме в деня на погребението на Иисус Христос, за Когото Професорът беше преподавал през целия си живот. Дните от Христовата Страстна седмица бяха и неговите последни дни. Изходът на живота му беше осветен по Божи промисъл от ясна и силна символика, която носи светла надежда за тези, които го обичаха.

Нищо от всичко това, което знаех и чувствах за него, не успях да му кажа. Не знам дали е имало значение. Ако е имало, дано други, които са били по-близо до него, да са успели.

С Богом, професор Коев.

Дядото

Архимандрит Назарий

Първият път се качих до манастира така: с автобус до Кокаляне, оттам пеша покрай някакви огромни хидросъоръжения (да го кажем по-просто – тръби), през едни меки хълмове, после – Дяволското мостче и половин час пъшкане нагоре.

Беше някъде в началото на 90-те. Мои тогавашни познати (сега вече – приятели до живот, брат и сестра в Христа) често ми разказваха за стария монах, при когото "ходела половин София" за духовни разговори и изповед. Манастирчето (тогава още не бяха построени новите сгради) ми се видя глухо и неугледно. Гледах го с нещо като недоверие: "Тук ли точно", питах се, "на има-няма десетина километра от града, ще намеря нещо истинско и духовно?!".

С моите приятели намерихме монаха в градината – с престилка върху расото, приведен над пръстта; плевеше ли, садеше ли... Поздрави ни ("Добре дошъл" – за мен; "О-о-о!" – за хората, които ме доведоха и които познаваше). После седнахме. Той – с още калните си от пръстта ръце. Моите приятели – с предварително обмислените си въпроси, аз – с нито една мисъл и с нито едно очакване в главата.

Като изключим нас тримата и монаха, манастирът ми се видя празен. Беше май делничен ден и "половин София" не беше се изсипала при стареца. Беше ни тихо и отвътре, и отвън.

За какво ли сме говорили тогава? Мисля, най-вече за разочарованието, нашето неофитско разочарование от начина, по който ни беше посрещнало това, което тогава смятахме за Църквата и което в последствие нарекохме "човешкия елемент"... Бяхме новоповярвали и новообикнали. Искахме възраждане – нищо по-малко. Искахме да го видим и вкусим по начина, по който си го представяхме. Бяхме открили съкровищата на Църквата и недоумявахме и се възмущавахме как е възможно тези съкровища да се крият под дебели прашасали парцали и да се вардят от такива странни хора...

Дядото ни слушаше. Какъв ти дядо, тогава сигурно е бил тъкмо прехвърлил шейсетте. Беше зрял, здрав и силен мъж, с едно особено пламъче в очите – някакъв стаен смях, но не присмех, някаква закачлива радост в погледа под ниско нахлупената над очите монашеска капа.

Не помня вече какво ни каза. Сигурно е било нещо просто – от онези прости неща, дето после се чудиш защо сам не си се сетил, от онези неща – толкова близките до ума. Помня само, че на връщане слизахме по пътечката към Дяволското мостче като

деца – тичешком, окрилени, готови да се хвърлим в градския пейзаж като надишали се хубаво с кислород водолази. Беше ни хубаво и светло – заради дядото.

После дойдоха изпитания, разколи; виждах сред нас и в себе си озъбеното лице на лукавия много пъти. Да си християнин се оказа много трудно, а не знаехме още онова велико изкуство да носиш бремето си заедно с Христос. И днес едва ли съм го научил това изкуство, но поне се опитвам. И през всичките тези години, независимо дали намирах в себе си сили и вдъхновение да се "кача при дядото", мисълта, че той е там – с милия си поглед и грубите си ръце – някак ме е крепяла. "Каквото и да стане с нашата църква", казвал съм си, "имаме все пак дядо Назарий".

Имахме го стареца – имахме го както се има баща; дори да не го виждаш дълго време, знаеш – той е някъде там, не си сам, той се моли за нас, няма да осиротеем, заедно сме, имаме семейство, има Църква в България.

После се качвах в манастира още няколко пъти – и сам, и с други хора. По пътечката срещаш непознати, разминавате се; знаеш, че или отиват, или се връщат от манастира. Казвате си онова класическо планинарско "добър ден" (който ходи по планини, знае колко топло може да е това "добър ден" в планината), а после някой те пита: "Там ли е дядото?". "Там е", казваш, и този, който вече се е задъхал по нанагорнището, забързва крачките, бърза, защото и него, както и тебе, старецът е спечелил завинаги с онази усмивка и с онези думи.

Витаеше нещо около него, а мълвата хващаше това нещо и плетеше от него причудливи и понякога забавни легенди и истории. Веднъж се качили в манастира две дами, от онези, дето търсят духовни преживявания под дърво и камък, отблизо и далеч. Не познавали дядото, ама били чували за него. Влезли в манастирския двор и видели дядо Назарий в обичайната си прегърбена поза в градината. Бил по подрасник, неугледен и обикновен. "Извинете", казала едната, "чухме за един монах, дето живеел тука и дето имал много силна енергия". Дядото ги погледнал (предполагам, че е бутнал капата си назад, за да ги огледа по-добре), а после изсумтял: "А, няма го вече него тука, той умря".

***

При него съм ходил със свито сърце – най-вече от притеснение дали ще успея да му кажа всичко докрай. Не знам дали съм успявал. Но знам едно със сигурност – със свито сърце никога не съм си тръгвал от манастира. Две думи съм запомнил завинаги от него: едната е "спокойно". Другата е "милите".

"Спокойно", казваше дядото, когато негодувах, когато се възмущавах, когато му казвах, че съм отчаян. Неговото "Спокойно!" ми действаше като балсам и очистително едновременно. Нямах какво да му възразя, нямах думи на съпротива срещу това негово "Спокойно!". Той не ми даваше съвет, той просто ми заповядваше

(на мен или на нещо в мен) да се омири и да притихне, за да чуе и разбере Божията воля. Който познаваше стареца, сигурно ще разбере какво имам предвид.

Думата "милите" дядото използваше често. И – виж ти! – използваше я най-вече за хората, за които знаех (или по-късно узнавах), че го бяха наранявали. Оплакваме се ние от някой си, който (смятаме ние) че руши устоите на църквата и който силно ни притеснява и за когото знаем, че плете интриги срещу самия дядо, а дядото казва само: "Ох, милият!". Нещо средно между "горкия" и "Господи, помилуй!". За него всички бяха "мили". Всички грешници, всъщност. Защото (и това е един неизказан от него на глас, но добре показан на дело урок) грехът е болест. Никога не го чух да реагира на информация за грях (мой или чужд) с нещо друго освен с тази странна и разтапяща всички прегради съпричастност и съчувствие. Неговото "Ох, милият!" беше всъщност молитва. Но това го разбирам сега; тогава просто си казвах: виж ти, каква незлобливост! А той наистина беше незлоблив, като дете.

Колко ли народ се е извървял при него, колко ли хора са получили духовни съкровища от този човек, колко ли души е вдигнал и колко ли сърца е запалил за Христос – само Бог знае. В последните години не приемаше, знам, че беше уморен и немощен. Знам също за хора, които са оставали да спят около манастирските стени, след като дядото е отказвал да ги приеме. (На сутринта дядото все пак приел този човек с думите: "Ох, какво да те правя сега..." – някаква вариация на тема "милият...").

Дядо Назарий беше живото доказателство, че Църквата в България все пак съществува. Поне на моите слепи духовни очи по-силно доказателство не беше дадено да видят през всичките тези години.

Не отидох на погребението. Какво ти погребение! Молитвата му беше силна приживе; мисля, че смъртта само я усили. Дядото е по-жив и от нас и сега стои пред Престола и се моли за всички ни, неговите "мили". Знам всичко това, чувствам го, радвам му се. Христос воскресе, смъртта е победена, нашият дядо е там, където трябва и молитвата му продължава – а докато такива като него се молят, и за нас има надежда.

Ничия земя

Светло и някак прозирно беше в храма. Оставихме навън, под ръменето на дъжда, историята на тази конкретна смърт – история за една лутаща се душа, преминала през страшни демонични нападения и пребивавала дълго и мъчително в задушаващата прегръдка на сили, противни на Бога. Оставихме въпросите си – "Защо? Как е възможно? Не можеше ли да се избегне?"; отказахме се от неизбежните прости обяснения на това, което се е случило. В средата на храма имаше един ковчег, пред него стояха, олюляващи се от мъка, двама наши близки хора – и от нас се искаше само това: да бъдем с тях в молитвата. Една от онези молитви, които не бих могъл да забравя.

Църквата се молеше. Малко преди края си това момче беше намерило обратния път, беше направило първите стъпки към Дома на Отца. И въпреки страшния за всички нас край, някак усещахме, че Бог е приел блудното си дете. От "занимание самотно" смъртта беше преобразена в част от литургията, от общото дело на спасяващите се грешници. И някъде там, сред огромната мъка, се беше появила Пасхална светлинка. Светлинка, която обезсмисляше целия световен мрак. Точно в средата на скования от смърт безквасен, горчив и студен хляб на света Някой беше капнал капчица квас. И смъртта беше обречена.

Преди много години сънувах сън. (По принцип не обичам разкази за сънища, нито ги считам за доказателство за каквото и да е, но този сън ми даде един образ, който сега си припомних). Беше по времето, когато вече бях тръгнал към вярата, но не бях, хм, пристигнал. Сънувах, че стоя прав в абсолютно черно пространство и ей сега ще разбера отговора на въпроса, който ме терзаеше: има ли Бог? За да разбера отговора на въпроса, трябваше да вдигна ръка. Но понеже знаех, че отговорът (какъвто и да е той) ще промени изцяло живота ми, не смеех да направя това малко движение. И така, стоях в тъмнината, скован от нерешителност. В един момент някой, който стоеше зад мен и когото не виждах, хвана дясната ми ръка и я вдигна; пред мен блесна светлина – много мъничка, като точица, но ослепителна като звезда – и разбрах, че отговорът на въпроса ми е "Да" – отговор категоричен и окончателен. Сънят ми свършва тук. Няколко години по-късно случайно чух песента на Rainbow "Temple of the King" – и сънят сякаш се срути върху мен, когато чух думите:

> There in the middle of the circle he stands
> searching, seeking
> With just one touch of his trembling hand
> the answer will be found…

("Той стои в средата на кръга – търсещ, чакащ/само с едно докосване на треперещата му ръка/отговорът ще бъде намерен…")

“Светлината в мрака свети и мракът я не обзе”. Точно тази точица от дестилирана светлина в недрата на вездесъщия мрак е нашата надежда в Христос. Светците са я имали тази светлина, имали са я в изобилие. А ние я виждаме най-ясно точно когато мракът е най-наситен.

Скоро ми разказаха как група българи случайно се запознали с родителите на големия македонски музикант Тоше Проески (отишъл си от този свят едва 26-годишен). Майка му и баща му завели новите си приятели на гроба на прочутия си син. Българите се били подготвили за сърцераздирателни гледки на майчина и бащина мъка. Какво било удивлението им, когато двамата се изправили до гроба на Тоше и запели “Христос воскресе из мертвих…” – най-радостното църковно песнопение, най-светлата мелодия и най-възторжените думи за вярващата душа.

“Скръбта не бива да е безутешна”, повтаряше бащата на починалото момче. Казваше тези думи на всички нас, които идвахме с плахите си “съболезнования”; очите му бяха насълзени, но се усмихваше. Благодатта на тази надежда, победила най-страшната болка, е плътна като причастен хляб; пред нея мъката притихва и от безпощаден всеизгарящ огън се превръща в омиротворено пламъче на свещ – парещо до края, но и осветяващо пътя.

Съботата преди Възкресение – притихналото пространство между Смъртта на Бога и още непреваления камък на гроба Му. Ничията земя между мъката и радостта. Нашата земя.

Ако Христос не е възкръснал, празна е нашата вяра, казва апостолът. В онази дъждовна Велика Събота, пред един отворен гроб, се удостоих да видя точно обратното – пълнотата на вярата, силата на надеждата, всепобеждаващата тайна на любовта.

Христос воскресе.

Ревю

Град на ангели, град на кучета

Догвил (Dogville), 2003, САЩ

Още от първите кадри на „Догвил" зрителят разбира, че филмът е необичаен – поне що се отнася до представата ни за американски филм с Никол Кидман в главната роля.

Преди да се разгърне самият сюжет, авторът ни конфронтира с една малко стряскаща в началото сценография, приемането на която всъщност е истинският билет за филма – доколкото билетът удостоверява нашето съгласие да приемем за два часа условното пространство на всеки филм. А тук условността е на възможния предел – и Ларс фон Триер, режисьорът, сякаш е решил да експериментира със своите собствени и без това трудни и далечни граници.

„Догвил" всъщност е по-скоро заснета театрална постановка, в която ще открием както класическите за този жанр в американското кино разчепквания на психологически типове в драматичен конфликт (спомнете си „Трамвай Желание" и „Дванадесет разгневени мъже"), така и схематичния декор („Кубът на страха").

Декорът на града Догвил ("някъде в Скалистите планини") е символ със собствена тежест – градският екстериор (улици, сгради) е сведен до двуизмерни очертания; липсват стените; предметите на пейзажа са представени като схематични изображения върху черното платно на сцената, и дори като чист текст, по който героите вървят или който (по-често) заобикалят.

Всичко това ни отпраща в необичайната за американското кино зрителна перспектива на ангелите на Вим Вендерс („Криле на желанието") – за тях градът бе прозрачен, и плътност и непроницаемост имаха единствено хората. Тази антропоцентричност в случая се оправдава – отстраняването на декорните пластове до възможния за киното минимум уплътнява човешкото; визуализира радикално цялата сложна архитектура на малките и големите избори на героите.

Сюжетът: в малкото скучно градче попада млада жена (Грейс/Кидман), преследвана от гангстери. Хората я приемат и решават да я укрият от преследвачите й. В замяна искат от нея „дребни услуги" за себе си – и това е първият избор, който ще повлече цялата история до дъното на колективното им падение: защото доброто, което очаква овъзмездяване, неизбежно мутира в зло; или по-точно казано, никога не е било добро.

От любимка на всички Грейс ще се превърне пред очите ни в изкупителна жертва, в робиня; статусът й ще бъде сведен до животински. От личност, получила състрадание в началото, тя ще стане предмет, върху който ще се проектират най-

тъмните и жестоки страсти на човешката природа на догвилци, включително на децата.

Грейс изпива чашата си до дъно, приемайки унижения в смирение. Нейното imitatio Christi я държи в болезнената стихия на прошката до самия край.

Развръзката на филма е необичайна: Грейс се проваля – в мига, в който изглежда, че е победила мъчителите си. И падението й е страшно, както е била велика любовта й – от ангел тя се превръща в демон. В няколко секунди (изключително наситена сцена на разговор с баща й, практически смислов център на цялата философия на филма) разумът и сърцето й се сриват в отвесна спирала до едно дъно, където отговорността „за всичко и за всички" преминава в увереност за разпореждане с живота и смъртта на другите – в готовност и желание за убийство. Тук филмът приема нещо от анти-естетиката на насилието при Куентин Тарантино, макар и смекчена от законите на преднамерено театрализирания декор.

С ритуален жест Грейс убива любимия/възлюбения си – защото в „свободата" на демоничното място за любов не може да има.

Филмът успешно изследва както колективната човешка психология (извивките на „общественото мнение" и общественото действие спрямо Другия, Чуждия и Слабия), така и личната, постлана с добри намерения пътека на Том – човекът, който, защитавайки Грейс, последователно я предава. Не е за пренебрегване фактът, че Том олицетворява духовно-моралната власт в града – и макар неговата пастирска роля да е показана също така условно, както и всичко останало в града, алюзиите със свещеника и проповедника на християнски морал са достатъчно плътни и еднозначни.

Филмът завършва със сцена на нещо, което би било проява на милосърдие от страна на героинята на Кидман, ако не бяхме излезли току-що от гангстерската вакханалия на предишните кадри. Грейс пощадява живота на едно куче – последния жител на Догвил – и така срива смисъла на името на града от метафоричното в буквалното.

Перифразирайки Толстой: всички малки човешки падения си приличат, а големите са уникални – и поучителни. „Догвил" успешно се справя със задачата да ни убеди в това.

Нейно преподобие, г-жа Уотсън

Борис Акунин, ***Пелагия и белия булдог***

Изпод забрадката ѝ непрестанно издайнически се подава риж кичур. Тя е проницателна и смирена; тя е смела и пъргава; тя е отец Браун в новия руски детектив; тя е… монахиня Пелагия.

Ако очаквате от новия роман на Борис Акунин “Пелагия и белия булдог” духовни прозрения, ще останете разочаровани. Масираното присъствие на герои в монашески одежди в книгата не променя развлекателната ѝ природа на криминале. И все пак…

Борис Акунин някак спокойно доминира определени сергии на площад Славейков – там, където хора с трудно опазен афинитет към руската книга прелистват вече поизтъркания Пелевин и другите популярни днес нови руски автори. Оказа се, че за носталгично-постмодерно настроения български читател на средна възраст (който помни и Висоцки, и Бек, че и Айтматов) този писател импонира по неповторим начин – като хем експонира и засилва “на max” нашата вродена чувствителност към рускостта (някой ако може да даде определение), хем е усвоил тънкостите на онзи занаят, чиито ключови думи за търсене в Гугъла са все такива чуждици като “съспенс”, “интрига” и пр.

Посегнах към “Пелагия…” след “Турски гамбит” и “Извънкласно четене” – и двата романа описват премеждията на сюблимната личност Фандорин – ако можете да си представите микс между Шерлок Холмс, Распутин и една камара най-лични графове, чиито фамилии завършват на “-ов” и които познаваме от класическата руска литература.

“Пелагия…” ни потапя в императорска Русия на 18 (или 19 – имаме косвени улики за това) век не по-малко успешно и безусловно. Действието се развива в централния град на забутана губерния – декорът на “Ревизор”, например. Височайш посетител от столицата (ето още една алюзия с “Ревизор” – всъщност, ако почнете да си отмятате алюзиите, докато четете, ще изпишете солидно количество); при това – служител на Светия Синод, по-точно на оберпрокурора Победоносцев. Убийства – в началото на странни на глед кучета, после и на невинни хора. PR-кампания срещу старообредците и езичниците в губернията с цел утвърждаване на Православието. Един проницателен митрополит започва да разплита възела – но основният му партньор в това граничещо с абсурда разследване е неговата духовна дъщеря монахиня Пелагия (неговия Уотсън; макар че ролите тук са малко разменени – монахинята е доста по-проникновена от духовния си наставник) – рядко съчетание на интелект, духовна трезвост и отлично познаване на човека.

Всъщност, в книгата ще прочетете и един-два нелоши монолога-притчи-проповеди на теми като “Чиновнически морал” и “Стилове на управление”, които авторът сполучливо влага в устата на митрополит Митрофаний. Другите сполучливи неща: духовната атмосфера между митрополита и монахинята – спазена е тънката граница, нарушаването на която би сринала правдивостта и на двата персонажа и би запратила романа в съвсем други качествени измерения; романът ще ви запознае по-успешно от всяка историческа книга с параметрите на вътрешноцърковна политика в Русия от този период, както и с аромата на имперското Православие, възжелавано страстно и днес, че и от мои и ваши връстници. Още сполучливости: брилянтен превод и безпогрешно предаване на църковната лексика – нещо, с което светските издателства (пък и не само светските) рядко се справят – казвам го от собствен опит.

Ако идеята за кръстоска между православни персонажи и детективски сюжет ви дразни, не посягайте към тази книга. Не посягайте и към други такива – например, към поредицата за о. Браун на Дж. К. Честъртън.

И последен съвет: не е необходимо да се уединявате и вглъбявате, за да четете “Пелагия и белият булдог”. Седалката на трамвая или автобуса си е съвсем прилично място.

Посмъртни приключения на надеждата

Юлия Вознесенска, ***Моите посмъртни приключения***

Да се разходиш из кръговете на ада и райските простори с ангел-екскурзовод е стара литературна тема – от езическата "Енеида", през "Божествена комедия" на Данте, апокрифните "Сънят на Света Богородица", "Блажена Теодора" – та до съвременните интерпретации (например, прекрасната книга на К. С. Луис "Великата раздяла", в която за душите в чистилището се организира специална опознавателна екскурзия до Рая с автобус).

Книгата на Юлия Вознесенская "Моите посмъртни приключения" е опит за съвременна православна интерпретация както на класическия литературен сюжет, така и на учението на Църквата за отвъдното. В нея ще намерите всички елементи на православната представа за задгробния живот и съдбата на душите – с неизбежните за сюжета условности и уговорки за непредставимостта и недостъпността на духовната реалност от страна на нас, живите.

Книгата се чете на един дъх и носи силен "приключенски" заряд – разбираемо, щом авторката е стъпила на такъв доказан архетипов сюжет, неизменно вълнуващ въображението и интелекта от времето на Омир насам. В същото време, разказът предава и една типично руска православна чувствителност, едно здравословно в духовен план умиление пред свещеното; едно смирение и покаяние, което трудно ще намерите в неправославните образци на тази тема. В определени моменти книгата напомня на кадри от филма "В какво се превръщат мечтите" (несъстоятелният български превод на заглавието What Dreams May Come е от монолога на Хамлет) – особено в сюжетната линия на търсенето на починалия съпруг – един кинематографски реверанс, който допълва успешно канавата на повествованието.

Самата авторка казва за творбата си: "Моите книги са по-важни от мен самата. Това всъщност е мисионерска литература. Това е опит да се разговаря с невярващите или търсещите хора чрез литературата на техния език."

"Православно фентъзи" е подходящо определение за жанра на книгата – доколкото тя се опитва да преодолее съпротивите на православния читател спрямо един необичаен (все още) жанров синтез. В същото време, нека не забравяме, че за разлика от същинското "фентъзи", реалността на "въображения" задгробен живот на Вознесенска е нещо, за което Църквата говори и мисли пределно сериозно.

Поток на съвестта

Извънкласно четене на К.П.

Когато Константин Павлов е умирал (29 септември 2008 г.), съм бил в някакво телевизионно предаване да превеждам интервю с един немец (проверих това в личния си календар). Докато поетът е агонизирал в постелята си, съм търсел (бързо и надявам се – успешно) точните думички в словесния поток.

Потокът на словото, потокът на съзнанието (stream of consciousness) – понятие от западната литературна критика, дълбоко приложимо към поезията на К.П., днес си превеждам свободно и като "поток на съвестта" – и имам своето езиково и морално оправдание.

Днес разгръщам неговото томче със собственоръчно негови криви букви "К.П." на корицата, за да чета стиховете му в паралелен превод със собствените си мисли и стихове. Смиряващо занимание. Чета две въображаеми колони от стихове – мои и чужди, седнал в неуютния, но единствено даден ми храм.

> Спирам се в храма, където
> даже полумракът свети.
> В ъгъла гният на купчина
> безплатни нови завети.
>
> (**П. С.**, *В храма*, 2009 г.)

Тупти, пулсира църковният живот у нас – в една благозвучна симфония от звекащи кимвали, а ние… Ние си разменяме подаръци от овладяна словесност:

> Изтощени сме
>
> от взаимни подаръци.
>
> Бедни сме.
>
> ("*Дарители*", 1989 г.)

Ние сме двете свинчета от "Едипов комплекс" (1963 г.), които ритат възторжено и съсредоточено свинския мехур на закланата си майка. Това е звуковата картина на нашето падение – отзвучаваща бързо и предсмъртно:

> Бодро (и предсмъртно) отзвучава:
>
> ехото на ойларипащи старчоци,
>
> еротичен кикот на шавливи баби…
>
> И риданията на една душа…
>
> Ограбена.

(“*Я по-тихо!*”, 1983 г.)

А истината е една – църквата ни потъва, както лодката от неговото “Появяване”:

В една лодка се возим.
И какво значение има –
дали ти въртиш кормилото,
дали аз въртя веслата,
щом лодката потъва?

…докато ние спорим за фундаменталните роли на свещениците и свещниците, миряните и мирото? Славеевите ни гласове, упояващият ромон на елейната ни посредственост, потънала в лоясало богословие и петдесетташка (1950’s) ураджийска публицистика, се разбиват в… един копнеж за гарван:

Млъкнете, славеи!
Проклети славеи!
Дано в настъпилата тишина
един-единствен гарван се обади,
за да ми каже истината.
Страшната!
(“*Славеите пеят*”, 1957 г.)

И как да не споделям съмнението от “Пак за славея” (1956 г.) спрямо одите на кохортата славеи, мечтаещи – и тайно, и явно – за “хищни нокти и железен клюн”? Славеите са живи, в цъфтящо здраве – и мнителни до абсурд, в контраст с мъртвите, които “разбират от шега” (“Скерцо”).

Църковната управия пък, лелеяната нормалност, е като неувиращия фасул от едноименното стихотворение; нашите жалки опити за обговаряне на това мъчително неувиране вече мина през всички възможни фази:

Не увира.
(Спокойно изречено.)
И не увира!
(Гневно изречено.)
И не увира…
(Примирено.)
(“*Фасул, който не увира*”, 1988 г.)

И как се връзва и констрастира едновременно онова негово интимно до сквернота и богохулство

Хей, Ти, Общият ни Създател –

дай ми сили

да Ги почувствам братя…

(“*Молитва*”, 1992 г.)

…с молитвата на св. Ефрем: “Ей, Господи, Царю! дарувай ми да виждам моите прегрешения”! Дали е знаел К.П. текста-първообраз? Едва ли, но голямата поезия се родее с голямата молитва по неведоми пътища.

Кои са ТЕ? Напълно излишен въпрос. За всекиго – различен отговор. За мен – ето тези (бях опитал да изразя виждането си за ТЕЗИ хора веднъж в рими):

Домът Ти, Господи, тесен е
за Твойте сурови гости -
ония, с твърдите погледи
и с меките кости.

ТЕ се оказват препъни-камък за вярата на мнозина. Павлов възкликва:

Ще си възвърна вярата отново,

когато срещна кон!

Кон в чистия му вид!

(*Алхимици*)

И аз, Павлов, и аз! Осъждане ли е твоята поезия? По-скоро естетизирана неприязън, обговорена несъвместимост. Далеч от любовта, но поне стъпка встрани и от омразата. Моите ТЕ са същите онези паяци със задгробните арфи; моят осквернен храм е същият онзи пантеон от неговото стихотворение:

Пантеонът не е проветряван скоро. […]

Паяците нервно дърпат нишките –

искат да изсвирят нещо крайно траурно

и безкрайно бодро същевременно.

Нишките се късат.

(“*Прелюд – паяците*”, 1958 г.)

За дребните фанатици, които ни обладават там, на кладата – презрение-погнуса. (“Дребните фанатици”, 1989 г.). Мийте си ръцете преди ръкопляскане, казва усмихнатият оратор на своята прашна публика (“Инцидент”, 1956 г.). Мийте устите си преди проповед, мийте душите си преди молитва. “Метастазите на истината” мрачно превземат отвътре Събудените; един от тях беше К. Павлов.

Неприязън… и болка. Онази, човешката болка, породена от естетизирания бой:

Веднъж естетизиран боят,

болката съвсем човешка става.

(“*Алхимици*”, 1961 г.)

Боят е условен, динамиката е нагласена, алхимиците са дегизирани – църковници във всевъзможни роли, нанасящи си злобни удари, или пък просто псуващи се от окопите – сред тях: епископи, мастити богослови, богослови-петли, богослови-хиени, напудрени мирянки, както и неугледни такива; цялата ни свита кандидат-светци, have-been и to-be праведници; все хора, образи, творения и урурунгели във висша, превъзходна степен. “Разликата между урурунгелите и урунгелите е както при ангелите и архангелите” (“Въздушна целувка”, 1982 г.).

Колко страшно е всъщност. Колко страшни са онези смели поборници, “дребните стопани”, които се опасяват за “закръглените си зелки” – да не бъдат накълвани от детинската ироничност на “вредните птици”:

А аз
детински иронично заявих,
че смелостта,
най-мъжката от всички добродетели,
през някои сезони
се превръща в национално бедствие.
(“*Спомен за страха*”)

Днес ние сме посред вакханалията на това бедствие. Обезводнени, душите ни се превръщат в пресъхнали кладенци; на дъното на всеки кладенец клечи по една оцеляла мъка като жаба (или оцеляла жаба като мъка, все едно) (“Гръдна жаба”, 1982 г.). Отчаяно стенат нечии клепачи, прозрели внезапно корените, основанията и цялото съдържание на собствената си религиозност, почуствали, навярно, гредата в окото си, изкуственото:

Изкуствено! Изкуствено! Изкуствено!
Едното, моето, било изкуствено!
Чии обувки цял живот съм лъскал?
А мислех, че нозете на Иисус… такова…
(“*Клепач*”, 1991 г.)

Ето я и нашата топлохладност, оголена докрай:

Нито топъл,
нито студен
се явявам пред Тебе,
Господи.
Пожали хладния.
(А ми е все едно.)

(“*Хладна изповед*”, 1988 г.)

Детската невинност за жреците е страшна заплаха:

Колкото по-мъртви стават боговете,
толкова жреците по беснеят –
търсят в моята невинност детска
зла поличба за неясна ерес.
(“*Дете голомеше*”, 1983 г.)

Ето го – дъхът на “старовремците”:

Ъъъх,
дъхът ви мирише на Старо, на Кисело… и Зловещо.
Па измийте се поне мъничко,
па тогава тропнете хорцето,
па тогава викнете сърцато
(над труповете ни):
“Да живей Новото Време!”
(“*Новото време на старовремците*”, 1987 г.)

***

“Константин Павлов, вътре в кристала на своята самота, вече знаеше мрачната тайна – всички времена са посредствени” (Ани Илков).

Псалмите на Маргото

Маргарита Друмева

Тя е дребничка и кръглолика, с очи, потънали навътре, които те гледат сякаш от кладенец. От жените с трудно определимата възраст, застинали задълго някъде между младостта и зрелостта. Обикновено това са щастливи и безгрижни жени, които посвещават голяма част от времето си на себе си. Маргарита не е от тях.

И възрастта й, както и много други неща в живота й, са обратната страна на едно голямо надмогване. Но си обещах да не пиша за тези неща; тя няма да одобри. Нека само кажа, че й е трудно; че й е трудно от много време и сигурно без вярата си би изглеждала и би се чувствала по съвсем друг начин. Маргарита Друмева, за приятелите – Маргото.

Малко е вероятно да сте чували името й, ако не се мотаете из средите, известни като "поети с китара" – разнолика тайфа, която се опитва да остане вярна на един позабравен у нас музикален стил – изпятата поезия. От най-дълбока древност, през средновековните минестрели, винаги е имало хора, за които поезията и музиката се съединяват по особен начин, който ги кара да подрънкват (понякога ужасно, понякога прекрасно) на китарите си прости акорди и да изливат на този фон поетичните си словесни опити. Днес в България този жанр тлее и стене под колабиралата в чалга музикална псевдо-култура, но на много други места той процъфтява. На тези, другите места, Маргарита е обичана; към нея се отнасят като към гранд-дамата на българските бардове – и има защо.

Запознах се с нея преди година, на първия за мен фестивал на българските поети с китара. Тя изпъкваше като някаква смугла перличка сред участниците с опърпаните китари и с песни, в които тегаво се пееше за депутати, което пък се римуваше със "заплати", с една дума – сред нерадостната продукция на зашеметените от собствената си маргиналност наши бардове. Музиката на Маргото беше не просто на порядъци по-добра; беше коренно различна. Жена, която прекарва дните си в една стаичка в силистренския театър и, външно погледнато, няма достъп до "прелестите" на "културния" живот в големия град – та тази жена свиреше и пееше като току-що излязла от най-добрите джаз-клубове и студиа в Европа. На старичка и пресипнала китара...

Тогава тя изпя една песен по текст на Миряна Минкова. Странен, шантав и красив текст, с много силен поетичен образ накрая: Христос в кварталната кръчма, седнал до един художник, двамата се черпят с облаци, представяте ли си...

Художникът познава своите картини до детайл.
Познава всяко тъмно ъгълче на оня град
и на окото на другаря си.
Познава ореолите на свещите,
които в черквата беднякът пали.
Художникът познава и Иисус!
И вечер в някоя квартална кръчма
го черпи облаци и се побратимяват
и даже и не помнят вече
кой какво е искал да забрави.

За вярата заговорих с нея едва сега. Разбрах, че освен нещата, които изпълнява по фестивалите, тя има много други песни, които са предназначени за една друга Публика – високо горе над нас. Говорим за тези неща откъм румънската страна на Дунав, в Калафат, където сме поканени на ежегодния фестивал на румънските бардове. Сутрин е, а предната нощ е минала в безпаметно свирене с хора, за които тази музика е най-важната страна на живота им.

Заговарям за християнските й песни – онези, съкровените, трудно споделяемите. Питам я кое е било първо – песните или вярата.

Маргарита: *Винаги съм имала тази вяра. Когато бях студентка, гледах това огромно небе и чувствах, че нещата имат някакъв скрит смисъл, първопричина извън нас, извън всичко, която определя и движи Вселената и живота ни. По-късно дойдоха срещите с приятели, с които много си говорих за това; даде ми се и една друга опитност – видях хора, които ми разказваха случки, които не могат да се обяснят с разумни доводи. В търсене на тази истина, попаднах на Библията; започнах да я чета и да я обсъждам с вярващи. Приятели, които се занимават с издаване на книги, редовно ми подаряваха християнска литература. Обясних си постепенно много неща.*

Днес не съм член на никоя църква, но Библията е книга, която стои много близо до мен в живота ми. Всичко, през което минавам, което ми се случва, сравнявам с истините и историите, за които чета в Библията. Тя е вярна книга. Често се "бия" с нея; споря вътрешно, когато ми се дава мъдрост, която до този момент не е била част от мен. Винаги тя излиза права.

Маргарита е имала период на подчертан интерес към свръхестественото и окултното, преди да стигне до християнската вяра. Едно неочаквано изцеление след усилена молитва я обръща окончателно към Бога. Във вярата намира и изцелението, и обяснението на живота си дотогава.

Не я е занимавал въпросът за "истинската църква"; след личния акт на вяра решава, че всички деноминации имат право на съществуване и че важното в църквата са хората, а не сградата или името. Общува и с православни, и с протестанти – защото отношенията й са личностни и смята, че когато е заедно с други вярващи, чрез тях и между тях се случва Църквата.

Реагирам на това в смисъл, че човек не се спасява сам и че в природата на Църквата е да бъде общност. Да не си член на никоя църква – това пък ми е съвсем трудно да приема... Маргарита си признава, че вижда причината за своята отстраненост в себе си, в особеностите на характера си. Отблъскват я големите общества; християнството за нея е нещо, което й се случва и което преживява лично всеки ден. Трудно й е да гледа на него като на систематична наука, принцип и догмат.

Сменям очевидно несвойствената за нея тема и заговаряме за музика. Тя не разделя музиката си на християнска и "друга" – всяка песен изразява някаква нейна същностна част, а човекът е цялостно същество. Раждането на музиката е тайна, за която тя няма нито отговор, нито рецепта. Знае само, че четейки любимите си Псалми или други библейски текстове, нещо в нея я кара да ги запее. Музицирането е нейно естествено състояние, неин начин на общуване.

Маргарита има песни, които се пеят от всички – в унес, със затворени очи. Видях това да се случва неизменно, щом тя запее "Калина" или "Тече вода" (две от най-известните й песни) – пеят и българи, и чужденци.

Това са песни за пеене. Но има и такива за слушане; трудни за повтаряне, с необичайни акорди, със заплетена мелодия. Псалмите й са от втората категория. Тя ги пее на Бога – и ги пее сама; един самотен глас, на който никой не може да приглася. Но не е от гордост това, мисля си; душата й пак се свързва с останалите, но те не могат да я следват в извивките на песента; само слушат...

Няма формули за това как да се прави християнска музика, контрира ме Маргото. Тя не иска да променя онова, което пее в нея – ако песента излиза сложна, но без усилия, значи, така е била заложена. Песните са изпети от вътрешна необходимост и защото й помагат в живота – в трудни ситуации те са нейните молитви. Дали тя е единственият автор, или и Някой Друг пише и пее заедно с нея – не може и не бива да се мисли за това.

Питам я за християнските музикални образци, които са я вдъхновявали. Класическата музика и най-вече Бах, казва тя. Усеща неговата музика като слово, като нещо, което колкото звучи, толкова и говори с думи. Намира в неговото

творчество отблясък от космическата съдба и предназначение на човека. Изобщо, във всеки един творец търси първо мащабността, космичността – независимо дали изпълнението е само с една китара, или със симфоничен оркестър. Текстовете също са ключови – и ако няма интелигентност и духовност в него, песента й става безинтересна, дори мелодията да е хубава.

Заговаряме за страданието и радостта – кое от двете е по-добър изходен материал за една песен. Еднакво е, смята Маргарита. Повечето хора, които са далеч от правенето на музика, мислят, че от страдание песните се раждат по-лесно и стават по-хубави, особено ако става въпрос за любовни разочарования. Но това е елементарен пласт, защото музиката изразява личността в нейната цялост, не само на тъжните или веселите й настроения. Страданието не може да бъде нито избегнато, нито излекувано с писане на песни, даже напротив.

Връщам я на темата за евангелската църква, където е ходила преди. Може ли да си представи да води хваление там с нейните песни? Не е сигурна. По отношение на православната църква ми казва това:

Маргарита: *За съжаление, в нашия град (Силистра) животът на православната църква, отразен в издания, литература, музика, малко трудно можем да следим – особено като гледаш отстрани, а не си пряк участник в този живот. От това бледо присъствие и самият живот на църквата не ти прави впечатление с такава сила.*

Като си говорим за православието, й припомням една нейна песен, в която изпява почти цялата първа глава на Евангелието на св. Иоан. Песента и започва с един напев – "Тириририрам..." Шегуваме се, че това не го измислил пръв Мариус Куркински. Тя се впечатлява дълбоко, като разбира, че "Терирем" е класически начин за разпяване на Атон. Виж ти, Господните пътища били неведоми и в музиката...

Накрая ми цитира едно свое стихотворение, в което се казва, че всички сме инструменти в оркестъра и оркестърът е могъщ, когато всички свирят в синхрон. Казвам си наум, че Маргарита в своето самотно християнство е като партията на солов инструмент, на някоя екстатична флейта, която завихря неповторимите си ноти нагоре, нагоре, докато всички останали оркестранти са притихнали...

Бог да те поживи, Деяне

Дълго, почти година отлагах срещата с “Калуня-каля” на Георги Божинов. Така отлагах и срещата с “Възвишение” на Милен Русков – все заради изстраданите си читателски подозрения към високите медийни нива на шум около нови заглавия. По отношение на “новата българска литература” от последните години този шум обикновено ми е носил само разочарования, песимизъм и поредни порции “мрачно нелюбопитство”.

Вчера я прочетох, както се казва в клишето, “на един дъх”. Дъхът беше и малко нещо коледен – 25 декември прекарахме общо взето в четене и тишина. Дъщеря ми се беше заровила в “Повелителят на мухите”, аз – в “Калуня-каля”.

Нещо тайнствено витае около тази книга, нещо провиденциално и отвъдно; нещо дълбоко като жилав корен и в същото време небесно и ефирно като любовта. Дали заради историята на намирането ѝ от Деян Енев (която история ще се превърне, безспорно, в част от историята на самата книга – и от историята на българската литература), дали заради почти едновременното ѝ преоткриване заедно с излизането на “Възвишение”-то, с което книгата се родее в някакви неведоми извънвремеви измерения, дали заради самия текст, отчетлив и ярък като острие на ятаган и като потънало в пръстта ни рало…

Бог да те поживи, Деяне, че преди година спря пред кашона с книги на онази бабичка на пазара. От ръцете на старицата си поел сякаш онзи същия крит от незапомнени времена християнски чеиз, онази потъмняла и проядена от червеи Богородична икона, която помакът Калуньо предаде на любимата си Костанда в книгата.

Тепърва литераторите ще упражняват перата си върху този текст. Тепърва ще се спори кои са жертвите и кои – палачите. Тепърва ще осъзнаваме драмата на прозренията, към които ни води тази книга. Тепърва ще мислим за прошката и покаянието.

Но сега, затваряйки последната страница, си мисля… за кино. Героите са ми още плътни и живи – по-живи и по-истински от нас, живите читатели.

Днес някъде, в някой град или в някое село в Родопите, едно момче или едно момиче чете “Калуня-каля” и може би плаче, без да знае защо. Това момче или това момиче някой ден ще направи най-истинския филм “Калуня-каля” – и помаци, турци, каракачани, цигани, гърци, евреи и българи ще го разпознаят като свой. И може би тогава ще се случим най-после като народ.

Но не още, не още. Няма го режисьорът, той е още дете. Няма ги актьорите, които да изиграят ролите на Калуньо, на Нено, на Костанда и Малката. Трябва да се отече

шлаката, да се появят истински хора, които да разберат другите истински хора от книгата. Такъв филм не можем да направим с подобия на жени и пародии на мъже. Не бива.

Но вече имаме книгата и това е много.

Статуси и други кратки форми

Дъщеря ми и боклукът

По повод протестите на с. Локорско срещу изграждане на градско сметище на територията на селото

Живея в село Локорско. Вчера слушах предаване по радиото, в което водещият небрежно попита главната еколожка на общината: “Е, кога почвате да ги биете ония в Локорско?”. Малката ми дъщеря, която стоеше до мене, ме погледна и каза “Тате, защо ще ни бият?”

Какво да й отговоря?

Ще ни бият, защото един кмет се изсули като мокра връв от отговорност и съд. И не само се изсули, но и стана депутат – най-усмихнатия.

Ще ни бият, защото сме малко. Защото живеем на село и гледаме домати. Защото сме беззащитни. И жените ни не си тупират косите като главната еколожка.

Ще ни бият, защото сме нещо отделно от “софиянци”. И нищо, че сме точно толкова засегнати от кризата с боклука, колкото и живеещите в Обеля, Младост и центъра. И нищо, че и нашите дворове ще се задръстят от боклук; че епидемиите ще дойдат и при нас.

Ще ни бият, защото си позволихме да заявим, че НЕ ЖЕЛАЕМ селото ни да се превърне в поредното сметище. Защото пожелахме (колко сме били глупави!) проблемът да се разреши по европейски. Защото за малко повярвахме, че нещо се е променило в България.

Ще ни бият, защото това общината го може. Това е единственото, което общината може да измисли – дотам им стига въображението и компетентността на хората с тупираните коси и евтинджоските костюмчета. Защото всички вкупом се оказахме евтини и продажни хора.

Ще ни бият, защото община и медии направиха всичко възможно да бъдем представени като “тъпи и упорити селяни”, които безсвестно се противят на прогреса. Макар “прогресът” в случая да се свежда до мътни и съмнителни поредни обещания от страна на хора с висящи дела, които са превърнали лъжата във втора природа. И защото отказахме да повярваме – а това не се прощава. Отказахме да ни правят на глупаци – а това не се прощава.

И ако всички са на мнение, че хората, които настояват проблемът да не се решава за сметка на тяхното и на децата им страдание, следва да бъдат набити, изблъскани и наритани от полицията – значи нещо дълбоко сме сбъркали – всички. И ако е така – по-добре да дойдат и танковете.

Това е, моето момиче. Избирай умната къде ще живееш.

Една въобразена провокация

Провалът на българското участие в Евровизия лесно можем да отнесем към категорията на маловажните провали. На фона на снизходителното отношение на Европейската комисия към предстоящото ни членство в Евросъюза (един вид, "знаем ви що за стока сте, ама хайде, от нас да мине, пък вземете се стегнете малко"), разочарованието от един посредствен по замисъла си конкурс не е болка за умирачка.

Но неуспехът на Мариана Попова всъщност не е неин неуспех, а наш – и по-скоро на онази сфера от нашата национална псевдо-култура, която носи сочното, но явно противно на нормалния европеец име "чалга".

Мариана определено изпя ако не най-добрата, то поне една от трите най-добри песни на конкурса. Аплодисментите на публиката в Гърция бяха бурни и искрени. Защо тогава..?

Причината за провала седеше отдясно на певицата, облечена в пола, макар да представляваше пълен мъж от ромски произход. Замисленото като "провокация" присъствие на Азис в песента на Мариана "Let me Cry" остана като тъжно напомняне за единствената провокация в случая – бяхме провокирани да си зададем риторични въпроси относно способността на българските продуценти на певицата да осъзнаят къде всъщност са я изпратили.

Идеята за продаване на продукта "пеещ травестит" със сигурност не е родна. И подобен имидж навярно си има своята вярна аудитория от дезориентирани индивиди. Но колко дезориентиран продуцент и имидж-мейкър трябва да си, за да се опиташ да продадеш този изрусен, предразположен към напълняване продукт на мейнстрийм-аудиторията в Европа? Аудитория, която се състои предимно от масови потребители на лека музика?

Ако мейнстриймът в България е чалгата, на кой му хрумна да прави паралели с аналогичните масови продукти на Запад и да се опитва да пробута полата с дълга цепка и обутия с чорапогащник Азис на немската домакиня?

Да си кажем унило "прецакаха кадърното момиче, защото е българка". Да си го кажем, но не и преди да решим за себе си: така ли си представяме нашите таланти на европейската (макар и не толкова престижна) сцена – хубави гласове, добра музикална композиция, и една щипка родна пошлятина, която упорито да продължаваме да мислим като национална идентичност? Да си мислим, че Азис е "скандален", защото се облича с пола и си изрусява веждите, отразява пълната ни неспособност да поставим нещата на правилните им места и да ги наречем с истинските им имена. Скандалното за нас е пошло за Европа. Именно пошло, а не

провокативно. Мястото на пошлятината е на стената на кабината зад гърбовете на шофьорите на тирове, а не от дясната страна на талантливата Мариана Попова.

Опитът на българските продуценти да обуздаят имиджа на Азис (дългата му пола беше с права кройка, някак сдържана) е все едно да облечеш клоун в черен фрак, като оставиш червения му нос и клоунските обувки – псевдо-естетическа еклектика, която допълнително обърква въпросната немска домакиня и отвлича вниманието й от качествата на песента и изпълнителката й.

Единственото спасение за добри изпълнители като Мариана, ако искат да имат някакви успехи на европейската сцена, е да се позиционират ясно спрямо такива като Азис, не да се опитват да ги впишат някак си в имджа си. Това вписване може би ще направи Мариана приемлива за българските шофьори на тирове, но нали идеята на Евровизия беше друга?

Фондация Покров Богородичен

Църковна организация, която се държи професионално?! И досега, десет години след създаването на фондацията, някои повдигат учудено вежди, щом започнем да обясняваме кои сме. Идеята да се създаде специализирана структура, работеща в подкрепа на Православната църква в България, все още се възприема неоднозначно и навежда разнородни асоциации: „църковна администрация" (разбирай: мухъл, закостенялост, напреднала възраст и скука), „секта" (разбирай: странни хора с много задни мисли и неясни, но задължително вредни цели), „патриотична организация" (разбирай: „църкви и Отечеству на ползу"). А истината е съвсем друга: фондацията е частна организация (сиреч, необвързана формално с официалните църковни структури), която се позиционира в „зоната на здрача" – между интимното и несподеляемо вътрешно на Църквата и светското българско общество. И която упорито и целенасочено гради мостове между тези две неща.

Ако е вярна официалната статистика, 83% от населението на България се определя като православно – което прави от Българската православна църква най-голямата нестопанска организация (макар причисляването на църквите към третия сектор да в някаква степен условно, а според някои – дори некоректно). Това свръх-НПО има и своите специфични свръх-отговорности към собствената си „членска маса" – толкова мащабни, че трудно се забелязват, както гигантските фигури на платото Наска се различават само от птичи поглед. Обществото неоднозначно формулира своите пост-преходни очаквания към (и разочарования от) Църквата – че тя не се оказа в състояние да отговори на духовните, мирогледните и интелектуалните търсения на съвременното българско общество; че проявява последователна неангажираност с острите социални проблеми на България, че се държи като отсъстваща от обществения живот. Това са и основните подстъпи към разбирането на мисията на фондация Покров Богородичен – с тази подробност, че, за разлика от популярната конвенционална мъдрост, рецептите за желаната промяна се търсят на друг адрес, а не на този на Светия Синод. Логиката тук следва класическата политическа сентенция: „Питайте не какво ще направи държавата за вас, а какво вие ще направите за държавата". И докато новозабогателите поглеждат „благотворително" към Църквата, предоставяйки парите си за нови и нови красиви (и празни) храмове, фондацията се насочва към хората – към тяхното правилно стоене в Църквата, към младото поколение с неговите въпроси и разочарования, към хората в нужда.

Една реплика за Ванга

Митологизирането на Ванга се извърши със скоростта и шумовите ефекти на взрив. До неотдавна тя дори не беше назовавана по име – наричаха я “петричката врачка” и това спонтанно анонимизиране (спонтанно, защото се извършваше преди да се появят първите статии и книги за нея) беше като че ли по-адекватно на стихийното народно съотнасяне към нея като към институция (сравни с “делфийския оракул). Около феноменалността й витаеха идеологически табута, които по-късно се отприщиха в текстове-вопли; воплите стигнаха апогея си по повод Смъртта й. Тя, смъртта, и витаещата й сянка оголи Ванга в модуса й на индивидуалност, дори на банална старческо-изнемощяла телесност. Някъде по това време окончателно се оформиха и обособиха брънките на различните назовавания: “петричката врачка” – “баба Ванга” – “леля Ванга” – “Ванга-светицата”.

Първата формула предполага множественост и регионална ограниченост, която дори изключителността не може да преодолее. Понятието “врачка” освен това носи и негативни черномагьоснически смисли.

Тези два недостатъка, пречещи на митологизирането, отпадат в следващата формула, “баба Ванга”, където ясновидката е индивидуализирана, интимизирана и предава чрез словесния си знак индикации за мъдрост, но вече не черно-мистична, а някак природно-екологична, извечно-житейска.

Следващият преход е особено интересен. Той се случи в словесното пространство някъде около строежа на църквата в Рупите. Какво наложи спешната замяна на “баба” с “леля”? Опит за реновация, леко козметично подмладяване на образа на добрата баба, който телесният прототип твърде бързо консумираше и заплашваше да превърне в отблъскваща картина? Пренареждане на псевдородовите връзки? Защото процесът на сакрализация вече беше започнал, а преходът от неутралното “леля” към неизбежното “майка” би бил много по-лесен, отколкото ако се тръгва от трудноподвижното “баба”.

Но обществото ни така и не се изчака да се сдобие със свой гротесков вариант на майка Тереза, а скочи трупешката направо в центъра на собствените си сакрални мераци, назовавайки Ванга “светица”. Но това е тема за друг разговор, при това сериозен.

Ванга и Дънов – предтечи на какво?

Покрай медийния шум около изразената от няколко свещеници църковна позиция относно Ванга и Дънов се замислих: защо обществото ни реагира така бурно, когато посягат на митовете му? “Пророчицата леля Ванга” и “най-великият българин Дънов” са очевидно вече дълбоко и трайно митологизирани – и това личи най-вече по отказа за каквато и да било алтернативна гледна точка относно природата на “феномена” (това – за Ванга) и качествата на “учението” (това – за Дънов). В отказа си да коментира тези двамата извън иконичната им роля българинът е сурово ирационален – свещениците единодушно бяха заклеймени като “талибани”, медиите не се умориха да ги канят в една неизменно вменена им роля – на твърдоглави рушители на светлината и добротата, въплътени в образите на Ванга и Дънов.

“Средновековие”, “лов на вещици”, “православен фундаментализъм” бяха най-меките клишета, използвани, за да изразят нещо много просто. Една група хора изповядват неща, несъвместими с вярванията на друга група хора. Това именно се опитаха да кажат свещениците на религиозно индиферентните (щом става въпрос за църква) и силно докачливи (щом става въпрос за “добрина” и “светлина”) българи. Оказа се непомерно трудно и неблагодарно да заявиш себе си като различен от останалите; да очертаеш границите на собствената си вяра (а такова очертаване неизменно оставя извън границите нечии други вери) или да кажеш простичко: не приемам това и това за ценно, нито за правилно, защото влиза в противоречие с вярата ми.

Като общество реагирахме шумно и като под хипноза. Развикахме се за приноса на Ванга и Дънов в световната… (не знам какво, добавете сами – култура, духовност, карма – по избор), напомнихме на твърдоглавците какво (май не) бил казал Айнщайн за Дънов (ние с тази комплексарщина ставаме и лягаме; та има ли нещо по-важно от това кой какво е казал за нас?!) и категорично отказахме да слушаме аргументи, библейски цитати и разните му там православни богословия. За какво са ни? Казал ли е нещо Айнщайн за тях? Не е.

Само едно не разбирам. Защо, на фона на обществения възторг пред тези двамата, не се отправи едно аргументирано предложение пред всички религиозни институции в страната (по списък от Дирекция по вероизповеданията) за полагащото им се възвеличаване? Така Ванга може да бъде призната за блажена от Обществото за Кришна-съзнание, а Дънов – обявен за реинкарнация на всичко прекрасно от еврейската общност примерно. Защо не потърсихме одобрението на която и да е друга религиозна общност, учение, институция за тия двамата? Защо толкова болезнено приехме очевидното – че именно Православната църква не ги смята нито за светци, нито даже за имащи нещо общо с нея?

Питам и си отговарям сам – защото вслушването в тихи, но категорични гласове изисква най-малко две неща: 1) да искаш да разбереш и 2) да можеш да слушаш нещо друго извън себе си.

Несъстоялият се дебат

Покрай многото други дебати, които не се случиха в нашата Църква, този за православното образование на децата ни заема по-особено място. Едва ли има друга тема, която по такъв уникален начин да събира в себе си едва ли не всички проблемни области, свързани с Православието – отношението между разум и вяра, между литургия и богословие, между изтока и запада, между родители и деца, между Църква и държава, и най-важното – между Бога и човека. От това как разбираме проблема с „религиозното възпитание", „вероучението", „катехезата" – в огромна степен зависи как разбираме себе си в Църквата.

В този несъстоял се дебат трябваше да изкристализира и да се овещести съборното виждане на Църквата за мястото на човека в падналия свят – за неговото висше призвание към богоуподобяване и за посилния му кръст. Църквата трябваше да намери сили – молитвени и човешки – да каже няколко прости и спасителни истини на хората, които се заеха – добросъвестно, но безблагодатно – с каузата на православното вероучение. Трябваше да ги настави. Да бъде до тях. Да бъде себе си. Да бъде.

И понеже нищо такова не стана, от следващата учебна година децата ни ще учат вероучение без вяра, богословие без Бог, религия без Църква. Вместо да каже на българските деца: „Елате и вижте!", нашата Църква се обърна към държавата: „Мисионерствай вместо мен!". Вместо да отворят вратите си пред милионите загубени души, нашите църкви ги залостиха още по-здраво и сложиха на тях бележка: „По въпросите за вероучението се обръщайте към Министерство на образованието".

За пореден път избрахме да отсъстваме – от собственото си общество и от себе си. Вътрешното движение, с което поверихме безсмъртните души на децата си не на свещеника и не на енорията, а на учителя и на училището, е същото, което ни накара да разделим Църквата си, да намразим пастирите си, да се отчуждим от собствената си страна и да търсим лицето си другаде. Бесове са тези, които направляват това движение на абдикация от исконното ни право и мисия.

Church Brother

Пред очите ни патриаршеството се превръща от служение и кръст в лобистка кауза и компроматна война. Покойният Патриарх Максим беше обвиняван в пасивност, която била вредна за църквата. Алтернативният активизъм на сегашните кандидати за бялото було обаче вещае не вреда, а направо съсипия.

На фона на все още пресните ни спомени за един задрямал Синод, размърдващ се единствено при екзотични външни дразнения (Хари Потър, Мадона), последните дни, през които медиите едва ли не опънаха палатки пред Синодалната палата, ни карат да се питаме: това същите митрополити ли са? Трескавост, обиграност, целеустременост – качества, с които обществото до този момент не беше свикнало да ги свързва, сега виждаме сякаш изстреляни в зенита. Владиците били пасивни? Бяха. Вече не са, свиквайте. Прословутата синодална летаргия се оказа просто едно дълго продължило колективно съзнателно снишаване. И – да, когато години наред си седял клекнал, готвейки се за скок, в звездния миг може да се сецнеш. Или да прекалиш с траекторията. Или да скочиш преждевременно.

Първите скокливци вече се заявиха – чрез скандали, разбира се. Видяхме първите серии на спектакъла – драмите “Наместник-предстоятел за един ден”, “Траурно мълчание”, “Пир по време на погребение”, както и хумореската “Отегляне на подписа”. Очертава се увлекателен сезон на реалитито “Church Brother”, с последователна елиминация на участниците и много сеир за благочестивия и православен български народ.

…А достоен патриарх ще имаме само, ако всичко това спре. Веднага.

Dedo Bore от 1 до 4

(По повод изтичането на видео материали с един игумен на български манастир)

Всъщност, гледах само 1 и 2 – двете пилотни серии на минисериала със заглавие "Разврат в покоите на дядо Борис", които мерзко-анонимен благодетел ми изпрати на лично съобщение във Фейсбук. Честно казано, едва ли ще догледам останалите епизоди – порното е слабо и скучно. Липсва разнообразие, фантазия и (което е по-тъжно) истинска мотивация откъм женската страна.

"Мъжете използват властта, за да получат секс, а жените използват секса, за да получат власт" – тази мисъл ми се завъртя в главата, докато слушах безкрайните носови "ооох" на възрастния мъж. Сбърканото в клипа: по отношение на мъжа става въпрос за духовна власт (епископска); по отношение на объркани жени на средна възраст – за криворазбрана женска власт над един монах. Но явно цитираната мисъл се оказва универсална. За наш общоцърковен срам.

Клипът е символичен. Църковността ни се оказа порно. При това нискокачествено порно. Както повечето ни неща.

Жените на средна възраст са основната част, гръбнакът на църковната ни общност. Чини ми се показателен и този символ, защото именно в такова унизително положение спрямо епископите очакват от нас миряните да пребиваваме, ако се имаме за християни. Прави, каквото ти казвам. Ама, дядо, аз не искам... Ооох.

"Вставай, страна огромная" – гръмва тържествено нечий мобилен телефон посред мъчителните орални напъни (първи сезон, втори епизод). Но не става страната. И други работи не стават, въпреки усърдието на мирянството. Тежката еректилна дисфункция е очевидна, тя се точи като тъжна червена нишка в сериала и навява песимизъм за бъдещето на църковността ни.

Завивки с тигрова щампа, лилави. Флорални орнаменти по стените, далечно маане от турски сериал по телевизора. Космат и ояден мъжки корем в едър план. Изпълненост. "Църковно изпълнение", скверен манастирски уют.

Dedo Bore е сенилен и импотентен. Но не го знае – защото е снимал дебелия си тумбак и увисналото си мъжко достойнство, за да го праща на приятели и защото смята, че това, което снима, има нещо общо със секса. По същия начин, по който смята, че има нещо общо с духовността, защото има брада и расо, и с благополучието – защото има S-класа.

Качването на клиповете от анонимника пък е мерзко, недостойно и гнусно деяние. Дано поне не е направено с добри намерения, защото комбинацията между мерзост и добри намерения е особено опасна – и в Църквата, и навсякъде.

А ние, като едни всеопрощаващи християни, можем да кажем (примерно): Готови сме да гълтаме (пардон, да преглътнем), дядо. Ама май няма какво.

Не убивайте присмехулника

Харесва ли ми тази карикатура от същия онзи вестник Charlie Hebdo, изобразяваща Отец, Син и Дух Свети в хомосексуален акт?

Не, не ми харесва. Намирам я за обидна, долнопробна, безвкусна и просташка.

Намирам я за богохулна.

Но смятам, че ако имам свободата да изкажа мнението си (или да го изкрещя пред медии, или да заведа дело, или да организирам протест) срещу тази карикатура, това предполага реципрочното право на карикатуриста да я нарисува и да я публикува.

И тези две свободи – моята (да вярвам в Светата Троица) и тази на карикатуриста (да се подиграе с Нея) са двете лица на една и съща свободна воля, която е в основата на моята вяра.

Основателят на тази вяра беше осъден на смърт не за какво да е, а за богохулство. И беше разпънат между двама разбойници. Единият Му се подигра, а другият Го изповяда като Господ. И Христос отвърна на обичта на втория, но не прокле първия. Не го уби с поглед от кръста, нито го принуди да повярва в Него. Не защото не можеше, а защото вяра по принуда не е вяра. Понеже вярата е любов.

Не, Бог не обича богохулството. Както не обича омразата, греха и смъртта. Но възможността за богохулство е цената, която Творецът плаща за свободата на творението си. Без тази цена (риска да бъдеш отхвърлен, охулен, разпнат), няма свободен избор, няма свободна воля, няма свободна любов.

Да, тази карикатура не ми харесва, защото осмива и обижда вярата ми. Но същата тази вяра ми казва да приема избора на карикатуриста и да приема отношенията между него и похуления от него да си останат между тях.

Затова в моята вяра не убиваме присмехулниците. Нещо повече – казано ни е да ги обичаме. И провалите ни през вековете да изпълним тази заповед не променя нито нейния смисъл, нито нейната категоричност.

> Слушали сте, че бе казано: “обичай ближния си, и мрази врага си”. Аз пък ви казвам: обичайте враговете си, благославяйте ония, които ви проклинат, добро правете на ония, които ви мразят, и молете се за ония, които ви обиждат и гонят… (Мат. 5:43)

Ако дълбоко в корените си ислямът мисли справедливостта през убиването на другия, значи корените ни са напълно и непримиримо различни, напук на клишето

“Бог е един, а пътищата към него – много”. Нашите различни пътища водят към съвсем различни богове. И не, религиите не си приличат.

Бог да прости присмехулниците. Няма грях, който да не може да бъде покрит от любовта.

Бог да прости на убийците им. Те не знаят какво вършат.

Шарли сме ние, ама не съвсем

Да сме Шарли, да сме Шарли, колко да сме Шарли?

Родната журналистика се показа по телевизията на малки сплотени групи, стиснали по един лист формат А4 с надпис “Je suis Charlie” – и някак неволно си спомних един случай от младостта на баба ми (случаят го разказваше дядо ми, който не пропускаше да й го напомни с повод и без повод): било около събитията в Китай. Партията излязла с някакво заклеймяващо становище, което се четяло на профсъюзни и партийни събрания в предприятията в цялата страна. На събранието във фабриката за детски играчки, където баба ми работела, също ги събрали да им го прочетат. Накрая баба ми решила, че трябва да се изкаже, вдигнала ръка и започнала: “Аз, като една честна работничка, не мога да не се възмутя...”... и т.н.

Възмутиха се всички вкупом от убийствата във Франция. Дотук добре.

Застъпиха се за свободата на словото. Тук малко нещо започвам да ми бие на “кимвал, що звека”. Спомних си мимоходом какво се случва у нас, когато някой ни жегне на чест и национална гордост (за религиозно засягане при нас и дума не може да става, защото няма почва за това, разбирай – няма религия).

Наскоро участвах в едно телевизионно предаване, където обсъждахме точно формите и границите на свободата на словото. “Няма граници”, палеше се събеседникът-журналист, “тази свобода е абсолютна”.

Мисля, че дълбоко не разбираме Парижките събития и особено последното милионно шествие. За да се опитаме да ги разберем поне мъничко, нека си въобразим няколко български аналога на въпросните събития. Абсурд?

Сценарий 1. Във вестник “Заман”, издаван от и за турското малцинство в България, се появяват карикатури на Ботев и Левски, отдадени на страстни ласки, със смъкнати гащи, интериорът е от изоставена мелница край Букурещ, където, както знаем, двамата са живели известно време заедно. След публикацията активисти на Атака логично подпалват редакцията на вестника. Всички останали български медии изказват своята съпричастност към турските си колеги, заклеймяват вандалския акт, организират митинг-концерт с турска музика на площад “Св. Александър Невски”, закичват се със значки “Аз съм Заман”, заричайки се да бранят докрай свободата на словото.

Сценарий 2. Вестник “Стършел” излиза със серия карикатури на тема “Манго циганина”, в която героят бие, краде и изнасилва (като това с изнасилването е показано особено графично и находчиво). Разлютена група цигани съсипва редакцията. На митинга-концерт, организиран от Столична община в подкрепа на свободата на словото, друга група цигани прави мълчаливо бдение в защита на

въпросната свобода. Значките са с текст: Аз не съм Манго циганина, аз съм Стършел. От Българския хелзинкски комитет изпадат в ступор поради объркване кое право да защитят по-напред – това на свободното слово или това на малцинствата, пострадали от hate speech.

Сценарий 3. Неизвестни метъли нападат Азис в тъмна уличка и го бият с викове "Мръсен чалгаджия!". Чалгаджиите са уязвени право в сърцето. След последвалите дебати в смисъл, че всеки трябва има право да си пее чалга, Теодоси Спасов повежда факелно шествие, носейки плакат "Аз съм Азис", следван от целия състав на Софийската филхармония.

Защо Църквата не ще и да чуе за хомосексуални “бракове”

Представете си: Производителите и продавачите на картички с намигащи китайки (сещате се, ония, дето се продаваха по панаирите едно време), отиват при държавата и се оплакват, че се чувстват маргинализирани и онеправдани. “Демокрация сме вече”, думат, “не може ли да си продаваме намигащите китайки навсякъде, като всички останали? Я вижте каква ни е хубава стоката. Стига сте ни натирвали по луна-паркове и панаири, и ние сме хора”. “Добре, бе”, смее се щедро държавата, “продавайте си ги, тука е свободна страна”. Намигащите китайки се появяват веднага във всички вериги книжарници, в галериите, в магазините за по 1 лев и т.н.

След известно време на някой търговец му хрумва, че картичките може да се харчат по-добре, ако ги нарече “икони”. Пак търчи при държавата. “Хм”, казва държавата, “това с иконите малко бамбашка работа ми се вижда, чакай да питаме църквата да не се объркат хората нещо”. “Ка щяло да се объркат”, вика търговецът, “нали е все едно - картинки на мъже и жени. Икони. Дайте ми разрешение, че бързам; нали сме демокрация, искам да си продавам китайките пред “Невски”, при иконите”.

Църквата подочува за тая работа и се опитва да обясни, че “икона” значи нещо съвсем друго. Че иконите не намигат, че се правят по специална техника от специално обучени хора, че имат определена символика и т.н. Държавата слуша с половин ухо, защото темата й е скучна, а търговецът на картички нетърпеливо прекъсва Църквата в смисъл, че всеки има право да си прави каквото си иска, да си го нарича както си иска и да си го продава под каквото си иска наименование. Всичко е изкуство, пък вий сте инквизиция и изобщо какво е това средновековие.

Църквата леко се стъписва от аргумента за средновековието, което търговецът моментално използва, за да кресне на държавата нещо в смисъл “докога ще ги търпим тия попове”.

Междувременно около спорещите се събират кибици и всеки почва да дава акъл - кой за иконите, кой за китайките. Търговецът решава, че е настъпил подходящ момент и настоява държавата да задължи църквата да започне да продава неговите китайки в нейните (на църквата) църковни магазини. Като вид икони, разбира се. “Ми да”, мудно разсъждават кибиците, “що да няма малко разнообразие в църковните магазини”. Църквата се опитва да каже, че на намигащите китайки мястото им определено не е до иконите в църковните магазини; че ако някой толкоз иска да си ги купува, тя не може да го спре, но виж, ако може да не се мешат с иконите. Тук държавата почва да става доста подозрителна, защото й замирисва на сегрегация, на двоен стандарт, на хелзинкски комитети и ограничаване на честната търговска активност. Кибиците също започват да подвикват към църквата: “Хайде бе, какво сте се запънали, какво лошо има, ей на - до вашите икони ще сложите и неговите, я какви са хубави тия икони с китайки”. “Ама...” - тук църквата почва да

губи ума и дума, защото от 2000 години е свикнала да спори предимно с интелигентни хора, макар и идейни противници. Държавата се мръщи вече съвсем недвусмислено в посока към църквата, търговецът на китайки плаши със Страсбург, кибиците гледат сеир и вече по-скоро по навик овикват църквата.

Понастоящем сме именно в тази фаза и форма на “дебата”.

Изборът у нас не е между ляво и дясно

И не може да бъде. Класическото ляво уважава бедните и в името на справедливостта чрез държавата разпределя някакъв обществен ресурс в тяхна полза. Класическото дясно уважава богатите и чрез пазара им създава условия да инкасират предприемчивостта и интелекта си.

Кое от двете уважения да изберем в български контекст, е избор дълбоко отблъскващ сам по себе си.

Когато е беден, българинът се отдава на вътрешна и външна мизерия и открива нови хоризонти на понятието white trash. “Бедно, но чисто и спретнато” е израз, загубил значение в български контекст. Бедното у нас е мръсно, диво, злобно и жестоко. И грозно - от родилните отделения, та до гробищата.

Едни бедни се организират в групи, които нападат, пребиват и ограбват други бедни. Когато не се нападат и пребиват, стоят опушени около казани за ракия и псуват властта, която сами са си купили евтино срещу кебапче, срещу 50 лева, или съвсем безплатно - срещу бясна глупост. Бедният българин е преимуществено чудовищно прост и неморален човек.

Бедността у нас е порок.

Както и богатството, впрочем.

Когато стане богат, българинът се качва на джип, от който да показва среден пръст на останалите българи и да трепе себе си и себеподобните си по магистрали и случайни минувачи по пешеходни пътеки. Той краде, лъже и бие по-слабите от него. Става политик, за да краде и лъже повече, ломотейки публично вносни думи, които никога не е разбирал. Богатият българин също е преимуществено чудовищно прост и неморален човек.

Лявата политическа риторика всъщност казва на бедните: “Ще ви дадем още кебапчета и ще вдигнем мизата за цената на гласа ви. Ще вземем от ония с джиповете, които крадат от вас, за да дадем на вас, които просто няма вече откъде да откраднете. Ще ви вдигнем стандарта на живот с още една кофичка кисело мляко - така може би ще оцелеете и дори постепенно ще еволюирате от бял боклук към мутри и мутреси.”

Дясната политика се обръща към самите мутри и мутреси им казва: “Майната им на бедните, да се оправят - вие как се оправихте? Ще ви намалим данъците, за да имате повече пари за молове, чалга-клубове и въобще всичко онова, което се нарича “потребление”. Ще оптимизираме държавната администрация, за ни подкупвате по-лесно и централизирано, дори онлайн. Така може би постепенно ще еволюирате от

мутри с джипове и официални анцузи към мутри с яхти, дялови участия и офшорни сметки.”

Някъде между двете групи на бедните и богатите се разполага ефирната прослойка на офисния планктон, ужасяващ се от бедността и драпащ към потреблението. Така наречената “средна класа”, чиито мащаби и влияние може да се илюстрира с образа на нещо като плесен, нещо като пот, изобщо като нищо на света, под мишниците на народното туловище с напуканите пети в мрежести сандали в долния край и червендалестия врат с ланеца в горния. Средната класа е отговорна за изговарянето на народните (и най-вече на собствените си) терзания и въжделения. Тя трака трескаво по клавиатурите #КОЙ??? и други подобни стенания. От тях, разбира се, не произтича нищо, защото страната се управлява реално от нечленоразделния патос на бедната и жестока тъпота (а.к.а. ляво) и този на богатата и жестока тъпота (а.к.а. дясно), които две тъпоти са свързани като скачени съдове и зависят една от друга.

Плесента на средната класа оредява допълнително като мъжка плешивина от изтичането си на тласъци във вид на мозъци (образованите) и мускулна маса (необразованите) от терминалите на софийското летище. Попаднали веднъж в среда, която им позволява да се влеят в реалната средна класа (там, където “ляво”, “дясно” и “център” имат някакъв смисъл), нашите емигранти запазват връзката си с Родината чрез редовно лайкване на статуси, съдържащи #КОЙ??? и участие в групи за народни танци.

Избрани Фейсбук статуси

Операция "Наглите" ми звучи като кодово име на десант в Народното събрание.

***

Как ли ще е "поет с китара" на турски? Гитар-серсем, гитар-будала или гитар-бабаит?

***

Благотворителен Черен петък. Дарете 2 лева вместо 5 за любимата си кауза и получете същото морално удовлетворение.

***

Днес, на всеки половин час по новините на #БНР: "В момента в Бургас тече мащабна полицейска акция срещу наркотрафиканти. На входа на града въоръжени полицаи проверяват автомобилите". Похвално сътрудничество между обществената медиа и #МВР - с такова интензивно медийно отразяване ("Ей, някой да не е разбрал?") и най-задръстените дилъри или редови шмъркачи ще могат възпитано и без блъскане да заобикалят така грижливо анонсираните полицейски проверки и съответно да си планират деня като хората. Следващия път обявете проверките поне една седмица предварително и публикувайте карта на постовете - в духа на една администрация в услуга на гражданите.

***

Песни, в които има "На, на, на" винаги са ми звучали като ария на дарителя.

***

Последните дни попадам на някакви дискусии по медиите за професионалното прегаряне (burnout). Интересно - никой не се сети да вземе мнението на най-засегнатите, а именно - пожарникарите и огнегълтачите.

***

Нека сменим цветните си профилни снимки с черно-бели в подкрепа на цветните учебници и против сегрегацията в училище.

Копирайте и разпространявайте! Който сподели този статус, ще го застигне неочакван късмет, ще го сполети тотален берекет, жена му ще ражда леко и ще дочака внуци и правнуци. По време на споделянето спрете музиката, за да чуете в настъпилата тишина шума от преместването на детероден орган от единия крачол в другия от страна на МОН.

***

Добре де, какво искат да кажат с израза “между нас се получи химия”? Явно се визира представата за някакъв химичен процес, вероятно близък до осмозата, за да се предаде идеята за някакво съвпадение и взаимопроникване? Но химичните процеси биват много различни. Има и експлозии, и разлагания, окислявания и какво ли не. Как така просто “химия”? И защо не физика? Такива химии обикновено се наблюдават в интервютата на хора от артистичните среди, но съдейки по резултатите им понякога ми се струва, че става въпрос по-скоро за геологични процеси - тегави и водещи до окаменяване и трошене на мозъци.

***

(По повод публикация със заглавие “Китай ще строи край София първия умен град в Европа)

Първият резонен въпрос “Как така умен град с прости хора?” отхвърлям веднага и дори с патриотично възмущение. Следват живи картини на варосани дувари с LED-дипсплеи за некролозите, луксозни шкембеджийници със соларни панели; Малашевския битак - с площадка за хеликоптери и тротоар, който ти прави забележка: “Що плюеш бе?” След изсъхване, изпраните гащи автоматично се самоприбират от балконите на сградите, а главната постройка в умния град се казва “Chalga Tower”.

***

"Мирише ли ти на море? (Пясък, хавлия, о как пече)

Любов, вълни, звезди, небе.. (Оу, хайде не-е)

Солени дни или нощи, ще бъдем само по гащи.

С мен ли си? С мен бъди! Бягай към плажа, не спи."

Като се завърти някое от тези нови бг-поп парчета по #БНР, все едно чувам как музикалният редактор се провиква към драгите слушатели: "Как сте, бе, тъпанари, добре ли сте?”

***

За човек, който не блести с някакви способности и постижения, обикновено се натъртва великодушно, че имал добро сърце. Държава, за която стане ясно, че за нищо не става, почват да я хвалят, че била фактор на стабилността.

***

Представата за очакващата го пътна администрация е за нарушителя това, което е за грешника представата за ада. От управляващите зависи тази представа да е смразяваща и кошмарна - каквато трябва да бъде.

В този смисъл опашките в КАТ би следвало да са още по-големи, разтакаването по гишетата - още по-изтощително, унизително и безсмислено, условията за чакане

около гишетата - още по-безчовечни, въздухът - по-задушен, лампериите - по-олющени и въобще сегашната мизерия - още по-мизерна. Това е единственият начин за някаква превенция на нарушенията по пътя. Мисълта за мизерния софийски КАТ е единственото, което може да накара българина да повдигне леко крака си от педала на газта, да реши да не изпревари неправилно или да се въздържи да профучи на червен светофар. Системата е устроена мъдро, не я оптимизирайте, влошете я допълнително, спасете живот!

***

Не вярвам, че проблемите с глупостта могат да се решат чрез просвета и образование или чрез законодателни мерки. Стихийната глупост може да се неутрализира само чрез добре организирана насрещна глупост, подпомогната от добре нахъсани природно глуповати медии.

Бият лекари заради плаценти? Вместо да оборвате митовете за вълшебните свойства на плацентите, създайте контра-мит - например, че плацентите са много опасни, защото изсмукват отрицателната енергия от аурата на бебето. Намерете идиот, който да разкаже пред камера: “Ядох плацента и после три дни повръщах”. Ама нека да е истински идиот, а не нормален човек или учен, за да се получи емпатия между него и останалите. Покажете как разпенена от ярост циганка млати по камерата на оператор на бТВ с прясна плацента; представете яденето и въобще съприкосновението с плацентите като долнопробна работа. Добавете и малко етнография и патриотизъм - примерно някой фолклорист да обясни, че прабългарите и особено хан Крум са набивали на кол всеки, който посегне на лекар. Създайте суеверен страх от посягането срещу лекар. Говорете напоително за родови проклятия, а не за морал, право, възпитание и прочие ирелевантни за хората неща.

Висока смъртност заради войната по пътищата? Вместо да трошите грешни пари за още камери и полицаи, пуснете в обръщение тезата, че високата скорост направо съсъпва мъжката потентност. Направете епизод по темата в някое от предаванията за световните тайни и загадки. Нека Стойчо Керев да подпре замислено брада с ръка и да разбули коварната конспирация на Ватикана за намаляване на българското население. Богомилите никога не са яздели в галоп, само в тръс, при това никога коне, а само магарета! Защото са знаели за последствията от скорости над 40 км/ч, но Църквата... и т.н. Цитирайте Дънов, а не някакви си скучни статистики, за вредата от високите скорости. Ванга също ще свърши добра работа ("Немой да караш бърже, я ке се претрепеш, я ке ти изфиряса мажкото можене"), особено ако тезата за импотентността бъде потвърдена от група едновременно говорещи потърпевши женки в предаването на Гала.

***

Ако наистина се интересувате от местоположението на G-точките при жените, просто разгледайте картата с модните и козметичните магазини на входа на всеки мол.

***

Евгений Дайнов е написал статия за омразата и простотията в нашето общество като признак за ниско възпитание и слаба цивилизованост. Примерите му са от типа "бял православен хетеросексуален мъж мрази, псува и евентуално бие циганите, неправославните и гейовете" - и това е точен, но недовършен портрет. Ескиз, който, ако остане недовършен, ще ни попречи да се разпознаем.

"Истински мъже", които мразят и искат да бият "еврогейовете-слабаци". Почитатели на Орбан, Пиночет и Путин, които мразят и искат да бият онези, които почитат демокрацията, толерантността и достойнството на всички. Да, това го има и то ни дърпа надолу, към вълчата яма на варварството, както Дайнов правилно е забелязал.

За да бъде пълна физиономията на мразещия българин обаче; за да видим истинската картина на "българщината", към едната "малка правда" трябва да добавим (колкото и трудно да ни е) и другата. Изживяващи се като ходещи въплъщения на евроатлантизма и либералната демокрация също мразят. Охо, и още как. И тяхната омраза не е нито по-благородна, нито по-малко опасна. Коренът й е същият - "този/тази не е като нас и трябва да се премахне".

Синдромът е банален - собствената си омраза преживявам като абсолютно легитимен праведен гняв, а чуждата - като диващина, варварство и нацизъм.

Подяждаща душата нужда от външен враг - реален или въобразен; комплексарски отказ от саморефлексия и пълно отсъствие на способност да приемеш и живееш с някакво различие - омразата към "рубладжии", "путинофили", "православни" (това също го слагам в кавички, защото и то е много повече идеологема, отколкото реалност) и всички синоними на "комуноиди" - тази запенена ненавист имах възможност да преживея съвсем наскоро, насочена спрямо мен, при това абсолютно незаслужено и въобразено, под формата на смрадлива колекция от fake news, платена от фондация "Америка за България". И не, няма никакво значение кой плаща за поддържането на тези конкуриращи се ненависти - America for Bulgaria (както в случая с мен) или тайни и явни руски служби - ефектът върху обществения ни климат е катастрофален. И освобождаването ни от всичко това няма да бъде платено отникъде, сами трябва да си го извоюваме. Всеки ден. Който може.

***

Разпадащият се паметник пред НДК отново събуди страстите. Писма в подкрепа, контра-писма в смисъл "да се събори" и т.н. Мисля си: както БСП получи възможност да се погрижи за чинията си на Бузлуджа, не може ли онова нещо пред

НДК също да се предостави за стопанисване на тия, за които е свидно? И понеже вече никой май не го свързва сериозно с 1300-годишнината и несломимия възход на българския дух, а се е наложило народното наименование... е, знаете кое, би било уместно да се предложи на обществените организации, свързани тематично с популярното му прозвище - например, съюзите на уролозите, ЛГБТ-общността и др. - да се погрижат за Седмоглавия. Така символът ще се запази и вече официално ще може да се нанесе на картата на София като уникален еротично-поливалентен джендърен и урологичен шедьовър; а като се вапца в цветовете на дъгата и се отворят едни ми ти шатри пред него за ранно сексуално образование и безплатна профилактика на простатата, Седмоглавия буквално ще се изправи за нов живот.

***

Напоследък все повече гъмжи от таланти. И всички им пожелават успех. Не съм сигурен дали ще има достатъчно успех за всички желаещи. Наличностите от успех са силно ограничени.

***

Релевантността на България спрямо ресор в ЕК с името "Дигитализация" е съизмерима само с релевантността на Саудитска Арабия към комисия в ООН с името "Права на жените".

***

Единственият начин да се победи “Ислямска държава” е отвътре - чрез изпращане на българи в нейните редици. Ефектите:

- Петролните кладенци ще пресъхнат, понеже ще бъдат източвани нощем тайно с туби и цистерни

- Достъпът до оръжие ще доведе до това, че българите ще се трепят постоянно помежду си и с другите идилци (заради паркоместа, отнемане на предимство - такива неща) до пълно вътрешно обезкръвяване на ИДИЛ. Добавете към това и “войната по пътищата”, която ще пренесем на нова благодатна почва (песъчлива, с още по-дълъг спирачен път за повече смъртност).
  - Ние много добре знаем как да окрадем до шушка една държава, била тя и ислямска
  - "Абе, пичове, голяма скука, дайте да вземем да взривим Пешо" - това ще съсипе идеята за самоубийствени атентати, свързани с някаква кауза.
  - Ще се появят идилски чалготеки. Нямало начин? Няма начин да няма начин. Бурките ще паднат жертва още първите дни. Как се куфее на Азис в бурка, бе вие луди ли сте?
  - Само за няколко години от радикалния ислям няма да остане нищо, както и от исляма въобще. За справка - можете да видите какво сме направили с православието у нас. Имамите ще проядат свинско и ще си пият винце, а Коранът,

сведен до жалки битовизми, ще остане далечен спомен. Принципът “хайде бе, те ще ми кажат на мене” ще съсипе всяка военна и религиозна дисциплина.
- Българската способност да се превръща всяка територия в унил мизерен пейзаж ще обърне процеса на влизане на европейци в редиците на ИДИЛ. Пред техния Терминал 1 ще се оформят трайни опашки от идилци с еднопосочен билет за Запада. Виделите какво ли не бойци ще искат да се махнат от “Ислямска държава” с писъци.
(Списъкът може да бъде допълван)

***

Снощи от изборните студиа най ми харесаха ония анимирани графики с резултатите, където малки фигурки на лидерите на партиите пристъпваха напред и заставаха мирно, а зад тях се надигаше колоната в съответния цвят и съответния процент. Не знам дали фигурките са изрязани от реални видео-кадри или са изцяло компютърно генерирани, но за следващите избори предлагам едно по-симпатично дизайнерско решение: лидерите са облечени в национални носии, мъжете пристъпват напред с потурите, после удрят мъничките си овчи калпачета в земята, викат "Де, бре!" и чак след това застават мирно пред стълба с процентите. Жените, съответно, първом друсват 2-3-секундна ръченичка и застиват със закачливо наклонена главица към избирателя.

***

Чувам, че българската претендентка за Мис Вселена се появила със стилизирано костюмче с накичени по него родопски чанове - заради българщината. Не знам дали е подскачала по подиума, за да разхлопа чановете, но би било уместно - ако ще впечатляваме чужденците, нека да е хем аудио, хем визуално. За следващия конкурс да се помисли за хореография с търкаляне по земята (изобразяващо търкалянето на девойки в росата на Еньовден, но и борбата за мир по цялата земя) и естетизирана демонстрация на тричане на куче (родна каракачанска овчарка). У, бре, де, бре.

***

Най-корумпираната страна в ЕС да поеме председателството... Все едно в някой клас да сложат най-големия двойкаджия, побойник и калпазанин за отряден председател. Не знам дали класът ще прокопса, но със сигурност ще падне голямо бутане и хихикане по чиновете. Класната да му бере гайлето.

***

Знаете ли, че през 1976 г. българският календар е обявен за най-точният от ЮНЕСКО? Не знаете? Няма страшно, и самото ЮНЕСКО не знае. Но признайте - звучи страхотно. На кого му дреме дали е вярно? Какви патриоти сте вий?

Обичам новото митотворчество. Основен принцип: да хванеш някакъв реален или въобразен обект на национална гордост (и предразсъдъци) и да го отъркаш интензивно в нещо световно и авторитетно - докато се наелектризира от търкането и започне самостоятелен живот и славно шестване по сайтове. Ако ще промотираме Дънов, това задължително трябва да върви с измислен цитат от Айнщайн - "Целият свят се прекланя пред мене, а аз се прекланям пред Дънов". От дъновисти съм чувал и следното: на последната паневритмия на Рила дошъл и Бил Гейтс, предрешен като просяк. Защо му е било на Гейтс да се представя за просяк - нали, ако е искал да се слее с тълпата, по-разумно би било да се предреши като обикновен дъновист?.. Е, да, ама без някакъв пълноцветен, макар и безумен детайл, митът се спихва. Както в едно заглавие от жълтата преса - "Двуглава майка роди двуглаво дете, и двамата са добре" - без това гениално "и двамата са добре" кой, кой щеше да повярва на новината?

А знаете ли, че сричката "Ке", произнесена от Ванга, е записана на златния диск на "Вояджър" и заедно с Делю хайдутин е посланик на човечеството в Космоса? А? А???

***

"Този сайт използва бисквитки. Натискайки бутона "нищо не разбирам", вие се съгласявате с нашите условия".

***

От четири реклами на социални кампании и каузи, на които попаднах днес, три бяха съпроводени от стържене по виолончело.

***

Dagobah system? Ако Йода се беше укрил по нашите земи, Люк трябваше да го търси в системата Тегоба.

***

"Баба дала 125 000 лева на измамници". Мда, "малък, но изключително прост народ". Изключително! Комай единственият народ, за когото идеята, че с възрастта се помъдрява, съвсем не важи. Народ, на когото от години му се повтаря, потретва, натъртва - да не си дава парите след обаждания по телефона, но той упорито си ги дава, за да размазва после сълзи по сбръчкани лица пред камерите.

Предлагам медиите да се откажат да отразяват вече тези случаи. Не разбрахте ли - безсмислено е. Освен това, расте ново поколение, което тепърва ще трупа пари, които, като остарее, ще трябва да дава на ново поколение измамници. Стабилност и приемственост трябва да има тука. След 50-на години някоя тогавашна пенсионерка, днешна натокана кифла, ще получи обаждане, в което първо ще чуе драматично хлипане, а после думите: "Бабо, обажда се Гери Никол, знам, че си ми фенка. Много съм зле! Спешно ми трябват пари за лифтинг на дупарата, сеш' ли

се?”. И всичко ще започне отново, защото в природата нищо не се губи, простотията пък въобще.

(Това за дупарата - ще прощавате, ама е реален текст от реален хит, писан от реални идиоти за други реални идиоти).

***

Предложения за допълнителни бутони във Фейсбук - "NASTRAHNAH!", "RESPEKT!!!" и “KRADA!".

***

Предложение за примиряване на Хелоуин и Деня на будителите: 1) празникът се провежда рано сутринта на 1 ноември вместо вечерта на 31 октомври. 2) организирани групи от деца обикалят из кварталите, пеейки възрожденски песни (основно “Къде си вярна”) 3) децата са маскирани като будителчета: момченцата - с бради, калпачета с перо и дървени саби, момиченцата - като райникнягини и бабитонки. Вариант 2: момченцата - с фракове, пенснета и фалшиви мустаци, момиченцата - с каквото там са носили учителките през Възраждането. Децата звънят на звънците на домовете, викайки: “Почерпка или въстание!”, като момченцата заплашително размахват сабите. Домакините ги черпят с бяло сладко с индрише и им подаряват томчета на Вазов.

***

За следващия концерт на Слави Трифонов да се блокират граничните КПП-та, катерите на “Брегова охрана” да затворят морската граница до второ нареждане, НАТО да затвори въздушното пространство за полети, наличната армия, жандармерия и полиция да изкара под строй цялото налично население в Софийската котловина за концерта, а след припева “7 - 8 и ще си паднала” да се помолят съюзническите сили на Алианса да отпуснат един стратегически ядрен заряд по бюджета на продуцентите за илюминации, та да се изчисти окончателно територията и да се освободи мястото за нещо по-перспективно.

***

Покрай протестите на полякините, които се борят за това, което разбират като свое право, виждам и тук мъчителни умствени упражения на тема “въведение в биоетиката”. Да, дами, утробите са си ваши, но това, което зашава вътре, независимо дали след запой, изнасилване или романтична вечер на свещи, не е и не може да бъде ничия “собственост”. Идеята за собственост върху и право на разпореждане с живота на друго човешко същество би следвало - като едни модерни жени - да ви отвращава доста по-силно от дълбоко натиканата в главите ви и хубаво замазана отгоре с бързосъхнещ силикон (за изолация) идея за ретроградната църква, дето все си пъха прътовете в колелото на прогреса.

Според един виц, по еврейското разбиране ембрионът придобива качества на личност едва когато завърши Юридическия факултет. Майтап, да, но докато чета умни изказвания как зародишът не можело да се разглежда като човешко същество, защото нямал “самосъзнание” (да, и такива мъдри мисли срещнах) и следователно абортът не бил нищо повече от санитарна манипулация, някак ще трябва да приема за себе си следния работен принцип, съобразен с особеностите на модерната глупост: приемаме зародиша за човешко същество, но само ако е желан. Ако не е - значи е парче месо, “утробата си е моя”, църквата да си гледа работата и т.н. Доволни ли сте от тази компромисна дефиниция?

***

Противно на бомбастичните заглавия по сайтовете, в България скандалите не "гръмват", а се процеждат смрадливо.

***

Съвет към младите европейци: ако Покемонът, към който сте се запътили с мобилния си телефон, е от непознат брадат вид и вика "Аллах акбар", може би е добра идея да смените курса.

***

Ако бъде осъществена геометричната прогресия, описана в песента “Дано” (до всяко добро същество - още едно, после до тези две - още две и т.н.), сегашното население на Земята би било стъпкано от добрите същества в рамките на няколко часа, а след още няколко самите добри същества биха загинали в страшни мъки поради липса на жизнено пространство. Медицински факт.

***

Жалко, че в Сандански не се организира фестивал на независимото кино. Щеше да се казва Sundance-ки.

***

Всяко общество има своите ритуали за инициация, за преход от детство към зрялост. Абитуриентските балове очакват своята антропологична интерпретация - в едно по-саморефлектирано общество бихме търсили в тях знаци и податки не само за сегашното състояние на нашето “заедно”, но и за бъдещето му.

Отговорите на въпросите “Кои сме?” и “Защо сме такива?” сякаш проблясват точно в тези екстатични моменти. В екстаза на прехода всичко има значение - не само лимузините, роклите на момичетата и висенето от прозорците на колите, но и тембърът и децибелите на онова “Кой каза??? 1, 2, 3...”, формата на веселието, естетиката му, езикът му, музикалният му фон.

Момчетата, с бутилки в ръце реват с мутирали гласове “Братооо!” и “Копелеее!” и се прегръщат - и от този шум тепърва ще се очаква да покълнат в живота им мъжество, лоялност, честност и накрая - чест. Дай, Боже.

Момичетата им казват - с всеки сантиметър на роклите, прическите и токчетата си: “Ние сме принцеси. Обичайте ни, възхищавайте ни се и ни пазете, а ние ще родим и отгледаме децата ви”. Дай, Боже.

И всъщност, всичко е по старому и нищо не се променя - в морето от крясъци и кич тук-там се мярка нещо истинско. Формите на шума се променят; всяко следващо поколение ги прави все по-непоносими за предишното, но съотношението шум-сигнал, простотия-стил, количество-качество и лъжа-истина като че ли е едно и също. В една оповръщана долина, пълна с боклук, тук-там поникват и красиви цветя. И друга утеха не ни е дадена.

Вчера в апогея на един бал в залата на училището пуснаха запис с послание на предишния директор към абитуриентите. Този човек вече не живее в България, но учениците го помнят. За тях той е “учителят, когото обичаха”. Когато се появи на екрана и каза: “Скъпи деца...”, шумотевицата в залата секна като отрязана с нож. Децата изслушаха думите му в пълна тишина. А той им каза само няколко изречения, основните от които бяха: “Пожелавам ви да станете истински хора. Което означава - да имате срам и съвест”. Децата плакаха. После танцуваха валс, с все още насълзени очи.

За надеждата ми беше думата всъщност. Честито на абитуриентите и родителите им.

***

Бях изокал преди време за една реклама, която се върти по #БНР и която обещава чудно лекарство срещу рак, измислено от “кубински лекари”. Рекламата се върти вече повече от година, а аз си мисля така:

Принципно съм “за” да се измъкват пари от лековерни граждани. Нещо повече, парите би следвало да им се взимат по възможност още рано сутрин, преди изгрев слънце, когато хората са още сънливи и още по-лековерни. В това отношение, колкото и да не приемам крайно дясното мислене, съм духом с Айн Ранд - никаква милост и колективистични сантименти. Глупостта следва да бъде наказвана, включително с икономически механизми.

Но. 1) става въпрос за обществена медиа, все пак. Предполага се БНР да проявява минимално великодушие, човещина и милост към глупостта на част от данъкоплатците, които го издържат. 2) става въпрос за онкоболни хора, които и без това сигурно си броят стотинките. Нищо ли не ви трепва, рекламен отдел на БНР?

Според рекламата и сайта, към който те отпраща, серумът на някакъв кубински скорпион имал не знам какво си въздействие върху раковите клетки, според група

световно неизвестни учени. Дотук добре, приемаме на юнашко доверие. Но фондацията твърди, че продава въпросния серум в хомеопатични дози. Връзката между заключенията на групата учени и хомеопатичното приложение е напълно неясна, но със сигурност можем да твърдим: 1) при хомеопатични нива на концентрация същото (а вероятно и повече) количество от вълшебния серум се съдържа в обикновената чешмяна вода. 2) с парите, дадени само за едно въртене на тази реклама, можеше да се купи едно шишенце чист серум, да се излее в язовир "Искър" (концентрацията щеше да е още по-голяма) и така да се опази цялото население на София от ракови заболявания поне за 10 години занапред. БНР, ако рекламирате реален продукт с медицински ефект, а не чешмяна вода с измислена история около нея, защо не предложите на софийския кмет да се купи веднага въпросния серум? А? А???

БНР - Българско Национално Радио, проблемите ви не са в това кой ще ви стане директор.

***

Не гледам и никога не съм гледал Евровизия. Поради "мрачно нелюбопитство". Но няма как да не науча резултатите - живея на село, но не в пещера все пак. Споровете около класирането и качеството на песните, както и патриотичните възторзи на тази тема са ми дълбоко безралични. Но не мога да не забележа нещо интересно:

Миналата седмица Фейсбук беше залят от публикации, добросъвестно информиращи за масова истерия в Швеция по повод на българската песен. Заглавията: "Швеция ЛУДНА по песента на Поли Генова"; "Швеция ПОЛУДЯ по песента на Поли Генова" и логичния апогей: "Швеция В ИСТЕРИЯ по Поли Генова". Загрижен за психичното здраве на шведите, проверявам таблицата за гласуването в Швеция за българската песен. Резултатът - 0 (словом: нула) гласа. Дори шведските таксиметрови шофьори, тези най-hardcore, die-hard фенове на Поли, които, според нашите медии, въртели нон-стоп "If Love Was a Crime" (#ILWAC) в жълтите си волвота, явно в решаващия момент са се огънали малодушно. Или от истерия и екстремна полигенофилия са преминали в дълбока депресия, което е характерно за психопатологиите.

Толкова за психическото състояние... на българските медии. И на техните читатели.

***

Пожеланието "Доходна и безаварийна" е обиден оксиморон за човек, който си изкарва хляба с предлагане на пътна помощ.

***

Реклама на някакъв шампоан по телевизията. Завършва с карта на Родината и вдъхновяващ призив за кампания "България без пърхот". Добре, че сме малка

страна; това прави кампанията реалистична. Представете си какво им е на фирмите, които трябва да организират кампания "Китай без хемороиди" или "За една Индия без гъбички по краката". И все пак: дали е правилно да не оставим ама съвсем никакъв пърхот в България? Защо така радикално? Може на някои хора да им потрябва малко пърхот някой ден (за научни цели, примерно, или просто да покажат на децата си като какво нещо е пърхотът) - и какво, от съседни държави ли ще внасяме?

***

“Коя известна личност си бил в предишния си живот?”, “Какви сме били в предишния си живот според датата си на раждане?”... Оказва се, че повечето от жените са били Клеопатри, Папеси Йоани, Мерлин Монронки; тук-таме някоя богомилска жрица за разкош. Мъжете, разбира се, са велики пълководци, мъдреци и странстващи артисти. Интересно, че в нито един такъв тест не се предвиждат предишни животи на селски идиоти, с нищо незабележими бушмени, глуповати ватмани, скучни и лъжливи търговци на дребно, крадливи цигани и грозни и свадливи домакини.

Само известни личности и ярки индивиди с богата душевност ли се прераждат в днешни българи? И защо това някак не личи в нашата родна действителност? Бих приветствал тест, който да връща само един, но честен, резултат: “В предишния си живот сте били мизерен, глуповат и незабележим човечец - какъвто сте и понастоящем”.

***

Най-старата употреба на символа "@" е в български ръкопис от 14-ти век, в думата "Амин". Всички източници по въпроса единодушно твърдят, че употребата на символа е "мистерия". Други източници се впускат в мистични обяснения за гения на българите. Едно по-достъпно обяснение: изписвайки буквата "а", незнайният писач е кихнал, хлъцнал, или редакторът го е пернал по врата изотзад; последваща корекция е била невъзможна.

***

Социална кампания по #БНР срещу неразумното шофиране. От името на "българските медии". Основно послание: "Нужни сте ни живи". За какво сме ви, бе?

***

Съвет към начинаещи журналисти: Никога не позволявайте на някаква си достоверна информация или научен факт да ви съсипят хубавата новина.

***

“Millennium Falcon”? В един момент осъзнаваш, че галактика, в която се въдят соколи (а по аргумент за подобното - също така бухали, врабчета и гугутки), не ще да е нито толкова long time ago, нито толкова far, far away.

***

(По повод реплика на Бойко Борисов към Дейвид Камерън: “Мене три папи са ме галили по главата”)

Абе, Дейвид, колко папи, мислиш, са ме галили по главата? Една папа? Две папи?

Цели ТРИ ПАПИ! Хеттрик, баце. (Преводачката, това "хеттрик" не мож' го преведе, ама нищо. То не е българска дума.)

Първата папа беше още малко стресната от нас българите (мислеше, че ние сме пратили оня турчин да я опраска). Гали ме тя, ама я усещам, че притеснена. “Спокойно", вика, "спокойно. Ш-ш-ш. Долу. Мирен.”

Втората беше малко нещо философ. Докато ме гали, чувам: “Интересна глава имате, майн хер. Толкова кръгла, и все пак - напипвам ръбове”.

Третата - една такава милозлива папа. Мека Мария. Гали ме, а на темето ми - туп! - капва сълза. Циври, значи, папата и вика: “Горкото. То не е виновно...” Папска й работа.

Чакай да ти кажа една смешка за папите. Аз най-обичам Папа Пий - щото, нали, хем папа, хем пий. Папа и пий, ха-ха! (Ало, преводачката, що млъкна, ма?)

Кво ми даваш сега, баце? А-а, книга, бравос. "Голям гальовник"? За какво се разказва? За змии? Е, жив да си, аз обичам животните. Ще си я туря до другата - таман с "Винету" ще ми станат двечки.

(Междувременно, Католическата църква излезе с нарочно изявление, в което се казва: “Поставянето на ръка върху главата е жест на благословия в християнската традиция. Възприемането му като галене, милване и пощене не е целено и не се одобрява от Ватикана. Църквата ще продължи безкомпромисно да изобличава всички случаи на сексуални посегателства от страна на клира”.)

***

С оглед на очевидния ни провал да си направим нормална държава, се питам: щом идеалът е непостижим в национален мащаб, защо не пробваме да построим истински либерален капитализъм и работеща демокрация в някоя отделно взета малка селищна система - например, Тутраканската? Ще ни излезе по-евтино - колко пък да струва в едно малко градче примерно една година всички да получават европейски заплати, да работят здраво и ефективно, да имат нормално училище, нормално здравеопазване, да няма чалга, да е чисто, красиво и подредено, изборите да са честни, да няма дупки по улиците, полицията да хваща бандитите и да ги

праща в затвора, да се продават предимно чисти храни, пенсионерите да ходят през късното лято на Черноморието, да се радват на труда си хората и да се обичат като братя и т.н.? Нещо като социален експеримент да си направим под наслов “Възможно ли да живеем нормално” и да го финансираме от държавния бюджет. Едва ли ще е по-скъпо от няколко километра магистрала. Ако се търси европейско финансиране, трябва да се обърнем към фондовете, дето отговарят за хората с увреждания, както и за тия, дето финансират научни изследвания. Защото явно нещо сме увредени, но не е съвсем ясно от какво.

Ако не може цялата държава да стане като Германия, не може ли поне един градец само? За година? А? А??? Пък като видим, че не става работата, да се откажем от избори, политика, партии, надежди и клетви - така и така ще е ясно, че не ни бива, та спокойно и без угризения да си стегнем куфарите.

***

Прословутият сблъсък на цивилизациите, който се очакваше да бъде някакъв епичен двубой с ясни две страни, все повече заприличва на верижна катастрофа в лошо осветен тунел - много стържене на ламарини, цветисти псувни във всички посоки, спорове "Кой идиот почна пръв" и чакане да се разсее мъглата, за да дойдат пожарникарите и застрахователите.

***

Затруднявам се да приема насериозно партия, която се е самонарекла "Напред България" (без запетая). Мислех, че след Avanti popolo, бандера роса, подобни призиви за движение в неопределена посока, но безусловно напред, са се изчерпали веднъж завинаги. Интересно ще е да се узнае дали в Турция съществува партия "Юруш" - просто така, за обща култура.

Интуитивно съм притеснен от типа хора, които биха се възбудили политически от подобно наименование. Изобщо, "напред" често може да е подвеждащо, например, когато стоиш на ръба на пропаст. Като цяло, патетиката на "Напред България" (без запетая) ми действа като "Хей, славяни" (със запетая). С една дума, ако трябва да се обединят двете патетики: "Хей, напред!", или направо: "Трам-тарарам!". У бре, де бре.

> „Шкафчето е пък тип «Хей, славяни!» — помисли си посетителят. — Тук не може да се измъкне много пара. Не, това не е Рио де Жанейро.“ (Илф и Петров, "Златният телец”)

***

На Марс имало вода, съобщиха вчера. Малко соленичка, ама можело да се преварява. С дебел вълнен пуловер, шапка от алуминиево фолио на главата и

подходящи обувки можело да се устиска криво-ляво. Това придава на световния дебат за бежанците съвсем нови хоризонти.

***

#Реклама. По обществена медиа (#БНР). "За пръв път в хилядолетната ни история български прах за пране спечели златен медал". Радвай се, хан Аспарух, и ти, Круме Страшний. Момчета, пошло е, нищо, че си плащат. Някакъв филтър на базова порядъчност няма ли все пак? Или да очакваме и други подобни реклами? "Най-после постигнахме идеала на Левски за чиста и свята република - с нашия прах за пране". Или: "Тамо, аз ще отговоря, де се белий Дунав лей - с гарантирано силна струя от уролозите в Хил Клиник, с грижа за българската простата".

***

70 000 мокри от дъжда българи пригласяли на произведенията на Слави Трифонов на някакъв стадион. Коментарите варират от “голям успех” до “мъка”, “дъно”, “опростачване” и “чалгаджийница”. Обясненията: от “невероятен продуцент” до “световен заговор за затъпяване на българската младеж”.

Интересно, че коментарите за мъката и дъното прочетох по стените на хора, работещи във влиятелни медии. И ми се дощя да си задам един прост въпрос: А какво предлагате вие? Всеки ден? По националните обществени радио и телевизии? “А, ние чалга не пускаме”, биха казали повечето. Бих отвърнал: “Това, което пускате, тика, тласка, бута, блъска и натиря средностатистическия слушател именно към чалгата” - от немай къде. Като ти пускат систематично безсъдържателни глупости, свикваш. И започваш да търсиш още по-ниски нива на безсъдържателност. Така, рано или късно, стигаш и до чалгата.

От години се опитвам да следя каква музика се създава у нас и как стига тя до хората. Изводът ми: в България се прави качествена музика, но между нея и потенциалните й слушатели стои една плътна стена, старателно изграждана и поддържана през годините.

Това, което ви пускат по радиата, не е най-доброто. Не е дори просто “добро”. Единственото му преимущество е, че е произведено и продадено по “правилния” начин - чрез сложна схема от изпълнители, продуценти, музикални редактори и рекламни отдели на съответните радиа. С други думи, производственият и търговският процес, а не вътрешното му качество му осигуряват “популярност”.

Т. нар. “българска поп-музика”, която ви залива ежедневно (без особена полза за музикалните ви естетически нужди) в 90% от случаите е долнопробно и посредствено съдържание - не кой знае колко по-различно от мазната чалга. А ви го пускат, защото някой си е платил да ви го пускат. И ви убеждават, че става въпрос за “звезди” и за “най-доброто”, просто защото някой иска да ви продаде въпросните

идеи. И не, не споделям идеята, че антидотите и антиподите на чалгата се казват Графа, Криско и Белослава.

Познавам хора, които правят прекрасна музика, която никога няма да чуете по националните (обществени!) медии - просто защото не могат или не искат да си платят, за да ги представят за “звезди”. Затова няма да чуете музиката на Ire, на Вяра Иванова, на Маргото Друмева и на още десетки като тях. Защото са “indie” - независими от лейбълите. А музикалните програми на радиата и телевизиите се диктуват именно от въпросните лейбъли. В наша обща вреда и в крайна сметка - в полза на чалгата, пряко или косвено.

А Слави, и тия, дето не са “чалга”, но са си осигурили чрез заплащане т. нар. “ротация” в ефира, са продукт на една и съща система. Сбъркана и вредна система, работеща единствено за себе си. Не за вас.

***

Дали след 20-30 години в някоя българска кръчма мургави нови сънародници няма да избърсват някоя сълза-предателка, докато певицата кръшно извива съответно адаптирана песен: "Багдадски вееечери..."? А иначе, с навлизането на жители от Африка и Близкия Изток у нас северозападното мило обръщение "ей, пустиняк" определено придобива нов смисъл. Това също е част от интеграцията.

***

Новият “Биг брадър” бил много гаден, развращавал и въобще: “Караул!”

Представете си, че в някой град пристигне атракцион “лайномет”. Хората са информирани - месеци преди това са ги навивали да дойдат и да опитат това чудо. Лайнометът накрая пристига и мнозина се скупчват, за да бъдат обилно залети. Освен тях, по площада се мотаят и хора, които сочат към миризливата инсталация и крещят очевидности - най-вече, обръщат внимание на съдържимото, което плющи по главите на хората.

Става въпрос за съвсем делнична ситуация, която се свежда до това, че винаги ще има хора, които ще упражняват свободния си избор в полза на лайнометната атракция - ще се скупчват, ще се радват като малки деца под пръските на градинска пръскачка, ще се вълнуват и ще вярват, че им се случва нещо изключително. Не, не са виновни собствениците на лайнометите. Те далновидно инвестират в идиотията. Защото, честно, не се сещам за какво друго може да бъде ползвана идиотията, освен за печалба.

“Биг брадър” не развращава; той честно капитализира едно отдавна случило се развращаване, както и простичкия медицински факт, че болшинството от хората са отчайващо глупави. И искрено желаят да си останат такива.

Воплите биха имали смисъл, ако имаше една телевизия и никакви други източници на информация. Продължавайки предната аналогия - в непосредствена близост до лайнометa са инсталирани кино, в което дават "Криле на желанието", както и будки за захарен памук и книжарница. Забележете, цената на алтернативите е същата като при лайнометa. Тълпата си иска лайнометa обаче. И винаги е било така.

Да избереш да гледаш изобщо български телевизии е някаква форма на мазохизъм - при положение, че срещу стотина лева за Android TV box + Kodi с плъгини можеш да гледаш абсолютно всяка телевизия по света и всички филми и предавания, правени някога. И като бонус - да не ти се налага въобще да узнаваш за съществуването на Крисия.

***

“Никога не подценявайте силата на прости хора в големи групи” (Дж. Карлин). Това - по повод епопеята със светената вода от Плиска. Ако наистина едни хора са успели да продадат на 10 000 идиота шишенца с чудодейната течност, мога само да сваля шапка пред този мъдър пазарен ход. Не изпитвам съжаление към купувачите - те са направили своя свободен и информиран избор. Не изпитвам гняв и към продавачите - в крайна сметка, къде е казано, че не е добре да се прибират парите на глупавите хора? Почти цялата световна икономика е построена върху този преобладаващ потребителски сегмент. Вероятността простият човек да си даде парите за нещо смислено е минимална, така или иначе.

А да си глупав е базисно човешко право, което следва да се брани със зъби и нокти, ако искаме обществената машина да тиктака гладко и успокоително, а паричните потоци да текат в правилната посока - а именно, от простите към умните хора, а не обратното.

***

Всяка глупост, която ви хрумне, вече можете успешно да лансирате като предсказание на Ванга, ако я формулирате в бъдеще време и сложите едно “ке".

***

По темата за йога и матурите. Вече втори служител на Министерството на образованието и науката изтъква като аргумент в тяхна защита следната забележителна мисъл: "Никъде в текста не се среща думата "религия", следователно текстът не е религиозен". Интересно дали шефовете на родното образование някога са чели религиозни текстове? Ако не са, да си отбележат: думата "религия" не се среща нито в Библията, нито в Корана, нито в Бхагавад гита, нито в който и да е истински религиозен текст. Както думата "гениална" не се среща в текста на Общата теория на относителността на Айнщайн. Думата "поезия" също рядко присъства в стихотворенията, както и "литература" - в романите.

***

(По повод някакъв кмет, който издал заповед да се наръсят пътищата в общината със захар, за да се предотвратят катастрофите)

Добре де, каква е тази захар? Ванга била казала... Да оставим настрана факта, че Ванга винаги е препоръчвала захар на бучки, а не насипна. Ами ако я нямаше Ванга да ни каже, какво щяхме да правим? Как са се опазвали от уроки и проклятия преди Ванга нашите предци, питам аз?

Предлагам, с оглед на исконните български традиции, в чест на 1300-годишнината и с цел окончателното решаване на проблема "война по пътищата":

1. Да се организира поетапно тричане на (бездомни) кучета на основните магистрални възли. Тричането, както знаем, е за здраве и берекет; исконна работа, не някаква си съмнителна захар. Кучетата да се събират от доброволци на територията на съответната община, а тричането да бъде включено в официалния протокол при откриването на нови отсечки, веднага след рязането на лентичката, като самите лентички с цветовете на националното знаме се използват за тричане, т. нар. "тричане с трибагреник за здраве и берекет".

2. Съвместно с фондация "Тангра ТанНакРа" спешно да се формират екипи от прабългарски жреци на граждански договори към общините. Да се възстанови исконната прабългарска традиция "колене на куче". Непосредствено след тричането жреците заколват зашеметените кучета и мажат с кръв мантинелите. За здраве, берекет и против уроки. (Като допълнителен ефект се решава проблемът с бездомните кучета на общинско и национално ниво).

3. Във връзка с горното, общините да разкрият нова длъжност "общински колобър" (върховен жрец), който ще отговаря за координацията на коленето на кучетата.

4. На всеки километър от новостроящите се магистрални отсечки да се заравя под настилката (около осовата линия) по една петльова глава. За здраве, берекет и против уроки, и защото така се прави. Съответните птицекомбинати да осигурят необходимите количества петльови глави.

5. Общините да се свържат с местните поделения на "Бялото братство" и да сключат с тях договори (без конкурс и обществена поръчка, на пряко договаряне) за провеждане на паневритмия на местата с концентрация на ПТП. За здраве, берекет и за пренасочване на лошите енергии към близките незаконни сметища, където им е мястото (на лошите енергии).

6. Да се мобилизират на местна почва всички налични екстрасенски, баячки, развалячки на черни и правачки на бели магии, био-, енерго-, радиестези- и др. под. активисти, като се формират фокус-групи и екипи за бързо реагиране.

7. Всички общински служители от женски пол да се задължат да се отъркалват в росата в зелените площи около магистралите навръх Еньовден. За здраве и берекет. Това задължение да бъде изрично включено в длъжностните им характеристики.

(Списъкът може да бъде продължен).

***

(По повод публикация със заглавие "Древен българин "спи" в пещерите на Тибет вече 2400 години!")

Ексклузивно уточнение към публикацията: Гримасата на живата мумия на спящия българин се дължи на 2400 години непрекъснато хъркане, разкриха учени от Пернишкия университет по телекомуникации, компютри и архитектура. Бяха частично разчетени и загадъчните йероглифи, които американските учени не успяха да разгадаят. Фрагментът гласи "Е ся ви..." (тук липсват две думи поради петна от древна лютеница). Артефактът, който българинът стиска в ръка и който първоначално беше класифициран като жречески жезъл, след изотопен анализ беше определен като парче от Г-образен праисторически винкел. В научните среди назрява небивал конфликт между българската и ромската теории за произхода на мумията! Ромските учени твърдят, че разгърденият индивид не бил тракийски цар, ами ромски принц, зълвин син на девера на самия Буда! Очаква се и официално становище от македонската научна общност по въпроса.

***

Нормалният човек излиза от стаята.

Хипохондрикът с пъшкане се затътря към вратата.

Истерикът демонстративно тръшва вратата.

Кататоникът втренчено гледа към вратата.

Нарцисът очаква вратата да се отвори специално за него.

Човекът с депресия не вярва изобщо, че вратата може да се отвори.

Дементният се лута около вратата.

Хиперсомникът спи до вратата.

Параноикът с мания за преследване се измъква от преследвачите си.

Параноикът с мания за величие се отегля в покоите си.

Клаустрофобикът не може да стои повече вътре.

Мизантропът (антропофобик) се маха омерзен.

Човекът с множествено разстройство на личността се разотива.

***

Световните агенции съобщиха, че снощи на Балканския полуостров, западно от черноморския бряг, е намерен народ в безпомощно състояние. Самоличността не се уточнява, но полевите тестове сочат 80% българско съдържание в кръвта. Дошлите на място спасителни екипи са констатирали кома. По тялото на народа са открити множество следи от системен тормоз. Уточнява се дали синините, прободните рани и следите от удари с тъп предмет по главата са резултат от насилие или от самонараняване. Не се изключва версията за впечатляващо сложен опит за самоубийство в резултат от тежко психическо разстройство. Части от тялото на народа липсват, но впоследствие са били проследени през софийското летище и намерени в други държави в сравнително добро състояние. Пострадалият не е контактен. Не е потърсен от роднини. Веднага е приложено изкуствено дишане по европейска технология, а включените на място системи в момента поддържат медикаментозна кома. Разпитани са съседните народи, които са заявили, че “ами той така си беше”.

***

Научавам, че някакъв български футболист бил арестуван в Рим, защото се опитал да надраска нещо си с остър предмет върху Колизеума. За спомен, а може би и за здраве. С две думи, за хубаво го направил човекът, пък те го арестували.

Може би всичко зависи от това кой какво драска и с каква мотивация. И най-важното - къде се случва това. Ако не беше футболист, а брадат художник-концептуалист; ако надписът не беше "Пешо беше тук", а някоя мисъл на Паулу Коелю; ако не беше Колизеумът, а примерно Боянската църква - сега щяхме да слушаме мъдри разговори по сутрешните блокове за безкрайните хоризонти на творческата свобода. Хеле пък ако и Църквата се беше обадила, за да каже, че не е хубаво да се драска по стари храмове, щяхме веднага да намесим темата за Инквизицията и че мазните попове да си гледат работата.

***

Покрай кампанията за подпомагане на Борис Годжунов и обещанието на властите да направят пожизнени пенсии на популярните изпълнители, неволно се замислих: ако през 2040 г. някоя бивша чалга-звезда изпадне в немотия, ще му/й бъде ли отпусната подобна пенсия? Дали ще ни се размекнат сърцата, ако ни покажат някой ден по телевизора един треперещ и сбръчкан Азис на фона на архивни кадри от “Чака-рака”?

И (вече извън чалгата) - дали в бъдещото НОИ ще трябва да показваме разпечатки от YouTube, за да доказваме, че сме били “популярни”? Колко гледания ще трябва да

има примерно някой мой клип, за да се класирам за артистична пенсия? И дали няма да се сбием с бастуни с оплешивелия Криско пред гишето?

Представям си формуляра на НОИ: "Как се определяте - популярен/нашумял/известен/обичан (моля, подчертайте). Взривявали ли сте Фейбсук? Колко пъти? (моля, отбележете)."

***

Генералната констатация, че нещо тотално ни е сбъркано, минава през множество частни констатации за малки и не толкова малки абсурди - но абсурди, с които сме свикнали до степен, че ги възприемаме като нормална част от пейзажа. А те не са.

Например, замисляли ли сте се за смисъла на т.нар. Тото - Български спортен тотализатор? За битността му, произхода и предназначението му? "Ами... В полза на българския спорт, такова..." Изгледайте си пак филма "Idiocracy", частта с дискусията за напитката Brawndo (https://www.youtube.com/watch?v=-Vw2CrY9Igs)

Нека да изкажа една ясна теза: за разлика от нормалните държави, в които приходите от основната хазартна игра, излъчвана по основната обществена медиа се използват за социални, културни и образователни дейности, у нас обществото е решило (или по-скоро някой е решил преди доста години вместо него), че именно спортът и нищо друго, следва да бъде основният бенефициент на държавната лотария. Защо? "В полза на българския спорт", разбира се. Ама защо именно на него? За да имаме златни момичета, Пулев, Батета и армия от скъпо платени символи на българщината, отронващи сълзи-предателки на стълбичките на победителите по разни олимпиади.

Очевидно всичко това е по-важно за националното ни самочувствие от простата идея да лекуваме децата си, да помогнем на бедстващите, да инвестираме в образованието и т.н.

Напълно заслужаваме съдбата си, в такъв случай. За кого бих гласувал? Например за някой, който се заеме разумно точно с този въпрос. Защото би било признак на някаква нормалност.

***

“Американски учени признаха! България е земята на най-древната цивилизация” - от почти година статия с това заглавие обира виртуалните овации и служи вярно като стимулант на чревната флора на народния организъм, страдащ от хроничен патриотичен запек на нервна почва.

Историята обаче има и тъмна страна и американските учени милостиво спестяват продължението. Изследователите са открили, че малко след раждането си цивилизацията успяла да фокусира поглед върху своите родители, приведени грижовно над люлката й (известна в научните среди като “люлката на

цивилизацията”), веднага след което разкъсала ужасена пелените си и побягнала с писъци далеч от това място, като се зарекла при това никога повече да не се връща. И удържала на думата си.

***

Newspeak: “Ко-прайм?-тайм” - обикновено петък вечер, когато се планират почивните дни.

***

От няколко дни вися по гишетата на различни държавни институции. Извън фундаменталната и банална констатация "Българска му работа!", от този круиз излезе и едно важно уточнение: Дами, ако служител на гишето ви каже "Сега ще ви входирам", това не е непременно неприлично предложение.

***

Заключвам днес една врата и за пореден път си задавам въпроса: защо на повечето секретни брави има възможност за двустепенно заключване? За по-голяма сигурност? Представям си следната ситуация: двама крадци с превръзки на очите се опитват да отключат врата и в един момент единият отчаяно казва: “Жоро, да си ходим, няма смисъл. Тия са превъртяли ключа ДВА ПЪТИ!”.

***

"Линее нашто поколение..." И простее. Който не чете Блажени Августин на млади години, ще чете Дънов на стари. И ще му харесва даже - с всички последствия. Който не е чел Евангелието, лесно вярва на страшното Вангино предсказание, изречено на смъртния й одър: "Банкерот со мустаците ке се скара с онзи дебелиот и банките ке паднат, ама хак да ви е!". Аз, от своя страна, одобрявам пророчеството за достигане на Черно море до родния ми Сливен. Малко ще ми е мъчно за Бургас, но ако сливенската къща на бабини се случи на първа линия на новия бряг, ще го преглътна някак.

***

На няколко пъти, слушайки от немай-къде спортни емисии след новините по БНР, чувам израза: “Футболистът Х, който е СОБСТВЕНОСТ на еди-кой си тим...” Не знам дали е въпрос на редакторска некомпетентност, на наложил се тъп израз, или на езикова немарливост, но тази формулировка дълбоко ме отблъсква. Човешки същества не могат да бъдат ничия собственост. Точка. Повтарянето на такива изрази с равен глас по медиите зачерква стотици години развитие на политическа и правна мисъл и култура и внушава лоши представи на неизкушените.

***

Не ми дава вече сърце да кликвам на публикации със заглавия, в които има изрази като: “(Еди-кой си или какво си) ВЗРИВИ Фейсбук”, “Интернет ПОЛУДЯ по...”, “Вижте писмото на Х., което стана СЕНЗАЦИЯ във Фейсбук”, “Скандал! (Еди-какво си)”. Също така съм крайно подозрителен към телевизии, чиито говорителки започват да съобщават нещо си с думите: “Телефоните ни в студиото буквално ПРЕГРЯХА...”. Изобщо, всички тези формулировки ми звучат като завоалирана реплика към драгите зрители и читатели: “Уважаеми дами и господа, искрено смятаме, че сте непоправими дебили”.

***

Премиерът Орешарски преди няколко дни: “Ксенофобията е репутационен проблем”. Ама разбира се - не е толкова важно какви сме, а как изглеждаме отстрани. Пред Европата. Със същата логика преди години слагаха високи огради около циганските гета по маршрута на дипломатическите кортежи - да не се излагаме пред чужденците. Със същото мислене започнахме да закриваме домовете за сираци - не защото сме били убедени, че е правилно, а защото Европа така пожела. Май цялата ни политика е такава - театър за пред другите. Игра на демокрация - не защото вярваме в нея или я искаме за себе си, а защото някой друг (някой силен, от когото зависим) очаква от нас да я играем. Помислете си само каква огромна част от обществения ни дебат по всеки един въпрос опира до вездесъщото “в Европа така се прави”. Кога ли ще доживея някой да обоснове тезата си с логични, философски, морални, мирогледни; да му се не види - дори с религиозни аргументи? Проблемът с ксенофобията е на първо място наш, вътрешен, личностен и народопсихологически проблем. И "репутацията" е неговият последен и най-маловажен аспект.

***

През 1971 Deep Purple записват парчето “Дим над водата” (Smoke on the Water) под впечатлението си от пожар по време на концерт на Франк Запа в Монтрьо, на брега на Женевското езеро. Всички знаем тази история, но задавали ли сте си въпроса кой е бил онзи “тъпанар със сигнален пистолет” (“some stupid with a flare gun”), увековечен в текста на песента, който е подпалил казиното, където са свирели Запа и The Mothers? Историята мълчи по този въпрос, но мога да си представя как се е гордял подпалвачът, когато песента е станала абсолютен хит. Сигурно години по-късно е свалял мацките така: “Ей, маце, чувала ли си Smoke on the Water на Deep Purple? Сещаш ли се за онова място, дето се пее как някакъв тъпанар със сигнален пистолет подпалил казиното? Е, аз съм тоя тъпанар!”

***

На последните снимки от "Curiosity" от Марс хората забелязаха някакъв банален гущер, както и прашна немска каска от Вермахта. Очаквам вече снимки на

употребявани дамски превръзки, изтърбушен хладилник "Мраз", обелки от "лукчета" и купчина стари, но добре запазени плочи на Лили Иванова.

***

Способността на дамските превръзки да абсорбират не познава граници, съдейки по рекламите. Всеки нов модел абсорбира повече от предишния. Опасявам се, че скоро ще прочетем такава новина: "Млада жена беше напълно абсорбирана от дамската си превръзка Always. Х.Н. от Тутракан изчезнала през нощта, след като сложила последния модел на популярната превръзка. На сутринта близките й намерили само превръзката и няколко изкуствени зъба от пострадалата".

***

"Вятърът и ниските температури създават условия за измръзване", казаха мъдро днес от Института по метеорология. А защо от Морската спасителна служба не ни предупреждават лете примерно така: "Наличието на големи количества вода в течно състояние и големите дълбочини създават условия за удавяне"? Изобщо, животът като такъв създава определени условия за умиране, особено ако си в напреднала възраст.

***

Парламентът одобрил сурогатното майчинство. Засега одобрението на сурогатното бащинство е под въпрос - принудени сме да се задоволим с вицовете от типа "прибира се мъжът внезапно от отпуска и отваря гардероба...". Да се готвят сурогатното лелинство, чичовство и екзотичното и малко трудно за обяснение сурогатно второбратовчедство. А иначе, за изборите в неделя - геният го е казал ясно: Самтаймс уин, самтаймс люл. Не съм се чувствал друго освен "люл" след избори. Има ли изобщо "уин"?

***

Очаквам всеки момент някой да публикува следния статус: ""Любовта е сладка, но прави човека на патка. Ти си роза, ти си крем, ти си щастие за мен" - Шекспир". Масова психоза ли е това с измислени цитати от Шекспир, народно пиянство ли е... А иначе пиянството може да ражда и читави неща. Например: тридневен съвместен запой на бордовете на две международни корпорации - съдрани костюми, "Ти мене уважаваш ли ме?" - и ето ви резултата: телефончета Sony Ericsson.

***

Чудя се: не е ли по подходящо за една компания, която предлага международна свързност, да се казва Dalekoo, а не Blizoo? В този ред на мисли, си представям евентуална предизборна пост-апартейдска кампания в ЮАР на кандидат с името Forgivey Forgivenson - което си е Прошко Прошков, откъдето и да го погледнеш.